

एतद्ग्रन्थपुनर्मुद्रापणादिसर्वऽधिकारा श्रेष्ठिदैवचन्द्र लालभाई-
जैनपुस्तकोद्धारसंस्थाकार्यवाहकाणामायत्ता स्थापिता ।

ANEKĀRTHA-RATNA-MANJŪṢĀ

CONTAINING

Srī Samayasundara's Astalaksārthī etc.

1 - - CRITICALLY EDITED

WITH INTRODUCTION IN SANSKRIT

BY

Prof HIRĀLĀL RASIKDĀS KĀPADĪĀ, M. A

POST GRADUATE LECTUREP IN ARDHAMĀGADHĪ

AT

THE BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, POONA

PUBLISHED

BY

JIVANCHAND SAKERCHAND JAVERI

FOR

SHETH DEVCHAND LALBHAJ JAIN PUSTAKODDCHAR FUND

First Edition]

A D 1933

[1250 Copies

Price Rs 3-0-0

[All rights reserved by the Trustees of Sheth, D L J P]

Published by Jivachand Saketchand Javeri, one of the honorary, Trus
Devchand Lalbhai Jain Pustakodddhar Fund, at Sheth Devchand I
Jain Dharmashala Badekhan Chakla, Surat

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the 'Nirnaya Sagar' 1
26-28, Kolbhat Lane Bombay

❧(સમર્પણમ્.)❧

શ્રીગિરિગિરનારાદિ મહાન તીર્થોદ્ધારક, તપોગંગાલંકાર,
વિશુદ્ધચારિત્રચૂડામણિ, બાલબ્રહ્મચારી,
શ્રીમદ્

આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયનીતિસૂરીશ્વરજી,
ગુ૦ સોજત (મારવાડ).

પ્રાચીન ગ્રન્થ પ્રકાશનકાર્યમા, અમૂલ્ય સહાયતા આપ
શ્રી તરફથી મળતી રહી છે તેની યત્કિંચિત્
અધાણી તરીકે આ ગ્રન્થરત્ન આપશ્રીની
અનુમતિ વિના આપના કરકમલમા
સમર્પી અશત કૃતાર્થ થવા
અભિલાષા રાખીયે
છિયે.

ગોપીપુરા, સુરત.
સ ૧૯૮૯, વૈશાખી પૂર્ણિમા,
મે સને ૧૯૩૩

જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરી
અને
અન્ય માનદ મત્રીઓ.

तपोगच्छालङ्कार
 बालब्रह्मचारी विशुद्धचारित्र्यवृद्धामणि-तीर्थोद्धारक
 श्रीमान् आचार्यमहाराज श्रीविजयनीतिसूरीश्वर ॥

जन्म म १९०० पाप नक ११ | मणिपद म १९०१ मार्गशीय शुक्ल १
 मरण म १९३५ माघ शुक्ल ११ | प यामपन म १९०२ कार्तिक ३६ ११
 मूलपद म १९३५ मार्गशीय शुक्ल १

❀ સમર્પણમ્. ❀

શ્રીગિરિગિરનારાદિ મહાન્ તીર્થોદ્ધારક, તપોગંગાલકાર,
વિશુદ્ધચારિત્રચૂડામણિ, બાલબ્રહ્મચારી,
શ્રીમદ્

આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયનાતિસૂરીશ્વરજી,
સુ૦ સોજત (મારવાડ).

પ્રાચીન અન્ય પ્રકાશનકાર્યમા, અમૂલ્ય સહાયતા આપ
શ્રી તરફથી મળતી રહી છે તેની યત્કિંચિત્
અંધાણી તરીકે આ અન્યરત આપશ્રીની
અનુમતિ વિના આપના કરકમલમા
સમર્પી અશત કૃતાર્થ થવા
અભિલાષા રાખીયે
છિયે.

ગોપીપુરા, સુરત. }
સ ૧૯૮૯, વૈશાખી પૂર્ણિમા,
મે સને ૧૯૩૩

જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરી
અને
અન્ય માનદ મત્રીઓ.

THE LATE SHETH DEVCHAND LALBHAI JAVERI

BORN 18 3 A D SURAT

DIED 13TH JANUARY 1906 A D BOMBAY

श्रेष्ठी देवचन्द लालभाई जहवेरी

जन्म १८०० वर्षमाह
४ अक्टुबर काशी (बंगालप्रान्त)
मृत्यु

निधनम् १९०६ वर्षमाह
पाचहत्तमशतीयायाम् (मकरसङ्क्रान्तिदिना)
माहमघीनशुक्लम्,

શ્રીપાર્શ્વશાંતિમ્.

આમુખ.

શેઠ દેવચંદ લાલલાલ જૈનપુસ્તકોદ્ધારે ત્રયાક ૮૧ મા તરીકે (૧) ઉપાધ્યાય શ્રીસમ્ય-
સુન્દરગણિકૃત અષ્ટલક્ષાર્થી અપર નામ અર્થરત્નોવલી, (૨) શ્રીશુભતિલકૃત ગાયત્રી-
વિવરણ, (૩) મહામત્રાધિરાજ નવકારના “નમો અરિહતાળ” પદના ૧૧૦ અર્થો વગેરે
અમૂલ્ય કૃતિઓને અત્ર અનુકાર્યરત્નમંજૂષા નામથી એકત્ર પ્રસિદ્ધ કરતા અમને વિશેષ
આનંદ થાય છે, કેમકે આવી અનેક અર્થવાળી વિવિધ કૃતિઓ પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાનો યોગ
અમોને પ્રથમ પ્રાપ્ત થયો છે. પૃષ્ઠ ૧ થી ૨૪ મા સटीક નમસ્કારસૂત્ર અને ઉવસગાહસ્તોત્ર
પણ જોડવામાં આવ્યા છે.

ક્રોડેસર હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા M. A. દ્વારા આ ગ્રંથનું સશોધન કરાવવામાં
આવ્યું છે અને તેમને આને અગે જરૂરી પ્રસ્તાવના વગેરે સર્વ આલેખ્યુ હોવાથી અમારે
તત્સબધે વિશેષ કાંઈ કહેવાપણું રહેતું નથી.

જે જે મુનિવર્યોએ અને ભટ્ટારના સચાલકોએ પ્રતો આપવા મહેરબાની કરી છે
તથા પ્રકાશનકાર્યમાં જેમણે સહાયતા આપી છે તે સર્વેના અમે ઋણી છીએ.

અન્ય બહાર પડતા અતિશય વિલગ થવાથી વાચકોની ક્ષમા યાચિયે છીએ.

ગોપીપુરા,
સુરત
સ ૧૯૮૯ વૈશાખી પૂણિમા,
મે સને ૧૯૩૩

}

લિ૦
જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરી,
પોતે અને બીજા દૂરદીઓ માટે

अनेकार्थरत्नमञ्जूषाया विषयानुक्रमणिका.

१ स्मरणपत्रिका (गौर्जरगिरि)	५
२ आसुरसम् (गौर्जरगिरि)	७
३ प्रस्तावना	९-२०
४ अर्थरत्नावली (अष्टलक्षार्थात्यपराह्वया)	१-७०
५ गायत्रीविवरणम्	७१-८२
६ हरिशब्दार्थगर्भित श्रीवीतरागस्तव	८३
७ सारङ्गशब्दार्थसङ्कलिता श्रीऋषभजिनस्तुति	८४-८५
८ 'सारङ्ग'शब्दपञ्चमय श्रीमहावीरजिनस्तव	८५-८६
९ 'पराग'शब्दाष्टोत्तरशतार्थनिबद्ध साधारणजिनस्तवनम्	८६-९०
१० 'सवत्थ'शब्दार्थसमुच्चय	९१-९८
११ 'परवाया'शब्दार्थनिरूपणम्	९९-१०२
१२ नमस्कारप्रथमपदार्था	१०३-११८
१३ एकाक्षरनाममाला	११९-१२२
१४ एकाक्षरनाममालिका	१२३-१२७
१५ पञ्चमाल्यादिगाथाया अनुयोगचतुष्टयव्याख्या	१२७-१३३
१६ गोशब्दकाव्यम्	१३४
१७ नमस्कारसूय सटीकम्	१-६
१८ लवसगाहरस्तोत्र टीकायुगलालङ्कृतम्	७-२४

प्रस्तावना

“सिद्धं सिद्धत्वाणं ठाणमणोवमसुह उगयाणं ।

कुसमयविसासणं सासणं जिणाणं भवजिणाण ॥ १ ॥”

—सन्मतिप्रकरणे

अनेकार्थरत्नमञ्जुपाभिधस्यास्य कृतिकलापस्य प्रस्तावनाप्रणयने नाहमलम्, यथेष्टा-
धनाभावात् । तथापि प्रास्ताविक किञ्चिल्लिख्यते । तावत् प्रस्तूयतेऽनेकार्थसाहित्यगवेषणा—

अनेकार्थसाहित्यविषयका आर्हतविबुधवरविरचिता नाना ग्रन्था दरीदृश्यन्ते । तत्र विषया-
नुक्रमणिकागतान् विहाय श्वेताम्बरीयाणा कतिपयाना नामोल्लेखः क्रियते । यथाहि—

(१) कलिकालसर्वज्ञ श्रीहेमचन्द्रसूरिप्रणीत प्राकृतद्वयाश्रयकाव्यम् ।

(२) एतत्सूरिसन्दब्ध संस्कृतद्वयाश्रयकाव्यम् ।

(३) एतत्सूरिसूत्रित संसत्सन्धानमहाकाव्यम् ।

(४) महोपाध्यायश्रीमेघविजयविरचित संसत्सन्धानमहाकाव्यम् ।

(५) श्रीहेमचन्द्रसूरिविनेयश्रीवर्धमानगणिगुम्फितं कुमारविहारप्रशस्तिमहाकाव्यम् ।

१-२ पुण्यपत्तनस्थप्राच्यविद्यासशोधनमन्दिरात् प्रसिद्धिं नीतमिदं प्रत्येकम् ।

३ महोपाध्यायश्रीमेघविजयै संसत्सन्धानमहाकाव्यनाम्न्या निजकृते प्रारम्भे समसूचि, परन्तु तद्
विनष्टेतत्तमहोपाध्यायसमयपूर्वमिति ज्ञायते संसत्सन्धानगतेन प्रारम्भिकेन पद्येन ।

४ इदं मुद्रापित समस्ति ।

५ एतत्प्रारम्भ उल्लेखोऽयम्—

“श्रीहेमचन्द्रसूरिशिष्येण वर्धमानगणिना कुमारविहारप्रशस्तौ काव्येऽमुनिम् पूर्वं पठ्ये कृतेऽपि
कौतुकात् षोडशोत्तर व्याख्याना चक्रे । तत्र प्रशस्तौ सप्ताशीतितमं वृत्तम् । तच्चेदम्—

‘गम्भीरं श्रुतिमि सदाचरणत प्राप्तं प्रतिषेदय

साकान्तरचितप्रियो बहुगुणो य साम्यमालम्ब्यते ।

श्रीचौलुष्यनरेश्वरेण विजुषश्रीहेमचन्द्रेण च

श्रीमद्वाग्भटमञ्जिणा च परिवादि-या च मन्त्रेण च” ॥”

अस्य पद्यस्य ११६ अथा । प्रणतनृपा-ऽप्रणतनृप-ग्रह-विष्णु-महेश-परब्रह्म-धनपति-क्षेत्रपाल-धनदा-ऽर-
कृतयुग-विष्णुचका-ऽनिरुध्य-चागुरिक-पल्लीपति-चकोर-नागराज सुरपति-वैश्वानर कृतान्त-राक्षस-वायु-कमठ-
पाताल-मथ्यलोक-सुरलोक-वरण-धनुर्धर-सज्जन-दुर्जन-कुमारपाल-राजहस-पण्डित मूर्ख-लक्ष्मी हेमगुण-चन्द्र-
कर्पूर-देव-सूर्य-हेमचन्द्रसूरि-मङ्गल-बुध-बृहस्पति-शुक-शनिश्चर-राहु-केतु-शङ्करशीर्षगतचन्द्र महेशहास्य-म-
हादेवभस्म-दानव-नर-लक्ष्मीनाशक-सुवर्णशशि-याचक-निष्काम-धमा-ऽथ-काम-मोक्ष-सरस्वती-वाक् सुभट-
मञ्जवादि-पथिक-वस्सर-सर्पिणी-व्यभिचारिणी-पण्डिता-सुभग-चात्स्यायन-भौतिकतापस-गोरीचर-स्ननतट-च-
न्द्रकिरण-चारिप्रप्राप्तधन-उल्का-मुख-शुक-कामि-सपट्टि-कामिनी सामन्त मासाहार-कृपालु रत्नपरीक्षाका ऽङ्गण
मङ्गलकान्ति-निधिकलश-जलचर-देवाकृति-वणिग्-जिनप्रतिमा-ऽहम्भक्त-स्याद्वादवादि-पौरुष-विनायक-हस्तिना-
यक-पषतगुहा-जिन-समवसरण-ज्ञान-दर्शन-चारित्र-यति-चाग्भट-जैनमिद्वान्त-गतिरिद्ध-वेद्यासक-जिनेश्वर-
जिनस्तुतिकारक-वृषभदेव-भरतचक्रि-चरमजिन-पार्श्वजिनेति विषया ।

- (११) रत्नाकरावतारिकाद्यपद्यशतार्थी ।
 (१२) श्रीलाभविजयगणिप्रणीता नमो दुर्वारेत्यादिपद्यस्य पञ्चशतार्थी ।
 (१३) श्रीहर्षकुलगणिविरचिता शतार्थी ।
 (१४) श्रीवप्पभट्टिसूरिनिर्मिता 'तत्तीसिया'दिगाथाया अष्टोत्तरशतार्थी ।
 (१५) श्रीहंसप्रमोदगणिकृताऽनेकार्थमयी सारङ्गसारवृत्तिः ।
 (१६) श्रीभावप्रभसूरिकृत मदनानन्दरविवरणम् ।
 (१७) महोपाध्यायश्रीविनयविजयकृता 'चैचारिअट्ट'न्याय्या ।
 (१८) श्रीदेवेन्द्रसूरिकृता
 (१९) श्रीसोमतिलकसूरिविनिर्मिता साधारणस्तुतिः स्तोत्रशृङ्खलिविभूषिता ।
 (२०) एतत्सूरिप्रणीत सर्वज्ञस्तोत्र विविधार्थालङ्कृतं 'सदानवसुराजित'चतुर्थचरण्णात्मकम् ।^१
 (२१) श्रीलक्ष्मीसागरसूरिशिष्यमहोपाध्यायश्रीचारित्ररत्नगणिप्रणीते एकोनत्रिंशत्पद्या-

१ प्रेक्षयता जैनग्रन्थावली (पृ ७८) ।

२ योगशास्त्रस्यादिम पद्यमिदम् । तथाहि—

“नमो दुर्वाररागादि-वैरिवारनिवारिणे । अहंते योगिनाथाय महावीराय सायिने ॥ १ ॥”

३ अस्या अस्तिव तपागच्छीयपट्टावत्यनुसारेण श्रेयम् । न चेय मे नयनगोचरता गता ।

४ “तेषा रा(मा)७ये राज्ये, विबुधा निर्मलशतार्थविरदभृत । श्रीहर्षकुलगणीन्द्रा, विबुधावतसा बभूवुर्गो॥”

इति श्रीविजयविमलगणिकृतग्रन्थहेतुद्वयत्रिभङ्गीप्रकरणटीकाप्रारम्भिकपद्येनानुमीयते यदुक्तं काऽपि शतार्थी निरमायि ।

५ केवलमप्यष्टपद्य समसूचि श्रीप्रभावचन्द्रसूरिभिर्निजकृतौ प्रभावकचरिताह्वयाया (पृ १४४-१४५) ।

६ सम्पूर्णं पद्यमेवम्—

“सारङ्गसारकमलादुरसोमकान्त-देवागमामृतविभाजनधीरभृते ।

धामोपकार भरताधिप राजमान-वणास वन्दुरशिवाज हरेक्षभाव ॥”

७ एतत्प्रारम्भिक उल्लेख एवम्—

“नमस्कृत्य कृतानन्द, कन्द सौभाग्यशामिन । धीर बह्वयवृत्तस्य, वृत्तिं कुर्वे यथामति ॥ १ ॥”

अन्ते पद्य यथा—

“देवोहास्यगुहायैक (१६६२)मिते वर्षे कृता अमी । जया सहादि सप्तम्या, पार्श्वेनाग्रप्रसादत ॥”

८ एतदर्थं प्रेक्षयता श्रीभावप्रभसूरिकृतस्य श्रीनेमिभक्तामरस्य नवमस्य पद्यस्य स्तोत्रशृङ्खलेर्मेदीयावृत्ते १११ तमाष्ट ११३ तमपर्यन्तानि पृष्ठानि ।

९ एतद्गाथाया अन्येऽन्येऽथा प्रतिपादितश्चैत्यपरिपाटीस्तवने । एतदर्थं विलोक्यता श्रीभावप्रभसूरि कृतिकलापाख्या मदीयाऽऽवृत्ति (पृ १३९-१४३) ।

१० एतज्जिज्ञासुभिः प्रेक्षयतामुपसुक्ताऽऽवृत्ति (पृ १४३-१४६) ।

११ अन्यकल्पावचूरिसमेता सम्पादितेय मया । एतद्विष्टुभिः प्रेक्षयता श्रीमेरुविजयगणिकृतश्रीचतुर्विंशति जिनानन्दस्तुतेर्मेदीयाऽऽवृत्ति (पृ २१५-२१८) ।

१२ मदीयानुवादपूर्वक समसूचीद स्तुतिचतुर्विंशतिकाभिधे ग्रन्थे (पृ १६८-१७०) ।

(६) श्रीजिनप्रभसूरिसूत्रितं कातञ्जव्याकरणविशदीकारि 'मगध'नरेश्वरश्रेणिकजीवन-
चरित्रात्मकं द्वयाश्रयमहाकाव्यम् ।

(७) श्रीविजयसिंहसूरिशिष्यश्रीसोमप्रभसूरिकृतं शताथर्वचतुर्थम् ।

(८) श्रीलावण्यधर्मशिष्यश्रीउदयधर्मगणिप्रणीता 'दोससय'गाथाशतार्थी ।

(९) श्रीबुद्धिसागरशिष्यश्रीमानसागरमुनिकृता परिग्रहेतिपद्यशतार्थी ।

(१०) श्रीजयसुन्दरसूरिसूत्रिता ग्रामु पारेत्यादिशतार्थी ।

१ एतस्य कतिपयो विभागो मुद्रापित । अस्य प्रणेतृमिहबहो प्र-या विरचिता । एतन्नामजिज्ञासुभिर्विको
वयता श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतेर्मदीया भूमिका (पृ ४०-४२) । रहस्यकल्पद्रुमोऽप्येतेषां कृतिर्वर्तते ।
प्रेक्ष्यता १३० तम पृष्ठम् ।

२ एतद् काव्यमित्थम्—

"कल्याणसारसवितानहरेक्षमोह—का-तारवारणसमानजयाद्यदेव ।

धर्मोपकामद महोदय वीरवीर, सोमप्रभाव परमागम सिद्धसूरे ॥"

अस्य चतुर्विंशतिजिनेश्वर-पञ्चपरमेष्ठि-पञ्चमहावत-चतु पुरुषाय-नवग्रह-दशदिक्पालेत्यादिसम्बन्धिष्वन-१०२
अथा । किञ्चास्य विवरणकर्तार एतत्काव्यप्रणेतार एव । उक्त च—

"यो गृह्णाति समुच्छ्रुत वहति यस्यकेंद्रुत पाठव

काव्य यस्यवरित करोति स्मृते य पावनीं देशनाम् ।

योऽवध्नात् सुमतेध्वरिजमदभृद् य सूक्ष्मार्ङ्ग परा

श्रीसोमप्रभसूरेण विशद वृत्त शतार्थं व्यधात् ॥"

३ अथाप्यस्य श्लोपशिविवरणममुद्रापित वर्तते ।

४ श्रीधर्मदासगणिगुणिकाया उपदेशमालाया एकपञ्चाशत्तमा गाथेयम् । यथाहि—

"दोससयमूलजाल पुष्परितिविवर्जितं जईवत । अथ वहति अणथ कीस अणथ तव चरति ? ॥ ५१ ॥"

पञ्चपरमेष्ठि-पदकायरक्षा-ऽष्टप्रयत्नमातृ-दशयतिधर्म-गणधरादीनामित्यास्या १०१ अर्था कृता ।

५ अस्य शताथी श्रीसोमप्रभसूरिभिरपि निर्मितेस्तनुमीयते सहस्रावधानिश्रीमुनिसुन्दरसूरिसूत्रितोपदेश
रदायर(द्वितीयांशचतुदशतर्क)गतेन निम्नावतारितेनोद्देशेन—

"विज्ञध्यायप्रभित "दोससय०" इति गाथाशततमाध्यायवावसरप्रतिबुद्धकरमुद्रिकादित्यादिशताथीतिरथाति
श्रीसोमप्रभसूर्य प्रमादावस्थायाम् ॥" प्रत्योऽयं गाथावपि मुद्रित ।

६ तमप्र पर्ष योगशारंगे (प्र २) विद्यते, यथा—

"परिमहार्मममालावयेयु कथ परान् ? स्वय दरिद्रो न परमीकरीकृतुमीश्वरः ॥ १० ॥"

७ एतदनुलक्ष्य विवरणकर्त प्रोक्तम्—

"प्राचीनार्थाधीनाषायचक्रवर्तिभि धीमत्पानगच्छाधिराचैर्महामदीपतिविहीणविरसीणंस मानैः श्रीहीरथि
जयगुरिभि शतापरीक्षागृहे समर्पितस्य धीयोगशारङ्गद्वितीयप्रकाशस्य द्वादशस्य (? दशमस्य) श्लोकस्य
शताथी । विप्रते ॥"

चतुर्विंशतिगीर्णपट्टर-पञ्चपरमेष्ठि-पञ्च-विष्णु-दशदिक्पाल-चतुर्दशान्तरादिसम्बन्धिष्वन-१०६ अर्था अत्र दृष्टि-
पथमवधारिता ।

८ इयं शताथी गाथापि मुद्रिता ।

९ योगशारङ्गस्य द्वितीयप्रकाशगत ८५ तमपद्याय चरित्रमित्थम् । सम्पूर्णं पद्य तु यथा—

"शामु पारमसारस्य, दाराचारस्य पापने । कीर्ता प्रहृषिकानां बुद्धिरित्यस्य मो पुनः ॥ ८५ ॥"

१० इयं शताथी गाथावपि मे दृष्टिपथमागता । अस्याः शता पि सम्भवमावा ।

- (११) रत्नाकरावतारिकाद्यपद्यशतार्थी ।
 (१२) श्रीलाभविजयगणिप्रणीता नमो दुर्वारेत्यादिपद्यस्य पैञ्चशतार्थी ।
 (१३) श्रीहर्षकुलगणिविरचिता शतार्थी ।
 (१४) श्रीवप्पभट्टिसूरिनिर्मिता 'तचीसिया'दिगाथाया अष्टोत्तरशतार्थी ।
 (१५) श्रीहंसप्रमोदगणिकृताऽनेकार्थमयी सारङ्गसारवृत्तिः ।
 (१६) श्रीभावप्रभसूरिकृत मदनानन्दरविवरणम् ।
 (१७) महोपाध्यायश्रीविनयविजयकृता 'चेत्तारिअड्ड'व्याख्या ।
 (१८) श्रीदेवेन्द्रसूरिकृता
 (१९) श्रीसोमतिलकसूरिविनिर्मिता साधारणस्तुतिः स्तोत्रवृत्तिविभूषिता ।
 (२०) एतत्सूरिप्रणीत सर्वज्ञस्तोत्र विविधार्थालङ्कृत 'सदानवसुराजित'चतुर्थचरणान्तकम् ।^१
 (२१) श्रीलक्ष्मीसागरसूरिशिष्यमहोपाध्यायश्रीचारित्ररत्नगणिप्रणीते एकोनत्रिंशत्पद्या-

१ प्रेक्षयता जैनग्रन्थावली (पृ ७८) ।

२ योगशास्त्रस्यादिम पद्यमिदम् । तथाहि—

“नमो दुवाररागादि-वैरिवारनिवारिणे । अहंते योगिनाथाय महावीराय तायिने ॥ १ ॥”

३ अस्या अस्तिव तपागच्छीयपट्टावत्यनुसारेण ज्ञेयम् । न चेय मे नयनगोचरता गता ।

४ “तेषां रा(मा?)ये राज्ये, विबुधा निर्मलशताथयिरुद्भूत । श्रीहर्षकुलगणीद्रा, विबुधावतसा बभूवुर्गो॥१॥”

इति श्रीविजयविमलगणिकृतन-धहेतुदयत्रिभङ्गीप्रकरणटीकाप्रारम्भिकपद्येनानुमीयते यदुक्तैभि काऽपि
 शतार्थी निरमायि ।

५ केवलमपचतुष्टय समसूचि श्रीप्रभावन्द्रसूरिभिर्निजकृतौ प्रभावकचरिताह्वयाया (पृ १४४-१४५) ।

६ सम्पूर्णं पद्यमेवम्—

“सारङ्गसारकमलादुरसोमकान्त-देवागमामृतविभाजनधीरभूते ।

वामोपकार भरतायिप राजमान-वणाह वन्दुरशिवाज हरेक्षभाव ॥”

७ एतत्प्रारम्भिक उल्लेख एवम्—

“नमस्कृत्य कृतानन्द, कद्व सौभाग्यशास्त्रिन । धीर धर्म्मवृत्तस्य, वृत्ति कुर्वे यथामति ॥ १ ॥”

अन्ते पद्य यथा—

“द्वेयुहास्यगुहास्यैक(१६६२)मिते वर्षे कृता अमी । अथा सहादि सप्तम्या, पार्श्वेनाथप्रसादत ॥”

८ एतदर्थं प्रेक्षयता श्रीभावप्रभसूरिकृतस्य श्रीनेमिभक्तान्तरस्य नवमस्य पद्यस्य स्तोत्रवृत्तेर्मेदीयावृत्ते
 १११तमात् ११३तमपर्यन्तानि पृष्ठानि ।

९ एतद्गाथाया अ-येऽ-येऽर्थ्य प्रतिपादितश्चैत्यपरिपाटीस्तवने । एतदर्थं विलोक्यता श्रीभावप्रभसूरि
 कृतिकलापाख्या मदीयाऽऽवृत्ति (पृ १३९-१४३) ।

१० एतज्ज्ञासुभि प्रेक्षयतामुपयुक्ताऽऽवृत्ति (पृ १४३-१४६) ।

११ अन्यकवृत्तावचरिसमेता सम्पादितेय मया । एतद्विदुषुभि प्रेक्षयता श्रीमेरुविजयगणिकृतश्रीचतुर्विंशति
 त्रिनाल-दस्तुतेर्मेदीयाऽऽवृत्ति (पृ २१५-२१८) ।

१२ मदीयानुवादपद्यक समन्वीद स्तुतिचतुर्विंशतिकाभिधे प्र-ये (पृ १६८-१७०) ।

त्मके श्रीयुगादिजिनस्तवने प्रथमान्तिमे पद्ये विहाय नानाऽर्थवाचिप्रतिपद 'सरस्वती' समलङ्कृतानि पद्यानि ।

(२२) श्रीभावप्रभसूरिसूत्रिता गुंहलिका (गोधूलिका) पदनानाऽर्थाः ।^१

(२३) श्रीसोमतिलकसूरिकृत श्रीसिद्धार्थनरेन्द्रादिश्रीवीरजिनस्तवनम् ।^२

५ (२४) श्रीरत्नशेखरसूत्रित नवखण्डपार्श्वजिनस्तवनम् ।^३

(२५) " श्रीवामेयस्तवन नवग्रहस्तवगर्भम् ।^४

(२६) " श्रीपार्श्वजिनस्तवः ।^५

(२७) प्रतिपद 'शर्म' शब्दसङ्कलित श्रीपार्श्वनाथस्तोत्रम् ।

(२८) श्रीगुणाविजयगुम्फितः प्रतिपद 'सारङ्ग' समलङ्कृतः श्रीमहावीरजिनस्तवः ।^६

१० (२९) 'महावीर' पदविभूषित पद्याष्टकमित च श्रीमहावीरजिनस्तोत्रम् ।

(३०) श्रीनयचन्द्रसूरिप्रणीतं पद्यदशकात्मक श्रीस्तम्भनपार्श्वनाथस्तवनम् ।

श्रीसमयसुन्दरगणीनां कृतिततिः

ग्रन्थनाम	ग्रन्थमानम्	रचनासंवत्
भावशतकम्	१०१	१६४१
१५ अर्थरत्नावली (अष्टलक्षार्थी)		१६४६
साम्बप्रद्युम्नचोपाह (गू.)		१६५९
करुण्डचोपाह (गू.)		१६६२

१ अस्य द्वितीय पद्यमवतारित मया श्रीशोभनस्तुतिभूमिकायां (पृ १०) । आद्य तु यथा—

“सदा विदामन्मिदानमद्वय, जगन्मयीप्राणपुत्रीजपद्द्वयम् ।

सरस्वतीगुह्येष्टे सरस्वती-पदार्थसार्थः प्रथमं जिनं स्तुये ॥ १ ॥”

२ समीहयतां धीमायप्रभसूरिहृतिफलपापया मदीयाऽऽवृष्टिः (पृ १२९-१३४) ।

३ अस्तामिस पद्यं परीक्षितं श्रीशोभनस्तुतिभूमिकायां (पृ २६), समग्रं तु सावधूरिक जैन स्तोत्रसमुच्चये (पृ. ७९-८१) ।

४ अस्ताप पद्यं श्रीशोभनस्तुतिभूमिकायां मयाऽवतारितम् । समस्तं स्वयम् तु सावधूरि समस्तं जैनस्तोत्रसमुच्चये (पृ १९-४०) ।

५ मेरुपतां जैनस्तोत्रसमुच्चय (पृ ७१-७२) । ६ अवलोकयतां जैनस्तोत्रसमुच्चयः (पृ ७३) ।

७ समीहयतां जैनस्तोत्रसङ्ग्रहस्य द्वितीयो विभागः (पृ १३१-१३३) ।

८ अस्तं स्वयम् चतुर्भिस्तत्समाप्तेषु पद्येषु संनिवर्तं हरिवरं समस्तं । समग्रं चतुर्दश अर्थां घोषिता भवन्ति ।

ग्रन्थनाम	ग्रन्थमानम् रचनासंवत्
दान-शील तप-भावनासंवाद (गू.)	१६६२
रूपकमालाऽऽचूर्णिः	४०० १६६३
चारप्रत्येकबुद्धरास (गू.)	१६६५
चैतुर्मासिकव्याख्यानम्	"
कौलिकाचार्यकथा	१६६६
श्रावकाराधनाविधिः	१६६७
शीलछत्रीसी (गू.)	१६६९
सन्तोषछत्रीसी (गू.)	"
प्रियमेलकरास (गू.)	१६७२
सौमाचारीशतकम्	"
विशेषशतकम्	"

१. लॉबडीभाण्डागारसत्काया प्रत्या प्रशस्तिरियम्—

"सोलसह् वासठि (१६६२) समह् दे 'सागा' नगर (१) महारि ।

पसप्रभ सुपसाठ लह् दे प्ह भण्ण अघिकारे दे ॥ ६ ॥

सोहम सावि परपरा दे 'सरतर' गच्छ कुलचद । युगप्रधान जगि परगढा दे श्रीजिनचन्द्र सूरिंदो दे ॥ ७ ॥
 सासु सीस अति दीपतो दे विनयवत जसवत । आचारिज चढवी कला दे श्रीजिनसिंहसूरि महतो दे ॥ ८ ॥
 प्रथम शा(कि)प्य श्रीपूजनों दे सकलचन्द्र तसु सीस । समयसुन्दर वाचक भणि दे सप सदासु जगीस दे ॥ ९ ॥
 दान शील तप भावनों दे सरस रविठ सवाद । भणता गुणता भावसु दे रिदि समुदि सुप्रसादो दे ॥ १० ॥"

२. इय समशोधि श्रीसमयसुन्दरगणिप्रगुश्रीजिनचन्द्रसूरिस्थिधररत्ननिधानगणिनि ।

३. सुनीजीभाण्डागारसत्कसप्तपत्रारिमिकायाश्चातुर्मासिकव्याख्यानप्रत्या प्रान्ते—

"श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायविरचितचतुर्मासिकव्याख्यान समासम् ॥"

४. वाराणसीस्थपतिश्रीवालय-द्रभाण्डागारसत्कालकसूरिकयाप्रतिप्रान्ते उल्लेखो यथा—

"श्रीमद्विभ्रमसवति रसर्तुशृङ्गार(१६६६)सहस्र्यके सहसि ।

श्री'वीरमपुर'नगरे श्रीराउलतेजसीराज्ये ॥ १ ॥

शृङ्गारतरे गच्छे, युगप्रधानसूरय । जिनचन्द्रा जिनसिंहसूर, विजयन्ते गणाविषा ॥ २ ॥

तच्छिष्य सकलचन्द्र, शिष्य समयसुन्दर । कया कालिकसूरीणां, चके बालावचोषिकाम् ॥ ३ ॥"

५. 'मेहता'नगरे रचितमिदम् ।

६. श्रीविजयधर्मलक्ष्मीज्ञानभाण्डागारसत्कप्रतिप्रान्तेऽयमुल्लेख —

"श्रीमत्'सरतर'गच्छे श्रीमज्जिनसिंहसूरिगुराज्ये । साम्राज्य कुर्वणे युगप्रधानाख्यविदुधरे ॥ १ ॥

विक्रमसवति लोचनमुनिदशैकमुदवाच्यव(१६७२)प्रमिते ।

श्रीपार्श्वजन्मदिवसे (पौषकृष्णदशम्या) पुरे श्री'मेहता'नगरे ॥ २ ॥

त्मके श्रीयुगादिजिनस्तवने प्रथमान्तिमे पद्ये विहाय नानाऽर्थवाचिप्रतिपद 'सरस्वती' समलङ्कृतानि पद्यानि ।

(२२) श्रीभावप्रभसूरिसूत्रिता गुहलिका (गोधूलिका) पदनानाऽर्थाः ।^१

(२३) श्रीसोमतिलकसूरिकृत श्रीसिद्धार्थनरेन्द्रादिश्रीवीरजिनस्तवनम् ।^२

५ (२४) श्रीरत्नशेखरसूत्रित नवखण्डपार्श्वजिनस्तवनम् ।^३

(२५) " श्रीचामेयस्तवन नवग्रहस्तवगर्भम् ।^४

(२६) " श्रीपार्श्वजिनस्तवः ।^५

(२७) प्रतिपद 'शर्म' शब्दसङ्कलित श्रीपार्श्वनाथस्तोत्रम् ।

(२८) श्रीगुणविजयगुम्फितः प्रतिपद 'सारङ्ग' समलङ्कृतः श्रीमहावीरजिनस्तवः ।^६

१० (२९) 'महावीर' पदविभूषित पद्याष्टकमित च श्रीमहावीरजिनस्तोत्रम् ।

(३०) श्रीनयचन्द्रसूरिप्रणीतं पद्यदशकात्मक श्रीस्तम्भनपार्श्वनाथस्तवनम् ।

श्रीसमयसुन्दरगणीनां कृतिततिः

	ग्रन्थनाम	ग्रन्थमानम्	रचनासंवत्
	भावशतकम्	१०१	१६४१
१५	अर्थरत्नावली (अष्टलक्षार्थी)		१६४६
	साम्प्रद्युम्नचोपाद (गू.)		१६५९
	करकण्डचोपाद (गू.)		१६६२

१ अस्य द्वितीय पद्यमवतारित मया श्रीशोभनस्तुतिभूमिकायां (पृ १०) । आद्य तु यथा—

"सदा पिदान-त्रनिदानमद्रप, जगन्मयीप्राणपुरीनपद्वयम् ।

सरस्वतीगुह्यते सरस्वती-पदार्थेऽर्थे प्रथमं जिनं स्तुते ॥ १ ॥"

२ समीहपदां धीमायप्रभसूरिपृतिफलपाद्या मदीयाऽऽवृत्तिः (पृ १२९-१३४) ।

३ अस्माभिः पद्यं वरीवर्ति श्रीशोभनस्तुतेर्मदीयायां भूमिकायां (पृ २६), समग्र ए सावर्णीक जैन स्तोत्रसमुच्चये (पृ ७१-८१) ।

४ अस्माद्य पद्यं श्रीशोभनस्तुतेर्भूमिकायां मया अवतारितम् । समग्रं स्तवनं तु सावर्णीक समक्षि जैनस्तोत्र समुच्चये (पृ ६९-७०) ।

५ मेहपदां जैनस्तोत्रसमुच्चय (पृ ७१-७२) । ६ अवलोकपदां जैनस्तोत्रसमुच्चयः (पृ ७३) ।

७ समीहपदां जैनस्तोत्रसङ्ग्रहस्य द्वितीयो विभागः (पृ १३१-१३२) ।

८ अस्य स्तरगतं चतुर्णां सप्तमांशेषु पद्येषु प्रत्येकं द्विरप्युक्तं समक्षि । क्रममत्तः चतुर्दश अप्यां चोतिता अत्र ।

ग्रन्थनाम	ग्रन्थमानम्	रचनासंवत्
विशेषसङ्ग्रहः		१६८५
विशवादशतकम्		"
गौतमपृच्छारास (गू.)		१६८६
गाथासहस्री (प्रा.)		"
जयतिहुयणवृत्तिः		१६८७
नवतत्त्ववृत्तिः		१६८८
मृगावतीचोपाह (गू.)		"
दशवैकालिकवृत्तिः	३३५०	१६९१
धावच्चाचोपाह (गू.)		"
व्यवहारशुद्धिचोपाह (गू.)		१६९३

१ "स्वच्छे 'परतर'गच्छे 'चान्द्र'कुले 'वज्र'नामशास्त्रायाम् ।

भट्टारकजिनचन्द्रा युगप्रधानाख्यविरदधरा ॥ १ ॥

तेषां शिष्या 'रीहव'गोत्रीया सकलचन्द्रगणिमणय । तच्छिष्यसमयसुन्दरनामान पाठकप्रवरा ॥ २ ॥

तै शिष्यादिहितार्थं ग्रन्थोऽयं प्रथितः प्रयत्नेन । नाम्ना विशेषसङ्ग्रह इषुवसुशृङ्गार (१६८५) मितवर्षे ॥ ३ ॥

राज्ये श्रीजिनराजसूरिसुगुरोबुद्ध्या जितस्वर्गुरो-राचार्ये जिनसागरे सुजकरे सौभाग्यभागाधिके ।

ब्रह्म (ब्र.) श्रीमति 'लङ्गकणसरसि' श्रीसद्वद्वीसोदये, ग्रन्थोऽयं परिपूर्णतामलभत श्रीफाल्गुने मासि च ॥ ४ ॥"

२ "श्रीमत् 'परतर'गच्छे जिनसागरसूरिराजसाग्राज्ये ।

'भणहिलपत्तन'नगरे सवति सुयष्टशृङ्गारे (१६८७) ॥ १ ॥

श्रीसमयसुन्दरायया पाठकविदुरा इमा व्यधुवृत्तिम् ।

मुनिसद्वज्जविमलपण्डितमेघविजयशिष्यपठनार्थम् ॥ २ ॥"

३ श्रीविजयधर्मलक्ष्मीशानभाण्डागारसत्काया प्रत्यामुखेन एवम्—

"श्री 'परतर'गच्छकमलदिणिदा युगप्रधान जिनचदा ये । मृ०

श्रीजिनसिंघसूरि सोभागी पुण्य दिसा जसु जागी ये । मृ० २३

प्रथम शिष्य श्रीपूज्य केरा सकलचन्द गुरु मेरा ये मृ०

तसु प्रसादि थया अथ पूर(ण) प्रगठ्या सुजस पहरा ये मृ० २४

सोलसइ अठसठया (१६८८) वरपे हुइ चढपइ धणो हरपे ये २६

मृगावतीचरित्र कथा त्रिहु खडे पणे आणद घमडे बेवे ॥ २७ ॥

समयसुन्दर घइ सच आसीसी रिद्धि वृद्धि सुजनीसा ये २९ मृ०

संवत् १६९० वर्षे अश्विनि शुद्धि ३ दिने वृहस्पति वार ॥ श्री 'परतर'गच्छे ॥ श्रीपूज्य श्री ५ जिनसिंघसूरि ॥

प० श्रीलब्धिवर्धनमुनि । तत् शिष्यक्ष (?) । वा० श्रीपोपारिणि उपाध्याय श्री ५ शिवचन्द्र तत्पतिक्ष (?)

मानकीर्तिलिखित ।"

४ पुण्यपत्तनस्यप्राप्यविद्यासशोधनमन्दिरसत्कथावच्चाचोपहप्रतिप्रान्ते—

"सवत् सोल एकाणु वरपै काती वदि श्रीज हारपे ये

श्री 'पभाइत' खारवा वाढइ चौमासि रया सुदिहाडे ये से० २०

'परतर' गच्छ जिणचन्दसूरीसा सकलचन्द तसु सीसा ये

समयसुन्दर तसु सीसे प्रसिद्धा शिष्य प्रतिपत्ति सचदा ये ॥ २१ ॥"

ग्रन्थनाम	रचनासंवत्
नैलद्वदतीचोपाह (गू.)	१६७३
पुण्यसारचरित्र (गू.)	"
विचारशतकम्	१६७४
वल्कलचीरीचोपाह (गू.)	१६८१
वस्तुपालतेजपालरास (गू.)	१६८२
शैवजुयरास (गू.)	"
वारव्रतरास (गू.)	१६८५

युगप्रधानपदवी, श्रीअकबरशाहिना । येभ्यो दत्ता महाभारता, श्रीजिनचन्द्रसूर्य ॥ ३ ॥

तेषां शिष्यो मुख्य(रय) स्वहस्तदीक्षश्च सकलचन्द्रगणि ।

तच्छिष्यसमयसुन्दरसुपाठकैरुक्त शतकमिदम् ॥ ४ ॥

संवत् १७२७ वष आषाढवदि ३ दिने शनिवारे श्रीगुढामये ॥ ५० कल्याणनिधानमुनीनां (१ नामने) घातिना ५० लब्धचन्द्रमुनि(ना) लिपीकम् ।"

गाथासहस्र्या निरदेहि ग्रन्थोऽयं श्रीसमयसुन्दरगणिभि ।

१ "सुधरम सामि परपरा 'चद' कुल 'वयर' सामि सावि, 'कौटक' गच्छ खरतर' महारकिया सुभाषि सुभाष छगपरधान जिनचद प्रथम शिष्यशिरोमणी, जसु गोत्र 'रीह' नाम पठित सकलचद प्रसिद्ध घणी तसु शिष्य पभणइ समयसुन्दर उपाध्याय इसी परह, बाबनाचाव हर्षनन्दन प्रभुप सिष्यनइ आवरइ १ गोत्र 'गळोछा' गहगहइ 'मेढता' नगर मझारि, दिन दिन सय माहि दीपता 'खरतर' गच्छ सिणगार मिणगार घर्मे तणा धुरधर देवगुरागी घणठ, रायमल्ल पुशरल अमीपाल वै(स्ते)तसी नेतसी भण राजसी तामु भरीन तिहां विण नेतसी आमह करी, चौपइ कीपी समयसुन्दर नलद्वदती चरित्ती सवत सोळ तिहोचइ (१६७३) मास वसत आणइ, नगर मनोहर 'मेढतह' जिहां घासपूज्य जिनद घासपूज्य तीपकर मसाद(ह) गच्छ 'खरतर' गहगहइ, गच्छराय युगपरधान जिनसयसूरि सदा जस लहइ उवसाप कइइ समयसुन्दर फीपठ आमह नेतसी, चौपइ नलद्वदती वैरी चतुर माणस विरत वसी संवत् १७९७ वर्षे कार्तिक शुद्ध १० रविवारे सयणाग्रामे" ।

२ गुनीजीमाण्डागारसखविचारशतकप्रतिमान्ते प्रशस्त्रिरेवम्—

"स्रष्टे 'खरतर'गच्छे विषयिनि जिनसिंहसूरिगुदराजे ।

वेदमुनिदानेन्दु (१६७७)प्रमिते-न्दे 'मेढता' नगरे ॥ १ ॥

श्रीजिनचन्द्रमुनिग्रास्यः सफलचन्द्रगिरासीयः । तच्छिष्यसमयसुन्दरनामानः पाठकप्रवरा ॥ २ ॥

शीम स्यतिहते स्वस, विचारद्वयतः वपु । श्वर स्थितविचाराणां-नेवनेकत्र भीकनाम् ॥ ३ ॥"

३ "सहस्र सोळसइ उपाधीपइ (१६८३) ए आषाढ वदि मुखकार से०

रास भणवठ 'सेतुत्र' तणठ ए नगर 'नागोर' मझार से० १९

मिदपऊ गच्छ 'खरतर' तणऊ ए श्रीजिनचन्द्रगिरास से०,

प्रथम शिष्य श्रीपूरना ए सकलचद गुमीस से० २०

तामु शीम जदि परगहा ए समयसुन्दर उवसाप से०,

ए रास हरवह दिन दवहइ - ए मुगतां आणइ बाप से० ३१"

ग्रन्थनाम	ग्रन्थमानम्	रचनासंवत्
विशेषसङ्ग्रहः		१६८५
विसवादशतकम्		"
गौतमपृच्छारास (गू.)		१६८६
गाथासहस्री (प्रा.)		"
जयतिहुयणवृत्तिः		१६८७
नवतत्त्ववृत्तिः		१६८८
मृगावतीचोपाङ्ग (गू.)		"
दशवैकालिकवृत्तिः	३३५०	१६९१
धातुचोपाङ्ग (गू.)		"
व्यन्हारशुद्धिचोपाङ्ग (गू.)		१६९३

१ "स्वच्छे 'खरतर'गच्छे 'चान्द्र'कुले 'वज्र'नामनाम्नायाम् ।

महारकजिनचन्द्रा युगप्रधानाएयनिरुद्धरा ॥ १ ॥

तेषां शिष्या 'रीहव'गोप्रीया सकलचन्द्रगणिमणय । तच्छिष्यसमयसुन्दरनामा पाठकप्रवरा ॥ २ ॥

तै शिष्यादिहितार्थं प्रयोष्य ग्रथित प्रयत्नेन । नाम्ना विशेषसङ्ग्रह इषुवसुश्रद्धार (१६८५) मितवर्षे ॥ ३ ॥

राज्ये श्रीजिनराजसूरिसुगुरोर्बुद्ध्या जितस्वर्गुरो-राचार्ये जिनसागरे सुप्तकरे सौभाग्यभाग्याधिके ।

ब्रह्म(हे) श्रीमति 'ल्लणकणसरसि' श्रीसद्बुद्धीसोदये, प्रयोष्य परिपूर्णतमकमत श्रीकाएगुने मासि च ॥ ४ ॥"

२ "श्रीमत् 'खरतर'गच्छे जिनसागरसूरिराजसाम्राज्ये ।

'मणहिलपत्तन'नगरे सवति सुन्यष्टश्रद्धारे (१६८७) ॥ १ ॥

श्रीसमयसुन्दराया पाठकविदुरा इमां व्यधुर्बुत्तिम् ।

मुनिसहजविमलपण्डितमेघविजयशिष्यपठनाथम् ॥ २ ॥"

३ श्रीविजयधर्मलक्ष्मीज्ञानभाण्डागारसरकाया प्रत्यामुल्लेख एवम्—

"श्री'खरतर'गच्छकमलदिग्निदा युगप्रधान जिनधदा ये । मृ०

श्रीजिनसिंघसूरि सोभागी पुण्य दिसा जसु जागी ये । मृ० २३

प्रथम शिष्य श्रीपूज्य केरा सकलचन्द्र गुरु मेरा ये मृ०

तसु प्रसादि थया अय पूर(ण) प्रगठ्या सुजस पहरा ये मृ० २४

सोलसह अठसठया (१६८८) वरपे हुह चठपह घणो हरपे ये २६

मृगावतीचरित्र कछा त्रिहु खडे पणे आणद घमटे वेने ॥ २७ ॥

समयसुदर छह सष आसीसी रिद्धि वृद्धि सुजगीसा ये २९ मृ०

सवत् १६९० वर्ष अन्ननि जुदि ३ दिने वृहस्पति वार ॥ श्री'परतर'गच्छे ॥ श्रीपूज्य श्री ५ जिनसिंघसूरि ॥

प० श्रीलब्धिवर्धनमुनि । तत् शिष्यक्ष (?) । या० श्रीपोषारिणि उपाध्याय श्री ५ शिवचन्द्र तत्शिक्ष (?)

मानकीर्तिर्लिखित ।"

४ पुण्यपत्तनस्थमाच्यविद्यासशोधनमन्दिरसत्त्वधावचाचोपहप्रतिमान्ते—

"सवत् सोल एकाणु वरपे काती वदि त्रीज हरपे ये

श्री'पमाहृत' खारवा धाढह भौमासि रक्षा सुदिहाडे ये से० २०

'परतर' गच्छ जिणचन्द्रसूरीसा सकलचन्द्र तसु सीसा ये

समयसुदर तसु सीसे प्रसिद्धा शिष्य प्रशिष्य समुदा ये ॥ २१ ॥"

ग्रन्थनाम	रचनासंवत्
नलदवदतीचोपाह (गू.)	१६७३
पुण्यसारचरित्र (गू.)	"
विचारशतकम्	१६७४
वल्कलचीरीचोपाह (गू.)	१६८१
वस्तुपालतेजपालरास (गू.)	१६८२
शैवुजयरास (गू.)	"
बारवतरास (गू.)	१६८५

युगप्रधानपदवी, श्रीमकडवरशाहिना । येथो दत्ता महाभाग्या, श्रीजिनचन्द्रसूर्य ॥ ३ ॥

तेषां शिष्यो मुख्य(८५) स्वहस्तदीक्षश्च सकलचन्द्रगणि ।

तच्छिष्यसमयसुन्दरसुपाठकैरकृत शतकमिदम् ॥ ४ ॥

संवत् १७२७ वष आषाढदि ३ दिने शनिवारे श्रीगुढामध्ये ॥ ५० कल्याणनिधानमुनीनां (१. नामन्ते) वासिना प० लब्धचन्द्रमुनि(ना) लिपीचक्रे ।”

• - गाथासहक्या निरदेशि ग्रन्थोऽथ श्रीसमयसुन्दरगणिभि ।

१ “सुधरम सामि परपरा ‘चद’ कुल ‘वयर’ सामि सावि, ‘कौटळ’ गच्छ खरतरठ भहारकिया सुभावि सुभाष युगपरधान जिनचद प्रथम शिष्यशिरोमणी, जसु गोत्र ‘रीहड’ नाम पडित सकलचद प्रसिद्ध घणी तसु शिष्य पभणइ समयसुन्दर उपाध्याय इती परइ, वाचनाचाय हर्षनन्दन प्रमुप शिष्यनइ आवरइ १ गोत्र ‘गलोछा’ गहगहइ ‘मेडता’ नवर मझारि, दिन दिन सध साहि दीपता ‘खरतर’ गच्छ सिणगार सिणगार धर्मे तणा धुरधर देवगुरुगनी घणठ, रायमल्ल पुत्ररत्न अमीपाल ये(खे)तसी नेतसी भयु राजसी तामु भग्रीज तिहा किण नेतसी आग्रह करी, चौपइ कीपी समयसुन्दर नलदवदती चरितरी सवत सोळ तिहोत्तरइ (१६७३) मास वसत आणइ, नगर मनोहर ‘मेडतइ’ जिहां वासपूज्य जिनइ वासपूज्य दीपकर प्रसाद(इ) गच्छ ‘खरतर’ गहगहइ, गच्छराय युगपरधान जिनसधसुरि सदा जस कहइ वयसाय कहइ समयसुन्दर कीयठ आग्रह नेतसी, चौपइ नलदवदती करी चतुर माणस चित्त वसी संवत् १७९७ वर्षे कार्तिक शुक्ल १० रविवारारे सयणाग्रामे” ।

२ मुनीजीमाण्डागारसकविचारशतकप्रतिमान्ते प्रशस्तिरेवम्—

“क्षरठे ‘खरतर’गच्छे विजयिनि जिनसिंहसुरिगुराजे ।

येदमुनिदशनेन्दु (१६७४)प्रमितेऽन्दे ‘मेडता’नगरे ॥ १ ॥

श्रीजिनचन्द्रमुनी द्राक्षच्छिष्य सकलचन्द्रगणिरासीय । तच्छिष्यसमयसुन्दरनामानः पाठकप्रवरा ॥ २ ॥

शीघ्र स्मृतिरुते स्वस्य, विचारशतकं वपु । पृथक् स्थितविचाराणां-मेवमेकत्र मीलनात् ॥ ३ ॥”

३ “सवत सोळसइ उपासीयइ (१६८२) प आषाढ वई सुखकार से०

रास मण्डठ ‘सेयुज’ तणठ प नगर ‘नागोर’ मझार से० १९

मिदपळ गच्छ ‘सरतर’ तणठ प श्रीजिनचदसूरीस से०,

प्रथम शिष्य श्रीपूयना प सकलचद मुसीस से० २०

तामु सीस जमि परगडा प समयसुन्दर वयसाय से०,

प रास ररपळ तिण दपडठ-प मुणतां आणइ बाय से० २१”

ग्रन्थनाम	ग्रन्थमानम्	रचनासंवत्
विशेषसङ्ग्रहः		१६८५
विस्वादाशतकम्		"
गौतमपृच्छारास (गू.)		१६८६
गाथासहस्री (ग्रा.)		"
जयतिहुयणवृत्तिः		१६८७
नवतच्यवृत्तिः		१६८८
मृगावतीचोपाह (गू.)		"
दशवैकालिकवृत्तिः	३३५०	१६९१
धावन्नाचोपाह (गू.)		"
व्यवहारशुद्धिचोपाह (गू.)		१६९३

१ "स्वच्छे 'परतर'गच्छे 'चान्द्र'कुले 'वज्र'नामशास्त्रायाम् ।

भट्टारकजिनचन्द्रा युगप्रधानाख्यविरदधरा ॥ १ ॥

तेषां शिष्या 'रीहव'गोप्रीया सकलचन्द्रगणिमणय । तच्छि यसमयसुन्दरनामान पाठकप्रवरा ॥ २ ॥
सै शिष्याविहितार्थं प्रयोष्य प्रथित प्रयत्नेन । नाम्ना विशेषसङ्ग्रह इषुवसुशृङ्गार (१६८५) मितवर्षे ॥ ३ ॥
राज्ये श्रीजिनराजसूरिषुपुरोडुम्भा जितस्वर्गुरो-राचार्ये जिनसागरे सुखकरे सौभाग्यभात्याधिके ।
व्रज(के) श्रीमति 'लणकणसरसि' श्रीसहदीप्तोदये, ग्रन्थोऽयं परिपूर्णतामलमत श्रीफाल्गुने मासि च ॥ ४ ॥"

२ "श्रीमत्'परतर'गच्छे जिनसागरसूरिराजसाध्रजये ।

'अणहिलपत्तन'नगरे सवति मुन्यष्टशृङ्गारे (१६८७) ॥ १ ॥

श्रीसमयसुन्दराख्या पाठकविदुरा ह्रमा व्यधुर्बुद्धिम् ।

मुनिसहजविमलपण्डितमेघविजयशिष्यपठनाथम् ॥ २ ॥"

३ श्रीविजयधर्मलक्ष्मीज्ञानभाण्डागारसत्काया प्रत्यामुल्लेख एवम्—

"श्री'परतर'गच्छकमलदिग्निदा युगप्रधान जितचदा ये । शृ०

श्रीजिनसिंघसूरि सोभागी पुण्य विज्ञा जसु जागी ये । शृ० २३

प्रथम शिष्य श्रीपूज्य वेरा सकलचन्द गुरु मेरा ये शृ०

तसु प्रसादि यया प्रथ पूर(ण) प्रगठ्या सुजस पहरा ये शृ० २४

सोलसह अठसठया (१६८८) वरपे हुह चठपह धनो हरपे ये २६

मृगावतीचरित्र कद्या त्रिहु खडे पणे भाणद धमडे मेवे ॥ २७ ॥

समयसुदर धइ सघ आसीसी रिद्धि वृद्धि सुजगीसा ये २९ शृ०

सवत् १६९० वर्ष अश्वि शुदि ३ दिने बृहस्पति वार ॥ श्री'परतर'गच्छे ॥ श्रीपूज्य श्री ५ जिनसिंघसूरि ॥

प० श्रीलब्धिवर्धनमुनि । तत् शिष्यक (?) । वा० श्रीपोषारिणि उपाध्याय श्री ५ शिचन्द्र तत्पुत्र (?)
मानकीर्तिलिखित ।"

४ पुण्यपत्तनस्थमाच्यविद्यासशोधनमन्दिरसत्कधावन्नाचोपहप्रतिप्रान्ते—

"सवत् सोल एकाणु वरपे कावी चदि त्रीज हरपे ये

श्री'पमाहस' खारवा वाढह चौमासि रद्या सुदिहादे ये से० २०

'परतर' गच्छ जिणचन्दसूरीसा सकलचन्द तसु सीसा ये

समयसुदर तसु सीसे प्रसिद्धा शिष्य प्रशिष्य समुदा ये ॥ २१ ॥"

ग्रन्थनाम	रचनासंवत्
नलदवदतीचोपाइ (गू.)	१६७३
पुण्यसारचरित्र (गू.)	"
विचारशतकम्	१६७४
वल्कलचरीचोपाइ (गू.)	१६८१
वस्तुपालतेजपालरास (गू.)	१६८२
शैशुजयरास (गू.)	"
चारनतरास (गू.)	१६८५

युगप्रधानपदवी, श्रीशकट्यरसाहिना । येस्यो हता महाभारता, श्रीजिनचन्द्रसूरय ॥ ३ ॥

तेषां शिष्यो मुख्य(२५) स्वहस्तदीक्षक सकलचन्द्रगणि ।

तच्छिष्यसमयसुन्दरसुपाठकैरकृत शतकमिदम् ॥ ४ ॥

संवत् १७२७ वष आषाढवदि ३ दिने हानिवारे श्रीगुढासप्तमे ॥ ५० कल्याणनिधानमुनीना (१ नामस्ते) वासिना ५० लब्धिवचन्द्रमुनि(ना) लिपीचक्रे ।"

गाथासहस्रया निरदेशि ग्रन्थोऽयं श्रीसमयसुन्दरगणिति ।

१ "सुधरम सामि परपरा 'वद' कृत् 'वचर' सामि सापि, 'कौटक' गच्छ खरतरड भट्टारकिया सुभाषि सुभाष युगपरधान जिनचन्द्र प्रथम शिष्यशिरोमणी, जसु गोत्र 'रीहू' नाम पठित सकलचन्द्र प्रसिद्ध वणी तसु शिष्य पभणह समयसुन्दर उपाध्याय इसी परह, वाचनाचार्य हर्षनन्दन प्रमुप सिष्यवह आदरह । गोत्र 'गडोछा' गहगहह 'मेढता' नयर मझारि, दिन दिन सध साहि दीपता 'खरतर' गच्छ सिणगार सिणगार धर्म तथा धुरधर देवगुरुगो वणठ, रायमल्ल पुनरज अमीपाल पे(खे)तसी नेतसी भण राजसी ताधु भत्रीन तिहा किण नेतसी आग्रह करी, चौपह कीपी समयसुन्दर नलदवदती चरितरी सबस सोळ तिहोचरह (१६७३) भास वसत आणह, नगर मनोहर 'मेढता' जिहो वासपूज्य जिणह वासपूज्य तीधकर प्रसाद(ह) गच्छ 'खरतर' गहगहह, गच्छराय युगपरधान जिनसंघसूरि सदा जस लहह उवसाय कहह समयसुन्दर कीपठ आग्रह नेतसी, चौपह नलदवदती केरी चतुर भाणस चित वसी सबह १७९७ वषें कार्तिक शुक्ल १० रविवारे सयणाप्रान्ते" ।

२ शुनीजीमाण्डागारसकविचारशतकप्रतिप्रान्ते प्रशस्त्रिरेवम्—

"सपछे 'खरतर'गच्छे विजयिनि जिनसिंहसरिगुरराजे ।

पेदमुनिदशनेन्दु (१६७४)प्रमितेऽन्दे 'मेढता'नगरे ॥ १ ॥

श्रीजिनचन्द्रमुनी दासकृष्णः सकलचन्द्रगणितासीव । तच्छिष्यसमयसुन्दरनामानः पाठकप्रवरा ॥ २ ॥

शीघ्र स्मृतिहृते स्वयं, विचारशतकं वपु । पृथक् स्थितविचाराणां—मेवमेकत्र मीळनात् ॥ ३ ॥"

३ "सबत सोळसह व्हासीयह (१६८२) ए आषाढ वदि सुखकार से०

रास भण्यठ 'सैजुज' तणठ ए नगर 'नागोर' मझार से० १९

गिरपक गच्छ 'खरतर' तणठ ए श्रीजिनचन्द्रसूरीस से०,

प्रथम शिष्य श्रीपूजना ए सकलचन्द्र मुसीस से० २०

छासु सीस जणि परगठा ए समयसुन्दर उवसाय से०,

ए रास ररपह तिण दपडठ—ए मुगठां आणह बाप से० २१"—

ग्रन्थनाम	ग्रन्थमानम्	रचनासंवत्
विशेषसङ्ग्रहः		१६८५
विसवादशतकम्		"
गौतमपृच्छारास (गू.)		१६८६
गाथासहस्री (प्रा.)		"
जयतिहुयणवृत्तिः		१६८७
नवतच्चवृत्तिः		१६८८
मृगावतीचोपाङ्ग (गू.)		"
दशवैकालिकवृत्तिः	३३५०	१६९१
धावन्नाचोपाङ्ग (गू.)		"
व्यनहारशुद्धिचोपाङ्ग (गू.)		१६९३

१ "स्वच्छे 'खरतर'गच्छे 'चान्द्र'कुले 'वज्र'नामशास्त्रायाम् ।

अद्वारकजिनचन्द्रा युगप्रधानाख्यविरद्धरा ॥ १ ॥

तेषां शिष्या 'दीहृद'गोप्रीया सकलचन्द्रगणिमणय । तच्छिष्यसमयसुन्दरनामान पाठकप्रवरा ॥ २ ॥

तै शिष्यादिहितार्थं ग्रन्थोऽयं प्रथित प्रयत्नेन । नाम्ना विशेषसङ्ग्रह इषुवसुशृङ्गार (१६८५) मितवर्षे ॥ ३ ॥

राज्ये श्रीजिनराजसूरिसुपुत्रोऽयं जितस्वर्गुरो-राचार्यं जिनसागरे सुखकरे सौभाग्यभाष्याधिके ।

मङ्गल (के) श्रीमति 'लूणकणसरसि' श्रीसहृदीशोदये, ग्रन्थोऽयं परिपूर्णतामलभत श्रीकाण्डगुणे मासि च ॥ ४ ॥ "

२ "श्रीमत् 'खरतर'गच्छे जिनसागरसूरिराजसाम्राज्ये ।

'अणहिलपत्तन'नगरे सवति मुन्यष्टशृङ्गारे (१६८७) ॥ १ ॥

श्रीसमयसुन्दराख्या पाठकविदुरा इमा व्यपुर्तुसिम् ।

मुनिसहजविमलपण्डितमेघविजयशिष्यपठनार्थम् ॥ २ ॥ "

३ श्रीविजयपद्मलक्ष्मीशानभाण्डागारसत्काया प्रत्यामुल्लेख एवम्—

"श्री 'खरतर'गच्छकमलदिनिदा युगप्रधान जिनचदा मे । मृ०

श्रीजिनसिंघसूरि सोभागी पुण्य दिसा जसु जागी मे । मृ० २३

प्रथम शिष्य श्रीपूज्य केरा सकलचन्द गुरु मेरा मे मृ०

तसु प्रसादि यया अथ पूर (ण) प्रगव्या सुजस पहरा मे मृ० २४

सोलसह अठसठया (१६८८) वर्षे हुई चठपह घणो हरपे मे २६

मृगावतीचरित्र कक्षा त्रिहु खडे पणे आणद धमडे मेवे ॥ २७ ॥

समयसुदर घह सघ आसीसी रिद्धि वृद्धि सुजगीसा मे २९ मृ०

सवत् १६९० वर्ष अखनि शुद्धि ३ दिने वृहस्पति चार ॥ श्री 'खरतर'गच्छे ॥ श्रीपूज्य श्री ५ जिनसिंघसूरि ॥

प० श्रीलघ्विचर्धनमुनि । तत् शिष्यक्ष (?) । वा० श्रीपोषारिणि उपाध्याय श्री ५ शिवचन्द्र तत्क्षिष (?) मानकीर्तिर्लिखित । "

४ पुण्यपत्तनस्थमाध्यविद्यासशोधनमन्दिरसत्कधावन्नाचोपहप्रतिप्रान्ते—

"सवत् सोल एकाणु वर्षे काती वदि त्रीज हरपे मे

श्री 'पमाहृत' खारवा वाढह चौमासि रखा सुदिहादे मे से० २०

'खरतर' गच्छ जिणचदसूरीसा सकलचन्द तसु सीसा मे

समयसुदर तसु सीसे प्रसिद्धा शिष्य प्रशिष्य समृद्धा मे ॥ २१ ॥ "

ग्रन्थनाम

रचनासंवत्

नलदधदतीचोपाइ (गू.)

१६७३

पुण्यसारचरित्र (गू.)

”

विचारशतकम्

१६७४

वल्कलचीरीचोपाइ (गू.)

१६८१

वस्तुपालतेजपालरास (गू.)

१६८२

शैवुजयरास (गू.)

”

बारव्रतरास (गू.)

१६८५

युगप्रधानपदवी, श्रीभक्तविरसाहिना । येभ्यो दत्ता महाभाग्या, श्रीजिनचन्द्रसूर्य ॥ ३ ॥

तेषां शिष्यो मुख्य(रय) स्वहस्तदीक्ष्य सकलचन्द्रगणि ।

तच्छिष्यसमयसुन्दरसुपाठकैरुक्त शतकमिदम् ॥ ४ ॥

संवत् १७२७ वर्षे आषाढवदि ३ दिने शनिवारे श्रीगुढामध्ये ॥ ५० कल्याणनिधानमुनीना (? नामान्ते) वासिना ५० लब्धिचन्द्रमुनि(ना) लिपीचक्रे ।”

गाथासहस्र्या निरदेशि ग्रन्थोऽयं श्रीसमयसुन्दरगणिभिः ।

१ “सुधरमं सामि परपरा ‘बद’ कुळ ‘वयर’ सामि सावि, ‘कोटक’ गच्छ सरतरठ भट्टारकिया सुभावि सुभाष युगपरधान जिनचन्द्र प्रथम शिष्यशिरोमणी, जसु गोत्र ‘रीहव’ नाम पठित सकलचन्द्र प्रसिद्ध धनी तसु शिष्य पमणइ समयसुन्दर उपाध्याय इसी परइ, वाचनाचार्य हर्षनन्दन प्रमुप शिष्यनइ आदरइ । गोत्र ‘गळोछा’ गहगहइ ‘मेढता’ नगर महारि, दिन दिन सच माहि दीपता ‘सरतर’ गच्छ सिंगार सिंगार धर्मे तणा धुरधर देवगुराणी घणठ, रायमल्ल पुत्ररत्न अमीपाल ये(से)तसी नेतसी भणु राजसी तामु भत्रीज तिहा किण नेतसी आग्रह करी, चौपइ कीथी समयसुन्दर नलदधदती चरितरी सवत सोळ तिहोत्तरइ (१९७३) मास वसत आणइ, नगर मनोहर ‘मेढतइ’ जिहा वासपूज्य जिगद वासपूज्य तीपकर प्रसाद(इ) गच्छ ‘सरतर’ गहगहइ, गच्छराय युगपरधान जिनसद्यसूरि सदा जस लहइ उपहास कहइ समयसुन्दर कीयठ आग्रह नेतसी, चौपइ नलदधदती बेरी चतुर भाणस चित वसी सवत् १७९७ वर्षे कार्तिक शुक्ल १० शिव्यासरे सयणाग्रामे” ।

२ मुनीजीभाणगागरासकविचारशतकप्रतिग्रान्ते प्रसखिरेवम्—

“स्रष्टे ‘सरतर’गच्छे विजयिनि जिनसिंहसूरिगुराजे ।

येदमुनिदयानेन्दु(१६७४)प्रमितेऽब्दे ‘मेढता’नगरे ॥ १ ॥

श्रीजिनचन्द्रमुनी दासगिरिः सकलचन्द्रगणिरासीव । तच्छिष्यसमयसुन्दरनामानः पाठकमवरा ॥ २ ॥

शीघ्र स्मृतिवृत्ते स्वस्य, विचारशतकं स्पृष्टु । पृथक् स्मृतविचाराणां—मेवमेकत्र मीलनात् ॥ ३ ॥”

३ “सवत सोळसइ इयासीवइ (१९८२) ए आषाढ वदि मुक्तकार से०

रास भणवठ ‘सेवुज’ तणठ ए नगर ‘नागोर’ महार से० १९

मिरपळ गच्छ ‘सरतर’ तणठ ए श्रीजिनचन्द्रसूरि स से०,

प्रथम शिष्य श्रीपूरणा ए सकलचन्द्र मुसीस से० २०

तामु सीस जणि परगटा ए समयसुन्दर उपाध्याय से०,

ए रास रयवठ तिण दधदठ—ए मुगता आणइ बाप से० २१”

ग्रन्थनाम	ग्रन्थमानम्	रचनासंवत्
विशेषसङ्ग्रहः		१६८५
विसवादशतकम्		"
गौतमपृच्छारास (गू.)		१६८६
गाथासहस्री (प्रा.)		"
जयतिहुयणवृत्तिः		१६८७
नवतत्त्ववृत्तिः		१६८८
मृगावतीचोपाह (गू.)		"
दशवैकालिकवृत्तिः	३३५०	१६९१
यावच्चाचोपाह (गू.)		"
व्यवहारशुद्धिचोपाह (गू.)		१६९३

१ "स्वच्छे 'परतर'गच्छे 'वान्द्र'कुले 'वज्र'नामशाखायाम् ।

महारकजिनचन्द्रा युगप्रधानाख्यविरदधरा ॥ १ ॥

तेषां शिष्या 'रीहव'गोश्रीया सकलचन्द्रगणिमणय । तच्छि यस्मयसुन्दरनामान पाठकप्रवरा ॥ २
तै शिष्यादिहितार्थं प्रयोऽयं प्रथित प्रयत्नेन । नाम्ना विशेषसङ्ग्रह इषुबसुशृङ्गार (१६८५)मितवर्षे ॥ ३
राज्ये श्रीजिनराजसूरिसुपुत्रोद्युषा जितस्वगुरो-राधार्ये जिनसागरे सुखकरे सौभाग्यभाग्याधिके ।
ब्रह्म(ह्ने) श्रीमति 'लूणकणसरसि' श्रीसङ्घदीप्तोदये, प्रयोऽयं परिपूर्णतामलभत श्रीकारगुणे मासि च ॥ ४ ॥

२

"श्रीमत्'परतर'गच्छे जिनसागरसूरिराजसाम्राज्ये ।

'अणहिलपत्तन'नगरे सवति मुन्यष्टशृङ्गारे (१६८७) ॥ १ ॥

श्रीसमयसुन्दराख्या पाठकविदुरा इमा व्यशुर्वृत्तिम् ।

मुनिसहजविमलपण्डितमेघविजयशिष्यपठनार्थम् ॥ २ ॥"

३ श्रीविजयपथमैलक्ष्मीज्ञानभाण्डागारसरकाया प्रत्यामुल्लेख एवम्—

"श्री'परतर'गच्छकमलदिणिदा युगप्रधान जिनचदा ये । मृ०

श्रीजिनसिचसूरि सोभागी पुण्य दिसा जसु जागी ये । मृ० २३

प्रथम शिष्य श्रीपूज्य केरा सकलचन्द गुरु मेरा ये मृ०

तसु प्रसादि यया प्रथ पूर(ण) प्रगठ्या सुजस पहरा ये मृ० २४

सोलसह अठसठया (१६८८) वरपे हुह चठपह घणो हरपे ये २६

मृगावतीचरित्र कक्षा त्रिहु खडे पणे आणद घमडे बेने ॥ २७ ॥

समयसुन्दर छइ सध आसीसी रिद्धि वृद्धि सुजगीता ये २९ मृ०

संवत् १६९० वर्ष अम्वलि शुद्धि ३ दिने बृहस्पति वार ॥ श्री'परतर'गच्छे ॥ श्रीपूज्य श्री ५ जिनसिचसूरि ।
प० श्रीलब्धिवर्धनमुनि । तत् शिष्यक्ष (?) । या० श्रीपोषारिणि उपाध्याय श्री ५ शिष्यचन्द्र तत्शिक्ष (?)
मानकीर्तिलिखित ।"

४ पुण्यपत्तनस्थपाच्यविद्यासशोधनमन्दिरसत्कथावच्चाचोपहप्रतिप्रान्ते—

"संवत् सोल मुकाणु वरपै काती वदि श्रीज हरपे ये

श्री'प्रभाहत' खारवा वाढइ चौमासि रखा सुदिहाडे ये से० २०

'परतर' गच्छ जिणचन्दसूरीसा सकलचन्द तसु सीसा ये

समयसुन्दर तसु सीसे प्रसिद्धा शिष्य प्रशिष्य समृद्धा ये ॥ २१ ॥"

ग्रन्थनाम	रचनासंवत्
नैलद्वदतीचोपाह (गू.)	१६७३
पुण्यसारचरित्र (गू.)	"
विचारशतकम्	१६७४
बल्कलचीरीचोपाह (गू.)	१६८१
वस्तुपालतेजपालरास (गू.)	१६८२
शैलुजयरास (गू.)	"
चारव्रतरास (गू.)	१६८५

युगप्रधानपदवी, श्रीअकबरशाहिना । येथो दत्ता महाभाग्या, श्रीजिनचन्द्रसूर्य ॥ ३ ॥

तेषां शिष्यो मुख्य(व्य) स्वहस्तदीक्षक सकलचन्द्रगणि ।

तच्छिष्यसमयसुन्दरसुपाठकैरकृत शतकमिदम् ॥ ४ ॥

संवत् १७२७ वर्षे आषाढवदि ३ दिने शनिवारे श्रीगुढामध्ये ॥ ५० कल्याणनिधानमुनीना (१ नामभे) तासिना ५० लघ्चिचन्द्रमुनि(ना) लिपीचक्रे ।"

गाथासहक्या निरवेष्टि ग्रंथोऽयं श्रीसमयसुन्दरगणिभि ।

१ "सुधरम सामि परपरा 'चद' ब्रुळ 'वयर' सामि साधि, 'कौटक' गच्छ खरतरठ भटारकिया सुभाधि सुभाप छगपरधान जिनचद प्रथम शिष्यशिरोमणी, जसु गोत्र 'रीहड' नाम पठित सकलचद प्रसिद्ध धनी तसु शिष्य पमणइ समयसुन्दर उपाध्याय हसी परइ, वाचनावाप हर्षनन्दन प्रमुप सिष्यनइ आवरइ । गोत्र 'गळोछा' गहगहइ 'मेढता' नगर मझारि, दिन दिन सध माहि दीपता 'खरतर' गच्छ सिणगार सिणगार धर्म तथा धुरधर देवगुररागी घणठ, रायमल्ल पुवरत अमीपाल वे(खे)तसी नेतसी भणु राजसी तसु भत्रीम तिहां किण नेतसी आग्रह करी, चौपइ बीपी समयसुन्दर नलद्वदती चरितरी सवत सोळ तिहोपरइ (१६७३) भास वसत आणइ, नगर अनोहर 'मेढतइ' त्रिहो घासपूज्य जिणइ घासपूज्य तीपकर प्रसाद(इ) गच्छ 'खरतर' गहगहइ, गच्छराम छगपरधान जिनसघसूरि सदा जस कहइ उयसाय कहइ समयसुन्दर बीयड आग्रह नेतसी, चौपइ नलद्वदती बेरी चतुर माणस वित्त नसी संवत् १७१७ वर्षे कार्तिक शुद्ध १० रविवारे सयणामासे" ।

२ मुनीजीमाषाढागारसाकपिचारशतकप्रतिग्राम्ते प्रकाशितेवम्—

"स्यष्टे 'खरतर'गष्टे विजयिनि जिनसिंहसूरिगुरराजे ।

वेदमुनिद्वानेष्टु(१६७४)प्रमिते'न्दे 'मेढता'नगरे ॥ १ ॥

भीजिनचन्द्रमुनीग्रासच्छिष्यः सकलचन्द्रगणितासीत् । तच्छिष्यसमयसुन्दरनामानः पाठकप्रवराः ॥ २ ॥

शीम स्मृतिवृत्ते स्वस्य, पिचारशतक' इत्यु । उपर श्रितविचाराणां-मेवमेकत्र मीळनाए ॥ ३ ॥"

३ "सवत सोळसह् व्पासीयइ (१६८१) ए आषाढ वदि मुखकार से०

रास भणवड 'शैलुज' तण्ड ए नगर 'नागोर' मझार से० १९

गिरपळ गच्छ 'खरतर' तण्ड ए भीजिनचन्द्रसूरि से०,

प्रथम शिष्य भीपुवना ए राजलचद मुसीत से० २०

तसु घीत जगि परगहा ए समयसुन्दर उयसाय से०,

ए रास इणवड त्रिग इणवड-ए मुनउां आणइ भास से० २१"

ग्रन्थनाम

^१ ऋषभभक्तामरम्

^२ दुरियरयसमीरवृत्तिः

^३ जीवविचार-नवतन्त्र-दण्डकटीका

तेषां श्रीजिनचन्द्राणां, शिष्य प्रथमतोऽभवत् ।
गणि सकलचन्द्राण्यो, 'रीहटा'न्ययभूषण ॥ १० ॥
तच्छिष्यसमयसुन्दरसदुपाध्यायैर्विनिर्मिताध्यायै ।
कल्पलतानामाऽय मन्वश्चरे प्रयत्नेन ॥ ११ ॥
प्रक्रियाहिमभाष्यादि, पाठकैश्च विशोधिता ।
हर्षनन्दनवादीन्द्रे, चिन्तामणिविशारदे ॥ १२ ॥
राज्ये श्रीजिनराजसूरिसुगुरोयुक्ता जितस्वगुरो ।

राजन्ते जिनराजसूरिगुरवस्ते सान्प्रत भूतले ॥ १३ ॥

धुवराजे जिनसागरसूरियरे विजयिणि प्रवृत्तिसौम्ये ॥ २० ॥

इति श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायविरचिता कल्पलतानाम्नी कल्पसूत्रटीका समाप्ता ।"

१ अस्याद्यान्तिसे पद्ये यथा—

"नम्रेन्द्रचन्द्र ! कृतमद्र ! जिनेन्द्रचन्द्र-ज्ञातामदशपरिदृष्टविशिष्टविश ! ।
त्यन्मूर्तिरारिहणी तरणी मतोक्षे-वाहन्यन भयजले पयतां जाताम् ॥ १ ॥"

"श्रीमन्मुनीन्द्रजिनचन्द्रयतीन्द्रप्रिय-पूर्णदुशिष्यसमयादिमसुन्दरेण ।
भक्तामरस्त्ववनतुर्पद समस्या-वाप्ये स्तुत प्रथमतीर्थपतिर्गृहीतवा ॥ ४५ ॥"

२ श्रीजिनवल्लभमुनीशै नानाच्छन्दस्तु ४४पद्यामकस्य प्रणीतस्य धीरचरितल्लपस्य प्रारम्भिकपदातीमानि,
सम्पूर्णं पद्यं तु यथा—

"दुरियरयसमीर मोहपकोहनीर, पणमय जिणवीरं निजियाणमवीरं ।

भयमदपटिक्कल तस्स सुवपाणुक्क, चरियमिह समूळ किंचि कित्तेमि भूत् ॥ १ ॥"

यथादौ अयमुल्लेख —

"नाथा धीरजिनेन्द्र दुरियरयसमीरस्य च धृतिमहम् ।

अतिमुग्धमामिह यद्ध्ये शीघ्रं त्वयार्थबोधार्थम् ॥ १ ॥

श्रीजिनचन्द्रगणाधिपशिष्यादिमस्तकलचन्द्रगणिशिष्याः ।

प्रयदन्ति समयसुन्दरनामानः पाठकाः प्रकटम् ॥ २ ॥"

३ भावभगरस्यश्रीभाषान 'दजैनसमा'न्तर्गतसुनिराजश्रीमति विजयभाषणद्वारासरवजीवविचार नवतन्त्र दण्डक-
सटीकप्रतिप्रान्तेऽयमुल्लेखः—

"सपति रस्य(रस)निधिगुहमुजसोम(१६९६ ई)मिते नभसि कृष्णपक्षे च ।

'अमदावादे' 'हाजापटेल'पोलीस्थशालायाम् ॥ ३ ॥

श्रीमद'त्यरत्तर'गण्डापीश्वरजिनचन्द्रसूरिशिष्योऽभूत् ।

गणितकलचन्द्रनामा 'रीहट'गोश्री च पुण्यात्मा ॥ ४ ॥

तच्छिष्यसमयसुन्दर पतां वृत्ति चकार चास्तवया ।

अतिमुग्धमो च सुबोधो पठन्तु सो पाठयन्तु मां ॥ ५ ॥"

ग्रन्थनाम	रचनासंवत्
वृत्तरत्नाकरवृत्तिः	१६९४
चंपकचोपाह (गू.)	१६९५
अर्थलापनिका (रघुवशटीका)	"
कल्याणमन्दिरस्तोत्रटीका	"
पुजराजकपिरास	१६९८
आलोचनाछत्रीसी	"
द्वैपदीसतीसम्यन्ध (गू.)	१७००
कल्पलता (कल्पसूत्रटीका)	

१ वाराणसीनयाघाटस्थजुनीजीभाण्डागारसत्कवृत्तरत्नाकरटीकाप्रतिप्रान्ते प्रशस्तिरियम्—

वृत्तरत्नाकरे वृत्तिं, गणिं(णि) समयसुन्दर । पद्याध्यायस्य सम्बन्धा(न्व), पूर्णचक्रे प्रयुक्त ॥ १५

स्रवति विधिमूल निधि रस शशि(१६९४)सङ्ख्ये द(वी)पपर्वदिवसे च ।

‘जाफोर’ नाम नगरे लूणेयाफसलापित्तस्थाने ॥ २ ॥

श्रीमत्'क्षरतर'गच्छे श्रीजिनचन्द्रसूरय । तेषा सकलचन्द्राण्यौ(वयो) विनेन प्रथमोऽभवे(व)त् ॥ ३ ॥

सतिश(रिच)व्यसंमयसुन्दर एतां वृत्तिं चकार सुगमतराम् । श्रीजिनसागरसूरि(रि)प्रबरे गच्छाधिराजेति ॥

य कोऽपि मात्सरीं मूढं प्रशक्तिं न लिखिष्यति । स लोके कल्पयते निन्दा, कुणिभावी परत्र च ॥ ५ ॥”

मुनिषयथ्रीहसविजयसत्कप्रत्या पञ्चम पद्य न वर्तते ।

२ "संवत् सोळ पचाणूयह म्हा 'आळोर'माहे जोडी रे

घपकरोठनी घठपहू भंगि आलस नहू उघ छोडी रे १५ के०

श्री'सारा' गच्छ राज्ञीयो श्रीयुगमधान जिनचदो रे प्रथम शिष्य श्रीपूजना श्रीसकलचद मुणिदोरे १६ के०

समयसुद्ध शिष्य तेहना तिण चवपह कीपी एहो रे शिष्य तणह आग्रह करी जे उपरि अधिक सनेहो रे १७ के-
लिखिता येप पठितचारिप्रविजय०”

३ "रघुयशो महाकाव्ये, कृता समयमुन्दरै । 'अथलापलिका' वृत्ति, पूर्णां सर्वे दशाग्रके ॥"

४ पृथग्प्राख्यादिदिक्षुभिः श्रेयसार्ता भक्षामर-कल्याणमदिर नमिऊणस्त्रस्य सदीया भूमिका (पृ ३५) ।

५ "आख्यायान कल्पसूत्रस्य, प्रथम सुन्दरं शुद्धम् । शिष्याय वाटकाग्रहः समयादिमसुन्दरा ॥ १ ॥

श्रीशासनापीश्वरधधमानो गुणैरनन्तरतिवर्धमानः ।

यदीयत्रीयं सखसाहनेत्र (२१०००)-वपाणि यावद् विजयि प्रसिद्धम् ॥ १ ॥

तदीपरिष्कृतो गणमूत्र पञ्चमः, सुधर्मनामाऽस्य परम्परायाम् ।

बभ्रूव शाखा दिङ् 'यज्ञ'नाम्नी, चाग्र इत्थं चाग्रकलेव निर्मलम् ॥ २ ॥

सद्गच्छे त्वमिषान्त 'सातरे' ये 'सम्भना'भीषते

भूमिपात् प्रकटीकृत पुनरपि ध्यानोदकादुद्धता ।

स्यानाकादिमहासूत्रविवृतिर्नव्याऽनिमया हृता

भीमस्तोऽमयदेयगूरिगुरवो ज्ञाता जगद्विभुता ॥ ३ ॥

यो योगिनीभ्यो षण्णदे वषो ष, वरान् वरान् ज्ञापदनेकविधा ।

पञ्चानि धीमान् स्वकीचक्रान्, पुण्यपात्रो जिनस्तुतिः ॥ ४ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्रीमद्भगवद्गीतासु ॥ अर्जुनस्य वचनम् ॥ १८ ॥

अथ परमपुरुषं द्वापदगुणेषु वर्णयितुम् । एतद्वचनमिति पठ्यते । अथ विज्ञो वैश्व खरिषीः ॥ ७ ॥

इति . संवत् १८१० वर्षे मिति चैत्रशुदि ११ शुके महोपाध्यायश्रीपुण्यचन्द्र-
जीगणि । तत्ति(च्छि)व्य पुण्यविलासजी गणि । तदंतेवासी नाचकपुण्यशीलगणिलिखिता
चतुष्पदिका । 'वाकरोद'ग्राममध्ये ।"

किञ्च विलोम्यता 'सुमदचोपह'ग्रान्तिमो भागः—

“श्रीजिनचद घरीसरू रे सकलचद तसु सीस
समयसुदर पाठक सदा रे जयवंता जगदीस ७६०
पाठोघर तसु परगडा रे कदवादकुदाल
हरपनंदन वाचक हठी रे प्रीछड बाल गोपाल ८६०
जयकीरत वाचक ज्या रे सीहां सीह सुसिप्य
राजसोम पाठक रिधू रे प्रसिद्ध है तासु प्रसिप्य ९६०
ग्यानलाभ गणि गुण निलो रे अतेनासी अम्ह
समयनिधान वाचक सुपीरे तिण कळो चोपह तुम्ह १०६०
सुसद तणी अति सुदर रे मुझ सिप्य नाम मुरारि
तेहनै करि देवो तुम्हे रे अरज एह अवधारि ११६०
चतुर जोडाई उपड रे श्रीजिनधर्मघरीस

रिधू तलै तसु राजमई रे सवत सतरै सैतीस

‘अकरानाद’ कीधी अम्हे रे आलमगीर अधीस १३६०

संवत् १८१८ वर्षे फागुणमासे कृष्णपक्षे पचमीतिथौ शनिवासरे श्रीदेशणोकमध्ये भ०
श्रीजिनभक्तिघरीजीशिष्यनाचनाचार्यश्रीमाणिक्यसागरजीगणिशिष्यप०तत्त्वधर्म लिखी-
चके ‘दिसणोक’ग्रामे चतुर्मासीकृता ।”

प्राग्वाटीपलीलादेरूपसीनन्दनश्रीसमयसुन्दरगणीना जन्मस्थल ‘सत्यपुर’मिति ज्ञायते
सीतारामचतुष्पदी (ख. ६, डा. ३)गतेन निम्नावतारितोद्धेखेन—

“मुज जनम श्री‘साचोर’ माहि, तिहा च्यार मास उच्छाहि,
तिहा ढाल ए कीधी एके ज, कहे समयसुदर घरी हेज”

श्रीसमयसुन्दरगणीना विशारदतादिदिग्दर्शनम्—

एतद्गणीना मुख्यैः शिष्यैः श्रीहर्षनन्दनैः १६७३तमेऽब्दे प्रणीते मध्याह्नव्याख्यान-
पद्धतिनामके ग्रन्थे खगुहनिपुणतादिमाश्रित्य किमपि प्रोक्तम् । तच्चैवम्—

“जिनचन्द्रघरियुगवरराजाना शिष्यमुख्यगणनायाम् ।

गणिसकलचन्द्रविबुधाः सद्गुरुभक्ताः सदा आसन् ॥ ११ ॥

एतावत्य एव कृतयः श्रीसमयसुन्दरगणीनामिति न समीचीनम्, अन्या अपि लघ्व्यः
कृतयो गौर्जरगिरि सन्ति, परन्तु ग्रन्थगौरवमयात् तन्नामोल्लेखो न क्रियतेऽत्र ।

श्रीसमयसुन्दरगणीना शिष्यादिनामजिज्ञासुभिः प्रेक्ष्यता चुनीजीभाण्डागारसत्कमहा-
राजकुमारचरित्रगतो निम्नावतारित उल्लेखः—

५ “श्री‘खरतर’ गच्छ जगतमा प्रतपै जाणि दिणंद सु०
सहु गछ माहे सिरतिलो रे ग्रहगणमा जिम चद सु० ६
गुण गिरुवौ तिहा गच्छपति रे श्रीजिणचन्द्र(द) सरिंद सु०
महिमा मोटी जेहनी रे मानै वडा नरिंद सु० ७
ज्ञानपयोधि प्रबोधि वारे अमिनर ससिहर प्राय सु०
कुमुदचद्र उपमा वहे रे समयसुन्दर कविराय सु० ८
ततपर शास्त्र समरथिवा रे सार अनेक विचार सु०
बलि कलिंदका कमलिनी रे उल्लासन दिनकार सु० ९
विद्यानिधि वाचक भला रे मेघविजय तसु सीम सु०
तस सतीर्थ वाचकवरु रे हर्षकुशल सुजगीस सु० १०
तासु शिष्य अति शोभता रे पाठक हर्षनिधान सु०
परम अध्यात्म धारवा रे जे योगींद्र समान सु० ११
तीन शिष्य तसु जाणीए रे पंडित चतुर सुजाण सु०
साहित्यादि ग्रथना रे निर्वाहक गुण जाण सु० १२
प्रथम हर्षसागरसूरी रे ज्ञानतिलक गुणवत्त सु०
पुण्यतिलक सुवपाणता रे हीयदो हेज हरपत सु० १३
ताम चरणसेवक सदा रे भधुकर पकज जेम सु०
प्रसूदित चित्तनी सुपसु रे रास रच्यो मै एम सु० १४
सवत सतरे वाचने (१७५२) रे श्री‘पाटण’पुर माहि सु०
फागण सुदि पाचम दिने रे गुरुवारे उच्छाहि सु० १५
ढाल बायालीम अति मली रे नन नव राग प्रधान
अठलातीस ने आठम (८४८) रे गायानो छै मान सु० १६

टान चवदमी मन गमी रे सहु रीहया टाम टाम
ज्ञानतिलक गुरु सांनिधि रे बिनयचत्र कुद आम सु० १८

श्रीसमयसुन्दरगणिकृता
॥ अर्थरत्नावली ॥
(अष्टलक्षार्थीत्यपरनाम्नी)

श्रीसर्वज्ञाय नम ।

५

श्रीसूर्यः श्रेयसे भूयाद्, भक्तितत्परभूस्पृशाम् ।
यस्य नामसहस्रस्य, जापः पापहरो भवेत् ॥ १ ॥—अनुष्टुप्
सान्निध्यं कुरुताद् ब्राह्मी-देवता वरदायिनी ।
सेवका यत्प्रसादेन, साधयन्तीप्सित फलम् ॥ २ ॥—अनुष्टुप्

“राजानो ददते सौख्यं” इति श्लोकैकपादस्य मया निजबुद्धिबृद्धिनिमित्तम् अर्था. १०
क्रियन्ते । तत्र प्रथम श्रीसूर्यदेववर्णनमाह—

राजा नो ददते सौख्यम् ॥ १ ॥

“सावित्रीभाविता राजा, विसृजो विघृणो विराड् ।
सप्तार्चिं सप्ततुरगं, सप्तलोकनमस्कृतं ॥ १ ॥”—अनुष्टुप्

इति श्रीस्कन्दपुराणे श्रीसूर्यसहस्रनामान्तर्भणितत्वाद् राजा-श्रीसूर्यः नः—अ-१५
स्माक सौख्य-सुख-ददते-ददाति । इदं श्रीसूर्यदेवताभक्तजनानां वचनम् ॥ १ ॥

पुनः प्रकारान्तरेण श्रीसूर्यदेवस्यैव वर्णनमाह—

राजा आ नो ददते असौख्यम् ॥ २ ॥

“ऋशब्द पावके सूर्ये, धर्मे दाने धने पुमान् ।

आ अरौ अर एतानि, अर चारौ ऋश्च शसि ॥ १ ॥”—अनुष्टुप्

२०

इति श्रीविश्वशम्भुवचनप्रामाण्यात् आ-सूर्य-श्रीआदित्यदेव, “अमानोना
प्रतिपेधे” इति (एकाक्षरी) वचनात् नो-न असौख्यं न सौख्यं असौख्यं, दुःखमित्यर्थः, तत्

तेषां शिष्या मुख्या वचनकलाकविकलासु निष्णाताः ।
 तर्कव्याकृतिसाहित्यज्योतिःसमयतत्त्वविदः ॥ १२ ॥
 प्रज्ञाप्रकर्षः 'प्राग्वाटे' इति सत्य व्यधायि यः ।
 येषां हस्तात् सिद्धिः सन्ताने शिष्यशिष्यादौ ॥ १३ ॥
 अष्टलक्षानर्थानेकपदे प्राप्य ये तु निर्ग्रन्थाः ।
 ससारसकलसुभगा विशेषतः सर्वराजानाम् ॥ १४ ॥
 तेषां शिष्यो मुख्यो वादी इह हर्षनन्दनो नाम्ना ।”

एवं विविधहस्तलिखितप्रत्याधारेण यथामति सम्पादितेऽस्मिन् मनोमोहके ग्रन्थे मम प्रया-
 सस्य साफल्यमापादयितुं प्रयतन्ता प्रेक्षावन्तो मया निर्दिशन्तु निरीक्षकाः महदयाश्च छद्मस्थ-
 १० सुलभाः स्पलना इति निवेदयति २४५७तमे 'वीर'सवत्सरे आपादकुण्ठैकादश्यां मोहमयीनगर्यां
 भूलेश्वरवीथ्या विदुषा वशवदो हीरालालः श्रीयुतरसिकदासनन्दनः ।

श्रीसमयसुन्दरगणिकृता
॥ अर्थरत्नावली ॥
(अष्टलक्षार्थीत्यपरनाम्नी)

श्रीसर्वज्ञाय नम ।

५

श्रीसूर्यः श्रेयसे भूयाद्, भक्तितत्परभूस्पृशाम् ।
यस्य नामसहस्रस्य, जाप पापहरो भवेत् ॥ १ ॥—अनुष्टुप्
सन्निध्यं कुरुताद् ब्राह्मी-देवता वरदायिनी ।
सेवका यत्प्रसादेन, साधयन्तीप्सित फलम् ॥ २ ॥—अनुष्टुप्

“राजानो ददते सौख्य” इति श्लोकैकपादस्य मया निजबुद्धिबृद्धिनिमित्तम् अर्था. १०
क्रियन्ते । तत्र प्रथम श्रीसूर्यदेववर्णनमाह—

राजा नो ददते सौख्यम् ॥ १ ॥

“सावित्रीभाविता राजा, विसृजो विघ्नो विराट् ।
सप्ताचिं सप्ततुरग, सप्तलोकनमस्कृत ॥ १ ॥”—अनुष्टुप्

इति श्रीस्कन्दपुराणे श्रीसूर्यसहस्रनामान्तर्भणितत्वाद् राजा-श्रीसूर्य. न.~अ-१५
स्माकं सौख्य-सुख-ददते-ददाति । इदं श्रीसूर्यदेवताभक्तजनानां वचनम् ॥ १ ॥

पुनः प्रकारान्तरेण श्रीसूर्यदेवस्यैव वर्णनमाह—

राजा आ नो ददते असौख्यम् ॥ २ ॥

“ऋशब्द पावके सूर्ये, धर्मे दाने धने पुमान् ।

आ अरौ अर एतानि, अर पारौ ऋश्च शसि ॥ १ ॥”—अनुष्टुप्

२०

इति श्रीविश्वशम्भुवचनप्रामाण्यात् आ-सूर्य-श्रीआदित्यदेव, “अमानोना
प्रतिपेधे” इति (एकाक्षरी) वचनात् नो-न असौख्य न सौख्य असौख्य, दुःखमित्यर्थ, तत्

ददते, प्राणिनामिति शेष', सर्वदैव सर्वेषा सौख्यदानात् । किंविशिष्ट आ ? 'राजा' राजते-दीप्यते विश्वव्यापिप्रभामिरिति राजा । इदमपि श्रीसूर्यसेवकानामेव वचनम् ॥२॥

अथ पुन प्रकारान्तरेण श्रीब्रह्मविष्णुशिवदेवानाश्रित्यार्थमाह—

रा-अज-अ-अ न. अददत् ईसौख्यम् ॥ ३ ॥

५ “रा रमा रमणी चाला” इति विश्वशम्भुवचनात् रा तत्पर्यायत्वात् श्रीः । तथा अज-ब्रह्मा । “अ कृष्ण” इति श्रीअमरवचनात् अ-श्रीकृष्ण । तथा “अ शिवे केशवे वायौ, ब्रह्मचन्द्राग्निभानुषु” इति विश्वशम्भुवचनप्रामाण्यात् अ-शिव । तत अजश्च अश्च अश्च अजा । (रया-) श्रिया उपलक्षिता अजा (राजा-) श्रीअजा-श्रीब्रह्मविष्णुशिवाख्यास्त्रयोऽपि देवा न-अस्माक, “ई श्री” इति श्रीअमरकवि-
१० चनप्रामाण्यात् ई-श्री तस्या तत्सम्बन्धि वा सौख्य-सुखं ईसौख्यं ऋद्धिसौख्यमिति यावत् अददत्-अदुरित्यर्थ । इदं तत्तत्सेवकाना वचनम् ।

अत्र राशब्दो व्यवधानेन श्रीप्रतीतिकृदपि श्लेषचित्रादित्वात् न दोषभाक् । यथा—

“येन ध्वस्तमनोभवेन चलित्काय पुराऽस्त्रीकृतो

यश्चोद्धृतभुजङ्गहारचलयो गङ्गा च योऽधारयत् ।

१५ यस्याहु शशिमच्छिरो हर इति स्तुत्य च नामामरा

पायात् स स्वयमन्धकक्षयकरस्तथा सर्वदोमाधव ॥१॥”^३—शार्दूलविक्रीडितम् इत्यादि । एवमग्रेऽपि सति प्रयोजनेऽनुसर्तव्यम् ॥ ३ ॥

१ ‘यो गङ्गां च दधेऽन्धकक्षयकरो यो बहिषत्रप्रिय’ इति पाठ सुभाषितरत्नभाण्डागारे ।

२ ‘सोऽस्यादिष्टभुजङ्गहारचलयस्तथा सर्वदोमाधव’ इत्यपि पाठ सुभाषितरत्नभाण्डागारे ।

३ इदं कृतकाम्य तस्मादस्य टिप्पणक दीयते, हरपक्षे यथा-स उमाधव-पायवीपति इवा सर्वदा-सदा पायात्-रहात् । स किंभूतः ? यो गङ्गामधारयत् येन बलिं जितवानिति बलिनिव-विष्णु तस्य काय-शरीर पुरा-त्रिपुरवध काले भस्मीकृत-भस्मयेन सम्राट् । किंभूतेन येन ? ‘ध्वस्तमनोभवेन’ इत्युक्त-क्षपित मनोभव-रतिपतिर्येन स तेन । पुन किंभूतः स ? ‘यश्चोद्धृत’ हाराश्च बलयानि च हारचलयम्, उद्धृताश्च ते भुजङ्गाश्च उद्धृतभुजङ्गा, ते हारचलयस्त स, उद्धृतभुजङ्गा-सर्पा हार-कण्ठामरण बलय-कटक भुजङ्गमृगमित्ययः । पुनः स किंभूत ? यस्य शिर-मस्तक ‘शशिमत्’ ‘गङ्गा-चन्द्रोऽग्नि यस्मिन् तत् शशिमत् । पुनः स किंभूत ? यस्य स्तुत्य-प्रशंसनीय गाय-अभिधान अमरा-देवा इति आहु-अक्षयम् । इतीति किम् ? हर इति-महादेव इति । पुनः स किंभूत ? स्वय-अमरा अन्धकनामा दैत्य तस्य क्षयकर-अन्तर्हृत् ।

हरिपक्षे यथा—

येन ध्वस्तमनो भवेन बलित्रिकायः पुरा धीहृतो

यश्चोद्धृतभुजङ्गहारचलयो गङ्गा च योऽधारयत् ।

यस्याहुः शशिमच्छिरोहर इति स्तुत्य च नामामराः

पायात् स स्वयमन्धकक्षयकरस्तथा सर्वदो माधव ॥ १ ॥

सर्व-सामरा दत्ता-दत्ता-नि सर्वदो स माधव-कृष्णपति मा-कृष्णः तस्या धय-पतिः माधवः । एवं पायात्-अवत् । स क ? देव भवतेपुनश्चमायेन एव देवदेवत्वेन, अत्र ‘हरहृत्’ शब्दः इत्यत्र-अयम्, अयम् अन्धकनाम इत्यादि अन्धकेनेति शौरसंज्ञासमुद्भूत एवमाङ्गुगारेण न विद्यत अथो-जम्ब यत् स तेन हृण्मन्त्राद्वात्

रा अजा नो ददते सौख्यम् ॥ ४-८ ॥

“रा रमा रमणी वाला” इति (विश्वशम्भु) वचनाद् रा-रमणी न-अस्मभ्य सौख्य ददते । किंविशिष्टा रा^१ ‘अजा’ । “अजश्छागे हरे विष्णौ, रघुजे वेधसि स्मरे” इति हैमानेकार्थं (श्लो० ८०) वचनात् अज-हर १ विष्णु २ रघुज ३ ब्रह्माण ४ स्मर ५ वा । अदति अतति-गच्छतीति अजा-पार्वती १ लक्ष्मीः २ इन्दुमती ३ सावित्री ४ रतिश्च ५ । इदं तत्तद्भक्तानां वचनम् । अर्थाः ५ सर्वे ॥ ४-८ ॥

राज ! आ नो दद ! ते सौख्यम् ॥ ९ ॥

“रा रमा रमणी वाला” इति (विश्व०) वचनाद् रा-लक्ष्मी^१ । ततः “जश्च जेतरे जनने विगते” इति सुधाकलश (श्लो० १८) वचनात् ज-जनन यस्य स राजः कन्दर्प^२ लक्ष्मीनाममातृजातत्वात् । तत्सम्बोधनं हे राज !-हे कन्दर्प ! । “आ सन्तापको-१० पयो” इति तिलकानेकार्थवचनात् आ इति कोपे । ते-तुभ्य सौख्य-सुख नो-न, अस्तु इति शेष । तव सुख माऽस्तु इत्यर्थः । यतः हे दद ! “द कलत्रम्” इति सुधाकलश (श्लो० २५) वचनात् द-कलत्र दति-खण्डयति-पीडयतीति ददः, अवलासन्तापकारक इत्यर्थः । तत्सम्बोधनं हे दद ! । इदं कान्तविरहे कामपीडितायाः कामिन्याः काम प्रति आक्रोशदानवचनम् ॥ ९ ॥

१५

रा आज्ञा न अददत ईसौख्यम् ॥ १० ॥

“आ स्वयम्भू” इति श्रीअमरकविवचनात् आ-ब्रह्मा ततो जा-जाता आज्ञा-श्रीसरस्वती देवीत्यर्थः । न-अस्माकं अस्मभ्य वा ईसौख्य-लक्ष्मीसौख्य अददत-अद-तेत्यर्थः । किंविशिष्टा आज्ञा^१ ‘रा’ राजते-दीप्यते-शोभते । ‘कचिद्बु’ (सिद्धहेमे अ० ५, पा० १, सू० १७१) इति उपप्रत्यये अपि च रा ॥ १० ॥

१०

राजा नो ददते सौख्यम् ॥ ११ ॥

“र जले रङ्गवेगयो” इति विश्वशम्भुवचनात् रेण-रङ्गेण अजेन-छागेन वाहन-रूपेण अजति-गच्छतीति राजा-अग्नि, छागवाहनत्वात् नो-न सौख्य ददते-ददाति, दाहकत्वात् । अथवा न-अस्माकं सौख्य-सुख ददते, रन्धनशीताद्यपहारकत्वेन परमोप-कारकत्वात् ॥ ११ ॥

२५

विग्रह इति । पुनः स कीदृशः ? येन सुधाविभागार्थं शिवमोक्षार्थं वा बलिनिश्चासौ कायश्चेति पुरा स्वीकृत-स्त्रीभावः प्रापितः । पुनः कीदृशः ? यः अग-गोवधननामगिरिं या-पृथ्वीं च अधारयत्-दधे । पुनः कीदृशः ? यः अग्ने-अगाधे के-जले क्षय-गृहं करोतीति, विष्णुर्जलशायीति प्रसिद्धिः । पुनः कीदृशः ? अमरा यस्य इति स्तुत्यं नाम आहुः । इतीति किम् ? दक्षिमच्छिरोहर इति, दक्षिण-चन्द्रं मञ्जरीति दक्षिमन्द-राहुः तस्य शिरो हरतीति स । पुनः कीदृशः ? उद्धृत्तो मुजङ्गहा-गरडो यस्य स, तथा रवे-परमहाग्निं लभ-प्रकाशतां यस्य स अथवा अकार-प्रक्षेपं कृत्वा अर-मुदगोनामचक्रं चलयं यस्य स ।

१ अयमश्चोद्धृत्तः श्रीसुधाकलशमुनीशकृतैकाक्षरीनाममालिकायाः आधारेण सूचितः । २ अत्र द्वौ अर्थौ दृश्यं श्रेयं न वेति प्रश्नः ।

ददते, प्राणिनामिति शेष', सर्वदेव सर्वपा सौख्यदानात् । किमिच्छिष्ट आ ? 'राजा' राजते-दीप्यते विश्वव्यापिप्रभामिरिति राजा । इदमपि श्रीसूर्यसेवकानामेव वचनम् ॥२॥

अथ पुन प्रकारान्तरेण श्रीब्रह्मचिष्णुशिवदेवानाश्रित्यार्थमाह—

रा-अज-अ-अ न. अददत ईसौख्यम् ॥ ३ ॥

५ “रा रमा रमणी वाला” इति विश्वशम्भुवचनात् रा तत्पर्यायत्वात् श्री । तथा अज-ब्रह्मा । “अ कृष्ण” इति श्रीअमरवचनात् अ-श्रीकृष्ण । तथा “अ शिवे केशवे वायौ, ब्रह्मचन्द्राग्निभानुषु” इति विश्वशम्भुवचनप्रामाण्यात् अ-शिव । तत अजश्च अश्च अश्च अजा । (रया-) श्रिया उपलक्षिता अजा (राजा-) श्रीअजा-श्रीब्रह्मचिष्णुशिवाख्यास्त्रयोऽपि देवा न-अस्माक, “ई श्री” इति श्रीअमरकविवचनप्रामाण्यात् ई-श्री तस्या तत्सम्बन्धि वा सांख्य-मुख ईसांख्य ऋद्धिसौख्यमिति यावत् अददत-अदुरित्यर्थ । इदं तत्तत्सेवकाना वचनम् ।

अत्र राजशब्दो व्यवधानेन श्रीप्रतीतिकृदपि श्लेषचित्रादित्वात् न दोषभाक् । यथा—

“येन ध्वस्तमनोभवेन बलिजित्काय पुराऽस्त्रीकृतो

यश्चोद्धृतभुजङ्गहारवलयो गद्गा च योऽधारयत् ।

१५ यस्याहु शशिमच्छिरो हर इति स्तुत्य च नामामरा

पायात् स स्वयमन्धकक्षयकरस्त्वा सर्वदोमाधवः ॥१॥”^३-शार्दूलविक्रीडितम्

इत्यादि । एवमग्रेऽपि सति प्रयोजनेऽनुसर्तव्यम् ॥ ३ ॥

१ ‘यो गद्गा ॥ ध्वेऽन्धकक्षयकरो यो बर्हिपत्रप्रिय’ इति पाठ सुभाषितरत्नभाण्डागारे ।

२ ‘सोऽस्यादिष्टभुजङ्गहारवलयस्त्वा सर्वदोमाधव’ इत्यपि पाठ सुभाषितरत्नभाण्डागारे ।

३ इदं कृदकाय तस्यादस्य टिप्पणक दीयते, हरपक्षे यथा-स उमाधव-पार्वतीपति त्वा सवदा-तदा पाचात्-रक्षतु । स किंभूत ? यो गद्गामधारयत् येन बर्हि जितवामिति बलिजित्-विष्णु तस्य काय-शरीर पुरा-त्रिपुरबध काले अस्त्रीकृत-अस्त्रादेन सम्पादित । किंभूतेन येन ? ‘ध्वस्तमनोभवेन’ ध्वस्त-क्षपित मनोभव-रतिपतिर्येन स तेन । पुन किंभूत स ? ‘यश्चोद्धृत’^४ हाराश्च वलयानि च हारवलयम्, उद्धृताश्च ते भुजङ्गाश्च उद्धृतभुजङ्गा, ते हारवलय यस्य स, उद्धृतभुजङ्गा-सर्पा हार-कण्ठाभरण वलय-कटक भुजभूषणमित्यर्थ । पुन स किंभूत ? यस्य शिर-मस्तक ‘शशिमत्’ शशी-चन्द्रोऽसि यस्मिन् तत् शशिमत् । पुन स किंभूत ? यस्य स्तुत्य-प्रशंसनीय नाम-अभिधान अमरा-देवा इति आहु-अकथयन् । इतीति किम् ? हर इति-महादेव इति । पुन स किंभूत ? स्वय-नामना मन्धकनामा दैत्य तस्य क्षयकर-अतर्क्य ।

हरपक्षे यथा—

येन ध्वस्तमनो भवेन बलिजित्काय पुरा स्त्रीकृतो

यश्चोद्धृतभुजङ्गहारवलयोऽग गां च योऽधारयत् ।

यस्याहु शशिमच्छिरोहर इति स्तुत्य च नामामरा

पायात् स स्वयमन्धकक्षयकरस्त्वा सर्वदो माधव ॥ १ ॥

सर्व-समस्त ददाति-यच्छतीति सर्वद स माधव-लक्ष्मीपति मा-लक्ष्मी तस्या धव-पति माधव त्वा पायात्-भवतु । स क ? येन भवेनेत्युत्पन्नमात्रेण एतदेहेनेत्यर्थ, अन-शकटाकृतदानव ध्वस्त-अधानि, अथवा अकारमश्लेष कृत्वा अन्वेनेति घोरससारसमुद्रे पूर्वकमानुसारिण न विद्यते भयो-अन्त्य यस्य स तेन घृष्णलीलाभूत

रा अजा नो ददते सौख्यम् ॥ ४-८ ॥

“रा रमा रमणी वाला” इति (विश्वशम्भु)वचनाद् रा-रमणी नः-अस्मभ्यं सौख्य ददते । किंविशिष्टा रा^१ ‘अजा’ । “अजइच्छागे हरे विष्णौ, रघुजे वेधसि स्मरे” इति हैमानेकार्थे (श्लो० ८०) वचनात् अज-हर १ विष्णु २ रघुज ३ ब्रह्माण ४ स्मर ५ वा । अदति अतति-गच्छतीति अजा-पार्वती १ लक्ष्मीः २ इन्दुमती ३ ५ सावित्री ४ रतिश्च ५ । इदं तत्तद्भक्तानां वचनम् । अर्था ५ सर्वे ॥ ४-८ ॥

राज ! आ नो दद ! ते सौख्यम् ॥ ९ ॥

“रा रमा रमणी वाला” इति (विश्व०) वचनाद् रा-लक्ष्मी । ततः “जश्च जेतरे जनने विगते” इति सुधाकलश (श्लो० १८) वचनात् ज-जनन यस्य स राजः कन्दर्पः लक्ष्मीनाममातृजातत्वात् । तत्सम्बोधनं हे राज !-हे कन्दर्प ! । “आ सन्तापको-१० पयो” इति तिलकानेकार्थवचनात् आ इति कोपे । ते-तुभ्य सौख्यं-सुख नो-न, अस्तु इति शेष । तव सुख माऽस्तु इत्यर्थः । यत् हे दद ! “द कलत्रम्” इति सुधाकल-श (श्लो० २५) वचनात् द-कलत्र दति-खण्डयति-पीडयतीति ददः, अवलासन्तापकारक इत्यर्थः । तत्सम्बोधनं हे दद ! । इदं कान्तविरहे कामपीडितायाः कामिन्या कामं प्रति आक्रोशदानवचनम् ॥ ९ ॥

१५

रा आज्ञा नः अददत ईसौख्यम् ॥ १० ॥

“आ स्वयम्भू” इति श्रीअमरकविवचनात् आ-ब्रह्मा ततो जा-जाता आज्ञा-श्रीसरस्वती देवीत्यर्थः । न-अस्माकं अस्मभ्यं वा ईसौख्यं-लक्ष्मीसौख्यं अददत-अद-त्तेत्यर्थः । किंविशिष्टा आज्ञा^१ ‘रा’ राजते-दीप्यते-शोभते । ‘कचिद्बु.’ (सिद्धहेमे अ० ५, पा० १, सू० १७१) इति डप्रत्यये अपि च रा ॥ १० ॥

२०

राजा नो ददते सौख्यम् ॥ ११ ॥

“र जले रङ्गवेगयो” इति विश्वशम्भुवचनात् रेण-रङ्गेण अजेन-छागेन वाहन-रूपेण अजति-गच्छतीति राजा-अग्नि, छागवाहनत्वात् नो-न सौख्यं ददते-ददाति, दाहकत्वात् । अयया न-अस्माकं सौख्यं-सुखं ददते, रन्धनशीताद्यपहारकत्वेन परमोप-कारकत्वात् ॥ ११ ॥^२

२५

विग्रह इति । पुनः स कीदृशः ? येन सुधाविभागार्थं शिवमोक्षार्थं वा बलिनिष्ठासौ कायश्चेति पुरा स्त्रीकृत-स्त्रीभावः प्रापितः । पुनः कीदृशः ? यः अग-गोयधननामगिरिं गा-पृथ्वीं च आधारयत्-दधे । पुनः कीदृशः ? यः अग्ने-अगाधे के-जले क्षय-गृहं करोतीति, विष्णुर्जलशायीति प्रसिद्धिः । पुनः कीदृशः ? अमरा यक्ष इति स्तुत्यं नाम आहुः । इतीति किम् ? शशिमच्छिरोहर इति, शशिन-चन्द्रमन्नातीति शशिमत्-राहुः तस्य शिरो हरतीति ॥ । पुनः कीदृशः ? उद्धृष्टो मुजङ्गहा-गरुडो यस्य स, तथा रवे-परमहंसि रूप-पुकाग्रता यस्य स अपवा भकार प्रलेप कृत्वा भर-सुदशननामचक्रं बलयं यस्य स ।

१ अयमङ्गोहेतुः श्रीसुधाकलशधुनीशक्तैकाक्षरीनाममालिकाया आधारेण सूचितः । २ अत्र द्वौ अर्थाः पृथग् देयौ न येति प्रश्नः ।

ददते, प्राणिनामिति शेषः, सर्वदेव सर्वेषां सौख्यदानात् । किमिति आ ? 'राजा' राजते-दीप्यते विश्वव्यापिप्रभामिरिति राजा । इदमपि श्रीसूर्यसेनकानामेव वचनम् ॥२॥

अथ पुनः प्रकारान्तरेण श्रीब्रह्मविष्णुशिवदेवानाश्रित्यार्थमाह—

रा-अज-अ-अ न. अददत ईसौख्यम् ॥ ३ ॥

५ “रा रमा रमणी चाला” इति विश्वशम्भुवचनात् रा तत्पर्यायत्वात् श्रीः । तथा अज-ब्रह्मा । “अ कृष्ण” इति श्रीअमरवचनात् अ-श्रीकृष्ण । तथा “अ शिवे केशवे वायौ, ब्रह्मचन्द्राग्निभानुषु” इति विश्वशम्भुवचनप्रामाण्यात् अ-शिव । ततः अजश्च अश्च अश्च अजा । (रया-) श्रिया उपलक्षिता अजा (राजा-) श्रीअजा-श्रीब्रह्मविष्णुशिवारूपास्त्रयोऽपि देवाः न-अस्माक, “ई श्री” इति श्रीअमरकवि-
१० चनप्रामाण्यात् ई-श्री तस्या तत्सम्बन्धि चा सौख्य-मुख ईसौख्य ऋद्धिसौख्यमिति यावत् अददत-अदुरित्यर्थः । इदं तत्तत्सेवकानां वचनम् ।

अत्र राशब्दो व्यवधानेन श्रीप्रतीतिकृदपि श्लेषचित्रादित्वात् न दोषभाक् । यथा—

“येन ध्वस्तमनोभवेन बलिजित्कायः पुराऽस्त्रीकृतो

यश्चोद्धृतभुजङ्गहारबलयो गङ्गा च योऽधारयत् ।

१५

यस्याहुः शशिमच्छिरो हर इति स्तुत्यं च नामामरा

पायात् स स्वयमन्धकक्षयकरस्त्वा सर्वदोमाधवः ॥१॥”^३—शार्दूलविक्रीडितम्

इत्यादि । एवमग्रेऽपि सति प्रयोजनेऽनुसर्तव्यम् ॥ ३ ॥

१ ‘यो गङ्गा च दधेऽन्धकक्षयकरो यो बर्हिपत्रप्रियः’ इति पाठः सुभाषितरत्नभाण्डागारे ।

२ ‘सोऽप्यादिष्टभुजङ्गहारबलयस्या सर्वदोमाधवः’ इत्यपि पाठः सुभाषितरत्नभाण्डागारे ।

३ इदं कूटकाय तस्मादस्य दिग्गजक दीपते, हरपक्षे यथा-स उमाधव-पार्वतीपति स्त्वा सर्वदा-सदा पायात्-रक्षतु । स किंभूतः ? यो गङ्गामधारयत् येन बलिं जितवामिति बलिजित्-विष्णु तस्य काय-शरीरं पुरा-त्रिपुरवध काले अस्त्रीकृत-अस्त्रवेन सम्पादितः । किंभूतेन येन ? ‘ध्वस्तमनोभवेन’ ध्वस्त-क्षयित मनोभव-रतिपतिर्येन स तेन । पुनः किंभूतः स ? ‘यश्चोद्धृतः’ हाराश्च बलयानि च हारबलयम्, उद्धृताश्च ते भुजङ्गाश्च उद्धृतभुजङ्गाः, ते हारबलयं यस्य स, उद्धृतभुजङ्गा-सर्पा हार-कण्ठाभरणं बलयं-कटकं भुजभूषणमित्यर्थः । पुनः स किंभूतः ? यस्य शिर-मस्तकं ‘शशिमत्’ शशी-चन्द्रोऽसि यस्मिन् तत् शशिमत् । पुनः स किंभूतः ? यस्य स्तुत्यं-प्रशंसनीयं नाम-अभिधानं अमरा-देवा इति आहुः-अकथयन् । इतीति किम् ? हर इति-महादेव इति । पुनः स किंभूतः ? स्वय-आत्मना अभिधानां दैत्य तस्य क्षयकर-अतकृत् ।

हरिपक्षे यथा—

येन ध्वस्तमनो भवेन बलिजित्कायः पुरा स्त्रीकृतो

यश्चोद्धृतभुजङ्गहारबलयोऽग्रा च योऽधारयत् ।

यस्याहुः शशिमच्छिरोहर इति स्तुत्यं च नामामरा

पायात् स स्वयमन्धकक्षयकरस्त्वा सर्वदो माधवः ॥ १ ॥

सर्व-समस्तं ददाति-यच्छतीति सर्वदं स माधव-सहस्रीपति मा-लक्ष्मी तस्या भव-पति माधव त्वां पायात्-अवतु । स कः ? येन भवेनेत्युपपन्नमात्रेण एतदेहेनेत्यर्थः, अन-शकटाकृतिदानव ध्वस्त-अघानि, अथवा अकारप्रसेप कृता अभवेनेति घोरससारसमुद्गे पृथक्मासुसारेण न विद्यते भवो-जन्म यस्य स तेन कृष्णलीकामृत

सर्वपरिग्रहरहितः, यतिरित्यर्थः । तमाचष्टे-स्तौतीति अजाय् । न'-अस्माकं सौख्यं ददते । यलोपादिः पूर्ववत् । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ १६ ॥

ऋ-आजा नो ददते असौख्यम् ॥ १७ ॥

“ऋदेवमातरि” इति (श्रीसुधाकलशमुनीशकृताया एकाक्षरनाममालिकायाः श्लो० ६) वचनात् ऋ-देवमातर आ-सामस्त्येन अजन्ति-सुरारित्वेन क्षिपन्तीति राजा- ५
दैत्याः । न'-अस्माकं असौख्यं ददते । इदं सुराणां वचनम् । अत्र ‘इवर्णादेरस्वे स्वरे यवरलम्’ (सिद्ध० अ० १, पा० २, सू० २१) इति सूत्रेण रत्वे सन्धौ च कृते राजा नो ददते असौख्यमिति रूपसिद्धिः ॥ १७ ॥

राजा नो ददते सौख्यम् ॥ १८ ॥

“ऋस्त्वजे दानवाञ्छायाम्” इति (सुधा० श्लो० ७) वचनात् ऋ'-अजो- १०
मेघः तेन वाहनभूतेन अजति-गच्छतीति रज-अग्निदेवता तस्य इमे राजाः-अग्निहोत्रीया ब्राह्मणाः । न'-अस्माकं सौख्यं ददते । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ १८ ॥

ऋ-आजा नो ददते असौख्यम् ॥ १९ ॥

ऋ-दानवाञ्छा तस्या आज-क्षेपो येभ्यः येषां वा ते रत्वे कृते राजा-कृपणाः
न'-अस्माकं असौख्यं ददते-प्रयच्छन्ति, वितरणाभावात् । इदं याचकानां वचनम् ॥ १९ ॥ १५

ऋ-आ-अजा नो ददते असौख्यम् ॥ २०-२१ ॥

“ऋशब्दः पावके सूर्ये धर्मे दाने धने पुमान्” इत्यादि (विश्व०) वचनात् अर-
पावकं-अग्निदेव आ-सामस्त्येन अजन्ति-देवत्वेन गच्छन्तीति रत्वे कृते राजा-अग्निदेव-
सेवका नो-न असौख्यं ददते । इदं अग्निहोत्रीयब्राह्मणवचनम् ॥ २० ॥

एव अर-सूर्य-आदित्यदेव आ-सामस्त्येन अजन्ति-देवत्वेन गच्छन्तीति रत्वे कृते २०
राजा-श्रीसूर्यदेवोपासका नो-न असौख्यं ददते । इदमपि तद्विधानामेव वचनम् ॥ २१ ॥

ऋ-आ-अजा नो ददते सौख्यम् ॥ २२-२४ ॥

अर-धर्म दान धन वा आ-सामस्त्येन अजन्ति-गच्छन्ति प्राप्नुवन्तीति रत्वे कृते
राजा-धर्मिष्ठा गुणिनः गुणाढ्याश्च पुरुषा न-अस्माकं सौख्यं-सुखं ददते ॥ ३ ॥ इदं
उत्तमजनवचनम् ॥ २४ ॥

२५

ऋ-आजा नो ददते सौख्यम् ॥ २५-२७ ॥

ऋशब्दस्य प्रथमैकवचने आ इति रूपम् । तत आ इति धर्मो दानं धनं च तस्य
आज-क्षेपो येभ्यो येषां ते । रत्वे कृते राजा नास्तिका दानक्षेपका विरक्ताश्च पुरुषा
नो-न सौख्यं ददते । इदं नास्तिकानां दातॄणां ससाररक्तानां च वचनम् ॥ ३ ॥ २७ ॥

रा अजा नो ददते सौख्यम् ॥ १२ ॥

रा-लक्ष्मी' न'-अस्माक सौख्य ददते । किं० रा ? 'अजा' न जायते इत्यजा, शाश्वतीत्यर्थ । अर्धयोजना स्वयं कार्या सुधीभि ॥ १० ॥

राजा ना उ ददते असौ स्त्री अम् ॥ १३ ॥

५ "एते चतुर्दशापि स्वरा सम्प्रोधनपादपूरणभर्त्सनामन्त्रणनिषेधेषु" इति श्रीबृह-
ह्यासवचनप्रामाण्यात् 'उ' इति सम्प्रोधने । असां-प्रत्यक्षो ना-पुमान् अ-परब्रह्म ददते-
ददाति । किं० ना ? 'राजा' राजमि-नृपे. आ-शोभा यस्य स राजा, राजमि सेव्य-
त्वात् । पुन कि० ना ? 'स्त्री' । "समिन्द्रिये स्वर्गे व्योम्नि नृपे गूढ्ये सुखे सविदि" इति
श्रीअमरकविवचनप्रामाण्यात् रा-सुख ज्ञान वा तद् अस्यास्तीति स्त्री, सुखवान् ज्ञानवान्
१० वा इत्यर्थ ॥ १३ ॥

राजाव नो ददते सौख्यम् ॥ १४ ॥

रेण-रङ्गेण अजा-गलस्तनीं वृश्चति-छेदयतीति राजावृद्ध त राजावृश्चं आचष्टे-स्तौ-
तीति 'णिज्जबहुल नाम्न कृगादिपु' (सिद्ध० अ० ३, पा० ४, सू० ४२) इति णिजि, 'गेर-
निटि' (सिद्ध० अ० ४, पा० ३, सू० ८३) इति णिज्जुकि किपि तल्लुकि च राजाव-अजा
१५ हन्तुस्तुत् कोऽपि पापिष्ठमति नो-न सौख्य ददते, हिंसाकारकनरस्तौत्वात् । अत्र
'व्यो' (सिद्ध० अ० १, पा० ३, सू० २३) इति सूत्रेण यलोपे राजानो ददते सौख्य-
मिति रूपसिद्धि । यदाहु श्रीहेमसूरिपादा-व्यो अवर्णात् परयो पदान्तस्थयोर्वचयो-
घोषवति परे लुक् स्यात् स च असन्धि । वृक्षवृश्च अव्यय च आचक्ष्णो वृक्षवृ-
अव्यय वृक्षयाति अव्ययाति । एवमेतत्सूत्रेण अग्रेऽपि सति प्रयोजने वयस्योर्लोप
२० कर्तव्य ॥ १४ ॥

राजाय नो ददते सौख्यम् ॥ १५ ॥

रा-रमा-लक्ष्मी जाया-भार्या यस्य स राजाय श्रीकृष्ण', लक्ष्मीभार्यत्वात्, तं
राजाय-कृष्ण आचष्टे-सेवकत्वात् स्तौतीति णिजि तल्लुकि किपि तल्लुकि च राजाय-कृष्ण-
स्तौता । न-अस्मभ्यं सौख्य ददते । इद वैष्णववचनम् । अत्रापि 'व्यो' (सिद्ध०
२५ अ० १, पा० ३, सू० २३) इति सूत्रेण यलोपे कृते राजा नो ददते सौख्यमिति रूप-
सिद्धि । एवमग्रेऽपि । शेष पूर्ववत् ॥ १५ ॥

१ अजाय नो ददते सौख्यम् ॥ १६ ॥

"१. स्मरे तीक्ष्णे विश्वानरे शब्दे रामे वज्रे नरे" इति सुधाकलशवचनात् है
१-हे नर ! । न विद्यते जाया-स्त्री यस्य स अजाय-स्त्रीरहित । उपलक्षणत्वात् ह्यादि-

१ "५ कामे तीक्ष्णे वैश्वानरे नरे ॥ ३६ ॥ रामे वज्रे च शब्दे स्यात्" इति सुधाकलशैकाक्षरनाममा-
लिकायाम् ।

लाजाय नो ददते सौख्यम् ॥ ३६ ॥

लाजेभ्य'-तन्दुलेभ्य आय-लाभ आचष्टे इति लाजाय एवविध' कोऽपि जन' नः-
अस्माक सौख्यं ददते । निजादिविधि पूर्ववत् । अर्थयोजना स्वय कार्या ॥ ३६ ॥

लाव् जा । नो ददते असौख्यम् ॥ ३७ ॥

“ला च लक्ष्मीर्लमम्बरे” इति विश्वशम्भुवचनात् ला-लक्ष्मीं अवति-स्वामी- ५
भवतीति लावो-लक्ष्मीवान् । तमाचष्टे-स्तौतीति निजि लावयतीति निज्जुकि क्विपि
तल्लुकि च लाव् । “जस्तु जेतरे” इति (विश्वशम्भु) वचनात् हे जा !-जेतृ-
जना ! लाव्-लक्ष्मीस्वामिस्तावक नो-न असौख्य ददते । अर्थयोजना स्वय कार्या ।
अत्र ‘अव रक्षणगतिकान्तिप्रीतितृप्त्यवगम[न]प्रवेशश्रवणस्वाम्यर्थयाचनक्रियेच्छादीभ्यवा-
प्यालिङ्गनहिंसादानभागवृद्धिषु’ इति (पाणिनीयधनुषाठे ६००) उक्तत्वात् अव- १०
धातु स्वान्वयर्थो ग्राह्य' । एवमेव शतार्थिभिर्जयसुन्दरसूरिभिरपि उक्तम् । तथाहि—
ज-जन्म यान्ति-प्राप्नुवन्तीति जया-जन्मिनस्तेषु ये वृषभा.-श्रेष्ठा भव्यत्वात् तेषा
अवति-स्वामीभवतीति जयवृषभाव इत्यादि ॥ ३७ ॥

राजा नो ददते असौख्यम् ॥ ३८ ॥

“ऋ तु कुत्सायाम्” इति सुधाकलश(श्लो० ६) वचनात् ऋ इति कुत्सा ता १५
अजन्ति-गच्छन्तीति रत्वे कृते रजा'-कुत्सागामिन पुरुषा तेषामिमे राजा' । एवविधा-
केचन पुरुषा न -अस्माक असौख्य ददते । इद प्रतिष्ठितजनवचनम् ॥ ३८ ॥

लाजाव् नो ददते सौख्यम् ॥ ३९ ॥

लाजाना-तन्दुलाना अव अवन-रक्षण करोतीति लाजाव्-तन्दुलरक्षक । अत्र
करोत्यर्थे निज् ज्ञेय । न -अस्माक सौख्यं ददते । अर्थयोजना स्वय कार्या ॥ ३९ ॥ १०

राजाय नो ददते सौख्यम् ॥ ४० ॥

रा-रमा-लक्ष्मीस्तस्या जो-जात राज-कामस्त अयति-गच्छतीति राजाय'-
कामिजन तमाचष्टे-स्तौतीति निजादिविधौ राजाय'-कामिजनस्तावक । नो-न सौख्य
ददते । इद विरागिणो वचनम् ॥ ४० ॥

राजाय नो ददते सौख्यम् ॥ ४१ ॥

२५

राजान-नृप चन्द्र वा अयति-गच्छतीति राजाय तमाचष्टे इति राजाय ।
एवविध कोऽपि जनो न -अस्माक सौख्य ददते । अर्थयोजना स्वय कार्या । यलोप
पूर्ववत् ॥ ४१ ॥

राजा आ नो ददते सौख्यम् ॥ २८ ॥

आ-अग्निं न -अस्माक सौख्य ददते । किं० आ ? 'राजा' राजते-दीप्यते भूतले इति राजा ॥ २८ ॥

राजा आ नो ददते सौरयम् ॥ २९-३१ ॥

५ आ-धर्मो न -अस्माक सौरय ददते । किं० आ ? 'राजा' रञ्जयति चतुरनरचेता-सीति राजा । इद धर्मिष्ठजनवचनम् ॥ २९ ॥

एव आ-दान धन च न -अस्माक सौख्यं ददते । किं० आ ? 'राजा' । व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् अर्थद्वयम् ॥ २ ॥ सर्वे ॥ ३१ ॥

ऋ-आ-अजा नो ददते असौरयम् ॥ ३२ ॥

१० ऋ-देवमाता ता आ-सामस्त्येन अजन्ति-मातृत्वेन गच्छन्तीति रत्वे कृते सन्धां च सति राजा-देवा न -अस्माक असौख्य ददते । इद दैत्याना वचनम् ॥ ३२ ॥

ऋ-आ-अजा नो ददते असौख्यम् ॥ ३३ ॥

“ऋर्दितौ स्यादजे” इति तिलकानेकार्थवचनात् ऋ-दितिस्ता आ-सामस्त्येन अजन्ति-मातृत्वेन गच्छन्तीति राजा -दैत्या न -अस्माक असौख्य ददते । इद सुराणा १५ वचनम् ॥ ३३ ॥

ऋ-आ-अजा नो ददते असौख्यम् ॥ ३४ ॥

ऋ-मेपस्त आ-सामस्त्येन अजन्ति-क्षिपन्तीति रत्वे कृते राजा -सिंहादय न -अस्माक असौख्य ददते । इद मृगाणा वचनम् ॥ ३४ ॥

लृ-आ-अजा नो ददते सौरयम् ॥ ३५ ॥

२० “ऋं(लृ ?)र्गाराह्याम्” इति तिलकानेकार्थवचनात् ऋ (लृ ?) -वाराहीदेवता तां आ-सामस्त्येन अजन्ति-देवत्वेन गच्छन्तीति लाजा -वाराहीभक्ता पुरुषा न -अस्मभ्य सौख्य ददते । इद तद्विधानामेव वचनम् । अत्र ‘इवर्णादेरस्वे स्वरे यवरलम्’ (सिद्ध० अ० १, पा० २, सू० २१) इति सूत्रेण लृत्व विधेयम् । अत्र चित्रादित्वाद् रलयोरैक्य न दोषाय । यदाह—

२५ “अहमपि परेऽपि कवय-स्तथापि महदन्तर पर ज्ञेयम् ।

एक्य रलयोरिति यदि, तत् किं कैलभायते करभ ? ॥ १ ॥”

एवमग्रेऽपि सति प्रयोजनेऽनुसर्तव्यम् ॥ ३५ ॥

लाजाय नो ददते सौख्यम् ॥ ३६ ॥

लाजेभ्य-तन्दुलेभ्य आय-लाभ आचष्टे इति लाजाय एवविध' कोऽपि जन' नः-
अस्माक सौख्य ददते । णिजादिविधि पूर्ववत् । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ ३६ ॥

लाव् जा ! नो ददते असौख्यम् ॥ ३७ ॥

“ला च लक्ष्मीर्लमम्बरे” इति विश्वशम्भुवचनात् ला-लक्ष्मीं अवति-स्वामी- ५
भवतीति लावो-लक्ष्मीवान् । तमाचष्टे-सौतीति णिजि लावयतीति णिज्जुकि क्विपि
तल्लुकि च लाव् । “जंस्तु जेतरे” इति (विश्वशम्भु) वचनात् हे जा !-जेतृ-
जना ! लाव्-लक्ष्मीस्वामिस्तावक' नो-न असौख्य ददते । अर्थयोजना स्वयं कार्या ।
अत्र 'अत्र रक्षणगतिकान्तिप्रीतितृप्त्यवगम[न]प्रवेशश्रवणस्वाम्यर्थयाचनक्रियेच्छादीत्यवा-
प्यालिङ्गनहिंसादानभागवृद्धिपु' इति (पाणिनीयधातुपाठे ६००) उक्तत्वात् अव-१०
धातु स्वाम्यर्थो ग्राह्य' । एवमेव शतार्थिभिर्जयसुन्दरसूरिभिरपि उक्तम् । तथाहि—
ज-जन्म यान्ति-प्राप्नुवन्तीति जया-जन्मिनस्तेषु ये वृपभा-श्रेष्ठा भव्यत्वात् तेषा
अवति-स्वामीभवतीति जयवृपभाव इत्यादि ॥ ३७ ॥

राजा नो ददते असौख्यम् ॥ ३८ ॥

“ऋ तु कुत्सायाम्” इति सुधाकलश(श्लो० ६) वचनात् ऋ इति कुत्सा तां १५
अजन्ति-गच्छन्तीति रत्वे कृते रजा'-कुत्सागामिन पुरुषा तेषामिमे राजा' । एवविधाः
केचन पुरुषा न -अस्माक असौख्य ददते । इदं प्रतिष्ठितजनवचनम् ॥ ३८ ॥

लाजाव् नो ददते सौख्यम् ॥ ३९ ॥

लाजाना-तन्दुलाना अव अवन-रक्षणं करोतीति लाजाव्-तन्दुलरक्षक' । अत्र
करोत्यर्थे णिज् ज्ञेय । न -अस्माक सौख्य ददते । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ ३९ ॥ २०

राजाय नो ददते सौख्यम् ॥ ४० ॥

रा-रमा-लक्ष्मीस्तस्या जो-जात राज-कामस्त अयति-गच्छतीति राजाय -
कामिजन तमाचष्टे-सौतीति णिजादिविधौ राजाय-कामिजनस्तावक । नो-न सौख्य
ददते । इदं विरागिणो वचनम् ॥ ४० ॥

राजाय नो ददते सौख्यम् ॥ ४१ ॥

राजान-नृप चन्द्रं वा अयति-गच्छतीति राजाय तमाचष्टे इति राजाय ।
एवविध कोऽपि जनो न -अस्माक सौख्य ददते । अर्थयोजना स्वयं कार्या । यत्नोप
पूर्ववत् ॥ ४१ ॥

राजाय् नो ददते सौख्यम् ॥ ४२ ॥

राजवत्-नृपवत् आयो-भाग्य यस्य स राजाय् एवविध कोऽपि जनः समाचष्टे-
स्तौतीति राजाय् । न-अस्माक सौख्य ददते । अर्थयोजना तु (यत्र) कृता न भवति तत्र
स्वय कार्या । मया तु ग्रन्थगौरवभयात् लिख्यते ॥ ४२ ॥

५

रा जाय् । नो ददते असौख्यम् ॥ ४३-४४ ॥

जयाना समाहारो जाय-जयसमूह आचष्टे इति जाय्-वृन्दिजनादि तत्सम्बोधनं
हे जाय् । “रा. कनके विभवे मेघे स्थानके” इति सुधाकलशवचनात् रा-कनकं (१)
द्रव्य (२) मेघ (३) आश्रयश्च (४) । नो-न असौख्य ददते । सौख्य ददते इत्यर्थः । इदं
स्वर्णद्रव्यमेघाश्रमा (याः) धिना वचनम् ॥ ४ ॥ स्वय बुद्ध्या चत्वारोऽप्यर्था पृथक्
१० पृथक् कार्याः ॥ ४४ ॥

राजाव् नो ददते सौख्यम् ॥ ४५ ॥

“र जले रङ्गवेगयो ” इति विश्वदाम्भुवचनात् रेण-रङ्गेण अजा-गलस्तीर्णी अव-
ति-रक्षतीति राजाव्-अजारक्षाकृत् कोऽपि धर्मिष्ठो जन त आचष्टे इति राजाव् । एव-
विध कोऽपि न-अस्माक सौख्य ददते । अर्थयोजना स्वय कार्या । वलोपादि पूर्ववत्
१५ ज्ञेय, ग्रन्थगौरवभयात् न धारवार सूत्राणि लिख्यन्ते ॥ ४५ ॥

र । अजाव् नो ददते सौख्यम् ॥ ४६-५० ॥

अवन्ति-स्वामीभवन्तीति अवा । अजा हर १ हरि २ ब्रह्म ३ रघुज ४ सरा ५-
ख्या देवा अवा-स्वामिनो येपा ते अजावास्तान् आचष्टे-स्तौतीति अजाव्-हरादिदेव-
सेवकस्तुत् ५ हे र ! हे नर ! न-अस्माक सौख्य ददते । अर्थयोजना स्वय कार्या ।
२० वलोपादि पूर्ववत् । एवमत्र पञ्चाप्यर्था पृथक् पृथक् स्वय कार्या ॥ ५० ॥

राजाव् नो ददते सौख्यम् ॥ ५१-५६ ॥

राजभ्यो-नृपचन्द्रयक्षेभ्य आ-लक्ष्मी अवन्ति-गच्छन्ति प्राप्नुवन्तीति राजावा-
नृपचन्द्रयक्षसेवका तान् आचष्टे इति राजाव् ॥ ३ ॥ न-अस्माक सौख्य असौख्य च
ददते । अर्थयोजना स्वय कार्या । वलोपादि पूर्ववत् । एवमत्र नृपसेवकस्तावकेन चन्द्र-
२५ सेवकस्तावकेन यक्षसेवकस्तावकेन च सम सौख्यासौख्यपदद्वय मीलयित्वा षड्वर्था
कार्या ॥ ५६ ॥

१ “रा द्रव्ये कनके पुन । आश्रये नीरदे च स्यात्” इति सुधा० (श्लो० ३७) । २ अत्र ‘चत्वारोऽप्यर्था
पृथक् पृथक् कार्या’ इति स्पष्टोद्धेखे सत्यपि आदशपुस्तकेषु अद्याद्वयमेवोपलभ्यते तच्चिन्त्यम् । ३ अर्थान्तरे
‘मसीपय’ इति सभोजना ।

राजाव् नो ददते सौख्यम् ॥ ५७-६३ ॥

“रा रमा रमणी वाला” इति (विश्व०)वचनाद् रा-रमा-लक्ष्मी* तस्या आजं-क्षेपं-तिरस्कार अवति-ददातीति राजाव्-लक्ष्मीतिरस्कारदाता *तं आचष्टे-स्तौतीति राजाव् नः-अस्माक सौख्य ददते । एवं असौख्य च ददते । अर्थयोजना वलोपादि* पूर्ववत् ॥ २ ॥ एवमेव रमणीवाचकेन वालावाचकेन च राशब्देन सम आजाव्शब्देन च सम सौख्यासौख्यपदद्वय मीलयित्वा अर्थचतुष्टय कार्यम् । व्युत्पत्त्यादि सर्व पूर्ववत् । अत्र अवधातुर्दानार्थो ज्ञेयः । तथा चोदाहरणं श्रीजयसुन्दरसूरिकृतार्थे—अ-परब्रह्म तत्र सीदन्तीति असद-सिद्धा* तेषा आ-लक्ष्मीः नमतासदा ता अवति-ददातीत्येवशीलः नमतासदायी इत्यादि ॥ ६३ ॥

राजाव् नो ददते सौख्यम् ॥ ६४-६७ ॥

१०

रस्य-स्मरस्य आज-तिरस्कार अवति-ददातीति राजाव-ईश्वरः तमाचष्टे-स्तौतीति राजाव्-ईश्वरस्तौता नः-अस्माक सौख्यं ददते । असौख्य च ददते । इदं तद्विधानामत-द्विधाना च वचनम् । वलोपादि पूर्ववत् । एव बह्निवाचकेन नरवाचकेन च राशब्देन सम आजाव्शब्दे सौख्यासौख्यपदद्वय च मीलयित्वा अर्थचतुष्टय कार्यम् । वलोपादि पूर्ववत् ॥ ६७ ॥

१५

राजाव् नो ददते सौख्यम् ॥ ६८ ॥

राजा-यम* अर्थात् मरणं तस्माद् अवति-रक्षतीति राजाव्-मरणरक्षको भगव-धर्म इत्यर्थः, तमाचष्टे इति राजाव् नः-अस्माकं सौख्यं ददते । इदं धर्मिष्ठजनवच । वलोप* पूर्ववत् ॥ ६८ ॥

राजाव् नो ददते सौख्यम् ॥ ६९-७६ ॥

२०

राज्ञा—चन्द्र-नृप-यक्ष-यमाना आ-शोभा वृश्चन्ति-छेदयन्तीति राजवृश्चो-राहु-प्रमुखा ४ तान् आचष्टे-स्तौतीति राजाव् ४ न-अस्माकं सौख्यं असौख्यं च ददते । अर्थयोजना वलोपादि पूर्ववत् । अत्र विस्तरान्वेषिणा पृथक् पृथक् अष्टौ अर्था कार्या ॥ ८ ॥ ७६ ॥

राव् जा ! नो ददते सौख्यम् ॥ ७७-७८ ॥

२५

राव-शब्द करोतीति राव् एवविधः कोऽपि शब्दकारक । हे जा !-हे जेतपुरुषा ! नो-न ददते सौख्यम् । अनिष्टशब्दस्य (जनस्य) वचनमेतत् १ । एव राव्-शब्दकारक. नो-न ददते असौख्यम् २ । इदमिष्टशब्दस्य जनस्य वचनम् । वलोपादि पूर्ववत् ॥ २ ॥ ७८ ॥

१ ‘असौख्य’ इति अर्थान्तरे, अग्रेऽपि प्रस्तावे एवविधा संयोजना काया । २ अत्र पदार्था वरीदृश्यन्ते स्यात्पादशेषपुस्तकेषु अर्थसप्तकसूचकसंज्ञा समस्ति, तद् विचारणीयं विद्वद्भिः । ३ अर्थपदकस्याने आदर्शपुस्तकेषु तु ३० धत्वारोऽया गणिता, तदपि चिन्त्यम् ।

राजाव नो ददते सौरयम् ॥ ७९-८० ॥

रे-अग्नौ अजा — त्रैवर्षिका त्रीहयः तान् अवति-दहतीति राजान्-वर्हा त्रिवर्षिक-
त्रीहिहोता तमाचष्टे 'णिजादिविधौ राजाव न'-अस्माक सौख्य ददते । इद याज्ञिक-
जनवचनम् । अथवा नो-न सौख्यं ददते । दु ख ददातीत्यर्थ । इदं तद्विरुद्धजनवचनम् ।
५ वलोपादि पूर्ववत् ॥ ८० ॥

अथ प्रकारान्तरेण श्रीजैनमतप्रसिद्धान् अर्हत् १ सिद्ध २ आचार्य ३ उपाध्याय-
४ साधु ५ रूपान् पञ्चपरमेष्ठिनं स्तुवन्नाह—

राजा अः नो ददते सौरयम् ॥ ८१ ॥

“अ स्यादर्हति सिद्धे च विष्णावपि” इति वचनात् अ-अर्हन् न-अस्मभ्य सौख्यं
१० ददते । किंविशिष्ट अ ? ‘राजा’ स्वामी, त्रिजगत्प्रभुरित्यर्थ । इद जैनवचः ॥ ८१ ॥

राजा नो ददते सौख्यम् ॥ ८२ ॥

राजन्ति-सिद्धिशिलाया दीप्यन्ते ‘कचित्’ (सिद्ध० अ० ५, पा० १, सू० १७१) हे
रा । तथा जायन्ते-पुनरुत्पद्यन्ते ते जा , न जा अजा-जन्ममरणरहिता । अजा-सिद्धा ।
ततो राश्व ते अजाश्च राजा न-अस्माक सौख्यं ददते । इद जन्ममरणादिदु खस्त्रिजन-
१५ वचनम् ॥ ८२ ॥

राजा आः नो ददते सौखी अम् ॥ ८३ ॥

“आ स्याद् गणधारिणि” इति वचनात् आ-आचार्य न-अस्माकं अ-परब्रह्म
ददते । कि० आ ? ‘राजा’ रक्षयति अमृतन्त्राविष्या सन्देहसन्दोहकाननकृपाण्या स्याद्वा-
दवाण्या सभामिति राजा । पुन कि० ? ‘सौखी’ सुखाना ससारविरक्तिरूपाणा समाहार-
२० सौख तदस्यास्तीति सौखी ॥ ८३ ॥

रा ज । आन् । ओ । अदद । ते असौख्यम् ॥ ८४ ॥

उरिति पदैकदेशे पदसमुदायात् उ-उपाध्याय तत्सम्बोधन हे ओ !-हे उपाध्याय !
ते-तव रा-दीप्ति , भवत्विति शेष । हे ज ! “जस्तु जेतारि” इति (विश्व०) वचनात् हे
प्रतिपक्षजेत ! । पुन हे आन् ! आ-सामस्त्येन नौ-ज्ञान येभ्यस्तानि आनानि-शा-
२५ स्वाणि, शाखेभ्य एव ज्ञानोत्पादात् अर्थात् द्वादशाङ्गरूपाणि तानि आचष्टे-अर्थत पाठ-
यतीति णिजादिविधौ आन् तत्सम्बोधन हे आन् ! । पुन हे अदद ! । अतन्ति-गच्छन्तीति
अतः-प्राणिन तेषु तेषा वा न विद्यते दा-बन्ध छेदो वा यस्मादसौ अददः, पइजीव-

१ समीक्ष्यतां द्वादश पृष्ठम् । २ अवलोकयता पञ्चदश पृष्ठम् । ३ ‘नो ज्ञानवचनयोः’ इति सुधा०

२१ (ख० २७) । ४ ‘दाने दातरि दा केचिद् विदुर्दां छेदवचनो’ इति सुधा० (ख० २५) ।

निकायवत्सलत्वात् तत्सम्बोधनं हे अदद ! । पुनः चित्रादित्वात् विन्दुलोपे हे असौख्य !
 आत्-अर्हतः तीर्थङ्करात् सकाशात् सौख्यं-सुख यस्य सः असौख्यस्तत्सम्बोधनं हे
 असौख्य ! । अत्र राशब्दो दीप्तौ ज्ञेयः । तथाच श्रीजयसुन्दरोदाहरणम्-‘तरा तस्य’
 तस्य-तत्त्वस्य ज्ञानस्य वा रा-दीप्तिम् । तशब्दस्तच्चे ज्ञाने चास्ति । राशब्द आकारान्तो
 दीप्तौ च वर्तते इत्यादि । अत्र ओ इति एकाक्षरत्वेन पदैकदेशोऽपि पदप्रतीतिजनको ज्ञेयः ।
 दृश्यते च इत्थं यथा अप्रशिख इत्यस्य व्याख्याने ।

“अनेन तव पुत्रस्य, प्रसुप्तस्य वनान्तरे ।

शिखामाक्रम्य पादेन, खड्गेन निहत शिरः ॥ १ ॥”

इति । यथा वा “^१मिच्छा मि दुक्कडं” इत्यस्य व्याख्यायाम्—

“^२मिच्छि मिउमद्वत्ते, छत्ति य दोसाण छायेणे होइ ।

मिच्छि य मेराइ(एँ) ठिओ, दुत्ति दुगुछामि अप्पाणं ॥ १ ॥

कत्ति कड मे पायं, डत्ति य डेवेमि त उवसमेण ।

एसो मिच्छादुक्कड-पयक्खरत्थो समासेण ॥ २ ॥”

—(आवश्यकनिर्युक्तौ गा० ६८६-६८७)

तथा श्रीआवश्यकवृंहट्टत्तावपि “मिच्छि मिउमद्वत्ते” इत्यादि । एवमनेकग्रन्थ-१५
 सवादः स्वयं ज्ञेयः सुधीमि । अक्षराणामपि च वाचकत्वं न चेत् तेषु समुदाये कथं
 स्यात् सिकतासु तैलवत् इत्यादि ॥ ८४ ॥

राज अना-उत् ! अदत्ते ! सौख्यम् ॥ ८५ ॥

“न पुनर्वन्धवुद्धयो” इति वचनात् न विद्यते नो-बन्ध कर्मबन्धन यस्याः यस्या
 वा अना-निष्पापा एवविधा उद्-भापा यस्य स अनोत् । ‘विशेषणाद् विशेष्यप्रतीति’रिति १०
 साधु, निरवद्यभापत्वात्, तत्सम्बोधनं हे अनोत् !-हे साधो ! । त्वमिति क्रियाक्षिप्तक-
 र्त्वे । राज-दीप्ति प्राप्नुहि । सौख्यं यथा स्यात् तथा, क्रियाविशेषणमेतत् ।

“क्रियाविशेषणस्यापि, सकर्माकर्मधातुषु ।

नपुंसकत्वमेकत्वं, कर्मकत्वं च युज्यते ॥ १ ॥”

१ अस्य का-यस्य प्रत्येकपादप्रारम्भिकाक्षरसंयोजनेन अप्रशिखेति निष्पत्तिः ।

२ मिच्छा मे दुक्कटम् ।

३ छाया—

‘मि’ इति मृदुमार्दवत्वे ‘छ’ च इति दोषाणां छादने भवति ।

‘मि’ इति च मर्यादायां स्थितं ‘दु’ इति जुगुप्सामि आत्मानम् ॥ १ ॥

‘क’ इति कृतं मया पापं ‘ड’ इति च लब्धयामि तद् उपशमेन ।

एष मिच्छादुक्कटपदाक्षराय समासेन ॥ २ ॥

‘राज(जृग्) दीप्तौ’ इत्यस्य धातोरुभयपदित्वात् परस्मैपदम् । उंटाहरणमपि नैक-
काव्ये (स० १, श्लो० १०)—

“अनल्पदग्धारिपुरानलोच्चरु-निजप्रतापैर्यलयं ज्वलद्भुव ।

प्रदक्षिणीकृत्य जयाय सृष्ट्या, रराज भीराजनया स राजघ ॥ १ ॥”

५ हे अदते ! “दो दाने पूजने क्षीणे” इत्याद्युक्तत्वात् न दा-न क्षीणा प्रोज्झा-
तिः—पूजा यस्य सः अदति, तत्सम्बोधन हे अदते । इति पञ्चपरमेष्ठिन आश्रित्यार्था
उक्ता ॥ ८५ ॥

अथ पुनरपि प्रकारान्तरेण श्रीआदिदेव १ श्रीशान्तिनाथ २ श्रीनेमिनाथ ३-
श्रीपार्श्वनाथ ४ श्रीमहावीरामिध ५ तीर्थङ्करपञ्चकसञ्ज्ञातपञ्चतीर्थीमाश्रित्यार्था लिख्यन्ते ।

१० तत्र प्रथम श्रीआदिदेववर्णनमाह—

र ! अज ! (अ !) न ! उत् अद ! ते सौख्यम् ॥ ८६ ॥

अजो-ब्रह्मा पङ्क्तिरथन्यायेन नामिभू । तथा त्वमपि नामिभू, नामिनाम
नृपजातत्वात्, तत्सम्बोधन हे अज !—हे श्रीआदिदेव ! ते-तव उत्-भाषा अर्थाद्
व्याख्यानध्वनि- सौख्य सौख्यहेतुरित्यर्थः । हे र ! “र सूर्येऽग्नौ धने कामे” इति
१५ विश्वशम्भुवचनात् हे सूर्य !, भव्यजीवराजीवराजीना विकासहेतुत्वात् । पुन हे अ !
“अ स्यादर्हति सिद्धे च” इति वचनात् हे अर्हन् ! । पुन हे न ! “न पुनर्बोधुञ्जपो”
इति वचनात् हे बुद्ध !—हे अवगततत्त्व ! । पुन हे अद ! “अ शिवे केशवे वायौ, ब्रह्मच-
न्द्रामिसानुषु” इति विश्वशम्भुवचनात् अ-ब्रह्मा अग्निर्वा तद्वत् “दो दाने पूजने क्षीणे,
दानशौण्डे च पालके । देवे दीप्तौ” इति विश्वशम्भुवचनाद् दो-दीप्तिर्यस्य सोऽद-
२० पीतवर्णत्वात् आदिदेवस्य तत्सम्बोधन हे अद ! ॥

नन्वत्र चतुस्त्रिंशदतिशयसङ्गाहकार्तिशयचतुष्टयमध्ये कोऽतिशय केन पदेनोच्यते
सूच्यते वा इत्यभिधीयते । उदिति पदेन वचनातिशय सूचित ॥१॥ तथा ‘अ’ इति पदेन
च पूजातिशय । ‘अ’ इति पदस्य अर्हति चतु षष्टिसुरेन्द्रकृता पूजामिति अर्हन्निति पर्याय-
व्युत्पत्ते ॥ २ ॥ तथा नेति पदेन च ज्ञानातिशय ॥३॥ स चापायापगमातिशयमन्तरेण न
२५ सम्भवति । अतो ज्ञानातिशयेन अपायापगमातिशयोऽप्याश्लिष्य ॥ ४ ॥ इति अतिशय
चतुष्टयमपि अत्रेदं ज्ञेयम् । इति आदिदेववर्णनेन प्रथमोऽर्थः ॥ ८६ ॥

रा-अजा नो ददते असौ स्त्री अम् ॥ ८७ ॥

अज-मेघ मेघराशि अटति-गच्छति इति अजा-शान्तिः, मेघराशित्वात् । तत

१ सोमसौभाग्येऽपि (स० १, श्लो० ३५)—

३० “राजति यत्र जिनराजगृहेषु पञ्च-वर्णाधिराजमणिराजसुतोरणसि ।

पुनोजयाद् विजयलक्ष्मिभूतस्य धर्म-भूपस्य मङ्गलकृते किमु सञ्जितसि ॥”

२ एतद् त्रिश्वशम्भुवचनम् ।

रा-श्रीः तत्पूर्वकः अजाः श्री(रा)अजा'-श्रीशान्तिः असौ-एषः अ-परब्रह्म तः-अस्माकं ददते । किं०? खी-ज्ञानवान्, केवलज्ञानवानित्यर्थः । इति द्वितीयोऽर्थः । सर्वे ॥ ८७ ॥

र ! अज अ ! नो अद ! दत् । ईसौख्यम् ॥ ८८ ॥

हे अ !-हे अर्हन् ! त्व ईसौख्य-कामसुख अज-क्षिप, वैराग्यदेशनादानेन दूरीकुरु इत्यर्थः । यतस्त्व किंभूत ? साक्षात् र !-सूर्य ! केवलज्ञानेन जगत्प्रकाशकारित्वात् । हे ५ अद ! अस्य-कृष्णस्य दः-पूजन यस्मिन् यस्य वा स अदः, अथवा अवत्-कृष्णवत् दो-दीप्तिर्देहद्युतिर्यस्य स अदः, कृष्णवर्णत्वात् 'विशेषणाद् विशेष्यप्रतीति'रिति न्यायात् श्रीनेमिः तत्सम्बोधन हे अद !-हे श्रीनेमे ! । पुन. हे दत् ! दै'-देवै ता-श्री.-शोभा यस्य स दत्, जघन्यतो देवकोटीसेव्यत्वात्, तत्सम्बोधन हे दत् । किं० त्वम् ? । नो-बुद्धः-अवगततत्त्व । इदं श्रीनेमिप्रभोरग्रे वैराग्यदेशना शुश्रूषणा यदूना वचनम् । इति तृती- १० योऽर्थः । सर्वे ॥ ८८ ॥

रा-आजा नो अददत् ईसौख्यम् ॥ ८९ ॥

रा-पर्यायेण श्री । "अ शिवे केशवे वायौ" इति विश्वशम्भुवचनाद् अ-वायुं. अजति-क्षिपति धातूनामनेकार्थत्वात् भक्षतीति अचि आज'-सर्पस्तेन आ-शोभा यस्य स आजा । श्री(रा)पूर्वक आजा श्री(रा)आजा-श्रीपार्श्वनाथ, सर्पलाञ्छनात् । स नः- १५ अस्माक ईसौख्यं अददत् । इति चतुर्थोऽर्थः । सर्वे ॥ ८९ ॥

रा-ज ! अना-उत्-अत् अत ईसौख्यम् ॥ ९० ॥

"रा रमा रमणी बाला" इति वचनात् रा-कन्या तत्पर्यायत्वात् कन्याराशिस्तत्र जो-जातो राज-श्रीमहावीरः, कन्याराशिजातत्वात्, तत्स० हे-राज !-हे श्रीवीर ! त्वं ईसौख्यं अत-गच्छ । किं० (त्वम्) ? अना-निरवद्या उत्-भापा ता अततीति अनोदत् । १० इति पञ्चमोऽर्थः । इति जैनमतप्रसिद्धपञ्चतीर्थमाश्रित्यार्थं प्रदर्शिताः । जाता सर्वेऽपि ॥ ९० ॥

अथ पुनरपि प्रकारान्तरेण जैनमतप्रसिद्धान् कतिचिज्जिनानाश्रित्यार्थाः प्रदर्श्यन्ते—

रा आऽजानोऽत् ! अद ! ते आसौख्यम् ॥ ९१ ॥

आ-ब्रह्माणं अजति-देवत्वेन गच्छति, त श्रयतीत्यर्थः इति आज तादृश यदनः- २५ शकट रोहिणीत्यर्थः । तथाच प्रयोग —'उदेप्यति शकटं कृत्तिकोदयात्' । शकटे अन इति नाम च स्यात् तदाकारत्वात् । आजत्व च ब्रह्मसेवकत्वात् । यदुक्तम्—“ब्राह्मी तु रोहिणी" इति (अभि० का० २, श्लो० २३) । तत आजान-रोहिणीनक्षत्रं तत् अतति-

तत्र जातत्वेन गच्छतीति आजानोऽत्-श्रीअजितनाथो द्वितीयो जिनः, रोहिणीनक्षत्रजा-
तत्वात् । ततः हे आजानोत् । ते-तव रा-शोभा, भवत्विति शेषः । हे अद ! अ-अग्नि-
स्तद्वत् दो-दीप्तिर्यस्य सोऽद, पीतवर्णत्वात् अजितस्य । हे आमोह्य ! आ-सामस्त्वेन
सौख्य-सुख यस्मादसौ आसौख्य, तत्स० हे आसौख्य । चित्रत्वादनुस्वारलोपो न दोषाय ।
तथा अत्र ते आसौख्यम् इत्यत्राकारलोपः । 'एदोत पदान्तेऽस्य लुग्' (सिद्ध० अ०
१, पा० २, सू० २७) इत्यनेन सूत्रेण मतान्तरमाश्रित्य यथा कुंमारसम्भवे महाकाव्ये—
“बन्धुप्रिया बन्धुजनो [आ]जुहाव ता पार्यतीत्याभिजनोऽऽजुहाव” । महाभारतेऽपि—
“कुरवोऽऽत्महित मन्त्रम्” । अन्यत्रापि—“निर्मापितोऽऽमराजा, गोपगिरौ जयति वीर-
जिनः” । एवमनेकशः स्थलानि विलोकनीयानि । अथवा हे असौख्य ! न विद्यते सौख्य-
सासारिकसुख यस्य स, असौख्यस्तत्स० हे असौख्य ! इति । द्वितीयजिनवर्णनमाश्रित्यार्थं
उक्तं । सर्वे ॥ ९१ ॥

राजा नो ददते सौख्यम् ॥ ९२ ॥

राजा-चन्द्रस्तेनोपलक्षित अ-अर्हन् राजा-चन्द्रप्रभजिनोऽष्टम, चन्द्रलाम्बन-
त्वात् । अथवा राजा-चन्द्रस्तेन लाम्बनभूतेन आ-शोभा यस्य स राजा-चन्द्रप्रभो
न-अस्माक सौख्यं ददते ॥ ९८ ॥ सर्वे ॥ ९२ ॥

रा-ज-आन. अददत इ सौरयम् ॥ ९३ ॥

“रा रमा रमणी बाला” इति वचनात् पङ्क्तिरथन्यायेन रा-रामा ततो ज-जन्म
यस्य स राज-श्रीसुविधिः, रामामातृजातत्वात् तस्य आनो-मुखश्चासौ राजान । इ
इति सम्बोधने । सौख्य-मन सन्तोष अददत, ददौ इत्यर्थः । इदं बाल्यावस्थायां खेलना
० विसमये रामामात्रादिजनवचनम् ॥ ९ ॥ सर्वे ॥ ९३ ॥

रा जानो । ददते सौख्यम् ॥ ९४ ॥

आ-लक्ष्मीस्तत्पर्यायत्वात् या । ततः जपूर्वा आ जाआ, जाया इत्यर्थः । ततो जाया-
नाम्नी वासुपूज्यमातेत्यर्थः । तस्या “नु स्तुतौ” इति वचनात् नु-स्तुतिर्यस्मात् स
जानु-श्रीवासुपूज्यः । उत्तमपुत्राद्वि मातापित्रो स्तुतिर्लोकं भवत्येव । ततस्तत्स० हे
२५ जानो !-हे श्रीवासुपूज्य ! भवानिति अध्याहारे । सौख्यं ददते । कि० भवान् ? ‘रा’ “र
जले रङ्गवेगयो” इति (विश्व०) वचनात् र-रङ्ग अटति-गच्छति-प्राप्नोतीति रा ॥ १२ ॥
सर्वे ॥ ९४ ॥

१ तिणयसागरमुद्रणालये मुद्रिते पुस्तके (स० १, खो० २६) तु निम्नलिखित पाठः—

“ता पावतीत्याभिजनेन नाम्ना बन्धुप्रिया बन्धुजनो जुहाव ।”

रा-अ-ज-अः नो ददते असौ खी अम् ॥ ९५ ॥

रा-श्री' अ'-विष्णुः, सहजनामत्वात् श्रेयांसपिता । राजाऽपि विष्णुः, तस्मात् जो-जातोऽज', (रया-) श्रिया उपलक्षितोऽज श्री(रा)अज -श्रीश्रेयासः स चासौ अ.-अर्हन् राजा.-श्रीश्रेयांसतीर्यकृत् । असौ-अय न.-अस्माक अ-परब्रह्म ददते । किं० 'खी' खे -सुखे परमानन्दरूपे तिष्ठतीत्येवशील खी ॥ १३ ॥ सर्वे ॥ ९५ ॥

र-आ-ज-अ नः । ददते सौख्यम् ॥ ९६ ॥

"रंश्च कामे तैक्ष्ण्ये विश्वानरे नरे ॥ रामे वज्रे च शब्दे स्यात्" इति सुधाकलश- (श्लो० ३६-३७) वचनात् रेण-वज्रेण लाञ्छनभूतेन आया -श्रियाः । "जस्तु जेतारि जनने" इति विश्वशम्भुवचनात् जो-जनन यस्य स राज -श्रीधर्मनाथो जिन, वज्रला-ञ्छनत्वात् । ततो राजश्चासौ अश्च-अर्हन् राजा । हे न !-हे नर ! सौख्यं-सुख ददते ॥ १५ ॥ सर्वे ॥ ९६ ॥

र ! अजाः ! नोदत् ! अतेः सौख्यम् ॥ ९७ ॥

हे र !-हे नर ! अजेन-छागेन लाञ्छनभूतेन आ-श्री यस्य स अजा -श्रीकुन्धुना-थः, छागवाहनत्वात् तत्स० हे अजा ! त्व सौख्य अते.-गच्छे । किं० 'नोदत् !' नो-न दत् !-क्षयकृत् ! प्राणिनामिति शेष, पङ्जीवनिकायवत्सलत्वात् 'तस्मै [च्] दसूच उपक्षये' १५ (सिद्ध० धातुपाठे) क्पि रूपम् । चित्रादित्वात् विसर्गलोपो न दोषाय ॥ १७ ॥ सर्वे ॥ ९७ ॥

रा-ज-अः नो ददते असौख्यम् ॥ ९८ ॥

रा-पङ्क्तिरथन्यायेन पद्मा ततो राया-पद्माया पद्मानाम्ना मातरि जो-जातो राज' स चासौ अ.-अर्हन् राजा -श्रीमुनिसुब्रततीर्यकृत् असौख्य नो-न ददते ॥ २० ॥ सर्वे ॥ ९८ ॥

२०

अथ पुन' प्रकारान्तरेण विविधानर्थानाह-

राजा अ. नो ददते सौख्यम् ॥ ९९-१०० ॥

"अ स्यादर्हति सिद्धे च" इति वचनात् अ -सिद्धो न'-अस्माक सौख्य ददते । किं० अ ? 'राजा' राजते-सिद्धिशिलाया दीप्यते इति राजा । इद ससारविरक्तजनवचनम् । एव असौख्य ददते । इद ससारसक्तिरक्तनरवचनम् । शेष सर्व पूर्ववत् । इत्यर्थ-२५ द्वयम् । सर्वमीलने ॥ १०० ॥

रा जा नो ददते असौख्यम् ॥ १०१-१०२ ॥

जायते इति जा-पुत्री । 'क्वचित्' (सिद्ध० अ० ५, पा० १, सू० १७१) उग्रत्यये

जा अग्रे 'हुमिद् ग्रन्थेपणे' (सिद्ध० धातुपाठे) जा भिनोति इति जामाता । "आया मिग' तृप्रत्यय" । 'मिग्मीग'०' (सिद्ध० अ० ४, पा० २, सू० ८) इत्याकार इति न्यासकारकृतव्युत्पत्तिदर्शनात् जा-पुत्री न-अस्माकं असौख्य ददते । यत् किं० ? 'रा' रं-काम अदति-अतति-गच्छतीति रा, कामाकुला इत्यर्थ । इदं कामाकुलत्वेन प्रकटी-
५ कृतविकारे पितृणा वचनम् ॥ १ ॥ एव जा-पुत्री नो-न असौख्य ददते, सौख्यं ददते इत्यर्थ । यत् किं० जा ? 'रा' राजते षोडशशृङ्गाररचितवेपत्वेन सुन्दरदर्शनात् इति रा । इदं परहितावगुण्ठितनिजपुत्रीदर्शने जातमुखस्य पितुर्वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे ॥ १०२ ॥

रा अ-जा न ददते सौख्यम् ॥ १०३-१०४ ॥

न विद्यते जा-पुत्री यस्या सा अजा, एवविधा रा-रमणी न-अस्माकं सौख्य ददते
१० ॥ १ ॥ एव हे न !-नर ! ममेति शेष । असौख्य ददते । इदमनिष्टेष्टपुत्रीदर्शनयो
पित्रोर्वचनम् ॥ २ ॥ अन्यथा वा स्वयमर्थयोजना कार्या ॥ २ ॥ १०४ ॥

रा-जा-आ नो ददते सौख्यम् ॥ १०५-१०६ ॥

"रा रमा रमणी बाला" इति (विश्व०) वचनात् रा-रमा-लक्ष्मी सा जा-पुत्री
ग्रस्य स राज-समुद्र, तज्जनकत्वात् । तस्य आ-शोभा राजा न-अस्माकं सौख्य ददते ।
१५ इदं तदधिकारिदेवाना वचनम् ॥ १ ॥ एव राजा-समुद्रशोभा-हे न !-हे नर ! असौख्य
ददते । इदं अगस्तेर्वचनम् ॥ ३ ॥ सर्वे ॥ १०६ ॥

रा-जा-अ नो ददते सौख्यम् ॥ १०७-१०८ ॥

रा-बाला-कन्या जा-पुत्री यस्या सा राजा ता अदति-गच्छतीति राजा 'एवविध'
कोऽपि जन-न-अस्माकं सौख्य असौख्य च ददते । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ २ ॥ १०८ ॥

१० रा ! जा-अन. ददते सौख्यम् ॥ १०९-११० ॥

जा-पुत्री तत्क्रीडार्थं अन-शकट जान । हे रा !-हे नरा । ममेति शेष, सौख्य
ददते असौख्य च ददते । इदं लघुशकटिकाक्रीडमाननिजपुत्रीप्रेमाप्रेमवतो पुत्रोर्वचनम्
॥ २ ॥ सर्वे ॥ ११० ॥

राय् जा-आन ददते सौख्यम् ॥ १११ ॥

१५ जाया-पुत्र्या आनो-मुखश्वासो जान, ममेति शेष, सौख्यं ददते । किं० जान ?
'राय्' रस्य-हर्षस्य आय-प्राप्तिं करोतीति राय् । जिजादिविधानेन रूपसिद्धिं पूर्ववत् ।
'व्यो' (सिद्ध० अ० १, पा० ३, सू० २३) इति सूत्रेण यलोपोऽपि पूर्ववत् । इदं बल्लभ
मुत्रीकस्य पितुर्हुलापनसमये वचनम् ॥ १११ ॥

रा अ-जा नो ददते असौख्यम् ॥ ११२ ॥

अस्य-कृष्णस्य जा-पुत्री अजा नो-न ददते असौख्यं, ममेति शेषः । किं० 'रा' राजते-शोभते इति रा-शोभमाना । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ ११२ ॥

रा आ-जा नो ददते सौख्यम् ॥ ११३ ॥

आ-ब्रह्मा तस्य जा-पुत्री आजा-सरस्वती नः-अस्माकं सौख्यं ददते । किं० 'आजा' 'रा' शोभमाना ॥ ११३ ॥

राजा अ. नः ददते सौख्यम्* ॥ ११४-११५ ॥

“अः कृष्णः” इति श्रीअमर(कवि)वचनात् अ-श्रीकृष्णो न-अस्माकं सौख्यं ददते । किं० 'राजा' स्वामी । इदं वैष्णवं वच* ॥ १ ॥ एवं असौख्यं ददते । इदं कालनेमि-हयग्रीव-शकटादिदैत्यानां वचनम् ॥ २ ॥ ११५ ॥ १०

राजा (राऽजा) अ-आ नः ददते सौख्यम्* ॥ ११६-११७ ॥

अस्य-कृष्णस्य आ-शोभा न-अस्माकं सौख्यं ददते । किं० 'राजा' राजते इति अचि आपि च राजा । सुन्दरेत्यर्थः । अथवा विशेषणद्वयं पृथक् रा-शोभमाना । पुनः किं० 'आजा' न जायत इत्यजा-शाश्वती, न तु अन्यजनशोभेव कृत्रिमा । इदं यशोदादीनां वचनम् ॥ १ ॥ एव असौख्यं ददते । शेष सर्वं पूर्ववत् । इदं कृष्णवैरिणां वचनम् ॥ २ ॥ ११७ ॥ १५

राजा आ नो ददते सौख्यम्* ॥ ११८-११९ ॥

“आ स्वयम्भू” इति (विश्व० श्लो० ५) वचनात् आ-श्रीब्रह्मा न-अस्माकं सौख्यं-सुखं ददते । किं० आ. 'राजा' स्वामी । एव असौख्यं-दुःखं ददते । शेष पूर्ववत् । इदं विधिभक्ताभक्तजनवचनम् ॥ ११९ ॥ २०

राजा आ-आ नो ददते सौख्यम्* ॥ १२०-१२१ ॥

आ-ब्रह्मा तस्य आ-शोभा न-अस्मभ्यं सौख्यं असौख्यं (वा) ददते । किं० 'राजा' सुन्दरा । शेष पूर्ववत् । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ १२१ ॥

राजा अ नो ददते सौख्यम्* ॥ १२२-१२३ ॥

“अ शिवे केशवे वायौ, ब्रह्मचन्द्राग्निर्मानुषु” इति विश्वशम्भु(श्लो० ५)वचनात् अ-ईश्वर सौख्यं असौख्यं च ददते । किं० 'राजा' शोभमान । शेष पूर्ववत् । इदं

१ 'ममेति शेषः' इत्यधिक क-पाठश्चिन्तनीयः, तस्यापि सम्भवश्चेत् सरस्वती नो-न असौख्यं ददते इति पाठः ।

* अनेन चिह्नेन सूच्यते यदुक्तं 'असौख्यं' इति सयोजना कार्याऽप्यान्तरे ।

२-३ 'आ न' इति क-पाठश्चिन्तनीयः । ४ 'मानुषु' इति प्रत्ययान्तरे ।
अर्थः ३

जा अग्रे 'डुमिन्द्र प्रक्षेपणे' (सिद्ध० धातुपाठे) जा मिनोति इति जामाता । "जाया मिग तृप्रत्यय" । 'मिग्मीग०' (सिद्ध० अ० ४, पा० २, सू० ८) इत्याकार इति न्यासकारकृतव्युत्पत्तिदर्शनात् जा-पुत्री न-अस्माकं अमौख्यं ददते । यत् किं० ? 'रा' २-काम अदति-अतति-गच्छतीति रा, कामाकुला इत्यर्थः । इदं कामाकुलत्वेन प्रकटी-
५ कृतविकारे पितृणा वचनम् ॥ १ ॥ एव जा-पुत्री नो-न अमौख्यं ददते, मौख्यं ददते इत्यर्थः । यत् किं० जा ? 'रा' राजते षोडशशृङ्गाररचितवेषत्वेन मुन्दरदर्शनात् इति रा । इदं परहितावगुण्ठितनिजपुत्रीदर्शने जातमुखस्य पितुर्वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे ॥ १०२ ॥

रा अ-जा न ददते सौख्यम् ॥ १०३-१०४ ॥

न विद्यते जा-पुत्री यस्या सा अजा, एवविधा रा-रमणी न-अस्माकं सौख्यं ददते
१० ॥ १ ॥ एव हे न !-नर ! ममेति शेषः । असौख्यं ददते । इदमनिष्टेष्टपुत्रीदर्शनयो-
पित्रोर्वचनम् ॥ २ ॥ अन्यथा वा स्वयमर्थयोजना कार्या ॥ २ ॥ १०४ ॥

रा-जा-आ नो ददते सौख्यम् ॥ १०५-१०६ ॥

"रा रमा रमणी बाला" इति (चिन्म०) उच्यते रा-रमा-लक्ष्मी सा जा-पुत्री
यस्य स राज-समुद्र, तज्जनकत्वात् । तस्य आ-शोभा राजा न-अस्माकं सौख्यं ददते ।
१५ इदं तदधिकारिदेवानां वचनम् ॥ १ ॥ एव राजा-समुद्रशोभा हे न !-हे नर ! असौख्यं
ददते । इदं अगस्तेर्वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे ॥ १०६ ॥

रा-जा-अ नो ददते सौख्यम् ॥ १०७-१०८ ॥

रा-बाला-कन्या जा-पुत्री यस्या सा राजा ता अदति-गच्छतीति राजा एवविध-
कोऽपि जन-न-अस्माकं सौख्यं असौख्यं च ददते । अर्थयोजना स्वय-कार्या ॥ २ ॥ १०८ ॥

२० रा ! जा-अन ददते सौख्यम् ॥ १०९-११० ॥

जा-पुत्री तत्क्रीडार्थं अन-शकट जान । हे रा !-हे नरा । ममेति शेषः, सौख्यं
ददते असौख्यं च ददते । इदं लघुशकटिकाक्रीडमाननिजपुत्रीप्रेमाप्रेमवतो पुत्रोर्वचनम्
॥ २ ॥ सर्वे ॥ ११० ॥

राय् जा-आन ददते सौख्यम् ॥ १११ ॥

१५ जाया-पुत्र्या आनो-मुखश्वासो जान, ममेति शेषः, सौख्यं ददते । किं० जान ?
'राय्' रस्य-हर्षस्य आय-प्राप्तिं करोतीति राय् । निजादिविधानेन रूपसिद्धिं पूर्ववत् ।
'व्यो' (सिद्ध० अ० १, पा० ३, सू० २३) इति सूत्रेण यलोपोऽपि पूर्ववत् । इदं बलभ-
मुत्रीकस्य पितुर्हुलापनसमये वचनम् ॥ १११ ॥

- रा अ-जा नो ददते असौख्यम् ॥ ११२ ॥ -

अस्य-कृष्णस्य जा-पुत्री अजा नो-न ददते असौख्यं, ममेति शेषः । किं० ? 'रा' राजते-शोभते इति रा-शोभमाना । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ ११२ ॥

रा आ-जा नो ददते सौख्यम् ॥ ११३ ॥

आ-ब्रह्मा तस्य जा-पुत्री आज्ञा-सरस्वती न-अस्माकं सौख्यं ददते । किं० ? 'रा' शोभमाना ॥ ११३ ॥

राजा अः नः ददते सौख्यम्* ॥ ११४-११५ ॥

“अ- कृष्णः” इति श्रीअमर(कवि)उचनात् अ-श्रीकृष्णो न-अस्माकं सौख्यं ददते । किं० ? 'राजा' स्वामी । इदं वैष्णवं वचः ॥ १ ॥ एषं असौख्यं ददते । इदं कालनेमि-हयग्रीव-शकटादिदैत्यानां वचनम् ॥ २ ॥ ११५ ॥

राजा (राज्ञा) अ-आ नः ददते सौख्यम्* ॥ ११६-११७ ॥

अस्य-कृष्णस्य आ-शोभा न-अस्माकं सौख्यं ददते । किं० ? 'राजा' राजते इति अचि आपि च राजा । सुन्दरेत्यर्थः । अथवा विशेषणद्वयं पृथक् रा-शोभमाना । पुनः किं० ? अजा न जायत इत्यजा-शाश्वती, न तु अन्यजनशोभेव कृत्रिमा । इदं यशोदादीनां वचनम् ॥ १ ॥ एव असौख्यं ददते । शेषं सर्वं पूर्ववत् । इदं कृष्णवैरिणां वचनम् ॥ २ ॥ ११७ ॥

राजा आ नो ददते सौख्यम्* ॥ ११८-११९ ॥

“आ स्वयम्भू” इति (विश्व० श्लो० ५) वचनात् आ-श्रीब्रह्मा न-अस्माकं सौख्यं-सुखं ददते । किं० आ ? 'राजा' स्वामी । एव असौख्य-दुःखं ददते । शेषं पूर्ववत् । इदं विधिभक्ताभक्तजनवचनम् ॥ ११९ ॥

राजा आ-आ नो ददते सौख्यम्* ॥ १२०-१२१ ॥

आ-ब्रह्मा तस्य आ-शोभा न-अस्मभ्यं सौख्यं असौख्यं (वा) ददते । किं० ? 'राजा' सुन्दरा । शेषं पूर्ववत् । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ १२१ ॥

राजा अः नो ददते सौख्यम्* ॥ १२२-१२३ ॥

“अ शिवे केशवे वायौ, ब्रह्मचन्द्राग्निमानुषु” इति विश्वशाम्भु(श्लो० ५)वचनात् अ-ईश्वर सौख्यं असौख्यं च ददते । किं० ? 'राजा' शोभमानः । शेषं पूर्ववत् । इदं

१ 'ममेति शेषः' इत्यधिकं क-पाठश्चिन्तनीयः, तस्यापि सम्भवश्चेत् सरस्वती नो-न अक्षीरप्य ददते इति पाठः ।

* अनेन पिप्पेन सूच्यते यदुक्तं 'असौख्यं' इति संयोजना कार्याऽप्यान्तरे ।

२-३ 'आ न' इति क-पाठश्चिन्तनीयः । ४ 'मानुषु' इति प्रत्यन्तरे ।

अर्थः ३

भारेश्वराणां गजपूपादीनां वचनम् ॥ २ ॥ एवं वायु-ब्रह्म-चन्द्राऽग्निवाचकेनापि
अशब्देन सम द्वौ द्वौ अर्थौ पृथक् पृथक् कार्या । जाता अष्टौ ॥ ८ ॥ पूर्वोक्तद्वयमीकने
जाताः ॥ १० ॥ सर्वे ० ॥ १३१ ॥

रा-अः जाः । नो ददते असौ स्त्री अम् ॥ १३२-१३६ ॥

५ रा-श्रीः अ-कृष्ण । रया-श्रिया उपलक्षित अः रा-श्रीकृष्ण । “अस्तु जेतारि”
इति वचनात् हे जा !-हे जेतार पुरुषा ! असौ-प्रत्यक्षः अ-परब्रह्म नो-न ददते !
अपि तु ददते इति काक्का व्याख्येयम् ॥ ११ ॥ किं ० ? ‘स्त्री’ ज्ञानान् सुखवान् वा । एवं
अर्हत् १ सिद्ध २ शिवश्चाचकेनापि अशब्देन सम अर्थत्रय कार्यम् । पूर्व(१)मीकने ॥ ४ ॥
सर्वे ० ॥ १३५ ॥

१० एव ब्रह्मवाचकेन अशब्देनापि सम अनयैव रीत्या एकोऽर्थ कार्य । सर्वे ० ॥ १३१ ॥

र-अजा नो ददते सौख्यम् ॥ १३७-१३८ ॥

अजन्ति-क्षिपन्तीति अचि अजा-क्षेपका । रस्य-कन्दर्पस्य अजा-क्षेपका राजा
विशेषणाद् विशेष्यप्रतीतिरिति न्यायात् ईश्वरा । बहुवचन च ईश्वरस्य बहुत्वव्यापना-
र्थम् । यदुक्त (महादेवस्तोत्रे श्लो० ३४)—“क्षितिजलपवनहुताशने”त्यादि । न -
१५ अस्माकं सौख्य असौख्य च ददते । इदं तत्कालभक्तजनवचनम् ॥ २ ॥ सर्वे ० ॥ १३८ ॥

अथ पुनरपि प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

राजा नो ददते सौख्यम् ॥ १३९-२०४ ॥

राजा-नृपति न-अस्मभ्य अस्माकं (वा) सौख्य-सुख ददते । इदं सुरक्षितप्रजा-
वचनम् ॥ २ ॥ राजा-नृपतिर्नो-न सौख्य ददते प्रजानामित्युक्तिसामर्थ्याद् गम्यते । इह केन-
२० चिद् वैदेशिकेन कीदृशत्र राजेति पृष्ट कोऽपीदमुवाच । अत्र नो प्रतिषेधको ज्ञेय । यद्-
वाचि एकाक्षर्या “अमानोना प्रतिषेधे” इति । एवमग्रेऽपि सति प्रयोजने स्मर्तव्यम् ॥ ११ ॥
राजानो-नृपा सौख्य ददते, जनानामिति शेष । एवमग्रेऽपि अर्थसामर्थ्यात् स्वेप्सित-
शेषशेषशब्दाकर्षः कर्तव्यः । अत्र नामक्रियाबहुवचनकृतोऽर्थभेदः ॥ ४ ॥

शतार्थिकृता शास्त्रादौ अपि क्वचित् क्वचित् नामवचनभेदात् क्वचित् क्वचित् क्रिया-
२५ वचनभेदात् क्वचित् क्वचित् काकुवचनभेदाच्च अर्थभेदो दृश्यते ततोऽत्र बह्वर्थ्यकरणे
को दोषः ? । एतत् तु सर्वं अत्रैव ग्रन्थान्ते वक्ष्यते । एवमेते चत्वारोऽप्यर्थः । काकुवचने-
नापि कार्या । यथा—राजा-नृपति न-अस्मभ्य सौख्यं ददते ? अपि तु न ददते ।
इत्यादि पूर्वरीत्या कर्तव्या । जाता ॥ ८ ॥

एते पुनरपि अष्टावप्यर्था असौख्यशब्देन सम योज्यन्ते ॥ यथा—राजा-
३० नृपति न-अस्मभ्य असौख्य ददते । इदं करनिकरनिपीडितप्रजावचनम् । इत्यादि पूर्व

घत् कार्याः । व्युत्पत्तिरपि पूर्ववत् । अर्थयोजना तु यत्र न कृता भवति तत्र सर्वत्र सुधीभिः स्वयं कार्या । मया विस्तरभयाच्च लिख्यते । सर्वे ० ॥ १६ ॥

एते १६ अर्थाः नृपवाचकराजन्शब्दस्य जाताः । एव चन्द्रवाचिराजन्शब्दस्याप्येते १६ अर्थाः कार्याः । यथा—राजा—चन्द्रो नः—अस्मभ्यं सौख्यं ददते । इदं सयोगिन्याः स्त्रियां चकोरस्य वा वाक्यम् । इत्यादि पूर्वविधिना ज्ञेया । अर्थयोजना स्वयं कार्या । ५ जाता ॥ ३२ ॥

एवं यक्षवाचिराजन्शब्दस्याप्येतेऽर्थाः (१६) कार्याः । यथा—राजा—यक्षो नः—अस्मभ्यं सौख्यं ददते । इदं यक्षभक्तजनवचनम् । इत्यादि पूर्वविधिना कार्याः । जाता ॥ ४८ ॥ अत्र राजन्शब्दो यक्षवाचको ज्ञेयः । यदवाचि श्रीकालिदासकविना—

“तस्य स्थित्वा कथमपि पुर” केतकाधीनहेतो-

रन्तर्वाष्पश्चिरमनुचरो राजराजस्य दध्यौ ।

मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेत्

कण्ठाश्लेषप्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसस्ये ? ॥ १ ॥”

—मेघदूते (पू० श्लो० ३)

इति । अर्थाः ॥ ४८ ॥

एवं यमवाचिराजन्शब्दस्याप्येतेऽर्थाः कार्याः । यथा—राजा—यमो नः—अस्मभ्यं सौख्यं ददते । इदं यमभक्तसेवकप्रचनं कविसमयमाश्रित्य । अथवा मरणसमये अतिदुःखि-जनवचनं इत्यादि पूर्वविधिना ज्ञेया । अर्थयोजना स्वयं कार्या । जाता ॥ ६४ ॥ पूर्वोक्त-३८ (?) मीलने जाता ॥ १०४ ॥ अर्थाः । सर्वमीलने च जाताः ॥ २०४ ॥

राजा अनः ददते सौख्यम्* ॥ २०५-२२० ॥

राजा—नृपतिः सौख्यं ददते । किं राजा ? ‘अन’ ‘नः पुनर्वन्धवुद्धयोः” इति वचनात् न विद्यते बन्धो—बन्धनं यस्मात् यस्य यस्मिन् वा सोऽन ॥ १ ॥ इदं धर्मिष्ठ-जनवचनम् । एव राजा—नृपोऽसौख्यं ददते । किं राजा ? ‘अन’ बन्धनरहितः । व्युत्प-त्त्यादि पूर्ववत् । इदं पापिष्ठवचनम् ॥ २ ॥ राजा—नृप सौख्यं ददते, ममेति शेषः । किं ? ‘अनः’ नो—बुद्ध न नः अनः मूर्ख इति यावत् । इति मूर्खवचनम् । यतो हि २१ सहशा सहशैः सम राजन्ते । यदुक्तम्—

“हसा रज्जति सरे, भमरा रज्जन्ति केतकीकुसुमे ।

चन्दनवणे भुअगा, सरिसा सरिसेण रज्जति ॥ १ ॥”

इत्यादि ॥ ३ ॥

१ ‘केतकाधानहेतो’, ‘वेतकाधानहेतो’ इति या पाठः ।

२ छाया—

हसा रज्जन्ति सरति भमरा रज्जन्ति केतकीकुसुमे ।

चन्दनवने भुअगा सहशा सहसेन रज्जति ॥

राजा-नृपः असौख्यं ददते । किं०? 'अनः' मूर्खः । इदं पण्डितस्य राजसेवकस्य वचनम् । यतो हि मूर्खो राजा दुःखेन आराध्यते । यदुक्तम् (श्रीभर्तृहरिमहर्षिभिः) —

शक्यो वारयितुं जलेन दहनद्रुत्रेण सूर्यातपो
नागेन्द्रो निशिताङ्गुशेन समदं दण्डेन गोगर्दभम् ।

५ व्याधिर्भेषजसङ्ग्रहेण विविधमन्त्रं प्रयोगैर्गन्धिं
सर्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्य नास्त्यौषधम् ॥ १ ॥”
— (नीतिशतके श्लो० १०)

इत्यादि ॥ ४ ॥ राजा-नृपः सौख्यं ददते । ममेति शेषः । किंविशिष्टो राजा? । 'अनः' न विद्यन्ते ना-नरा-अर्थान्निजनिकटवर्तिसेवका यस्य सोऽनः, रतकृते एकाकी इत्यर्थः ।
१० इदमन्यजनलज्जमाननवोद्भावचनम् । अत्र न शब्दो नरवाचकः । यदुक्तमेकाक्षर्या (श्लो० ७६)
विश्वशम्भुना-“नो नरे च सनाथे(थे) च नोऽनर्थेऽपि प्रददयते(र्शने)” इति । इदमप्येव
सर्वानुस्मरणीयम् ॥ ५ ॥ राजा-नृपोऽसौख्यं ददते । प्रजानामिति शेषः । किं० राजा? 'अनः' नररहितः, एकाकीत्यर्थः । एकाकी हि राजा विपक्षान् निराकृत्य प्रजासुखदाने न समर्थो भवेदित्यर्थयोजना । इदं विपक्षलक्षपीड्यमानवचनम् ॥ ६ ॥ राजा-नृपः सौख्यं ददते ।
१५ किं० राजा? । 'अनः' न विद्यते न-अनर्थो यस्मात् यस्य यस्मिन् वाऽसौ अनः । इदं नीतिवाक्यम् ॥ ७ ॥ राजा-नृपः असौख्यं ददते । किं० राजा? 'अनः' अनर्थरहितः । इदमनर्थप्रियजनवचनम् ॥ ८ ॥ एते अंष्टावप्यर्था काकुञ्चनेनापि समः कार्याः । यथा राजा सौख्यं ददते? अपि तु न ददते । किं०? 'अनः' वन्धरहितः । इत्यादिप्रकारेण पूर्ववत् कार्याः । अर्थयोजनाऽपि स्वयं कार्या सर्वत्र । जाता ॥ १६ ॥ पूर्वोक्तं २०४
२० मीलने च जाताः सर्वेऽपि ॥ २२० ॥

राजाऽऽनः ददते सौख्यम् ॥ २२१-२२४ ॥

राज्ञा राज्ञो वा आनः-मुखश्वासः सौख्यं ददते । इदं सम्भोगसमये शमावचनम् ॥ १ ॥ राजानो-राजमुखश्वासोऽसौख्यं ददते । इदं रतसमये रुद्रराभावचनम् ॥ २ ॥ राज्ञा राज्ञो वा आनः-प्राणो राजानः सौख्यं १ असौख्यं २ ददते । इत्यादिप्रकारेण अर्थद्वयं
१५ कार्यम् । अर्थयोजना स्वयं कार्या । जाता ॥ ४ ॥ पूर्वोक्तसर्वमीलने जाताः ॥ २२४ ॥

राज-आनः ददते अः सौखी अम् ॥ २२५-२२८ ॥

“अः स्यादर्हति सिद्धे च” इति वचनात् अ-श्रीअर्हन्-जिनः अ-परब्रह्म ददते । जिनभक्तिभाजामित्यर्थः (ति शेषः) । किं० अः? 'राजानः' राजते इति अचि राजः, एव(विधः) आ इति अतिशयित न-ज्ञान यस्य स राजानः । पुनः किं०? 'सौखी' सुखाना-
३० परमानन्दरूपाणां समाहारः सौखः, तदस्यास्तीति सौखी । परमानन्दमय इत्यर्थः ॥ १ ॥ एव

शिवश्केशव२सिद्ध३वाचकेनापि अशब्देन समं पृथक् पृथक् अर्थत्रयं कार्यम् । जाताः ॥ ४ ॥ अत्र चित्रादित्याद् विसर्गाभावभावौ न दोषाय । यदुक्तं रुद्रतालङ्कारटीकाया नमिसाधुना—

“विसर्जनीयाभावभावयोर्न विशेषः ।”

यथा—

“द्विपतां मूलमुच्छेत्तुं, राजवंशादजायथाः ।

द्विपद्मस्त्रस्यसि कथं, घृकयूथादजा यथा ॥ १ ॥”

इत्यादि । सर्वमीलने ॥ २२८ ॥

राजा अनः ददते सौख्यम् ॥ २२९-२३२ ॥

राजा-नृपः अनः-शकट ददते । सेवकानामिति शेषः । किं० अनः? ‘सौख्यं’ १० सौख्यहेतुत्वात् सौख्यकारकत्वात् वा, कारणे कार्योपचारात् सौख्यम् । राज्ञा हि स्वसेवकैभ्यः सुखकारिशकटादिभिरपि अवष्टम्भदानयोग्यत्वात् ॥ १ ॥ राजा-नृपः अनः-शकटं ददते । किं०? ‘असौख्यं’ न विद्यते सौख्यं यस्मात् तदसौख्यम् । असौख्यकारकमित्यर्थः । अभक्तसेवकाना एवविधस्यैव शकटादेर्दानयोग्यत्वात् ॥ २ ॥ एव काकुबध्वनेनापि सम अर्थद्वयं कार्यम् । यथा राजा-नृपः शकट ददते? अपि तु न । किं० अनः? ‘सौख्यं’ १५ सौख्यकारकम् । व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । जाता ॥ ४ ॥ सर्वे ॥ २३२ ॥

रां जा ! नः ददते असौख्यः ॥ २३३-२४० ॥

नः-बुद्धः अवगततत्त्वः रा-लक्ष्मीं ददते । हे जा !-हे जेतारः! पुरुषाः! किं० नः? ‘असौख्यं’ आत्-अर्हत् सौख्यं यस्य सः असौख्यं, जैन इत्यर्थः । इदं जेतृपुरुषान् प्रति केपाश्विद् वचनम् ॥ १ ॥ एवं आत्-कृष्णात् सौख्यं यस्य सः असौख्यो-वैष्णवः ॥ २ ॥ तथा आत्-ईश्वरात् सौख्यं यस्य सः असौख्यः-माहेश्वरः ॥ ३ ॥ तथा आत्-सिद्धात् सौख्यं यस्य सः असौख्यः-सिद्धभक्तः ॥ ४ ॥ एव आत्-वायो वायुदे(दै?)वताद् वा सौख्यं असौख्यः-वाताभिलाषी वायुदेवताभक्तो वा ॥ ५ ॥ तथा आत्-ब्रह्मणः सौख्यं यस्य सः असौख्यः । यो हि ब्रह्मणः सकाशात् सौख्यं प्राप्नोति स एवविधः ॥ ६ ॥ तथा आत्-चन्द्रात् सौख्यं यस्य सः असौख्यः । यस्य हि चन्द्रो देवः स एवविध उच्यते ॥ ७ ॥ तथा आत्-अग्ने अग्निदेवात् सौख्यं यस्य सः असौख्यः-आग्नेयः ॥ ८ ॥ एतेऽष्टावप्यर्थाः जैनार्थवाचि असौख्यशब्दवत् पूर्ववत् कार्या । यथा असौख्यो-वैष्णवो रा-लक्ष्मीं ददते । हे जा !-हे जेतृपुरुषा ! । किं० अ०? ‘नो’ बुद्धोऽवगततत्त्व इत्यादि अर्थयोजनाऽपि स्वयं कार्या । जाता ॥ ८ ॥ सर्वे ॥ २४० ॥

१ रुद्रटलकाल्पलङ्कारटीकायाम् इत्यर्थः । २ ‘अथवा असौख्यो-जैन इति कतृपदम्, किं० असौख्यः ३० नो दु (१) इत्यादि’ पाठः क-पाठे सूचितः ।

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४१ ॥

अ-कृष्णः तस्माज्जो-जातः अज-कन्दर्पः तस्य सम्बोधनं हे अज ! रा-लक्ष्मीः न-अस्मभ्य आ-लक्ष्मीं सम्पद ददते । कि० अज ? 'असौख्य !' आत्-कृष्णात् सौख्यं यस्य स असौरय , अधवा अस्य-कृष्णस्य मुलं यस्मात् स' असौख्य । पुत्रादि ५ पितु' सुख भवत्येवेति तत्सम्बोधनं हे असौख्य । । इदं कन्दर्पदेव प्रति लक्ष्मीदेवतासेव-कानां वचनम् ॥ १ ॥ २४१ ॥

रा अज ! आ नो ददते सौरयम् ॥ २४२-२४३ ॥

"एते चतुर्दशापि स्वरा पादपूरणभर्त्तनामन्त्रणनिषेधेयु" इति बृहड्यासवचनात् आ इति आमन्त्रणे पादपूरणे वा । हे अज !-हे कन्दर्प ! व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । रा- १० लक्ष्मीदेवता न-अस्माक सौख्य-मुलं ददते । इदमपि कन्दर्प प्रति लक्ष्मीदेवतासेवकानां वचनम् ॥ १ ॥ एवं असौख्य ददते । शेष सर्व उत्पत्त्यादिभोजन पूर्ववत् । इदं रुद्रलक्ष्मी-देवताताडितरत्यादीनां वचनम् । अन्यथा वा यथा चेत्तसि चमत्कारता भवेत् तथा (योजना) कार्या ॥ २ ॥ सर्वमीलने ॥ २४३ ॥

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४४ ॥

१५ अ-शिवः ततो ज-जन्म यस्य स अज-ईश्वरपुत्रो-विनायकस्तत्सम्बोधनं हे अज ! रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्मभ्य आ-सम्पद ददते । कि० हे अज ! हे 'असौख्य !' आत्-ईश्वरात् सौख्यं यस्य स , अधवा अस्य-शिवस्य सौख्यं यस्मात् स असौख्य' तत्स० हे असौख्य ! । इदं विनायकं प्रति लक्ष्मीदेवतादीयमानसम्पदा लक्ष्मीसेवकानां वचनम् ॥ २४४ ॥

२० रा अ-ज ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २४५-२४८ ॥

आत्-वायो जो-जातः अज-हनुमान् तत्स० हे अज ! आ इति सम्बोधने पाद-पूरणे वा । रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्माक सौख्य असौख्य च ददते । इदं हनुमन्तं प्रति लक्ष्मीदेवतादीयमानसौख्यानां तत्सेवकानाम् (वचनम्) ॥ १ ॥ अस्थिरतासारत्वमहामोहोत्पा-दकादिदोषदर्शनेन समुत्पन्नविरक्तभावानां तत्त्यागिना ऋषिप्रभृतीनां च वचनम् ॥ २ ॥ एव १५ आत्-चन्द्रात् जो-जातः अज-बुध इति व्युत्पत्त्या बुधवाचकेनापि अजशब्देन सम पूर्ववत् अर्थद्वयं कार्यम् । अर्थयोजनाऽपि स्वयं कार्या । जाता ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ २४८ ॥

राज ! अनोत् ! अत् ! अते सौख्यम् ॥ २४९-२५० ॥

अन-शकट तदाकारत्वात् "उदेप्यति शकटं कृत्तिकोदयात्" इति दर्शनात् अनो-रोहिणीं स्वयं अवति-गच्छतीति अनोत्-चन्द्रः तत्स० हे अनोत् ! त्वं सौख्यं अते- १० गच्छे । हे 'राज !' राजते-शोभते इति अचि राजः तत्स० हे राज ! । पुन हे 'अत् !'

अतति-सततं गच्छति अम्बरतले इति किपि तलुकि ष अत् तत्सं० हे अत् । । चित्रादि-
त्वात् अत्र विसर्गलोपो न दोषाय । इद ज्योत्स्नापानप्रीणितचकोरवाच्यम् ॥ १ ॥ एवं
काकाऽपि एकोऽर्थः कार्यः । यथा हे अनोत् !-हे चन्द्र ! त्वं सौख्यं अतेः ? अपि तु न
अते इत्यर्थः । शेषं विशेषणादि पूर्ववत् । इदं चन्द्रकिरणनिकरनिपीडिताया वियोगिन्या
वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५० ॥

राजा अ ! आ नो ददते सौख्यम्* ॥ २५१-२५२ ॥

आ इति आमन्त्रणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-चन्द्रः नः-अस्मभ्यं १ अस्माकं २
वा सौख्यं ददते । इदं रतसमये स्वप्रियनारायणेन सम रममाणगोपाङ्गनाना चन्द्रोद्योतप्र-
द्योतिते जगति स्वप्रिय प्रति वचनम् ॥ १ ॥ एव हे अ !-कृष्ण ! राजा-चन्द्रो नः-अ-
स्मभ्यं १ अस्माकं २ वा आ इति पादपूरणे असौख्यं-कामपीडा ददते । त्वद्विरहे इति १०
अर्थाद् गम्यम् । इदमपि गोपाङ्गनावचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५२ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५३-२५४ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो नः-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
सौख्यं ददते । अत्र हि द्वारिकातो बहिर्निर्गच्छता नारायणेन केऽपि यक्षाराधका,
पृष्टाः-यदुत भोः ! कीदृग् यक्ष ! । ततस्ते इदमाहुः ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५४ ॥

राजा अ ! अ नो ददते असौख्यम् ॥ २५५-२५६ ॥

अ इति पादपूरणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो नः-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
असौख्यं उपद्रवरूप ददते । इद कोपियक्षोपद्रुतप्रजाना स्वस्वामिन विष्णुं प्रति
वचनम् । सर्वे० ॥ २५६ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५७-२५८ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो नः-अस्मभ्यं १ अस्माकं
२ वा सौख्य अपहरणाभावरूप ददते । त्वदीयप्रचण्डोद्दण्डप्रतापभीतो न-अस्माकं भव-
दीयप्रजाना अपहरण (न) करोतीत्यर्थः । इद यमापरिभूतप्रजावचन स्वस्वामिन प्रति ॥ २ ॥
सर्वे० ॥ २५८ ॥

राजा अ ! आ नो ददते असौख्यम् ॥ २५९-२६० ॥

आ इति कोपे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो नः-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
असौख्य ददते, अपहरणकरणात् । इद कदाचित् समये कृतान्तोपद्रुतद्वारिकावासिलो-
काना स्वस्वामिन हरिं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २६० ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम्* ॥ २६१-२६२ ॥

अ इति आमन्त्रणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा अर्थात् अन्यायी नृप नो-न सौख्य १०

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४१ ॥

अ'-कृष्णः तस्माज्जो-जातः अज'-कन्दर्पः तस्य सम्बोधनं हे अज ! रा-लक्ष्मीः न'-अस्मभ्य आ-लक्ष्मीं सम्पद ददते । किं० अज ? 'असौख्य !' आत्-कृष्णात् सौख्य यस्य स' असौख्य , अधवा अस्य-कृष्णस्य सुखं यस्मात् स असौख्य । पुत्राद्वि-
५ पितु सुखं भवत्येवेति तत्सम्बोधनं हे असौख्य ! । इदं कन्दर्पदेव प्रति लक्ष्मीदेवतासेव-
कानां वचनम् ॥ १ ॥ २४१ ॥

रा अज ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २४२-२४३ ॥

"एते चतुर्दशापि स्वराः पादपूरणभर्तृनामन्त्रणनिषेधेषु" इति बृहद्भ्यः सवचनात्
आ इति आमन्त्रणे पादपूरणे वा । हे अज !-हे कन्दर्प ! व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । रा-
१० लक्ष्मीदेवता न'-अस्माकं सौख्य-सुखं ददते । इदमपि कन्दर्प प्रति लक्ष्मीदेवतासेवकानां
वचनम् ॥ १ ॥ एवं असौख्य ददते । शेष सर्व उत्तयादिभोजनं पूर्ववत् । इदं रुद्रलक्ष्मी-
देवताताडितरत्यादीनां वचनम् । अन्यथा वा यथा चेतसि चमत्कारता भवेत् तथा
(भोजना) कार्या ॥ २ ॥ सर्वमीलने ॥ २४३ ॥

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४४ ॥

१५ अ'-शिवः ततो ज-जन्म यस्य स अ-
अज ! रा-लक्ष्मीदेवता न'-अस्मभ्य आ-सम्पद द-
आत्-ईश्वरात् सौख्य यस्य स , अधवा
तत्सं० हे असौख्य ! । इदं विनायकं प्रति
वचनम् ॥ २४४ ॥

२० रा अ-ज ! आ नो ददते अ-

आत्-वायो जो-जातः अज-ह
पूरणे वा । रा-लक्ष्मीदेवता न'-अस्माकं

इकादिदोषदर्शनेन २५५ ॥

२५ आत्-चन्द्रात् जो-जातः अज-बुध
पूर्ववत् अर्थद्वयं कार्यम् ।

राज ! अनोत ! अत !

अतति-सततं गच्छति अम्बरतले इति किपि तद्वृत्तिं च अत् तत्सं० हे अत् ! । चित्रादि-
त्वात् अत्र विसर्गलोपो न दोषाय । इदं ज्योत्स्नापानप्रीणितचकोरवाच्यम् ॥ १ ॥ एवं
काकाऽपि एकोऽर्थः कार्यः । यथा हे अनोत् !-हे चन्द्र ! त्वं सौख्यं अतेः ? अपि तु न
अतेः इत्यर्थः । शेषं विशेषणादि पूर्ववत् । इदं चन्द्रकिरणनिकरनिपीडिताया वियोगिन्या
वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५० ॥

राजा अ ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २५१-२५२ ॥

आ इति आमन्त्रणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-चन्द्रः न-अस्मभ्य १ अस्माक २
घा सौख्यं ददते । इदं रतसमये स्वप्रियनारायणेन सम रममाणगोपाङ्गनाना चन्द्रोद्योतप्र-
द्योतिते जगति स्वप्रिय प्रति वचनम् ॥ १ ॥ एव हे अ !-कृष्ण ! राजा-चन्द्रो न-अ-
स्मभ्यं १ अस्माक २ वा आ इति पादपूरणे असौख्यं-कामपीडा ददते । त्वद्विरहे इति १०
अर्थाद् गम्यम् । इदमपि गोपाङ्गनावचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५२ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५३-२५४ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो न-अस्मभ्यं १ अस्माक २ वा
सौख्यं ददते । अत्र हि द्वारिकातो बहिर्निर्गच्छता नारायणेन केऽपि यक्षाराधकाः
पृष्टाः-यदुत भोः ! कीदृग् यक्षः ? । ततस्ते इदमाहुः ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५४ ॥

राजा अ ! अ नो ददते असौख्यम् ॥ २५५-२५६ ॥

अ इति पादपूरणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
असौख्यं उपद्रवरूप ददते । इदं कोपियक्षोपद्रुतप्रजाना स्वस्वामिनं विष्णु प्रति
वचनम् । सर्वे० ॥ २५६ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५७-२५८ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं
२ घा सौख्यं अपहरणाभावरूप ददते । तदीयप्रचण्डोद्दण्डप्रतापभीतो न-अस्माक भव
दीयप्रजाना अपहरण (न) करोतीत्यर्थः । इदं यमापरिभूतप्रजावचनं स्वस्वामिनं प्रति ॥ २ ॥
सर्वे० ॥ २५८ ॥

राजा अ ! आ नो ददते असौख्यम् ॥ २५९-२६० ॥

आ इति कोपे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो न-अस्मभ्यं १ अस्माक २ वा
असौख्यं ददते, अपहरणकरणात् । इदं कदाचित् समये कृतान्तोपद्रुतद्वारिकावासिलो-
काना स्वस्वामिनं हरिं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २६० ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २६१ ॥

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४१ ॥

अ-कृष्णः तस्माज्जो-जात अज-कन्दर्प तस्य सम्बोधनं हे अज ! रा-लक्ष्मीः न-अस्मभ्य आ-लक्ष्मीं सम्पद ददते । कि० अज ! 'असौख्य !' आत्-कृष्णात् सौख्य यस्य स असौख्य , अधवा अस्य-कृष्णस्य सुखं यस्मात् स असौख्य । पुत्रादि ५ पितु सुख भवत्येवेति तत्सम्बोधनं हे असौख्य ! । इदं कन्दर्पदेव प्रति लक्ष्मीदेवतासेव-काना वचनम् ॥ १ ॥ २४१ ॥

रा अज ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २४२-२४३ ॥

“एते चतुर्दशापि स्वरा पादपूरणभर्त्सनामन्त्रणनिषेधेषु” इति बृहज्यासवचनात् आ इति आमन्त्रणे पादपूरणे वा । हे अज !-हे कन्दर्प ! व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्माक सौख्य-सुखं ददते । इदमपि कन्दर्प प्रति लक्ष्मीदेवतासेवकाना वचनम् ॥ १ ॥ एवं असौख्य ददते । शेष सर्व उत्पत्त्यादिभोजन पूर्ववत् । इदं रुद्रलक्ष्मी-देवताताडितरत्यादीना वचनम् । अन्यथा वा यथा चेतसि चमत्कारता भवेत् तथा (भोजना) कार्या ॥ २ ॥ सर्वमीलने ॥ २४३ ॥

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४४ ॥

१५ अ-शिवः ततो अ-जन्म यस्य स अज-ईश्वरपुत्रो-विनायकस्तत्सम्बोधनं हे अज ! रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्मभ्य आ-सम्पद ददते । कि० हे अज ! हे 'असौख्य !' आत्-ईश्वरात् सौख्य यस्य स , अधवा अस्य-शिवस्य सौख्य यस्मात् स असौख्य तत्स० हे असौख्य ! । इदं विनायकं प्रति लक्ष्मीदेवतादीयमानसम्पदा लक्ष्मीसेवकाना वचनम् ॥ २४४ ॥

२० रा अ-ज ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २४५-२४८ ॥

आत्-वायो जो-जात अज-हनुमान् तत्स० हे अज ! आ इति सम्बोधने पाद-पूरणे वा । रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्माक सौख्य असौख्य च ददते । इदं हनुमन्तं प्रति लक्ष्मीदेवतादीयमानसौख्याना तत्सेवकानाम् (वचनम्) ॥ १ ॥ अस्थिरतासारत्वमहामोहोत्पादकादिदोषदर्शनेन समुत्पन्नविरक्तभावाना तत्त्यागिना ऋषिप्रभृतीना च वचनम् ॥ २ ॥ एवं २५ आत्-चन्द्रात् जो-जात अज-बुध इति व्युत्पत्त्या बुधवाचकेनापि अजशब्देन सम पूर्ववत् अर्थद्वय कार्यम् । अर्थयोजनाऽपि स्वयं कार्या । जाता ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ २४८ ॥

राज ! अनोत् ! अत् ! अते सौख्यम् ॥ २४९-२५० ॥

अन-शकट तदाकारत्वात् “उदेष्यति शकटं कृत्तिकोदयात्” इति दर्शनात् अनो-ति अनो-तत्स० हे अनोत् ! त्व सौख्य अते-

अतति-सततं गच्छति अम्बरतले इति किपि तलुकि च अत् तत्सं० हे अत् । चित्रादि-
त्वात् अत्र विसर्गलोपो न दोषाय । इदं ज्योत्स्नापानप्रीणितचक्रोत्वाच्यम् ॥ १ ॥ एवं
काकाऽपि एकोऽर्थं कार्यं । यथा हे अनोत्-!-हे चन्द्र ! त्वं सौख्यं अतेः ? अपि तु न
अतेः इत्यर्थः । शेषं विशेषणादि पूर्ववत् । इदं चन्द्रकिरणनिकरनिपीडिताया वियोगिन्या
वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५० ॥

राजा अ ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २५१-२५२ ॥

आ इति आमन्त्रणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-चन्द्रः न-अस्मभ्य १ अस्माक २
वा सौख्यं ददते । इदं रतसमये स्वप्रियनारायणेन समं रममाणगोपाङ्गनाना चन्द्रोद्योतप्र-
द्योतिते जगति स्वप्रिय प्रति वचनम् ॥ १ ॥ एव हे अ !-कृष्ण ! राजा-चन्द्रो न-अ-
स्मभ्य १ अस्माक २ वा आ इति पादपूरणे असौख्यं-कामपीडा ददते । त्वद्विरहे इति १०
अर्थाद् गम्यम् । इदमपि गोपाङ्गनावचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५२ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५३-२५४ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
सौख्यं ददते । अत्र हि द्वारिकातो बहिर्निर्गच्छता नारायणेन केऽपि यक्षाराधकाः
पृष्टाः-यदुत भोः ! कीदृशं यक्ष ? । ततस्ते इदमाहुः ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५४ ॥ १५

राजा अ ! अ नो ददते असौख्यम् ॥ २५५-२५६ ॥

अ इति पादपूरणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
असौख्यं उपद्रवरूपं ददते । इदं कोपियक्षोपद्रुतप्रजाना स्वस्वामिन विष्णुं प्रति
वचनम् । सर्वे० ॥ २५६ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५७-२५८ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं
२ वा सौख्यं अपहरणाभावरूपं ददते । त्वदीयप्रचण्डोद्दण्डप्रतापभीतो न-अस्माकं भव-
दीयप्रजाना अपहरणं (न) करोतीत्यर्थः । इदं यमापरिभूतप्रजावचनं स्वस्वामिन प्रति ॥ २ ॥
सर्वे० ॥ २५८ ॥

राजा अ ! आ नो ददते असौख्यम् ॥ २५९-२६० ॥

आ इति कोपे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
असौख्यं ददते, अपहरणकरणात् । इदं कदाचित् समये कृतान्तोपद्रुतद्वारिकावासिलो-
काना स्वस्वामिन हरिं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २६० ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २६१-२६२ ॥

अ इति आमन्त्रणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा अर्थात् अन्यायी नृपः नो-न सौख्यं ३-

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४१ ॥

अ-कृष्णः तस्माज्जो-जातः अज-कन्दर्पः तस्य सम्बोधनं हे अज ! रा-लक्ष्मीः न-अस्मभ्य आ-लक्ष्मीं सम्पद ददते । कि० अज ? 'असौख्य !' आत्-कृष्णात् सौख्यं यस्य स असौख्यः, अधवा अस्य-कृष्णस्य सुखं यस्मात् स असौख्य । पुत्रादि पितुः सुखं भवत्येवेति तत्सम्बोधनं हे असौख्य ! । इदं कन्दर्पदेव प्रति लक्ष्मीदेवतासेवकानां वचनम् ॥ १ ॥ २४१ ॥

रा अज ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २४२-२४३ ॥

“एते चतुर्दशापि स्वरा पादपूर्णभर्त्सनामन्त्रणनिषेधेषु” इति बृहद्व्यासवचनात् आ इति आमन्त्रणे पादपूर्णे वा । हे अज !-हे कन्दर्प ! व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्माक सौख्य-सुखं ददते । इदमपि कन्दर्प प्रति लक्ष्मीदेवतासेवकानां वचनम् ॥ १ ॥ एवं असौख्यं ददते । शेष सर्व उत्त्यादिभोजनं पूर्ववत् । इदं रुद्रलक्ष्मी-देवताताडितरत्यादीनां वचनम् । अन्यथा वा यथा चेत्तसि चमत्कारता भवेत् तथा (भोजना) कार्या ॥ २ ॥ सर्वमीलने ॥ २४३ ॥

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४४ ॥

१५ अ-शिवः ततो ज-जन्म यस्य स अज-ईश्वरपुत्रो-विनायकस्तत्सम्बोधनं हे अज ! रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्मभ्य आ-सम्पद ददते । कि० हे अज ! हे 'असौख्य !' आत्-ईश्वरात् सौख्यं यस्य स, अधवा अस्य-शिवस्य सौख्यं यस्मात् स असौख्य तत्स० हे असौख्य ! । इदं विनायकं प्रति लक्ष्मीदेवतादीयमानसम्पदा लक्ष्मीसेवकानां वचनम् ॥ २४४ ॥

२० रा अ-ज ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २४५-२४८ ॥

आत्-वायो जो-जात अज-हनुमान् तत्स० हे अज ! आ इति सम्बोधने पाद-पूर्णं वा । रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्माक सौख्य असौख्य च ददते । इदं हनुमन्तं प्रति लक्ष्मीदेवतादीयमानसौख्यानां तत्सेवकानाम् (वचनम्) ॥ १ ॥ अस्थिरतासारत्वमहामोहोत्पादकादिदोषदर्शनेन समुत्पन्नविरक्तभावानां तत्त्यागिना ऋषिप्रभृतीनां च वचनम् ॥ २ ॥ एव १५ आत्-चन्द्रात् जो-जातः अज-बुध इति व्युत्पत्त्या बुधवाचकेनापि अजशब्देन सम पूर्ववत् अर्थद्वयं कार्यम् । अर्थभोजनाऽपि स्वयं कार्या । जाता ॥ ४ ॥ सर्वे ॥ २४८ ॥

राज ! अनोत् ! अत् ! अते. सौख्यम् ॥ २४९-२५० ॥

अन-शकट तदाकारत्वात् “उदेप्यति शकटं कृत्तिकोदयात्” इति दर्शनात् अनो-रोहिणीं स्वयं अतति-गच्छतीति अनोत्-चन्द्र तत्स० हे अनोत् ! त्वं सौख्यं अते-१० गच्छे । हे 'राज !' राजते-शोभते इति अवि राज. तत्स० हे राज ! । पुन हे 'अत् !'

अतति-सततं गच्छति अम्बरतले इति किपि तलुकि च अत् तत्सं हे अत् । चित्रादि-
त्वात् अत्र विसर्गलोपो न दोषाय । इदं ज्योत्स्नापानप्रीणितचकोरवाच्यम् ॥ १ ॥ एव
काकाऽपि एकोऽर्थः कार्यः । यथा हे अनोत् !-हे चन्द्र ! त्वं सौख्यं अतेः ? अपि तु न
अतेः इत्यर्थः । शेषं विशेषणादि पूर्ववत् । इदं चन्द्रकिरणनिकरनिपीडिताया वियोगिन्या
वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे ० ॥ २५० ॥

राजा अ ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २५१-२५२ ॥

आ इति आमन्त्रणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-चन्द्रः न-अस्मभ्य १ अस्माक २
वा सौख्यं ददते । इदं रतसमये स्वप्रियनारायणेन समं रममाणगोपाङ्गनाना चन्द्रोद्योतप्र-
द्योतिते जगति स्वप्रिय प्रति वचनम् ॥ १ ॥ एव हे अ !-कृष्ण ! राजा-चन्द्रो न !-अ-
स्मभ्यं १ अस्माकं २ वा आ इति पादपूरणे असौख्यं-कामपीडा ददते । त्वद्विरहे इति १०
अर्थाद् गम्यम् । इदमपि गोपाङ्गनावचनम् ॥ २ ॥ सर्वे ० ॥ २५२ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५३-२५४ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो न-अस्मभ्यं १ अस्माक २ वा
सौख्यं ददते । अत्र हि द्वारिकातो बहिर्निर्गच्छता नारायणेन केऽपि यक्षाराधकाः
पृष्टाः-यदुत भो ! कीदृशं यक्ष ? । ततस्ते इदमाहुः ॥ २ ॥ सर्वे ० ॥ २५४ ॥

राजा अ ! अ नो ददते असौख्यम् ॥ २५५-२५६ ॥

अ इति पादपूरणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
असौख्यं उपद्रवरूप ददते । इदं कोपियक्षोपद्रुतप्रजाना स्वस्वामिनं विष्णुं प्रति
वचनम् । सर्वे ० ॥ २५६ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५७-२५८ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं
२ वा सौख्यं अपहरणाभावरूप ददते । त्वदीयप्रचण्डोद्दण्डप्रतापभीतो न-अस्माकं भव-
दीयप्रजाना अपहरण (न) करोतीत्यर्थः । इदं यमापरिभूतप्रजावचनं स्वस्वामिनं प्रति ॥ २ ॥
सर्वे ० ॥ २५८ ॥

राजा अ ! आ नो ददते असौख्यम् ॥ २५९-२६० ॥

आ इति कोपे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
असौख्यं ददते, अपहरणकरणात् । इदं कदाचित् समये कृतान्तोपद्रुतद्वारिकावासिलो-
काना स्वस्वामिनं हरिं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे ० ॥ २६० ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २६१-२६२ ॥

अ इति आमन्त्रणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा अर्थात् अन्यायी नृप नो-न सौख्यं १०

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४१ ॥

अ-कृष्णः तस्माज्जो-जात अजः-कन्दर्पः तस्य सम्बोधनं हे अज ! रा-लक्ष्मीः न-अस्मभ्य आ-लक्ष्मीं सम्पद ददते । कि० अज ? 'असौख्य !' आत्-कृष्णात् सौख्य यस्य च असौख्यः, अधवा अस्य-कृष्णस्य सुखं यस्मात् स असौख्य । पुत्राद्वि-
५ पितु सुख भवयेवेति तत्सम्बोधनं हे असौख्य ! । इदं कन्दर्पदेव प्रति लक्ष्मीदेवतासेव-
काना वचनम् ॥ १ ॥ २४१ ॥

रा अज ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २४२-२४३ ॥

“एते चतुर्दशापि स्वराः पादपूरणभर्त्सनामन्त्रणनिषेधेषु” इति बृहस्पतिवचनान् आ इति आमन्त्रणे पादपूरणे वा । हे अज !-हे कन्दर्प ! व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । रा-
१० लक्ष्मीदेवता न-अस्माक सौख्य-सुखं ददते । इदमपि कन्दर्प प्रति लक्ष्मीदेवतासेवकाना वचनम् ॥ १ ॥ एव असौख्य ददते । शेष सर्व उत्तयादिभोजन पूर्ववत् । इदं रुद्रलक्ष्मी-
देवताताडितरत्यादीना वचनम् । अन्यथा वा यथा चेतसि चमत्कारता भवेत् तथा (योजना) कार्या ॥ २ ॥ सर्वमीलने ॥ २४३ ॥

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४४ ॥

१५ अ-शिवः ततो जं-जन्म यस्य स अज-ईश्वरपुत्रो-विनायकस्तत्सम्बोधनं हे अज ! रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्मभ्य आ-सम्पद ददते । कि० हे अज ? हे 'असौख्य !' आत्-ईश्वरात् सौख्य यस्य स, अधवा अस्य-शिवस्य सौख्य यस्मात् स असौख्य तत्सं० हे असौख्य ! । इदं विनायकं प्रति लक्ष्मीदेवतादीयमानसम्पदा लक्ष्मीसेवकाना वचनम् ॥ २४४ ॥

२० रा अ-ज ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २४५-२४८ ॥

आत्-घायो जो-जात अज-हनुमान् तत्सं० हे अज ! आ इति सम्बोधने पाद-
पूरणे वा । रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्माक सौख्य असौख्य च ददते । इदं हनुमन्तं प्रति लक्ष्मीदेवतादीयमानसौख्याना तत्सेवकानाम् (वचनम्) ॥ ११ ॥ अस्थिरतासारत्वमहामोहोत्पा-
दकादिदोषदर्शनेन समुत्पन्नविरक्तभावाना तत्त्यागिना ऋषिप्रभृतीना च वचनम् ॥ २॥ एव
२५ आत्-चन्द्रात् जो-जात अज-बुध इति व्युत्पत्त्या बुधवाचकेनापि अजशब्देन सम पूर्ववत् अर्थद्वयं कार्यम् । अर्थयोजनाऽपि स्वयं कार्या । जाता ॥ ४ ॥ सर्वे ० ॥ २४८ ॥

राज ! अनोत् ! अत् ! अतेः सौख्यम् ॥ २४९-२५० ॥

अन-शकट तदाकारत्वात् “उदेष्यति शकटं कृत्तिकोदयात्” इति दर्शनात् अनो-
-रोहिणीं स्वयं अतति-गच्छतीति अनोत्-चन्द्र तत्सं० हे अनोत् ! त्वं सौख्य अते-
३० गच्छे । हे 'राज !' राजते-शोभते इति अचि राज- तत्सं० हे राज ! । पुन हे 'अत् !'

अतति-सततं गच्छति अम्बरतले इति किपि तल्लुकि च अत् तत्सं० हे अत् । चित्रादि-
त्वात् अत्र विसर्गलोपो न दोषाय । इदं ज्योत्स्नापानग्रीणितचकोरवाच्यम् ॥ १ ॥ एव
काकाऽपि एकोऽर्थः कार्यः । यथा हे अनोत् !-हे चन्द्र ! त्वं सौख्यं अतेः ? अपि तु न
अतेः इत्यर्थः । शेषं विशेषणादि पूर्ववत् । इदं चन्द्रकिरणनिकरनिपीडिताया वियोगिन्या
वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५० ॥

राजा अ ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २५१-२५२ ॥

आ इति आमन्त्रणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-चन्द्रः न-अस्मभ्य १ अस्माकं २
वा सौख्यं ददते । इदं रतसमये स्वप्रियनारायणेन सम रममाणगोपाङ्गनाना चन्द्रोद्योतप्र-
द्योतिते जगति स्वप्रियं प्रति वचनम् ॥ १ ॥ एव हे अ !-कृष्ण ! राजा-चन्द्रो न-अ-
स्मभ्यं १ अस्माकं २ वा आ इति पादपूरणे असौख्यं-कामपीडा ददते । त्वद्विरहे इति १०
अर्थाद् गम्यम् । इदमपि गोपाङ्गनावचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५२ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५३-२५४ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
सौख्यं ददते । अत्र हि द्वारिकातो बहिर्निर्गच्छता नारायणेन केऽपि यक्षाराधकाः
पृष्टाः-यदुत भोः ! कीदृशं यक्षः ? ततस्ते इदमाहुः ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५४ ॥ १५

राजा अ ! अ नो ददते असौख्यम् ॥ २५५-२५६ ॥

अ इति पादपूरणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
असौख्यं उपद्रवरूप ददते । इदं कोपियक्षोपद्रुतप्रजाना स्वस्वामिन विष्णुं प्रति
वचनम् । सर्वे० ॥ २५६ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५७-२५८ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं
२ वा सौख्यं अपहरणाभावरूप ददते । त्वदीयप्रचण्डोद्दण्डप्रतापभीतो न-अस्माकं भव
दीयप्रजाना अपहरण (न) करोतीत्यर्थः । इदं यमापरिभूतप्रजावचनं स्वस्वामिन प्रति ॥ २ ॥
सर्वे० ॥ २५८ ॥

राजा अ ! आ नो ददते असौख्यम् ॥ २५९-२६० ॥

आ इति कोपे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
असौख्यं ददते, अपहरणकरणात् । इदं कदाचित् समये कृतान्तोपद्रुतद्वारिकावासिलो-
काना स्वस्वामिन हरिं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २६० ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २६१-२६२ ॥

अ इति आमन्त्रणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा अर्थात् अन्यायी नृपः नो-न सौख्यं १-

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४१ ॥

अ-कृष्णः तस्माज्जो-जातः अज-कन्दर्पः तस्य सम्बोधनं हे अज ! रा-लक्ष्मीः न-अस्मभ्य आ-लक्ष्मीं सम्पद ददते । कि० अज ? 'असौख्य !' आत्-कृष्णात् सौख्य यस्य स' असौख्य , अथवा अस्य-कृष्णस्य सुखं यस्मात् स' असौख्य । पुत्रादि-
पितु सुख भवत्येवेति तत्सम्बोधनं हे असौख्य ! । इदं कन्दर्पदेव प्रति लक्ष्मीदेवतासेव-
काना वचनम् ॥ १ ॥ २४१ ॥

रा अज ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २४२-२४३ ॥

“एते चतुर्दशापि स्वरा पादपूरणभर्त्सनामन्त्रणनिषेधेषु” इति बृहह्यः। सवचनात्
आ इति आमन्त्रणे पादपूरणे वा । हे अज !-हे कन्दर्प ! व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । रा-
लक्ष्मीदेवता न-अस्माक सौख्य-सुखं ददते । इदमपि कन्दर्प प्रति लक्ष्मीदेवतासेवकाना
वचनम् ॥ १ ॥ एवं असौख्य ददते । शेष सर्व उत्पत्त्यादियोजन पूर्ववत् । इदं लक्ष्मी-
देवताताडितरत्यादीना वचनम् । अन्यथा वा यथा चेतसि चमत्कारता भवेत् तथा
(योजना) कार्या ॥ २ ॥ सर्वमीलने ॥ २४३ ॥

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४४ ॥

अ-शिवः ततो ज-जन्म यस्य स अज-ईश्वरपुत्रो-विनायकस्तत्सम्बोधनं हे
अज ! रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्मभ्य आ-सम्पद ददते । कि० हे अज ? हे 'असौख्य' !
आत्-ईश्वरात् सौख्य यस्य स , अथवा अस्य-शिवस्य सौख्य यस्मात् स असौख्य
तत्सं० हे असौख्य ! । इदं विनायकं प्रति लक्ष्मीदेवतादीयमानसम्पदा लक्ष्मीसेवकाना
वचनम् ॥ २४४ ॥

रा अ-ज ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २४५-२४८ ॥

आत्-वायो जो-जात अज-हनुमान् तत्सं० हे अज ! आ इति सम्बोधने पाद-
पूरणे वा । रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्माक सौख्य असौख्य च ददते । इदं हनुमन्तं प्रति
लक्ष्मीदेवतादीयमानसौख्याना तत्सेवकानाम् (वचनम्) ॥ १ ॥ अस्थिरतासारत्वमहामोहोत्पा-
दकादिदोषदर्शनेन समुत्पन्नविरक्तभावाना तत्त्यागिना ऋषिप्रभृतीना च वचनम् ॥ २ ॥ एव
आत्-चन्द्रात् जो-जात अज-बुध इति व्युत्पत्त्या बुधवाचकेनापि अजशब्देन सम
पूर्ववत् अर्थद्वय कार्यम् । अर्थयोजनाऽपि स्वयं कार्या । जाता ॥ ४ ॥ सर्वे ॥ २४८ ॥

राज ! अनोत् ! अत् ! अतेः सौख्यम् ॥ २४९-२५० ॥

अन-शकट तदाकारत्वात् “उदध्यति शकटं कृत्तिकोदयात्” इति दर्शनात् अनो
-रोहिणीं स्वयं अतति-गच्छतीति अनोत्-चन्द्र तत्सं० हे अनोत् ! त्वं सौख्य अते-
गच्छे । हे 'राज !' राजते-शोभते इति अचि राज- तत्सं० हे राज ! । पुन हे 'अत् !'

अतति-सततं गच्छति अम्बरतले इति किपि तलुकि च अत् तत्सं० हे अत् ! । चित्रादि-
त्वात् अत्र विसर्गलोपो न दोषाय । इदं ज्योत्स्नापानप्रीणितचकोरवाच्यम् ॥ १ ॥ एव
काकाऽपि एकोऽर्थः कार्यः । यथा हे अनोत् !-हे चन्द्र ! त्वं सौख्यं अतेः ? अपि तु न
अतेः इत्यर्थः । शेषं विशेषणादि पूर्ववत् । इदं चन्द्रकिरणनिकरनिपीडिताया वियोगिन्या
वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५० ॥

राजा अ ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २५१-२५२ ॥

आ इति आमन्त्रणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-चन्द्रः न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २
वा सौख्यं ददते । इदं रतसमये स्वप्रियनारायणेन समं रममाणगोपाङ्गनाना चन्द्रोद्योतप्र-
द्योतिते जगति स्वप्रिय प्रति वचनम् ॥ १ ॥ एव हे अ !-कृष्ण ! राजा-चन्द्रो न-अ-
स्मभ्यं १ अस्माकं २ वा आ इति पादपूरणे असौख्यं-कामपीडा ददते । त्वद्विरहे इति १०
अर्थाद् गम्यम् । इदमपि गोपाङ्गनावचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५२ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५३-२५४ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
सौख्यं ददते । अत्र हि द्वारिकातो बहिर्निर्गच्छता नारायणेन केऽपि यक्षाराधकाः
पृष्टाः-यदुत भोः ! कीदृगं यक्षः ? । ततस्ते इदमाहुः ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५४ ॥

राजा अ ! अ नो ददते असौख्यम् ॥ २५५-२५६ ॥

अ इति पादपूरणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
असौख्यं उपद्रयरूप ददते । इदं कोपियक्षोपद्रुतप्रजाना स्वस्वामिनं विष्णुं प्रति
वचनम् । सर्वे० ॥ २५६ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५७-२५८ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं
२ वा सौख्यं अपहरणाभावरूप ददते । त्वदीयप्रचण्डोहणप्रतापभीतो न-अस्माकं भव-
दीयप्रजाना अपहरण (न) करोतीत्यर्थः । इदं यमापरिभूतप्रजावचनं स्वस्वामिनं प्रति ॥ २ ॥
सर्वे० ॥ २५८ ॥

राजा अ ! आ नो ददते असौख्यम् ॥ २५९-२६० ॥

आ इति कोपे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा
असौख्यं ददते, अपहरणकरणात् । इदं कदाचित् समये कृतान्तोपद्रुतद्वारिकावासिलो-
काना स्वस्वामिनं हरिं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २६० ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २६१-२६२ ॥

अ इति आमन्त्रणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा अर्थात् अन्यायी नृपः नो-न सौख्यं १-

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४१ ॥

अ-कृष्णः तस्माज्जो-जातः अज-कन्दर्पः तस्य सम्बोधनं हे अज ! रा-लक्ष्मीः न-अस्मभ्य आ-लक्ष्मीं सम्पद ददते । कि० अज ! 'असौख्य !' आत्-कृष्णात् सौख्यं यस्य स-असौख्य , अथवा अस्य-कृष्णस्य सुखं यस्मात् स असौख्य । पुत्रादि ५ पितु सुख भवत्येवेति तत्सम्बोधनं हे असौख्य ! । इदं कन्दर्पदेव प्रति लक्ष्मीदेवतासेव-काना वचनम् ॥ १ ॥ २४१ ॥

रा अज ! आ नो ददते सौरयम्* ॥ २४२-२४३ ॥

"एते चतुर्दशापि स्वरा पादपूरणभर्त्सनामन्त्रणनिषेधेषु" इति बृहह्य।सवचनात् आ इति आमन्त्रणे पादपूरणे वा । हे अज !-हे कन्दर्प ! व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्माक सौख्य-सुखं ददते । इदमपि कन्दर्प प्रति लक्ष्मीदेवतासेवकाना वचनम् ॥ १ ॥ एवं असौख्य ददते । शेष सर्व उत्पत्त्यादियोजन पूर्ववत् । इदं रुद्रलक्ष्मी-देवताताडितरत्यादीना वचनम् । अन्यथा वा यथा चेतसि चमत्कारता भवेत् तथा (योजना) कार्या ॥ २ ॥ सर्वमीलने ॥ २४३ ॥

रा अ-ज ! आं नो ददते अ-सौख्य ! ॥ २४४ ॥

१५ अ-शिवः ततो ज-जन्म यस्य स-अज-ईश्वरपुत्रो-विनायकस्तत्सम्बोधनं हे अज ! रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्मभ्य आ-सम्पद ददते । कि० हे अज ! हे 'असौख्य !' आत्-ईश्वरात् सौख्यं यस्य स , अथवा अस्य-शिवस्य सौख्यं यस्मात् स असौख्य तत्स० हे असौख्य ! । इदं विनायकं प्रति लक्ष्मीदेवतादीयमानसम्पदा लक्ष्मीसेवकाना वचनम् ॥ २४४ ॥

२० रा अ-ज ! आ नो ददते सौख्यम्* ॥ २४५-२४८ ॥

आत्-वायो जो-जात अज-हन्मान् तत्स० हे अज ! आ इति सम्बोधने पाद-पूरणे वा । रा-लक्ष्मीदेवता न-अस्माक सौख्य असौख्य च ददते । इदं हनुमन्तं प्रति लक्ष्मीदेवतादीयमानसौख्याना तत्सेवकानाम् (वचनम्) ॥ १ ॥ अस्थिरतासारत्वमहामोहोत्पा-दकादिदोषदर्शनेन समुत्पन्नविरक्तभावाना तत्त्यागिना ऋषिप्रभृतीना च वचनम् ॥ २ ॥ एव १५ आत्-चन्द्रात् जो-जातः अज-बुध इति व्युत्पत्त्या बुधवाचकेनापि अजशब्देन सम पूर्ववत् अर्थद्वय कार्यम् । अर्थयोजनाऽपि स्वयं कार्या । जाता ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ २४८ ॥

राज ! अनोत् ! अत् ! अतेः सौख्यम् ॥ २४९-२५० ॥

अन-शकट तदाकारत्वात् "उदेष्यति शकटं कृत्तिकोदयात्" इति दर्शनात् अनो-रोहिणीं स्वयं अतति-गच्छतीति अनोत्-चन्द्र तत्स० हे अनोत् ! त्वं सौख्यं अते-१० गच्छे । हे 'राज !' राजते-शोभते इति अचि राज-तत्स० हे राज ! । पुन हे 'अत् !'

अतति-सततं गच्छति अम्बरतले इति किपि तलुकि च अत् तत्सं० हे अत् । चित्रादि-
त्वात् अत्र विसर्गलोपो न दोषाय । इदं ज्योत्स्नापानप्रीणितचकोरवाच्यम् ॥ १ ॥ एव
काकाऽपि एकोऽर्थं कार्यं । यथा हे अनोत्-हे चन्द्र ! त्वं सौख्यं अतेः ? अपि तु न
अतेः इत्यर्थः । शेषं विशेषणादि पूर्ववत् । इदं चन्द्रकिरणनिकरनिपीडिताया वियोगिन्या
वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५० ॥

राजा अ ! आ नो ददते सौख्यम्* ॥ २५१-२५२ ॥

आ इति आमन्त्रणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-चन्द्रः न-अस्मभ्य १ अस्माकं २
वा सौख्यं ददते । इदं रतसमये स्वप्रियनारायणेन सम रममाणगोपाङ्गनाना चन्द्रोद्योतप्र-
द्योतिते जगति स्वप्रिय प्रति वचनम् ॥ १ ॥ एव हे अ !-कृष्ण ! राजा-चन्द्रो न-अ-
स्मभ्य १ अस्माकं २ वा आ इति पादपूरणे असौख्यं-कामपीडा ददते । त्वद्विरहे इति १०
अर्थाद् गम्यम् । इदमपि गोपाङ्गनावचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५२ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५३-२५४ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो न-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा
सौख्यं ददते । अत्र हि द्वारिकातो वहिर्निर्गच्छता नारायणेन केऽपि यक्षाराधकाः
पृष्टाः-यदुत भोः ! कीदृशं यक्ष ? ततस्ते इदमाहुः ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २५४ ॥

राजा अ ! अ नो ददते असौख्यम् ॥ २५५-२५६ ॥

अ इति पादपूरणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यक्षो न-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा
असौख्यं उपद्रवरूप ददते । इदं कोपियक्षोपद्रुतप्रजाना स्वस्वामिनं विष्णु प्रति
वचनम् । सर्वे० ॥ २५६ ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २५७-२५८ ॥

अ इति सम्बोधने । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो न-अस्मभ्य १ अस्माकं
२ वा सौख्यं अपहरणाभावरूप ददते । त्वदीयप्रचण्डोद्दण्डप्रतापभीतो न-अस्माकं भव-
दीयप्रजाना अपहरण (न) करोतीत्यर्थं । इदं यमापरिभूतप्रजावचनं स्वस्वामिनं प्रति ॥ २ ॥
सर्वे० ॥ २५८ ॥

राजा अ ! आ नो ददते असौख्यम् ॥ २५९-२६० ॥

आ इति कोपे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा-यमो न-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा
असौख्यं ददते, अपहरणकरणात् । इदं कदाचित् समये कृतान्तोपद्रुतद्वारिकावासिलो-
काना स्वस्वामिनं हरिं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २६० ॥

राजा अ ! अ नो ददते सौख्यम्* ॥ २६१-२६२ ॥

अ इति आमन्त्रणे । हे अ !-हे कृष्ण ! राजा अर्थात् अन्यायी नृप मो-न सौख्य १०

ददते ॥ १ ॥ तथा अ इति आमन्त्रणे । हे अ!-हे कृष्ण! राजा अर्थार्थ्यायी नृपः नो-असौख्यं ददते, प्रजानामिति शेषः । इदं नीतिवाक्यद्वयं व्याख्याने सदसि नीतिशास्त्रविदा केनापि कोपिदेन श्रीकृष्णमुद्दिश्योक्तम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २६० ॥

राजा अ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २६३-२६६ ॥

५ अ इति आमन्त्रणे । हे अ! हे कृष्ण! राजा-लोकरुदिवशात् घूक' न:-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा सौख्यं ददते, घामपार्श्वं दर्शितदर्शनत्वात् शब्दकरणत्वाद् वेति अर्थ-वशाद् गम्यम् २ । एव असौख्यं ददते । दक्षिणपार्श्वं दर्शितदर्शनत्वात् शब्दकरणत्वाद् वेत्यपि अर्थवशाद् गम्यम् । इदं भिन्नभिन्नसमये दिग्गिजयार्थं प्रस्थितानां कृष्णपुत्रादीनां वचनम् ॥ २ ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ २६६ ॥

१० राः ज! अ! नो ददते सौख्यम् ॥ २६७-२८२ ॥

अ इति आमन्त्रणे । हे अ!-हे कृष्ण! "रा कनके विभवे मेघे स्थानके ४" इति श्रीअनेकार्थतिलकवचनप्रामाण्यात् रा-कनकं न'-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा सौख्यं ददते । किं० अ? हे ज!-हे शत्रुजेत! । इदं श्रीकृष्णेन युष्माकं किं सुखदायकमिति प्रश्नितानां स्वर्णाभरणवाञ्छकानां गोपाङ्गनानां कृष्णं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ एव असौख्यं १५ ददते । शेष पूर्ववत् । इदं तद्विपरीतानां वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ४ ॥

एव (रा -) विभवो द्रव्य (अस्मभ्यं अस्माकं वा) सौख्यं ददते । इदं द्रव्यार्थिना श्रीकृष्णं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ एव असौख्यं ददते । इदं प्रत्रज्यासमये ससारविरक्तानां द्वारिकावासिनां श्रीकृष्णं प्रति जनानां केषाञ्चित् वचनम् ॥ २ ॥ ४ ॥ पूर्वमी० ॥ ८ ॥

एवं रा-मेघ' न'-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा सौख्यं-सुखं ददते । इदं श्रीकृष्ण २० प्रति कर्षुकाणां वचनम् ॥ २ ॥ एव असौख्यं ददते । इदं क्षेत्रे 'धान्यनिष्पत्तिसमये कर्षुकाणामेव वचनम् ॥ २ ॥ ४ ॥ पूर्व ८ मीलने ॥ १२ ॥

एव रा:-स्थानम्-आश्रयं सौख्यं ददते । इदं स्थानार्थिना वचनम् ॥ १ ॥ एव असौख्यं ददते । इदं तद्विपरीतानां वचनम् ॥ २ ॥ ४ ॥ पूर्वमीलने ॥ १६ ॥ सर्वे० ॥ २८२ ॥

रा ज! अ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २८३-३०० ॥

२५ आ इति आमन्त्रणे । हे अ!-हे कृष्ण! रा-लक्ष्मीः न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा सौख्यं ददते । किं० अ? हे ज! हे शत्रुजेत! इदं लक्ष्मीसन्तोषितनिजदासदासीप्रभृतीनां कृष्णं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ एव असौख्यं ददते । इदं परस्पर कलिसमये लक्ष्मीसपत्नीनां राधा-रुक्मिणीप्रभृतीनां वचनं २ श्रीकृष्णं प्रति । पूर्वमीलने ॥ ४ ॥ एव रा-रमणी न:-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ च सौख्यं असौख्यं च ददते । इदं कृष्ण ३० प्रति प्रमदार्थिना प्रमदाविरक्तानां च वचनम् । (४) पूर्वमीलने ॥ ८ ॥ सर्वे० ॥ ३०० ॥

राजा अ। आ नो ददते असौख्यम् ॥ ३०१-३०३ ॥

आ इति पादपूरणे । हे अ!-हे कृष्ण ! रा-लक्ष्मीं जस्यति-धातूनामनेकार्थत्वात् नाशयतीति राजा-आपद् न-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा असौख्यं-दुःखं ददते । इदं आपदा पीडितानां जनानां कृष्णं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ एवं नो-न सौख्यं ददते अर्थ-योजना पूर्ववत् ॥ १ ॥ पूर्वमी० ॥ ३ ॥ सर्वे० ॥ ३०३ ॥

राजा अ। आ नो ददते सौख्यम् ॥ ३०४-३०७ ॥

रा-रमणीं जस्यति-नाशयति-भारयतीति उपत्यये अपि च राजा-स्त्रीमारिका काचिदेवविधा स्त्री । आ इति कोपे । हे अ! हे कृष्ण ! न-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा सौख्यं १ असौख्यं च २ ददते । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ ३०७ ॥

र-अजा अ। अ नो ददते सौख्यम् ॥ ३०८-३११ ॥

अजति-क्षिपतीति अजा । रस्य-कामस्य अजा-क्षेपका राजा-शीलवती स्त्री । हे अ!-हे कृष्ण ! अ इति आमन्त्रणे । न-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा सौख्यं १ असौख्यं वा २ ददते । इदं शीलबलमाना तद्विपरीतानां च श्रीकृष्णं प्रति वचनम् ॥ ४ ॥ सर्वे० ३११ ॥

राजा अ। आ नो ददते सौख्यम् ॥ ३१२-३७२ ॥

आ इति आमन्त्रणे । हे अ! “अ” शिवे केशवे वायौ, ब्रह्म-चन्द्रा-ऽग्नि सा(भा)नुष” १५ इति विश्वशम्भु(श्लो० ५)वचनात् हे ईश्वर ! राजा-चन्द्र न-अस्मभ्य १ अस्माकं २ च सौख्यं ददते । इदं रतसमये स्वप्रियेश्वरेण समं रममाणपार्वतीवचनं चन्द्रोद्द्योतप्रद्योतिते जगति स्वप्रिये प्रति ॥ २ ॥ एवं हे अ!-हे ईश्वर ! राजा-चन्द्रो न-अस्मभ्य १ अस्माकं च २, आ इति पादपूरणे, असौख्य-कामपीडा ददते । त्वद्विरहे इति अर्थाद् गम्यम् । इदमपि पार्वतीवचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ४ ॥ अत्र ‘न’ इति बहुवचन आत्मनो गौरवख्यापना-र्थम् । एव यथा पञ्चाशदधिकद्विशतार्थेभ्यः २५० पञ्चाद् ये एकपट्टिरर्थाः । विष्णुवाचकेन अशब्देन समं कृता, तथा शिववाचकेनापि अशब्देन समं एकपट्टिरर्था कार्या । विशेष्यस्य भिन्नत्वाच्च अर्थभेदः स्फुट एव । मया तु ग्रन्थविस्तरभीत्या लिरसस्य एकपट्टत्या अल्प भेदत्वाच्च न विविच्य लिखिता । पृथग्भेदान्वेषिभिः विद्वद्भिः स्वयं कार्या । एवं अर्थयोजनाऽपि यथासम्भव स्वयं कार्या सुधीभिः । ततो जाता ॥ ६१ ॥ पूर्वोक्ता ॥ ३११ ॥ २५ मीलने च जाता ॥ ३७२ ॥

राजा अ। आ नो ददते सौख्यम् ॥ ३७३-४३३ ॥

अस्य-कृष्णस्य अपत्य इ-काम तस्यापि अपत्य अ-अनिरुद्धः । ततः हे अ!-

ददते ॥ १ ॥ तथा अ इति आमन्त्रणे । हे अ!-हे कृष्ण! राजा अर्धाभ्यायी नृपः नो-न असौख्यं ददते, प्रजानामिति शेषः । इदं नीतिवाक्यद्वयं व्याख्याने सदसि नीतिशास्त्र-विदा केनापि कोपिदेन श्रीकृष्णमुद्दिश्योक्तम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ २६० ॥

राजा अ! अ नो ददते सौख्यम् ॥ २६३-२६६ ॥

५ अ इति आमन्त्रणे । हे अ! हे कृष्ण! राजा-लोकरुदिवशात् घूक' न-अस्मभ्यं १ अस्माक २ वा सौख्यं ददते, धामपार्श्वे दर्शितदर्शनत्वात् शब्दकरणत्वाद् वेति अर्थ-यशाद् गम्यम् २ । एव असौख्यं ददते । दक्षिणपार्श्वे दर्शितदर्शनत्वात् शब्दकरणत्वाद् वेत्यपि अर्थयशाद् गम्यम् । इदं भिन्नभिन्नसमये दिग्विजयाय प्रस्थितानां कृष्णपुत्रादीनां वचनम् ॥ २ ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ २६६ ॥

१० राः ज! अ! नो ददते सौख्यम् ॥ २६७-२८२ ॥

अ इति आमन्त्रणे । हे अ!-हे कृष्ण! "रा-कनके विभवे मेघे स्थानके ४" इति श्रीअनेकार्थतिलकवचनप्रामाण्यात् रा-कनकं न'-अस्मभ्यं १ अस्माक २ वा सौख्यं ददते । किं० अ! हे ज!-हे शत्रुजेत' । इदं श्रीकृष्णेन युष्माकं किं सुखदायकमिति प्रश्नितानां स्वर्णभरणवाञ्छकानां गोपाङ्गनानां कृष्णं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ एव असौख्यं १५ ददते । शेषं पूर्ववत् । इदं तद्विपरीतानां वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ४ ॥

एव (रा-) विभवो द्रव्य(अस्मभ्यं अस्माक वा) सौख्यं ददते । इदं द्रव्यार्थिना श्रीकृष्णं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ एव असौख्यं ददते । इदं प्रग्रज्यासमये सत्सारविरक्तानां द्वारिकावासिनां श्रीकृष्णं प्रति जनानां केषाञ्चित् वचनम् ॥ २ ॥ ४ ॥ पूर्वमी० ॥ ८ ॥

एवं रा-मेघ न-अस्मभ्यं १ अस्माक २ वा सौख्यं-सुखं ददते । इदं श्रीकृष्णं २० प्रति कर्षुकाणां वचनम् ॥ २ ॥ एव असौख्यं ददते । इदं क्षेत्रे धान्यनिष्पत्तिसमये कर्षु-काणामेव वचनम् ॥ २ ॥ ४ ॥ पूर्वं ८ मीलने ॥ १२ ॥

एव राः-स्थानम्-आश्रयं सौख्यं ददते । इदं स्थानार्थिनां वचनम् ॥ १ ॥ एव असौख्यं ददते । इदं तद्विपरीतानां वचनम् ॥ २ ॥ ४ ॥ पूर्वमीलने ॥ १६ ॥ सर्वे० ॥ २८२ ॥

रा ज! अ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ २८३-३०० ॥

२५ आ इति आमन्त्रणे । हे अ!-हे कृष्ण! रा-लक्ष्मीः न-अस्मभ्यं १ अस्माक २ वा सौख्यं ददते । किं० अ! हे ज! हे शत्रुजेत ! इदं लक्ष्मीसन्तोषितनिजदास-दासीप्रभृतीनां कृष्णं प्रति वचनम् ॥ २ ॥ एव असौख्यं ददते । इदं परस्पर कलिसमये लक्ष्मीसपत्नीनां राधा-रुक्मिणीप्रभृतीनां वचनं २ श्रीकृष्णं प्रति । पूर्वमीलने ॥ ४ ॥ एव रा-रमणी नः-अस्मभ्यं १ अस्माक २ च सौख्यं असौख्यं च ददते । इदं कृष्णं ३० प्रति प्रमदार्थिनां प्रमदाविरक्तानां च वचनम् । (४) पूर्वमीलने ॥ ८ ॥ सर्वे० ॥ ३०० ॥

राज ! अनो ददते सौख्यम्* ॥ ४४४-४४५ ॥

हे राज !-हे यते ! नो-ज्ञान तद्विरुद्धं अन-अज्ञानं सौख्यं ददते । अस्माक-मिति शेष । इद यतीन् प्रति अज्ञान कामयमानाना वचनम् ॥ १ ॥ एव असौख्यं ददते । इद ज्ञानार्थिना वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ४४५ ॥

राजा ! नो ददते सौख्यम्* ॥ ४४६-४४७ ॥

“नः पुनर्वन्धबुद्धयो ” इति वचनात् नो-बन्धोऽर्थात् कर्मणा बन्धः । हे राजा !-हे यतिन ! न-अस्माक सौख्य ददते ? अपि तु न इति काक्का व्याख्येयम् ॥ १ ॥ अथवा सौख्यं ददते । अर्थयोजना यथा चेतसि चमत्कारमादधाति तथा स्वयमेव विधेया । एव असौख्य ददते । इदं कर्मबन्धभीताना नराणा यतीन् प्रति वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ४४७ ॥

राज ! अनो ददते सौख्यम्* ॥ ४४८-४४९ ॥

हे राज !-हे यते ! नो-बन्धस्तद्विरुद्धो अन-अबन्धः, कर्ममोक्ष इत्यर्थः । अस्माकं सौख्य ददते । इद मुक्तिकामाना यति प्रति वचनम् ॥ १ ॥ एव असौख्य ददते । इद तद्विपरीताना वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ४४९ ॥

राजा ! नो ददते सौख्यम्* ॥ ४५०-४५१ ॥

“नो नरे च सनाथे च, नोऽनर्थेऽपि प्रदर्शने” इति विश्वशम्भु(श्लो० ७६)प्रच-नात् हे राजा !-हे यतय ! न-अनर्थः, अस्माक सौख्य ददते । इद यतीन् प्रति प्रतिबोध-समये धीमरादीना वचनम् ॥ १ ॥ एव असौख्यं ददते । इद अनर्थभीतचेतसा चतुराणा वचः ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ४५१ ॥

र-अज-अ नो ददते सौख्यम्* ॥ ४५२-४५५ ॥

र-काम-कामदेव । अजो-हरा-ईश्वरदेव । अ-कृष्णः । ततो रश्च अजश्च अश्च राजा काम-शिव-विष्णुसज्ञकास्त्रयोऽपि देवा न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा सौख्य ददते । इद (तत्) तद्वक्ताना वचनम् ॥ १ ॥ एव असौख्य ददते । इद तद्विपरीताना वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ४ ॥ पूर्वोक्तमी० ॥ ४५५ ॥

र-अ-अजा. ! नो ददते सौख्यम्* ॥ ४५६-४६५ ॥

हे राजा !-हे काम-शिव विष्णुदेवा ! नो-बुद्ध १ ज्ञान २ बन्ध ३ अनर्थो ४ वा अस्माकमिति गम्यम्, सौख्य १ असौख्य २ वा ददते । अर्थयोजना स्वय कार्या

हे अनिरुद्ध ! आ इति सम्प्रोधने, राजा-चन्द्रः नः-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा सौख्यं ददते । इदमपि रतसमये स्वप्रियेण सम रममाणाया उच्चाया वचन अनिरुद्ध प्रति ॥ २ ॥ एव असौख्य ददते त्वद्विरहे इति शेष । शेष पूर्ववत् ॥ २ ॥ तत ॥ ४ ॥ अथवा नो-न असौख्य ददते, सौख्य ददते इत्यर्थ । तथा नो-न सौर्य-मुख ददते, दुःख ददते इत्यर्थ । ५ शेष पूर्ववत् । एव अनिरुद्धवाचिनाऽपि अशब्देन सम पूर्वरीत्या एकषष्टिरर्था ज्ञेया । तद्विद् प्रदर्शिता । अर्थयोजनाऽपि स्वय कार्याऽऽय । पूर्वोक्तमीलने जाता सर्वेऽपि ॥ ४३३ ॥ तथाऽत्र वायु-चन्द्राऽर्द्धवाचिनाऽपि अशब्देन समं बहोऽर्था अनया रीत्या उत्पद्यन्ते, पर मया प्रयासबाहुल्यात् परस्पर स्तोकभेदत्वाच्च उपेक्षिता । जाता सर्वे ॥ ४३३ ॥

र-अजा नो ददते सौर्यम् ॥ ४३४-४३७ ॥

१० अजन्ति-क्षिपन्तीति अचि अजा, ततो रस्य-कामस्य अजा-क्षेपका राजा-कामहन्तारोऽर्थाद् विशेषणाद् विशेष्यप्रतीतिरिति न्यायाद् वा यतय न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा सौख्य-मुख ददते । यतो हि—

“सुरासुरनरा सर्वे, येनेते स्ववशीकृता ।

निर्जितो यै स कामोऽपि, ते यतीशा सुखप्रदा ॥ १ ॥”

१५ इत्युक्तत्वात् यतय सुखप्रदा एव स्यु ॥ एव असौख्य ददते । इद कामिना वचनम् ॥ २ ॥ पूर्वोक्तमीलने सर्वे ॥ ४३७ ॥

राजा ! नो ददते सौख्यम् ॥ ४३८-४३९ ॥

हे राजा !-हे यतय ! । व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । नो-बुद्ध अवगततत्त्वोऽर्थात् क्षिन सौख्य-मुख ददते, अमृतस्नाविवचनेन प्रीणयतीत्यर्थ । अस्माकमिति शेष । इद भगवद्- २० व्याख्यानश्रवणानन्तर अत्यन्त तुष्टमनसो भव्यस्य यतीनुद्दिश्य वचनम् ॥ १ ॥ एव असौख्य ददते अभव्यस्य, अन्यथा वाऽर्थयोजना कर्तव्या ॥ २ ॥ सर्वे ॥ ४३९ ॥

राज ! अनो ददते सौख्यम् ॥ ४४०-४४१ ॥

हे राज !-हे यते ! अन-अबुद्धः सौख्य ददते । इद मूर्खाणा वचनम् ॥ १ ॥ एव असौख्य ददते । इद पण्डितजनवचनम् ॥ २ ॥ सर्वे ॥ ४४१ ॥

राजा ! नो ददते सौख्यम् ॥ ४४२-४४३ ॥

हे राजा !-हे यतयः ! । व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । “नस्तु सविदि” इति अनेकार्थतिलकोके नो-ज्ञान सौख्य ददते । अस्माकमिति अर्थवशाद् गम्यम् । इद यतीन् प्रति ज्ञानार्थिना वचनम् ॥ १ ॥ एव असौख्य ददते मूर्खता कामयमानानाम् ॥ २ ॥ सर्वे ॥ ४४३ ॥

एव आ-ब्रह्मा इत्यनेनापि शब्देन सम अर्थद्वयम् ॥ २ ॥ जाता अष्टमीलने ॥ १० ॥
सर्वे ॥ ४९७ ॥

र-आ-ज-आनो ददते सौख्यम्* ॥ ४९८-५०५ ॥

“र- स्मरे । तीक्ष्णये विश्वानरे शब्दे, रामे वज्रे नरे” इति श्रीतिलकानेकार्थवचनात् ।
“र- सूर्येऽग्नौ धने कामे” इति श्रीविश्वशम्भु (श्लो० १०१) वचनाच्च र-कन्दर्प ५
१ अग्निदेवता २ सूर्यदेवता ३ नरश्च ४, ततो रात्-कन्दर्पात् १ अग्निदेवात् २ सूर्यात् ३
नरात् ४ आ-सामस्त्येन जो-जात आनो-मुखश्वासो राजान सौख्य १ असौख्य २
च ददते । इद तोर्पणोपसमये रोपसमये च तत्तत्स्तीणा अन्येषा वा वचनम् । जाता* ॥ ८ ॥
सर्वमीलने ॥ ५०५ ॥

ल-आ-ज-आनो ददते सौख्यम्* ॥ ५०६-५०७ ॥

“लश्च लौ च (लृश्च) विडौजसि” इति सुधाकलश (श्लो० ३८) वचनात् ल-
इन्द्र तस्मात् आ-सामस्त्येन जो-जात- आनो-मुखश्वासो राजान सौख्यं १ असौख्य
२ च ददते । अस्माकमिति शेष । इद शचीना स्वपतिना सम मुखचुम्बनकामाना १ अका-
माना च तस्मिन् तस्मिन् समये वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे ॥ ५०७ ॥

र-अज-आनो ददते असौख्यम् ॥ ५०८ ॥

“र जले रङ्गवेगयो ” इति विश्वशम्भु (श्लो० १०१) वचनात् रस्य-रङ्गस्य अज-
क्षेपक-निराकारक आनो-मुखश्वासो यस्य स राजान एवविध कोऽपि जन- असौख्य
ददते, दु खदाविश्वासत्वात् । इद तथाविधस्त्रीपुरुषवचन निजसखीजन प्रति ॥ ५०८ ॥

रा-अज-आनो ददते सौख्यम्* ॥ ५०९-५१० ॥

रा-दीप्ति तस्या अज-क्षेपको राज- एवविध- आनो-मुखश्वासो यस्य स राजान- २०
सौख्य १ असौख्य २ च ददते । अर्थयोजना स्वय कार्या ॥ २ ॥ सर्वे ॥ ५१० ॥

राज अनो-द ! द-त ! ईसौख्य !* ॥ ५११ ॥

अन-शकटं अर्थात् शकटरूप दैत्य घृति-खण्डयतीति अनोदोऽर्थाक्षेपान्नारायणः
तत्स० हे अनोद !-हे श्रीकृष्ण ! त्व राज-दीप्ति प्राप्नुहि । ‘राज दीप्तौ’ इत्यस्य धातोरुभ-
यपदित्वात् परस्मैपदित्वम् । हे दत ! द-दान तेन ता-शोभा यस्य स दत- तत्स० हे दत ! २५
हे ईसौख्य ! ई-लक्ष्मी निजभार्या तस्या सौख्य यस्य यस्मात् स ईसौख्यः तत्स० हे
ईसौख्य ! ॥ १ ॥ सर्वे ॥ ५११ ॥

र ! अज अनो-द ! द-त ! ईसौख्यम् ॥ ५१२-५७२ ॥

हे अनोद !-हे श्रीकृष्ण ! त्व ईसौख्य-लक्ष्मीसौख्य अज-गच्छ । हे र ! राजते

सुधीभिः । एते चत्वारोऽर्थाः सौरयासौरयपदाभ्या द्विगुणिता ८ भवन्ति । एवं नो-नर इति नरशब्देनापि सम अर्थद्वय कार्यम् । जाता ॥ १० ॥ सर्वे ० ॥ ४६५ ॥

र-अज-आ नो ददते सौख्यम् ॥ ४६६-४७१ ॥

“रः सूर्येऽग्नौ धने कामे” इत्यादि विश्वशम्भु(श्लो० १०१)वचनात् र-श्रीसूर्य-
५ देव, अजो-हरिः, आ-ब्रह्मा, ततो हन्धे कृते राजा -श्रीसूर्य विष्णु ब्रह्माख्यास्र-
योऽपि देवा. न-अस्मभ्य १ अस्माक २ न ३ वा सौख्य १ असौख्य २ वा ददते
॥ ६ ॥ इद तद्भक्तिमता तद्विपरीताना च वचनम् । अर्था जाताः ॥ ६ ॥ सर्वमीलने
जाता ॥ ४७१ ॥

र-अज-आ । नो ददते सौख्यम् ॥ ४७२-४८१ ॥

१० हे राजा !-हे सूर्य-हरि ब्रह्मदेवा ! नो-बुद्ध १ ज्ञान २ बन्ध ३ अनर्थो ४ नरो
५ वा सौख्य १ असौख्य २ च ददते । अर्थयोजना तु स्वयं विधेया धीमद्भि सद्भि ।
अर्था ॥ १० ॥ सर्वमीलने ॥ ४८१ ॥

रा-ज-आन. ददते सौख्यम् ॥ ४८२-४८७ ॥

“रा रमा रमणी वाला” इति (विश्व० श्लो० १०१)वचनात् रा-लक्ष्मी ततो
१५ जो-जात आनो-मुखश्वास राजान सौख्य १ असौख्य २ च ददते । इद श्रीकृष्णस्य
सम्भोगसमये तन्निवृत्तिसमये च वचनम् । अन्यथा वा अर्थयोजना कार्या । अर्था ॥ २ ॥
एव रा-रमणी तस्या सकाशात् जो-जात आनो-मुखश्वास सौख्य १ असौख्य २ द-
दते । इद कामिविरक्तजनयोर्वचनम् ॥ २ ॥ एव रा-बाला ततो जो-जात आनो-मुख-
श्वास सौख्य १ असौख्य २ ददते । अर्थयोजना स्वयमेव यथा चमत्कार करोति तथा
२० विधेया ॥ २ ॥ पूर्व ४ मीलने ॥ ६ ॥ सर्वमीलने ॥ ४८७ ॥

रा-अ-ज-आनो ददते सौख्यम् ॥ ४८८-४९७ ॥

रा-पर्यायेण श्री । अ-कृष्णः । रया-श्रिया उपलक्षित अ राअ -श्रीकृष्ण ।
तस्मात् जो-जात आनो-मुखश्वासो राजान सौख्य १ असौख्य २ च ददते । इद सम्भो-
गसमये मुखचुम्बनावसरे गोपाङ्गनाना, तद्विपरीतसमये तासामेव अन्यासा च वचनम् ॥ २ ॥
२५ एव कृष्णवाचि अशब्दवत् शिवः अर्हत् २ अनिरुद्धश्वाचिनाऽपि अशब्देन सम
अर्था कार्या । तत पूर्ववत् समासादिके कृते सति राजान इति कोऽर्थः ? श्रीशिव-
मुखश्वास १ श्रीअर्हन्मुखश्वास २ श्रीअनिरुद्धमुखश्वासश्च ३ सौख्य १ असौख्य २ च
ददते । जाता ॥ ६ ॥ अर्थयोजना स्वय कार्या । पूर्वद्वयमीलने ॥ ८ ॥

जेयम् । सन्धौ कृते च रूपसिद्धिः इत्येवरीत्या स्वयं ३१ अर्थाः कार्याः । अर्थयो० । मया तु विस्तरभीत्या न विस्तरतया लिखिताः । जाताः ॥ ६१ ॥ सर्वे० ॥ ५७० ॥

र। अजा नो ददते सौख्यम् ॥ ५७३-५८४ ॥

र-अग्नि तत्सम्बोधने हे र! अर्थादधिष्ठानाधिष्ठात्रोरभेदोपचाराद् वा हे अग्न्यधि-
ष्टायकदेवते!, हे अग्निदेवते! इत्यर्थः । अजा-छागाः हुता इति अर्थसामर्थ्याद् गम्यम्, ५
न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा सौर्य-स्वर्गादिसुखं ददते । इदं अग्निहोतृवाक्यम् । एव अ-
सौख्यं ददते । इदं तद्विपरीतानां वचनम् ॥ ४ ॥ एव नो-न सौख्यं ददते ॥ ५ ॥ एवं नो-
न असौख्यं ददते ॥ ६ ॥ शेष पूर्ववत् । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ ६ ॥

एव “अजलैवार्पिको ग्रीहि” (अनेका० श्लो० २१ इति) धनजयी(य)कोशाभिधा-
नात् अजाः-त्रैवार्पिका ग्रीहय इति त्रिवार्पिकग्रीहिवाचिनाऽपि अजशब्देन समं पूर्ववत् १०
पडर्थाः कार्याः ॥ ६ ॥ यथा-हे र!-हे अग्निदेवते! अजलैवार्पिका ग्रीहयो न-अस्मभ्य
१ अस्माकं २ वा सौख्यं ददते । अर्थयोजना स्वयं कार्या । एवमन्येऽपि अर्थाः कार्याः ।
अथवा प्रकारान्तरेण अर्थाः कार्याः । तथाहि-हे र!-हे नर! अजा-त्रैवार्पिका ग्रीहयो
न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा सौख्यं ददते । इदं केनचिद् वैगुण्येन येषां त्रैवार्पिका ग्रीहय
एव रोचन्ते नान्यत् धान्यं तेषां वचनम् । एव असौख्यं ददते तद्विपरीतानाम् ॥ ६ ॥ १५
उभयमीलने जाता ॥ १२ ॥ सर्वे० ॥ ५८४ ॥

रा-अजा नो ददते सौख्यम् ॥ ५८५-६२० ॥

“अजो विष्णो रघूज्जवे । विरञ्चे मन्मथे रुद्रे, मेपे” इति तिलकानेकार्थवचनात् रा-श्री,
तत रया-श्रिया उपलक्षिता अथवा रापूर्वका अजा राजा, श्रीकृष्णाः इत्यर्थः । न-
अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा सौख्यं ददते । इदं वैष्णववचनम् ॥ २ ॥ एव असौख्यं द-२०
दते । इदं कालनेमि-हयग्रीव-शकटा-ऽरिष्टदैत्यादीनां वचनम् । जाता ॥ ४ ॥ एव
नो-न सौख्यं असौख्यं च ददते इति ॥ २ ॥ अर्थाः । शेष पूर्ववत् । जाता ॥ ६ ॥

एव राजा । न्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । रघूज्जवा अजाभिधाना राजानो न-अस्मभ्यं
१ अस्माकं २ वा सौख्यं १ असौख्यं २ च ददते-प्रयच्छन्ति । इदं तन्मित्राणां तच्छत्रूणां
च वचनम् । एव ६ अर्थाः कार्याः ॥ जाता ॥ १२ ॥

२५

एव राजा-श्रीमद्वाण १ श्रीकामदेवा २ ईश्वराश्च इत्यर्थवाचिनाऽपि राजशब्देन
समं पदं पडर्थाः ६ कार्याः । जाता ॥ १८ ॥ पूर्वाक्तं १२ मीलने ॥ ३० ॥

एव हे र!-हे नर! अजा-छागा गलस्तन्यो वा न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा सौख्यं
असौख्यं च ददते । नो-न सौख्यं असौख्यं च ददते । इदं अजापालानां तद्विपरीतानां

इति हे र० तत्स० हे र० । पुन हे दत् । व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् ॥ १॥ एव ईसौख्य अज-
क्षिप, दूरीकुर इत्यर्थ । इद श्रीकृष्णं प्रति प्रतिबोधसमये यतीश्वरवचनम् ॥ २ ॥ एव
“ईशुषि श्रियाम्” इति तिलकानेकार्थवचनात् ईसौख्य-पृथ्वीमौरय अज-गच्छ । इद
सेवकानामाशिषा वचनम् ॥ ३ ॥ एव ईसौरय-पृथ्वीसौरय अज-त्यज । इदमपि
५ यतिवचन प्रतिबोधसमये ॥ ४ ॥ एवम्—

“इ० कुत्सार्थेऽपि पापे (कामे)ऽपि, निषेधे नयनश्रमे ॥ ६ ॥

ई रमा मदिरा मोहे, महानन्दे शिरोश्रमे ।

स्त्रीलिङ्गोऽयमुपाद्यन्तो, नान्तोऽस्मादुपन मुप ॥ ७ ॥

ईयां योऽयात्र जसा रूप, स्यादमारूपमीं शसि ।”

१० इति विश्वशम्भु(श्लो० ६-८)वचनात् ईसौख्य-कुत्सार्थसौख्य अज-क्षिप ॥ ५ ॥

एव ईसौख्य-मदिरासौख्य ६ मोहसौख्य ७ अज-क्षिप । अर्थयोजना स्वयं कार्या ।

एवं ईसौख्य-महानन्दसौख्य अज-गच्छ ॥ ८ ॥ एव ईसौख्य-प्रत्यक्ष(?)सौख्य अज-गच्छ ।

अर्थयो० ॥ ९ ॥ एव “इ स्मरेऽर्थेऽन्यय खेदे कोपोक्तौ” इति तिलकानेकार्थवचनात्

ईसौख्य-कामसौख्य अज-गच्छ ॥ १० ॥ पक्षे क्षिप ॥ ११ ॥ अर्थयो० ।

१५ (१) अज अनोद ! दत्ते ! सौख्यम्)

दत्तेसौख्य इत्यत्र एव पदविश्लेषे कार्य -दत्ते असौख्यम् । तत एव उक्ति हे अनोद !

त्व असौख्य-दु ख अज-क्षिप ॥ १२ ॥ एव असौख्य-दु ख अज-गच्छ । इद कृष्णस्य

दु खमिच्छतस्तथाविधस्य कस्यचिद्वचनम् ॥ १३ ॥ हे दत्ते ! दस्य-देवस्य ति -पूजा यस्य

स । अथवा दवत्-देववत् ति -पूजा यस्य स दतिस्तत्स० हे दत्ते ! शेष पूर्ववत् ॥ १३ ॥

२० एव सौख्य अज-गच्छ ॥ १४ ॥ क्षिप वा ॥ १५ ॥ अर्थयो० । एव एते एव पञ्चदशार्था

॥ १५ ॥ परोक्षाप्रथमपुरुषैकवचनजातया आज इत्येवरूपक्रियया सम योज्या । यथा हे

अनोद ! त्व ईसौख्य-लक्ष्मीसौख्य आज-जगाम । शेष पूर्ववत् । एवमन्येऽपि अनया

पूर्वांकरीत्या च ॥ १४ ॥ अर्था कार्या । अर्थयोजना स्वयं कार्या । जाता ॥ ३० ॥

(राज अनोद-द ! त ! ई-सौख्य ।)

२५ एव अनोद-श्रीकृष्ण दयते-पालयति-रक्षतीति अनोदद -नन्दगोकुली तत्स०

हे अनोदद !-हे नन्दगोकुलिन् ! त्व राज-दीप्ति प्राप्नुहि । हे ईसौख्य ! पूर्ववत् ? । हे त !

तस्य-तत्त्वस्य ज्ञानस्य वा इत्यादिप्रयोगदर्शनात् तो-ज्ञान आधाराधेययोरभेदोपचारात्

“कुन्ता प्रविशन्ति” इत्यादिवत् लक्षणया वा त इति कोऽर्थः ? ज्ञानवानित्यर्थः ।

अथवा तनोति सुखादिक इति हे प्रत्यये त. तस्य स० हे त ! । यत्र च ते सौख्य

२० असौख्य एव पदविभागस्तत्र तस्य पूर्वोक्त एव अर्थः । इ इति च सम्बोधने पादपूरणे वा

१ ‘हे र’ एववत् इत्यधिक पाठ क-ख-ग-घ-प्रतिषु बरीवर्ति, किं तु सोऽस्यानीय इति प्रतिभाति ।
‘२’ अज अनोदर’ त ‘ई-सौख्य’ इति पाठसम्भवे तत्स्वीकार कर्तुं शक्य ।

जेयम् । सन्धौ कृते च रूपसिद्धिः इत्येवंरीत्या स्वयं ३१ अर्था कार्या । अर्थयो० । मया तु विस्तरभीत्या न विस्तरतया लिखिता । जाता ॥ ६१ ॥ सर्वे० ॥ ५७२ ॥

र' अजा नो ददते सौख्यम् ॥ ५७३-५८४ ॥

र-अग्निः तत्सम्बोधने हे र' अर्थादधिष्ठानाधिष्ठात्रोरभेदोपचाराद् वा हे अग्न्यधि-
ष्टायकदेवते', हे अग्निदेवते' इत्यर्थः । अजा-छागाः हुता इति अर्थसामर्थ्याद् गम्यम्, ५
न'-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा सौख्य-स्वर्गादिसुखं ददते । इदं अग्निहोतृवाक्यम् । एव अ-
सौख्यं ददते । इदं तद्विपरीतानां वचनम् ॥ ४ ॥ एव नो-न सौख्यं ददते ॥ ५ ॥ एव नो-
न असौख्यं ददते ॥ ६ ॥ शेषं पूर्ववत् । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ ६ ॥

एव "अजस्रैर्वार्षिको ब्रूहि" (अनेका० श्लो० २१ इति) धन-जयी(य)कोशाभिधा-
नात् अजाः-त्रैवार्षिका ब्रूह्य इति त्रिवार्षिकब्रूहिवाचिनाऽपि अजशब्देन समं पूर्ववत् १०
पडर्था कार्या ॥ ६ ॥ यथा-हे र'-हे अग्निदेवते ! अजास्रैर्वार्षिका ब्रूह्यो न-अस्मभ्यं
१ अस्माकं २ वा सौख्यं ददते । अर्थयोजना स्वयं कार्या । एवमन्येऽपि अर्था कार्या ।
अथवा प्रकारान्तरेण अर्था कार्या । तथाहि-हे र'-हे नर ! अजा-त्रैवार्षिका ब्रूह्यो
न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा सौख्यं ददते । इदं केनचिद् वैगुण्येन येषां त्रैवार्षिका ब्रूह्य
एव रोचन्ते नान्यत् धान्यं तेषां वचनम् । एव असौख्यं ददते तद्विपरीतानाम् ॥ ६ ॥ १५
उभयमीलने जाता ॥ १२ ॥ सर्वे० ॥ ५८४ ॥

रा-अजा नो ददते सौख्यम् ॥ ५८५-६२० ॥

"अजो विष्णो रघूद्भवे । विरञ्जे मन्मथे रुद्रे, मेपे" इति तिलकानेकार्थवचनात् रा-श्रीः,
तत रया-श्रिया उपलक्षिता अथवा रापूर्वका अजा राजा', श्रीकृष्णाः इत्यर्थः । न'-
अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा सौख्यं ददते । इदं वैष्णववचनम् ॥ २ ॥ एव असौख्यं द-२०
दते । इदं कालनेमि-हयग्रीव-शकटा-ऽरिष्टदैत्यादीनां वचनम् । जाता ॥ ४ ॥ एव
नो-न सौख्यं असौख्यं च ददते इति ॥ २ ॥ अर्थो । शेषं पूर्ववत् । जाता ॥ ६ ॥

एव राजा । व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । रघूद्भवा अजाभिवाना राजानो न-अस्मभ्यं
१ अस्माकं २ वा सौख्यं १ असौख्यं २ च ददते-प्रयच्छन्ति । इदं तन्मित्राणां तच्छत्रूणां
च वचनम् । एव ६ अर्था कार्या ॥ जाता ॥ १२ ॥

एव राजा-श्रीब्रह्माण १ श्रीकामदेवा २ ईश्वराश्च इत्यर्थवाचिनाऽपि राजशब्देन
समं पदं पडर्था ६ कार्या । जाता ॥ १८ ॥ पूर्वाक् १२ मीलने ॥ ३० ॥

एव हे र'-हे नर ! अजा-छागा गलस्तन्यो वा न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा सौख्यं
असौख्यं च ददते । नो-न सौख्यं असौख्यं च ददते । इदं अजापालानां तद्विपरीतानां

इति हे र तत्स० हे र । पुन हे दत् । व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् ॥ १ ॥ एतं ईसौख्यं अज-
क्षिप, दूरीकुरु इत्यर्थ । इद श्रीकृष्ण प्रति प्रतिबोधसमये यतीश्वरवचनम् ॥ २ ॥ एव
“ईभुषि श्रियाम्” इति तिलकानेकार्थवचनात् ईसौख्य-पृथ्वीसौख्य अज-गच्छ । इदं
सेवकानामाशिषा वचनम् ॥ ३ ॥ एव ईसौख्य-पृथ्वीसौख्यं अज-त्यज । इदमपि
५ यतिवचन प्रतिबोधसमये ॥ ४ ॥ एवम्—

“इः कुत्सार्थेऽपि पापे (कामे)ऽपि, निषेधे नयनभ्रमे ॥ ६ ॥

ई रमा मदिरा मोहे, महानन्दे शिरोभ्रमे ।

स्त्रीलिङ्गोऽयमुपाचन्तो, नान्तोऽस्माद्धोपन मुप ॥ ७ ॥

ईर्यो योऽयात्र जसा रूप, स्यादमारूपमीं शसि ।”

१० इति विश्वशम्भु(श्ये० ६-८) उचनात् इसौख्य-कुत्सार्थसौख्य अज-क्षिप ॥ ५ ॥

एव ईसौख्य-मदिरासौख्य ६ मोहसौख्य ७ अज-क्षिप । अर्थयोजना स्वयं कार्या ।
एव ईसौख्य-महानन्दसौख्य अज-गच्छ ॥ ८ ॥ एव ईसौख्य-प्रत्यक्ष(?)सौख्य अज-गच्छ ।
अर्थयो० ॥ ९ ॥ एव “इ स्मरेऽर्थेऽव्यय खेदे कोपोक्तौ” इति तिलकानेकार्थवचनात्
इसौख्य-कामसौख्य अज-गच्छ ॥ १० ॥ पक्षे क्षिप ॥ ११ ॥ अर्थयो० ।

१५ (र ! अज अनोद ! दत्ते ! सौख्यम्)

दत्तेसौख्य इत्यत्र एव पदविश्लेषः कार्य - दत्ते असौख्यम् । तत् एव उक्ति हे अनोद !

त्वं असौख्य-दुःख अज-क्षिप ॥ १२ ॥ एव असौख्य-दुःख अज-गच्छ । इदं कृष्णस्य
दुःखमिच्छतस्तथाविधस्य कस्यचिद्वचनम् ॥ १३ ॥ हे दत्ते ! दस्य-देवस्य ति - पूजा यस्य
स । अथवा दवत्-देववत् ति - पूजा यस्य स दतिस्तत्स० हे दत्ते ! शेष पूर्ववत् ॥ १३ ॥

२० एव सौख्य अज-गच्छ ॥ १४ ॥ क्षिप वा ॥ १५ ॥ अर्थयो० । एव एते एव पञ्चदशार्था
॥ १५ ॥ परोक्षाग्रथमपुरुषैकवचनजातया आज इत्येवरूपक्रियया सम योज्या । यथा हे
अनोद ! त्वं ईसौख्य-लक्ष्मीसौख्य आज-जगाम । शेष पूर्ववत् । एवमन्येऽपि अनया
पूर्वोक्तरीत्या च ॥ १४ ॥ अर्था कार्या । अर्थयोजना स्वयं कार्या । जाता ॥ ३० ॥

(राज अनोद-द ! त ! ई-सौख्य !)

२५ एव अनोद-श्रीकृष्ण दयते-पालयति-रक्षतीति अनोदद - नन्दगोकुली तत्स०
हे अनोदद ! - हे नन्दगोकुलिन् ! त्वं राज-दीप्ति प्राप्नुहि । हे ईसौख्य ! पूर्ववत् ? । हे त !
तस्य-तत्त्वस्य ज्ञानस्य वा इत्यादिप्रयोगदर्शनात् तो-ज्ञान आधारार्थेयोरभेदोपचारात्
“कुन्ता प्रविशन्ति” इत्यादिवत् लक्षणया वा त इति कोऽर्थः ? ज्ञानवानित्यर्थः ।
अथवा तनोति सुखादिक इति हे प्रत्यये त तस्य स० हे त ! । यत्र च ते सौख्य
३० असौख्य एव पदविभागस्तत्र तस्य पूर्वोक्त एव अर्थः । इ इति च सम्बोधने पादपूर्णे वा

१ ‘हे र ! एववत्’ इत्यधिक पाठ क-ख-ग-घ-प्रतिपु वरीवर्ति, किं तु सोऽस्वामीय इति प्रतिभाति ।

२ ‘र ! अज अनोद ! त ! ई-सौख्य’ इति पाठसम्भवे तत्स्वीकारं कर्तुं शक्यम् ।

इति श्रीविश्वशम्भु(श्लो० २४-२५) प्रचनात् खं-सुखं तस्य भावः ख्यं, सुखत्वमित्यर्थः । असौ-कृपाणे सति ददते । वैरिणामिति शेषः । अपि तु न ददते इति काकुवचनम् ॥१॥ एवं राजा-नृपः नो-न असौ-कृपाणे सति ख्यं-सौख्यत्व ददते, वैरिणामिति शेषः ॥२॥

एवं राजा-नृपो न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा असौ-कृपाणे (सति) ख्य-सुखत्व ददते । कोऽर्थः ? यावद् राजा सशस्त्र तावत् शत्रुभ्यो भयाभावेन अस्माकं सदा ५ सौख्यमेवेति भावः ॥ २ ॥ पूर्वोक्त २ मीलने ॥ ४ ॥

एवं असौ-प्रत्यक्षो राजा-नृपो न-अस्मभ्यं १ अस्माक २ न ३ वा ख्यं-सौख्यत्व ददते । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ ३ ॥ पूर्वोक्त ४ मीलने ॥ ७ ॥ सर्वे ० ॥ ६३७ ॥

राजा नो ददते असौ खी अम् ॥ ६३८-६४० ॥

असौ राजा । खीति विशेषणात् स्वामी इन्द्रो न-अस्मभ्यं १ अस्माक २ (वा) १०

“अ मान्तो ब्रह्मसवादे, परब्रह्मप्रवाचक ॥

व्यसने व्याधिते व्याधौ, ज्ञानविज्ञानवन्दने ।”

इति विश्वशम्भु(श्लो० १९-२०) प्रचनात् अ-परब्रह्म ददते, परब्रह्मसदृशं सौख्यं ददातीत्यर्थः । किं० ? ‘खी’ खे-स्वर्गे तिष्ठतीति खी । इदं स्वर्गाधिपसन्मानितसुरवचनम् ॥२॥

एव असौ राजा अर्थवशात् यादवेश खी-सुखी सन् अ-कृष्णं नो-न ददते । इदं १५ कंसवधानन्तरं जरासन्धराज्ञा कृष्णे याचिते सति बलमान जरासन्ध प्रति गतप्रत्यागतनिजपुरुषवचनम् ॥ १ ॥ सम्बन्धश्चान्यशास्त्रान्तरादवसेय ॥ ३ ॥ सर्वे ० ॥ ६४० ॥

राजा नो ददते अः सौखी अम् ॥ ६४१-६४३ ॥

अ-कृष्ण न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा अ-परब्रह्म ददते । किं० ? ‘राजा’ स्वामी । पुन ‘सौखी’ सुखसमाहारयुक् ॥ १ ॥ एव अ-कृष्ण अ ददते । किं० ? ‘राजा’ । पुनः २० नो-न सौखी असौखी-सुखसमाहारवियुक्तः, प्राप्तकष्टस्थितिरित्यर्थः । भगवतो हि श्रीनारायणस्य दशावतारान्तर्गतमीनावतारस्य शङ्खदैत्यापहृतवेदोद्धारपरायणस्य पातालगमने प्राप्तकष्टत्वात् । यदुक्तं खण्डप्रशस्तकान्ये—

“मायामीनतनोस्तनोतु भवता पुण्यानि पङ्कज्युतिः ।

पुच्छाच्छोटसमुच्छलज्जलभरप्राग्भारिकोदधे ।

पातालावटमध्यसङ्कटतया पर्याप्तकष्टस्थिते—

वेदोद्धारपरायणस्य सतत नारायणस्य प्रभो ॥ १ ॥”—शार्दूल०

इत्यादि । अत्रत्यसम्बन्धस्त्वेन्यशास्त्रान्तरादवसेय । मया तु ग्रन्थविस्तरभीत्या न लिखितः । इदं शङ्खदैत्यान्तकरणानन्तरं वेदे वालिते निजसेवकजनवचनम् ॥ २ ॥

च वचनम् ॥ ६ ॥ अर्थयोजनाऽपि यत्र तादृशी न भवति कृता तत्र कुशाघ्रीचमतिभिः
स्वयं कार्या । मया तु ग्रन्थगौरवमिया न वारवार लिख्यते । पृत्रांक ३० मीलने आताः
॥ ३६ ॥ सर्वे० ॥ ६२० ॥

राजान् । ददते सौख्यम् ॥ ६२१-६२४ ॥

५ हे राजान !—हे नृपाः ! ददते अर्थात् दान ददानाय पुरुषाय सौख्य—सुख, अस्तु इति
शेषः, दानस्य सर्वाभीष्टार्थसाधकत्वात् । यदुक्तम्—

“धर्मस्य मूलं पदवी महिम्नः, पदं विवेकस्य फलं विभूते ।

प्राणा प्रभुत्वे प्रतिभूश्च सिद्धे—दानं गुणानामिदमेकमोक्तं ॥ १ ॥

दानेन चक्रित्वमुपैति जन्तु—दानेन देवाधिपतित्वमुच्चं ।

१० दानेन नि शेषयशोऽभिवृद्धि—दानं शिवे धारयति क्रमेण ॥ २ ॥”

इत्यादि ॥ १ ॥ एव असौख्य—दुःख स्यादिति गम्य इह मार्गणादिलोककृतसन्तापवशा-

दिति ॥ २ ॥ एव अददते पुरुषाय, कृपणायेत्यर्थः । सौख्यं । मार्गणादिजनानुच्चादन

त्वात् । इदं मार्गणादिसन्तापितस्य दीयमानदानस्य पञ्चजनस्य राज्ञः प्रति वचनम् ॥ ३ ॥

एव अददते असौख्यं दानपुण्याभावात् ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ ६२४ ॥

१५ राज ! आ-नो ! ददते अददते सौख्यम् ॥ ६२५-६२८ ॥

आ—अतिशायिनी तु—स्तुतिर्लोकं यस्य स आनु तस्य स० हे आनो—अतिशायि-

स्तुतिमन् ! ददते पुरुषाय सौख्यं ॥ १ ॥ हे राज ! राजते अचि राजस्तत्स० हे राज ! ।

शेषः पूर्ववत् । अमुना प्रकारेण पूर्ववत् ४ अर्थाः कार्याः । एवमत्र खण्डनया भिन्न-

भिन्नविशेष्यसम्बोधनपदकर्षणेन अनेकेऽर्थाः उत्पद्यन्ते, परं मया बहुप्रयासभीत्या न

२० लिखिताः । सर्वे० ॥ ६२८ ॥

राजानो ददते सौख्यम् ॥ ६२९-६३० ॥

राजान् आनयति—जीवयतीति राजानो—राजवैद्यः सौख्यं ददते, रोगिणामिति शेषः,

रोगापहारेण सौख्यदानात् ॥ १ ॥ एव असौख्यं ददते । तथाविधानां केषाञ्चित् ॥ २ ॥

अर्थयो० । सर्वे० ॥ ६३० ॥

२५ राजानो ददते असौख्यम् ॥ ६३१-६३७ ॥

राजानो—नृपाः ।

“(वाच्यलिङ्गं) स्वशब्दोऽर्के, वितर्के व्योम्नि वेदने ।

प्रश्ननिन्दानृपक्षेप—मुखशून्येन्द्रिये दिवि ॥ २४ ॥

अवसानेऽपवर्गेऽपि, परब्रह्मण्यपीरितः ।”

इत्यादि ॥ ४ ॥ एवं राजा-चन्द्रो न-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा अ-पर० ददते । कि०^१ 'खी' ख-सुख देवसम्बन्धि अस्यास्तीति खी । इद रोहिण्या वचनम् ॥ २ ॥ पू० ६ ॥ असौ राजा-चन्द्र चन्द्रग्रह नो-न अ-पर० ददते । कि०^१ यत् 'खी' ख-निन्दा अय पापिष्ठो मा पीडयति इत्यादिरूपा यस्य स खी । द्वितीयचतुर्थपञ्चमाष्टमनवमद्वादश इत्यर्थः । द्वितीयादिचन्द्रो हि कृते अशुभे लोकैर्निन्द्यते । यदुक्त रत्नकोशे—

“जन्मस्थः कुरुते पुष्टि, द्वितीये नास्ति निर्वृति ।

तृतीये राजसन्मान, चतुर्थे कलहागम ॥ १ ॥

पञ्चमेऽर्थपरिभ्रशः, षष्ठे धान्यधनागम ।

सप्तमे राजपूजा च, अष्टमे प्राणसशय ॥ २ ॥

नवमे कार्यहानिः स्यात्, सिद्धिश्च दशमे भवेत् ।

एकादशे जयो नित्य, द्वादशे मृत्युमादिशेत् ॥ ३ ॥”

१०

॥ ७ ॥ एव राजा-यक्ष असौ-प्रत्यक्ष न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा आराधितः इति अर्धवशात् गम्यम् अ-पर० ददते । कि०^१ खी-सुखवान् । इद यक्षदीयमानपरब्रह्मणा यक्षसेवकाना वचनम् ॥ २ ॥ पू० ७मी० ॥ ९ ॥ असौ राजा-यक्षो अनाराधित इति शेष अ-पर० नो-न ददते । कि०^१ 'खी' पूर्ववत् ॥ १ ॥ पूर्व ९मी० ॥ १० ॥ सर्वे० ॥ ६५३ ॥ १५

र-अज-आ नः अददत् ईसौख्यम् ॥ ६५४-६५७ ॥

र-काम अजो-हरः आ-ग्रह्या, ततो द्वन्द्वे कृते राजा - कन्दर्पेश्वरब्रह्माण । एते त्रयोऽपि देवा न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा ईसौख्य ईसौख्य च-लक्ष्मीसौख्य काम-सौख्य च अददत्-अदुरित्यर्थ । अत्र 'डुदाब्दाने' (पा० धा० १०९१) इत्यस्य धातोरात्मने-पदविबक्षाया अनद्यतनीविषये प्रथमपुरुषबहुवचने अददत् इति रूपम् । एवमग्रेऽपि विज्ञे-२० यम् । अर्था ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ ६५७ ॥

रै-अज-आ नः अददत् ईसौख्यम् ॥ ६५८-६६१ ॥

रो-रवि अज-स्मर अ-कृष्ण, ततो द्वन्द्वे कृते राजा -रवि स्मर-कृष्णा न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा ईसौख्य अददत्-अदुरित्यर्थ ॥ २ ॥ एव हे र!-हे अग्निदेवते! अजा-छागा, हुता इति शेष, न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा ईसौख्य-स्वर्गादिसौख्य २५ राज्यादिसौख्य वा अददत्-अदुरित्यर्थ । पूर्वमी० ॥ ४ ॥ इद अग्निहोत्र(त्रि?)वाक्यम् । तेषा हि अय अभिप्राय-अजादिहोमात् स्वर्गादिसुख प्राप्यते ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ ६६१ ॥

१ 'रम्भकोशे' इति ख-पाठ । २ अर्थांतरे तु 'र' अजा न ०' इति पाठ । ३-४-५ 'ईसौख्यम्' इति ख-पाठ ।

† अनेन चिह्नेन सूच्यते यदुतार्थांतरे ईकारस्थाने इकार इकारस्थाने ईकारो वा ज्ञेय ।

एवं नो-न अ-परब्रह्म परब्रह्मसदृश सारथ ददते । शेष पूर्वयत् । इदं कृष्णस्य
द्वारिकागमने धिरह्व्यासवृन्दावनवर्तिगोपाङ्गनामचनम् ॥३॥ अत्र चित्रादिस्वात् विसर्ग-
लोपो न दोषाय ॥ ३ ॥ सर्वे० ॥ ६४३ ॥

राजा नो ददते असौ स्त्री अम् ॥ ६४४ ॥

५ असौ राजा-नृप नः-अस्मभ्यं १ अस्माकं वा अ-परब्रह्म ददते । कि० ?
'स्त्री' स्व-सविदस्यास्तीति स्त्री । इदं ज्ञानिराजदीयमानपरब्रह्मणो नरस्य वचनम् ॥ १ ॥
एव असौ राजा अ-पर० नो-न ददते यत् । कि० ? स्त्री-ज्ञानी । इदं जडवचनम् ।
ज्ञानिनो हि गुणान् ज्ञानिन एव जानन्ति, न तु अतद्विधा अज्ञानिन । अतो मूर्खाणां
ज्ञानिनो न सौख्यप्रदा । यदुक्त श्रीचम्पूकथायाम्—

१६ “जानन्ति हि गुणान् वक्तुं, तद्विधा एव तादृशाम् ।
वेत्ति विश्वम्भरा भार, गिरीणां गरिमाश्रयम् ॥ १ ॥”

इति ॥ २ ॥

असौ न-अस्माकं राजा-अस्मत्स्वामी अ-पर० ददते । भक्तानामिति गम्यम् ।
कि० ? 'स्त्री' ज्ञानी, अर्थादुत्पन्नकेवलज्ञान । इदं कोपि स्विकस्वामिन अङ्गीकृतसयमभार
१५ तत् समुत्पन्नकेवलज्ञानं सममालोक्य अवादीत् ॥ ३ ॥ एव असौ राजा-यमो नो-न अ-
पर० ददते । कि० ? 'स्त्री' स्व-वितर्कं किममुं नरादिकं सहारामि किममुमित्यादिरूपो विद्यते
यस्मिन् यस्य वा स स्त्री । यमस्य हि प्राणिप्राणसहरणस्वभावत्वात् परब्रह्मदानं कुत ? ।
इदं यमापह्रियमाणनरवचनम् ॥ ४ ॥ असौ राजा-यमो न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २
वा अ-पर० ददते ? अपि तु नेत्यर्थं इति काक्वा व्याख्येयम् । यतो हि परो लक्षोपा
२० यैर्निजजीवितरक्षणकृते क्रियमाणैरपि यमो जनादि हरत्येव । यदुक्तम्—

“वदत यदीह कश्चिदनु सन्ततसुखपरिभोगलालित
प्रयतनशतपरोऽपि विगतव्ययमायुरवासवान् नर ? ।
न खलु नरसुरौघसिद्धविद्याधरकिन्नरनायकोऽपि य
सोऽपि कृतान्तदन्तकुलिशाक्रमणकशितो नै नश्यति ॥ १ ॥
नश्यति नैति यैति वितनोति करोति रसायनक्रिया
चरति गुरुव्रतानि विचराण्यपि विशति विशेषकातर ।
तपति तपासि खादति मिनानि करोति च मन्त्रसाधनं
तदपि कृतान्तदन्तयन्त्रकचक्रमणैर्विदीर्यते ॥ २ ॥”

२५

राजानोऽददत् ई सौख्यम् ॥ ६७३ ॥

राजानो-नृपाः ई-लक्ष्मी च पुनः सौख्यं-सुखं अददत् ॥ १ ॥ एवं राजानो-नृपाः ई-काम सुख (सौख्यं ?) यथा स्यात् तथा अददत् । धातूनामनेकार्थत्वात् प्रमदाजन काम-वन्त कृतवन्त इत्यर्थः । अत्र चित्रादित्वादनुस्वारगमनगमनयोर्न विशेषः । यदवादि (श्रीवाग्भट्टैः) श्रीवाग्भट्टालङ्कारे (श्लो० २०) —

“यमक-श्लेष चित्रेषु, वययोर्दलयोर्न मित् ।

नानुस्वार-विसर्गौ तु, चित्रभङ्गाय सम्मतौ ॥ १ ॥”

इत्यादि । एवमग्रेऽपि । नन्वत्र चशब्दस्य कथमसतोऽपि ग्रहणम् ? सत्यमाह भवान् । तथापि महाग्रन्थान्तरे प्रयोगदर्शनात् युक्तम् । यदुक्तं श्रीहैमवृहद्बृत्तिसारोद्धार-कक्षपुटे—

“यथा अहर्नयमानो, गामश्वं पुरुष पशुम् ।

वैवस्वतो न तृप्यति, सुराया इव दुर्मदी ॥१॥” ॥ ६७३ ॥

राजानोऽददत् ई सौख्यम् ॥ ६७४-६८५ ॥

हे सौख्यम् !-सौख्यसौख्यवतोरभेदोपचारात् हे सौख्यवत्पुरुष ! राजानो-नृपाः १ चन्द्रा २ यक्षा ३ यमा ४ वा ई-लक्ष्मी इ-काम वा अददत् । शेष पूर्ववत् ॥ ८ ॥ एव १५ ई इति इ इति वा पादपूरणे । राजानो-नृपा १ चन्द्रा २ यक्षा ३ यमाः ४ सौख्य-सुख अददत् । अर्थयोजना० । पूर्वोक्त ८ मीलने ॥ १६ ॥ सर्वे० ॥ ६८५ ॥

राजानः । दद तेसौख्यम् ॥ ६८६-६८९ ॥

हे राजान !-हे नृपाः ! १ चन्द्रा ! २ यक्षा ! ३ यमा ! ४ वा । यूयमिति शेष । ‘तेसौख्यं’ ता-लक्ष्मी इ-काम तयो सौख्य तेसौख्य दद इति ४ । अर्थयोजना स्वयं २० विधेया ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ ६८९ ॥

रा जा नो ददत् ईसौख्यम् ॥ ६९०-६९५ ॥

जा-जेतार. पुरुषा न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा नो-न वा ३ ईसौख्यं-लक्ष्मी-सौख्य १ इसौख्य-कामसौख्य २ वा अददत् ॥ ६ ॥ अर्थयोजना स्वयं० । कि० ? ‘रा’ राजन्त इति रा । सर्वे० ॥ ६९५ ॥

रा जा ! नो दद तेसौख्यम् ॥ ६९६-६९७ ॥

हे जा ! यूय तेसौख्यं-लक्ष्मीकामसुख नो-न दद । अथवा नो-न दद ? अपि तु अदद्भवमित्यर्थः । अर्थयो० २ । कि० ? ‘रा’ पूर्ववत् । सर्वे० ॥ ६९७ ॥

राजानः अददत्त ईसौख्यम् ॥ ६६२-६६३ ॥

राजानो-नृपा ईसौख्य-लक्ष्मीसौरय ईसौरय-कामसौरयं च अददत्त-अदुरित्यर्थः
॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ६६३ ॥

राजानः । दद तेसौरयम् ॥ ६६४ ॥

५ हे राजान !-हे नृपा ! यूयमिति क्रियासामर्थ्याद् गम्यम् । 'तेसौख्य दद' ता-
लक्ष्मी इ-काम तयो सौरय तेसौख्य दद-अददध्ममित्यर्थः । अत्र ददेति परोक्षामध्य-
मपुरुषप्रत्ययचने रूपम् । एवमग्रेऽपि ज्ञेयम् । सच० ॥ ६६४ ॥

र-अ-अ. जा । नो ददते सौरयम् ? ॥ ६६५-६६६ ॥

हे जा -हे जेतृपुरुषा ! र अर्थात् अग्निदेव अ -ऋष्णः अ -गरुड । ततो ब्रह्मे
१० कृते रा -अग्नि चिष्णु-गरुडाख्या देवा नो-न सौख्यं मुक्त ददते ? अपि तु ददते इत्यर्थः ।
एव नो-न असौख्य ददते ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ६६६ ॥

राजान ! अददत्त ईसौख्यम् ॥ ६६७-६७२ ॥

हे राजान !-हे चन्द्रमस ! भवन्त इति शेष क्रियासामर्थ्याद् गम्य ईसौख्य-
-कामसौख्य अददत्त-अदुरित्यर्थः । सयोगिनीनामिति शेषः ॥ १ ॥ एव ईसौख्य-लक्ष्मीं
१५ (लक्ष्मीसुख) अददत्त । देवत्वेन स्वसेवाजुषा लक्ष्मीसौख्यदानत्वात् तेषाम् । अत्र चन्द्र
मसा बहुत्व जैनमतमाश्रित्य—

“दो ससि दो रवि पढमे दुगुणा लवणम्मि धाइय(यई ?) सडे ।

वारस ससि वारस रवि तप्पभिइ निदिट्ठससिरविणो ॥ १ ॥

तिगुणा पुविल्लजुया अणतराणतरम्मि खित्तम्मि ।

कालोए वायाला विसत्तरी पुक्खरद्धम्मि ॥ २ ॥”

२०

इत्यादिप्रकारेणासङ्ख्येयत्व चन्द्रमसाम् ॥ सर्वे० ॥ २ ॥ एव हे राजान !-हे यक्षा !
भवन्त इति शेष ईसौख्य ईसौख्य वा अददत्त, अदुरित्यर्थः ॥ २ ॥ अर्थयोजना स्वयं
कार्या । एव हे राजान !-हे यमा ! भवन्त ईसौख्य १ ईसौख्य वा २ अददत्त ? अपि
तु नेत्यर्थः ॥ ए२ ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ ६७२ ॥

१ छाया—

द्वौ शशिनौ द्वौ रवी प्रथमे द्विगुणा लवणे धातकीलण्डे ।

द्वादश शशिनो द्वादश रवय तत्पञ्चति निर्दिष्टशशिरवय ॥

त्रिगुणा पूर्वोययुता अनंतरान्तरे क्षेत्रे ।

कालोदयौ द्विचत्वारिंशद् द्वाससति पुष्करार्धे ॥

२ 'कुया' इति ख-पाठः ।

राजानोऽददत् ईं सौख्यम् ॥ ६७३ ॥

राजानो-नृपाः ईं-लक्ष्मीं च पुनः सौख्य-सुखं अददत् ॥ १ ॥ एव राजानो-नृपाः इ-
काम सुखं (सौख्यं ?) यथा स्यात् तथा अददत् । धातूनामनेकार्थत्वात् प्रमदाजन काम-
वन्त कृतवन्त इत्यर्थः । अत्र चित्रादित्वादनुस्वारागमनगमनयोर्न विशेषः । यदवादि
(श्रीवाग्भट्टैः) श्रीवाग्भट्टालङ्कारे (श्लो० २०) —

“यमक-श्लेष चित्रेषु, वययोर्दलयोर्न मित् ।

नानुस्वार-विसर्गो तु, चित्रभङ्गाय सम्मतौ ॥ १ ॥”

इत्यादि । एवमग्रेऽपि । नन्वत्र चशब्दस्य कथमसतोऽपि ग्रहणम् ? सत्यमाह भवान् ।
तथापि महाग्रन्थान्तरे प्रयोगदर्शनात् युक्तम् । यदुक्त श्रीहैमवृहद्वृत्तिसारोद्धार-
कक्षपुटे—

“यथा अहर्नयमानो, गामश्वं पुरुष पशुम् ।

वैवस्वतो न तृप्यति, सुराया इव दुर्मदी ॥१॥” ॥ ६७३ ॥

राजानोऽददत् ईं सौख्यम् ॥ ६७४-६८५ ॥

हे सौख्य !-सौख्यसौख्यवतोरभेदोपचारात् हे सौख्यवत्पुरुष ! राजानो-नृपाः १
चन्द्रा २ यक्षा ३ यमा ४ वा ईं-लक्ष्मी इ-काम वा अददत् । शेषं पूर्ववत् ॥ ८ ॥ एव १५
ईं इति इ इति वा पादपूरणे । राजानो-नृपा १ चन्द्रा २ यक्षा ३ यमा ४ सौख्यं-सुख
अददत् । अर्थयोजना० । पूर्वोक्त ८ मीलने ॥ १६ ॥ सर्वे० ॥ ६८५ ॥

राजानः । दद तेसौख्यम् ॥ ६८६-६८९ ॥

हे राजान !-हे नृपाः ! १ चन्द्रा ! २ यक्षा ! ३ यमा ! ४ वा । यूयमिति शेषः ।
‘तेसौख्यं’ ता-लक्ष्मी इ-काम तयोः सौख्य तेसौख्य दद इति ४ । अर्थयोजना स्वयं १०
विधेया ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ ६८९ ॥

रा जा नो ददत् ईंसौख्यम् ॥ ६९०-६९५ ॥

जा-जेतार पुरुषा न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा नो-न वा ३ ईंसौख्य-लक्ष्मी-
सौख्य १ इसौख्य-कामसौख्य २ वा अददत् ॥ ६ ॥ अर्थयोजना स्वयं० । किं० ? ‘रा’
राजन्त इति रा । सर्वे० ॥ ६९५ ॥

रा जा । नो दद तेसौख्यम् ॥ ६९६-६९७ ॥

हे जा ! यूय तेसौख्य-लक्ष्मीकामसुख नो-न दद । अथवा नो-न दद ? अपि तु
अददध्ममित्यर्थः । अर्थयो० २ । किं० ? ‘रा’ पूर्ववत् । सर्वे० ॥ ६९७ ॥

राजानः अददत्त ईसौख्यम् ॥ ६६२-६६३ ॥

राजानो-नृपा ईसौख्य-लक्ष्मीसौख्य ईसौरयं-कामसौरय च अददत्त-अदुरित्यर्थ.
॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ६६३ ॥

राजान ! दद तेसौरयम् ॥ ६६४ ॥

हे राजान !-हे नृपा ! यूयमिति क्रियासामर्थ्याद् गम्यम् । 'तेसौख्य दद' ता-
लक्ष्मी इ-काम तयो सौख्य तेसौख्य दद-अदद्धमित्यर्थ । अत्र ददेति परोक्षामध्य-
मपुरुषनहुवचने रूपम् । एवमग्रेऽपि ज्ञेयम् । सर्वे० ॥ ६६४ ॥

र-अ-अः जा ! नो ददते सौरयम् ? ॥ ६६५-६६६ ॥

हे जा-हे जेतुपुरुषा ! र अर्थात् अग्निदेव अ-कृष्णः अ-गरुड । ततो द्वन्द्वे
० कृते रा-अग्नि चिष्णु गरुडाख्या देवा नो-न सौख्य सुख ददते ? अपि तु ददते इत्यर्थ ।
एव नो-न असौख्य ददते ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ६६६ ॥

राजान ! अददत्त ईसौख्यम् ॥ ६६७-६७२ ॥

हे राजान !-हे चन्द्रमस ! भवन्त इति शेष क्रियासामर्थ्याद् गम्य ईसौख्य-
-कामसौख्य अददत्त-अदुरित्यर्थ । सयोगिनीनामिति शेष ॥ १ ॥ एव ईसौख्य-लक्ष्मी
५ (लक्ष्मीसुख) अददत्त । देवत्वेन स्वसेवाजुषा लक्ष्मीसौख्यदानत्वात् तेषाम् । अत्र चन्द्र-
मसा बहुव्य जैनमतमाश्रित्य—

“दो ससि दो रवि पढमे दुगुणा लवणम्मि धाइय(यई?)सडे ।

वारस ससि वारस रवि तप्पभिइ निदिद्वससिरविणो ॥ १ ॥

तिगुणा पुबिहज्जुया अणतराणतरम्मि खित्तम्मि ।

कालोए वायाला विसत्तरी पुक्खरद्धम्मि ॥ २ ॥”

इत्यादिप्रकारेणासङ्ख्येयत्वं चन्द्रमसाम् ॥ सर्वे० ॥ २ ॥ एव हे राजान !-हे यक्षा !
भवन्त इति शेष ईसौख्य ईसौख्य वा अददत्त, अदुरित्यर्थ ॥ २ ॥ अर्थयोजना स्वय
कार्या । एव हे राजान !-हे यमा ! भवन्त ईसौख्य १ ईसौख्यं वा ० अददत्त ? अपि
तु नेत्यर्थ ॥ एव ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ ६७२ ॥

१ छाया—

द्वौ शशिनी द्वौ रवी प्रथमे द्विगुणा लवणे धातकीखण्डे ।

द्वादश शशिनी द्वादश रवय तत्प्रभृति निर्दिष्टशशिरवय ॥

त्रिगुणा पूर्वोक्तयुता अनन्तरान्तरे क्षेत्रे ।

कालोद्धौ द्विचत्वारिंशद् द्वादशसति पुष्कराध ॥

२ 'कुर्या' इति ख-पाठ ।

राजानोऽददत् ई सौख्यम् ॥ ६७३ ॥

राजानो-नृपाः ई-लक्ष्मीं च पुनः सौख्यं-सुखं अददत् ॥ १ ॥ एवं राजानो-नृपाः इ-
काम सुख (सौख्यं ?) यथा स्यात् तथा अददत् । धातूनामनेकार्थत्वात् प्रमदाजन काम-
वन्त कृतवन्त इत्यर्थः । अत्र चित्रादित्वादनुस्वारागमनगमनयोर्न विशेषः । यदवादि
(श्रीवाग्भट्टैः) श्रीवाग्भट्टालङ्कारे (श्लो० २०) —

“यमक-श्लेष चित्रेषु, वययोर्दलयोर्न मित् ।

नानुस्वार-विसर्गो तु, चित्रभङ्गाय सम्मतौ ॥ १ ॥”

इत्यादि । एवमग्रेऽपि । नन्वत्र चशब्दस्य कथमसतोऽपि ग्रहणम् ? सत्यमाह भवान् ।
तथापि महाप्रन्यान्तरे प्रयोगदर्शनात् युक्तम् । यदुक्त श्रीहैमवृहद्वृत्तिसारोद्धार-
कक्षपुटे—

“यथा अहर्नयमानो, गामश्वं पुरुष पशुम् ।

वैवस्वतो न तृप्यति, सुराया इव दुर्मदी ॥ १ ॥” ॥ ६७३ ॥

राजानोऽददत् ई सौख्यम् । ॥ ६७४-६८५ ॥

हे सौख्य !-सौख्यसौख्यवतोरभेदोपचारात् हे सौख्यवत्पुरुष ! राजानो-नृपाः १
चन्द्रा २ यक्षा ३ यमा ४ वा ई-लक्ष्मीं इ-काम वा अददत् । शेष पूर्ववत् ॥ ८ ॥ एव १५
ई इति इ इति वा पादपूरणे । राजानो-नृपा १ चन्द्रा २ यक्षा ३ यमाः ४ सौख्यं-सुख
अददत् । अर्थयोजना० । पूर्वोक्त ८ मीलने ॥ १६ ॥ सर्वे० ॥ ६८५ ॥

राजान ! दद तेसौख्यम् ॥ ६८६-६८९ ॥

हे राजान !-हे नृपाः ! १ चन्द्रा ! २ यक्षा ! ३ यमा ! ४ वा । यूयमिति शेष ।
‘तेसौख्यं’ ता-लक्ष्मी इ-काम तयो सौख्य तेसौख्य दद इति ४ । अर्थयोजना स्वयं २०
विधेया ॥ ४ ॥ सर्वे० ॥ ६८९ ॥

रा जा नो ददत् ईसौख्यम् ॥ ६९०-६९५ ॥

जा-जेतार पुरुषा न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा नो-न वा ३ ईसौख्य-लक्ष्मी-
सौख्य १ ईसौख्य-कामसौख्य २ वा अददत् ॥ ६ ॥ अर्थयोजना स्वयं० । किं० ? ‘रा’
राजन्त इति रा । सर्वे० ॥ ६९५ ॥

रा जा ! नो दद तेसौख्यम् ॥ ६९६-६९७ ॥

हे जा ! यूय तेसौख्य-लक्ष्मीकामसुख नो-न दद । अथवा नो-न दद ? अपि तु
अदद्वध्वमित्यर्थः । अर्थयो० २ । किं० ? ‘रा’ पूर्ववत् । सर्वे० ॥ ६९७ ॥

१ ‘ययाहयतेयमानो’ इति प-पाठ । २ अथा-तरे ‘सौख्य’ इति घृणक पद ज्ञेयम् ।

राजा नोऽददत ईसौरयम् ॥ ६९८-७०० ॥

राजा-यतय, व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत्, न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा ईसौरय अद-
दत । अथवा राजा-यंतयो नो-न ईसौरय-कामसौरयं अददत ॥ ३ ॥ सर्वे ० ॥ ७०० ॥

लौजानो ददते सौरयम् ॥ ७०१-७१४ ॥

५ रलयोरैक्यात् लाजा-तन्दुला न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा सौरय-मुख ददते ।
अत्र केनचिदजीर्णतन्दुलेन जीर्णतन्दुलस्य पुनः पृष्टं यदुत भो ! पुष्पाक तन्दुला की-
दृशा ? तत्तत्सौरुक्तमिदं वचनम् ॥ २ ॥ एव लाजा-तन्दुला न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २
वा असौरय ददते । इदं तद्विपरीतजनानां वचनम् । सर्वे ० ॥ ४ ॥ एव लाजा नो-न सौरयं
१ असौरय २ वा ददते । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ २ ॥ पूर्व ४ मीलने ॥ ६ ॥

१० एव लाजा-तन्दुला हे न-हे पुरुष । सौरय १ असौरय २ वा ददते । अर्थयो ०
पूर्व ६ मीलने ॥ ८ ॥

एव "न पुनर्वन्धवुद्धयो" इति वचनात् । उ इति पादपूरणे सम्बोधने वा । हे न-
हे बुद्ध । लाजा-तन्दुला सौरय १ असौरय २ वा ददते । तदभिलाषाकाणां अनभि-
लाषाकाणां च ॥ पूर्व ८ मीलने ॥ १० ॥

१५ एव न-अस्माकं लाजा अस्मदीयतन्दुला सौरयं १ असौरय २ च ददते ।
अर्थयो ० । पूर्व १० मीलने ॥ १२ ॥

एव लाजानां तन्दुलानां अन-शकटं लाजान-तन्दुलशकटं सौरय ददते । अप्राप्त-
तन्दुलस्येति शेषः । एव लाजान-तन्दुलशकटं असौरय ददते तथाविधानां केषाञ्चित्
॥ २ ॥ पूर्व १२ मीलने ॥ १४ ॥ सर्वे ० ॥ ७१४ ॥

२० लाजा नो अददत ईसौरयम् ॥ ७१५-७३६ ॥

लाजा-तन्दुला न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा ईसौरय-लक्ष्मीसौरय ऋद्धिसुख
अददत-अदुरित्यर्थः । तन्दुलेभ्यो हि लक्ष्मीसौरय भवत्येवेति अद्ययोजना । अन्यथा वा
यथासम्भव विधेया ॥ २ ॥ एव लाजा न-अस्मभ्यं १ अस्माकं २ वा ईसौरय-कामसुख
अददत-अदुरित्यर्थः । अर्थयो ० । २ (पूर्व) मीलने ॥ ४ ॥ एव लाजा नो-न ईसौरय ईसौरय
१ वा अददत । अर्थयो ० २ । पूर्व ४ मीलने ॥ ६ ॥ एव लाजा-तन्दुला न-अस्मभ्यं १
अस्माकं २ वा ई-लक्ष्मी ई-काम सुख यथा स्यात् तथा अददत-अदु । अर्थयो ० । ४ ।
पूर्व ४ मीलने ॥ ८ ॥ एव नो-न ई-लक्ष्मी चकारस्य पूर्वोक्तरीत्या सौरय च अद-
दत । एव कामवाचिना इशब्देन सममपि अर्थः कार्यः । २ । पूर्व ८ मीलने ॥ १० ॥ एव

हे न !-हे पुरुष ! लाजा ईसौख्य १ ई च पुनः सौख्यं वा अददत । ११ एवं इसौख्यं १ इ च पुनः सौख्यं वा अददत ॥ ४ ॥ अर्थयो० । पूर्व १० मीलने ॥ १४ ॥ एव उ इति सम्बोधने हे न !-बुद्ध ! लाजा ईसौख्य १ ई च पुनः सौख्यं वा २ अददत । एव इसौख्य इ-काम सौख्य-सुख च वा अददत । अर्थयो० ४ । पूर्व १४ मी० ॥ १८ ॥ एवं न - अस्माक लाजा अस्मदीयतन्दुला ईसौख्य १ इसौख्य वा २ अददत अदुरित्यर्थः २ । ५ । पूर्व १८ मीलने ॥ २० ॥ एव लाजान -तन्दुलशकट ईसौख्य इसौख्य वा २ अददत अदुः । पूर्व २० मीलने ॥ २२ ॥ एव सर्वमीलने ॥ ७३६ ॥

लाजा ! नो दद तेसौख्यम् ॥ ७३७-७३८ ॥

हे लाजा !-हे तन्दुला ! यूय तेसौख्य-लक्ष्मी-कामसुख नो-न दद । अथवा नो-न दद ? अपि तु अदद्भवमित्यर्थः ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ७३८ ॥ १०

लाजा नो ददते सौख्यम् ॥ ७३९-७७६ ॥

एवं यथा सप्तत्रिंशदर्थानां तन्दुलवाचिना लाजशब्देन पूर्वं प्रदर्शिता । तथा "लाजा भृष्टधान्ये स्युरक्षते" इति अनेकार्थतिलकवचनात् लाजा-भृष्टधान्यानि तद्वाचिनाऽपि लाजशब्देन सप्तत्रिंशदर्थानां कार्या । यथा लाजा-भृष्टधान्यानि न-अस्मभ्य १ अस्माक वा २ सौख्यं ददते इत्यादि । एव सर्वेऽपि ॥ ७७६ ॥ १५

लाज-अनो ददते सौख्यम्* ॥ ७७७-७७८ ॥

"लाजः स्यादाव्रततन्दुले । लाजास्तु भृष्टधान्ये स्युर्लाज पुनरुशीरके" इति श्रीहैमानेकार्थ (का० २ श्लो० ८९-९०)वचनात् लाजानि-वालका तेषां अन-शकट लाजान-वालकशकट सौख्य असौख्य च ददते । भोगिना योगिना चेत्यर्थयोजना । सर्वे० ॥ ७७८ ॥

लाज-अनः अददत ईसौख्यम् ॥ ७७९-७८० ॥ २०

लाजानो-वालकशकट ईसौख्य-लक्ष्मीसुख १ कामसुखं २ (वा) अददत-अदात् । अर्थयो० ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ७८० ॥

लाजाणः ददते^१ सौख्यम्* ॥ ७८१-७९६ ॥

लाजा -तन्दुलास्तान् अणति-गच्छति गत्यर्थानां प्राप्त्यर्थत्वात् प्राप्नोतीति लाजाण । अचप्रत्यय तन्दुलप्रापक । एवविध कोऽपि जन सौख्य १ असौख्य २ च ददते । अर्थयो० ॥ २ ॥ एव लाजाण ईसौख्य इसौख्य वा अददत । पूर्व २ मी० ॥ ४ ॥ एव भृष्टधान्यप्रापकवाचिनाऽपि लाजाणशब्देन ४ अर्था कार्या । यथा लाजाण-भृष्टधान्यप्रापक सौख्य असौख्य च ददते इत्यादि पूर्व ४ मी० ८ । एव वालकप्रापकवाचि-

राजा नोऽददत ईसौख्यम् ॥ ६९८-७०० ॥

राजा-यतय, व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत्, न-अस्मभ्यं १ अस्माक २ वा ईसौख्य अद-
दत । अथवा राजा-यंतयो नो-न ईसौख्य-कामसौख्य अददत ॥ ३ ॥ सर्वे ॥ ७०० ॥

लौजानो ददते सौख्यम् ॥ ७०१-७१४ ॥

५ रलयोरैक्यात् लाजा-तन्दुला न-अस्मभ्यं १ अस्माक २ वा सौख्य-मुखं ददते ।
अत्र केनचिदजीर्णतन्दुलेन जीर्णतन्दुलस्य पुंस पृष्ठ यदुत भो ! पुष्पाक तन्दुला की-
दृशा ? ततस्तैरुक्तमिदं वचनम् ॥ २ ॥ एव लाजा-तन्दुला न-अस्मभ्यं १ अस्माक २
वा असौख्य ददते । इदं तद्विपरीतजनानां वचनम् । सर्वे ॥ ४४ ॥ एव लाजा नो-न सौख्य
१ असौख्य २ वा ददते । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ २ ॥ पूर्व ४ मीलने ॥ ६ ॥

१० एव लाजा-तन्दुला हे न !-हे पुरुष ! सौख्य १ असौख्य २ वा ददते । अर्थयो०
पूर्व ६ मीलने ॥ ८ ॥

एव “न पुनर्वन्धवुद्भयो ” इति वचनात् । उ इति पादपूर्णे सम्बोधने वा । हे न !
-हे बुद्ध ! लाजा-तन्दुला सौख्य १ असौख्य २ वा ददते । तदभिलाषकाणां अनभि-
लाषकाणां च ॥ पूर्व ८ मीलने ॥ १० ॥

१५ एव न-अस्माक लाजा असमक्षीयतन्दुला सौख्य १ असौख्य २ च ददते ।
अर्थयो० । पूर्व १० मीलने ॥ १२ ॥

एव लाजानां तन्दुलानां अन-शकट लाजान-तन्दुलशकट सौख्य ददते । अप्राप्त-
तन्दुलस्येति शेष । एव लाजान-तन्दुलशकट असौख्य ददते तथाविधानां केषाञ्चित्
॥ २ ॥ पूर्व १२ मीलने ॥ १४ ॥ सर्वे ॥ ७१४ ॥

२० लाजा नो अददत ईसौख्यम् ॥ ७१५-७३६ ॥

लाजा-तन्दुला न-अस्मभ्यं १ अस्माक २ वा ईसौख्य-लक्ष्मीसौख्य ऋद्धिसुखं
अददत-अदुरित्यर्थ । तन्दुलेभ्यो हि लक्ष्मीसौख्यं भवत्येवेति अर्थयोजना । अन्यथा वा
यथासम्भव विधेया ॥ २ ॥ एव लाजा न-अस्मभ्यं १ अस्माक २ वा ईसौख्य-कामसुख
अददत-अदुरित्यर्थ । अर्थयो० । २ (पूर्व)मीलने ॥ ४४ ॥ एव लाजा नो-न ईसौख्य ईसौख्य
२५ वा अददत । अर्थयो० २ । पूर्व ४ मीलने ॥ ६ ॥ एव लाजा-तन्दुला न-अस्मभ्यं १
अस्माक २ वा ई-लक्ष्मी इ-काम सुखं यथा स्यात् तथा अददत-अदु । अर्थयो० । ४ ।
पूर्व ४ मीलने ॥ ८ ॥ एव नो-न ई-लक्ष्मी चकारस्य पूर्वोक्तरीत्या सौख्यं च अद-
दत् । एव कामवाचिना इशब्देन सममपि अर्थं कार्यं । २ । पूर्व ८ मीलने ॥ १० ॥ एव

लाः जाः नो ददते सौख्यम् ॥ ८२०-८२९ ॥

“ल’ स्याद् द्रुमशाखाया” इति कालिदासवचनात् लः-द्रुमशाखा तत्र अतन्ति-सततं गच्छन्तीति ला-कपय हे जा’ । नो-न सौख्य १ असौख्यं वा २ ददते । एव ले-अम्बरे अदन्तीति ला-खेदा । हे ज !-हे जेतृपुरुष ! आः इति पादपूरणे । न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा सौख्य १ असौख्य वा २ ददते ॥ ४ ॥ एव न-अस्मभ्य १ अस्माक वा २, ५ ईसौख्य इसौख्य २ वा अददत् ॥ ४ ॥ सर्वे ० ८ ॥ पूर्व १२ मीलने ॥ २० ॥ सर्वे ० ८२९ ॥

लाः ! ज-अन’ ददते सौख्यम् ॥ ८३०-८४१ ॥

(हे) लाः !-हे इन्द्रा’ । १ हे खेदा । २ (वा) जाना-जेटृपुरुषाणा अन-शकट जान सौख्य असौख्य च ददते ॥ सर्वे ० ४ ॥ एव जाया-जनन्या वा अन-शकट जान सौख्य १ असौख्य २ च ददते । सम्बोधनपदद्वय पूर्ववत् ॥ ८ ॥ पूर्व ४ मी ० १२ । सर्वे ० ८४१ ॥ १०

ल-अजा’ नो ददते सौख्यम् ॥ ८४२-८७७ ॥

अजन्ति-क्षिपन्तीति अजा-क्षेपकाः, लस्य-इन्द्रस्य अजा-क्षेपका, लाजा । ये केचन एवविधा न-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा सौख्य १ असौख्य २ वा ददते ॥ ४ ॥ अर्थयोजना स्वयं । एव लाया-लक्ष्म्या अजा-क्षेपका लाजा-लक्ष्मीतिरस्कारकारिण पुरुषा न-अस्माक १ अस्मभ्यं २ वा सौख्य १ असौख्य २ वा ददते । अर्थयो ० । पूर्व १५ ४ मी ० ८ ॥ एव ले-आकाशे अजन्ति-गच्छन्तीति लाजाः-ग्रहाः न-अस्मभ्य ० इत्यादि पूर्ववत् ४ कार्या । पूर्व ८ मी ० १२ ॥ एव ला-द्रुमशाखाः तासु अजन्ति-गच्छन्ति-एकस्या शाखाया सकाशात् अन्यस्या शाखाया कुर्दनेन यान्तीति लाजा-धानरा न-अस्मभ्य ० इत्यादि ४ कार्या । पूर्व १२ मी ० १६ ॥ एव १६ अपि अर्था ईसौख्य १ इसौख्य वा २ अददत्-अदुरित्यर्थ । इत्येवरीत्या द्विगुणा कार्या जाता ॥ ३२ ॥ एव ‘ला आदाने’ १० (पा० धा १०५८) इत्युक्तत्वात् लाधातु । हे जा ! नो-न असौख्य सौख्य २ वा ददते इति वैयाकरणाना अवैयाकरणाना च वचन ॥ २ ॥ एव राधातुरपि २ ॥ ४ ॥ पूर्व ३२ मी ० ३६ ॥ सर्वे ० ८ ॥ सङ्कलिता ॥ ८७७ ॥

ल-अज ! अन’ ददते सौख्यम् ॥ ८७८-९२७ ॥

लस्य-इन्द्रस्य अज-क्षेपक लाज १, अथवा लाया-लक्ष्म्या अज-क्षेपक लाज’ २५ २, एव राज-कामक्षेपक ३, एवं राज-हर्षक्षेपक ४, रा-रमणी तस्या अज-क्षेपक वा राज ५, तत्सम्बोधने हे राज’ ॥ ५ ॥ अन-शकट सौख्यं १ असौख्य २ वा ददते । ममेति शेष । अयमर्थ-यो हि कोऽपि इन्द्रमवगणयति त प्रति कस्यचित् प्रियशकटस्य अप्रियशकटस्य वा पुरुषस्योक्तिरिय जाता ॥ १० ॥ एव हे लाज ! ५ व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् ।

नाऽपि लाजाणशब्देन ४ अर्थाः कार्या । पूर्वं ८ मी० ॥१३॥ एव लाजा-आर्द्रतम्बुका-
पृथुका इत्यर्थः तान् अणतीति लाजाण-पृथुकप्रापको जन सौख्य १ असौख्यं २ वा
ददते । एव पूर्ववत् ४ पूर्व १२ मी० १६ । सर्वे० ॥ ७९६ ॥

राजा अणः ददते सौख्यम् ॥ ७९७-८०० ॥

५ अणः-शब्दः सौख्य असौख्यं च ददते । किं० ? 'राजा' रजयति जनमनासीति
राजा, मधुरगीतादिध्वनिरित्यर्थः । एव ईसौख्य ईसौख्य च अददत । अर्थयो० ॥ ८०० ॥

ला जानो ! ददते सौख्यम् ॥ ८०१-८०४ ॥

“जाया जनन्योर्जायन्त” इति श्रीविश्वशम्भु(श्लो० ३५)वचनात् जाया-जनन्या
नु-स्तुतिर्यस्य स जानु, अथवा जया-मात्रया हेतुभूतया नु-स्तुतिर्यस्य स जानु,
१० अथवा जयेन आ-सामस्त्येन नु-स्तुतिर्यस्य स जानुस्तत्सम्बोधने हे जानो ! । “लो
महेन्द्रे मृते गत्या, ला च लक्ष्मीर्लम्ब्यरे” इति विश्वशम्भु(श्लो० १०४)वचनात् ला-
इन्द्रा सौख्य १ असौख्य २ च ददते । इदं शचीना बलादीना च वचनम् ॥२॥ एव ला-
इन्द्रा हे जानो ! ईसौख्य ईसौख्य च अददत २ ॥ पूर्व २ मी० ४ ॥ एव सर्वे० ॥ ८०४ ॥

ला ! जा नो दद तेसौख्यम् ॥ ८०५-८१० ॥

१५ हे ला !-हे इन्द्रा ! यूयं तेसौख्य-लक्ष्मी-कामसौख्य नो दद ॥ १ ॥ एव नो-
न दद ! अपि नु ददध्नमित्यर्थः ॥ २ ॥ किं० ला ? 'जा !' प्रतिपक्षजेतार ! ॥२॥ एव हे
ला !-हे इन्द्रा ! जा-जेतारः पुरुषा न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा सौख्य १ असौख्य
२ वा ददते । अर्थयो० ॥४॥ पूर्व २ मी० ॥ ६ ॥ सर्वे० ॥ ८१० ॥

ला ! जा नो ददते असौख्यम् ॥ ८११-८१५ ॥

२० हे ला !-हे इन्द्रा ! जा-जेतार-अस्मत्पराभवकारिण प्रतिपक्षाः न-अस्मभ्य १
अस्माक २ वा असौख्य ददते । इदं परामिभूतदेवानामिन्द्र प्रति वचनम् ॥२॥ एव नो-
सौख्य ददते १ ॥३॥ एव हे जा !-हे जेतृपुरुषा ! ला-इन्द्रा नो-न सौख्य ददते । इदं
बलादीना वचनम् । एव नो-न असौख्य ददते । इदं शचीना वचनम् ॥२॥ पूर्व ३ मी०
५ ॥ सर्वे० ॥ ८१५ ॥

२५ ला ज ! आ नो ददते सौख्यम् ॥ ८१६-८१९ ॥

“ला च लक्ष्मीर्लम्ब्यरे” इति विश्वशम्भु(श्लो० १०४)वचनात् ला-लक्ष्मी । हे
ज !-हे जेतृपुरुष ! आ इति सम्बोधने । न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा सौख्य असौख्य
वा २ ददते । इदं भोगिना योगिना च वचनम् ॥४॥ सर्वे० ॥ ८१९ ॥

राजा नः अददत इः सौख्यम् ॥ १६९-१८९ ॥

इ-काम न-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा सौख्य अददत-अदात् । किं० इः ?
'राजा' रज्जयति कामिजनमनासीति राजा । राजते वा राजा । एवं इः-काम नः-अस्माकं
सौख्य अददत ? अपि तु नेति काक्का व्याख्येयम् । आरक्तविरक्तयोर्वचनमेतत् । एव अस्य-
ईश्वरस्य अपत्यं इ-विनायक १ एव अस्य-वायो. अपत्यं इ-हनुमान् पवनपुत्रत्वात् ।
तस्य २, एव अस्य-चन्द्रस्य अपत्य इः-बुधः ३, एवं अस्य-अग्ने. अपत्यं इ-अग्निपुत्र
४ एव अस्य-गरुडस्य अपत्य इ-गरुडपुत्र ५, एवं अस्य अर्हतोऽपत्यं इः-गणधरादि.
६ इत्यर्थवाचिनाऽपि ईशब्देन समं प्रत्येक त्रय त्रयोऽर्था कार्या । जाता. पद्मिर्गुणिता
१८ । पूर्व ३ मी० २१ । अर्थयोजना स्वयं कार्या । अत्र सर्वत्र विसर्गलोप चित्रादिवात्
न दोषाय ॥ सर्वे० ॥ १८९ ॥

राज ! आ नः अददत इः सौख्यम् ॥ १९०-१००४ ॥

हे राज ! हे राज ! वा । पूर्वोक्तार्थपञ्चकमध्ये कस्यापि सम्बोधनम् । आ इति
सम्बोधने पादपूरणे वा । ई-लक्ष्मी न-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा सौख्य अददत-
ददते स्म । इदं तथाविधपुरुष प्रति लक्ष्मीवाञ्छकाना वचनम् । एव न-अस्माकं सौख्यं
अददत ? अपि तु न इति काक्का व्याख्येयम् । अर्था ३ । एव भूमिश्मदिराश्मोह-
३ महानन्द ४ वाचिनाऽपि ईशब्देन समं अर्थत्रय २ कार्यम् । जाता. १२ ॥ पूर्व ३ मी०
१५ ॥ सर्वे० १००४ ॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ ऐ श्रीसर्वज्ञाय नम ॥

अथ पुन' प्रकारान्तरेण खण्डनया अर्थानाह—

राजा अ ! नोदद ! ते सौख्यम् ॥ १-१४० ॥

अटति अतति वा अ, कायति कामयते वा क, भातीति भ-नक्षत्रं इति 'क्वचित्'
(सिद्ध० ५-१-१७१) सूत्रे बृहद्भृत्तिन्याख्यानात् अटति-अतति-सतत गच्छति ससारे
इति अ-प्राणी अर्थात् कश्चिन्नरादि तत्सम्बोधन हे अ ! । अथास्यैवासाधारणविशेषणमाह-
हे नोदद ! नोदन् नोद-प्रेरण भो त्वमिदं कार्यं कुर्वित्यादिरूप त ददातीति नोदद ।
'असाधारणविशेषणात् विशेष्यप्रतीते' इति न्यायात् एवविध कोऽपि प्रेरणादायक पुरुष-
विशेषस्तत्सं० हे नोदद ! ते-तुभ्य राजा-नृपति सौख्य-सुख, ददात्विति शेष । इदमा-
शीर्वचनम् । अत्र सप्तसु अर्थेषु नोददशब्द प्रेरणादायको ज्ञेय । हे अ ! नोदद ! ते-
त्वया सौख्य दीयतामित्यर्थात् अर्थप्रकरणाद् वा गम्यम् । अत्र युष्मच्छब्दस्य तृतीयैकव-
चने ते इत्यादेश । यदुक्तम्—

“नः पुनर्वन्धवुज्जयो” इति (एकाक्षर०) वचनात् अन-अवन्धः सौख्यं १ असौख्यं २ च ददते २ ॥ १० ॥ इमानि प्रियवन्धाऽप्रियवन्धयोर्वचनानि । पूर्वं १० मी० २० ॥

(लाजाः ! नो ददते सौख्यम्)

एव हे लाजा ! ५ व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । नो-बुद्धोऽयगततत्त्व. सौख्यं १ असौख्यं २ ददते । इमानि ज्ञानिमूर्खयोर्वचनानि २ ॥ १० ॥ पूर्वं २० मी० ३० ॥

(लाजा ! ना उ ददते सौख्यम्)

हे लाजा ! ५ उ इति आमन्त्रणे । ना-पुमान् सौख्यं १ असौख्यं २ च ददते । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ १० ॥ पूर्वं ३० मी० ४० ॥

(लाजाः ! नो दद । तेसौख्यम्)

१० एव लाजा ! राजा ! वा ५ यूय तेसौख्य-लक्ष्मीकामसुख नो-न दद ५ । एव नो न दद ! अपि तु अदद्भूमित्यर्थं ॥ १० ॥ पूर्वं ४० मी० ५० ॥ सर्वे० ॥ ९२७ ॥

ल-अ-अजा नो ददते सौख्यम् ॥ ९२८-९३३ ॥

“ल इन्द्रे चलने स्मृत ” इति तिलकानेकार्यवचनात् लेन-चलनेन गत्वा अस्व-वायो अजा-क्षेपका लाजा विशेषणाद् विशेष्यप्रतीते (इति न्यायात्) लाजा-अम्बा १५ न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा नो-न सौख्यं १ असौख्यं २ वा ददते । इदं प्रियाम्बाना तद्विपरीताना च पुरुषाणा वचन ॥ ६ ॥ सर्वे० ॥ ९३३ ॥

ल-अ-आ जा ! नो ददते सौख्यम् ॥ ९३४-९३५ ॥

ले-आकाशे अतन्ति-गच्छन्ति अटन्तीति वा ला एवविधा आ-चन्द्रा लाजा । हे जा !-हे जेतार ! पुरुषा ! लाजा नो-न सौख्यं ददते । इदं विरहिण्या वचनम् । १० एव नो-न असौख्यं ददते । इदं सयोगिन्या वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे० ॥ ९३५ ॥

राजा नो ददते अ. सौख्यम् ॥ ९३६-९६८ ॥

अ-कृष्ण न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा सौख्यं १ असौख्यं २ च ददते । किं० अ १ ‘राजा’ स्वामी ॥ ४ ॥ एव शिवश्वायुर्ब्रह्मश्चन्द्रश्चाग्निश्वाचकेनाऽपि अशब्देन सम प्रत्येक ४ अर्था कार्या । यत्र स्वाम्यर्थो न सम्भवति तत्र राजते शोभते इति ३५ कर्तव्यम् । तत् पञ्चगुणिता चत्वारो जाता २० ॥ पूर्वं ४ मी० २४ ॥ सर्वे० ॥ ९५६ ॥ एव अर्हत्तृषिद्धश्वाचकेनाऽपि अनिरुद्ध(३)वाचकेनाऽपि अशब्देन सम प्रत्येक चत्वार चत्वारोऽर्था कार्या । त्रिगुणिता जाता १२ ॥ सर्वे० ॥ ९६८ ॥

राजा नः अददत इः सौख्यम् ॥ ९६९-९८९ ॥

इ'-काम. न'-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा सौख्यं अददत-अदात् । किं० इः ?
 'राजा' रञ्जयति कामिजनमनासीति राजा । राजते वा राजा । एवं इः-काम' नः-अस्माकं
 सौख्यं अददत ? अपि तु नेति काका व्याख्येयम् । आरक्तविरक्तयोर्वचनमेतत् । एवं अस्य-
 ईश्वरस्य अपत्य इ -विनायक' १ एव अस्य-वायो. अपत्य इ -हनुमान् पवनपुत्रत्वात् ५
 तस्य २, एव अस्य-चन्द्रस्य अपत्य इ -बुध' ३, एव अस्य-अग्नेः अपत्य इः-अग्निपुत्र
 ४ एव अस्य-गरुडस्य अपत्य इ -गरुडपुत्र' ५, एवं अस्य अर्हतोऽपत्यं इ -गणधरादि.
 ६ इत्यर्थवाचिनाऽपि ईशब्देन सम प्रत्येक त्रय त्रयोऽर्था कार्या । जाता. पद्मिगुणिता
 १८ । पूर्व ३ मी० २१ । अर्थयोजना स्वयं कार्या । अत्र सर्वत्र विसर्गलोप' चित्रादित्वात्
 न दोषाय ॥ सर्वे० ॥ ९८९ ॥

१०

राज ! आ नः अददत इः सौख्यम् ॥ ९९०-१००४ ॥

हे राज ! हे राज ! वा । पूर्वोक्तार्थपञ्चकमध्ये कस्यापि सम्बोधनम् । आ इति
 सम्बोधने पादपूरणे वा । ई -लक्ष्मी न.-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा सौख्य अददत-
 ददते स्म । इदं तयाविधपुरूप प्रति लक्ष्मीवाञ्छकाना वचनम् । एव न -अस्माक सौख्यं
 अददत ? अपि तु न इति काका व्याख्येयम् । अर्था ३ । एव भूमिः १ मदिरा २ मोह- १५
 ३ महानन्द ४ वाचिनाऽपि ईशब्देन समं अर्थत्रय २ कार्यम् । जाता. १२ ॥ पूर्व ३ मी०
 १५ ॥ सर्वे० १००४ ॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ पं श्रीसर्वज्ञाय नमः ॥

अथ पुनः प्रकारान्तरेण खण्डनया अर्थानाह—

राजा अ ! नोदद ! ते सौख्यम् ॥ १-१४० ॥

१०

अदति अतति वा अ', कायति कामयते वा क, भातीति भ-नक्षत्रं इति 'क्वचित्'
 (सिद्ध० ५-१-१७१) सूत्रे बृहद्वृत्तिव्याख्यानात् अदति-अतति-सतत गच्छति ससारे
 इति अ -प्राणी अर्थात् कश्चिन्नरादि तत्सम्बोधन हे अ ! । अथास्यैवासाधारणविशेषणमाह-
 हे नोदद ! नोदनं नोद -प्रेरण भो त्वमिदं कार्यं कुर्वित्यादिरूपं त ददातीति नोदद. ।
 'असाधारणविशेषणात् विशेष्यप्रतीते' इति न्यायात् एवंविध कोऽपि प्रेरणादायक पुरुष- २५
 विशेषस्तत्स० हे नोदद ! ते-तुभ्य राजा-नृपति सौख्य-सुख, ददात्विति शेष । इदमा-
 शीर्वचनम् । अत्र सप्तसु अर्थेषु नोददशब्द प्रेरणादायको ज्ञेय । हे अ ! नोदद ! ते-
 त्वया सौख्यं दीयतामित्यर्थात् अर्थप्रकरणाद् वा गम्यम् । अत्र शुष्मच्छब्दस्य तृतीयैकव-
 चने ते इत्यादेश । यदुक्तम्—

“नः पुनर्वन्धयुद्धयो” इति (एकाक्षर०) वचनात् जन-अवन्धः मोक्षं १ असौख्यं २ च ददते २ ॥ १० ॥ इमानि प्रियवन्धाऽप्रियवन्धयोर्वचनानि । पूर्व १० मी० २० ॥

(लाजाः ! नो ददते सौख्यम्)

एव हे लाजा ! ५ द्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । नो-बुद्धोऽवगततत्त्व सौख्यं १ असौख्यं २ च ददते । इमानि ज्ञानिमूर्खयोर्वचनानि २ ॥ १० ॥ पूर्व २० मी० ३० ॥

(लाजा ! ना उ ददते सौख्यम्)

हे लाजा ! ५ उ इति आमन्त्रणे । ना-पुमान् सौख्यं १ असौख्यं २ च ददते । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ १० ॥ पूर्व ३० मी० ४० ॥

(लाजा ! नो दद ! तेसौख्यम्)

१० एव लाजा ! राजा ! वा ५ यूय तेसौख्य-लक्ष्मीकामसुख नो-न दद ५ । एव नो न दद ? अपि तु अदद्व्यमित्यर्थः ॥ १० ॥ पूर्व ४० मी० ५० ॥ सर्वे ० ॥ ९२७ ॥

ल-अ-अजा नो ददते सौख्यम् ॥ ९२८-९३३ ॥

“ल इन्द्रे चलने स्मृत” इति तिलकानेकार्थवचनात् लेन-चलनेन गत्या अस्व-घायो अजा-क्षेपका लाजा ‘विशेषणाद् विशेष्यप्रतीते’ (इति न्यायात्) लाजा-अश्वा १५ न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा नो-न सौख्यं १ असौख्यं २ वा ददते । इदं प्रियाभ्यानां तद्विपरीतानां च पुरुषाणां वचन ॥ ६ ॥ सर्वे ० ॥ ९३३ ॥

ल-अ-आ जा ! नो ददते सौख्यम् ॥ ९३४-९३५ ॥

ले-आकाशे अतन्ति-गच्छन्ति अटन्तीति वा ला एवविधा आ-चन्द्रा लाजा । हे जा !-हे जेतार ! पुरुषा ! लाजा नो-न सौख्यं ददते । इदं विरहिण्या वचनम् । १० एव नो-न असौख्यं ददते । इदं सयोगिन्या वचनम् ॥ २ ॥ सर्वे ० ॥ ९३५ ॥

राजा नो ददते अ सौख्यम् ॥ ९३६-९६८ ॥

अ-कृष्ण न-अस्मभ्य १ अस्माक २ वा सौख्यं १ असौख्यं २ च ददते । किं० अ ? ‘राजा’ स्वामी ॥ ४ ॥ एव शिवश्वायुर्ब्रह्मश्चन्द्रश्चाग्निश्वाचकेनाऽपि अशब्देन सम प्रत्येक ४ अर्था कार्या । यत्र स्वाभ्यर्थो न सम्भवति तत्र राजते शोभते इति २५ कर्तव्यम् । ततः पञ्चगुणिता चत्वारो जाता २० ॥ पूर्व ४ मी० २४ ॥ सर्वे ० ॥ ९५६ ॥ एव अर्हत्सिद्धश्वाचकेनाऽपि अनिरुद्ध(श्)वाचकेनाऽपि अशब्देन सम प्रत्येक चत्वार चत्वारोऽर्था कार्या । त्रिगुणिता जाता १२ ॥ सर्वे ० ॥ ९६८ ॥

राजा नः अददत इः सौख्यम् ॥ ९६९-९८९ ॥

इः-कामः न-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा सौख्य अददत-अदात् । किं० इ' ?
'राजा' रञ्जयति कामिजनमनासीति राजा । राजते वा राजा । एव इ'-काम न-अस्माकं
सौख्यं अददत ? अपि तु नेति काका व्याख्येयम् । आरक्तविरक्तयोर्वचनमेतत् । एव अस्य-
ईश्वरस्य अपत्यं इ-विनायक १ एव अस्य-वायो. अपत्यं इ'-हनुमान् पवनपुत्रत्वात् ५
तस्य २, एव अस्य-चन्द्रस्य अपत्यं इ-बुध ३, एव अस्य-अग्ने अपत्यं इ'-अग्निपुत्र
४ एव अस्य-गरुडस्य अपत्यं इ-गरुडपुत्र. ५, एव अस्य अर्हतोऽपत्यं इ'-गणधरादिः
६ इत्यर्थवाचिनाऽपि ईशब्देन सम प्रत्येक त्रय त्रयोऽर्था कार्या । जाता पद्मिर्गुणिता
१८ । पूर्व ३ मी० २१ । अर्थयोजना स्वयं कार्या । अत्र सर्वत्र विसर्गलोप चित्रादित्वात्
न दोषाय ॥ सर्वे० ॥ ९८९ ॥

१०

राज ! आ नः अददत ईः सौख्यम् ॥ ९९०-१००४ ॥

हे राज ! हे राज ! वा । पूर्वोक्तार्थपञ्चकमध्ये कस्यापि सम्बोधनम् । आ इति
सम्बोधने पादपूरणे वा । ई-लक्ष्मी नः-अस्मभ्य १ अस्माकं २ वा सौख्य अददत-
ददते स्म । इदं तयाविधपुरुष प्रति लक्ष्मीवाञ्छकाना वचनम् । एव न-अस्माकं सौख्यं
अददत ? अपि तु न इति काका व्याख्येयम् । अर्था. ३ । एव भूमिश्मदिराश्मोह-
१५ ३ महानन्द ४ वाचिनाऽपि ईशब्देन सम अर्थत्रय २ कार्यम् । जाता. १२ ॥ पूर्व ३ मी०
१५ ॥ सर्वे० १००४ ॥

५ ५ ५ ५

॥ ऐ श्रीसर्वज्ञाय नमः ॥

अथ पुनः प्रकारान्तरेण सण्डनया अर्थानाह—

राजा अ ! नोदद ! ते सौख्यम् ॥ १-१४० ॥

१०

अदति अतति वा अ, कायति कामयते वा क, भातीति भ-नक्षत्रं इति 'क्वचित्'
(सिद्ध० ५-१-१७१) सूत्रे बृहद्भृत्तिव्याख्यानात् अदति-अतति-सतत गच्छति ससारे
इति अ-प्राणी अर्थात् कश्चिन्नरादि तत्सम्बोधन हे अ ! । अयास्यैवासाधारणविशेषणमाह-
हे नोदद ! नोदन नोद-प्रेरण भो त्वमिदं कार्यं कुर्वित्यादिरूपं त ददातीति नोदद ।
'असाधारणविशेषणात् विशेष्यप्रतीते' इति न्यायात् एवविध कोऽपि प्रेरणादायकं पुरुष-२५
विशेषस्तत्स० हे नोदद ! ते-नुम्य राजा-नृपति सौख्य-सुख, ददात्विति शेष । इदमा-
शीर्वचनम् । अत्र सप्तसु अर्थेषु नोददशब्द प्रेरणादायको ज्ञेय । हे अ ! नोदद ! ते-
त्वया सौख्यं दीयतामित्यर्थात् अर्थप्रकरणाद् वा गम्यम् । अत्र शुष्मच्छब्दस्य तृतीयैकव-
चने ते इत्यादेश । यदुक्तम्—

“वैपरीत्यविधानेन, नियमो नेप्यते बुधैः ।

अतः सर्वविभक्तीनां, भवन्ति वमनसादयः ॥’

इत्यादि । तथा—“गन्तव्या ते वसतिरलका नाम यक्षेश्वराणां” (मेघदूते पृ० श्लो० ७)
इत्यादि महाकविश्रीकालिदासप्रयोगदर्शनाच्च । अथवा “ते मे त्वया मयाऽर्थे सातत्येऽपि
नित्यसहाय्ययोरपि” इति अयमवृत्तिव्याख्यानात् ते इति त्वयाऽर्थे निपातः । एव-
मग्रेऽपि सदाऽनुसर्तव्यम् । किं त्वया ? ‘राजा’ राजते इति राष्ट्रं तेन राजा २ । हे अ !
नोदद ! ते-त्वया राजा सौख्यं नीयतामिति क्रियापदमर्थाक्षेपात् लभ्यम् । अत्र ‘णीञ्
प्रापणे’ (पा० धा० ९०१) इत्यस्य धातोर्द्विकर्मकत्वात् कर्मद्वयम् ॥ ३ ॥ हे अ ! नोदद !
ते-तव राजा सौख्यं, ददात्विति शेषः । इदमप्याशीर्वचनम् ॥ ४ ॥ हे अनोदद ! ते-तव
१० राजा-भवदीयो नृपः सौख्यं, दत्तामिति शेषः ॥ ५ ॥ हे अ ! नोदद ! ते-तव राजा सौख्यं
वर्तते, सौख्यहेतुत्वात् सौख्यकारकत्वात् तदभेदकत्वेन सौरयमेव, सुखचन्द्र इत्यादि कवि-
शिष्यो(क्षो ?) दाहरणात् ॥ ६ ॥ हे अ ! नोदद ! ते-तव राजा-भवदीयो नृपः सौख्यं सा-
क्षात् सौख्यमेव, ममेति शेषः ॥ ७ ॥ एव नञपूर्वेणापि प्रेरणादायकवाचिनोददपदेन पूर्व-
विधिना सप्तार्थाः कार्याः । यथा-हे अ ! अनोदद !-हे अप्रेरणादायक ! ते-तुभ्य राजा-
१५ नृपतिः सौख्यं-सुखं, ददातु इति शेषः । इत्यादि व्युत्पत्तिरर्थयोजना च स्वयं कार्या ।
सर्वे ० ॥ १४ ॥

नोदन नोद-प्रेरणं त दयते-पालयतीति नोदद-प्रेरणापालकः । अत्र हि केनापि
कस्मैचित् प्रोक्तम्-भो महानुभाव ! सुपात्राय दानं देहीति प्रेरणा चक्रे । ततस्तेनापि परम-
हितोपदेशत्वात् तथैवाकारितरां तस्मात् सोऽपि नोदद इत्युच्यते तत्सं० हे नोदद ! अ
१० इति अत्रापि विशेष्यसम्बोधनपदं कार्यम् । यथा-हे अ ! हे नोदद !-प्रेरणापालक ! ते-
तुभ्य राजा-नृपतिः सौख्यं ददात्वित्यादि दिग्मात्रेणापि प्रेरणापालकवाचिनोददपदेन
केवलेन नञ्समासपूर्वेण च पूर्ववत् १४ अर्थाः कार्याः । सर्वे ० ॥ २८ ॥ अत्र राजा अ !
अनोदद ! ते सौख्यं इत्यत्र पदमध्ये वारद्वयं “सर्वेण दीर्घं सह” (सारस्वते सू० ५२)
इति सूत्रं स्मरणीयम् । एवमग्रेऽपि सर्वत्र ज्ञातव्यम् ॥ २८ ॥

१ इदं तु तृतीयं चरणं, सम्पूर्णं पद्यं यथा—

सन्तप्तानां त्वमसि शरणं तत् पयोद ! प्रियायां

संदेशं मे हर वमनपतिकोचविक्षेपितम् ।

गन्तव्या ते वसतिरलका नाम यक्षेश्वराणां

बाह्योद्यानस्थितहरनिरञ्जिकाक्षोत्तहर्ष्या ॥ ७ ॥”

२ ‘त्वया गन्तव्येत्यर्थः’ इति श्रीमहिषाया टीकायाम् ।

३-४ ‘वाचिनः वृद्धं’ इति ग-म-पाठः ।

नोदं-प्रेरणं विवक्षितरूपं द्यति-खण्डयतीति सोऽपि नोददः-प्रेरणखण्डकः । केनापि कस्मैचिदुक्तं यदुक्तं भो देवानुप्रिय ! यत्पादिभ्यो दानं देहीति । ततस्तेनारुचित-तदीयवचनेन न कृतं तस्मात् सोऽपि नोदद । तत हे अ ! हे नोदद ! ते-तुभ्यं राजा सौख्यं ददातु इत्यादि प्रकारेण पूर्ववदत्रापि १४ अर्थाः प्रेरणखण्डकवाचिनोददपदेन केवलेन नञ्समासपूर्वेण च कार्याः । सर्वे ० ॥ ४३(२१) ॥

नोदनं नोद-प्रेरणं तेन तत्र दो-दानं यस्य यस्मात् यस्मिन् वा सोऽपि नोददः, यो हि स्वयमदाता सन् परप्रेरणया दानं ददाति सोऽपि नोदद इत्युच्यते । तत हे अ ! हे नोदद ! ते-तुभ्यं राजा-नृपतिः सौख्यं ददातु इत्यादिना प्रकारेणापि १४ अर्थाः प्रेरणा-दानवाचिनोददपदेन केवलेन नञपूर्वेण च कार्याः । अर्थयोजनाऽपि स्वयं कार्याः । अत्र दो दानवाचको ज्ञेयः । यदुक्तं श्रीविश्वशम्भुनाममालाया (श्लो० ६७)—

“दो दाने पूजने क्षीणे, दानशौण्डे च पालके ।
देवे दीप्तौ दुराधर्मे”

इत्यादि । सुधाकलशोऽप्याह (श्लो० २४-२५)–

“दो दाने दायकेऽपि च ।

दाने दातरि दा केचित् विदुर्दा छेदबन्धयो ”

इत्यादि । एवमप्रेऽपि यत्र कुत्रापि यदर्थवाचिनोदशब्दस्य कार्यं स्यात् तत्र सर्वत्रापि एतस्मात् स्थलात् तदर्थवाची दशब्दोऽनुसर्तव्यः । सर्वे अर्थाः ॥ ५६ ॥

नोद-प्रेरणं तेन तस्मात् तस्मिन् वा द-पूजनं यस्मात् यस्य यस्मिन् वा सोऽपि नोदद । यो हि परप्रेरणया गुर्वादीन् पूजयति (सोऽपि नोददः) । तत हे नोदद ! अ ! ते-तुभ्यं राजा-नृपतिः सौख्यं ददातु इत्यादि पूर्ववदत्रापि १४ अर्थाः प्रेरणापूजनवाचिना १० नोददपदेन केवलेन नञपूर्वेण च कार्याः । सर्वे ० ॥ ७० ॥

नोदे-प्रेरणे द-क्षीणोऽशक्तो नोददः, यो हि प्रेरणं कर्तुमतीवाशक्तो वृद्धावस्था प्राप्त इत्यर्थः, तत्सं नोददः । अ ! ते-तुभ्यं राजा सौख्यं ददातु इत्यादिना पुनरपि १४ अर्थाः प्रेरणक्षीणवाचिना नोददपदेन केवलेन नञपूर्वेण च कार्याः । सर्वे ० ॥ ८४ ॥

नोद-प्रेरणं तेन तस्माद् वा दो-दानशौण्डः, यो हि स्वयं कौकटं सन् परप्रेरणया १५ दानशौण्डो भवति सोऽपि नोदद इत्युच्यते, तत्सं हे नोदद ! अ !-प्राणिन् ! ते-तुभ्यं राजा-नृपतिः सौख्यं ददातु इत्यादि १४ अर्थाः प्रेरणादानशौण्डवाचिनोददपदेन केवलेन नञपूर्वेण च कार्याः । सर्वे ० ॥ ९८ ॥

नोद-प्रेरणं तेन तस्माद् वा द-पालकः, यो सोऽपि नोददः । यो हि स्वयं परम-पालयन् त्वमसु प्रतिपालयेति परप्रेरणया परं पालयति सोऽपि नोदद इत्युच्यते, ततस्तत्सं ० ३०

“वैपरीत्यविधानेन, नियमो नेष्यते मुधैः ।

अतः सर्वविभक्तीना, भवन्ति वसनमादयः ॥’

इत्यादि । तथा—“गन्तव्या ते वसतिरलका नाम यक्षेश्वराणां” (मेघदूते पू० श्लो० ७)
इत्यादि महाकविश्रीकालिदासप्रयोगदर्शनाच्च । अथवा “ते मे त्वया मयाऽर्थं सातत्येऽपि
५ नित्यसहार्थयोरपि” इति अन्यघट्टित्वव्याख्यानात् ते इति त्वयाऽर्थं निपात । एव-
मग्रेऽपि सदाऽनुसर्तव्यम् । किं० त्वया ? ‘राजा’ राजते इति राट् तेन राजा २ । हे अ !
नोदद ! ते-त्वया राजा सौख्यं नीयतामिति क्रियापदमर्थाक्षेपात् लभ्यम् । अत्र ‘णीञ्
प्रापणे’ (पा० धा० ९०१) इत्यस्य धातोर्द्विकर्मकत्वात् कर्मद्वयम् ॥ ३ ॥ हे अ ! नोदद !
ते-तव राजा सौख्यं, ददात्विति शेष । इदमप्याशीर्वाचनम् ॥ ४ ॥ हे अनोदद ! ते-तव
१० राजा-भवदीयो नृप सौख्यं, दत्तामिति शेष ॥ ५ ॥ हे अ ! नोदद ! ते-तव राजा सौख्यं
घर्तते, सौख्यहेतुत्वात् सौख्यकारकत्वात् तदभेदकत्वेन सौख्यमेव, मुखचन्द्र इत्यादि कवि-
शिष्यो(क्षो ?) दाहरणात् ॥ ६ ॥ हे अ ! नोदद ! ते-तव राजा-भवदीयो नृप सौख्यं सा-
क्षात् सौख्यमेव, ममेति शेष ॥ ७ ॥ एव नञ्पूर्वेणापि प्रेरणादायकप्राचिनोददपदेन पूर्व-
विधिना सप्तार्था कार्या । यथा-हे अ ! अनोदद !-हे अप्रेरणादायक ! ते-तुभ्य राजा-
१५ नृपति सौख्यं-मुखं, ददातु इति शेष । इत्यादि व्युत्पत्तिरर्थयोजना च स्वयं कार्या ।
सर्वे० ॥ १४ ॥

नोदनं नोद-प्रेरणं त दयते-पालयतीति नोदद-प्रेरणापालक । अत्र हि केनापि
कस्मैचित् प्रोक्तम्-भो महानुभाव ! सुपान्नाय दानं देहीति प्रेरणा चक्रे । ततस्तेनापि परम-
हितोपदेशत्वात् तथैवाकारितरा तस्मात् सोऽपि नोदद इत्युच्यते तत्स० हे नोदद ! अ
२० इति अत्रापि विशेष्यसम्बोधनपदं कार्यम् । यथा-हे अ ! हे नोदद !-प्रेरणापालक ! ते-
तुभ्य राजा-नृपति सौख्यं ददात्वित्यादि दिग्मात्रेणापि प्रेरणापालकवर्चोचिनोददपदेन
केवलेन नञ्समासपूर्वेण च पूर्ववत् १४ अर्था कार्या । सर्वे० ॥ २८ ॥ अत्र राजा अ !
अनोदद ! ते सौख्यं इत्यत्र पदमध्ये वारद्वय “सर्वे दीर्घं सह” (सारस्वते सू० ५२)
इति सूत्रं स्मरणीयम् । एवमग्रेऽपि सर्वत्र ज्ञातव्यम् ॥ २८ ॥

१ इदं तु तृतीय चरणं, सम्पूर्णं पद्यं यथा—

सन्तप्तानां त्वमसि शरणं तत् प्रयोद् ! त्रियायाः

स-देशं मे हर घनपतिकोचबिभेक्षितस्य ।

ग-तव्या ते वसतिरलका नाम यक्षेश्वराणां

बाह्योद्यानस्थितहरशिरश्चन्द्रिकाबौतहर्म्या ॥७॥^१

२ ‘त्वया ग-तेत्यर्थः’ इति श्रीमहिषाया टीकायाम् ।

३-४ ‘वाचिना वृद्धे’ इति ग-घ-पाठः ।

अनः-शकट दयते-पालयति इति अनोद-शकटपालक*, तं प्रति अर्थाक्षेपात् द्रव्यादि ददातीति अनोदद* । अत्रापि मर्यादा कृता-यो मम शकट पालयति-रक्षति तस्याह धनादिक दद्धि । ततः केनापि शकट पालितं, ततस्तेनापि तस्य धनादि दत्तं, तत् सोऽप्यनोदद उच्यते, तत्स० हे अनोदद ! । हे अ !-हे प्राणिन् ! ते-तुभ्य इत्यादि ७ अर्थाः । सर्वे० ॥ १६८ ॥

अन-शकट पालयतीति अर्थसामर्थ्याद् धातूनामनेकार्थत्वाद् वा बलाद् रक्षतीति अनोद*, तमपि द्यति-खण्डयति यः सोऽप्यनोदद* । अत्र हि केनापि कस्यापि मन्दिरार्या निजशकट रक्षणाय मुक्तमासीत्, ततः कियत्कालान्तरेण शकटस्वामिना तत्पार्श्वच्छकट प्राचित, ततस्तेन जातलोभेन रक्षित, न तु दत्तम्, ततस्तेन रुष्टेन स मारित, तस्मात् सोऽप्यनोदद उच्यते, तत्स० हे अनोदद ! । हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्थाः शकट-रक्षकमारकवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्याः । सर्वे० ॥ १७५ ॥

अन-शकट द्यति-खण्डयति इति अनोद, तमपि दयते-पालयतीति अनोदद । अत्रापि केनापि केलिप्रियेण प्रोक्तम्-भो बलिष्ठ ! यद्येतत् शकट निजबलेन भङ्गि (भनक्षि ?) तदाऽह यावज्जीव पूर्वीक्तप्रकारेण त्वा पालयामि, ततस्तेन शकट भग्न, ततस्तेनापि स पालित*, तस्मात् सोऽप्यनोदद उच्यते तत्स० इत्यादि ७ अर्थाः शकटखण्डकपालकवा-चिना अनोददपदेन केवलेन कार्याः । सर्वे० ॥ १८२ ॥

अन-शकट द्यति-खण्डयति इति अनोद-शकटखण्डक*, तमपि द्यति-खण्डयतीति अनोदद । अत्रापि केनापि शकटप्रियेण निजद्वेषिण प्रत्युक्तम्-यदि त्वं शकटं भङ्क्ष्यसि तदाऽह त्वामपि हनिष्यामि । ततस्तेन चटितप्रबलप्रकोपेन तच्छकट भग्नम् । ततस्तेनापि स मारित, तत्स० हे अनोदद ! । अ !-प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा-नृपति २० सौख्य ददातु इत्यादि ७ अर्थाः शकटभङ्गकमारकवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्याः । सर्वे० ॥ १८९ ॥

अन-शकट ददातीति अनोद*, तस्मै दो-दान यस्य सोऽप्यनोदद*, तत्स० हे अनोदद ! । हे अ !-प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा सौख्य ददातु इत्यादि ७ पूर्ववत् कार्याः । अर्थयोजनादिकमपि स्वयं कार्यम् । सर्वे० ॥ १९६ ॥

अनोद-शकटदायक, तस्य तस्मै वा द-पूजन यस्य सोऽप्यनोदद इत्युच्यते, तत्स० हे अनोदद ! इत्यादि ७ अर्थाः पूर्ववत् कार्याः । सर्वे० ॥ २०३ ॥

अनोद-शकटदायक स चासौ द-क्षीणश्च अनोदद तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्थाः पूर्ववत् कार्याः । सर्वे० ॥ २१० ॥

१ 'मन्दिर' इति ख-पाठ । २ 'मन्दिर मन्दिर इति' इति श्रीशब्दरत्नाकरे (का० ४, खो० ३४) ।
३ 'पश्चात्' इति ग-घ-पाठ ।

हे नोदद ! अ !-प्राणिन् ! इत्यादि विधिना १४ अर्था प्रेरणापालकवाचिना नोददपदेन के० नञ्पूर्० कार्याः । सर्वे० ॥ ११२ ॥

नोदे-प्रेरणे दो-देवो यस्य सोऽपि नोदद । यस्य हि देवोऽपि कार्वाकसरे स्वमेवं कुर्वन्ति प्रेरण करोति एवविधो य कोऽपि, अथवा नोदे-प्रेरणे द इव-देव इव य स] यो हि देववत् प्रेरणा विधत्ते तत्स० हे नोदद ! अ !-प्राणिन् ! इत्याद्या १४ पूर्ववदत्रापि एतदर्थद्वयवाचिना नोददपदेन के० नञ्पूर्० कार्याः । सर्वे० ॥ १२६ ॥

‘(नोद -प्रेरण तेन तस्मिन् वा दो-दीप्तिर्यस्य सोऽपि नोदद’ । यो हि परप्रेरणया दीप्तिमानित्यर्थः । तत्स० हे नोदद ! अ !-प्राणिन् ! इत्यादि १४ अर्था । पुनरपि प्रेरण-दीप्तिवाचिना नोददपदेन के० नञ्पूर्० कार्याः । सर्वे० ॥ १४० ॥)

अथ पुन प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

राजा अ ! अनोदद ! ते सौख्यम्* ॥ १४१-६२३ ॥

अन -शकट ददातीति अनोद -शकटदाता त अनोद-शकटदातार प्रति ददातीति अर्थाक्षेपात् मूल्य यच्छतीति अनोदद इत्युच्यते । अत्र हि केनचित् शकटार्थिना प्रोक्त यदुत भो लोका ! यो मम शकट ददाति तस्मै अह मूल्य यथायोग्य ददमि । तत केनापि तस्मै शकट दत्त ततस्तेनापि तस्य मूल्य दत्तम्, तस्मात् सोऽनोदद इत्युच्यते, तत्स० हे अनोदद ! अ !-प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा-नृपति सौख्य ददातु इत्यादि ७ अर्था शकट-दातृदायकवाचिना अनोददपदेन कार्याः । सर्वे० ॥ १४७ ॥

अन -शकट ददातीति अनोद, तमपि दयते-पालयतीति अनोदद । अत्रापि केनचित् पथिश्रान्तेन प्रोक्तम्-यो हि मम श्रान्तस्य निपीदनाय शकट ददाति तमह याव-जीव पालयामि । यावदह अय चाजीवावस्तावदेन धनधान्यद्रव्याद्यवष्टम्भदानेन निर्वाह-यामि । तत केनापि दत्तमन तस्य, ततस्तेनापि स पालित, तस्मात् सोऽनोदद उच्यते तत्स० हे अनोदद ! अ !-प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा सौख्य ददातु इत्यादि ७ अर्था शकट(दातृ)पालकवाचिना अनोददपदेन कार्याः ॥ १५४ ॥

अन -शकट ददातीति अनोद -शकटदाता, तमप्यनोद द्यति-खण्डयतीति अनोदद । अत्र हि केनापि कारणेन केनापि राज्ञा इति मर्यादा कृता यदुत य कोऽपि कस्मैचिदपि शकट दास्यति तमह हनिष्यामि, ततोऽवगणिततद्वचनेन केनापि शकट कस्मैचिद् दत्त, ततो जातप्रबलकोपेन तेन स मारित, तस्मात् सोऽप्यनोदद इत्युच्यते, तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते तुभ्य राजा-नृपति सौख्य ददातु इत्यादि अर्था ७ शकटदातृमारक-वाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्याः । सर्वे० ॥ १६१ ॥

१ ‘१४०’ इति ख-पाठ । २ धनुस्त्रिहान्तगत पाठ ख-प्रती नास्ति । ३ ‘अत्रापि’ इति ख-पाठ ।
४ ‘पालयते’ इत्यधिक ख-पाठ ।

अनोदः-शकटखण्डक स चासौ द-पालक अथवा तस्य दः-पालकः, तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था शकटखण्डकपालकवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्या । सर्वे० ॥ २९४ ॥

अनोद-शकटखण्डक कोऽप्येवविधो बलिष्ठः, तद्वद् दो-दीप्तिर्यस्य सोऽप्यनोददः, तत्स० इत्यादि ७ अर्था शकटखण्डकदीप्तिवा० कार्या । सर्वे० ॥ ३०१ ॥ ५

अथ पुनः प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

अन-शकट अर्थात् शकटरूप दैत्य (त) घति-खण्डयति इति अनोदो-नारायणः । एवं अग्रेऽपि नारायणवाचि अनोदशब्दस्य व्युत्पत्ति कार्या । त दयते-पालयतीति अनोदद अर्थाद्भन्दगोकुली । तेन हि बाल्यावस्थाया हरिः पालितो-निजगृहे रक्षित पुत्रवदिति श्रुति । सम्बन्धस्तु शास्त्रान्तरादयसेय । तत्सम्बोधन हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते- १० तुभ्य राजा सौख्य ददातु इत्यादि ७ अर्था नन्दगोकुलिवाचिनाऽनोददपदेन केवलेन कार्या । अत्र 'अ' इति विशेष्य(?) पूर्ववद् गण्यम् । तत तेआदेशस्यावैपम्यम् । सर्वे० ॥ ३०८ ॥

अनोदवत्-नारायणवत् दो-दान यस्य सोऽप्यनोददस्तत्स० हे अनोदद ! इत्यादि ७ अर्था नारायणदानवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ३१५ ॥

अनोदो-नारायणस्तस्य तस्मिन् वा द-पूजन यस्य सोऽप्यनोदद, तत्स० हे १५ अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था नारायणपूजनवाचिना अनोददपदेन के० कार्या सर्वे० ॥ ३०२ ॥

अनोदवत्-नारायणवत् दो-दानशौण्डो य सोऽप्यनोदद, तत्स० इत्यादि ७ अर्था नारायणदानशौण्डवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ३२९ ॥

अनोद एव-नारायण एव दो-देवो यस्य सोऽप्यनोदद, तत्स हे अनोदद ! २० इत्यादि ७ अर्था नारायणदेववाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ३३६ ॥

अनोदवत्-नारायणवत् दो-दीप्तिर्यस्य सोऽप्यनोदद, तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था नारायणदीप्तिवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ३४३ ॥

अनोदवत्-नारायण इव ददाति अर्थाद् दान यच्छतीति अनोदद, एवविधः २५ कोऽपि दाता, तत्स० इत्यादि ७ अर्था नारायणसमदायकवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ३५० ॥

अनोदो-नारायणस्तद्वद् दयते अर्थाद् दयावत्त्वेन परप्राणान् रक्षतीति अनोदद, तत्स० हे अनोदद ! इत्यादि ७ अर्था नारायणपालकवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ३५७ ॥

अनोद-शकटदायक, स चासी दो-दानशौण्डश्च अनोद, तत्स० हे अनोदद !
हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्थाः पूर्यन्तु कार्या । सर्वे० ॥ २१७ ॥

अनोद-शकटदायक, स चासी द-पालकश्च अनोद, तत्स० हे अनोदद ! हे
अ !-हे प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्थाः शकटदायकपालकाचिना अनोददपदेन केवलेन
५ कार्याः । सर्वे० ॥ २२४ ॥

अनोद-शकटदायक, तद्वत् दो-दीप्तिर्यस्य सोऽप्यनोदद, तत्स० हे अनोदद !
हे अ !-हे प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्थाः शकटदायकदीप्तिवाचिना अनोददपदेन केवलेन
कार्या । सर्वे० ॥ २३१ ॥

अन-शकट दयते-पालयतीति अनोद, तस्मै दो-दान यस्य सोऽप्यनोदद,
१० तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते-नुम्य राजा संहय ददातु इत्यादि ७ अर्थाः
शकटपालकदानवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्या । सर्वे० ॥ २३८ ॥

अनोदाय-शकटपालकाय द-पूजन यस्य सोऽप्यनोदद, तत्स० हे अनोदद ! हे
अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्थाः शकटपालकपूजनवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्या ।
सर्वे० ॥ २४५ ॥

१५ अनोद-शकटपालक, स चासी द-क्षीणश्च अनोदद, तत्स० हे अनोदद ! हे
अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्थाः शकटपालकक्षीणवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्या ।
सर्वे० ॥ २५२ ॥

अनोद-शकटपालक, स चासी दो-दानशौण्डोऽनोदद, तत्स० हे अनोदद ! हे
अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्थाः शकटपालकदानशौण्डवाचिना अनोददपदेन केवलेन
२० कार्याः । सर्वे० ॥ २५९ ॥

अनोद-शकटपालक एवविध कोऽपि, तद्वद् दो-दीप्तिर्यस्य सोऽप्यनोददस्तत्स०
हे अनोदद ! इत्यादि ७ अर्थाः शकटपालकदीप्तिवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्या ।
सर्वे० ॥ २६६ ॥

अनोद-शकटखण्डक, तस्मै दो-दान यस्य सोऽप्यनोददस्तत्स० इत्यादि ७ अर्थाः
२५ शकटखण्डकदानवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्या । सर्वे० ॥ २७३ ॥

अनोद-शकटखण्डक तस्मै तस्य तस्मात् तस्मिन् वा द-पूजन यस्य सोऽप्य-
नोददस्तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्थाः शकटखण्डकपूजनवाचिना
अनोददपदेन केवलेन कार्या । सर्वे० ॥ २८० ॥

अनोद-शकटखण्डक, स चासी द-क्षीण अनोदद, तत्स० हे अनोदद ! इत्यादि
३० ७ अर्थाः शकटखण्डकक्षीणवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्या । सर्वे० ॥ २८७ ॥

अनोदो-हरिप्रेरणं तस्य द'-पालको य' सोऽप्यनोददः, तत्स० हे अनोदद !
इत्यादि ७ अर्थाः हरिप्रेरणपालकवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ४४१ ॥

अनोदो-हरिप्रेरण तेन दो-दीप्तिर्यस्य सोऽप्यनोददः, तत्स० हे अनोदद !
इत्यादि ७ अर्थाः हरिप्रेरणदीप्तिवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ४४८ ॥

एव "अ शिवे केशवे वायौ" (चिन्म० श्लो० ५) इत्याद्युक्तत्वात् यथा विष्णुवाचिना ५
अशब्देन समं पूर्वं ३६४(५१) अर्थस्य आरभ्य ४४८ अर्थान् यावत् ये ८४ अर्था कृतास्तथा
शिवावाचिना अशब्देनापि ८४ अर्था कार्या । यथा अ-शिवस्तद्वन्नोद-प्रेरण-ददा-
तीति अनोददः, तत्स० हे अनोदो हे अ !-हे प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा-नृपतिः सौख्यं ददातु
इत्यादिविधिना ८४ अर्था पूर्ववत् कार्या । अर्थयोजनाऽपि स्वयं कार्या । सर्वे० ॥ ५३२ ॥

एव अर्हद्वाचिनाऽपि अशब्देन समं पूर्ववत् ८४ अर्था कार्या । अ-अर्हन् १०
तद्वन्नोद-प्रेरणं धर्मोपदेशरूपं लोकानां ददातीति अनोदद-अम्बुडादिः, तत्स० हे
अनोदद ! हे अ !-हे प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा सौख्यं ददातु इत्यादि० सर्वे० ॥ ६१६ ॥

अः-विधिः तस्मै तस्य तत्र वा नोद-प्रेरणं ददाति सोऽप्यनोददः, एवविधः को-
ऽपि । अर्थयोजना स्वयं कार्या तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्थाः
विधिप्रेरणदायकवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्या । सर्वे० ॥ ६२३ ॥ १५

राजा अ । आ-नोद-द ! ते सौख्यम् ॥ ६२४-७५६ ॥

आ-विधिस्तद्वन्नोद-प्रेरणं ददातीति सोऽप्यनोददः तत्स० हे आनोदद ! हे अ !-
प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा-नृपतिः सौख्यं ददातु इत्यादि ७ अर्था विधिप्रेरणदायकवा-
चिना आनोददपदेन केवलेन कार्या । सर्वे० ॥ ६३० ॥

आवत् नोद-परकृतं प्रेरणं द्यति-खण्डयति सोऽप्यनोददः तत्स० इत्यादि ७ २०
अर्था विधिसमप्रेरणखण्डकवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६३७ ॥

आनोद-विधिप्रेरणं दयते-पालयतीति सोऽप्यनोददः तत्स० इत्यादि ७ अर्थाः
विधिप्रेरणपालकवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६४४ ॥

आनोद-विधिप्रेरणं द्यति-खण्डयति सोऽप्यनोददः, विध्याज्ञाविराधक इत्यर्थः,
तत्स० हे आनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था विधिप्रेरणविराधकवाचिना २५
आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६५१ ॥

आनोदो-विधिप्रेरणं तेन तस्माद् वा दो-दानं यस्य सोऽप्यनोददः, यो हि स्वयम-
दाता सन् विधिप्रेरणया ददातीति तत्स० हे आनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७
अर्था विधिप्रेरणदानवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६५८ ॥

आनोदो-विधिप्रेरणं तेन तस्माद् वा द-पूजनं यस्य सोऽप्यनोददः, तत्स० हे ३०

अनोदो-नारायणस्तद्वत् द्यति अर्थादरीन् खण्डयतीति सोऽप्यनोदद, तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था पूरयत् कार्याः । सर्वे० ॥ ३१४ ॥

पुनः प्रकारान्तरेण अर्चनाह—

अः-कृष्णः तद्वन्नोद-प्रेरण ददातीति अनोदद, तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था कृष्णप्रेरणदायकवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्याः । एवमप्रेऽपि अनोददशब्दस्य यथासम्भवा न्युत्पत्तिः कार्या । सर्वे० ॥ ३७१ ॥

अः-कृष्णस्तद्वन्नोद अर्थात् परकृततिरस्काररूप प्रेरण द्यति-खण्डयतीति अनोदद तत्स० हे अनोदद ! इत्यादि ७ अर्था कृष्णप्रेरणखण्डकवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्याः । सर्वे० ॥ ३७८ ॥

१० अः-कृष्णः तद्वन्नोद अर्थात् प्रेरण अर्हत्प्रणीतधर्मोद्यमरूप दयते-पालयतीति अनोदद तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था कृष्णप्रेरणपालकवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्याः । सर्वे० ॥ ३८५ ॥

अनोदो-हरिप्रेरण भो त्वमिदं कार्यं कुर्वित्यादिरूप, त ददातीति अनोदद तत्स० हे अनोदद ! इत्यादि ७ अर्था हरिप्रेरणदायकवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ३९२ ॥

अनोद-हरिप्रेरण दयते-पालय[ती]ति य सोऽप्यनोदद, तत्स० हे अनोदद ! इत्यादि ७ अर्था हरिप्रेरणपालकवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ३९९ ॥

अनोद-हरिप्रेरण द्यति-खण्डय[ती]ति य सोऽप्यनोदद, र्याज्ञाखण्डक कश्चिदित्यर्थः, तत्स० हे अनोदद ! इत्यादि ७ अर्था र्याज्ञाखण्डकवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ४०६ ॥

अनोदेन-हरिप्रेरणेन दो-दान यस्य सोऽप्यनोदद । यो हि स्वयं दानमददत् हरिप्रेरणया ददातीति ततस्तत्स० हे अनोदद ! इत्यादि ७ अर्था हरिप्रेरणदानवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ४१३ ॥

अनोदो-हरिप्रेरण तेन द-पूजन त्वमिमं पूजयेति पूजास्वरूप यस्य सोऽनोदद । यो हि स्वयं गुर्वादीनपूजयन्नपि हरिप्रेरणया पूजयतीति तत्स० हे अनोदद ! इत्यादि ७ अर्था हरिप्रेरणपूजनवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ४२० ॥

अनोद-हरिप्रेरण तत्र द-क्षीण अर्थात् तत्कर्तुमक्षमः, तत्स० हे अनोदद ! इत्यादि ७ अर्था हरिप्रेरणक्षीणवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ४२७ ॥

अनोदो-हरिप्रेरण तेन दो-दानशौण्डो य सोऽप्यनोदद । यो हि स्वयम-दाता सन् हरिप्रेरणया दानशौण्डो भवति तत्स० हे अनोदद ! इत्यादि ७ अर्था हरिप्रेरणदानशौण्डवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ४३४ ॥

अनोदो-हरिप्रेरण तस्य दः-पालको य सोऽप्यनोदद', तत्स० हे अनोदद !
इत्यादि ७ अर्था हरिप्रेरणपालकवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ४४१ ॥

अनोदो-हरिप्रेरण तेन दो-दीर्घस्य सोऽप्यनोदद', तत्स० हे अनोदद !
इत्यादि ७ अर्था हरिप्रेरणदीर्घवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ४४८ ॥

एव "अ शिवे केशवे वायौ" (विश्व० श्लो० ५) इत्याद्युक्तत्वात् यथा विष्णुवाचिना ५
अशब्देन सम पूर्वं ३६४(५) अर्थेभ्य आरभ्य ४४८ अर्थान् यावत् ये ८४ अर्था कृतास्तथा
शिवावाचिना अशब्देनापि ८४ अर्था कार्या । यथा अ-शिवस्तद्वन्नोद-प्रेरण-ददा-
तीति अनोददः, तत्स० हे अनो० हे अ !-हे प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा-नृपति सौख्य ददातु
इत्यादिविधिना ८४ अर्था पूर्ववत् कार्या । अर्थयोजनाऽपि स्वय कार्या । सर्वे० ॥ ५३२ ॥

एवं अर्हद्वाचिनाऽपि अशब्देन समं पूर्ववत् ८४ अर्था कार्या । अ-अर्हन् १०
तद्वन्नोद-प्रेरणं धर्मोपदेशरूपं लोकाना ददातीति अनोदद-अम्बडादि', तत्स० हे
अनोदद ! हे अ !-हे प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा सौख्य ददातु इत्यादि० सर्वे० ॥ ६१६ ॥

अः-विधिः तस्मै तस्य तत्र वा नोद-प्रेरण ददाति सोऽप्यनोदद, एवविध को-
ऽपि । अर्थयोजना स्वय कार्या तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था
विधिप्रेरणदायकवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्या । सर्वे० ॥ ६२३ ॥ १५

राजा अ ! आ-नोद-द ! ते सौख्यम् ॥ ६२४-७५६ ॥

आ-विधिस्तद्वन्नोद-प्रेरण ददातीति सोऽप्यनोदद तत्स० हे आनोदद ! हे अ !-
प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा-नृपति सौख्य ददातु इत्यादि ७ अर्था विधिप्रेरणदायकवा-
चिना आनोददपदेन केवलेन कार्या । सर्वे० ॥ ६३० ॥

आवत् नोद-परकृत प्रेरण द्यति-खण्डयति सोऽप्यनोदद' तत्स० इत्यादि ७ २०
अर्था विधिसमप्रेरणखण्डकवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६३७ ॥

आनोद-विधिप्रेरण दयते-पालयतीति सोऽप्यनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था
विधिप्रेरणपालकवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६४४ ॥

आनोद-विधिप्रेरण द्यति-खण्डयति सोऽप्यनोदद, विध्याज्ञाविराधक इत्यर्थः,
तत्स० हे आनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था विधिप्रेरणविराधकवाचिना २५
आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६५१ ॥

आनोदो-विधिप्रेरण तेन तस्माद् वा दो-दान यस्य सोऽप्यनोदद, यो हि स्वयम-
दाता सन् विधिप्रेरणया ददातीति तत्स० हे आनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७
अर्था विधिप्रेरणदानवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६५८ ॥

आनोदो-विधिप्रेरण तेन तस्माद् वा द-पूजन यस्य सोऽप्यनोदद, तत्स० हे ३०

आनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था त्रिधिप्रेरणपूजनवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६६५ ॥

आनोदो-विधिप्रेरण तेन दो-दानशाण्डो य सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था विधिप्रेरणदानशाण्डवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६७२ ॥

५ आनोदस्य-विधिप्रेरणस्य द-पालक सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था विधि-प्रेरणपालकवाचिना आनोददपदेन केवलं कार्या । सर्वे० ॥ ६७९ ॥

आनोदो-विधिप्रेरण तेन दो-दीप्तिर्यस्य सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था विधिप्रेरणदीप्तिवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६८६ ॥

एव आचार्यवाचिना आशब्देनापि सम ब्रह्मवाचिआशब्दयत् ७० अर्था कार्या ।
१० आ-आचार्यस्तद्वन्नोद-प्रेरण धर्मोपदेशरूप ददातीति आनोदद , तत्स० हे आनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ते-तुभ्य राजा-नृपति सौख्य ददानु इत्यादि । सर्वे० ॥ ७५६ ॥

अथ पुन प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

राजा अ ! अनोदद ! ते सौरयम् ॥ ७५७-२१४७५ ॥

नोदन नोद-प्रेरण, न नोद अनोद , तेन अनोदेन ददातीति अनोदद । यो
१५ हि प्रेरणमन्तरेण स्वयमेव दानादि ददातीति तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा-नृपति सौख्य ददानु इत्यादि ७ अर्था पूर्ववदत्रापि अप्रेरणदायकवाचिना अनोददशब्देन केवलं कार्या । सर्वे० ॥ ७६३ ॥

एव अनोदेन-प्रेरणमन्तरेण दयते-परान् पालयतीति सोऽप्यनोदद , तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था अप्रेरणपालकवाचिना अनोददपदेन
२० केवलं कार्या । सर्वे० ॥ ७७० ॥

अनोदेन-प्रेरणाभावेन द्यति-शत्रून् खण्डयतीति अनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था अप्रेरणखण्डकवाचिना अनोदपदेन के० कार्या सर्वे० ॥ ७७७ ॥

अनोदेन-प्रेरणाभावेन दो-दान यस्य सोऽप्यनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था अप्रेरणदानवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ७८४ ॥

२५ अनोदेन-प्रेरणमन्तरेण द-पूजन यस्य सोऽप्यनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था अप्रेरणपूजनवाचिना अनोददपदेन केवलं कार्या । सर्वे० ॥ ७९१ ॥

न विद्यते नोद-प्रेरण यस्य यस्मिन् वा सोऽप्यनोद , स चासौ द-क्षीणश्च अनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था अप्रेरणक्षीणवाचिना अनोददपदेन केवलं कार्या सर्वे० ॥ ७९८ ॥

३० अनोदेन-प्रेरणमन्तरेण

अनोद-प्रेरणाभावस्तेन द'-पालक अनोदद', तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् !
इत्यादि ७ अर्था प्रेरणाभावपालकप्राणिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ८१२ ॥

अनोद'-प्रेरणारहितः स चासौ द'-पालक अनोदद' तत्स० इत्यादि ७ अर्था प्रे-
णारहितपालकप्राणिना अनोददपदेन के० कार्या ॥ ८१९ ॥

अनोदे-अप्रेरणे दो-दीप्तिर्यस्य सोऽप्यनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था अप्रेरण-
दीप्तिप्राणिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ८२६ ॥

पुन प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

(राजा अ ! आ-नोद-द ! ते सौख्यम् ।)

आ-सामस्त्येन नोदे नोदेन नोदनात् वा दो-दानं यस्य सोऽप्यानोदद तत्स०
हे आनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा-नृपति सौख्यं ददातु इत्यादि ७ अर्था १०
कार्या । अर्थयोजनाऽपि सर्वत्र स्वयमेव कार्या । सर्वे० ॥ ८३३ ॥

आ-सामस्त्येन नोदात् नोदे वा द-पूजनं यस्य सोऽप्यानोदद' तत्स० इत्यादि ७
अर्था कार्या । सर्वे० ॥ ८४० ॥

आ-सामस्त्येन नोदे-प्रेरणे द-क्षीण' आनोदद' तत्स० इत्यादि ७ अर्था कार्या ।
सर्वे० ॥ ८४७ ॥

आ-सामस्त्येन नोदे-प्रेरणे दो-दानशौण्डो य' सोऽप्यानोदद' तत्स० इत्यादि ७
अर्था कार्या । सर्वे० ॥ ८५४ ॥

आ-सामस्त्येन नोदे-प्रेरणे दो-देव इव य' सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७
अर्था कार्या । सर्वे० ॥ ८६१ ॥

आ-सामस्त्येन नोदे नोदेन वा दो-दीप्तिर्यस्य सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७ २०
अर्था कार्या । सर्वे० ॥ ८६८ ॥

पुन प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

(अनोद) अप्रेरणं-प्रेरणारहित द-कलत्रं यस्य सोऽप्यनोदद तत्स० हे अनोदद !

हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था कार्या । सर्वे० ॥ ८७५ ॥

एते अर्था नोदद-अनोदद-आनोददपदैर्नार्थवाचकैर्जाता ॥

अथ ददाददपदाभ्यामर्थानाह—

(राजान अ ! दद ! ते सौख्यम् ।)

द-दानं ददातीति ददो-दाता तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! राजानो-नृपा
ते-तव सौख्यं ददतामिति शेष इत्याशीर्वचनम् । एवमग्रेऽपि सर्वत्र यथाऽवसर
ददपदस्य व्युत्पत्ति कार्या । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ १ ॥ हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! ३०

आनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था विधिप्रेरणपूजनवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६६५ ॥

आनोदो-विधिप्रेरण तेन दो-दानशौण्डो य मोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था विधिप्रेरणदानशौण्डवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६७० ॥

५ आनोदस्य-विधिप्रेरणस्य द-पालक सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था विधि-प्रेरणपालकवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६७९ ॥

आनोदो-विधिप्रेरण तेन दो-दीप्तिर्यस्य सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था विधिप्रेरणदीप्तिवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६८६ ॥

एव आचार्यवाचिना आशब्देनापि सम ब्रह्मवाचिआशब्दप्रत् ७० अर्था कार्या ।
१० आ-आचार्यस्तद्वन्नोद-प्रेरण धर्मोपदेशरूप ददातीति आनोदद , तत्स० हे आनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ते-तुभ्य राजा-नृपति सौख्य ददातु इत्यादि । सर्वे० ॥ ७५६ ॥

अथ पुन प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

राजा अ ! अनोदद ! ते सौर्यम् ॥ ७५७-२१४७५ ॥

नोदन नोद-प्रेरण, न नोद अनोद , तेन अनोदेन ददातीति अनोदद । यो
१५ हि प्रेरणमन्तरेण स्वयमेव दानादि ददातीति तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा-नृपति सौख्य ददातु इत्यादि ७ अर्था पूर्ववदत्रापि अप्रेरणदायकवाचिना अनोददशब्देन के० कार्या । सर्वे० ॥ ७६३ ॥

एव अनोदेन-प्रेरणमन्तरेण दयते-परान् पालयतीति सोऽप्यनोदद , तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था अप्रेरणपालकवाचिना अनोददपदेन
२० केवलेन कार्या । सर्वे० ॥ ७७० ॥

अनोदेन-प्रेरणाभावेन द्यति-शत्रून् खण्डयतीति अनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था अप्रेरणखण्डकवाचिना अनोदपदेन के० कार्या सर्वे० ॥ ७७७ ॥

अनोदेन-प्रेरणाभावेन दो-दान यस्य सोऽप्यनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था अप्रेरणदानवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ७८४ ॥

२५ अनोदेन-प्रेरणमन्तरेण द-पूजन यस्य सोऽप्यनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था अप्रेरणपूजनवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्या । सर्वे० ॥ ७९१ ॥

न विद्यते नोद-प्रेरण यस्य यस्मिन् वा सोऽप्यनोद , स चासौ द-क्षीणश्च अनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था अप्रेरणक्षीणवाचिना अनोददपदेन केवलेन कार्या सर्वे० ॥ ७९८ ॥

३० अनोदेन-प्रेरणमन्तरेण दो-दानशौण्डो य सोऽप्यनोदद इत्यादि ७ अर्था अप्रेरण० कार्या । सर्वे० ॥ ८०५ ॥

अनोद-प्रेरणाभावस्तेन द-पालक अनोदद, तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् !
इत्यादि ७ अर्थाः प्रेरणाभावपालकवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ८१२ ॥

अनोद-प्रेरणारहितः स चासौ द-पालक अनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्थाः प्रेर-
णारहितपालकवाचिना अनोददपदेन के० कार्या ॥ ८१९ ॥

अनोदे-अप्रेरणे दो-दीर्घस्य सोऽप्यनोददः तत्स० इत्यादि ७ अर्थाः अप्रेरण-५
दीर्घवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ८२६ ॥

पुन प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

(राजा अ ! आ-नोद-द ! ते सौख्यम् ।)

आ-सामस्त्येन नोदे नोदेन नोदनात् वा दो-दान यस्य सोऽप्यानोदद तत्स०
हे आनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा-नृपति सौख्य ददातु इत्यादि ७ अर्थाः १०
कार्या । अर्थयोजनाऽपि सर्वत्र स्वयमेव कार्या । सर्वे० ॥ ८३३ ॥

आ-सामस्त्येन नोदात् नोदे वा द-पूजन यस्य सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७
अर्था कार्या । सर्वे० ॥ ८४० ॥

आ-सामस्त्येन नोदे-प्रेरणे द-क्षीण आनोददः तत्स० इत्यादि ७ अर्थाः कार्या ।
सर्वे० ॥ ८४७ ॥

आ-सामस्त्येन नोदे-प्रेरणे दो-दानशौण्डो यः सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७
अर्था कार्या । सर्वे० ॥ ८५४ ॥

आ-सामस्त्येन नोदे-प्रेरणे दो-देव इव यः सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७
अर्था कार्या । सर्वे० ॥ ८६१ ॥

आ-सामस्त्येन नोदे नोदेन वा दो-दीर्घस्य सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७ २०
अर्था कार्या । सर्वे० ॥ ८६८ ॥

पुन प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

(अनोद) अप्रेरण-प्रेरणारहित द-कलत्रं यस्य सोऽप्यनोदद तत्स० हे अनोदद !
हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था कार्या । सर्वे० ॥ ८७५ ॥

एते अर्था नोदद-अनोदद-आनोददपदैर्नानार्थवाचकैर्जाताः ॥

अथ ददाददपदाभ्यामर्थानाह—

(राजानः अ ! दद ! ते सौख्यम् ।)

द-दान ददातीति ददो-दाता तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! राजानो-नृपा
ते-तव सौख्य ददतामिति शेष इत्याशीर्वचनम् । एवमप्येऽपि सर्वत्र यथाऽवसर
ददपदस्य व्युत्पत्ति कार्या । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ १ ॥ हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! ३०

आनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था विधिप्रेरणपूजनवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६६५ ॥

आनोदो-विधिप्रेरण तेन दो-दानशौण्डो य' सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था विधिप्रेरणदानशौण्डवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६७२ ॥

५ आनोदस्य-विधिप्रेरणस्य द-पालक सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था विधि-प्रेरणपालकवाचिना आनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ६७९ ॥

आनोदो-विधिप्रेरण तेन दो-दीप्तिर्यस्य सोऽप्यानोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था विधिप्रेरणदीप्तिवाचिना आनोददपदेन के० कार्याः । सर्वे० ॥ ६८६ ॥

एव आचार्यवाचिना आशब्देनापि समं ब्रह्मवाचिआशब्दयत् ७० अर्था कार्या ।
१० आ-आचार्यस्तद्वन्नोद-प्रेरण धर्मोपदेशरूप ददातीति आनोदद , तत्स० हे आनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ते-तुभ्य राजा-नृपति सौख्य ददातु इत्यादि । सर्वे० ॥ ७५६ ॥

अथ पुन प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

राजा अ ! अनोदद ! ते सौख्यम् ॥ ७५७-२१४७५ ॥

नोदन नोद -प्रेरण, न नोद अनोद , तेन अनोदेन ददातीति अनोदद' । यो
१५ हि प्रेरणमन्तरेण स्वयमेव दानादि ददातीति तत्स० हे अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते-
तुभ्य राजा-नृपति सौख्य ददातु इत्यादि ७ अर्था पूर्ववदत्रापि अप्रेरणदायकवाचिना
अनोददशब्देन के० कार्या । सर्वे० ॥ ७६३ ॥

एव अनोदेन-प्रेरणमन्तरेण दयते-परान् पालयतीति सोऽप्यनोदद , तत्स० हे
अनोदद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ७ अर्था अप्रेरणपालकवाचिना अनोददपदेन
२० के० कार्या । सर्वे० ॥ ७७० ॥

अनोदेन-प्रेरणाभावेन द्यति-शत्रून् खण्डयतीति अनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था
अप्रेरणखण्डकवाचिना अनोदपदेन के० कार्या सर्वे० ॥ ७७७ ॥

अनोदेन-प्रेरणाभावेन दो-दान यस्य सोऽप्यनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था अप्रे-
रणदानवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ७८४ ॥

२५ अनोदेन-प्रेरणमन्तरेण द-पूजन यस्य सोऽप्यनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था
अप्रेरणपूजनवाचिना अनोददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ ७९१ ॥

न विद्यते नोद-प्रेरण यस्य यस्मिन् वा सोऽप्यनोद , स चासौ द-क्षीणश्च
अनोदद तत्स० इत्यादि ७ अर्था अप्रेरणक्षीणवाचिना अनोददपदेन के० कार्याः
सर्वे० ॥ ७९८ ॥

३० अनोदेन-प्रेरणमन्तरेण दो-दानशौण्डो य सोऽप्यनोदद इत्यादि ७ अर्था
अप्रेरण० कार्या । सर्वे० ॥ ८०५ ॥

यथा हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! राजानो-नृपा ते-तव सौख्य ददतामित्यादि ३० अर्थाः पूर्वोक्तरीत्या कार्याः । पूर्व३०मीलने जाताः ॥ ६० ॥

पुन प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

दं-पूजन ददातीति दद-धातूनामनेकार्थत्वात् पूजाकारक अर्थाज्जिनप्रतिमादि-पूजाकृत् कोऽपि भव्यजीव तत्स० हे दद ! अ !-प्राणिन् ! राजानो-नृपा ते-तव सौख्यं ५ ददतामित्यादि ६० अर्था पूर्ववदत्रापि पूजनदायकवाचिना ददपदेन केवलेन नञ्समास-पूर्वेण च कार्या । अर्थयोजनाऽपि स्वयं कार्या । सर्वे० ॥ १२० ॥

दे-दानशौण्डस्तद्वद् ददातीति दद तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ६० अर्था दानशौण्डदायकवाचिनाऽपि ददपदेन केवलेन नञ्पूर्वकेण (च) कार्या । सर्वे० ॥ देभ्यो-देवेभ्यो ददाति अर्थात् वल्वादि यच्छतीति दद , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! १० इत्यादि ६० अर्था देवदायकवाचिना ददपदेन के० नञ् कार्या । सर्वे० ॥ २४० ॥

देन-दीप्त्या दानादि ददातीति दद , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ६० अर्था दीप्तिदायकवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्व कार्या । सर्वे० ॥ ३०० ॥

दान्-क्षीणान् दयापरत्वात् दयते-पालयतीति य सोऽपि दद , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! (इत्यादि) ६० (अर्था) क्षीणपालकवाचिना ददपदेन (केव०) नञ्पूर्वेण च १५ कार्या । सर्वे० ॥ ३६० ॥

दान्-दानशौण्डान् ददते-पालयति य सोऽपि दद -कोऽपि सुराजा तत्स० इत्यादि ६० अर्था दानशौण्डपालकवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्व कार्या । सर्वे० ॥ ४२० ॥

द-कलत्र दयते-पालयति य सोऽपि दद , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ६० (अर्था) कलत्रपालकवाचिना ददपदेन केवलेन० कार्या । सर्वे० ॥ ४८० ॥ २०

द-दान द्यति-खण्डयति इति दद अर्थाद् दाननिषेधक कोऽपि पापमति , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ६० अर्था दाननिषेधकवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्व कार्या । सर्वे० ॥ ५४० ॥

द-पूजन द्यति-खण्डयति सोऽपि दद अर्थाद् भगवत्पूजानिषेधक पापिष्ठ कश्चित् , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ६० अर्था पूजननिषेधकवाचिना ददपदेन के० २५ नञ्पूर्व कार्या । सर्वे० ॥ ६०० ॥

दान्-क्षीणान् द्यति-खण्डयति सोऽपि दद , कोऽपि महानिर्दयोऽतीव पापिष्ठ , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! ६० अर्था क्षीणखण्डकवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्व कार्या । सर्वे० ॥ ६६० ॥

दान्-दानशौण्डान् द्यति-खण्डयति य सोऽपि दद अर्थाद् य कोऽपि सु(कु)राजा ३०

ते-तुभ्य राजानो-नृपाः सौख्यं ददतामिति बन्धुवचनम् ॥ २ ॥ हे दद ! हे अ !-प्राणिन् !
 ते-त्वया राजानो नृपाः सौख्यं नीयन्ता इति क्रियापदमर्थाभेपात् सर्वत्र प्राप्ताम् । सम-
 र्धनयुक्तिः पूर्वोक्ता स्मरणीया ॥ ३ ॥ हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते-तव राजानो-भक्ष-
 दीयनृपाः सौख्यं ददतामिति शेषः ॥ ४ ॥ हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते राजानो-नृपाः
 ५ सौख्यं प्राप्नुवन्तु इत्यप्याशीर्वचनम् ॥ ५ ॥

(राजा नः अ ! दद ! ते सौख्यम् ।)

हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! न-अस्माभिरनुभूतैः राजा ते-तव सौख्यं ददातु
 ॥ ६ ॥ हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते-तव राजा-त्वदीयो नृपः सौख्यं प्राप्नुतु इत्यप्या-
 शीर्वचनम् । कैः कृत्वा ? न-अस्माभिः सेवकभूतैरिति गम्यम् ॥ ७ ॥ हे दद ! ते-तव
 १० राजा न-अस्मभ्यः सौख्यं ददातु ॥ ८ ॥ हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते-त्वया न-वयं
 सौख्यं नीयामहे । किं० (त्वया) ? 'राजा' नृपेण । व्युत्पत्तिः पूर्ववत् कार्या ॥ ९ ॥ हे दद ! हे
 अ !-प्राणिन् ! ते-तव राजा न-अस्मत् सौख्यं प्राप्नुतु ॥ १० ॥ हे दद ! हे अ !-प्राणिन् !
 ते-तव राजा न-अस्माकं सौख्यं करोत्विति शेषः ॥ ११ ॥ हे दद ! हे अ !-प्राणिन् !
 ते-त्वया न-अस्माकं सौख्यं दातव्यमिति शेषः । किं० त्वया ? 'राजा' नृपेण ॥ १२ ॥
 १५ हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते-त्वया न-अस्माकं सौख्यं कर्तव्यम् । किं० त्वया ? 'राजा'
 नृपेण ॥ १३ ॥ हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते-त्वया न-अस्मत् सौख्यं प्राप्यताम् । किं०
 त्वया ? 'राजा' नृपेण ॥ १४ ॥

हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा सौख्यं ददातु किं० राजा ? 'न' बुद्धः ।
 व्युत्पत्त्यादि सर्वं पूर्ववत् । "न पुनर्वन्धुद्वयोः" इत्येकाक्षरनाममाला ॥ १ ॥ हे दद !
 २० ते-तव राजा सौख्यं ददातु । किं० राजा ? 'न' अवगततत्त्वः ॥ २ ॥ हे दद ! हे अ !-
 प्राणिन् ! ते-तव राजा-त्वदीयनृपः सौख्यं ददातु । किं० राजा ? 'नो' बुद्धः ॥ ४ ॥ एव
 नञ्समासपूर्वेणापि अनशब्देनार्थचतुष्टयं पूर्ववत् कार्यम् । यथा-हे दद ! ते-तुभ्य राजा
 सौख्यं ददातु । किं० राजा 'अन' अवुद्ध-अनवगततत्त्वः, मूर्ख इति यावत् । अर्थयो-
 जनादिकमपि सर्वं स्वयं कार्यम् ॥ ४ ॥ सर्वे पूर्वोक्तमीलने ॥ २२ ॥ हे दद ! हे अ !-प्राणिन् !
 २५ ते-तुभ्य राजा सौख्यं ददातु । किं० राजा ? 'अन' बन्धनरहितः । एव पूर्ववदत्रापि ४
 अर्थाः कार्याः ॥ ४ ॥ जाताः ॥ २६ ॥ हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! ते-तुभ्य राजा-नृपति
 सौख्यं ददातु । किं० राजा ? 'अन' । "नकार कीर्तितो ज्ञाने" इत्यादि (श्रीविरुचिकृते
 एकाक्षरनिघण्टके श्लो० २२) वचनात् ज्ञानरहितो जड इति यावत् । इत्यादि ४
 अर्थाः पूर्ववदत्रापि कार्याः । पूर्वोक्तमीलने ॥ ३० ॥ एव नञ्समासपूर्वेणापि दानदायक
 ३० वाचिना ददपदेन सम ३० कार्याः । अर्थयोजनाऽपि स्वयं कार्याः । व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् ।

१ तृतीयार्थनिर्देशात् प्रतिभाति यदुत्तात्र पाठप्रपातः, परं तु एतद्व्याख्यानं चत् प्रतिचतुष्टयेऽप्येवम् ।

२ इत्यादिशब्देन 'न' श्रुतेऽपि परिकीर्तित इति ज्ञायते ।

३ 'पूर्वोक्तितो ज्ञाने मीलने' इति ख-पाठः, 'पूर्वोक्तितो ज्ञाने मीलने' इति ग-पाठः ।

यथा हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! राजानो-नृपा ते-तव सौख्यं ददतामित्यादि ३० अर्थाः पूर्वोक्तरीत्या कार्याः । पूर्व३०मीलने जाता ॥ ६० ॥

पुनः प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

दं-पूजन ददातीति दद -धातूनामनेकार्थत्वात् पूजाकारक अर्थोज्जिनप्रतिमादि-पूजाकृत् कोऽपि भव्यजीव तत्स० हे दद ! अ !-प्राणिन् ! राजानो-नृपा ते-तव सौख्यं ५ ददतामित्यादि ६० अर्था पूर्ववदत्रापि पूजनदायकवाचिना ददपदेन केवलेन नञ्समास-पूर्वेण च कार्या । अर्थयोजनाऽपि स्वयं कार्या । सर्वे० ॥ १२० ॥

दो-दानशौण्डस्तद्वद् ददातीति दद तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ६० अर्था दानशौण्डदायकवाचिनाऽपि ददपदेन केवलेन नञ्पूर्वकेण (च) कार्या । सर्वे० ॥ देभ्यो-देवेभ्यो ददाति अर्थात् ब्रह्मादि यच्छतीति दद , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! १० इत्यादि ६० अर्था देवदायकवाचिना ददपदेन के० नञ् कार्या । सर्वे० ॥ २४० ॥

देन-दीप्त्या दानादि ददातीति दद , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ६० अर्था दीप्तिदायकवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्व कार्या । सर्वे० ॥ ३०० ॥

दान्-क्षीणान् दयापरत्वात् दयते-पालयतीति य सोऽपि दद , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! (इत्यादि) ६० (अर्था) क्षीणपालकवाचिना ददपदेन (केव०) नञ्पूर्वेण च १५ कार्या । सर्वे० ॥ ३६० ॥

दान्-दानशौण्डान् ददते-पालयति य सोऽपि दद -कोऽपि सुराजा तत्स० इत्यादि ६० अर्था दानशौण्डपालकवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्व कार्या । सर्वे० ॥ ४२० ॥

द-कलत्र दयते-पालयति य सोऽपि दद , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ६० (अर्था) कलत्रपालकवाचिना ददपदेन केवलेन० कार्या । सर्वे० ॥ ४८० ॥ २०

द-दान द्यति-खण्डयति इति दद अर्थाद् दाननिषेधक कोऽपि पापमति , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ६० अर्था दाननिषेधकवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्व कार्या । सर्वे० ॥ ५४० ॥

द-पूजन द्यति-खण्डयति सोऽपि दद अर्थाद् भगवत्पूजानिषेधक पापिष्ठ कश्चित् , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ६० अर्था पूजननिषेधकवाचिना ददपदेन के० २५ नञ्पूर्व कार्या । सर्वे० ॥ ६०० ॥

दान्-क्षीणान् द्यति-खण्डयति सोऽपि दद , कोऽपि महानिर्दयोऽस्तीव पापिष्ठ , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! ६० अर्था क्षीणखण्डकवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्व कार्या । सर्वे० ॥ ६६० ॥

दान्-दानशौण्डान् द्यति-खण्डयति य सोऽपि दद अर्थाद् य कोऽपि सु(कु)राजा ३०

दानशौण्डान् जनान् विलोक्य दण्डयति इति न हि दद दण्डयते तत्स० हे दद ! इत्यादि ६० (अर्था) दानशौण्डखण्डकवाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ ७२० ॥

द-दीप्तिं अर्थात् परेपा घति-खण्डयति इति सोऽपि दद , तत्स० हे दद ! इत्यादि ६० अर्था. दीप्तिखण्डकवाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ ७८० ॥

५ दो-देवस्तददरीन् घति-खण्डयतीति दद , तत्स० हे दद ! इत्यादि ६० अर्था. देव(यत्) खण्डकवाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ ८४० ॥

द-कलत्र घति-खण्डयति सोऽपि दद -स्त्रीपातकारकोऽधम , तत्स० हे दद ! इत्यादि ६० अर्था. स्त्रीमारकददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ ९०० ॥

दस्य-दानस्य दो-दान यस्य सोऽपि दद , तत्स० हे दद ! इत्यादि ६० अर्था दान- १० दानवाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ ९६० ॥

दो-दान तेन द -पूजन यस्य सोऽपि दद , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ६० अर्था दानपूजनवाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ १०२० ॥

दे-दाने द -क्षीण दद , दान दातुमसमर्थ इत्यर्थ , तत्स० इत्यादि ६० अर्था दानक्षीणवाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ १०८० ॥

१५ दे-दाने दो-दानशौण्डो य सोऽपि दद , तत्स० इत्यादि ६० अर्था दानदान-शौण्डवाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ ११४० ॥

दस्य-दानस्य द -पालक सोऽपि दद , तत्स० इत्यादि ६० अर्था दानपालकवा- चिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ १२०० ॥

दे-दाने द इव-देव इव य सोऽपि दद , यो हि दानावसरे देव इवोदारचितो २० भवति तत्स० इत्यादि ६० अर्था दानदेववाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ १२६० ॥

दो-दान तेन तत्र वा दो-दीप्तिर्यस्य सोऽपि दद , तत्स० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् ! इत्यादि ६० अर्था दानदीप्तिवाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ १३२० ॥

द-पूजने पूजा तस्य दो-दान यस्य यस्माद् यस्मिन् वा सोऽपि दद , तत्स० १५ इत्यादि ६० अर्था पूजनदानवाचिना ददपदेन केवलं नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ १३८० ॥

दे-पूजने द -क्षीणो य सोऽपि ददस्तत्स० इत्यादि ६० अर्था पूजनक्षीणवाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ १४४० ॥

देन-कलत्रेण सह द -क्षीण दद । यस्य हि स्त्रिया सम अतितीव्र काम भुञ्जा- नस्य देह क्षीणस्तत्स० हे दद ! इत्यादि ६० अर्था कलत्रक्षीणवाचिना ददपदेन के० ३० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ १५०० ॥

देन-पूजनेन उपलक्षितो दो-दानशौण्ड सोऽपि दद*, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः पूजनदानशौण्डवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या* । सर्वे० ॥ १५६० ॥

दस्य-पूजनस्य द-पालक* दद*, तत्स० इत्यादि ६० (अर्थाः) पूजनपालकवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या* । सर्वे० ॥ १६२० ॥

दः-पूजनं तेनोपलक्षितो दो-देवो यस्य सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः ५ पूजन० कार्या* । सर्वे० ॥ १६८० ॥

देन-पूजनेन दो-दीप्तिर्यस्य सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः पूजनदीप्ति-वाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या* । सर्वे० ॥ १७४० ॥

देभ्य-क्षीणेभ्यो दो-दान यस्य सोऽपि दद*, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः क्षीण-दानवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या* । सर्वे० ॥ १८०० ॥ १०

द-कलत्र तस्मै तस्य तस्मिन् वा दो-दान यस्य सोऽपि दद*, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः कलत्रदानवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या* । सर्वे० ॥ १८६० ॥

द-क्षीण द-कलत्र यस्य सोऽपि दद*, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः क्षीणकलत्रवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्व० कार्या* । सर्वे० ॥ १९२० ॥

दाना-क्षीणाना द-पूजन यस्य सोऽपि दद*, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः क्षीणपूजन-१५ वाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या* । सर्वे० ॥ १९८० ॥

दाना-क्षीणाना द-पालक सोऽपि दद*, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः क्षीणपालक-वाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या* । सर्वे० ॥ २०४० ॥

द-क्षीण दो-दीप्तिर्यस्य सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः क्षीणदीप्तिवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या* । सर्वे० ॥ २१०० ॥ १०

दवत्-दानशौण्डवत् दो-दान यस्य सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः दान-शौण्डदानवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या* । सर्वे० ॥ २१६० ॥

दस्य-दानशौण्डस्य द-पूजन यस्य सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः दान-शौण्डपूजनवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या* । सर्वे० ॥ २२२० ॥

दो-दानशौण्ड स चासौ द-क्षीण दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः कार्या* । २५ सर्वे० ॥ २२८० ॥

दो-दानशौण्डस्तस्य द-पालक यः सोऽपि दद*, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः दान-शौण्डपालकवाचिना ददपदेन के० कार्याः । सर्वे० ॥ २३४० ॥

दवत्-दानशौण्डवत् दो-दीप्तिर्यस्य सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः दान-शौण्डदीप्तिवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या* । सर्वे० ॥ २४०० ॥ ३०

दानशौण्डान् जनान् विलोक्य दण्डयति इति न हि दण्ड उच्यते तत्सं० हे दद ! इत्यादि
६० (अर्था) दानशौण्डरुण्डकवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ ७२० ॥

द-दीप्ति अर्थात् परेषा घति-रण्डयति इति सोऽपि दद , तत्सं० हे दद ! इत्यादि
६० अर्था दीप्तिरण्डकवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ ७८० ॥

५ दो-देघस्तद्वदरीन् घति-रण्डयतीति दद , तत्सं० हे दद ! इत्यादि ६० अर्था
देव(यत्)खण्डकवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ ८४० ॥

द-कलत्र घति-खण्डयति सोऽपि दद -स्त्रीघातकारकोऽधम , तत्सं० हे दद !
इत्यादि ६० अर्था स्त्रीमारकददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ ९०० ॥

दस्य-दानस्य दो-दान यस्य सोऽपि दद , तत्सं० हे दद ! इत्यादि ६० अर्था दान-
१० दानवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ ९६० ॥

दो-दान तेन द'-पूजन यस्य सोऽपि दद , तत्सं० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् !
इत्यादि ६० अर्था दानपूजनवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ १०२० ॥

दे-दाने द-क्षीण दद , दान दातुमसमर्थ इत्यर्थ , तत्सं० इत्यादि ६० अर्था
दानक्षीणवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ १०८० ॥

५५ दे-दाने दो-दानशौण्डो य सोऽपि दद , तत्सं० इत्यादि ६० अर्था दानदान-
शौण्डवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ ११४० ॥

दस्य-दानस्य द-पालक सोऽपि दद , तत्सं० इत्यादि ६० अर्था दानपालकवा-
चिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ १२०० ॥

दे-दाने द इव-देव इव य सोऽपि दद , यो हि दानावसरे देव इवोदारचितो
२० भवति तत्सं० इत्यादि ६० अर्था दानदेववाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे०
॥ १२६० ॥

दो-दान तेन तत्र वा दो-दीप्तिर्यस्य सोऽपि दद , तत्सं० हे दद ! हे अ !-प्राणिन् !
इत्यादि ६० अर्था दानदीप्तिवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ १३२० ॥

द-पूजन पूजा तस्य दो-दान यस्य यस्माद् यस्मिन् वा सोऽपि दद , तत्सं०
२१ इत्यादि ६० अर्था पूजनदानवाचिना ददपदेन केवलं नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ १३८० ॥

दे-पूजने द-क्षीणो य सोऽपि ददस्तत्सं० इत्यादि ६० अर्था पूजनक्षीणवाचिना
ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ १४४० ॥

देन-कलत्रेण सह द-क्षीण दद । यस्य हि स्त्रिया सम अतितीव्र काम भुञ्जा-
नस्य देह क्षीणस्तत्सं० हे दद ! इत्यादि ६० अर्था कलत्रक्षीणवाचिना ददपदेन के०
३० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ १५०० ॥

दो-देवस्तद्वत् दो-दीप्तिर्यस्य सोऽपि दद, तत्स० हे दद !-हे अ !-प्राणिन् इत्यादि ६० अर्था देवदीप्तिवाचिना ददपदेन के० कार्याः । सर्वे० ॥ ३१२० ॥

देन-दीप्त्या दो-दान सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्था दीप्तिदानवाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ ३१८० ॥

देन-दीप्त्या द-पूजन यस्य सोऽपि दद । यो हि देवादिपूजा कुर्वन् दीप्तिमान् ५ भवति सोऽपि ददः इत्यादि ६० अर्था दीप्तिपूजनवाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ ३२४० ॥

देन-दीप्त्या द-क्षीण सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्था दीप्तिपूजनवाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ ३३०० ॥

देन-दीप्त्या उपलक्षितो दो-दानशौण्डो य सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः १० दीप्तिदानशौण्डवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्वेण च कार्याः । सर्वे० ॥ ३३६० ॥

देन-दीप्त्या दो-देवो य सोऽपि दद । यो हि दीप्त्या कृत्वा देव इव दृश्यते तत्स० इत्यादि ६० अर्था दीप्तिदेववाचिना ददपदेन के० नञ्पू० कार्या । सर्वे० ॥ ३४२० ॥

अत्र पूर्वोक्तेषु सर्वेषु अर्थेषु तृतीया-चतुर्थी-प्रथमा पञ्चमीविभक्तिबहुवचनेषु अस्मच्छ १५ ब्दस्य नसादेशो विज्ञेय । यदुक्त श्रीकालापकमहाव्याकरणे-“युष्मदस्मदो. पद पदात् पष्ठीचतुर्थीद्वितीयासु वसन्सौ युष्मदस्मदो पद पदात् पर पष्ठीचतुर्थीद्वितीयासु बहुवचने निष्पन्न यथासङ्ख्य वसन्सवित्येतावादेशौ वा ग्रामोति । पुत्रो युष्माक पुत्रोऽस्माकं, पुत्रो व पुत्रो नः । पुत्रो युष्मभ्यं पुत्रोऽस्मभ्य, पुत्रो वः पुत्रो न । पुत्रो युष्मान् पुत्रोऽस्मान्, पुत्रो व पुत्रो न । युष्मदस्मदोरिति किम् ? पुत्रस्तेषां स्वामी । पदादिति किम् ? युष्माकं २० अस्माकम् । तथाऽत्र सूत्रे पष्ठी-चतुर्थी द्वितीयास्त्विति व्यतिक्रमनिर्देशात् क्वचित् पञ्चमी-तृतीया-प्रथमास्वपि वसन्सादयो भवन्ति । तथा च विष्णुवार्तिके—

“प्रथमाया तृतीयाया, पञ्चम्या चापि साधितम् ।

ग्रामोति युष्मदादीना, वसन्सादीन् पद क्वचित् ॥ १ ॥”

यथा—“एक दृष्ट्वा धनु पाणि, मानुष समुपस्थितम् ।

२५

राजस बलमुत्सृज्य, किं वो भीता इव स्थिता ? ॥ १ ॥”

इदं रात्रणवाक्यम् । अत्र वो यूयमित्यर्थः ।

“श्रुत वञ्चित्रगुप्तस्य, आपित मनस प्रियम् ।”

द-पालक' तस्मै दो-दानं यस्य सोऽपि दद', तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः पालक-दानवाचिना ददपदेन के० कार्या । सर्वे० ॥ २४६० ॥

दस्य-पालकस्य द-पूजन यस्य सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः पालक-पूजनवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ २५२० ॥

५ दः-पालक स चासौ द-क्षीणश्च दद', तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः पालकक्षीणवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ २५८० ॥

द-पालक स चासौ दो-दानशौण्डश्च दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः पालक-दानशौण्डवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ २६४० ॥

द-पालक दो-देवो यस्य सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः पालकदान-वाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ २७०० ॥

द-पालक द-कलत्र यस्य सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः कार्या । सर्वे० ॥ २७६० ॥

द-कोऽपि पालक तद्वद् द-दीप्तिर्यस्य सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः पालकदीप्तिवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ २८२० ॥

१५ दाय-देवाय दो-दान यस्य सोऽपि दद, कोऽपि देवभक्त इत्यर्थ, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः देवदानवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ २८८० ॥

दाना-देवाना द-पूजन यस्य सोऽपि दद, तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः देवपूजन-वाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्याः । सर्वे० ॥ २९४० ॥

दवत्-देववत् अर्थात् वैश्रमणदेववत् दो-दानशौण्डो य सोऽपि दद' । अत्र-
१० वैश्रमणदेवोपमा च दानशूरत्वात् । स हि दानशूरो भवति । यदुक्त श्रीस्थानाङ्गसूत्रे
चतु स्थानके-"चैत्तारि सूर पन्नत्ता । त जहा-खतिसूरा १ तवसूरा २ दाणसूरा ३
जुद्धसूरा ४, खतिसूरा अरिहता, तवसूरा अणगारा, दाणसूरा वेसमणा, जुद्धसूरा
वासुदेवा" इत्यादि । तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः देवदानशौण्डवाचिना ददपदेन के०-
नञ्पूर्० कार्या । सर्वे० ॥ ३००० ॥

२५ दाना-देवाना द-पालकोऽर्थादिन्द्र, अथवा दो-देवो द-पालको यस्य सोऽपि दद,
तत्स० इत्यादि ६० अर्थाः देवपालकवाचिना ददपदेन के० नञ्पूर्० कार्या सर्वे० ॥ ३०६० ॥

१ 'तस्मिन्' इति ग घ पाठ । २ 'पालक तस्मै दो' इति क पाठ ।

३ छाया—

चावार शूरा प्रज्ञेसा, तद्यथा-क्षान्तिशूरा तपशूरा दानशूरा युद्धशूरा । क्षान्तिशूरा महन्त, तप
शूरा भनगारा, दानशूरा वैश्रमणा, युद्धशूरा वासुदेवा ।

श्लो० ११) उक्तत्वात् अर्-धर्म १ दानं २ धन ३ सूर्य ४ आ-सामस्त्येन अजन्ति-
गच्छन्ति 'गत्यर्थानां ज्ञानार्थत्वात्' प्राप्नुवन्तीति रत्वे कृते राजा-धर्मिष्ठा १ गुणिन
२ पुण्याढ्या ३ सूर्यसेवकाश्च ४ हे न !-हे नर ! हे दद !-हे दानदायक ! ते-तुभ्य १
तव २ वा सौख्य ददताम् । ततः ॥ ८ ॥ एव ते राजा-धर्मिष्ठादय चत्वार-न-अस्मभ्य
१ अस्माक २ वा सौख्य ददताम् । एतेऽपि ८ पूर्व ८ मीलने १६ ॥ एव नञ्पूर्वेणापि ५
ददपदेन सम १६ अर्थाः कार्या । जाता ३२ ॥ पूर्व १४ मीलने जाताः ४६ ॥

राजा आ न-दद ! ते सौख्यम् ॥

आ-धर्मः । किंविशिष्टः ? राजा-रत्नको दीप्यमानो वा । व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् । हे
नः !-हे नर ! हे दद ! ते-तुभ्य १ तव २ वा सौख्य ददातु २ । एव नञ्पूर्वेणापि दद-
मदेन २ अर्थौ कार्या । जाता ४ । एव अ-अर्हन् । किं० ? 'राजा' स्वामी इत्यादि १०
प्रकारेणापि ४ अर्थाः कार्या । जाता ८ ॥ एवं राजा-सिद्धा व्युत्पत्त्यादि पूर्ववत् इत्यादि
प्रकारेणापि ४ अर्थाः कार्या । जाता १२ ॥ एव आ-आचार्य । किं० ? 'राजा'
रत्नक इत्यादि प्रकारेणापि ४ अर्थाः कार्या । जाता १६ ॥ पूर्व ४६ मीलने जाता ६२
अर्थाः ॥ आ (अ ?)-सूर्यः । किं० ? 'राजा' स्वामी दीप्यमानो वा । हे न !-हे नर ! हे
दद !-दानदायक ! ते-तुभ्य १ तव २ वा सौख्य ददातु २ । एव अददपदेनापि सम २, १५
एव ४ । सर्वे ० ॥ ६६ ॥ एव अ-कृष्ण । किं० ? 'राजा' इत्यादिप्रकारेण पूर्ववत् ४
अर्थाः कार्या । एव अ-ईश्वरः । किं० ? 'राजा' इत्यादिप्रकारेण ४ । जाता ७० ॥ एते
७० अर्थाः दानदायकददपदेन केवलेन नञ्समासपूर्वेण च जाता ।

एव द-पूजन पूजा ददातीति दद ॥ १ ॥ दो-दानशौण्डस्तद्वत् ददातीति ददः
॥ २ ॥ देभ्यो-देवेभ्यो ददातीति दद ॥ ३ ॥ देन-दीप्त्या ददातीति दद ॥ ४ ॥ दान् २०
-क्षीणान् दयते-दयापरत्वात् पालयतीति दद ॥ ५ ॥ दान्-दानशौण्डान् दयते-
पालयतीति दद ॥ ६ ॥ द-कलत्र दयते-पालयतीति दद ॥ ७ ॥ द-दान द्यति-
खण्डयतीति दद ॥ ८ ॥ द-पूजन द्यति-खण्डयतीति दद ॥ ९ ॥ दान्-क्षीणान्-द्यति
खण्डयतीति दद ॥ १० ॥ दान्-दानशौण्डान् द्यति-खण्डयतीति दद ॥ ११ ॥ द-
दीप्ति द्यति-खण्डयतीति दद ॥ १२ ॥ दो-देवस्तद्वत् द्यति-अरीन् खण्डयतीति ददः २५
॥ १३ ॥ द-कलत्र द्यति-खण्डयतीति दद ॥ १४ ॥ दस्य-दानस्य दो-दान यस्य
सोऽपि दद ॥ १५ ॥ दो-दान तेन द-पूजन यस्य सोऽपि दद ॥ १६ ॥ दे-दाने
द-क्षीणो य सोऽपि दद ॥ १७ ॥ दे-दाने दो-दानशौण्डो य सोऽपि (दद)
॥ १८ ॥ दस्य-दानस्य द-पालक सोऽपि दद ॥ १९ ॥ दे-दाने द इव-देव इव
य. सोऽपि दद ॥ २० ॥ दो-दान तेन तत्र वा दो-दीप्तिर्यस्य सोऽपि दद ॥ २१ ॥ ३०
द-पूजन तस्य दो-दान यस्य सोऽपि दद ॥ २२ ॥ दे-पूजने द-क्षीणो य सोऽपि

अत्र वो युष्माभिरित्यर्थः । एवमप्रेऽपि-

“मेये केन वितीर्ता वा, कस्य चेव कवेः कृतिः ।

इति राज्ञा स्वयं पृष्टो, तौ बास्मीकमशमनु ॥”

अत्र वा युवामित्यर्थः । अत्रोक्ते कमणि प्रथमा ।

५ “देशे विचरतस्तस्य, लक्षणानि निबोध मे ।” इति ।

अत्र मे इति मत्सकाशादित्यर्थः । इति पञ्चमी” । अत्र यद्यपि उदाहरणे युष्मच्छब्दस्य वसादेश एव तथापि तद्वत् अस्मच्छब्दस्यापि नसादेशो विज्ञेयः । तथा अनेनैव सूत्रबले-
नास्मच्छब्दस्यापि तृतीयैकवचने ते इत्यादेशः समर्थनीयः । एव सर्वत्र यथासम्भव
समर्थना विधेया । सर्वे ० ॥ ३४२० ॥

१० एव यक्षवाचकस्य सूर्यवाचकस्य च राजन्शब्दस्यार्था कार्या । तत्र एते ४२९५
अर्था पञ्चवारं शुणिता जाता २१४७५ ॥

अथ पुनरपि प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

राज-आन अ ! दद ! ते सौख्यम् ॥१-६॥

हे दद !-हे दानदायक ! हे अ !-प्राणिन् ! राज्ञ आनो-मुखश्वासो राजानः-राज-

१५ मुखश्वास ते-तुभ्यं सौख्य-सुख ददातु । अर्थयोजना स्वयं कार्या ॥ १ ॥ हे अ !-हे

प्राणिन् ! हे दद !-हे दानदायक ! राजानो-राजमुखश्वास, ते-तव सौख्यं दत्ते ॥ २ ॥

हे अ !-हे प्राणिन् ! हे दद !-हे दानदायक ! ते-तव राजानो-भवभूषणमुखश्वासः सौख्यं

दत्ताम्, ममेति शेषः । राज्ञा सम मम सयोगो भवत्विति शेषः । इदं नृपपार्श्ववर्तिसेवक-

जन प्रति कामातुराया कामिन्या वचनम् ॥ ३ ॥ राज्ञ आन,-प्राण बलमिति यावत्

२० राजानो-राजप्राण हे अ !-हे प्राणिन् ! हे दद !-हे दानदायक ! ते-तुभ्यं सौख्यं

ददातु । यावद् राजा जीवति तावत् त्वं सुखी भवेत्यर्थः । इदं दानदायक राजोपजीविनं

सेवकविशेषं प्रति निजवन्धुजनवचनम् इत्यादि ३ अर्था राजमुखश्वासवाचिराजन्शब्द-

वदत्रापि राजप्राणवाचिराजान् शब्दस्य ददपदेन सम कार्या । सर्वे ० ॥ ६ ॥

राज-आ न ! दद ! ते सौख्यम् ॥ १-४६ ॥

२५ राजमि-नृपै कृत्वा आ-शोभा येषां ते राजा-राजसेन्या केचन महापुरुषा

हे न !-हे नर ! हे दद !-हे दानदायक ! ते-तुभ्यं ते-तव वा सौख्यं ददतामित्या-

शीर्वचनम् ॥ १-२ ॥ ते राजा, न-अस्माकं १ अस्मभ्यं २ वा सौख्यं ददतामित्याशी-

र्वचः । जाता ४ ॥ एव नञ्पूर्वेण ददपदेनापि ४ अर्था, कार्या । जाता ८ ॥ पूर्व ६ षद्

मीलने जाता १४ ॥ “ऋशब्दः पावके सूर्ये, धर्मे दाने धने पुमान्” इति (विश्वशम्भु ०

इत्यादि । एवमग्रेऽपि यत्र यत्र स्थाने यदर्थवाचकः खशब्दो विलोक्यते तत्र तत्र एतदुक्तं स्मरणीयम् । सु-सुष्टु च तत् ख-वित् सुख-प्रधानसवित् तस्य समाहारोऽपि सौख्यम् ॥ २ ॥ सु-सुष्टु च तत् खं-प्रश्नं सुख-प्रधानप्रश्नः—मुक्तिं कथं प्राप्यते ? ससार-रात् कथं लुप्यते ? धर्मं केन विधिना आराध्यते ? इत्यादिरूपं तस्य समाहारोऽपि सौख्यम् ॥ ३ ॥ सु-सुष्टु च तत् ख च-निन्दा सुखं-प्रधाननिन्दा—अयं ससार असार, एते कपायां नरकहेतवः, तस्माद् दूरे त्याज्या इत्यादि तिरस्काररूपेत्यर्थः, तस्य समाहारोऽपि सौख्यम् ॥ ४ ॥ अथवा सु-पूजनं तस्य ख-निन्दा सुखं तस्य समाहारोऽपि सौख्यम् ॥ ४ ॥ सु-सुष्टु च तत् ख च सुख-विशिष्टसुखं तस्य समाहारोऽपि सौख्यम् ॥ ५ ॥ सु-सुष्टु च तत् ख च सुख-विशिष्टसुखं तस्य समाहारोऽपि सौख्यम् ॥ ६ ॥ सु-सुष्टु च तत् खं-परब्रह्मसुखं तस्य समाहारोऽपि सौख्यम् ॥ ७ ॥ सु-सुष्टु च सा ख्या-ज्ञानं १० सुख्या तस्यां समाहारोऽपि सौख्यम् ॥ ८ ॥ सु-सुष्टु च ख-मोक्षसुखं तस्य भावोऽपि सौख्यम् ॥ ९ ॥ सुखस्य समाहारो भावो वाऽपि सौख्यम् ॥ १० ॥ अत्र यथापूर्वं सुख-वाचिसौख्यशब्देन समं २५५३५ अर्था जाता । तथा च वितर्कसमाहारादिपृथक्पृथगर्थ-वाचिसौख्यशब्दनवकेनापि समं प्रत्येकं पृथक् पृथक् २५५३५ अर्था कार्या । तत् २५५३५ अर्था दशवारं गुणिता जाता २५५३५० अर्थाः ॥ यथा-हे अ !-प्राणिन् ! १५ हे नोदद ! ते-तुभ्य राजा-नृपतिः सौख्यं प्रधानवितर्कसमाहारं ददातु इत्यादिदिग्मात्रमर्थकरणे अर्थयोजनाऽपि सर्वत्र स्वयमेव विधेया । मया विस्तारभीत्या न सर्वत्र लिख्यते । तत् यथा एते २५५३५० अर्था केवलेन सौख्यशब्देन समं जातास्तथा एतावन्त एवार्था नञ्समासपूर्वेणापि सौख्यशब्देन समं कार्या । यथा हे अ !-हे प्राणिन् ! हे नोदद ! ते-तुभ्य राजा-नृपतिः असौख्यं-दुःखं ददातु इत्यादिपूर्वोक्तप्रकारेण कार्या । १० ततो द्विगुणिता जाता ५१०७०० अर्था । एते एव अर्था काकुवचनेन समं द्विगुणिताः सन्तो जाताः सर्वे ॥ १०२१४०० ॥ यथा हे अ !-हे प्राणिन् ! हे नोदद ! ते-तुभ्य राजा-नृपतिः सौख्यं ददातु ? अपि तु नेत्यर्थः । इत्यादि दिग्मात्रप्रदर्शनप्रकारेण अन्येऽपि अर्था कार्या । अर्थयोजना तु यत्र न कृता भवति तत्र सर्वत्र स्वयं कार्या तदर्थिभिः सद्भिः । मया तु गन्धविस्तारभीत्या न लिखिता ॥ १०२१४०० ॥

१५

अथ पुनः प्रकारान्तरेण शृङ्खलानामप्रशोचरभेदेन अर्थदर्शनम्—

“कं सन्तापकरो भवेद् विरहिणा ? सहृतिरप्रीयत

का स्यात् ? प्रेरणदानदातृजनयोः सम्बोधनं किं पृथक् ? ।

रूपं दन्त इति ध्वनेर्वदत भो कीदृक् चतुर्थ्यादिम् ?

कं स्याद्व्यायिनश्चेश्वरस्य विजयो ? चिष्णुप्रिया पृच्छति ॥ १ ॥”

३०

- ददः ॥ २३ ॥ देन-कलत्रेण सह द-क्षीणः सोऽपि ददः ॥ २४ ॥ देन-पूजनेन उपलक्षितो दो-दानशौण्डो य सोऽपि ददः ॥ २५ ॥ दस्य-पूजनस्य द-पालकः सोऽपि ददः ॥ २६ ॥ देन-पूजनेन उपलक्षितो दो-देवो यस्य सोऽपि ददः ॥ २७ ॥ देन-पूजनेन दो-दीप्तिर्यस्य सोऽपि ददः ॥ २८ ॥ देभ्य-क्षीणेभ्यो दो-दान यस्य सोऽपि ददः ॥ २९ ॥ द-कलत्र तस्मै दो-दान यस्य सोऽपि ददः ॥ ३० ॥ द-क्षीण द-कलत्र यस्य सोऽपि ददः ॥ ३१ ॥ दाना-क्षीणाना द-पूजन यस्य सोऽपि ददः ॥ ३२ ॥ दाना-क्षीणाना द-पालको य सोऽपि ददः ॥ ३३ ॥ द-क्षीण दो-दीप्तिर्यस्य सोऽपि ददः ॥ ३४ ॥ ददत्-दानशौण्डवत् दो-दान यस्य सोऽपि ददः ॥ ३५ ॥ दस्य-दानशौण्डस्य द-पूजन यस्य सोऽपि ददः ॥ ३६ ॥ दो-दानशौण्ड स चासौ द-क्षीण सोऽपि ददः ॥ ३७ ॥ दो-दानशौण्डस्तस्य द-पालक सोऽपि ददः ॥ ३८ ॥ ददत्-दानशौण्डवत् दो-दीप्तिर्यस्य सोऽपि ददः ॥ ३९ ॥ द-पालक तस्मै दो-दान यस्य सोऽपि ददः ॥ ४० ॥ दस्य-पालकस्य द-पूजन यस्य सोऽपि ददः ॥ ४१ ॥ द-पालक स चासौ द-क्षीणश्च सोऽपि ददः ॥ ४२ ॥ द-पालक स चासौ द-क्षीणश्च सोऽपि ददः ॥ ४३ ॥ द-पालक स चासौ दो-दानशौण्डश्च सोऽपि ददः ॥ ४४ ॥ द-पालको दो-देवो यस्य सोऽपि ददः ॥ ४५ ॥ द-पालक द-कलत्र यस्य सोऽपि ददः ॥ ४६ ॥ द-पालकस्तद्वद् दो-दीप्तिर्यस्य सोऽपि ददः ॥ ४७ ॥ दाय-देवाय दो-दान यस्य सोऽपि ददः ॥ ४८ ॥ दाना-देवाना द-पूजन यस्य सोऽपि ददः ॥ ४९ ॥ ददत्-देववत् अर्थात् वैश्रमणदेववद् दो-दानशौण्डो यस्य सोऽपि ददः ॥ ५० ॥ दाना-देवाना द-पालको य सोऽपि ददः ॥ ५१ ॥ दो-देवस्तद्वत् दो-दीप्तिर्यस्य सोऽपि ददः ॥ ५२ ॥ देन-दीप्त्या दो-दान यस्य सोऽपि ददः ॥ ५३ ॥ देन-दीप्त्या द-पूजन यस्य सोऽपि ददः ॥ ५४ ॥ देन-दीप्त्या द-क्षीण सोऽपि ददः ॥ ५५ ॥ देन-दीप्त्या उपलक्षितो दो-दानशौण्डो यस्य सोऽपि ददः ॥ ५६ ॥ देन-दीप्त्या दो-देवो य सोऽपि ददः ॥ ५७ ॥ अनेनापि भिन्नार्थवाचकेन सप्तपञ्चाशत्प्रमितेन ददपदेन केवलेन नञ्समासपूर्वकेण च प्रत्येक पृथक् पृथक् सप्तति सप्तति. ७० अर्था कार्या । तत सप्तपञ्चाशत् ५७ सप्तत्या गुणिता जाता ३९९० ॥ तत दानार्थवाचकददपदनिष्पन्नसप्तत्यर्थ ७० मीलने जाता ४०६० ॥ एते ४०६० अर्थाः पूर्वोक्त २१४७२ अर्थमीलने जाता २५५३५ अर्थाः ॥
- सु-सुषु च तत् ख च सुख-प्रधानवितर्क तस्य सुखस्य समाहार सौख्यम् ॥ १ ॥ अत्र खशब्दो वितर्क । यदुक्त श्रीविश्वशम्भुना एकाक्षर(नाम)मालाया (श्लो० २४-२५)-
- “(वाच्यलिङ्ग) खशब्दोऽके, वितर्के व्योम्नि वेदने ।
- प्रश्ननिन्दानृपक्षेप-सुखशून्येन्द्रिये दिवि ॥ १ ॥ अवसानेऽपवर्गेऽपि परब्रह्मण्यपीरित ॥”

सा-लक्ष्मी! ते-तय । शिवा-पार्वती क-कुत्र प्रेम धत्ते ? उ० 'औ' ईश्वरे । कीदृक् पुमान् कं भजते-सेवते ? उ० 'खी अ' । खी-ज्ञानवान् । "अ स्यादर्हति" इति वचनात् जैनमते अ-अर्हन्त वैष्णवमते अ-कृष्ण वा । सुसुखिन'-अत्यन्तसुखभाजो जनाः किं वदन्ति ? उ० 'राजा नो ददतेऽसौख्यम्' । राजा-यमो न -अस्माक असौख्य ददते, अपहरणात् ॥ अर्थद्वयम् ॥ २ ॥

अथ पुन' प्रकारान्तरेण अर्थानाह—

(राजाः नोदद ! ते सौख्यम्)

हे नोदद !-हे प्रेरणादायक ! ते-तुभ्य राजा -सूर्य अ[ज] -ब्रह्मा अ-कृष्ण', ततो द्वन्द्वे कृते राजा सूर्य-ब्रह्म-कृष्णाः, एते त्रयोऽपि देवा सौख्य, ददतामिति शेष । असौख्य वा ते-तव ददता इति शापवचनम् ॥ २ ॥ हे नोदद !-प्रेरणखण्डक ! राजा-१५ चन्द्र' अ-ईश्वर आ -स्वयभू । ततो द्वन्द्वे कृते राजा ते-तुभ्य तव वा सौख्यं असौख्य वा ददताम् ॥ २ ॥ अर्थयोजना स्वय कार्या । सर्वे० ॥ ४ ॥ पूर्वद्वयमीलने ॥ ६ ॥ पुन पूर्वोक्त १०२१४०० मीलने १०२१४०६ ॥ पुन पूर्वोक्त १००० सहस्रार्थमीलने जाता १०२२४०६ ॥

सजति १६४९प्रमिते श्रावणसुदि १३दिनसन्ध्याया 'कश्मीर'देशविजयमुद्दिश्य १५ श्रीराजश्रीरामठासवाटिकाया कृतप्रथमप्रयाणेन श्रीअकबरपातिसाहिना जलाल(लुदी)-दीनेन अभिजातसाहिजातश्रीसिलेमसुरत्राणसामन्तमण्डलिकराजराजिविराजितराजसभाया अनेकविधवैयाकरणतार्किकविद्वत्तमभट्टसमक्ष अस्मद्गुरुवरान् युगप्रधानसरतरभट्टारक-श्रीजिनचन्द्रसूरीश्वरान् आचार्यश्रीजिनसिंहसूरिप्रमुखकृतमुखसुमुखगिष्यव्रातसपरिक-रान् असमानसन्मानबहुमानदानपूर्व समाहूय अयमष्टलक्षार्थी ग्रन्थो मत्पार्श्वद् वाचया-२० चक्रेऽवक्रेण चेतसा । ततस्तदर्थश्रवणसमुत्पन्नप्रभूतनूतनप्रमोदातिरेकेण सज्जातचित्तच-मत्कारेण बहुप्रकारेण श्रीसाहिना बहुप्रशंसापूर्व 'पठता पाठ्यता सर्वत्र विस्तार्यता सिद्धि-रस्तु' इत्युक्त्वा च स्वहस्तेन गृहीत्वा एतत् पुस्तक मम हस्ते दत्त्वा प्रमाणीकृतोऽय ग्रन्थ । अत सोपयोगित्वात् श्रीसाहीनपि समुद्दिश्य अर्थमाह—

राजा न ददते सौख्यम् ॥

२५

रा-पङ्क्तिरन्यायेन श्री तथा उपलक्षित अ -अकार श्रीअ तथा अजो-ब्रह्मा सोऽपि पर्यायेण क "को ब्रह्मा" इति (विश्वशम्भु० श्लो २१) उक्तत्वात् । तत श्रीअपूर्व क श्रीअक । तथा 'अ णिवे केशवे वायौ' इत्यादि श्रीविश्वशम्भु(श्लो० ५) उचनप्रामा-ण्यात् अ -वायु , स च पर्यायेण "वो वाते वरुणे रुद्रे" इति सुयाकलश(श्लो० ३९) वचनात् च । तत पूर्वमीलने श्रीअकय । "यमकश्लेषचित्रेषु वनयोर्दलयोर्न मित्" इति १०

“परब्रह्मार्थिभक्ताना, कीदृक् किं ददते प्रभुः ? ।

राजन्यत्य-प्रजा प्राहुः, किं पदं ? वद कोविद ! ॥ २ ॥”

राजा नो ददते सौख्यम् ॥

(राजा जानो ! नोद ! दद ! दते ते असौ सौखी अम्)

- ५ व्याख्या-विरहिणा जनाना सन्तापकर. को भवेत् ? । उत्तरम्-‘राजा’ कम् ।
अपीवतो-नलकीलस्य सृष्टि का-सम्बोधन किम् ? । उत्तरम्-हे ‘जानो !’ । तथा
प्रेरणं च दानदातृजनश्च प्रेरणदानदातृजनौ तयो पृथक् पृथक् सम्बोधन किम् ? उत्तरम्-
हे ‘नोद !’ हे ‘दद !’ द-दान ददातीति ददस्तत्स० । दन्त इति ध्वने-शब्दस्य चतुर्थ्या-
दिम-चतुर्थीविभक्तिप्रथमवचनसत्क रूप भो पण्डिता । यूय वदत-कीदृक् स्यात् ? उत्त-
१० रम् ‘दते’ । विष्णुप्रिया-लक्ष्मी पृच्छति-न्यायिनरेश्वरस्य विजय क स्यात् ? उत्तरम् ।
‘ते असौ’ सङ्गे । प्रभु-स्वामी कीदृक् सन् परब्रह्मार्थिभक्ताना किं ददते ? उत्तरम्-
‘सौखी अ’ सुखाना समाहार सौख्य सौखमस्यास्तीति सौखी सन् अ-परब्रह्म ददते ।
हे कोविद ! त्व वद राजन्यत्य प्रजाः किं पद प्राहु-प्रवदन्ति ? तदा उत्तरम् । राजेति,
राजा-नृपो न-अस्माक सौख्य ददते न्यायित्वात् । राजन्यत्य इति शोभनो राजा बाहु
१५ ता राजन्यत्य, मतौ निपातनात् रूपसिद्धि । यदाहु हेमसुरिपादा-‘राजन्वान् सुराशि’
(सिद्ध० अ० २, पा० १, सू० ९८) सुराजकेऽर्थे राजन्वान् मतौ निपात्यते । राजन्वान्
देश । राजन्यत्य प्रजा इति । इति अर्थद्वय सर्ममीलने ।

अथ पदोत्तरनामप्रश्नोत्तरभेदेन अर्थदर्शनम्—

कृष्ण का व्रजति प्रमोदवशात् ? का सर्वभक्षा मता ?

ध्वस्त किं हरिणा ? कलत्रवधकस्याहतिरावेद्यताम् ।

कृष्ण पृच्छति-का च कस्य दयिता ? क प्रेम धत्ते शिवा ?

कीदृक् ना भजते च क सुसुखिनो जल्पन्ति किं प्राणिनः ? ॥ १ ॥

“राजा नो ददतेऽसौख्यम् ॥”

(रा अजा अनः दद ! ते अ ! सा औ खी अम्)

- २५ प्रमोदवशात् का खी कृष्ण प्रति याति ? उत्तरम् ‘रा’ । “रा रमा रमणी बाला”
इति (वि-वशम्भु० श्लो० १०१) वचनात् रमा, लक्ष्मीरित्यर्थः । सर्वभक्षा का मता ?
उत्तरम् ‘अजा’ गलस्तनी । हरिणा-नारायणेन किं ध्वस्तम् ? उ० ‘अन’ शकटम्,
शकटनामा दैत्य इत्यर्थः । कलत्रवधकस्य-स्त्रीखण्डकस्य सम्बोधन कथ्यताम् । उ०
हे ‘दद’ ! “द कलत्र” इति (सुधा० श्लो० २५) वचनात् द-कलत्र दति-खण्डयतीति
३० ददस्तत्स० हे दद ! । कृष्णः पृच्छति-का कस्य दयिता ? । उ० हे अ !-हे कृष्ण !

इत्यादि । सर्वसम्मीलने जाता अर्था १०२२४०७ ॥

अत्र अष्टलक्षेभ्योऽर्थेभ्यो यत् साधिक लक्षद्वयमधिक जातमस्ति तत् ये अर्था अष्ट-
लक्षार्थीमध्ये केचन न सम्भवन्ति अर्थयोजनया वा न मिलन्ति तत्र स्थाने स्थाप्यम् ।
ततोऽष्टलक्षार्थी सम्पूर्णा अविघटा अविसवादिनी च ज्ञेया । जाताः सर्वे अर्था. अष्टौ
लक्षाः ॥ ८००००० ॥

॥ अथ प्रशस्तिः ॥

वर्धमानो जिनो जीयाद्, वर्धमानो गुणव्रजै ।
तीर्थं यदीयमद्यापि, जागर्ति जगतीतले ॥ १ ॥-अनु०

श्रीगौतमाद्या गणधारिवर्या

यच्छन्तु मे वाञ्छितमच्छबुद्धयः ।

यद्वाक्यमुक्ताफलदामराम

कुर्वन्ति कण्ठे कृतिन प्रकामम् ॥ २ ॥-इन्द्रवशा (?)

श्रीहरिभद्रमुनीन्द्र-प्रमुखा मा पूर्वद्वरय पान्तु ।

हृन्मङ्गपामध्ये, यद्गुणरत्नानि धार्यन्ते ॥ ३ ॥-आर्या

श्रीमद्देवाचार्याः, पूर्वाचार्या प्रभूतगुणवर्या ।

समभूवन् भवसागर-तारणवरतरणिचरणयुगाः ॥ ४ ॥-आर्या

तस्य पट्टमलङ्चक्रे, नेमिचन्द्राख्यसूरिराद् ।

यद्वचोऽमृतपानेन, प्रापुर्निर्जरता नराः ॥ ५ ॥-अनु०

तदनु द्योतविद्योती, सूरिरुद्योतनोऽभवत् ।

उद्यद्विहारविख्यातः, प्रद्योतन इवाद्भुतः ॥ ६ ॥-अनु०

यकः शोधयामास वै सूरिमन्त्र

गिरीन्द्रार्बुदस्याद्भुते शृङ्गभागे ।

विधायाष्टम सन्नमन्नागनाथ-

स्ततो वर्धमानामिध सूरिरासीत् ॥ ७ ॥-भुजङ्गप्रयातम्

श्रीमद्गुर्लभराजराजसदसि 'श्रीपत्तने' पत्तने

घादं श्वेतपटै प्रभूतकपटै साक सदा लम्पटै ।

कृत्वा य प्रकटीचकार वसतेर्मार्गं मनोहारिण

सूरिर्भूरिजयो जिनेश्वरगुरुर्जातो जगद्विश्रुतः ॥ ८ ॥-शार्ङ्गल०

१ 'सागरसारण' इति ख-पाठ, प्रो पिठसन्निविष्टनास्ति अ-ये चतुर्थविभागे (पृ० ६९) इ 'सागरसरणे
वरतरणघर' इति पाठ ।

२ 'सन्नत भागनाथ' इति ख-ग घ-पाठश्चिन्तनीय ।

(पाण्डालद्वारे श्लो० २०) उत्तरायात् अकारभ्याने अकारो गण्यः । ततः श्रीअक्षयः । ततः अ. (१) अपरनामा आ-अग्निः, स तु पर्यायेण "रो भवती । तैस्त्व्ये वैश्वानरे कर्णे" इति (काव्यकल्पलतायां तृतीयप्रताने चित्रप्रपञ्चे) श्रीअमरकविचचनात् १। ततः सर्वमीलने सन्धा च राजा - श्रीअक्षरः न-अस्मभ्यं साक्ष्यं-सुखं ददते । प्रजानामिति शेष । प्रजाना च सुखदानं न्यायित्वात्, परमकृपापरत्वात्, शुष्कादिमोचनकृत्वात्, वृक्षदर्शनीसन्मानदायकत्वात्, शत्रुजयादिमहातीर्थरक्षाकारकत्वात्, श्रीत्रैनादिधर्ममकरत्वात्, सर्वसम्मतत्वाच्च । अत्र श्रीसाहेरेय पद्यबन्धेन स्वकृतंय मया वर्णना लिख्यते—

न्यायो नीवृत्ति सर्वत प्रकटित शुल्क त्वया स्याजित
तीर्थस्थानग्रहत्पथाश्च विहिता वृक्षदर्शनी प्रा(प्री?)णिता ।

गोरक्षादिकृते अमारिपटहो यदापितस्तत्प्रभो !

धर्मात् ते विजय सदैव समरे लोकेऽपि धर्माजयः ॥ १ ॥-कार्ड०

न्यायो नीवृत्ति रामचन्द्रनृपतेर्दानं च कर्णप्रभो

श्रीमद्विक्रमभूपतेरपकृति श्रीपाण्डवाना जय ।

साकीर्तिश्च नलस्य शस्तगुण इत्येकैक एवाभवत्

दृश्यन्ते भवति प्रभो ! क्षितितले सर्वेऽपि ते साम्प्रतम् ॥ २ ॥-,,

ससारे यदपूर्वं, वस्तु समस्त तदस्ति ते द्वारि ।

अक्षर ! पर त्वपूर्वां, न्यायो नो दृश्यते कापि ॥ ३ ॥-आर्या

दाने देयतरु परोपकरणे श्रीविक्रमाधीश्वरो

धैर्यं 'मेरु'गिरिस्तथा जलनिधिर्गम्भीरताया हरिः ।

ऐश्वर्यं सुमती बृहस्पतिरसौ देशोपमा दृश्यते

नो जीवप्रतिपालने तव भुवि श्रीपातसाहिप्रभो ! ॥ ४ ॥-शार्दूल०

स्वमानरक्षणात् तुष्टो, रत्नराशिरदात् तव ।

त्रयोदश सुरज्ञानि, विप च तव वैरिणाम् ॥ ५ ॥-अलु०

अत्रत्या रक्षिता सर्वे, साहिनाऽनिमिषास्तत ।

स्तम्भा (?) न स्थातुमिच्छन्ति, दैत्यभीताः सुरा अपि ॥ ६ ॥"

दत्त श्रीजिनचन्द्राणा, श्रीअक्षरसाहिना ।

सप्तभीतिहृते मन्ये, अमारिदिनसप्तकम् ॥ ७ ॥"

अहो साहेरिय शक्ति-र्यद्गुरोरुपदेशत ।

ददेऽमरपद येन, स्वेच्छासञ्चारिणामपि ॥ ८ ॥

इत्यादि । सर्वसम्मीलने जाता अर्था १०२२४०७ ॥

अत्र अष्टलक्षेभ्योऽर्थेभ्यो यत् साधिक लक्षद्वयमधिक जातमस्ति तत् ये अर्था अष्ट-
लक्षार्थीमध्ये केचन न सम्भवन्ति अर्थयोजनया वा न मिलन्ति तत्र स्थाने स्थाप्यम् ।
ततोऽष्टलक्षार्थी सम्पूर्णा अविघटा अविसवादिनी च ज्ञेया । जाताः सर्वे अर्था अष्टौ
लक्षा ॥ ८००००० ॥

५

॥ अथ प्रशस्ति ॥

वर्धमानो जिनो जीयाद्, वर्धमानो गुणव्रजै ।

तीर्थं यदीयमद्यापि, जागर्ति जगतीतले ॥ १ ॥-अनु०

श्रीगौतमाद्या गणधारिवर्या

यच्छन्तु मे वाञ्छितमच्छबुद्धय ।

१०

यद्वाक्यमुक्ताफलदामराम

कुर्वन्ति कण्ठे कृतिन प्रकामम् ॥ २ ॥-इन्द्रवशा (?)

श्रीहरिभद्रमुनीन्द्र-प्रमुखा मा पूर्वस्वरय पान्तु ।

हृन्मङ्गपामध्ये, यद्गुणरत्नानि धार्यन्ते ॥ ३ ॥-आर्या

श्रीमद्देवाचार्याः, पूर्वाचार्या प्रभूतगुणवर्या ।

१५

समभूवन् भवसागर-तारणवरतरणिचरणयुगाः ॥ ४ ॥-आर्या

तस्य पट्टमलङ्चके, नेमिचन्द्राख्यसूरिराद् ।

यद्ब्रूचोऽमृतपानेन, प्रापुर्निर्जरता नराः ॥ ५ ॥-अनु०

तदनु द्योतविद्योती, सूरिरुद्योतनोऽभवत् ।

उद्यद्विहारविख्यात, प्रद्योतन इवाद्भुत ॥ ६ ॥-अनु०

२०

यकं शोधयामास वै सूरिमन्त्र

ते शृङ्गभागे ।

(चारभटालङ्कारे श्लो० २०) उत्तरात् वकारव्याने वकारो गण्यः । ततः श्रीअक्षयः । ततः अ (१) अपरनामा आ-अग्निः, म तु पर्यायेण “रो ध्वना । तेभ्ये वैश्वानरे कामे” इति (काव्यकल्पलताया तृतीयप्रताने चित्रप्रपञ्चे) श्रीअमरकविधचनात् र । ततः सर्वमीलने सन्धा च राजाः-श्रीअक्षरः न -अस्मभ्य सांख्यं-सुख ददते । प्रजानामिति ५ शेष । प्रजाना च सुखदान न्यायित्वात्, परमकृपापरत्वात्, शुल्कादिभोचनकत्वात्, बहु-दर्शनीसन्मानदायकत्वात्, शत्रुञ्जयादिमहातीर्थरक्षाकारकत्वात्, श्रीजैनादिधर्मभक्तत्वात्, सर्वसम्मतत्वाच्च । अत्र श्रीसाहेरेव पद्यवन्धेन स्वकृतं व मया यर्णना लिख्यते—

न्यायो नीवृत्ति सर्गतः प्रकटितः शुल्क त्वया त्याजित
तीर्थस्थानयंहृत्पयाश्च विहिता बहुदर्शनी प्रा(प्री?)णिता ।

गोरक्षादिकृते अमारिपटहो यद्वापितस्तत्प्रभो !

धर्मात् ते विजय सदैव समरे लोकेऽपि धर्माजयः ॥ १ ॥-शार्दूल०

न्यायो नीवृत्ति रामचन्द्रनृपतेर्दानं च कर्णप्रभो.

श्रीमद्विक्रमभूपतेरपकृति श्रीपाण्डवाना जय ।

सत्कीर्तिश्च नलस्य शस्तगुण इत्येकैक एवाभवद्

दृश्यन्ते भवति प्रभो ! क्षितितले सर्वेऽपि ते साम्प्रतम् ॥ २ ॥-,,

ससारे यदपूर्वं, वस्तु समस्त तदस्ति ते द्वारि ।

अक्षर ! पर त्वपूर्वां, न्यायो नो दृश्यते कापि ॥ ३ ॥-आर्या

दाने देवतरु परोपकरणे श्रीचिक्रमाधीश्वरो

धैर्यं ‘मेरु’गिरिस्तथा जलनिधिर्गम्भीरताया हरिः ।

ऐश्वर्यं सुमती बृहस्पतिरसौ देशोपमा दृश्यते

नो जीवप्रतिपालने तव भुवि श्रीपातसाहिप्रभो ! ॥ ४ ॥-शार्दूल०

स्वमानरक्षणात् तुष्टो, रत्नराशिरदा तव ।

त्रयोदश सुरज्ञानि, विष च तव वैरिणाम् ॥ ५ ॥-अलु०

अत्रत्या रक्षिता सर्वे, साहिनाऽनिमिपास्तत ।

स्तम्भा (१) न स्थातुमिच्छन्ति, दैत्यभीताः सुरा अपि ॥ ६ ॥”

दत्त श्रीजिनचन्द्राणा, श्रीअक्षरसाहिना ।

सप्तमीतिहृते मन्ये, अमारिदिनसप्तकम् ॥ ७ ॥”

अहो साहेरिय शक्ति-र्यद्गुरोरुपदेशत ।

ददेऽमरपद येन, स्वेच्छासञ्चारिणामपि ॥ ८ ॥

प्रणमदमरचन्द्रा निर्जितश्लोकचन्द्रा -
इह भुवि जिनचन्द्राः सूरिराजीसुरेन्द्राः ॥ १८ ॥-मालिनी

यद्दीक्षिताः समभवन् पदिनः सुशिष्याः
श्राद्धाश्च सहपतयोऽर्पितवासयोगात् ।
प्राप्तोदयः प्रवरलब्धिसमुद्भिसिद्धे-

पात्र ततोऽजनि जिनोदयसूरिराजः ॥ १९ ॥-यसन्ततिलका

रेजिरे राजराजास्या, राजराजिनमस्कृताः ।

श्रीजिनराजसूरीन्द्रा, भव्यराजीवभास्कराः ॥ २० ॥-अनु०

श्रीम'जेसलमेरुदुर्ग'नगरे 'जागल'पुर्या तथा
श्रीम'देवगिरौ' तथा 'अहि'पुरे 'श्रीपत्तने' पत्तने ।

भाण्डागारमवीभरद् वरतरैर्नानाविधै पुस्तकै
स श्रीमज्जिनभद्रसूरिसुगुरुर्भाग्याद्भुतोऽभूद् भुवि ॥ २१ ॥-शार्दूल०

तत क्रमाञ्जिजिनचन्द्रसूरिः, समुद्रसूरिर्जिनहससूरि ।

माणिक्यसूरिर्गुणरत्नसूरिर्जातस्तत सारविचारसूरि ॥ २२ ॥-उप०

तदीयपदपूर्वाद्भि-प्रकाशनरविप्रभाः ।

श्रीजिनचन्द्रसूरीन्द्रा, जयन्ति जयिनोऽधुना ॥ २३ ॥-अनु०

येभ्यो मुदाऽदायि युगप्रधान-पदं प्रभुश्रीमठकचन्द्रेण ।

प्रभूतभाग्योदयसुप्रसिद्धा, जयन्तु ते श्रीजिनचन्द्रसूय ॥ २४ ॥-उप० (?)

श्रीसाहिवाक्याद् गुरुभि प्रमोदाद्, ये वर्धमाचार्यपदे प्रतिष्ठिता ।

जाम्बधशोराशिविराजमाना, जयन्ति ते श्रीजिनसिंहसूरय ॥ २५ ॥-उप०

तच्चारुचरणाम्भोज-चञ्चरीकमना सना ।

गणिः सकलचन्द्राख्यो, विख्यातो मुख्यशैक्षकः ॥ २६ ॥-अनु०

तच्छिष्योऽभ्यस्तिवृद्ध्यर्थं, गणिः समयसुन्दरः ।

वाचक सव्यधाद् वृत्ति-मर्यरत्नावलीमिमाम् ॥ २७ ॥-अनु०

श्रीजिनसिंहमुनीश्वर-वाचकवरसमधराजगणिराजाम् ।

मद्विधैकगुरूणा-मनुग्रहो मेऽत्र विज्ञेय ॥ २८ ॥-आर्या

‘सवेगरद्गशाला’, येन कृता जगति लोकहितहेतुः ।

जात श्रीजिनचन्द्र, सूरिस्तत्पट्टममचन्द्रः ॥ ९ ॥—आर्या

अतिचक्रनपाद्गीवृत्तिकार ! खरतरगणनायक ! सुगुणधा(धी?)र !

यशसा युत ! जय चिरमभयदेवसूरीश्वर ! मुरकृतचरणसेय ! १०—आर्यागीतिः

कृत्वा समीपेऽभयदेवसुरे—

येनोपसम्पद्ग्रहण प्रमोदात् ।

पपे रहस्यामृतमागमाना

सूरिस्तत श्रीजिनचन्द्रभोऽभूत् ॥ ११ ॥—उपनाति

जिग्यिरे येन योगिन्य—श्चतु पष्टिर्यतीन्दुना ।

सूरि श्रीजिनदत्तोऽभूत्, तत्पदाम्बुजभास्कर ॥ १२ ॥—अनु०

ततस्तनुभृता प्रिय समजनिष्ट शिष्टक्रिय

प्रणष्टतिमिरोत्कर सुजिनचन्द्रसूरीश्वर ।

कवित्सुप्रमालिको न(न?)रमणीमनोज्ञालिको

नमन्निखिलनायक. प्रचलसौख्यसन्दायक ॥ १३ ॥—वृध्वी

जिनपतिसूरिजिनेश्वर—सूरीश्वरजिनप्रबोधजिनचन्द्रः ।

तत्पट्टेऽनुक्रमतो—ऽभूयन् भूपीठविख्याता. ॥ १४ ॥—आर्या

यस्यादेशात् ‘खरतर’वसत्याख्यचैत्य प्रचक्रे

तेजःपालो विपुलविभवोऽपि स्वयं तत्र चैत्ये ।

य प्रातिष्ठत् त्रिभुवनगुरो शान्तिनायस्य विम्ब

सोऽभूच्छ्रीमज्जिनकुशलराष्ट्र सूरिराजीतुरापाद् ॥ १५ ॥—मन्दाक्रान्ता

नम्रानेकविवेकसेकविलसत्समापालजम्बालज—

प्रत्यग्रप्रतिबोधवन्धुररवि प्रत्यर्थिभूभूत्पवि ।

यु ‘कूर्चालसरस्वती’ति सुतरा ख्याति क्षितौ प्राप्तवान्

स श्रीमज्जिनपद्मसूरिसुगुरुर्जातस्ततस्तारक ॥ १६ ॥—शार्दूल०

तच्चारुचरणनीरज—चञ्चुरतरचञ्चरीककरणिरभूत् ।

स श्रीमज्जिनलब्धिः, सूरि सौभाग्यगुणलब्धि ॥ १७ ॥—आर्या

तदनु विगतच(त?)न्द्राः पश्चिमाभ्योधिमन्द्रा-

कुशलकुमुदचन्द्राः प्रत्तभव्याङ्गिभद्रा ।

प्रणमदमरचन्द्रा निर्जितश्लोकचन्द्रा -

इह भुवि जिनचन्द्राः सूरिराजीसुरेन्द्रा ॥ १८ ॥-मालिनी

यदीक्षिता समभवन् पंदिनः सुशिष्या

श्राद्धाश्च सङ्घपतयोऽर्पितवासयोगात् ।

प्राप्तोदयः प्रवरलब्धिसमृद्धिसिद्धेः

पात्र ततोऽजनि जिनोदयसूरिराजः ॥ १९ ॥-वसन्ततिलका

रेजिरे राजराजास्या, राजराजिनमस्कृताः ।

श्रीजिनराजसूरीन्द्रा, भव्यराजीवभास्करा ॥ २० ॥-अनु०

श्रीम'जैसलमेरुदुर्ग'नगरे 'जावाल'पुर्या तथा

श्रीम'देवगिरौ' तथा 'अहि'पुरे 'श्रीपत्तने' पत्तने ।

भाण्डागारमवीभरद् वरतरैर्नानाविधै पुस्तकै

स श्रीमज्जिनभद्रसूरिसुगुरुर्भाग्याद्भुतोऽभूद् भुवि ॥ २१ ॥-शार्दूल०

तत क्रमात्श्रीजिनचन्द्रसूरि, समुद्रसूरिर्जिनहंससूरि ।

भाणिक्यसूरिर्गुणरत्नसूरिर्जातस्ततः सारविचारसूरि ॥ २२ ॥-उप०

तदीयपदपूर्वाद्भि-प्रकाशनरविप्रभा ।

श्रीजिनचन्द्रसूरीन्द्रा, जयन्ति जयिनोऽधुना ॥ २३ ॥-अनु०

येभ्यो मुदाऽदाधि युगप्रधान-पद प्रभुश्रीमदकव्यरेण ।

प्रभूतभाग्योदयसुप्रसिद्धा, जयन्तु ते श्रीजिनचन्द्रसूय ॥ २४ ॥-उप० (?)

श्रीसाहिवाक्याद् गुरुभि प्रमोदाद्, ये धर्ममाचार्यपदे प्रतिष्ठिता ।

जाम्रघशोराशिविराजमाना, जयन्ति ते श्रीजिनसिंहसूरयः ॥ २५ ॥-उप० २०

तच्चारुचरणाभोज-चञ्चरीकमना सना ।

गणिः सकलचन्द्राख्यो, विख्यातो मुख्यशैक्षकः ॥ २६ ॥-अनु०

तच्छिष्योऽभ्यस्तिवृद्ध्यर्थं, गणि समयसुन्दरः ।

वाचक सव्यधाद् वृत्ति-मर्थरत्नावलीमिमाम् ॥ २७ ॥-अनु०

श्रीजिनसिंहमुनीश्वर-वाचकवरसमथराजगणिराजाम् ।

मद्विद्यैकगुरुणा-मनुग्रहो मेऽत्र विज्ञेय ॥ २८ ॥-आर्या २५

महत्तरेणाहतो मूर्खो-ऽसहमान' परोक्षतिम् ।

सञ्छास्त्र दूषयत्येव, वारिकुम्भमरिष्टवत् ॥ २९ ॥-अनु०

मात्सर्यमुत्सार्य विचार्य सम्यक्

ज्ञात्वा प्रयास मम दुष्कर च ।

कृत्वा प्रसाद कप्रयो गुणज्ञा

प्रमाणयन्तु स्फुटमेतदर्थान् ॥ ३० ॥-उप०

यदत्र शास्त्रे मतिमान्द्यदोष-

यशादशुद्ध किमपि स्फुट स्यात् ।

विशोधयन्तूमपिय प्रसद्य

तृण यथा निर्मलसौधकुण्डात् ॥ ३१ ॥-उपेन्द्र०

श्रीविक्रमनृपवर्पात्, समये रसजलधिरागसोम(१६४६)मिते ।

श्रीमल्ल'लाभ'पुरेऽस्मिन्, वृत्तिरियं पूर्णता नीता ॥ ३२ ॥-आर्या

अर्थरत्नावली वृत्ति', कविकण्ठावलम्बिनी ।

वाच्यमाना चिर नन्द्याद्, यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ३३ ॥-अनु०

१५ इति श्रीमत्खरतरगञ्छाधिराजश्रीजिनमाणिक्यसूरिर्पट्टालङ्कारश्रीअकम्बरसाहि-

जलालदी(लुही)नप्रदत्त'युगप्रधान'पदविरुदश्रीश्रीश्रीमज्जिनचन्द्रसूरिशिष्य-

मुख्यपण्डितप्रवरसकलचन्द्रगणिमणिशिष्यवाचकसमयसुन्दर-

गणिविरचिता अर्थरत्नावलीनाम्नी अष्टलक्षार्थी

सम्पूर्णा ॥ श्री ॥

श्रीशुभतिलकोपाध्यायविरचित
॥ गायत्रीविवरणम् ॥

ॐ नमः ॥ श्रीजिनाय नमः ॥

चिदात्मदर्शसङ्क्रान्त-लोकालोकविहायसे ।

परिवाग्वर्तिरूपाय, प्रणम्य परमात्मने ॥ १ ॥-अनु०

गम्भीरार्थामपि श्रुत्वा, किञ्चिद् गुरुमुखाम्बुजात् ।

परेषामुपयोगाय, 'गायत्री' विवृणोम्यहम् ॥ २ ॥-अनु०

इमा ह्येनादिनिधना, ब्रह्मजीवानुवेदिनः ।

आमनन्ति परे मन्त्र, मननत्राणयोगतः ॥ ३ ॥-अनु०

गोयन्त त्रायते यस्माद्, गायत्रीति ततः स्मृता ।

आचारसिद्धावप्यस्या, इत्यन्वय उदाहृतः ॥ ४ ॥-अनु०

मन्त्रश्च स प्रमाणकोटिसण्टट्कमाटीकते यः सर्वपार्षदो भवति अहमित्यादिवदिति सर्वद-
र्शनामिप्रायेण गायत्री व्याख्यानायोपक्रम्यते । सा चेय सूत्रतः—

ॐ भूर्भुवःस्वस्तत् सवितुर्वरेण्य भर्गोदे वस्यधीमहि धियोऽपो नः प्रचोदयात्

अस्य व्याख्या—३०मिति परमेष्ठिपञ्चकमाह । कथमिति चेदुच्यते-अहन्त इत्याद्यक्षर १५
अः । अशरीरा इति सिद्धास्तदाद्यक्षर अः । आचार्या इत्याद्यक्षर आ । उपाध्याया इत्या-
द्यक्षर उ । मुनीत्याद्यक्षर अस्वरम् सन्धिवशात् ओम् । पदैकदेशेऽपि पदसमुदायोपचारादे-
वमुक्तिः । तदेवासाधारणगुणसम्पदा विशिनष्टि—भूर्भुवःस्वरिति । भूरित्यव्यय भूलोके ।
भुव इति भूलोके । स्वरिति स्वर्लोके । त्रयाणां द्वन्द्वे भूर्भुवः स्वः । अधस्तिर्यगूर्ध्वरूप लोकत्रय
तत् तनोति-ज्ञानात्मना व्याप्नोति भूर्भुवः स्वस्तत् । प्रसिद्धा ह्यहस्तिज्ञाना सर्वद्रव्यपर्यायः १०

१ 'परि वाग्वृत्तिः' इति प्रतिभाति । २ 'मुपकाराय' इति ख-पाठ । ३ 'मनादि' इति ख-पाठ । ४ 'पर'
इति क-पाठ । ५ 'गायित गायित यस्माद्' इति ख-पाठ । ६ 'स एव प्रमाणकोटिमाटीकते' इति ख-पाठ ।
७ 'अहमित्यस्य अ । [अ] सिद्धा अकर्मका इति तेषामपि अ । आचार्याणां आ । उपाध्यायानां उ । जात ओ इति ।
मुनीनां मकारे ॐ इति । पदै०' इति ख-पाठ ।

८ उक्तं च—

“अरिहता अशरीरा आयरिया उवज्झाया मुणिणो ।

पचवस्रानिप्पन्नो ॐकारो पच परमेद्धी ॥”

९ 'विदोषणतया विशिनष्टि । भूरित्यव्यय भूयाचकम् । भुव इति पाताललोके' इति ख-पाठ ।

विषयेण धेयज्ञानात्मा लोकत्रयस्यासि' ज्ञानात्मनोः स्वात्मैवात्, ज्ञेयवत्त्वावि अज्ञान-
विषयतया "मेवमय भगवत्" इति (गिज्ञेयावद्वयकं गा० २७१) यचनात् ज्ञाना-
रूपतया ज्ञानात् या । अत्र एव मयिगुणिय-महत्त्वश्चे. सकाशात् प्रधानतरं, तदुद्देशो-
तस्य देशविषयत्वात् प्रस्तुतवन्नैवमन्विना भाषांस्तत्त्व अर्थविषयत्वात् । भाषा-
पूर्याः (श्रीमद्भगवद्गीतायां आद्यवचननिर्गुणं लोकात्मिकां)—“‘चंदाद्वयगहाणं’
इत्यादि । न चाचार्यादिमयस्य धेयलोकज्ञानात्मनो नार्हति वाच्यम् । तेषामपि केवलिक-
ज्ञानोपलब्धाना भाषाना गामान्येन ज्ञानमज्ञायादित्युक्तं भगवद् इति । भग इति ईश्वरः ।
उरिति ब्रह्मा दयते-पालयति जगदिति नै-गिगु 'ब्रह्मि' (मिट्ट० ५-१-१७१)
इति हे रूपम् । लोके हि जगत् ब्रह्मात्मादयति रजोगुणाश्रित . विष्णुः आपयति मत्त्व
गुणाश्रित । ईश्वर सहरति ताममभावाश्रित इति । भगवत् उच्यते भगाद्, ब्रह्मैक
वद्भावात्, तस्मिन् । किञ्चिद्विष्टे? 'वसि' वसतीति उम् विचि रूप तस्मिन् वसि । क वसि
इत्याह—“अधीमहि' अस्य (-विष्णोः) अपत्य इ-काम' तस्य महो-भूमय' इमह-
कामिन्यस्ता अधिकृत्य अधीमहि-स्त्रीषु तिष्ठमाने, रचायसात्मनीत्याशय । प्रतीत चैत-
दीश्वर-ब्रह्म विष्णुषु कामिनीपरवश(क)रम् । पार्थिवानुनयार्थमीश्वरस्य ताण्डवाहम्बर-
श्रुते । ब्रह्माणमधिकृत्य वेदेऽप्युक्तम्—“प्रजापति स्वा दुहितरमकामयत्” । विष्णोस्तु
गोपादिब्रह्मोपदर्शकतत्त्वद्वचनश्रवणात् । पठ्यते च—

“राधा पुनानु जगदच्युतदत्तदृष्टि-

मन्वानक विदधती दधिरिक्तभाण्डे ।

तस्या' स्तनस्तवकलोलविलोचनालि-

देवोऽपि दोहनधिया वृषभ निरन्धन् ॥”-वसन्त०

१ सम्पूर्णं गाथा तच्छाया च यथा—

“सध्वगय सम्मत्, सुते चरिते न पञ्चवा सन्धे ।

देसविरह पटुचा, दोण्ड वि पडिसेहण कुञ्जा ॥”

सयगत सम्यक्तव श्रुते चरित्रे न पयवा सर्वे ।

देशविरति प्रतीत्य द्वयोरपि प्रतिपेधन कुयात् ॥

२ 'अत आह' इति ख-पाठ ।

३ समग्रा गाथा तच्छाया चैवम्—

“चंदाद्वयगहाण, पद्मा पयासेह परिमिय खित ।

केवलियनाणलभो, लोमालोग पयासेह ॥”

चन्द्राऽऽदित्यप्रहाणा भग्ना प्रकाशयति परिमित क्षेत्रम् ।

केवलिकज्ञानलभो लोकालोक प्रकाशयति ॥

४ 'तमोगुणाश्रित' इति ख-पाठ । ५ 'बरादिषु' इति ख-पाठ । ६ ईश्वरेण हि कामान्धेन पा

र्वेत्या पुरो नाक्य कृत, गहा' इति ख-पाठ ।

इत्यादि । शिष्य प्रति शिक्षामाह—हे नः !—नर ! नृशब्दस्यामन्त्रणे रूपम् । सवहुमानं ह्यामन्त्रितं । शिष्यः प्रस्तुतार्थश्रवणे उत्साहितो भवति, अतो विशेषणमाह—‘धियोऽयो’ इति । ‘युक् मिश्र[व]णे’ (सिद्ध० धा०) इत्ययं परैरमिश्र[व]णे चेत्यधीयते, अतो यौति-पृथग्भवतीति यु । विचि छान्दसत्वाद् गुणाभावः । न युरयु तस्यामन्त्रणं हे अयो !—अपृथग्भूत ! कस्याः ? ‘धियः’ बुद्धितः । यतः त्वं बुद्धेरपृथग्भूतो बुद्धिमान्-प्रेक्षापूर्वकारी, अतस्त्वं शिष्यसे । तदन्यत्र हि रक्त-द्विष्ट-मूढ-पूर्वव्युद्वाहितादाबुपदेशानर्हत्वात् अन्धकारनृत्तानुकारी प्रयास इति । पुनर्व्युत्पाद्यस्यैव विशेषणान्तरमाह—‘प्रच !’ इति । प्रकृष्ट चरतीति प्रच-प्रकृष्टाचारो मार्गानुसारिप्रवृत्तिरितियावत् ‘क्वचिद्’ (सिद्ध० ५-१-१७१) इति डे रूपम् । यथा वा प्रच-हस इति, प्रकृष्टाचारे ह्युपदेशसाफल्यं, आचारपराशुखाणा शास्त्रसद्भावप्रतिपादने प्रत्युत प्रत्यवायसम्भवात् । किम् ? ‘उदयात्’ उदयं प्राप्तम् । अनन्य-सामान्यगुणातिशयसम्पदा प्रतिष्ठितमाराध्यत्वेन परमेष्ठिपञ्चक कर्तृभूतमिति । अयमिह तात्पर्यार्थः—ईश्वर ब्रह्म विष्णु उपलक्षणत्वादन्येष्वपि कपिल-सुगतादिषु दैवतेषु मध्ये भो पुरुष ! ज्ञानवन् ! प्रकृष्टाचार ! परमेष्ठिपञ्चकमेव पूर्वदर्शितविद्भान्नैर्गुणातिशययोगादाराध्यतया प्रतिष्ठितम्, अतस्तदेवाराधनीय, तदेव चोपासनीय, तदेव शरणतया प्रतिपत्तव्य, तदाशामृतरस एवास्वादनीय, तद्व्यतिरिक्ताराध्यान्तरस्यासद्भावात् । भावेऽपि वस्तुतस्तत्त्वानुपपत्तेः, तद्गोपाणा लेशत इहैव निर्णीतत्वात्, तद्व्यवच्छेदेन चाराध्यतायामतिप्रसङ्गः । उक्तं च—

“कामानुपक्तस्य रिपुप्रहारिण, प्रपञ्चिनोऽनुग्रहशापकारिणः ।

सामान्यपुवर्गसमानधर्मिणो, महत्त्वकृत्सौ सकलस्य तद् भवेत् ॥”

इति । इह चाधीमहि वसीति विशेषणेन तेषां रागसूचन, सौहर्ष्याद् द्वेष-मोहावप्यवसेयौ, तेषामायुधादिसद्भावात् पूर्वापरव्याहृतार्थागमाद्यभिधानाच्च, यदुक्तम्—

“रागोऽङ्गनासङ्गमनानुमेयो, द्वेषो द्विपदारणहेतिगम्य ।

मोह कुवृत्तागमदोपसाध्य ॥”

इत्यादि । आचार्यादीनां न सर्वथा रागादिक्षय इति चेत् ? न, तेषामप्याप्तोपदेशेन रागादिक्षयार्थं प्रवृत्तेस्तथाविधरागाद्यसद्भावात् तदत्यन्तक्षयस्य च भावित्वात् भाविनि भूतवद्-पचारात् वीतरागित्वैवेति, भाषाचार्यादिभिरेवानाधिकार इति सर्वं समञ्जसम् । इत्यार्हताभिप्रायेण मन्त्रव्याख्या ॥

१ ‘विशेष्यसे’ इति ख-पाठ । २ ‘युन शिष्यस्यैव’ इति ख-पाठ । ३ ‘प्रेण गुणा’ इति ख-पाठ । ४ ‘तथाहि-कामा’ इति ख-पाठ । ५ ‘विशेषणे द्वेषोपलक्षण आयुधादिसद्भावेन द्वेषस्यापि तेषां सद्भावात् । इति जैनमतसिद्धायेन व्याख्या ॥ १ ॥’ इति ख-पाठ । ६ तर्करद्वयदीपिकाऽनुसारेण (२० ४५) अवशिष्टशरणत्वेन—“तो यस्य देवः स स चैवमहम्” ।

(ॐ भूर्भुवःस्वस्तत् । सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः
प्रचोदयात् ॥)

अथाऽक्षपादाः [रथ वेदनी (दिन) ?] रथं देयम्—ईश्वरप्रणिधाना प्रार्थनापुरःसरमे-
वमभिदधते—ॐ भूर्भुवःस्वरित्यादि । ओमिति सर्वविद्यानामादिबीजं मंत्रप्रागमोपनिषद्-
भूतम्, अशेषविघ्नविपातनामम्, अखिलदृष्टादृष्टफलसङ्कल्पकस्पृष्टमोपममित्यस्य प्रणिधान-
स्यादावुपन्यस्त परममङ्गलम् । न चैतद्बुद्ध्यातिरिक्तं अन्यत् तत्त्वमस्मि वस्तुतः इति । हे भूर्भु-
व स्वस्तदिति लोकत्रयव्यापिन् !, आक्षपादाना हि त्रिविधाः सर्वगत इति । तथा सवितु-
भास्वतो वरेण्य !—प्रधानतर !, सर्वज्ञत्वात् । वरेण्य इति अनुनासिकस्तु 'अङ्गवर्णस्या-
न्तेऽनुनासिकोऽनीदादे' (सिद्ध० १-२-४१) इति लक्षणवशात् । यथा—

१० "साम साम ध्रुव तावद्, दधिं दधिं मधुं मधु ।

ध्रुवन्ते सुभ्रुवामत्र, न यावन्मधुरा गिर ॥"

विशेष्यमाह—हे भर्ग ! उदे ! इति । उत्कृष्ट इ—कामो यस्य स उदि' तस्यामन्त्रं
(हे) उदे ! । अर्वाचीनायस्यापेक्षया विशेषणमिदम् । प्रार्थनामाह—अयं स्व इति क्रियापदद्वय-
यथासङ्गमुत्तरपदद्वयेनाभिसम्बध्यते । तत्र अव-रक्ष पालय वर्धयेति यावत् । किमित्याह—
१५ धीं—मतिं कर्मपदम् । धीर्बुद्धिं ज्ञानं तत्त्वाधिगम इत्यनर्थान्तरम् । धिय ई—श्रीं श्रीं ता,
धीयुक्ता या श्रियम्, ईश्वरतः प्रार्थना ज्ञानस्य "ईश्वरात् ज्ञानमन्विच्छेत्" इति वचनात् ।
तथा स्व-विनाशाय । 'पौंच अन्तकर्मणि' (सिद्ध० धा०) इत्यस्य रूपम् । किमित्याह—
अहिधिय कर्मतापन्ना । अहि-सर्प तस्येव धिय कूरताद्या परापचिकीर्षादिवार्ता ।
न—अस्माक, बुद्धि वर्धय कूरताद्या कुबुद्धीश्च विध्वंसयेत्यर्थः । पुनर्विशेषणान्तरमाह—हे
२० यो !—मिश्रित ! सम्बद्ध । 'युक् मिश्रणे' (सिद्ध० धा०) इत्यस्य विचि रूपम् । कथा
इत्याह—'प्रचोदया' 'चुदण सञ्चोदने' (सिद्ध० धा०) तत चोदन चोद [स]—शृङ्गा-
रभावसूचन, प्रकृष्टश्वोदो यस्या सा प्रचोदा अर्थात् पार्वती तथा सहेति वाक्यशेषः ।
अर्वाचीनावस्थापेक्षया, पार्वतीपीनपयोधरप्रणयीत्याकृतम् । परमपदावस्थाया तु प्रचोदया
अयो !—अमिश्रित ! इति व्याख्येयम् । "पडिन्द्रियाणि षड् विषयाः षड् बुद्ध्य सुख
२५ दुःखं शरीरं चेत्येकविंशतिप्रभेदभिन्नस्य दुःखस्यात्यन्तोच्छेदो मोक्षः" इति नैयायिकवच-
नप्रामाण्यात् । तथा उदे ! इति प्राचीनविशेषणमपि । उत्क्रान्त ए—कामोदित्युदिस्तस्या-
मन्त्रेण उदे ! इति योज्यम् । तथा अत् ! इति विशेषणम् । अत्ति—भक्षयति जगदिति अत्
सृष्टिसंहारकत्वात् । उक्तं च (श्रीहारीभट्टीये षड्दर्शनसमुच्चये श्लो० १३)—

१ 'अथवाऽक्ष' इति क-पाठ । २ 'समस्तागमानामुपनिषद्भूतम्, अतोऽस्य प्रणिधानं परममङ्गलत्वादादौ
उपन्यस्तं न चैव' इति ख-पाठ । ३ 'तथा'तर' इति ख-पाठ । ४ 'यथा' इति ग-पाठ । ५ 'वर्णस्यादिना
विशेष्यं' इति ख-पाठ । ६ 'धीमिति कर्म' इति क-पाठ । ७ 'कुबुद्धीर्विनाशाय, पुनः' इति ख-पाठ ।
८ 'स्थायी' इति ग-पाठ । ९ 'दिति सिद्धिस्तथा' इति ख-पाठ ।

“अक्षपादिमते देवः, सृष्टिसंहारकृत् शिवः ।

विभुर्नित्यैकसर्वज्ञो, नित्यबुद्धिसमाश्रयः ॥”-अनु०

इति नैयायिकाभिप्रायेण मन्त्रव्याख्या ॥ २ ॥

अथ वैशेषिकाभिप्रायेणाप्येवमेव, तैरपि शिवस्य देवतयाऽभ्युपगमात् । नवरं तन्मते परमपदावस्थास्वरूपमेवम्-“बुद्धिसुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नधर्माधर्मसंस्काररूपाणां नवानां विशेषगुणानामत्यन्तोच्छेदो मोक्ष” इति ॥ ३ ॥

ॐ भूर्भुवःस्वस्तत् ! सवितुर्वरेण्यं भद्रं गोदेवस्य धीम ! हि धियो यो ! नः प्रचोदयात् ।

अथवा साङ्ख्याः स्वं देवं-कपिलं प्रणिदधाना इदं वदन्ति-हे ‘धीम’ धीः-बुद्धिः ता ‘माहू(ग्) मानशब्दयो’ (सिद्ध० धा० ?) शब्दयति-प्ररूपयति इति धीम-१० भगवान् कपिलस्तस्यामन्त्रणम् । ॐ भूर्भुव स्वस्तदिति पूर्ववत् ।

“अमूर्तश्चेतनो भोगी, नित्य सर्वगतोऽक्रिय ।

अकर्ता निर्गुण सूक्ष्म, आत्मा कपिलदर्शने ॥”

इति वचनात् । सवितुर्वरेण्यमित्याक्षपादपक्षवत् । कपिलमेवोपयोगसम्पदा विशेषयति-भद्रं इति । ‘डुभृग् पोपणे च’ (सिद्ध० धा०) । विभर्ताति भद्र-पोपक । विचि गुणे च रूपम् । कस्येत्याह-‘गोदेवस्य’ । गोशब्देनात्र खुरककुदसास्त्रालाङ्गलविपाणाद्यवयवसम्पन्नं पशुरुच्यते । अनेन च विधेयता लक्ष्यते । ततो गोरिव विधेयानि-वश्यानि देवानि-इन्द्रियाणि यस्य स तथा तस्य, जितेन्द्रियस्येत्यर्थः । न च गोविधेयता कवीनां न रुढिः, “गौरिवैति विधेयताम्” इत्यादि लक्ष्यदर्शनात् । धीमेति व्याख्यातमेव । ‘हि’ स्फुटम् । ‘धियो यो’ इति । हे बुद्धितत्त्वात् पृथग्भूत, प्रकृतिपुरुषविवेकदर्शनात् २० “निवृत्ताया प्रकृतौ पुरुषस्य स्वरूपावस्थानं मोक्ष” इति वचनात्, प्रकृतिवियोगे च बुद्ध्यादीनामपि विगमात्, कारणाभावे कार्याभावात् । धिय इति पदं पुनरावृत्त्या पञ्चम्यन्त प्रचोदयेत्यनेन सम्प्रध्यते । ततश्च धियो-बुद्धितत्त्वात् न-अस्मानपि प्रचोदय-प्रेरय, व्यपनयेत्यर्थः । पष्ठ्यन्त वा धिय इति । पठौ च “कर्मणि शेषजा” यथा-‘मापाणामश्रीयात्’ । तथा “न केवलं यो महता विभापते” इत्यत्र । ततश्च न-अस्माकमपि धिय प्रकृति-२५ हेतुका व्यपनयेति भावः । स्वयं मुक्तोऽस्मान् मोचयेतेति यावत् । ‘अत्’ इति । अदिति दान्तमव्यय आश्चर्यार्थम् । तथाच अदिति आश्चर्यरूप ! तत्कारणेऽनिवृत्तत्वात् तस्यामन्त्रणं हे अद् ! । ‘विरामे वा’ (सिद्ध० १-३-५१) इति दस्य त । इति साङ्ख्याभिप्रायः ॥ ४ ॥

१ ‘वैशेषिकाभिप्रायेण व्याख्या’ इत्यधिकं ख-पाठः । २ ‘बुद्धितत्त्वं तन्मिमीते-शब्द०’ इति ख-पाठः ।

३ ‘वा ततो मापाणामश्रीयादिवत् धिय’ इति ख-पाठः । ४ ‘मावाः’ इति ख-पाठः । ५ श्लोकार्पाङ्गोऽप्यम् ।

(ॐ भूर्भुवःस्वस्तत् ! सवितुर्वरेण्यं भर्गोदेवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ॥)

अंधाऽक्षपादाः [स्य वेदनी (दिन) ?] स्य देवम्-ईश्वरप्रणिदधाना प्रार्थनापुरःसरमेवमभिदधते—ॐ भूर्भुवःस्वरित्यादि । अमिति सर्वविधानामादिबीजं संमग्रागमोपनिषद्-भूतम्, अशेषविघ्नविघातनिग्रामम्, अखिलदृष्टादृष्टफलसङ्कल्पकल्पद्रुमोपममित्यस्य प्रणिधानस्यादावुपन्यस्तं परममद्गलम् । न चैतद्व्यतिरिक्तं अन्यत् तत्त्वमसि वस्तुत इति । हे भूर्भुवः स्वस्तदिति लोकत्रयव्यापिन् !, आक्षपादानां हि गिबः सर्वगत इति । तेषां सवितु-भास्वतो वरेण्य !-प्रधानतर !, सर्वज्ञत्वात् । वरेण्य इति अनुनासिकस्तु 'अइवर्णस्यान्तेऽनुनासिकोऽनीदादे' (सिद्ध० १-२-४१) इति लक्षणवशात् । यथा—

१० “साम साम ध्रुव तावद्, दधि दधि मधु मधु ।

श्रूयन्ते सुभ्रुवामत्र, न यावन्मधुरा गिर ॥”

विशेष्यमाह—हे भर्ग ! उदे ! इति । उत्कृष्ट इ-कामो यस्य स उदि' तस्यामन्त्रण (हे) उदे ! । अर्वाचीनावस्थापेक्षया विशेषणमिदम् । प्रार्थनामाह—अयं स्य इति क्रियापदद्वयं यथासङ्ख्यमुत्तरपदद्वयेनाभिसम्बध्यते । तत्र अव-रक्ष पालय वर्धयेति यावत् । किमित्याह—
१५ धीं-मतिं कर्मपदम् । धीर्बुद्धिः ज्ञानं तत्त्वाधिगम इत्यनर्थान्तरम् । धिय ई-श्री धी ता, धीयुक्ता या श्रियम्, ईश्वरतः प्रार्थना ज्ञानस्य “ईश्वरात् ज्ञानमन्विच्छेत्” इति वचनात् । तथा स्य-विनाशाय । ‘पौंच अन्तकर्मणि’ (सिद्ध० धा०) इत्यस्य रूपम् । किमित्याह—अहिधिय कर्मतापन्ना । अहि-सर्प तस्येव धिय कूरताद्या परापचिकीर्षादिवार्ता । न-अस्माक, बुद्धि वर्धय कूरताद्या कुबुद्धीश्च विघ्नसयेत्यर्थः । पुनर्विशेषणान्तरमाह—हे
२० यो !-मिश्रित ! सम्बद्ध ! ‘युक् मिश्रणे’ (सिद्ध० धा०) इत्यस्य विचि रूपम् । कया इत्याह—‘प्रचोदया’ ‘चुदण सञ्चोदने’ (सिद्ध० धा०) तत् चोदन चोद [स]-शृङ्गारभावसूचन, प्रकृष्टश्चोदो यस्या सा प्रचोदा अर्थात् पार्वती तथा सहेति वाक्यशेषः । अर्वाचीनावस्थापेक्षया, पार्वतीपीनपयोधरप्रणयीत्याकृतम् । परमपदावस्थायां तु प्रचोदया अयो !-अमिश्रित ! इति व्याख्येयम् । “पडिन्द्रियाणि पङ् विपयाः पङ् बुद्धय सुख
२५ दुःख शरीर चेत्येकविंशतिप्रमेदभिन्नस्य दुःखस्यात्यन्तोच्छेदो मोक्ष” इति नैयायिकवचनप्रामाण्यात् । तथा उदे ! इति प्राचीनविशेषणमपि । उत्क्रान्त ए-कामादित्युदितस्तस्यामन्त्रण उदे ! इति योज्यम् । तथा अत् ! इति विशेषणम् । अत्ति-भक्षयति जगदिति अत् सृष्टिसंहारकत्वात् । उक्तं च (श्रीहारिभद्रीये षड्दर्शनसमुच्चये श्लो० १३)—

१ ‘अथवाऽक्ष’ इति क-पाठः । २ ‘समस्तगामानामुपनिषद्गतम्, अतोऽस्य प्रणिधानं परममद्गत्वादादौ उपन्यस्तं न वै०’ इति ख-पाठः । ३ ‘तत्त्वान्तर’ इति ख-पाठः । ४ ‘यथा’ इति ग-पाठः । ५ ‘वर्णेत्यादिना विशेष्य०’ इति ख-पाठः । ६ ‘वीमिति कर्म’ इति क-पाठः । ७ ‘कुबुद्धीर्विनाशाय, पुन०’ इति ख-पाठः । ८ ‘स्यायि’ इति ग-पाठः । ९ ‘दिति सिद्धिस्तथा०’ इति ख-पाठः ।

“अक्षपादमते देवः, सृष्टिसंहारकृत् शिवः ।

विभुर्नित्यैकसर्वज्ञो, नित्यबुद्धिसमाश्रयः ॥”-अनु०

इति नैयायिकाभिप्रायेण मन्त्रव्याख्या ॥ २ ॥

अथ वैशेषिकाभिप्रायेणाप्येवमेव, तैरपि शिवस्य देवतयाऽभ्युपगमात् । नवरं तन्मते परमपदावस्थास्वरूपमेवम्-“बुद्धिसुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नधर्माधर्मसंस्काररूपाणां नवानां विशेषगुणानामत्यन्तोच्छेदो मोक्षः” इति ॥ ३ ॥

ॐ भूर्भुवःस्वस्ततु ! सवितुर्वरेण्यं भद्रं गोदेवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ।

अथवा साङ्ख्याः सः देवं-कपिलं प्रणिदधाना इदं वदन्ति-हे ‘धीमहि’ धीः-‘बुद्धिः’ ता ‘माह(ग) मानशब्दयो’ (सिद्ध० धा० ?) शब्दयति-प्ररूपयति इति धीम- १० भगवान् कपिलस्तस्यामन्त्रणम् । ॐ भूर्भुवः स्वस्तदिति पूर्ववत् ।

“अमूर्तश्चेतनो भोगी, नित्य सर्वगतोऽक्रियः ।

अकर्ता निर्गुण सूक्ष्म, आत्मा कपिलदर्शने ॥”

इति वचनात् । सवितुर्वरेण्यमित्याक्षपादपक्षवत् । कपिलमेवोपयोगसम्पदा विशेषयति-भद्र इति । ‘डुभृगक् पोषणे च’ (सिद्ध० धा०) । विभर्तीति भद्र-पोषक । विचि गुणे १५ च रूपम् । कस्येत्याह-‘गोदेवस्य’ । गोशब्देनात्र खुरककुदसास्त्रालाङ्गलविपाणाद्यवयवसम्पन्न पशुरुच्यते । अनेन च विधेयता लक्ष्यते । ततो गोरिव विधेयानि-वदयानि देवानि-इन्द्रियाणि यस्य स तथा तस्य, जितेन्द्रियस्येत्यर्थः । न च गोर्विधेयता कवीनां न रुढिः, “गौरिवैति विधेयताम्” इत्यादि लक्ष्यदर्शनात् । धीमेति व्याख्यातमेव । ‘हि’ स्फुटम् । ‘धियो यो!’ इति । हे बुद्धितत्त्वात् पृथग्भूतः, प्रकृतिपुरुषविवेकदर्शनात् २० “निवृत्ताया प्रकृतौ पुरुषस्य स्वरूपावस्थानं मोक्षः” इति वचनात्, प्रकृतिवियोगे च बुद्ध्यादीनामपि विगमात्, कारणाभावे कार्याभावात् । धिय इति पदं पुनरावृत्त्या पञ्चम्यन्त प्रचोदयेत्यनेन सम्बध्यते । ततश्च धियो-बुद्धितत्त्वात् न-अस्मानपि प्रचोदय-प्रेरय, व्यपनयेत्यर्थः । पष्ठ्यन्त वा धिय इति । पष्ठी च “कर्मणि शेषजा” यथा-‘मापाणामश्रीयात्’ । तथा “न केवलं यो महता विभापते” इत्यत्र । ततश्च न-अस्माकमपि धिय प्रकृति- २५ हेतुका व्यपनयेति भावः । स्वयं मुक्तोऽस्मान् मोचयेतेतिर्यावत् । ‘अत्’ इति । अदिति दान्तमन्यय आश्चर्यार्थम् । तथाच अदिति आश्चर्यरूपः । तत्कारणेऽनिवृत्तत्वात् तस्यामन्त्रणं हे अद् ! । ‘विरामे वा’ (सिद्ध० १-३-५१) इति दस्य त । इति साङ्ख्याभिप्रायः ॥ ४ ॥

१ ‘वैशेषिकाभिप्रायेण व्याख्या’ इत्यधिक ख-पाठः । २ ‘बुद्धितत्त्वं तन्मिती-शब्द०’ इति ख-पाठः ।

३ ‘वा ततो मापाणामभीपादित्वादिभ्यः धिय’ इति ख-पाठः । ४ ‘भावाः’ इति ख-पाठः । ५ श्लोकार्थादोऽर्थः ।

(ॐ भूर्भुवःस्वस्तत् ! सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः
प्रचोदयात् ॥)

अंधाऽक्षपादाः [रथं वेदनी (दिन) !] रथदेवम्-ईश्वरप्रणिदधाना प्रार्थनापुरःसरमे-
वमभिदधते-ॐ भूर्भुवःस्वरित्यादि । ओमिति सर्वविद्यानामादिबीजं मंत्रागमोपनिषद्-
भूतम्, अशेषविघ्नविघातनिग्रहम्, अखिलदृष्टादृष्टफलसङ्कल्पकस्पृष्टमोपममित्यस्य प्रणिधान-
स्यादावुपन्यस्त परममद्गलम् । न चैतद्व्यतिरिक्तं अन्यत् तत्त्वमस्ति वस्तुतः इति । हे भूर्भु-
वः स्वस्तदिति लोकत्रयव्यापिन् !, आक्षपादानां हि शिवः सर्वगत इति । तथा सवितु-
भास्वतो वरेण्य !-प्रधानतर !, सर्वज्ञत्वात् । वरेण्य इति अनुनासिकस्तु 'अङ्गवर्णत्वा-
न्तेऽनुनासिकोऽनीदादे' (सिद्ध० १-२-४१) इति लक्षणवशात् । यथा—

“साम साम ध्रुव तावद्, दधिं दधि मधुं मधु ।

श्रूयन्ते सुभ्रुवामत्र, न यावन्मधुरा गिरः ॥”

विशेष्यमाह—हे भर्ग ! उदे ! इति । उत्कृष्ट ई-कामो यस्य स उदि' तस्यामन्त्रेण
(हे) उदे ! । अर्वाचीनावस्थापेक्षया विशेषणमिदम् । प्रार्थनामाह—अव स्य इति क्रियापदद्वय-
यथासह्यमुत्तरपदद्वयेनाभिसम्पद्यते । तत्र अव-रक्ष पालय वर्धयेतियावत् । किमित्याह—
धीं-मतिं कर्मपदम् । धीर्बुद्धिः ज्ञानं तत्त्वाधिगम इत्यनर्थान्तरम् । धिय ई-श्री धी ता,
धीयुक्ता वा श्रियम्, ईश्वरतः प्रार्थना ज्ञानस्य “ईश्वरात् ज्ञानमन्विच्छेत्” इति वचनात् ।
तथा स्य-विनाशाय । 'पौंच अन्तकर्मणि' (सिद्ध० धा०) इत्यस्य रूपम् । किमित्याह—
अहिधिय कर्मतापज्ञा । अहि-सर्प तस्येव धिय क्रूरताया परापचिकीर्षादिवार्ता ।
न-अस्माकं, बुद्धि वर्धय क्रूरताया कुबुद्धीश्च विघ्नसयत्यर्थः । पुनर्विशेषणान्तरमाह—हे
यो !-मिश्रित ! सम्बद्ध ! 'युक् मिश्रणे' (सिद्ध० धा०) इत्यस्य विचि रूपम् । कथा
इत्याह—'प्रचोदया' 'बुद्धयः सञ्चोदने' (सिद्ध० धा०) तत् चोदनं चोद [स]-शृङ्गा-
रभावसूचनं, प्रकृष्टश्रोदो यस्या सा प्रचोदा अर्थात् पार्वती तया सहेति वाक्यशेषः ।
अर्वाचीनावस्थापेक्षया, पार्वतीपीनपयोधरप्रणयीत्याकृतम् । परमपदावस्थायां तु प्रचोदया
अयो !-अमिश्रित ! इति व्याख्येयम् । “पडिन्द्रियाणि पङ् विपयाः पङ् बुद्ध्य सुख
पुं खं शरीरं चेत्येकविंशतिप्रमेदभिन्नस्य दुःखस्यात्यन्तोच्छेदो मोक्षः” इति नैयायिकवच-
नप्रामाण्यात् । तथा उदे ! इति प्राचीनविशेषणमपि । उत्क्रान्त ए-कामादित्युदितस्या-
मन्त्रेण उदे ! इति योज्यम् । तथा अत् ! इति विशेषणम् । अत्ति-भक्षयति जगदिति अत्
सृष्टिसंहारकत्वात् । उक्तं च (श्रीहारिभट्टीये पङ्दर्शनसमुच्चये श्लो० १३)—

१ 'अथयाऽक्ष' इति क-पाठः । २ 'समस्त्रागमानामुपनिषद्भूतम्, अतोऽस्य प्रणिधानं परममद्गलत्वादादौ
उपन्यस्तं न चैव' इति ख-पाठः । ३ 'तत्त्वान्तर' इति ख-पाठः । ४ 'यथा' इति ग-पाठः । ५ 'वर्णत्वादिना
विशेष्य' इति ख-पाठः । ६ 'धीमिति कर्म' इति क-पाठः । ७ 'कुबुद्धीर्विनाशाय, पुनः' इति ख-पाठः ।
८ 'स्थायां' इति ग-पाठः । ९ 'दिति सिद्धिस्थानां' इति ख-पाठः ।

“अक्षपादमते देवः, सृष्टिसंहारकृत् शिवः ।

विभुर्नित्यैकसर्वज्ञो, नित्यबुद्धिसमाश्रयः ॥”-अनु०

इति नैयायिकाभिप्रायेण मन्त्रव्याख्या ॥ २ ॥

अथ वैशेषिकाभिप्रायेणाप्येवमेव, तैरपि शिवस्य देवतयाऽभ्युपगमात् । नवरं तन्मते परमपदावस्थास्वरूपमेवम्—“बुद्धिसुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नधर्माधर्मसंस्काररूपाणा नवानां विशेषगुणानामत्यन्तोच्छेदो मोक्ष” इति ॥ ३ ॥

ॐ भूर्भुवःस्वस्तत् ! सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ।

अथवा साङ्ख्याः स्वं देवं-कपिलं प्रणिदधाना इदं वदन्ति—हे ‘धीमहि’ धी-बुद्धिः ता ‘माहू(गु) मानशब्दयो’ (सिद्ध० धा० ?) शब्दयति-प्ररूपयति इति धीम - १० भगवान् कपिलस्तस्यामन्त्रणम् । ॐ भूर्भुवः स्वस्तदिति पूर्ववत् ।

“अमूर्तश्चेतनो भोगी, नित्यः सर्वगतोऽक्रिय ।

अकर्ता निर्गुणः सूक्ष्मः, आत्मा कपिलदर्शने ॥”

इति वचनात् । सवितुर्वरेण्यमित्याक्षपादपक्षवत् । कपिलमेवोपयोगसम्पदा विशेषयति-भर्ग इति । ‘डुभृगक् पोपणे च’ (सिद्ध० धा०) । विभर्तीति भर्ग-पोपक । विचि गुणे च रूपम् । कस्येत्याह-‘गोदेवस्य’ । गोशब्देनात्र खुरककुदसाक्षाद्भूलविषाणाद्यवयवसम्पन्न पशुरुच्यते । अनेन च विधेयता लक्ष्यते । ततो गोरिव विधेयानि-वड्यानि देवानि-इन्द्रियाणि यस्य स तथा तस्य, जितेन्द्रियस्येत्यर्थः । न च गोर्विधेयता कवीना न रुढिः, “गौरिवैति विधेयताम्” इत्यादि लक्ष्यदर्शनात् । धीमेति व्याख्यातमेव । ‘हि’ स्फुटम् । ‘धियो यो’ इति । हे बुद्धितत्त्वात् पृथग्भूतः, प्रकृतिपुरुषविवेकदर्शनात् २० “निवृत्ताया प्रकृतौ पुरुषस्य स्वरूपावस्थान मोक्ष” इति वचनात्, प्रकृतिवियोगे च बुद्ध्यादीनामपि विगमात्, कारणाभावे कार्याभावात् । धिय इति पद पुनरावृत्त्या पञ्चम्यन्त प्रचोदयेत्यनेन सम्बध्यते । ततश्च धियो-बुद्धितत्त्वात् न-अस्मानपि प्रचोदय-प्रेरय, व्यपनयेत्यर्थः । पष्ठ्यन्त वा धिय इति । पष्ठी च “कर्मणि शेषजा” यथा-“मापाणामश्रीयात्” । तथा “न केवलं यो महता विभापते” इत्यत्र । ततश्च न-अस्माकमपि धिय प्रकृति-२५ हेतुका व्यपनयेति भावः । स्वयं मुक्तोऽस्मान् मोचयेतेतिर्यावत् । ‘अत्’ इति । अदिति दान्तमव्यय आश्चर्यार्थम् । तथाच अदिति आश्चर्यरूपः । तत्कारणेऽनिवृत्तत्वात् तस्यामन्त्रणं हे अद् ! । ‘विरामे वा’ (सिद्ध० १-३-५१) इति दस्य त । इति साङ्ख्याभिप्रायः ॥ ४ ॥

१ ‘वैशेषिकाभिप्रायेण व्याख्या’ इत्यधिक ख-पाठः । २ ‘बुद्धितत्त्वं तन्मिमीते-नान्द०’ इति ख-पाठः ।

३ ‘वा ततो मापाणामभीपादित्यादिव धिय’ इति ख-पाठः । ४ ‘भाव’ इति ख-पाठः । ५ श्लोकाधीनोऽयम् ।

(ॐ भूर्भुवःस्वस्तत् ! सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ॥)

अंधाऽक्षपादाः [स्य घेठनी (दिन) ?] स्य देवम्—ईश्वरप्रणिदधाना प्रार्थनापुरःसरमेवमभिदधते—ॐ भूर्भुवःस्वरित्यादि । ओमिति सर्वविद्यानामादिबीजं ममप्रागमोपनिषद्-
 ५ भूतम्, अशेषविघ्नविघातनिग्रहम्, अखिलदृष्टादृष्टफलसङ्कल्पकल्पद्रुमोपममित्यस्य प्रणिधान-
 स्यादावुपन्यस्त परममङ्गलम् । न चैतद्व्यतिरिक्तं अन्यत् तत्त्वमस्मि वस्तुतः इति । हे भूर्भु-
 वः स्वस्तदिति लोकत्रयव्यापिन् !, आक्षपादानां हि शिवः सर्वगत इति । तथा सवितु-
 भास्वतो वरेण्य !—प्रधानतर !, सर्वज्ञत्वात् । वरेण्य इति अनुनासिकस्तु 'अद्वैतार्थे' स्वा-
 न्तेऽनुनासिकोऽनीदादे' (सिद्ध० १-२-४१) इति लक्षणवशात् । यथा—

१० “साम साम ध्रुव तावद्, दधि दधि मधु मधु ।

श्रूयन्ते सुभृचामत्र, न यावन्मधुरा गिर ॥”

विशेष्यमाह—हे भर्ग ! उदे ! इति । उत्कृष्ट इ—कामो यस्य स उदि' तस्यामन्त्रणं
 (हे) उदे ! । अर्वाचीनावस्थापेक्षया विशेषणमिदम् । प्रार्थनामाह—अत्र स्य इति क्रियापदद्वय
 यथासङ्गमुत्तरपदद्वयेनाभिसम्प्रध्यते । तत्र अव-रक्ष पालय वर्धयेति यावत् । किमित्याह—
 १५ धीं—मति कर्मपदम् । धीर्बुद्धिः ज्ञान तत्त्वाधिगम इत्यनर्थान्तरम् । धिय ई—श्री धी ता,
 धीयुक्ता वा श्रियम्, ईश्वरतः प्रार्थना ज्ञानस्य “ईश्वरात् ज्ञानमन्विच्छेत्” इति वचनात् ।
 तथा स्य—विनाशय । 'पौंच अन्तकर्मणि' (सिद्ध० धा०) इत्यस्य रूपम् । किमित्याह—
 अहिधिय कर्मतापन्ना । अहि—सर्प तस्येव धिय क्रूरताया परापचिक्रीर्षादिवार्ता ।
 न—अस्माक, बुद्धि वर्धय क्रूरताया कुबुद्धीश्च विध्वंसयेत्यर्थः । पुनर्विशेषणान्तरमाह—हे
 २० यो !—मिश्रित ! सम्प्रज्ञ ! 'युक् मिश्रणे' (सिद्ध० धा०) इत्यस्य विचि रूपम् । कया
 इत्याह—'प्रचोदया' 'चुदण् सञ्चोदने' (सिद्ध० धा०) तत चोदन चोद [स]—शृङ्गा-
 रभावसूचन, प्रकृष्टश्चोदो यस्या सा प्रचोदा अर्थात् पार्वती तया सहेति वाक्यशेषः ।
 अर्वाचीनावस्थापेक्षया, पार्वतीपीनपयोधरप्रणयित्याकृतम् । परमपदावस्थाया तु प्रचोदया
 अयो !—अमिश्रित ! इति व्याख्येयम् । “षडिन्द्रियाणि षड् विषयाः षड् बुद्ध्य सुख
 २५ दुःखं शरीर चेत्येकविंशतिप्रभेदभिन्नस्य दुःखस्यात्यन्तोच्छेदो मोक्षः” इति नैयायिकवच-
 नप्रामाण्यात् । तथा उदे ! इति प्राचीनविशेषणमपि । उत्क्रान्त ए—कामोदित्युदितस्त्या-
 मन्त्रण उदे ! इति योज्यम् । तथा अत् ! इति विशेषणम् । अत्ति—भक्षयति जगदिति अत्
 सृष्टिसंहारकत्वात् । उक्तं च (श्रीहारिभद्रीये षड्दर्शनसमुच्चये श्लो० १३)—

१ 'अधवाऽक्ष' इति क-पाठः । २ 'समसागमानामुपनिषद्भूतम्, अतोऽस्य प्रणिधानं परममङ्गलत्वादादौ
 उपन्यस्तं न वै०' इति ख-पाठः । ३ 'तत्त्वा-तर' इति ख-पाठः । ४ 'यया' इति ग-पाठः । ५ 'वर्णस्यादिना
 विशेष्य०' इति ख-पाठः । ६ 'धीमिति कर्म' इति क-पाठः । ७ 'कुबुद्धीर्विनाशय, पुन ०' इति ख-पाठः ।
 ८ 'स्यामां' इति ग-पाठः । ९ 'दिति सिद्धिसत्त्वा०' इति ख-पाठः ।

“अक्षपादमते देवः, सष्टिसंहारकृत् शिवः ।

विभुर्नित्यैकसर्वज्ञो, नित्यबुद्धिसमाश्रयः ॥”-अनु०

इति नैयायिकाभिप्रायेण मन्त्रव्याख्या ॥ २ ॥

अथ वैशेषिकाभिप्रायेणाप्येवमेव, तैरपि शिवस्य देवतयाऽभ्युपगमात् । नवरं तन्मते परमपदावस्थास्वरूपमेवम्-“बुद्धिमुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नधर्माधर्मसंस्काररूपाणां नवानां विशेषगुणानामत्यन्तोच्छेदो मोक्ष ” इति ॥ ३ ॥

ॐ भूर्भुवःस्वस्तत् ! सवितुर्वरेण्यं भद्रं गोदेवस्य धीम ! हि धियो यो ! नः प्रचोदयात् ।

अथवा साङ्ख्याः सः देवं-कपिलं प्रणिदधाना इदं वदन्ति-हे ‘धीम ।’ धी-‘बुद्धि’ ता ‘माह(ग) मानशब्दयो’ (सिद्ध० धा० ?) शब्दयति-प्ररूपयति इति धीम - १० भगवान् कपिलस्तस्यामन्त्रणम् । ॐ भूर्भुव स्वस्तदिति पूर्ववत् ।

“अमूर्तश्चेतनो भोगी, नित्य सर्वगतोऽक्रिय ।

अकर्ता निर्गुण सूक्ष्म, आत्मा कपिलदर्शने ॥”

इति वचनात् । सवितुर्वरेण्यमित्याक्षपादपक्षवत् । कपिलमेवोपयोगसम्पदा विशेषयति-भद्र इति । ‘डुभृगू पोपणे च’ (सिद्ध० धा०) । विभर्तीति भद्र-पोपक । विचि गुणे १५ च रूपम् । कस्येत्याह-‘गोदेवस्य’ । गोशब्देनात्र खुरककुदसास्त्रालाङ्गलविपाणाद्यवयवसम्पन्न पशुरुच्यते । अनेन च विधेयता लक्ष्यते । ततो गोरिव विधेयानि-वश्यानि देवानि-इन्द्रियाणि यस्य स तथा तस्य, जितेन्द्रियस्येत्यर्थः । न च गोर्विधेयता कवीना न रुढिः, “गौरिवैति विधेयताम्” इत्यादि लक्ष्यदर्शनात् । धीमेति व्याख्यातमेव । ‘हि’ स्फुटम् । ‘धियो यो’ इति । हे बुद्धितत्त्वात् पृथग्भूत, प्रकृतिपुरुषविधेकदर्शनात् २० “निवृत्ताया प्रकृतौ पुरुषस्य स्वरूपावस्थान मोक्ष ” इति वचनात्, प्रकृतिवियोगे च बुद्ध्यादीनामपि विगमात्, कारणाभावे कार्याभावात् । धिय इति पद पुनरावृत्त्या पञ्चम्यस्त प्रचोदयेत्यनेन सम्प्रध्यते । ततश्च धियो-बुद्धितत्त्वात् न-अस्मानपि प्रचोदय-प्रेरय, व्यपनयेत्यर्थः । पठ्यन्त वा धिय इति । पठि च “कर्मणि शेषजा” यथा-‘मापाणामश्रीयात्’ । तथा “न केवल यो महता विभापते” इत्यत्र । ततश्च न-अस्माकमपि धिय प्रकृति-२५ हेतुका व्यपनयेति भावः । स्वयं मुक्तोऽस्मान् मोचयेतेतिर्यावत् । ‘अत्’ इति । अदिति दान्तमन्यय आश्चर्यार्थम् । तथाच अदिति आश्चर्यरूप ! तत्कारणेऽनिवृत्तत्वात् तस्यामन्त्रणं हे अद् ! । ‘विरामे वा’ (सिद्ध० १-३-५१) इति दस्य त । इति साङ्ख्याभिप्रायः ॥ ४ ॥

१ ‘वैशेषिकाभिप्रायेण व्याख्या’ इत्यधिक ख-पाठः । २ ‘बुद्धितत्त्व तन्ममीते-शब्द०’ इति ख-पाठः ।

३ ‘वा ततो मापाणामश्रीयादित्यादिवा धिय’ इति ख-पाठः । ४ ‘मावा’ इति ख-पाठः । ५ श्लोकार्पाङ्गोऽप्यद् ।

(ॐ भूर्भुवःस्वस्तत् ! सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः
प्रचोदयात् ॥)

अंधाऽक्षपादाः [स्व घेठनी (दिन) ?] स्वदेवम्—ईश्वरप्रणिदधाना प्रार्थनापुरःसरमे-
वमभिदधते—ॐ भूर्भुवःस्वरित्यादि । ओमिति सर्वविद्यानामादिबीज मंत्रप्रागमोपनिषद्-
भूतम्, अशेषविघ्नविघातनिग्रहम्, अखिलदृष्टादृष्टफलसङ्कल्पकल्पद्रुमोपममित्यस्य प्रणिधान-
स्यादावुपन्यस्तं परममद्भुतम् । न चैतद्व्यतिरिक्त अन्यत् तत्त्वमस्ति यस्तुत इति । हे भूर्भु-
व स्वस्तदिति लोकत्रयव्यापिन् !, आक्षपादानां हि शिवः सर्वगत इति । तथा सवितु-
भास्वतो वरेण्य !—प्रधानतर !, सर्वज्ञत्वात् । वरेण्य इति अनुनासिकस्तु 'अहोर्बर्णस्या-
न्तेऽनुनासिकोऽनीदादे' (सिद्ध० १-२-४१) इति लक्षणवशात् । यथा—

१० “साम साम ध्रुव तावद्, दधि दधि मधु मधु ।

श्रूयन्ते सुभ्रुवामत्र, न यावन्मधुरा गिर ॥”

विशेष्यमाह—हे भर्ग ! उदे ! इति । उत्कृष्ट इ—कामो यस्य स उदि' तस्यामन्त्रण
(हे) उदे ! । अर्वाचीनाऽस्थापेक्षया विशेषणमिदम् । प्रार्थनामाह—अत्र स्व इति क्रियापदद्वय
यथासह्यमुत्तरपदद्वयेनाभिसम्बध्यते । तत्र अय-रक्ष पालय वर्धयेतियावत् । किमित्याह—
१५ धीं—मतिं कर्मपदम् । धीर्बुद्धिः ज्ञान तत्त्वाधिगम इत्यनर्थान्तरम् । धिय ई—श्री धी ता,
धीयुक्ता वा श्रियम्, ईश्वरतः प्रार्थना ज्ञानस्य “ईश्वरात् ज्ञानमन्विच्छेत्” इति वचनात् ।
तथा स्व—विनाशय । 'पाँच् अन्तकर्मणि' (सिद्ध० धा०) इत्यस्य रूपम् । किमित्याह—
अहिधिय कर्मतापन्ना । अहि—सर्प तस्येव धिय क्रूरतायाः परापचिकीर्षादिवार्ता ।
न—अस्माक, बुद्धि वर्धय क्रूरतायाः कुबुद्धीश्च विध्नसयेत्यर्थः । पुनर्विशेषणान्तरमाह—हे
२० यो !—मिश्रित ! सम्बद्ध ! 'युक् मिश्रणे' (सिद्ध० धा०) इत्यस्य विधि रूपम् । कथा
इत्याह—'प्रचोदया' 'चुदण् सम्बोधने' (सिद्ध० धा०) ततः चोदन चोद [स]—शृङ्गा-
रभावसूचन, प्रकृष्टश्वोदो यस्या सा प्रचोदा अर्थात् पार्वती तया सहेति वाक्यशेषः ।
अर्वाचीनावस्थापेक्षया, पार्वतीपीनपयोधरप्रणयित्याकृतम् । परमपदावस्थायां तु प्रचोदया
अयो !—अमिश्रित ! इति व्याख्येयम् । “पडिन्द्रियाणि षड् विषयाः षड् बुद्ध्य सुख
२५ तु खं शरीर चेत्येकविंशतिप्रमेदभिन्नस्य दुःखस्यात्यन्तोच्छेदो मोक्ष” इति नैयायिकवच-
नप्रामाण्यात् । तथा उदे ! इति प्राचीनविशेषणमपि । उत्क्रान्त ए—कामोदित्युदिस्तस्या-
मन्त्रण उदे ! इति योज्यम् । तथा अत् ! इति विशेषणम् । अत्ति—भक्षयति जगदिति अत्
सृष्टिसंहारकत्वात् । उक्तं च (श्रीहारिभट्टीये षड्दर्शनसमुच्चये श्लो० १३)—

१ 'अधवाऽक्ष' इति क-पाठ । २ 'समस्वागमानामुपनिषद्भूतम्, अतोऽस्य प्रणिधान परममङ्गलवादादौ
उपन्यस्त न वै०' इति ख-पाठ । ३ 'तत्त्वान्तर' इति ख-पाठ । ४ 'यथा' इति ग-पाठ । ५ 'वर्णस्यादिना
विशेष्य०' इति ख-पाठ । ६ 'धीमिति कर्म' इति क-पाठ । ७ 'कुबुद्धीर्विनाशय, पुन ०' इति ख-पाठ ।
८ 'स्थायां' इति ग-पाठ । ९ 'दिति सिद्धिस्तथा०' इति ख-पाठ ।

सिद्धं योनः प्रचोदेति । न चैवंप्रकाराः प्रयोगा न लभ्यन्त इति वाच्यम् । “वन्धुप्रियां वन्धु-
जनोऽऽजुहाव” इति (कुमार० स० १, श्लो० २६) महाकवि(कालिदास)प्रयोगदर्शनात् ॥
अथवा स्वस्तदिति विशेषणमेव, प्रचोदेति पुनः क्रियापदम् । अन इति कर्मपद, अन्तरा-
त्मसारथिना प्रवर्तनीयत्वात् अन इवान्-शरीर तत् प्रचोद । “चुदण सञ्चोदने” (सिद्ध०
धा०) इत्यस्य चुरादेर्णिचो अनित्यत्वात् तदभावे हौ रूप, सञ्चोदन च नोदनमिति, धातु-
पारायणकृता तथैव व्याख्यानात्, ततश्च प्रचोद-प्रकर्षेण नुद-स्फेटय । नह्यमुग्धकायक-
लिमनुत्सृज्य क्वचिदपि परमसुखलाभ । उक्त हि वेदे-“अशरीरं वा व सन्त प्रियाप्रिये न
स्पृशतः । न ह वै सशरीरस्य प्रियाप्रिययोरपहतिरस्ति” । इति वैष्णवाभिप्रायः ॥ ५ ॥
(ॐ भूर्भुवः स्वस्तु ! सवितुर्वरेण्य भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात्)

यदि वा सौगताः स्व देव-बुद्ध भट्टारक प्रणिदधाना एवमाहुः-“ॐ भूर्भुवः स्वस्ति-
त्यादि । ओमिति प्राग्वत् । हे भू !-आधार ! भुवो-भन्वलोकस्य स्व-परलोक तनोति-
विस्तारयति प्रज्ञापयतीत्यावत् स्वस्तु । आत्मनाऽस्तित्वेऽपि परलोकाभ्युपगमात्
“आत्मा नास्ति पुनर्भवोऽस्ति” इति वचनात् । “आत्मानास्तित्व च-पञ्चेमानि भिक्षव !
संज्ञामात्र प्रतिज्ञामात्र सवृतिमात्र व्यवहारमात्रम् । कतमानि पञ्च ?, अतीताद्वा अनाग-
ताद्वा प्रतिसंख्यानिरोधं आकाश पुद्गला ” इति बुद्धोक्तिप्रामाण्यात्, अत्र पुद्गल इत्यात्मा, १५
सवितु-तपनस्य वरेण्य !-प्रधान !, रविवान्धवत्वात् सप्तमस्य बुद्धस्य शाक्यसिंहाभि-
धानस्य । भर्गो देवस्येति । विभर्तीति भर्ग-पोषक । कस्येत्याह-“गोदेवस्य” गोभिर्भूता-
र्थगर्भाभिर्वाग्भि दीव्यति-स्तौतीति गोदेवस्तस्य । यदि नामासवेदयताऽपि डिम्भेन भग-
वते बुद्धाय कल्पितः पाशुमुष्टी राज्य फलितस्तदा किं नामाश्चर्यं भावसारस्तुतिपराणा
मनीषितसिद्धिविधाने । तथा हे “धीमहि” धिय-ज्ञानमेव मिमीते-शब्दयति प्ररूपयतीति २०
धीम । बहिरर्थाकाराणामविद्यादर्शितत्वादवस्तुत्वेन ज्ञानाद्वैतस्य तन्मते प्रमाणत्वात् । उक्त
च मुनीन्द्रपादोपजीविभि —

“ग्राह्यग्राहकनिर्मुक्तं, विज्ञान परमार्थसत् ।

नान्योऽनुभाव्यो बुद्ध्याऽस्ति, तस्या नानुभवोऽपरः ॥

ग्राह्यग्राहकवैधुर्यात्, स्वयं सैव प्रकाशयते ।

बाह्यो न विद्यते ह्यर्थो, यथा बालैर्विकल्प्यते ॥

वासनालुठित चित्त-मर्थाभासे प्रवर्तते ।”

६५

१ प्रेक्षयता चतुदश पृष्ठम् । २ छान्दोग्योपनिषदि (अ० ८, ख० १२) प्रारम्भे उद्देश्यम्, परन्तु
तत्र पुनर्वाक्यद्वयस्य पूर्वापरीमाव । ३ ‘अथ’ इति ख-पाठ । ४ ‘आत्मनस्तु पुनर्भावो’ इति ख-पाठ
क्षि-तनीय । ५ ‘तमात्र’ इति ख-पाठ । ६ ‘यश्चाकाश’ इति ख-पाठ । ७ ‘रवेर्वरेण्य’ इति ग पाठ ।
८ साक्षिरूपेण उदाहृत पद्यमलमिदं श्रीगुणाकारसरिभिः पददर्शनसमुच्चयटीकायां तर्करहस्यदीपिका-
भिधायम् ।

अथवा घेष्णवाः स्व देव-हरिं प्रणिधाना इदमुत्तिरग्नि-~~भूर्भुवःस्वस्वदि-~~
त्यादि । ओमिति प्राग्यत् । भूर्भुव स्वस्वदिति लोकत्रये व्यापिन् ।

“जले विष्णु” स्थले विष्णु-विष्णुः पर्वतमस्तके ।

सम्भूतमयो विष्णु-सस्माद् विष्णुमयं जगत् ॥ १ ॥”

- ५ इति वचनात् । अथवा भूरित्याश्रयो भुव-पृथिव्या । स्वस्वदिति “अर्गं परे च लोके स्व”
इत्यमरकोश (श्लो० २८४४) वचनात् स्व-परलोकस्त तनोतीति स्वस्वत्-परलोकहेतुः
“गतिमिच्छेज्जनार्दनात्” इति वचनात् भवेत्यध्याहारात् न इत्यमं तनपदस्यैह सम्बन्धनाद्
अस्माकमाराधकानां परलोकं मुखाग्रहो भवेदिति हृदयम् । तथा सवितुर्बरेण्यमिति ।
सवितु-जनकात् घरेण्य-!-प्रधानतर !, प्रजानामायतिमुखं पालनात् पितुरप्यधिकतरमे-
१० भन्नित्यर्थ । अनुनासिकस्तु प्राग्यत् । तथा भर्गोदेवेति । भर्गश्च उश्च तयोरपि देव , पूज्य-
त्वात्, धाणाह्वयादां पार्वतीपते पराजयश्रवणात्, ब्रह्मणस्तु हरेरनाभिपुण्डरीकजन्मतया
प्रसिद्धेः । तथा स्य इति त्यदस्तदर्थस्यामन्त्रणेऽमी प्रयोग । ततश्च हे स्य !-हे स !
स्मृतिपथप्रविष्टत्वादेव विशेषणोपन्यास । “संस्कारप्रबोधसम्भूतमनुभूतार्थविषय तदित्या
कार सचेदन स्मरणम्” इति स्मृतिलक्षणात् । अनेन प्रणिधानकृतानता ध्वन्यते, तथा
१५ मनुव्लोपादभेदोपचाराद् वा धिया-पण्डिता । ‘अहं मह पूजाया’ (सिद्ध० धा०) इति
धातो क्विचन्तस्य मह इति रूपम् । महतीति मह-पूजक , आराधक इत्यावत् ।
धिया मह धीमह-तथाविधविद्वज्जनपर्युपासकपुरुषस्तस्मिन्नाराधके यका धी-बुद्धिर्ज्ञान
तस्य अयु-अपृथग्भूतस्तस्यामन्त्रण हे अयो !, सद्गुरुसेवातत्पराणां बुद्धिगोचर इत्यर्थ ।
न ह्यनुपासितसद्गुरुणा लौकायतिकादीनां परमात्मा ज्ञानगोचरतामश्नुति । यो न इत्य-
२० न्तरा अकारप्रश्लेषात् हे अ !-विष्णो ! न इति योजितमेव । प्रचोदयादिति प्रकृष्ट
चोद-शृङ्गारभावसूचन यस्या सा प्रचोदा, प्रचोदा चासौ या च-लक्ष्मी’ प्रचोदया,
ता अतति-सातत्येन गच्छति (इति) प्रचोदयात्, तस्यामन्त्रणं हे प्रचोदयात् । यद्वा
पूर्वं न इति न योज्यते, सामर्थ्यादेवास्माकमिति प्रतीते । ततश्च आन प्रचोद इति
ज्ञेयम् । हे (अ ! हे) ‘अन प्रचोद !’ अन-शकट तत् प्रचोदयति-प्रेरयति इति अन प्र-
२५ चोदस्तस्यामन्त्रणम् । शैशवे हि विष्णुना चरणेन शकटं पर्यस्तमिति श्रुतिः । तत
‘समानानां तेन दीर्घ’ (सिद्ध० १-२-१) इति सन्धौ आन प्रचोदेति भवति । ननु
च योपदात् परे आन प्रचोदपदे यवान प्रचोद इति भवितव्यं कथमत्र योन प्रचो-
देति ? नैव कातन्त्रे ‘पदात् एदोत् परः पदान्ते लोपमकार’ इति सूत्रे एदोऽन्यामिति
सिद्धे यत् परग्रहणं तदिष्टार्थं । तेन कचिदाकारोऽपि लुप्यते, ततोऽत्राकारलोपात्

१ ‘येण व्याख्या’ इति ख-पाठ ।

२ ‘अथ’ इति ख-पाठ ।

३ ‘पुवमाहु’ इति ख-पाठ ।

४ ‘इत्यादि वचनात्’ इति क-पाठ ।

५ अत पर पाठो नास्ति ख-प्रत्याम्, वेष्णवाभिप्रायिणी व्याख्यापरे

किं स्वच्छन्देनास्मन्मतयः पावकतर्पणादौ प्रवर्तन्ताम् ? नेत्याह-प्रचोदयादिति चोदनं चोदया, चोदनेत्यर्थः । 'णिवेच्यासश्रन्थघट्टवन्देरनः' (सिद्ध० ५-३-१११) इत्यनेन अनप्राप्तावपि श्लिप्रत्ययादिति बाहुलकाद्, णेर्लुक्प्रसङ्ग इति चेन्न । णिलुकोऽनित्यत्वात् । तथा च धातुपारायण-भीष्यादिभ्योऽनापवादे(?) अप्रत्ययेऽपि णेर्लुकि भीपादीना सिद्धवद् विधानाणिलुकोऽनित्यत्वज्ञापनार्थः, तेन "चिन्तया सुप्रकम्पया" इत्यादि सिद्धम् । इति । ५ चोदना च क्रिया प्रति प्रवर्तकं वचन यथा-"अग्निहोत्र जुहुयात् स्वर्गकामः" (तैत्तिरीय-संहितायाम्) इति । व्याचकार च पङ्कदर्शनसमुच्चयकारः—

"चो(नो?)दनालक्षणो धर्म-श्चोदना तु क्रिया प्रति ।

प्रवर्तक वच. प्राहु, स्व कामोऽग्नि यथा यजेत् ॥"

इति (पङ्कदर्शनसमुच्चये अ० ६, श्लो० ४) । प्रकर्षेण चोदय' प्रचोदयोऽस्मिन्नस्तीति । १० 'अभ्रादिभ्य' (सिद्ध० ७-२-४६) इति बहुवचनस्याकृतिगणज्ञापनार्थत्वात् अप्रत्यये प्रचोदयो-'वेदस्तस्मात्, वेदोपदेशमाश्रित्येत्यर्थः । 'गम्ययपः कर्माधारे' (सिद्ध० २-२-७४) इति पञ्चमी । 'किविशिष्टाद् वेदात्' 'सवितु' व' वशब्दस्य "कादम्बखण्डद-लितानि व पङ्कजानि" इत्यादिपूषमानार्थस्य रूढत्वादादित्यादिषत्, समस्तार्थसार्थप्रकाशक-तया भास्करतुल्यादित्यर्थः । तस्माद् वेदादस्मन्मतय अग्न्याराधनादौ प्रवर्तन्ताम् । अत्र १५ यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धाद् यतो विद्यते, किं तत् ? 'ॐ' ओमित्यक्षर, छन्दसामादिभूतत्वात् तस्य । किविशिष्टम् ? 'भूर्भुव स्वस्तत्' भुवनत्रयव्यापि । न हि किञ्चिदभिधेयसमाविष्ट वस्तु गुरुसम्प्रदाययुक्त्याऽन्विष्यमाण अत्रान्तरे शब्दपर्यायैर्नवाप्यते, सर्वैरपि प्रवादिभिरविगा-नेनास्य सकलभुवनत्रयकमलाधिगमवीजतयोपवर्णितत्वादिति परिभाषनीयमेतत् । अत एव चास्यासाधारण विशेषमाह-आप्यमिति । आप्यते-उच्चार्यते स्मर्यते इति आप्य-प्रणि-२० धेयम् । कस्येत्याह-"वस्य" उ-ब्रह्मा, उ-शङ्करश्च, अ-कृष्ण । सन्धिवशात् व-पुरुषत्रय तस्यापि ध्येयमिति भावः । वस्येति कर्तरि षष्ठी 'कृत्यस्य वा' (सिद्ध० २-२-८८) इति लक्षणात् । यद्वा वेदात् । किविशिष्टात् ? सवितु-उत्पादयितु, प्रतिपादयितुरित्यावत् । किं तदिति व्याप्यमाह-ओमित्यादि । शेष पूर्ववत् । नवर वशब्दो वाक्यालङ्कारे ज्ञेयः । रे आप्यमित्याकारलोप प्राक्तनवाचोयुक्तेरेवावसेयः । तदयं समुदायार्थ-यस्मिन् वेदे २५ आदावखिलजगत्रयव्यापी देवत्रयेणापि प्रणिधेयः प्रणव उद्गीयते यश्च समस्तार्थप्रकाशनै-कभास्करस्तस्य वेदस्योपदेशमाश्रित्य कामसम्पत्कारणे विद्वज्जनाभ्यर्चनीये चाग्न्याराधने आस्माकीना बुद्धयः प्रवर्तनशीला सन्तु । इति भट्टदर्शनाभिप्रायेण व्याख्या ॥ ७ ॥

१ 'देवस्तस्मात् देवापदेश' इति ख-पाठ । २ 'वेति उपमार्थं सवितु सवाधप्रकाशकत्वेन सूर्यसमानात् तस्माद्' इति ख-पाठ । ३ 'लोकत्रय-यापि । तर्हि किञ्चि०' इति ख-पाठ । ४ 'मद्योकारशब्दस्य पर्यायो नैवाप्यते सर्वैरपि प्रवादिभिरप्यविगाने नास्य०' इति ख-पाठ । ५ 'पान्तरमाह' इति ख-पाठ । ६ 'पुरोसम' इति ख-पाठ । ७ 'व तस्य वस्य तेनापि ध्येयमित्यत्र रे आप्यमित्या' इति ख-पाठ । ८ 'प्रवर्तन्तामिति भट्टदर्शनेन मद्रस्याख्या' इति ख-पाठ ।

इत्यत्र घट्टं चकृत्यं, तत् तु ग्रन्थगौरवभयाभ्युपगते, गमनिकामात्रकतत्वात् प्रवृत्तत्वं । 'हि' स्फुटम् । हे यो !—पदकदेशे पदगमुदायोपचारात् हे योगिन् । 'बुद्धे तु भगवान् योगी' इत्यभिधानचिन्तामणिशेष(श्लो० ७०)प्रचनात् योगी-बुद्धस्तस्यामन्त्रणम् । अस्माकं धियो-बुद्धीरभिप्रेततत्प्रज्ञानं प्रति चोदय-व्यापारय । 'अत्' इति अतति-सातत्वेन गच्छ-तीत्यत्, गत्यर्थानां ज्ञानार्थत्वात् सर्वज्ञ इत्यर्थः । इति ब्रह्माभिप्रायः ॥ ९ ॥

जमिनीयाः पुनः सर्वज्ञ देवतात्वेन न प्रतिपन्नाः, किन्तु नित्येभ्यो वेदवाक्येभ्य एव तेपा तत्त्वनिश्चयः, साक्षादतीन्द्रियार्थदर्शिना कस्यचिदपि तन्मते अभावात् । अतश्च—

“अतीन्द्रियाणामर्वाणां, साक्षाद् द्रष्टा न विद्यते ।

वचनेन हि नित्येन, यः पश्यति स पश्यति ।”

अतस्ते वेदवाक्यप्रामाण्यात् चैश्वानरं गुरुतया पर्युपासते इति तत्प्रणिधानार्थं वेदस्तुति-गर्भं इदं पठन्ति—ॐ भूर्भुवःस्वरित्यादि । तत्र सुखावरोधाय पदविभागः कियते—ॐ भूर्भुवः स्वस्तत् । सवितुः । व । रे । आप्य । भर्गोदे । यस्य । धीमहि । धियो । अवा । न । प्रचोदयात् ।

अधुना अक्षरार्थं कथ्यते—धियो-बुद्धयो न-अस्माकं, भवन्त्विति वाक्यशेषः । किम्भूता भवन्तु ? 'अयं' अयन्ति-गच्छन्तीत्ययो-गामिन्यः । केत्याह-‘रे’ अग्नौ । अग्नि-शब्देनात्र तदाराधनादि ग्राह्यम् । अतश्चादित्याराधनादायस्मन्मतयः प्रवर्तनशीला भवन्त्वित्ययमर्थः सम्पन्नः । किंविशिष्टे रे ? 'भर्गोदे' अवतीत्यू-दाहकः । अवते. श्रीसिद्धहैम-धातुपाठे दहनार्थतया पठितत्वात्, भर्ग-ईश्वर ऊ-दाहको यस्यासौ भर्गो-कामः, यत् कालिदासः (कुमारसम्भवे स० ३, श्लो० ७२)—

“क्रोधं प्रभो ! सहर सहरति, यावद् गिरः खे मरुता चरन्ति ।

तावत् स वह्निर्भवनेत्रजन्मा, भस्मावशेषं मदनं चकार ॥”

तं ददात्याराधकेभ्य इति भर्गोदस्तस्मिन् । अग्नितर्पिणां शास्त्रे सम्पत्सम्प्राप्त्यभिधानात् सम्पदा च कामभोगहेतुत्वात् । तथाच शिवधर्मोत्तरसूत्रम्—

“पूजया विपुलं राज्यं-मग्निकार्येण सम्पदः ।

तपः पापविशुद्ध्यर्थं, ज्ञानं ध्यानं च मुक्तिदम्” ॥

इति । पुनः 'किंविशिष्टे' 'धीमहि' धियो-पण्डिता महा-पूजका यस्य स तैश्च तत्र ।

१ 'प्रायेण मन्त्रव्याख्या' इति ख-पाठः । २ श्रीमल्लिवेणसरिकृतायां स्याद्वादमञ्जरी (पृ० ८०) साक्षिरूपेण उल्लिखिते पद्ये पूर्वार्धमिदम्, उत्तरार्धं तु यथा—मित्येभ्यो वेदवाक्येभ्यो यथाधत्तवित्तिश्रवणं इत्युक्तार्थं समस्ति श्रीहार्तिभद्रीये पददर्शनसमुच्चये (अ० ६, श्लो० २), परन्तु तत्र प्राथम्येव—“तस्यावतीन्द्रियाणां साक्षाद् द्रष्टृभावतः” इति । ३ पद्यपूर्वकोऽयं पाठः क-प्रतो नास्ति । ४ 'किंभूते' इति ख-पाठः । ५ 'तस्मिन्' इति ख-पाठः ।

किं स्वच्छन्देनास्मन्मतयः पावकतर्पणादौ प्रवर्तन्ताम् ? नेत्याह-प्रचोदयादिति चोदनं चोदया, चोदनेत्यर्थः । 'णिवेच्यासश्रन्धघट्टवन्देरनः' (सिद्ध० ५-३-१११) इत्यनेन अनप्राप्तावपि शलिप्रत्ययादिति बाहुलकाद्, णेर्लुक्प्रसङ्ग इति चेन्न । णिलुकोऽनित्यत्वात् । तथा च धातुपारायण-भीष्यादिभ्योऽनापवादे^(१) अप्रत्ययेऽपि णेर्लुकि भीपादीना सिद्धवद् विधानाणिलुकोऽनित्यत्वज्ञापनार्थं, तेन "चिन्तया सुप्रकम्पया" इत्यादि सिद्धम् । इति ।^{१५} चोदना च क्रिया प्रति प्रवर्तक वचन यथा-"अग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकामः" (तैत्तिरीय-संहितायाम्) इति । व्याचकार च पट्टदर्शनसमुच्चयकार-—

"चो(नो)^(२)दनालक्षणो धर्म-श्चोदना तु क्रिया प्रति ।

प्रवर्तक वचं प्राहु, स्वःकामोऽग्नि यथा यजेत् ॥"

इति (पट्टदर्शनसमुच्चये अ० ६, श्लो० ४) । प्रकर्षेण चोदय प्रचोदयोऽस्मिन्नस्तीति ।^{११} 'अश्नादिभ्य' (सिद्ध० ७-२-४६) इति बहुवचनस्याकृतिगणज्ञापनार्थत्वात् अप्रत्यये प्रचोदयो-'वेदस्तस्मात्, वेदोपदेशमाश्रित्येत्यर्थः । 'गम्ययप' कर्माधारे' (सिद्ध० २-२-७४) इति पञ्चमी । 'किंविशिष्टाद् वेदात्' 'सवितु व' वशब्दस्य "कादम्बखण्ड-लितानि व पङ्कजानि" इत्यादिपूषमानार्थस्य रूढत्वादादित्यादिवत्, समस्तार्थसार्थप्रकाशक-तया भास्करतुल्यादित्यर्थः । तस्माद् वेदादस्मन्मतय अग्न्याराधनादौ प्रवर्तन्ताम् । अत्र ^{१५} यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धाद् यतो विद्यते, किं तत् ? 'ॐ' ओमित्यक्षर, छन्दसामादिभूतत्वात् तस्य । किंविशिष्टम् ? 'भूर्भुवःस्वस्तत्' भूवनत्रयव्यापि । न हि किञ्चिदभिधेयसमाविष्ट वस्तु गुरुसम्प्रदाययुक्त्याऽन्विष्यमाण अत्रान्तरे शब्दपर्यायैर्नावाप्यते, सर्वैरपि प्रवादिभिरविगा-नेनास्य सकलभुवनत्रयकमलाधिगमबीजतयोपवर्णितत्वादिति परिभाषनीयमेतत् । अत एव चास्यासाधारण विशेषमाह-आण्यमिति । आण्यते-उच्चार्यते स्मर्यते इति आण्य-प्रणि-^{२०} धेयम् । कस्येत्याह-'वस्य' उ-ब्रह्मा, उ-शङ्करश्च, अ-कृष्णः । सन्धिवशात् व-पुरुषत्रय तस्यापि ध्येयमिति भावः । वस्येति कर्तरि षष्ठी 'कृत्यस्य वा' (सिद्ध० २-२-८८) इति लक्षणात् । यद्वा वेदात् । किंविशिष्टात् ? सवितु-उत्पादयितु, प्रतिपादयितुरित्यावत् । किं तदिति व्याप्यमाह-ओमित्यादि । शेष पूर्ववत् । नवर वशब्दो वाक्यालङ्कारे ज्ञेयः । रे आण्यमित्याकारलोप प्राक्तनवाचोयुक्तेरेवावसेयः । तदयं समुदायार्थ-यस्मिन् वेदे ^{२५} आदावखिलजगत्रयव्यापी देवत्रयेणापि प्रणिधेय प्रणव उद्गीयते यश्च समस्तार्थप्रकाशनै-कभास्करस्तस्य वेदस्योपदेशमाश्रित्य कामसम्पत्कारणे विद्वज्जनाभ्यर्चनीये चाग्न्याराधने आस्माकीना बुद्धयः प्रवर्तनशीला सन्तु । इति भट्टदर्शनाभिप्रायेण व्याख्या ॥ ७ ॥

१ 'देवस्तस्मात् देवापदेश' इति ख-पाठ । २ 'वेति उपमार्थे सवितु सबाधप्रकाशकत्वेन सूयसमानात् तस्माद्' इति ख-पाठ । ३ 'लोकत्रय-यापि । तर्हि सिद्धिः' इति ख-पाठ । ४ 'मन्त्रोकारशब्दस्य पर्यायो नैवाप्यते सर्वैरपि प्रवादिभिरप्यविगाने नास्य' इति ख-पाठ । ५ 'पान्तरमाह' इति ख-पाठ । ६ 'पुरुषोत्तम' इति ख-पाठ । ७ 'य तस्य वस्य तेनापि ध्येयमित्यत्र रे आण्यमित्या' इति ख-पाठ । ८ 'प्रवर्त-तामिति भट्टदर्शनेन मन्त्रव्याख्या' इति ख-पाठ ।

अथवा सामान्येन सर्वप्रवादमयादिस्वरूपस्य परमार्थमनः प्रणिधानमिदम्—
 चःस्वस्तित्व्यादि । ओमिति प्राग्वत् । भूर्भुवःस्वस्तित्विति हे सर्वम्यापिन् । । वेदेऽप्यु-
 क्तम्—“पुरष एवेद” इत्यादि । सत्रितुर्वरेण्यमित्यत्रानुनामिकश्लोक्तनीत्या । भर्गोदेवैते
 भर्गश्च उश्च उश्च तेषामपि देय आराध्य । न च वाच्यं तेषामाराध्यो नालीति, तेषामपि
 ५ सन्ध्यावन्दनादिश्रवणात् । तथा—

“पश्चादोफोनके कोष्ठे, अकारादिप्रविलसरे ।
 तत्र मध्यस्थित देवि !, शिवं परमकारणम् ॥
 अष्टवर्णान्तग बीज, कर्गस्य च पूर्वकम् ।
 वह्निनोपरि सयुक्त, गगनेन विभूषितम् ॥
 एतद्देवि ! पर तत्त्व, योऽभिजानाति तत्त्वतः ।
 ससारवन्धन छित्त्वा, स यांति परमा गतिम् ॥”

इत्यादिवचनप्रामाण्यात् । स्व-अन्तय । कमित्याह—‘धीम्’ धी ‘-चित्त तत्र य इ-
 कामस्त, मन कामे हि ध्रुसिते ध्रुस्तावेच चाफायकामी, तथा अहिधिय -कूरताया ता-
 अप्यनय, च विनाऽपि समुच्चयस्य गम्यमानत्वात्—

“अहरहृ नयमानो, गामश्च पुरुष पशुम् ।
 वैवस्वतो न तृप्यति, सुराया इव दुर्मदी ॥”

इत्यादाविव तथासत्त्वम् । तथा योनिं सचित्तादिका चतुरशीतिलक्षसङ्ख्यावच्छिन्ना वा
 करोतीति योनयति इति ण्यन्तात् किपि णिलुकि च योन्-ससार तस्मात् योन-ससार-
 महोदधे प्रचोदय-अपनय, अस्मानिति शेष । कामक्रोधादिभावशत्रुध्वसनपूर्वमस्मान्मुक्तिं
 १० प्रापयेत्यभिप्राय । प्रचोदयेत्यनेनैव कामादिविध्वसनमर्थापन्न मुक्ततायास्तन्नान्तरीयक-
 त्वात् नार्थ ‘स्वधीमहि धिय’ इत्यनेन चेत्, न, मुक्त्यर्थिना पूर्ण कामादिपराजयो विधेय
 इत्युपायोपेयभावज्ञापनार्थत्वाददोष । तथा अत् इति सौगतपक्षवत् साङ्ख्यपक्षवद् वेति
 सर्वदर्शनाभिप्रायतो मन्त्रव्याख्या ॥ ८ ॥

अथासौ गायत्री सर्वबीजाक्षरनिधिरिति द्विजप्रवादमाश्रित्य कैतिचिन्मन्त्राक्षर-
 १५ बीजानि प्रदर्शयन्ते, तद्यथा—ओमिति बीजाक्षरमक्षपादपक्षदर्शितप्रभावदिङ्मात्र च भर्गोदे
 इत्यनेन ध्यानकार्यापेक्ष वर्णसूचनम् । तथाहि-भर्ग इतीश्वरस्तेन च श्वेतवर्णो लक्ष्यते

१ ‘अथ सर्वदर्शनसवादिस्वरूपस्य परमेश्वरस्य’ इति ख-पाठ । २ ‘परमेश्वरस्य’ इति ग पाठ । ३ ‘पूर्व
 वत्’ इति ख-पाठ । ४ ‘अग्रेवेदे पुरुषसूक्ते । ५ ‘पुरुष एवेद’ सर्वं यजुत यच्च अर्थम् । उतामृतत्वस्त्वानो
 यद्वेनातिरोहति इति । ६ ‘मिति पूर्ववत् समग्र’ इति ख-पाठ । ७ ‘गच्छेत्’ इति ग पाठ । ८ ‘विना-
 शय’ इति ख-पाठ । ९ ‘धी-बुद्धि’ इति ख-पाठ । १० ‘ताया ता अपि विनाशय’ इति ख-पाठ ।
 ११ ‘पायोविधेय इत्युपायोपेयज्ञापनायत्वाददोष’ इति ख-पाठ । १२ ‘वशनेषु मन्त्राः’ इति ख-पाठ ।
 १३ ‘कानिचिन्मन्त्राणि दर्शयन्ते’ इति ख-पाठ ।

शान्तिकर्षादिकादौ । उरिति ब्रह्मा । स च पीतवर्णं ध्वनति स्तम्भादौ पीतरक्तयोः कवि-
रुच्यैक्यात् रक्तवर्णस्यापि ग्रहणं वक्ष्याकर्षणयोः । द इति कृष्णस्तेन च कृष्णवर्णो गम्यते
धूसत्वेऽपि सादृश्यादेवमुक्तं, वो द्वेपोच्चाटनावसानेषु इत्यादिरन्योऽपि, श्रीमतोऽस्य बीजा-
क्षरस्य प्रणिधानविधिर्यथाऽऽम्नायमवसेय ॥

यदि वा ओमित्यनेन—

“वृद्धकला अरिहंता, निजणा सिद्धा य लोटकल सूरी ।

उजज्झाय विसुद्धकला, दीहकला साहुणो सुहया” ॥

इति (भक्तिभरस्तोत्रगतदशम) गायोत्तरहस्येन परमेष्ठिपञ्चकमेव महानन्दार्थिना (जनेन)
ध्येयमिति ॥ अथवा भूरित्यनेन पृथ्वीतत्त्वमुच्यते । भुइत्यनेन भुवन जलतत्त्वम् । वइत्यनेन
वह्नितत्त्वम् । स्वस्तसवि इत्यनेन वाय्वाकाशतत्त्वे । तत्र स इत्यनेन समीरणतत्त्वम् । १०
विरित्यनेन वियत्तत्त्वम् । स्वर-ऊर्ध्वलोकं मुखमस्तकरूपं तनोति-व्याप्नोति इति स्वस्तत्,
तच्च तत् सविता चेति समास ।

“तत्त्वपञ्चकमिदं विनियोगात् स्मर्यमाणमघजातिविधाति ।

कल्पवृक्ष इव भक्तिपराणां पूरयत्यभिमतानि न कानि ? ॥”

अथवा रेण्य धीमहि इति हि हकारे (रे)रेफे च धी इति ईकारे च ण्य इति विन्दौ च १५
योजिते (हौं) मायाबीजं, तदप्यचिन्त्यशक्तिः, सर्वमन्त्रेषु सार्वभौमायितत्वात् । इदमेव माया-
बीजं मुद्रादिकं (१) महिधियोयोनं इति नात्परस्य विसर्गस्य क्रमाद् योजने नम इति भावात्
तदन्तो महामन्त्रं “वर्णान्तं पार्श्वजिनं” इत्यादिवचनप्रामाण्यात्, तथा वरेण्यमिति
वस्थाऽकारात् परे रगतैकारे ऐमिति विन्दौ च वाग्वीजं, ऐं । अधीमहीत्यत्रार्हतपक्षे इ-काम
उक्तं, अतस्तद्बीजमपि (स्मरबीजं) खचितसकलीकाररूपं निरूपितम् । तथा वैष्णवपक्षे या २०
इति लक्ष्मीर्व्याख्याता ततस्तेन लक्ष्मीबीजमुपक्षिप्तं रिच(ख)चित्तश्रीस्वरूपम् । अथवा महि
इति हि व्यञ्जनहकारे सवितुरिति सस्वरसकारे ओमित्योकारे च योजिते ह्रसोम् भवति ।
ततो वाग्वीजस्मरबीजप्रमुखप्रस्तुताक्षराणां सयोगे श्रीपद्मावती-त्रिपुरादिमहादेवता-
रार्थना परममन्त्रा सर्वार्थसिद्धिनिबन्धनं भवन्ति विविधानुस्मर्यमाणा इति । तथा स्व इति

१ ‘लक्षयति’ इति ख-पाठ ।

२ छाया—

पृक्तकला अरिहंता निजणा सिद्धा लोटकला सूराय ।

उपाध्याया विशुद्धकला दीर्घकला साधव मुक्षदा ॥

३ श्रीमानतुङ्गसरिकृते भक्तिभरस्तोत्रपरनामके पञ्चपरमेष्ठिस्तवे ‘सरण’ इति पाठान्तरम् । ४ ‘वाकाश’
इति ख-पाठ । ५ ‘इति वायुतत्त्वम्’ इति ख-पाठ ।

६ ‘धना महासिद्धि’ इति ख-पाठ ।

स्वराः। भर्ग उरिति उकारादूष्माण । सचितुरिति द्वादशसङ्ख्यासूचनम् । तत ऊष्माण सचि-
तृस्वरान्तास्तक्षकस्यापि विषोर्मिहृत इति रहस्यम् । महि इति मस्थाकारात् परे हि इकारे रे च
ण्यमिति विन्दौ च योजिते सिद्धचक्रस्यादिबीज सर्वदेवतानामेकलीलागृहं प्रणवतुल्यफलं
सम्पत्सम्पादननिपुण अहमिति बीजाक्षर सूचितम् । इत्यनया दिशा अन्यदपि विद्वज्जिः
स्वप्रज्ञाऽनुसारेण वाच्यम् । “सायोगिका अमी अर्धाः” इति श्लोके, किमाह ? सर्वेषामपि
मन्त्राक्षराणां सयोगिकत्वात्, सयोगमात्रस्यैव चाभिधेयत्वात् । तथा चाभिधीयते—

“अमन्त्रमक्षर नास्ति, नास्ति मूलमर्नापधम् ।

अधना पृथिवी नास्ति, सयोगा खलु दुर्लभा ॥”

इति । एवं रक्षादियन्त्राण्यपि वाच्यानि । यथा—अत्र मायाबीजमुक्तं तदुपरि यन्त्रन्यासः
१० (क्रियते) । तथा वक्ष्यादिभावा (प्रयोगाः) अपि ज्ञेयाः । यथा भर्गो इति गोशब्दात्
गोरोचना महि इति मन शिला देव इति वा वह्निश्चिर अरुगे पद्द (?)मित्यर्थः । प्रचोदया
दिति वादलानि एभि सचितुरिति विशब्दाद् निशेपको निलेपन वा । यो इति योशब्दात्
योनिमतीना—स्त्रीणां न इति नशब्दान्नराणां नरेन्द्राणां च प्रियताकरम् । तथा प्रचोद-
यादिति प्रकारात् प्रदीपनानां निपाणामसाध्यतानिदानमित्यादि । अधीमहीति अकारादजा-
१५ मेषशृङ्गी तस्या प्रचोद इति वा दलानि—पत्राणि भा ? भर्गोदेवेति गोशब्दात् गोधूमस-
क्तवः भा ? मदीति मात्—मधु धूलि भा २ सचितुरिति सात् सर्पिणा सह भर्गो इति भात्
भक्षयेत् । वरेण्यमिति यात् चलवीर्यकर प्रचोद प्रात् प्रभञ्जनहर इत्याद्यौषधिविधयोऽ-
प्यत्र ज्ञेया ॥

चक्रे श्रीशुभतिलको—पाध्यायै स्वमतिशिल्पकल्पनया ।

व्याख्यान गायत्र्या, क्रीडामात्रोपयोगमिदम् ॥ १ ॥

श्रीविवेकसागरविरचितः

॥ हरिशन्दार्थगर्भितः श्रीवीतरागस्तवः ॥

इन्द्रे-भा-ऽश्व-शुक-प्लवा-ऽहि-पवन स्वर्णा-शु लोकान्तरे-

भारि-ब्रध्न कपी न्दु-पीतं-गरुड-श्री शुक्र-विष्णव-ऽर्कजैः ।

*सूत-ःकन्द-शनी-श-वंश-चरुण प्राणा-ऽग्नि भीता-ऽसितै-

रथैस्त्वा हरिजैः क्रमाज्जिनपते ! त्रिंशन्मितै स्तौम्यहम् ॥ १ ॥-शादूल०

भज भक्तिविनम्रनरेशहरि १ भज कर्ममहीरुहभङ्गहरिम् २ ।

भज सिद्धिपुरीपथपान्यहरि ३ भज योगिमन सहकारहरिम् ४ ॥ २ ॥-पादाकुलकम्

भज वैष्णिकणिहृ(त्)तवादिहरि ५ भज भीमभवानिलहानिहरिम् ६ ।

भज पारंपरज्वरजनाशहरि ७ भज सौवशरीररुगस्तहरिम् ८ ॥ ३ ॥

भज शोकतटाकतपोऽर्कहरि ९ भज चिद्विदिताङ्गिसमस्तहरिम् १० ॥

भज दर्पमतङ्गजराजिहरि ११ भज पारगत तिमिरौघहरिम् १२ ॥ ४ ॥

भज यन्त्रितपञ्चहूपीकहरि १३ भज वादिकदम्बककोकहरिम् १४ ॥

भज चम्पकसूनविघोषहरि १५ भज मारसरीसृपजग्धिहरिम् १६ ॥ ५ ॥

भज दत्तनमज्जननैकहरि १७ भज लोकदैर्नूद्भवशास्तिहरिम् १८ ॥

भज त नरकक्षयकारहरि १९ भज रूपरमापरिभूतहरिम् २० ॥ ६ ॥

भज केवलकाञ्चनसिद्धिहरि २१ भज हासहिमप्रभशीलहरिम् २२ ।

भज सौख्यविधातृर्तृतीयहरि २३ भज मोहविपाभ्यवहारहरिम् २४ ॥ ७ ॥

भज जन्मपवित्रितहारिहरि २५ भज सयमनीरधिवासहरिम् २६ ।

भज रक्षितसर्वजनौघहरि २७ भज कर्मसमिद्दहनैकहरिम् २८ ॥ ८ ॥

भज दुस्तरसलुतिसङ्गहरि २९ भज नेत्रविकारविनाशहरिम् ३० ।

भज शारदचन्द्रसमानयशोधनसारसुगन्धितभूवलयम् ॥ ९ ॥

जिनवर ! परमार्हतस्तवस्ते व्यरचि मया गुरुसोमसुन्दराख्य (?) ।

प्रवित्तर सुविशालराजराजद्वगुण मम वर्त्यविवेकसागर त्वम् ॥ १० ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

१ भेक । २ रविप्रवृत्तिकर । ३ भवान्तरम् । ४ सूय । ५ पीतवर्ण । ६ स्वर्वैद्यो अधिनीकुमारकौ ।
७ पारद । ८ स्वामिकांतिवैद्य । ९ वागेव फणिन -सपातैगमिता वादिन एव हरयो-भेका येन । १० अकारान्तोऽपि
पतते शब्दोऽयम् । ११ इन्द्रियम् । १२ दैत्य । १३ तृतीय शनि सुप्रकारकोऽस्ति इति रत्नमालापाम् ।

* वृत्तरत्नाकरोऽस्य लक्षणमेवम् -मात्रात्मक नवमाद्यन्तम्, उपविष्टा नवमे परयुक्ते, अष्टम्यो भाद्
गानुपविष्टा जान्वावधगुपेयिष्योक्त, सप्तगुहाद् वानवाप्तिका स्यात्, याणाष्टनवसु यदि लक्षिणा । यद्गीतकृतवि
विषयश्चमयुतेमात्रासमादिपादै कलितम् अनियतवृत्तपरिमाणसहित ग्रथिन जगत्सु 'पादाकुलकम्' ॥

स्वराः । भर्ग उरिति ऊकारादूष्माण । सवितुरिति द्वादशमङ्गवासूचनम् । तत ऊष्माणः सवि-
तृस्वरान्तास्तक्षकस्यापि विषोर्मिहृत इति रहस्यम् । महि इति मस्थाकारात् परे हि इकारे रे च
ण्यमिति विन्दौ च योजिते सिद्धचक्रस्यादिबीज सर्वदेयतानामेकलीलागृह प्रणवतुल्यकलं
सम्पत्सम्पादननिपुण अर्हमिति बीजाक्षर सूचितम् । इत्यनया दिशा अन्यदपि विद्वन्निः
स्वप्रज्ञाऽनुसारेण वाच्यम् । “सायोगिका अमी अर्धाः” इति चोक्ते, किमाह ! सर्वेषामपि
मन्त्राक्षराणां सयोगिकत्वात्, सयोगमात्रस्यैव चाभिधेयत्वात् । तथा चाभिधीयते—

“अमन्त्रमक्षर नास्ति, नास्ति मूलमनापधम् ।

अधना पृथिवी नास्ति, सयोगा खलु दुर्लभा ॥”

इति । एवं रक्षादियन्त्राण्यपि वाच्यानि । यथा—अत्र मायाबीजमुक्तं तदुपरि यन्त्रन्यास'
• (क्रियते) । तथा वश्यादिभावा (प्रयोगा) अपि ज्ञेया । यथा भर्गो इति गोशब्दात्
गोरोचना महि इति मन शिला देव इति वा वह्निश्शिर अरगे पट्ट (?)मित्यर्थः । प्रचोदया
दिति वाहलानि एभि सवितुरिति त्रिशब्दाद् विशेषको विलेपन वा । यो इति योशब्दात्
योनिमतीना—स्त्रीणां न इति नशब्दान्नराणां नरेन्द्राणां च प्रियताकरम् । तथा प्रचोद-
यादिति प्रकारात् प्रदीपनानां विषाणामसाध्यतानिदानमित्यादि । अधीमहीति अकारादजा-
१५ मेपशृङ्गी तस्या प्रचोद इति वा दलानि—पत्राणि भा ? भर्गोदेवेति गोशब्दात् गोधूमस-
क्तव' भा ? मदीति मात्—मधु धूलि भा २ सवितुरिति सात् सर्पिषा सह भर्गो इति भात्
भक्षयेत् । वरेण्यमिति वात् बलवीर्यकर प्रचोद प्रात् प्रभञ्जनहर इत्याद्यौषधिबिधयोऽ-
प्यत्र ज्ञेया ॥

अत्र श्रीशुभतिलको—पाध्यायै' स्वमतिशिल्पकल्पनया ।

व्याख्यान गायत्र्या', क्रीडामात्रोपयोगमिदम् ॥ १ ॥

श्रीविवेकसागरविरचितः

॥ हरिशन्दार्थगर्भितः श्रीवीतरागस्तवः ॥

इन्द्रे-भा-ऽश्व-शुक-प्लवा-ऽहि-पवन स्वर्णा-शुं लोकान्तरे-

भारि-त्रयं कपी न्दु-पीतं-गरुड-श्री शुक्र-विष्णव-ऽर्कजैः ।

*सूत-ऽकन्द-शनी-श वंश-वरुण प्राणा-ऽग्नि भीता ऽसितै-

रथैस्त्वा हरिजैः क्रमाज्जिनपते ! त्रिशन्मितैः स्तौम्यहम् ॥ १ ॥-शार्दूल०

५

भज भक्तिविनमनरेशहरि १ भज कर्ममहीरुहभङ्गहरिम् २ ।

भज सिद्धिपुरीपथपान्यहरिं ३ भज योगिमन सहकारहरिम् ४ ॥ २ ॥-^{*}पादाकुलम्

भज वाणिफणिहृ(क्ष)तवादिहरि ५ भज भीमभवानिलहानिहरिम् ६ ।

भज पापरेजव्रजनाशहरिं ७ भज सौवशरीररुगस्तहरिम् ८ ॥ ३ ॥

१०

भज शोकतटाकतपोऽर्कहरि ९ भज चिद्विदिताङ्गिसमस्तहरिम् १० ॥

भज दर्पमतङ्गजराजिहरि ११ भज पारगत तिमिरौघहरिम् १२ ॥ ४ ॥

भज यन्त्रितपञ्चहृषीकहरि १३ भज वादिकदम्बककोकहरिम् १४ ॥

भज चम्पकसूनविशेषहरि १५ भज मारसरीसृपजग्धिहरिम् १६ ॥ ५ ॥

भज दत्तनमज्जननैकहरिं १७ भज लोकदैनूद्भवशास्तिहरिम् १८ ॥

१५

भज त नरकक्षयकारहरि १९ भज रूपरमापरिभूतहरिम् २० ॥ ६ ॥

भज केवलकाञ्चनसिद्धिहरि २१ भज हासहिमप्रभशीलहरिम् २२ ।

भज सौख्यविधातृर्तृतीयहरिं २३ भज मोहविपाभ्यवहारहरिम् २४ ॥ ७ ॥

भज जन्मपवित्रितहारिहरि २५ भज सयमनीरधिवासहरिम् २६ ।

भज रक्षितसर्वजनौघहरि २७ भज कर्मसमिद्दहनैकहरिम् २८ ॥ ८ ॥

२०

भज दुस्तरससृतिसङ्गहरि २९ भज नेत्रविकारविनाशहरिम् ३० ।

भज शारदचन्द्रसमानयशोधनसारसुगन्धितभूवल्लयम् ॥ ९ ॥

जिनवर ! परमार्हतस्तवस्ते व्यरचि मया गुरुसोमसुन्दराख्य (१) ।

प्रवितर सुविशालराजराजद्गुण मम वर्त्यविवेकसागर त्वम् ॥ १० ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

१ भेक । २ रतिप्रवृत्तिकर । ३ भवान्तरम् । ४ सूय । ५ पीतवर्ण । ६ स्वर्वर्गौ भक्षिनीकुमारकौ ।
७ पारद । ८ स्वाशिकार्तिभेद । ९ वामेव फणित -सपास्तैर्यमिता वादिन एव हस्यो-भेका येन । १० अकारान्तोऽपि
पतते शब्दोऽयम् । ११ इन्द्रियम् । १२ दैत्य । १३ तृतीय ज्ञानि सुखकारकोऽस्ति इति रत्नमालायाम् ।

* घृतरत्नाकरोऽस्य लक्षणमेवम्—मात्रासमक नवमाल्यन्तम्, उपविश्रा नवमे परयुक्ते, अष्टाभ्यो भाद्
गायुपविश्रा जान्तावयागुपेधवस्योक्त, सद्युगलाद् धानवासिका आद्य, बाणाष्टनवसु यदि लक्षिन्ना । यदतीतकृतवि
विपरदमयुतैर्मात्रासमादिपादै कलितम् अनियतवृत्तपरिमाणसहित प्रथित जगत्सु 'पादाकुलम्' ॥

॥ श्रीकृपभजिनस्तुतिः ॥

कामक्रीडाच्छन्दोनिवद्धा सारङ्गशब्दार्थसङ्कलिता च ।

(सावचूरिः ।)

श्रीनाभेय योगिध्येय देहज्योति सारङ्ग (१)

सर्वश्रेय श्रेय पद्यागत्यामाद्यत्सारङ्गम् (२) ।

कर्मक्षोणीजन्मश्रोणीश्रेणीध्वसे सारङ्ग (३)

नौम्युत्कण्ठाव्याप्तस्वान्त सावस्थान्ना सारङ्गम् (४) ॥ १ ॥

अर्हद्वृन्द कृतानन्द चञ्चच्चक्षु सारङ्ग (५)

विश्वासत्यव्याधादित्यच्छायामेद सारङ्ग (६) ।

क्षोणामक्षेम दक्षक्षोणीकौमुद्यामुत्सारङ्ग (७)

श्रेयोरत्या कण्ठाश्लेषे स्तोप्ये नन्दत् सारङ्गम् (८) ॥ २ ॥

स्तौम्यध्वान्त ध्वस्तध्वान्त श्रीसिद्धान्त सारङ्ग (९)

भैव्याम्भोजेप्ताविर्भूतानन्दाम्भोरुद्वसारङ्गम् (१०) ।

अज्ञानालीपायोदालीशत्या (११) दृष्यत्सारङ्ग (११)

वन्दारूणा भीदारूणा वक्षोवृक्षे सारङ्गम् (१२) ॥ ३ ॥

१ श्रीनाभिराजसुतम् । २ साधुध्यानगम्यम् । ३ शरीरकान्तिलया सुवर्णोपसम् । ४ सकलकल्याण-समीचीनमार्गगमनविषये यत्नवत्सारङ्गमिध सारङ्गम्-अश्वम् । ५ कर्माणि अष्टौ तान्येव क्षोणी-पृथिवी जन्तो-जन्मवतो या श्रोणिर्गुहाकारा तदध्वसने सारङ्ग-हस्तिनम् । ६ अह उत्कण्ठाव्याप्तस्वान्त-हर्ष-पूरितमना श्रीनाभेय जिनम् । ७ स्वकीयबलेन सारङ्ग-सिंहम् । ८ अह अर्हद्वृन्द स्तोप्ये-स्त्वामि । कीदृशम् अर्हद्वृन्द-जिनसमूह ? कृतानन्द-सम्पादितहर्ष रचितप्रमोदम् । ९ देदीप्यमाननयनाभ्या मृग-म् । १० सर्वभृपावादपर्वकालीनसूर्यप्रभाभेवने सारङ्गमिव सारङ्ग-राहुतुल्यम् । ११ कृशीभूतदुरितम् । १२ दक्षाः-प्रवीणास्त एव क्षोणीकौमुद्य-पृथ्वीचन्द्रज्योत्स्नास्तासा मुद-हर्षोस्तेषा सम्पादने सारङ्गमिव सारङ्ग-चन्द्रम् । १३ माङ्गल्यरत्या-कल्याणकामस्त्रिया आलिङ्गने नन्दत्-माद्यत् सारङ्गमिव सारङ्ग-कन्दर्पम् । १४ तुवीमि अप्वान्त-प्रकाशरूप सिद्धान्त स्तौमि सारङ्ग-सूर्यम् । १५ भव्यकमलेषु प्रकटीभूतप्रमोदजलरुद्वपालीषु सारङ्ग-हसम् । १६ अज्ञानसमूहजलधरश्रेणीहरणविषये दृष्यत्-माद्यत् सारङ्ग-वायुम् । १७ अभिवन्दितणाम् । १८ मयकाष्ठानाम् । १९ पञ्चवृक्षे सारङ्ग-शुकसदृशम् ।

जैनाध्यक्षं दक्षं यक्ष सुष्ठुच्छायासारङ्ग (१३)

सौम्या वाण्या गाम्भीर्येण ध्वस्तोद्गर्जत्सारङ्गम् (१४) ।

अर्हत्सर्पद्वाक्योद्गर्जत्पर्जन्याम्भ सारङ्ग (१५)

वन्दे त्रीडाकामक्रीडाकासारश्रीसारङ्गम् (१६) ॥ ४ ॥

इति श्रीकण्ठमजिनस्तुति कामक्रीडाऽऽप्त्या ।

५

श्रीगुणविजयगणितुम्भितः

॥ श्रीमहावीरजिनस्तवः ॥

(सारङ्गशब्दार्थमयः)

चन्द्रा-ऽदित्यं मरालं दन्ति पवनैः सिंह क्षमाभृद् धनैः

बीणा कम्बु रमासमुद्रव रसा-कर्पूर-शर्वा दक्षैः ।

१०

लक्ष्मीकान्त कुठार खड्ग-कुसुमैर्दीपाऽऽपेगा कामुकै-

र्निर्ग्रन्था-ऽलि पयोरुहा-ऽगुरु-पिकैर्वह्म-ऽश्व-कार्तस्वरैः ॥ १॥-शार्दूल०

रमण चित्रक-लोचनैः कज्जलैर्वदनैः चित्रं भुञ्जन्म चन्दनैः ।

कुल सुवास-महोदधिनन्दिनी-प्रमदसप्रमदैर्वनिविश्रुतैः ॥ २ ॥-दृढ०

इयामा-भेक-रथाङ्ग रत्न-गण्डैः कीर-लवङ्गो ज्वल-

१५

प्रेङ्खद्वर्णनभोऽम्बुपु सुफलवद्वाक् सौरिका खञ्जनैः ।

वेणी राग कुण्ड कुकुट लसद्वंशस्फुरद्वाहनैः

रथैर्वीरविभु नभोरस(६०)मितैः सारङ्गजैः सस्तुवे ॥ ३ ॥-शार्दूल०

भविककुमुदवोधनसारङ्ग कोविदकोकनयनसारङ्गम् ।

सुकृतसरोधरतटसारङ्ग दुष्कृततरुभञ्जनसारङ्गम् ॥ ४ ॥-पादाकुलम्

३०

कुनयरजोहरणे सारङ्ग कितवकरटिदारणसारङ्गम् ।

निश्चलतानिर्जितसारङ्ग कुगतिदहनतर्जनसारङ्गम् ॥ ५ ॥

सुस्वरतातर्जितसारङ्ग चारुनिरञ्जनतासारङ्गम् ।

सुन्दररूपविजितसारङ्ग सर्वसहनगुणतासारङ्गम् ॥ ६ ॥

१ अह जैनाधिष्ठायक दक्ष-प्रवीण यक्ष शोभनकान्त्या प्रवालसदृशम् । २ स्वकीयया वाचा ।
३ गम्भीरत्वेन । ४ निराकृतगर्जायमानमेधमदृशम् । ५ जितविस्तारिवचनरूपगर्जरवयुक्त-
जलधरजलपाने सारङ्ग-चातकम् । ६ लज्जायुतकामकेलितडागलक्ष्मीशोभाकारि सारङ्ग-कमलम् ।
७ सर्वगुर्वक्षरमय कामक्रीडाख्य पञ्चदशवर्णात्मक छन्द ('एकन्यूनी विष्णुमालापादौ चेष्टीलाखेल,'
इति लक्षणात्मक लीलाखेलापरनामकम्) ।

श्वासपराजितवरसारङ्ग तुमदविधिवदने सारङ्गम् ।
 दुरितमलापनयनसारङ्ग गन्मथभस्मकरणसारङ्गम् ॥ ७ ॥
 तुमतिलतालवने सारङ्ग करपङ्कजसमतासारङ्गम् ।
 समवसरणसशितसारङ्ग त्रिभुवनभवनसुभगमारङ्गम् ॥ ८ ॥
 निर्मलतागङ्गासारङ्ग भ्रूमञ्जुलताजितसारङ्गम् ।
 शमरसरलाकरसारङ्ग सज्जनमेनपङ्कजसारङ्गम् ॥ ९ ॥
 अञ्जुतपरिमलसुखसारङ्ग देवसमुद्गाहितसारङ्गम् ।
 कण्ठचमत्कृतकलसारङ्ग दुर्नयविततगहनसारङ्गम् ॥ १० ॥
 दमितकरणचञ्चलसारङ्ग मुक्तरजतमणिगणसारङ्गम् ।
 निर्घृतिमृगनयनसारङ्ग तुमतकुरङ्गहननसारङ्गम् ॥ ११ ॥
 त्रिभुवनयतिमुजनसारङ्ग सिद्धिवधूलोचनसारङ्गम् ।
 शशिसोदरसुन्दरसारङ्ग सौवरमादर्शितसारङ्गम् ॥ १२ ॥
 कीलितकोपविपमसारङ्ग चाणीशीतलतासारङ्गम् ।
 पावितनिजनिरुपमसारङ्ग मृगमदर्जत्रवदनसारङ्गम् ॥ १३ ॥
 निजवशनिर्मितमतिसारङ्ग सुरपतिभिर्विनुत सारङ्गम् ।
 विदलितमोहविपुलसारङ्ग देवीकृतवापीसारङ्गम् ॥ १४ ॥
 गगनचलितगुरुवृपसारङ्ग ज्ञातकुले निर्जरसारङ्गम् ।
 रोपभुजङ्गदमनसारङ्ग ज्ञानमहाभूरुहसारङ्गम् ॥ १५ ॥
 स्वीयवशीकृतमनसारङ्ग लेश्यागुणगालितसारङ्गम् ।
 दानावजितभविसारङ्ग निगदितनियतनिपुणसारङ्गम् ॥ १६ ॥
 केलिकृते रक्षितसारङ्ग जनरञ्जनलोचनसारङ्गम् ।
 लुब्धितभुजगसदृशसारङ्ग धर्मकथालापितसारङ्गम् ॥ १७ ॥
 अङ्गरजोमृगमदसारङ्ग मोहरजनिबोधनसारङ्गम् ।
 स्वरमाधुर्यमथितसारङ्ग वीर भजत सुकृतसारङ्गम् ॥ १८ ॥
 इत्थ वीरजिन स्तुतो नवनवै सारङ्गशब्दोद्भवै
 - सद्भावै सनय गुणादिविजयेनानन्दरोमोद्भूतम् ।
 हर्षोत्कर्षवशेन पेशलतरैर्भावै सुरैः सञ्जत-
 श्चित्तप्रीतिकर पर पदमथ दद्यान्मुदा देहिनाम् ॥ १९ ॥—शार्दूल०

पण्डितश्रीलक्ष्मीकल्लोलगणिकृतं
परागशब्दाष्टोत्तरशतार्थनिबद्धं
॥ साधारणजिनस्तवनम् ॥

श्रीदेवेन्द्रनरेन्द्रमौलिमुकुटोद्घृष्टाघ्रियुग्मं जिनं
नत्वाऽकुमि 'पराग'शब्दविविधार्थोत्पत्तिमाला च याम् । ५
पाप पिण्ड तदीयपुण्यवशतो यन्मामकीनं विभो !-
ऽभिध्यातीतफलापवर्जनसुधाविष्वाणकारस्कर ॥ १ ॥-शार्दूल०
वक्राब्जवायुजितपद्मपरागपूर
हृन्मन्दिरस्थखपरागहतप्रचारम् ।
प्रोद्दीप्तकाञ्चनपरागसवर्णवर्ण १०
त्वज्जापरागरसिक स्तुतिमानये त्वाम् ॥ २ ॥-वसन्त०
देवाऽपराग ! निकृतिप्रततिप्रतान-
च्छेदे कुठार ! सुपरागसमाङ्गगङ्गम् ।
त्वा सश्रयाम्यनिमिषाधिपचापराग-
ससारमुक्त ! भुवि विस्तृतसम्पराग ! ॥ ३ ॥-,, १५
स्वामिन् ! जय त्वमनिश सपरम्पराऽऽग-
मादिप्रकाशक ! चिर गतपापराग ! ।
यश्चाप्युवक्य ऋपिराजिषु पुष्पराग-
वृत्ति विघट्टितमणीवकचापराग ! ॥ ४ ॥-,,
पूर्वापरस्वरविपर्ययत पराग ! २०
तत्त्वावबोधमिहिरोद्गमने पराऽग ! ।
त्व कि परागसयसे मयि मुक्तिदाने
हृष्टापरागसि जितारिरय प्रसीद ॥ ५ ॥-,,
तृष्णापरागविरत निरत क्रियाया
लीलापरागतिचरन्तमघ हरन्तम् । २५
विश्वाऽपरागपतिशुद्धयशोऽभिराम
वन्दे प्रियवद ! परागणनीयशीलम् ॥ ६ ॥-,,

भूवा. परागपुरपेषु कृपा दधानो
मायापरागयनितावधैवतेय ।
यः कोपरागरहितस्त्वमसीन ! तेन
सेवे भवन्तमपरागमशीलवज्रम् ॥ ७ ॥—वसन्त०

५ धस्तोपरागपरभागविभूषिताङ्ग
सूरापरागमसमीकृतकर्मधर्मम् ।
पुण्यापरागजनदत्तभज भजेय
देवाऽपरागणितलक्षणसञ्चय त्वाम् ॥ ८ ॥—,

१० सेवाऽपरागणितसौख्यकर श्रयामि
हृत्तापरागहरण करण गुणानाम् ।
प्रोद्यत्परागतिगत शरण जनानां
मिष्टार्थसाधनसुपरीपरागकल्पम् ॥ ९ ॥—,

१५ तेजोविराजितपराङ्गसमीपराग-
द्वेषच्छिद धनहयद्विपरागहीनम् ।
गेमे(ये) सति द्रुतपराग ! नमस्करोमि
गेस्ये(ये?) जयेऽकलितपापपरागमाधु ॥ १० ॥—,

गेस्येजिते जननमृत्युजरापराग
मा देहि तच्छिवपद विलसत्परागम् ।
राज्ञेहतस्मरपरागपकोपराग
रिक्त परागणधरस्थितिकार्यकारिन् ! ॥ ११ ॥—,

२० पस्था(?)ङ्गदेवकृतचन्दनसत्परागो
यो द्वापरागमगिरोऽस्ति न जङ्गपूक ।
गेय विधाय कृतदुष्कृतसम्पराग
मीडे प्रतीतमपरागमभिख्यया तम् ॥ १२ ॥—,

२५ गोपाग्रगे जितपुनर्भवभापराग-
रास्थानके तमुदिते भुवने पराग ! ।
गेशे कृते निहतमोहमहापराग !
गेस्ये पणे कुरु सुख शमधीपराग ! ॥ १३ ॥—,

गेऽर्थेपरागकरणोद्यमिन नमामि
 गेसो स्थिते खलपरागभयप्रमुक्तम् ।
 गेन्नेकृतेऽर्पितपरागधराधव ! त्वा
 पेहे स्थिते शुचिपरागपवित्रकीर्तिम् ॥ १४ ॥-वसन्त०

गेस्थे भवे सकलजन्तुकृतापराग !
 गेदे निवर्हितकपायमहत्पराग ! ।
 गेशे विधेहि सुखमुज्झितदुष्पराग !
 गेवे सति त्रिजगदङ्गिकृपापराग ! ॥ १५ ॥-,,

पेसौपरागसमधैर्य ! सुवर्यवीर्य !
 पेसे परागशिवभीरुमभिष्टुवे त्वाम् ।
 ये नीकृते धनवधूप्रभुतापराग-
 रामोदिते शुचिपरागरदालिकान्ते ! ॥ १६ ॥-,,

रित्रा कृतेनुचितदेहपरागलेप-
 रित्रा गते जय परागभवाधिकश्रीः ।
 उज्जेति र सुविहिते जनतापराग-
 गेवे कृते गलितमोहमदापराग ! ॥ १७ ॥-,,

परागनायास्तु पवे पराग, सङ्गेन मुक्त मनसा नतोऽस्मि ।
 पेवे कृते देव नमत्पराग !, सत्यक्तरक्तास्थिपराङ्गसङ्ग ! ॥ १८ ॥-उपजाति
 प्राप्तापरागाधभवाब्धितीर, वन्दे पराऽगारविमुक्तचिन्तम् ।
 तृष्णापरागर्वरूपा निषूदन, वशापरागार्हगुणोपपन्नम् ॥ १९ ॥-,,

दिव्यापरागर्जनतामतीत, सेवापरागस्त्यमुखर्षिवन्द्यम् ।
 परागभस्तिच्छवितोऽधिकप्रभ, परागजावि कृतसद्गति श्रये ॥ २० ॥-इन्द्रवशा
 परागतार्थप्रतिपादनात् प्रिय, जनपराऽ(जनापरा)गर्हवच परम्परम् ।
 परागलङ्घूपणधोरणीद्ध, परागदाधिन्नमह नवीमि ॥ २१ ॥-उपेन्द्रवशा
 परागरुतमत्स्थितिमूर्तिसेव्य, परागरुद्रव्यसुधूपयोग्यम् ।
 परागमाचारविचारणीय, पराऽगदकारमह भजामि ॥ २२ ॥-उपेन्द्रवशा

माद्यत्परागम्यपदप्रदान-दक्ष परागर्वगुण श्रयघ्नम् ।
 सुरूपरागोत्थविकारतर्जक, जरापरागत्वरभीतिवर्जितम् ॥ २३ ॥-इन्द्रवशा
 अर्थ १२

भूवाः परागपुरषेषु कृपा दधानो
 मायापरागवनितायधर्बैततेय ।
 यः कोपरागरहितस्त्यमसीन ! तेन
 सेवे भवन्तमपरागमर्शलवज्रम् ॥ ७ ॥—वमन्त०

धस्तोपरागपरभागनिभूषिताङ्गं
 सूरपरागमसमीकृतकर्मधर्मम् ।
 पुण्यापरागजनदत्तभय भजेयं
 देवाऽपरागणितलक्षणसञ्चयं त्वाम् ॥ ८ ॥—,,

सेवाऽपरागणितसौख्यकर श्रयामि
 हृत्तापरागहरण करण गुणानाम् ।
 प्रोद्यत्परागतिगत शरण जनानां
 मिष्टार्थसाधनसुपर्वपरागकल्पम् ॥ ९ ॥—,,

तेजोविराजितपराङ्गसमीपराग-
 द्वेषच्छिद धनहयद्विपरागहीनम् ।
 गेमे(ये) सति द्रुतपराग ! नमस्करोमि
 गेस्थे(ये?) जयेऽकलितपापपरागमाश्रु ॥ १० ॥—,,

गेस्थेजिते जननमृत्युजरापराग
 मा देहि तच्छिवपद विलसत्परागम् ।
 रात्रेहतस्मरपरागपकोपराग
 रिक्त परागणधरस्थितिकार्यकारिन् ! ॥ ११ ॥—,,

पस्था(?)ङ्गदेवकृतचन्दनसत्परागो
 यो द्वापरागमगिरोऽस्ति न जङ्गपूकः ।
 गेय विधाय कृतदुष्कृतसम्पराग
 मीढे प्रतीतमपरागमभिख्यया तम् ॥ १२ ॥—,,

गेपाग्रगे जितपुनर्भवभापराग-
 रास्थानके तमुदिते भुवने पराग ! ।
 गेशे कृते निहतमोहमहापराग !
 गेस्थे पणे कुरु सुख शमघीपराग ! ॥ १३ ॥—,,

पण्डितश्रीगुणविनयगणिगुम्फितः

॥ 'सञ्वत्थ'शब्दार्थसमुच्चयः ॥

प्रणम्यैवार्हत. सर्वान्, शर्ववद् गोविलासिनः ।

सञ्वत्थेति वरे शब्दे, क्रियतेऽर्थसमुच्चयः ॥

सर्वाणि अस्त्राणि हस्तेषु येषां ते सर्वास्त्रा-सुभटा- 'दीर्घह्रस्वा मिथो वृत्तौ' (सिद्ध० ५
१० ८, पा० १, सू० ४) इति ह्रस्वः ॥ १ ॥

सर्वे च ते अर्थ्याश्च सर्वार्थाः ॥ २ ॥

सावां-भगवान् तद्वत् तिष्ठन्ति इति सार्वस्था-गणधराः । 'ह्रस्वः सयोगे' (सिद्ध०
१-१-८४) इति ह्रस्वः ॥ ३ ॥

सा-श्री तद्वत्तेतत्वात् सा अर्वाणि-हये तिष्ठतीति 'अर्वास्था सा चासौ अर्वास्था चेति' १०
सार्वस्था-अञ्छुसा देवी ॥ ४ ॥

सद् वस्त्रं येषां ते सद्वास्त्रा-दांपिका ॥ ५ ॥

व्यथा अर्हन्तीति व्यथ्या-परपीड्या-कातरा तै सह वर्तन्त इति सव्यथ्या-निर्वल-
बला भूपाला ॥ ६ ॥

सर्वान् त्रायन्त इति सर्वत्रा-गुरवः ॥ ७ ॥

१५

आसन् 'आस उपवेशने' (पा० धा० १०२१) भावक्रिवन्त, सव्ये-वामभागे अर्थात्
शकटस्य आस सव्यास, तत त्रस्यन्तीति सव्यास्त्रा-निस्थामानो वृषभा 'अन्यतोऽपि
च' (कातश्चे सू० ६३६) इति डप्रत्ययः ॥ ८ ॥

सह व्यथं-अपार्थक्यं प्रयोजनैः निर्वर्तन्त इति सव्यथ्या ॥ ९ ॥

विशिष्टया अर्थ इति सज्ञया सह वर्तन्त इति सव्यथ्या-यौगा, नैयायिकमते हि द्रव्या-१०
दीना त्रयाणां अर्थ इति सज्ञा ॥ १० ॥

सद्भिः व्यस्ताः-खण्डिता सद्व्यस्ता-खला ॥ ११ ॥

सार्वत्रा सार्वमित्यर्थं वन्दे इति क्रिया देवमनुष्य० इत्यत्र 'बहुलम्' (सिद्ध० ५-१-२)
इति वचनात् अन्यत्रापि द्वितीयार्थे सप्तम्यर्थे च त्राप्रत्ययः ॥ १२ ॥

शार्वा-महेशः तस्य अस्त्राणि, प्राकृतत्वात् पुस्त्वम् ॥ १३ ॥

२५

१ गायकवाडपौवालयमन्दिर (Oriental Institute) सत्काया प्रतेराधारेण पाठान्तराणि सूचितानि
पण्डितवर्य श्रीयुतलालचन्द्र ! तेषु यानि विशेषणेषु युक्तानि तेषां समावेशो मूलभागे निर्दिष्टो मया
{ } एतच्चिह्नं, अवशिष्टानि तु प्रायः सन्निवेशितानि टिप्पणीषु ।

परागजागारिविशुद्धंश , परागरिष्टस्थितिमेवदर्शी ।
 सेनापरागि(गा)नतचक्रमाज., कृपापराङ्गालिदयाक्य ! जीया ॥२४॥-उपजातिः
 यो दीपरागाद्विसमात्मरोधनो, विलापरागादिविमुक्तचेता ।
 नि.स्वापराङ्गास्यतरस्वरूप , सुरापरागाह्यगुण सुमेध्य ॥ २५ ॥-,,
 अपूर्वराणां(गा)द्वपरागजात-शील पराङ्गन्धप्रकाशम् ।
 परागतिप्राप्त ! परागतिज्ञ, स्तोप्ये परागोपगतिं प्रतीतम् ॥ २६ ॥-,,
 घन्दे परागर्भगतिव्यतीत, सदापरागादृतप प्रवृत्तम् ।
 कूरापराङ्गारकशोणपाणि, परा गरीय पदवीं श्रयन्तम् ॥ २७ ॥-,,

श्रीमद्वाचरुचरुवर्तिसुगुरश्रीर्षकल्लोलसच-

छिप्यः पण्डितमण्डलीचरुमत श्रीलक्ष्मिकल्लोलैक ।

सैवेद रचयाश्चकार सुपरागार्थाष्टयुक्त शत

तेनामोतु कृती जन शिवसुख पुण्येन लब्धोदयम् ॥ २८ ॥-शाईल०

इति परागशब्दाष्टोत्तरशतार्थनिबद्ध साधारणजिनस्तवनम् ।

महामहोपाध्यायचरुवर्तिश्रीर्षकल्लोलगणिक्रमकमलमरालायमानेन
 पण्डितलक्ष्मीकल्लोलगणिना रचयाश्चक्रे ॥

पण्डितश्रीगुणविनयगणिगुम्फितः

॥ 'संवत्थ'शब्दार्थसमुच्चयः ॥

प्रणम्यैश्वर्यं सर्वान्, शर्ववद् गोविलासिनः ।

संवत्थेति वरे शब्दे, क्रियतेऽर्थसमुच्चयः ॥

सर्वाणि अस्त्राणि हस्तेषु येषां ते सर्वास्त्रा-सुभटा. 'दीर्घह्रस्वौ मितौ वृत्तौ' (सिद्ध० ५

अ० ८, पा० १, सू० ४) इति ह्रस्वः ॥ १ ॥

सर्वे च ते अर्याश्च सर्वार्याः ॥ २ ॥

सार्वो-भगवान् तद्वत् तिष्ठन्ति इति सार्वस्था-गणधराः । 'ह्रस्वः सयोगे' (सिद्ध०

८-१-८४) इति ह्रस्वः ॥ ३ ॥

सा-श्री तद्वधेतुत्वात् सा अर्वाणि-हये तिष्ठतीति 'अर्वस्था सा चासौ अर्वस्था चेति' १०

सार्वस्था-अच्छुसा देवी ॥ ४ ॥

सद् वस्त्रं येषां ते सद्वस्त्रा-दौपिका ॥ ५ ॥

व्यथा अर्हन्तीति व्यथ्या-परपीड्या-कातरा तै सह वर्तन्त इति सव्यथ्या-निर्वल-
वला भूपाला ॥ ६ ॥

सर्वान् त्रायन्त इति सर्वत्रा-गुरवः ॥ ७ ॥

१५

आसन् 'आस उपवेशने' (पा० धा० १०२१) भावक्त्वन्तः, सव्ये-वामभागे अर्थात्
शकटस्य आसं सव्यासं, तत् त्रस्यन्तीति सव्यास्त्रा-निस्थामानो वृषभा 'अन्यतोऽपि
च' (कातन्त्रे सू० ६३६) इति उपप्रत्ययः ॥ ८ ॥

सह व्यर्थे-अपार्थक्ये प्रयोजनै निर्वर्तन्त इति सव्यर्थ्याः ॥ ९ ॥

विशिष्टया अर्थ इति सज्ञया सह वर्तन्त इति सव्यर्थ्या-योगा, नैयायिकमते हि द्रव्या-१०
दीना त्रयाणां अर्थ इति सज्ञा ॥ १० ॥

सद्भि व्यस्ताः-खण्डिता सद्व्यस्ताः-खला ॥ ११ ॥

सार्वत्रा सार्वमित्यर्थं वन्दे इति क्रिया देवमनुष्यं इत्यत्र 'बहुलम्' (सिद्ध० ५-१-२)
इति वचनात् अन्यत्रापि द्वितीयार्थे सप्तम्यर्थे च त्राप्रत्ययः ॥ १२ ॥

शर्वो-महेशः तस्य अस्त्राणि, प्राकृतत्वात् पुस्त्वम् ॥ १३ ॥

२५

१ गायकवाडपौवालयमन्दिर(Oriental Institute)सत्काराणि प्रतेराचारिण पाठातराणि सूचितानि
पण्डितवर्यै श्रीगुलालचन्द्रै । तेषु यानि विशेषेणोपयुक्तानि तेषां समावेशो मूलभागे निर्दिष्टो मया
{ } एतच्चिह्नैः, अवशिष्टानि तु प्रायः सञ्ज्ञितानि टिप्पणीषु ।

सन्-प्रधानः { यो } वि-पक्षा अर्थाद् गरुड, स एवास्त्रं विघातकराद् येषां ते सद्ग्यस्त्रा-सर्पा ॥ १४ ॥

सार्धः-अर्हन् तस्य अर्धा-वाच्याः सार्धार्धा-अतीता ऽनागत-वर्तमानकालभाविनः पदार्थाः खलु भगवन् एव वाच्या भवन्ति, नान्यस्य ॥ १५ ॥

५. सार्धस्य-अर्हत वाक्ये अर्धा-हेतुय सार्धार्धा अनन्ता ॥ १६ ॥

सार्धार्धा-समस्तद्रव्याणि जिनेर्दीक्षाममये परित्यक्ता ॥ १७ ॥

सार्धार्धा समस्तेभ्य पापेभ्यो ये अर्धाः-निवृत्तयः उपरमा इति यावत् ते आश्रिता जिनेरिति ॥ १८ ॥

सर्वे च ते अर्धाश्च-अभिधेयाः सार्धार्धा भगवता वाच्या भवन्ति ॥ १९ ॥

१०. सार्धार्धा-समप्रकारा व्याख्या भगवद्भिरेव विधातु शक्यन्ते, सुरनरतिरक्ता स्वस्वभावाऽनुगतत्वाद् अर्हद्वाणीनामिति ॥ २० ॥

सार्धार्धा-न्यक्षसासारिकजस्तूनि श्रीजिनैः परित्यक्ता ॥ २१ ॥

अत्र सप्तस्वर्थेषु “अर्थो हेतोः प्रयोजने ॥ निवृत्तौ विषये वाच्ये प्रकार-द्रव्यवस्तुषु ।” इत्यनेकार्थः (हं० का० २, श्लो० २२४-२२५) सर्वेषां गुणानां अर्थन-प्रार्थन येषां ते

१५. सार्धार्धा-जिना ॥ २२ ॥

श्रव्या-श्रवणार्हाः धर्मोपचयहेतुत्वाद् अर्था यासु ता श्रव्यार्था-भगवद्वाण्य ॥ २३ ॥

‘पूळद् प्रसूतौ’ () सवनार्हा सव्या ते च अर्था विद्यन्ते येषां ते सव्यार्था, यतोऽर्था सर्वेऽपि भगवद्भिरेव पूर्वं प्रादुष्कृता सूत्राणि च गणभृद्भिरिति ॥ २४ ॥

‘पूश् क्षेपे’ () सवनार्हा-निर्देष्टार्हा सव्या-आन्तरवैरिण तेषां विघाताय १०. अर्थो येषां ते सव्यार्था ॥ २५ ॥

सवन-मोक्षलक्ष्म्या सह सन्धानम् ॥ २६ ॥

यद्वा सवन-कर्मशत्रूणां पीडनम् ॥ २७ ॥

यद्वा सवन-करुणया आत्मन आर्द्राभाव ॥ २८ ॥

यद्वा सवन-कर्मसेनाया मथनम् ॥ २९ ॥

२५. यद्वा सवनं-त्रिजगदैश्वर्यविधानम् ॥ ३० ॥

यद्वा सवन-विशुद्धभावे गमनम्, तत् कर्तुमर्हा सव्या, ईदृगविधा अर्था-सम्यग्ज्ञानादयो हेतवो { विद्यन्ते } येषां ते सव्यार्था ॥ ३१ ॥

अत्र पदस्वर्थेषु ‘सुनज् सन्धा-हेतु-पीडनमये’ () ‘सुच्च पुल्लै चैश्वर्य-प्रसवयो’ () इति धातुप्रयोगाः ।

सन्-विद्यमानोऽङ्गे वस्तु-छागो येषा ते सद्बस्ताः-श्रीकुन्धुस्वामिनः ॥ ३२ ॥

सवनं-मेरुशिखरेऽभिषवः तदर्हाः सव्या, अर्थ्यन्ते मोक्षलक्ष्म्या ये तेऽर्थ्या, पश्चात् कर्मधारये सव्यार्थ्याः ॥ ३३ ॥

सर्वेषु ज्ञानादिषु आस्था {-यत्नो } येषा ते सर्वास्थाः ॥ ३४ ॥

सर्वाणि वस्तूनि ज्ञानस्यास्थायामालम्बने विद्यन्ते {येषा} ते सर्वास्थाः ॥ ३५ ॥ ५

सर्वेषां देवादीनां व्याख्यानावसरे द्वादशसङ्ख्या आस्था-सभा येषा ते सर्वास्थाः ॥ ३६ ॥

सर्वेषां मोक्षसुखानां आस्था-अपेक्षा येषा ते सर्वास्थाः ॥ ३७ ॥

“आस्था यत्कालम्बनयोरास्थानापेक्षयो” इति (हैमेज्जेकार्थे का० २, श्लो० २२५)

चतुर्थ्येषु आस्थाशब्दः पृथगर्थः ।

सव -यागः विधेयतया विद्यते येषा ते सविनः-यागकर्तारो मिथ्यात्विन, तैर्न स्तूयन्तः १० इति सव्यस्ता ‘अन्यतोऽपि च’ (कातन्त्रे सू० ६३६) इति ङ, सद्बुद्धिमिरेव खल्वहन्तः स्तूयन्त इति ॥ ३८ ॥

सन्-बन्धुरो वि-पक्षी हस, स अस्त -क्षिसो गत्या यैस्ते सव्यस्ताः ॥ ३९ ॥

सद्बु-वि-प्रधानकान्ति, भावक्विवन्त । तत्र आस्था-यत्नो येषा ते सद्बुव्यास्थाः ॥ ४० ॥

सद्बु-चारुगति एकसमयेन इतो मोक्षगमनात् तत्र अर्थो येषा ते सद्बुव्यर्थाः ॥ ४१ ॥ १५

शस्य-श्रेयसो वी-व्याप्तिस्तत्र आस्था-अपेक्षा येषा तै शब्दव्यास्थाः ॥ ४२ ॥

सताम्-आभव विद्यमानानां कर्मणा या वी-तिरस्कार सा एव अर्थो येषा ते सद्बुव्यर्थाः ॥ ४३ ॥

शस्य-सुखस्य वी-प्रयोजनं सा अर्थ्यते यैस्ते शब्दव्यर्थाः ॥ ४४ ॥

अत्र पञ्चस्वर्थेषु ‘वील् कान्ति-गति-व्याप्ति-क्षेप-प्रयोजन-खादनेषु’ () २० इति धातुप्रयोगे भावक्विवन्तरूपाणि ।

शस्य-शुभस्य वी-वरण ‘वीण वृत्ताम्’ () भावक्विवन्तः, तत्र अर्थो येषा ते शब्दव्यर्थाः ॥ ४५ ॥

सति मोक्षे वान्ति-गच्छन्तीति सद्बुवा ॥ ४६ ॥

यद्वा सत कमरिपून् वान्ति-हिसन्ति इति सद्वा ‘आतो० विच’ (कातन्त्रे सू० ६५४) २५ अर्थ्यन्त इति अर्थ्या । पश्चात् कर्मधारय सद्बुव्यर्था ‘दीर्घह्रस्वौ मिथो वृत्तौ’ (सिद्ध० ८-१-४) इति ह्रस्व ॥ ४७ ॥

सन्-प्रधानः { यो } वि-पधी अर्थाद् गरुड, स एवाकं विधातकृत्वाद् येषां ते सव्यवस्था-सर्पा ॥ १४ ॥

सार्वः-अर्हन् तस्य अर्या-प्राप्याः सार्वार्या-अतीता-ऽनागत-वर्तमानकालभाविना पदार्था खलु भगवत एव वाच्या भवन्ति, नान्यस्य ॥ १५ ॥

सार्वस्य-अर्हत वाक्ये अर्था-हेतवः सार्वार्या अनन्ता ॥ १६ ॥

सार्वार्या-समस्तद्रव्याणि जिर्नदीक्षाममये परित्यक्ता ॥ १७ ॥

सार्वार्या समस्तेभ्य पापेभ्यो ये अर्या-निवृत्तयः उपरमा इति यावत् ते आश्रिता जिर्नरिति ॥ १८ ॥

सर्वे च ते अर्थाश्च-अमिषेया सर्वार्या भगवता वाच्या भवन्ति ॥ १९ ॥

• सर्वार्या-समग्रप्रकारा व्याख्या भगवद्भिरेव विधातु शक्यन्ते, सुरनरतिरश्वा स्वस्वभावाऽनुगतत्वाद् अर्हद्वाणीनामिति ॥ २० ॥

सर्वार्या-न्यक्षसासारिकस्तूनि श्रीजिर्नः परित्यक्ता ॥ २१ ॥

अत्र सप्तस्वर्षेषु "अर्थो हेता प्रयोजने ॥ निवृत्ता विषये प्राच्ये प्रकार-द्रव्यवस्तुषु ।" इत्यनेकार्थः (ह्र० का० २, श्लो० २२४-२२५) सर्वेषा गुणाना अर्थन-प्रार्थन येषा ते सर्वार्या-जिनाः ॥ २२ ॥

श्रव्या-श्रवणार्हा धर्मोपचयहेतुत्वाद् अर्था यासु ता श्रव्यार्या-भगवद्वाण्य ॥ २३ ॥

'पूल्ङ् प्रसूतौ' () सवनार्हा सव्या ते च अर्था विद्यन्ते येषा ते सव्यार्था, यतोऽर्था सर्वेऽपि भगवद्भिरेव पूर्वं प्रादुष्कृता सूत्राणि च गणभृद्भिरिति ॥ २४ ॥

'पूश् क्षेपे' () सवनार्हा-निर्द्धार्या सव्या-आन्तरवैरिण तेषा विधाताश्च २० अर्थो येषा ते सव्यार्था ॥ २५ ॥

सवन-मोक्षलक्ष्म्या सह सन्धानम् ॥ २६ ॥

यद्वा सवन-कर्मशत्रूणा पीडनम् ॥ २७ ॥

यद्वा सवन-करुणया आत्मन आर्द्रिभाव ॥ २८ ॥

यद्वा सवन-कर्मसेनाया मथनम् ॥ २९ ॥

२५ यद्वा सवन-त्रिजगदैश्वर्यविधानम् ॥ ३० ॥

यद्वा सवन-विशुद्धभावे गमनम्, तत् कर्तुमर्हा सव्या, ईदृशविधा अर्था-सम्यग्ज्ञानादयो हेतवो { विद्यन्ते } येषा ते सव्यार्था ॥ ३१ ॥

अत्र पदस्वर्षेषु 'बुनज सन्धा-कुद-पीडनमये' () 'बुच्च बुल चैश्वर्य प्रसवयो' () इति धातुप्रयोगा ।

श्रवणार्हाः श्राव्याः-ज्ञेयाः 'श्रु गतौ' 'ये गत्यर्थास्ते ज्ञानार्थाः' इति तेऽर्थाः येषां ते श्राव्यार्थाः ॥ ६३ ॥

श्राम्यन्ति-तपस्यन्ति सयमानुष्ठानेन इति श्रा डप्रत्ययः, तान् अवति नरकपातात् इति श्राः-धर्मः 'अव रक्षणे' (सिद्ध० धा०) क्प् ऊवृ वृद्धिश्च त यन्ति-जानन्तीति श्राव्यः । 'ईल् गतौ' () अर्थ्यन्त इति अव्यर्थाः पश्चात् कर्मधारय श्राव्यव्याः ॥ ६४ ॥ ५

श्राम्यन्ति-खिद्यन्ते कृपया परदुःखवीक्षणेन इति श्रा 'श्रमु भ्यत्रिङ् तप खेदयोः' () डप्रत्ययः । अवि-मेघः तस्य अर्थो येषां ते अव्यर्थाः, तदङ्गोद्भवाया ऊर्णायाः साधुरजोहरणदशोपयोगित्वात् पश्चात् श्राश्च ते अव्यर्थाश्चेति श्राव्यव्याः-साधवः ॥ ६५ ॥

श्राम्यन्तीति शाः 'श्रम् उपशमे' डप्रत्ययः, विगतोऽर्थो-द्रव्य येभ्यस्ते तत्परित्याग-कर्तृत्वाज्जिनानामिति व्यर्थाः, पश्चात् कर्मधारये शव्यव्याः ॥ ६६ ॥ १०

स्यन्ति-नाशयन्ति दुःखानीति सा 'पोय् नाशे' () डः । अर्वो-वधः कर्म-रिपूणा 'अर्व वधे' () अव् स एनार्थो येषां ते अव्यर्थाः, पश्चात् साश्च ते अव्यर्थाश्चेति सार्वार्थाः ॥ ६७ ॥

सा-लक्ष्मीस्ता विशेषेण अर्चयन्ते-याचन्त इति साव्यव्याः, 'अर्थत्कङ् याचने' ॥ ६८ ॥
श्रवण श्रवः श्रव् तत्त्वाना आकर्षणं स विद्यते येषां ते श्रविणो-भग्न्याः तैः अर्थ्यन्ते ये १५
ते श्रव्यव्याः ॥ ६९ ॥

सति-मोक्षे वसतीति सद्वस्ता-श्रीजिनः, 'वस् निवासे' () टच् ॥ ७० ॥
शलन्ति-शिव गच्छन्ति इति शा 'शलज् गतौ' () डः, ण-मुखम्,
ई-केनललक्ष्मी व्यौ ते-अर्थ्येते येस्ते व्यर्थाः शाश्वते व्यर्थाश्चेति शव्यव्याः ॥ ७१ ॥

शलयन्ते-श्लाघन्ते यान् लोका इति शा 'शलङ्क् श्लाघे' ड, वी-विशिष्ट ज्ञानं १०
'ईल् गतौ' तस्या अर्थो येषां ते व्यर्थाः, शाश्वते व्यर्थाश्चेति शव्यव्याः ॥ ७२ ॥

सन्यन्ते-सेव्यन्ते लोकैरिति सा 'पन् सम्भक्तौ' डप्रत्ययः अवन अव-तत्त्वार्थशब्दन
'अव् शब्दे' अव् । स विद्यते येषां ते अविन-सभ्याः, ते अर्थ्यन्ते ये ते अव्यव्याः, साश्च
ते अव्यव्याश्च साव्यव्याः ॥ ७३ ॥

सनन्ति-ददति सर्वेषां अभयदानमिति सा, 'पण् दाने' () डे रूपम्, अवनं १५
अव अव्, एकेन्द्रियादिजन्तूना रक्षणम् १, मोक्षगमनम् २, प्रीतिकारिणी कान्ति ३,
धर्मप्रीति ४, लुप्ति ५, तत्त्वानामवगमनम् ६, मोक्षपुरीप्रवेश ७, धर्मस्य श्रवणम् ८, त्रिज-
गत्त्वामित्यम् ९, शिवसुखायाचनम् १०, विशुद्धा क्रिया ११, तत्त्वश्रवणेच्छा १२, तपो-
दीप्ति १३, धर्मस्य प्राप्ति १४, सयमस्त्रिया आलिङ्गनम् १५, कर्मरिपूणा हिंसनम् १६,

सन्तो मोक्षे गत्यरा 'पदं गतो' (सिद्ध० धा०) क्रिप्, विशिष्टा ई -कान्तिः भावक्रि-
यन्त तस्यैवार्थो येषां ते व्यर्थाः, पश्चाद् विशेषणद्वयकर्मधारय सद्ब्यर्था ॥ ४८ ॥

सर्वेषां दुःखानां असन्-तिरस्करणं गर्वाम् 'असृयं क्षेपे' () भावक्रियन्तः
तत्र तिष्ठति सर्वास्य 'सुपि स्य' (पाणिनीये ३-२-४) इति क ॥ ४९ ॥

सति विद्यमानस्य लोकालोकाकाशस्य केन्द्रज्ञानेन प्रमनं यम आच्छादने, 'वसद्भू-
स्तुतौ' () भावक्रियन्त, ता तन्वन्तीति सद्ब्यम्ना, 'तनु(यी) विस्तारे' (सिद्ध०
धा०) 'अन्यतोऽपि च' (कातन्त्रे सू० ६३६) इति ड ॥ ५० ॥

सति निरुपद्रवे स्थाने यस्मिन् यम-नियसनं तथा तस्ययन्ति-भूषयन्ति भ्यात्मानमिति
सद्ब्यस्ता "तसिक्क्यल्लुतौ" () डप्रत्यय ॥ ५१ ॥

सत्सु-सप्तसु क्षेत्रेषु यपति धर्मधीजमिति सद्वा डप्रत्यय, स्तूयन्ते लोकरिति स्ता 'दुष्-
स्तुतौ' (सिद्ध० धा०) डप्रत्यय पश्चाद् विशेषणकर्मधारय ॥ ५२ ॥

सत् कर्मणा विशरणं 'पदं विशरणे' क्रिप् तथा चन्दन्ते-स्तूयन्त इति सद्वा 'वदिद्-
अमिवादनस्तुत्यो' () डप्रत्यय । अश्रन्ति-भक्षयन्ति देहमिति अशो-रोगा
क्रिप् ता त्रासयन्ति-निवारयन्ति इति 'त्रसक् निवारणे' () पश्चात् कर्म-
धारय सद्-वस्त्रा 'अन्यतोऽपि च' (कातन्त्रे सू० ६३६) इति ड ॥ ५३ ॥

सद्भिः उदयन्ते-वाश्यन्त इति सद्ब्यश्च क्रिप्, ताम्यन्ति-खिद्यन्ते सयमार्थमिति ता
डप्रत्यय पश्चात् कर्मधारये सद्ब्यश्चता ॥ ५४ ॥

सत् व्याख्यानाहर्पदार्थान् वदन्तीति सद्वा, स्त्यायन्ति-सद्वातयन्ति गुणानिति
स्ता डप्रत्यय पश्चाद् विशेषणद्वयकर्मधारय ॥ ५५ ॥

सन्-रुचिरो यो वाद्-शब्दन 'वाश् शब्दे' () भावक्रियन्त तेन स्तूयन्त
इति सद्वाश्चता ॥ ५६ ॥

सत्ता-श्रवणार्हाणां भव्यानां पुरो वचनं च डप्रत्यय, तेन अर्थ्यन्ते ये ते सद्वाश्चार्था ॥ ५७ ॥
सन्-रम्यो {यो} वो-महेश तद्वद् अर्थ्यन्ते ये ते सद्वाश्चार्था ॥ ५८ ॥

सन् यो वो-वात तद्वद् अप्रतिबद्धत्वं अर्थ्यते यैस्ते सद्वाश्चार्था ॥ ५९ ॥
श्रव्या-प्राप्या विषयतया अर्था येषां ते श्रव्यार्था 'श्रु गतौ' (), 'ये गत्यर्थास्ते
प्राप्त्यर्था' इति वचनात् ॥ ६० ॥

स-सूर्य तद्वद् विशिष्टा या ई -कान्ति सा अर्थ्यते यैस्ते सव्यर्था ॥ ६१ ॥
से-परोक्षे अतीन्द्रियतया विविधा ये अर्थास्ते सव्यर्था, ते अर्हद्भिः प्रणीता इति ॥ ६२ ॥

श्याव्यव्या - श्रीजिना, 'सर्वत्र०' (सिद्ध० ८-२-७९) रलुक्, 'अधो म-न-या' (सिद्ध० ८-२-७८) यलुक् ॥ १०२ ॥

शी-सिद्धिशीलाश्याया शयनं अप्रच्युतित्वेनावस्थानमित्यर्थं ता अवन्ति-इच्छन्ति इत्येवंशीला श्याविन, 'अव इच्छायाम्' (सिद्ध० धा०) ते च ते अर्थाश्चेति श्या-व्यव्या ॥ १०३ ॥

शी-कर्मरिपूणा हिंसन ता अवन्ति-जानन्तीत्येवशीला श्याविन, 'अव गतो' (सिद्ध० धा०) । आ-ब्रह्मा तद्वत् सम्यग्ज्ञानादित्रयविधातृत्वेन स्तूयन्त इति 'क्वचित्०' (सिद्ध० ५-१-१७१) इति डे आस्ता पश्चात् कर्मधारये श्याव्यास्ता ॥ १०४ ॥

त्सरु-खड्गमुष्टि सा अर्ह्यते यैस्ते त्सर्व्यर्था-शूरा, तै किल वैरिमण्डलमण्डलाग्रमु-ष्टीरुत्सार्य तस्यैव तै कृत्वा प्रतिघात क्रियत इति ॥ १०५ ॥

स्व-स्वर्गस्तस्य प्राप्त्यर्थं विशिष्टोऽर्थो येषा ते स्वर्व्यर्था-सरागसाधव ॥ १०६ ॥
स्वर्वता-शोभनहयानामर्थो येषा ते स्वर्वर्था-सन्तृपा "यस्याश्वास्तस्य मेदिनी" () इति वचनात् ॥ १०७ ॥

स्व-स्वर्ग, उपलक्षणत्वात् समस्तोऽपि परलोकः स व्यस्तो यैस्ते स्वर्व्यस्ता-लोकाय-तिका ॥ १०८ ॥

शरु-कोपः सोऽस्तो यैस्ते शर्वस्ता-क्षीणकपाया साधनः ॥ १०९ ॥
शरो-वज्रस्य धरणे अर्थो येषा ते शर्वर्था-पुरन्दरा ॥ ११० ॥

शरूणा-शराणामभिवैरिप्रक्षेपणे आस्था-यत्नो येषा ते शर्वास्था-वीरा "शरु, कोपे शरे वज्रे" (हैमे का० २, श्लो० ४५०) इत्यनेकार्योक्ते ॥ १११ ॥

स्वरो-अध्वरस्य विधाने अर्थो येषा ते स्वर्वर्था-याज्ञिका ॥ ११२ ॥
स्वरु{वद्}-वज्रवदक्षोभ्या अर्था येषु ते स्वर्वर्था-श्रीजिनागमाः ॥ ११३ ॥

स्वरुवद्-जाणवत् प्रतिवादिप्रत्यर्थिप्रतिघातकत्वेन विजयिन कलियुगेऽर्थो येषा ते स्वर्वर्था-नवाङ्गीवृत्तिकारिण श्रीअभयदेवसूरय "स्वरु त्याद् यूपखण्डके । अध्वरे कु-लिशे चाणे" (हैमे का० २, श्लो० ४५४-४५५) इत्यनेकार्योक्ते ॥ ११४ ॥

शात्रा-वाला शावेत्युपलक्षण तेन तरुणप्रवयसामपि ग्रहण ते विद्यन्ते यस्मिन् गच्छे ॥ ११५ ॥
स शावी-श्रीमद्बृहत्खरतरगच्छ तस्य पालने आस्था-यत्नो येषा ते शाव्यास्था-श्रीजिन-चन्द्रसूरय, 'इस्व सयोगे' (सिद्ध० ८-१-८४) इति इस्व ॥ ११५ ॥

सेत्यनेन वीत्यनेन च स्वगुरु-कविनाम सूचित तत्र सेत्यनेन तुलादण्डमध्यग्रहणन्यायेन उभयपार्श्वस्थयोर्जयो{मयो}ग्रहण, तथा {च} 'जयसोमा' इत्यागतम् । तेषा क्षिप्येण वीत्यनेन च तस्यायेनैव गुण-नययोर्ग्रहणम् । तथा च 'गुणविनय' इति सिद्धम् । तेन १० गुणविनयेन प्ररूपिता ये अर्था{-हेतव}स्ते सव्यर्था तत्त्वोद्बोधका भवन्ति ॥ ११६ ॥

दारणपापदारुणा दहनम् १७, शुभो भावः १८, निर्मलाभवमायस्य वृद्धिः १९ एवं ॥९२॥
स विद्यते येषां ते अयिन-माधय' तं अर्प्यन्ते ये ते प्रप्यर्था, पश्चात् स्यात् ते अव्यर्था-
धेति साव्यर्था. 'अत्र रक्षण-गति-गान्ति-प्रीति-तृप्त्ययगमन-प्रवेश-अवकाश-स्वाभ्यर्था-
याचन-क्रियेच्छा-दीप्त्ययास्याङ्कन-हिंसा-दहन-भाववृद्धिषु' १० एवम् ॥ ९२ ॥

५ शीयन्ते-तीक्ष्णीयुर्नन्ति म्यशेमुर्पाशस्त्री विविधशाब्दशाणोक्तत्वेनेति शब्द, 'सद् दृक्का-
तने' क्तिप्, विध्यन्ति-ताडयन्ति कर्मशब्दनिमित्तं ध्या 'व्यर्था ताडने' () ड, तिष्ठन्ति
धममार्ग इति स्या, पश्चात् विशेषण(नय)कर्मधारये शब्दव्यस्था-माधय ॥ ९३ ॥

सदन्ति-विसीदन्ति पापकारणेनेति मद 'पटञ्जाश् विषादे' () क्तिप्, विगत-
इ-कामो येभ्यस्ते घय, अ-कृष्ण तेन स्तूयन्त इति अस्मा, डः, पश्चात् विशेषणत्रय-
१० कर्मधारये सद् व्यस्था-श्रीनेमिम्यामिन ॥ ९४ ॥

शब्दा विद्यन्ते यस्मिन् भूभागे न शब्दी-सदृशानादिभूभाग' तत्र आ-समन्तात् देवादि
मिरक्षोभ्यत्वेन तिष्ठन्तीति शब्दास्या-माधुविशेषा, द्वादशप्रतिमापठारो हि तत्रैव किञ्चिद-
नियसन्तीति ॥ ९५ ॥

सा-लक्ष्मी ता अवन्तीत्येवशीला, शीलार्थे णिनि, साविन, अभ्रन्ति-अशुभतृ-
१५ णानि अदन्तीति अश, तदपनेतृत्वाद् या-भयाद् रक्षितार "धो मीत्राणे" इत्येकाक्षर-
नाममालावचनात् । पश्चात् विशेषणत्रयकर्मधारये साव्यशब्दा-श्रीजिना ॥ ९६ ॥

सत्-सत्य वाचि विद्यते येषां ते अव्यभिचारिवचनत्वात् सद्वा 'क्वचित् (ड)' (सिद्ध०
५-१-१७१) इति ड, अतन्ति-सातत्येन गच्छन्ति प्राप्नुयन्त्यात्मानमिति अद-दु ल-
२० व्यूहा 'अत सातत्यगमने' 'ये गत्यर्थास्ते प्राप्त्यर्था' इति वचनात् क्तिप्, तेषां दलीकरणे
था इव-अद्रय इव ये ते अत्था "धो मीत्राणे भवेऽर्द्रा" () इति (एकाक्षर०)
वचनात्, पश्चात् सद्वाश्च ते अत्थाश्च सद्वात्था ॥ ९७ ॥

सन्त सुरासुरादिलोकैः पूजिता । "सच्छोभने प्रशस्ते स्याद् विद्यमाने च सत्यपि ।
सत्यपूजितयोश्च" () इत्यनेकार्थवचनात्, यौति सिद्धिशिलालक्षणे उप-
२५ रितनाकाशे आ-समन्तात् तिष्ठन्तीति-व्याख्या, "वि खगे खेऽपि" ()
इति वचनात् सन्तश्च ते व्याख्याश्च सद्वास्या-श्रीजिना ॥ ९८ ॥

श्री-अतिशायिनी प्रभा १, गभीरार्था सरस्वती २, त्रिजगद्देश्वर्यकमला ३, ज्ञानादि-
सम्पत् ४, "श्री प्रभा भारती-लक्ष्मी-सम्पत्सु" इति () वचनात्, तां अवन्ती
त्येवशीला श्याविन, अर्थ्यन्ते मोक्षार्थिमिरिति अर्थ्या पश्चात् श्याविनश्च ते अर्थ्याश्चेति

१ श्रीअमरचन्द्रसूरिकृताया काव्यकल्पलतामिवाया कविशिक्षायां तृतीये प्रताने पञ्चमे स्वयमे ११०
तमे शृष्टे पाठो यथा—

"धो मीत्राणे-महीमे द पन्था दा दात् दावयो "

२ 'रितलाकाशे' इति पाठान्तरम् ।

श्याव्यर्थ्या-श्रीजिना, 'सर्वत्र०'(सिद्ध० ८-२-७९) रलुक्, 'अधो म-न-या'(सिद्ध० ८-२-७८) यलुक् ॥ १०२ ॥

शी-सिद्धिशिलाशय्याया शयनं अग्रच्युतित्वेनावस्थानमित्यर्थः ता अवन्ति-इच्छन्ति इत्येवंशीला श्याविन, 'अव इच्छायाम्'(सिद्ध० धा०) ते च ते अर्ध्याश्चेति श्या-व्यर्थ्या ॥ १०३ ॥

शी-कर्मरिपणा हिसन ता अवन्ति-जानन्तीत्येवशीला. श्याविन 'अव गतौ'(सिद्ध० धा०) । आ-ब्रह्मा तद्वत् सम्यग्ज्ञानादित्रयविधावृत्तेन स्तूयन्त इति 'क्वचित्०'(सिद्ध० ५-१-१७१) इति डे आस्ता पश्चात् कर्मधारये श्याव्यास्ता ॥ १०४ ॥

त्सरु-खड्गमुष्टि सा अर्थ्यते यैस्ते त्सर्व्यर्थ्या-शूरा, तैः किल वैरिमण्डलमण्डलाग्रमुष्टीरुत्सार्य तस्यैव तैः कृत्वा प्रतिघात क्रियत इति ॥ १०५ ॥

स्व-स्वर्गस्तस्य प्राप्त्यर्थं विशिष्टोऽर्थो येषां ते स्वर्व्यर्था-सरागसाधवः ॥ १०६ ॥

स्वर्वता-शोभनहयानामर्थो येषां ते स्वर्वर्था-सन्नृपा "यस्याश्वास्तस्य मेदिनी"() इति वचनात् ॥ १०७ ॥

स्व-स्वर्ग उपलक्षणत्वात् समस्तोऽपि परलोकः स व्यस्तो यैस्ते स्वर्व्यस्ता-लोकाय तिकाः ॥ १०८ ॥

शरु-कोप सोऽस्तो यैस्ते शर्वस्ता-क्षीणकपाया साधवः ॥ १०९ ॥

शरो-वज्रस्य धरणे अर्थो येषां ते शर्वर्था-पुरन्दरा ॥ ११० ॥

शरुणा-शराणामभिवैरिप्रक्षेपणे आस्था-यत्नो येषां ते शर्वास्था-वीरा. "शरु. कोपे शरे वज्रे" (हैमे का० २, श्लो० ४५०) इत्यनेकार्थोक्ते ॥ १११ ॥

स्वरो-अध्वरस्य विधाने अर्थो येषां ते स्वर्वर्था-याज्ञिका ॥ ११२ ॥

स्वरु{वद्}-वज्रवदक्षोभ्या अर्था येषु ते स्वर्वर्था-श्रीजिनागमाः ॥ ११३ ॥

स्वरुग्द-वाणवत् प्रतिवादिप्रत्यर्थिप्रतिघातकत्वेन विजयिन कलियुगेऽर्थो येषां ते स्वर्वर्था-नवाङ्गीवृत्तिकारिण श्रीअभयदेवसूरय "स्वरु स्याद् यूपखण्डके । अध्वरे कुलिशे वाणे" (हैमे का० २, श्लो० ४५४-४५५) इत्यनेकार्थोक्ते ॥ ११४ ॥

शावा-वाला शावेत्युपलक्षण तेन तरुणप्रवयसामपि ग्रहण ते विद्यन्ते यस्मिन् गच्छे स शावी-श्रीमद्बृहत्पतररगच्छ तस्य पालने आस्था-यत्नो येषां ते शाव्यास्था-श्रीजिन-चन्द्रसूरय, 'इस्व सयोगे'(सिद्ध० ८-१-८४) इति इस्व ॥ ११५ ॥

सेत्यनेन वीत्यनेन च स्वगुरु-कविनाम सूचित तत्र सेत्यनेन तुलादण्डमध्यग्रहणन्यायेन उभयपार्श्वस्थयोर्जयो{र्मयो}र्ग्रहण, तथा {च} 'जयसोमा' इत्यागतम् । तेषां शिष्येण वीत्यनेन च तत्त्यायेनैव गुण-नययोर्ग्रहणम् । तथा च 'गुणविनय' इति सिद्धम् । तेन १० गुणविनयेन प्ररूपिता ये अर्था{-हेतव}स्ते सव्यर्था तत्त्वोद्बोधका भवन्ति ॥ ११६ ॥

सा उद्दमीः तजेतुत्यात् सा आः-ब्रह्मा तेन बीयते-जम्बते या मा आधीः-ब्रह्मपुत्री
 'धील प्रजनने' () बिग, पश्चात् मा चामा आधीश्च सात्रीः तथा प्रकटिता ये
 अर्धास्ते साध्यर्थाः ॥ ११७ ॥

सरस्यत्या हि मन्मुखद्वारा अमी 'सषत्थ' दन्द्स्वैतावन्तोऽर्थाः प्रकाशिता इति कवि-
 गर्वपरिहार, यदहं विदधाम्यर्थजात तत्र श्री (भगवत्या) वाग्देवतायाः प्रमाद इति ध्येयम् ॥

इति श्रीप्रमोदमाणिक्यगणिसिष्यभोजयसोमगणिसिष्यपण्डितगुणविनयगणिभिरमी अमी
 म्युद्धरोत्प्रेक्षिता इति यन्निश्चिरिहायुष्मिवाभाति तदपि प्राकृतगोप्या सर्वमपि
 सङ्गच्छते न दोषलपोऽप्याशङ्क इति विज्ञमिरंणि ॥ भीरस्तु ॥

श्रीमद्रत्नशेखरसूरिसन्ध्या

॥ 'परवाया' शब्दार्थनिरूपणम् ॥

“सुअणा १ पवरतुरगा २ सारहिणो ३ नाणिणो ४ अ वाइवरा ५ ।
 सूआरा ६ जूआरा ७ गणिआ ८ वरगायणा ९ विप्पा १० ॥ १ ॥
 धणिवरकुविदभवणा ११ कणा सुभिक्षम्मि १२ गिम्हि जलहितडा १३ । ५
 धुत्ता १४ दुन्नयसत्ता १५ धम्मिअचित्ता य धम्मम्मि १६ ॥ २ ॥
 वेअविज्ज १७ अ दयालू १८ वेला असुहा १९ पडो २० महासुहडो २१ ।
 असई २२ सुततुवाओ २३ महवाओ २४ पाउसि जवासो २५ ॥ ३ ॥
 मज्जवसणी २६ अ अतिमज्जहिठिई २७ मच्छसकुलतडागा २८ ।
 अणुकूलपवणपोआ २९ अयवालगिहा ३० य जलहिमुहा ३१ ॥ ४ ॥ १०
 परपत्थणापरमणा ३२ निच्चदरिदा ३३ महासमुदा ३४ य ।
 हलवाहगा ३५ य वहगा ३६ कुभारा ३७ गिरिणई ३८ मरुभू ३९ ॥ ५ ॥
 कम्हारमही ४० सिज्जा ४१ महहुमा ४२ निवठिई ४३ सयपई ४४ अ ।
 मेरीओ ४५ फलिअसाली ४६ मतिवरा ४७ धुत्तमिच्ची ४८ अ ॥ ६ ॥
 तिपढमनरगा ४९ निवकन्नगा ५० य राया ५१ य जायगा ५२ सुगिहा ५३ । १५
 सुहडा कुविआ ५४ तिसिआ ५५ वणउहेसा य केरिसया ५६ ॥ ७ ॥
 पागयभासाइ इह वणचउक्केण चैव पइपसिणं ।
 पच्चत्तर पयच्छसु जइ अइछेयत्तण वहसि ॥ ८ ॥”

ईपद् विनृश्य तथोक्तम्—‘परवाया’ इति । तत्र सुजना परवाच प्राणान्तेऽप्यन्यथाऽ-
 करणात्, प्रकृष्टगिर इत्यर्थः १ । १०

प्रवराश्वा—परवाजा प्रकृष्टवेगा ‘क-ग च ज त द प य वा प्रायो लुग’ (सिद्धहैमे अ०
 ८, पा० १, सू० १७७) इति जलुक, ‘अवर्णो यश्चुति,’ (सिद्ध० ८-१-१८०) इति
 अवर्णस्य यः २ ।

सारथय—प्रवाजा, प्रकृष्टवेण आज—क्षेपः प्रेरणमर्याद् वृषयोर्वेपाम् ३ ।

ज्ञानिन—परावाया अवाय—निश्चय, ‘दीर्घ ह्रस्वौ मिथो वृत्तौ’ (सिद्ध० ८-१-१४) २५
 इति ह्रस्व ४ ।

वादिचरा—परवादा ५ ।

सूपकारा—परपाका, ‘पो व’ (सिद्ध० ८-१-२३१) इति पस्य व ६ ।

१ श्रीरत्नशेखरसूरिसन्ध्यायाऽऽद्यप्रतिक्रमणसूत्रस्य अर्थदीपिकाऽऽख्यस्तोत्रविवाधान्तर्गतमिदम् ।

सा लक्ष्मी' तजेतुत्यात् सा आ'-ब्रह्मा तेन वीर्यते-जन्मते या मा आसी'-ब्रह्मपुत्री
'धीलू प्रजनने' () किय, पश्चात् सा चामा आसीश्च साथी तथा प्रकटिता ये
अर्थास्ते साव्यर्था. ॥ ११७ ॥

सरस्यत्या हि मन्मुखद्वारा अमी 'सपत्य दान्दस्यंतायन्तोऽर्थाः प्रकाशिता इति कवि-
'गर्वपरिहार, यदद विदधाम्यर्चजात तत्र श्री{भगवत्या}वाग्देवताया प्रसाद इति ध्येसम् ॥

इति भीप्रमोदमाणिक्यगणिशिष्यभोजगसोमगणिशिष्यपण्डितगुणविनयगणिभिरमी अर्था
स्युद्योत्प्रेक्षिता इति यन्निधिदिहायुचमिषागाति तदपि प्राकृतशैल्या सयमपि
सङ्गच्छते न दोषल्योऽप्याशङ्क इति निश्चितिरिति ॥ श्रीरस्तु ॥

श्रीमद्रत्नशेखरसूरिसन्दब्धं

॥ 'परवाया' शब्दार्थनिरूपणम् ॥

“सुअणा १ पवरतुरगा २ सारहिणो ३ नाणिणो ४ अ वाइवरा ५ ।
सूआरा ६ जूआरा ७ गणिआ ८ वरगायणा ९ विप्पा १० ॥ १ ॥
धणिवरकुविदभयणा ११ कणा सुभिक्षम्मि १२ गिम्हि जलहितडा १३ । ५
धुत्ता १४ दुन्नयसत्ता १५ धम्मिअचित्ता य धम्मम्मि १६ ॥ २ ॥
वेअविज्ज १७ अ दयाळू १८ वेला असुहा १९ पडो २० महासुहडो २१ ।
असई २२ सुततुवाओ २३ महवाओ २४ पाउसि जवासो २५ ॥ ३ ॥
मज्जवसणी २६ अ अतिमज्जलहिठिई २७ मच्छसकुलतडागा २८ ।
अणुकूलपवणपोआ २९ अयवालगिहा ३० य जलहिमुहा ३१ ॥ ४ ॥ १०
परपत्थणापरमणा ३२ निच्चदरिदा ३३ महासमुदा ३४ य ।
हलवाहगा ३५ य वहगा ३६ कुभारा ३७ गिरिणई ३८ मरुभू ३९ ॥ ५ ॥
कम्हारमही ४० सिद्धा ४१ महद्धुमा ४२ निवठिई ४३ सयपई ४४ अ ।
भेरीओ ४५ फलिअसाली ४६ मतिवरा ४७ धुत्तमिस्ती ४८ अ ॥ ६ ॥
तिपढमनरगा ४९ निवकन्नगा ५० य राया ५१ य जायगा ५२ सुगिहा ५३ । १५
सुहडा कुविआ ५४ तिसिआ ५५ वणउद्देसा य केरिसया ५६ ॥ ७ ॥
पागयभासाइ इह वण्णचउक्केण चेव पइपसिण ।
पञ्चुत्तर पयच्छसु जइ अइलेयत्तण यहसि ॥ ८ ॥”

ईपद् विमृश्य तयोक्तम्-‘परवाया’ इति । तत्र सुजना परवाच प्राणान्तेऽप्यन्यथाऽ-
करणात्, प्रकृष्टगिर इत्यर्थः १ । २०

प्रवराश्वाः-परवाजा प्रकृष्टवेगा ‘क-ग च ज त द प य वा प्रायो लुग’ (सिद्धहैमे अ०
८, पा० १, सू० १७७) इति जलुक्, ‘अवर्णो यश्च्युतिः’ (सिद्ध० ८-१-१८०) इति
अवर्णस्य यः २ ।

सारथय-प्रवराजा, प्रकृष्टरवेण आज-क्षेपः प्रेरणमर्थाद् वृषयोर्वेपाम् ३ ।

ज्ञानिन-परावाया अवाय-निश्चय, ‘दीर्घ ह्रस्वौ मियो वृत्तौ’ (सिद्ध० ८-१-४) २५
इति ह्रस्व ४ ।

वादिवरा-परवादा ५ ।

सूपकारा-परपाका, ‘पो व’ (सिद्ध० ८-१-२३१) इति पस्य च ६ ।

१ श्रीरत्नशेखरसूरिसूत्रिण आन्ध्रप्रतिप्रमणसूत्रस्य अर्थदीपिकाऽऽरभ्यस्वोपश्रुतिविरणान्तगतमिदम् ।

घृतकाराः-परपाता, पादाकपातनादि ७ ।

गणिकाः-परव्याजाः, व्याजः-कपटम् ८ ।

वरगायना-प्रारवाया, प्रकृष्ट आरवस्य आय-विलारो येषाम् ९ ।

विप्रा-परव्यादा, पर-श्रेष्ठ विशेषेण अदन्तीति 'कर्मणोऽण' (सिद्ध० ५-१-७२) १० ।

५ धनिवरषु विन्दावासा-परावाया, आपाय-कुविन्दशाळा ११ ।

सुभिक्षे कणा-परवाता, प्रकृष्टसमूहा. १२ ।

ग्रीष्मजलधितटा-परवाता, वात-वायु १३ ।

धूर्ता-परव्याचाः, 'व्यचत् व्याजीकरणे' (सिद्ध० धा०) व्यचन व्याच-वचनम् १४ ।

दुर्नयसत्त्वाः-परापाया, अपायः-अनर्थः १५ ।

१० धार्मिकचित्ता धर्मे-परवादा, 'चद स्थैर्ये' (सिद्ध० धा०) प्रकृष्टस्थैर्या. १६ ।

वेदविद-परवाका, वाक्-ऋग् यजु समूहात्मक वाक्यम् १७ ।

दयालु-परपाता, परान् पातीति शीलार्थे तन् १८ ।

अश्रुभवेला परपाता, पात क्रान्तिसाम्यादि १९ ।

पट-परव्याता, 'व्येग्न सवरणे' (सिद्ध० धा०) पर व्ययति-आच्छादयतीति तन् २० ।

१५ महासुभट-परपायाः, पररक्षकशस्त्र २१ ।

असती-परव्यागा, प्रकृष्टविरुद्धापराधा २२ ।

सुतन्तुवाय-परवाता, 'वेग्न तन्तुसन्ताने' (सिद्ध० धा०) प्रकृष्टं वयतीति तन् २३ ।

महावाता-(परवाता?), 'वाक् गतौ (गतिगन्धयोः?)' (सिद्ध० धा०) तन् २४ ।

प्रावृषि यवास-परपाता, 'पै (ओर्वे) शोषणे' (सिद्ध० धा०) तन् २५ ।

२० मद्यव्यसनी-परपाता, प्रकृष्ट पिवतीति तन् २६ ।

अन्त्याब्धिस्थितिः-परव्यापा, प्रकृष्टविस्तारा २७ ।

मत्स्यसङ्कुलतडागा-परवाका, बकसमूहो वाकम् २८ ।

अनुकूलपवना पोता-परव्याया, 'व्ययी गतौ' (सिद्ध० धा०) प्रकृष्टगमनाः २९ ।

अजापालगृहा-प्ररपाजाः, प्ररपन्तीत्यचि प्ररपा-अजा यत्र ३० ।

२५ अब्धिमुखाः-परावाया, प्रकृष्ट अपामाय-लाभो यत्र ३१ ।

परप्रार्थनापरमनस-परव्यजा, परेषु विशेषेण आजो-गतिर्येषाम् ३२ ।

नित्यदरिद्राः-परापाया, पर-दूरमपगतमयो-भाग्य येभ्यः ३३ ।

महाऽऽध्य-परापाया, परा भृशाथे परापा-भृशापाम् आयो येषु ३४ ।

हालिका-परवापा प्रकृष्टोत्थ. ३५ ।

३० वधका-परपापाः ३६ ।

कुम्भकाराः-परापाकाः, आपाकः-भृद्भाण्डपाकस्थानम् ३७ ।

गिरिनदी-प्ररवापू (?) ('दुधु रु(कु)क् शब्दे' (सिद्ध धा०) अचि प्ररवा आपो यत्र ३८ ।

मरुभूः-परापाङ्गा दूरमपगतवृक्षा ३९ ।

काश्मीरमही-परवाक्, वाक्-सरस्वती ४० ।

सिद्धाः-परापाकाः, प्रकृष्टमपगतमकम्-अघ येभ्यः ४१ ।

महाद्रुमाः-परपादाः, पादाः-मूलानि ४२ ।

नृपस्थितिः-परवाक्, परान्-शत्रून् वाजति-अवक्षिपतीति क्तिप् ४३ ।

शतपदी-परपाद्, बहुत्वात् प्रकृष्टाहिः ४४ ।

मेर्यः-परव्यावा 'उंड् (कुड् गुंड् घुड् डुंड्) शब्दे' (सिद्ध० धा०) 'युवर्णवृद्धवशरणग-
मृद्ग्रहः' (सिद्ध० ५-३-२८) इति अलि अवः-शब्द, परान् (अवान्-) शब्दान् व्ययति-
आच्छादयतीति 'आतो डोऽहूवावाम्' (सिद्ध० ५-१-७६) इति डे परव्योऽवो यासाम् ४५ ।

फलितशालय-परवाचा, वचा-शुकास्तत्समूहो वाचम् ४६ ।

मन्त्रिवरा-परावापा, आवाप-अरिचिन्तनम् ४७ ।

धूर्तमैत्री-परापाता, आपात-तत्कालः ४८ ।

त्रयः प्रथमनरका-परापाकाः, परेभ्यः-परमाधार्मिकेभ्य आप्यत इति परापम् अकं-
दुःखं येपु ४९ ।

नृपकन्याः-परवायाः, 'त्रींश्च वरणे' (सिद्ध० धा०) प्रकृष्टो व्रायो यासाम् ५० ।

राजानः-परपायाः, पर-पायः-रक्षा येपाम् ५१ ।

याचकाः-परव्याताः, 'अत सातत्यगमने' (सिद्ध० धा०) अतनम् आत, परेषु विशे-
पेण आतो येपाम् ५२ ।

सुगृहा-परव्याया, परेभ्यो विशिष्टा आया-ध्वजधूमादयो येपु ५३ ।

कुपिताः सुभटाः-परावापाः, परे-शत्रौ अवाप-प्राप्तियेषाम् ५४ ।

तृपिता-(परपाया), पर-केऽल पिवन्तीति परमते 'तन्व्यधी(ण्श्वसात)' (सिद्ध०
५-१-६४) इति णे परपाया ५५ ।

घनोद्देशा-परव्याया, प्रकृष्टो बीनामाय-आगमनं येपु ५६ ।

घाज पक्ष-मुनि निस्वनेष्वपि वाज सर्पिर्वारि यज्ञाऽन्नेषु, पाक्-शिशु-दैत्ययोरपि,
पततीति 'वा ज्वलादि(दुनीभूग्रहास्तोर्ण)' (सिद्ध० ५-१-६२) इति णे पात, पतती-
त्यचि पत-पक्षी, तत्समूह पातम्, व्याजोऽपदेशेऽपि, अगोऽपेऽपि, "अजइच्छागे हरे
विष्णौ, रघुजे वेधसि स्मरे" (हैमेऽनेकार्ये का० २, श्लो० ८०) उप्यतेऽस्मिन्निति वाप
क्षेत्रेऽपि, पाप पापिष्ठेऽपि, अगः शैलसरीसृपा-ऽर्केऽपि, पादोऽशु-तुर्यांशा-ऽङ्गि पर्य-
न्ताद्रि-पूजास्वपि, आवाप पात-भेदा-ऽऽलवाल-प्रक्षेप-भाण्डपचन-वलयेऽपि आ-
पातः पातेऽपि, बको रक्षोभेद-श्रीद-शिव-मल्ली-(चकोटे)-ऽपि,

"पद स्थाने विभक्त्यन्ते, शब्दे वाक्यैक्यस्तुनो ॥

त्राणे पादे पादचिह्ने, व्यवसाय-प्रदेशयो ।"

- (हेमेऽनेकार्थं का० २, श्लो० २४१-२४२) । मङ्गलमते परं चरणम्बासा-ऽवधिद्वयो-
रपि, यथा औपधि शारकयो, यथा विरर मेदमोः, ब्रजोऽथ गोष्ठ सङ्घेऽथ, व्यजा उपाक
पण्याय रसुवत्पट्यादिनिक्षेपमाग प्रेरणायुद्धे च, 'यज ब्रजण मार्गणमस्कारगत्यो'
(सिद्ध० धा०) 'मार्गण सस्कारेऽपि' इत्यन्ये, एतयोश्चि वज' ब्रज', वदपचादिभ्योऽपि
५ वद पच इत्यादि २७, वकादीना प्रता(पदा)रीना च यथायोग ममूहाद् यणि वाक पाद-
मित्यादि, एव १४९, तथा 'पा पं चयंग् (ओवे ?) व्यग् वेग् 'यद् व्यक्ताया वाचि'
(सिद्ध० धा०) कण्ठमते 'पद रय्ये' अथ रत्नणादि १९ अर्थेषु, 'अक अग कुटिल(लाया)
गता' (सिद्ध० धा०) 'यज ब्रज अयि ययि पयि पटिच् गता' (सिद्ध० धा०) 'वाक्
गतिगन्धनयो.' (सिद्ध० धा०) 'वाक् प्रजन-कान्त्य-ऽमन स्वादनेषु (च)' (सिद्ध०
१० धा०) अन्ये असनस्थानेऽशनमाहु, 'पीडच् पाने' (सिद्ध० धा०) 'प्रीडच् वरणे'
(सिद्ध० धा०) 'पतण् गता वा' (सिद्ध० धा०) एषा घञि पाय वा इत्यादि ४४, 'ईड-
च गता' (सिद्ध० धा०) 'वातण् गतिमुग्गा ऽऽसेजनयो' 'मुम्बासवनयो' इत्येके एषा
'यु-यवर्ण(धृदयशरणगमृद्ग्रह)' (सिद्ध० ५-३-२८) इत्यलि अयं वात 'वचण् वदि-
(विदां)ण भापणे' (सिद्ध० धा०) 'सदेशने' इत्येके, 'आप्लृण लम्भने' (सिद्ध० धा०)
१५ एषा युजादिरात् णिजभावपक्षे घञि वाकादि 'व्ययण् वित्तसमुत्पन्नं' (सिद्ध० धा०)
'गता' इत्येके, पदिण्(दणि?) गता, (सिद्ध० धा०) अनयोर्णिजनित्यत्वेऽनदन्तत्वेन घञि
व्यायादि १४, 'वृग्क् (व्यक्ताया वाचि)' (सिद्ध० धा०) 'वचक् (भापणे)' (सिद्ध०
धा०) वक्तीतिशील क्पि वाक् २ ओवे 'वाक् गतिगन्धने(१न यो)' (सिद्ध० धा०)
तृनि वाता २ पात्याद्यादन्तसप्तकात् 'तन्व्यधी०' (सिद्ध० ५-१-६४) इति णे पायादि
२५ ७ 'अज गता' अद् अत् आप् अक् अग् णिचोऽनित्यत्वे वा ण, एषा क्पि अवाज
इत्यादि १०, वेग् डे परवः १९ अर्थेष्ववधातोरचि अव, परश्चासायवश्च पराव, पर पिब
तीति क्विपि परपा, एव पात्याद्यादन्तैरपि अग्रे आयादि योज्यम् २८, अद्बर्जाजादि-
भ्योऽयाऽवोऽश्वाऽविअजातादि (१) २९, आद् पूर्वपात्यादिवदपचादिसकर्मधातुभ्य 'कर्म-
णोऽण्' (सिद्ध० ५-१-७२) इत्यणि परवाया. परवादा परपाचा इत्यादि ५६, पूर्वोक्त
२५ धातूना यथाप्राप्त णिचि शेषाणा तु सर्वेषा णिनि क्पि पात् वात् इत्यादि, पाय वायः
इत्यादि ७८, एव ३६१, एषामाचष्टे इत्याद्यर्थे णिजि क्पि पुन. ३६१, एव ७२२
प्रश्नोत्तराण्यत्र, प्रकर्षेण राजत इति क्वचिद्धे प्र, अनेनापि सर्वरूपाणि रूपाष्टकवर्जं स्यु',
तथा च १४३६, पूर्वोत्तरपदयोर्मिथो यथाऽहं परावर्त्ते विशेषखण्डने च न सङ्ख्या ।

पण्डितगुणरत्नमुनिवरकृताः

॥ नमस्कार-प्रथम-पदा-ऽर्थाः ॥

(नमोऽर्हद्भ्यः) नमो अरिहताण । नमोऽर्हद्भ्य इति मुख्योऽर्थः ॥ १ ॥

(नमोऽरि-हन्तृभ्यः) अरय-वैरिणस्तेषां हन्तार अरिहन्तार-सर्ववैरिविनाशकाः,
चक्रवर्तिन इत्यर्थः, तेभ्यो नमोऽस्तु इति तत्सेवकप्रच. ॥ २ ॥

(नमोऽरि-हन्तृभ्यः) अथवा अरा विद्यन्ते यत्र तत् अरि-चक्र, तेन हन्तारो-वैरिवि
नाशका, चक्रवर्तिन इत्यर्थः, तेभ्यो नमोऽस्तु ॥ ३ ॥

(नमोऽरि-ह-त्राणम्) हो-जल तस्य त्राण-रक्षण, सरोवरमित्यर्थः, तद् वर्तते कि-
म्भूतम्? मोदो-हर्षं तस्य अरिरिव अरि शोक, न विद्यते मोदारि-शोको यस्मात् तत्
नमोदारि । नखादिगणान्नोऽवस्थानम् । “प्रक्रिया नातिविस्तरा” (सारस्वतादौ) इत्या- १०
दिवत् ॥ ४ ॥

(नम ओ अरि-ह त्राणम्) अरि-चक्र हन्ति-गच्छति प्रामोति इति अरिह-चक्रधर,
विष्णुम् । ‘नम’ इति क्रियापद पञ्चम्या मध्यमपुरुषैकवचने । किम्भूतं विष्णुम्? त्राण-शर-
णभूत, तत्सेवकानाम् । ‘ओ’ इति सम्बोधने ॥ ५ ॥

(नमोऽलि-ह-तानं) हो-जल तस्मात् तानो-विस्तार उत्पत्ति यस्य तत् हतानं-कम- १५
लम् । (तद्) वर्तते । किम्भूतम्? ‘नमोदलि’ नम-प्रह्वीभावः तेन उत्-प्रबला उद्धता
अलिन-भ्रमरा यत्र एवविधम् । अनुस्वाराभावः चित्रत्वात्, रलयोरैक्यं च तस्मादेव ॥ ६ ॥

(नमोऽरि-हन्ता-ऽऽनम्) नमो अरि० । नम-नमत् उदर नमोदर, नमोदर विद्यते
यस्य तत् नमोदरि, बुभुक्षाक्रान्तोदर भिक्षाचरवृन्दमित्यर्थः । तद् वर्तते किम्भूतम्?
‘हन्ताण’ हन्तशब्देन भिक्षा उच्यते । देशीभाषया हन्त-भिक्षा, तथा आन-जीवन यस्य २०
(तत्) हन्तानम् ॥ ७ ॥

(न मोअ लिह-त्राणम्) मोअशब्देन प्रश्रवणम् । ‘अण्हारे मोअनिवाइ’ इति

१ ‘नपादय’ इति सिद्धहेमे (३-२-१२८) । २ ‘अलय’ इति ख-पाठः ।

३ श्रीदेवेन्द्रसूत्रिकृतस्य प्रत्याख्यानभाष्यस्य पञ्चदशगाथायाश्चतुर्थं चरणमिदम् । सम्पूर्णा गाथा तच्छाया
चैवम्—

“राहमे भकोपफलाइ साहमे सुठिजीरअजमाइ ।

महु-गुड-तबोलाइ, अणाहारे मोअनिवाइ ॥”

सादिमे भकोपफलादि स्वादिमे शुण्ठिजीरकाजाजादि ।

मधु गुड ताम्बूलादि अणाहारे प्रश्रवणतिग्मादि ॥

प्रध्वयणस्य लिङ्-पानकारी । 'डिङ्गिक् आम्बान्ने' (सिद्ध० धा०) तत्सर्वविधकहर्तु-
रपि पाण-शरण न स्यात् । ज्ञान विनेत्युपस्कारः । "मोपम्कगणि सूत्राणि भवन्ति" इति
न्याय ॥ ८ ॥

(न मौकलि ऋद्धा-ऽऽनम्) मौकलिः-घायम । 'स्वराणां स्वरा' (सिद्ध० ८-४-२१८)
५ इत्यकारः । तस्य हन्ता-घातक, तस्य आन-जीवन न स्यात् । ठोके हि ण्य रुद्धि-वाच-
सस्य भक्षकधिरजीवी स्यात् । तत्रायं अर्थो न समर्थः । तस्य हननेऽपि अधिकं जीवनं
नैवेत्यर्थः ॥ ९ ॥

(न-मोढा ऽऽरि भ-त्राणम्) 'हताण' भानि-नक्षत्राणि तेषां त्राण-रक्षण यस्य, सर्वान-
क्षत्रत्राता, चन्द्रः इत्यर्थः । 'पश्यत' इति क्रियाऽध्याहारः । चन्द्र किम्भूतम्? 'नमोदारी'
१० नो-बुद्धि मोदो-हर्षं आर-प्रापणम्, आरो गिरते यस्य न आरी, बुद्धिमोदयो आरी ।
शुभे चन्द्रे हि शुभा बुद्धिः हर्षश्च प्राप्यते । 'आरि' इत्यत्रानुस्वाराभावो न दोषाय, चित्र-
त्वात् । 'स घ व ध भा ण' (सिद्ध० ८-१-१८७) इत्यादीं भकारस्य हकार कश्चित्
आदावपि भवतीति वचनात्, बाहुलकाच्च ॥ १० ॥

(न मोढा-ऽऽर् त्राण) त्राण-सत्पुरुषशरणं वर्तते । किम्भूतम्? 'नमोदाह' नो-ज्ञानं
१५ मोदो-हर्षं तयो अहं-योग्यम् ॥ ११ ॥

(नृ मोदहं तानम्) तान-वस्त्रम् । ठोके हि तानकयोगाद् वस्त्रनिष्पत्तिः । कारणे
कार्योपचारात् तान-वस्त्रम् । किम्भूतम्? 'नमो अरिह' नृणां-मनुष्याणां मा-शोभा,
तस्या उदहं-भृश योग्यम्, मनुजशोभाकारि इत्यर्थः ॥ १२ ॥

(नमोदरी हन्त आ-नम्) 'हन्त' इति खेदे । नम-नमत् कृशम् उदर यस्या सा नमो-
२० दरी-कृशोदरी, स्त्री इत्यर्थः । सा 'आन' आ-समन्तात् न-बन्धनम् । स्त्रिय सर्वत्र
वन्धनरूपा इति ॥ १३ ॥

(नम अर्हदाज्ञाम्) 'अरिहताण' अर्हदाज्ञा प्रति नम-प्रह्वीभवेति शिष्यस्य कथ-
नम् ॥ १४ ॥

(न मोपरि हन्ता) म-शिवः । 'शिव'शब्देन मोक्षो ज्ञेयः । तस्य उपरि हन्ता-गन्ता
२५ न वर्तते कश्चित् जीवः, मुक्तेरुपरि अलोकसद्भावेन कस्यापि गैमनाभावात् । 'हन्ता'
इत्यत्र 'हनक्' हिसा गत्यो' (सिद्ध० धा०) इति गत्यर्थः ॥ १५ ॥

(न म उअ इह अ तानम्) इह-जगति अ-परब्रह्म तस्य तान-विस्तारं त्व 'उअ
पश्य' (सिद्ध० ८-२-२११) । सर्वस्मिन् जगति ब्रह्मैवास्तीति वेदान्तिमतम् । न मः-

१ 'भक्ति' इति क-पाठः । २ 'बाहुलकाद् वा' इति ख-पाठः । ३ 'गमन नास्ति' इति ख-पाठः ।

४ उअ पश्येत्यस्यार्थं श्रीहरेमचन्द्रसूरिभिः प्राकृत-याकरणस्य स्वोपज्ञवृत्तौ निर्दिष्टा यथा तच्छाया च यथा—

"उअ निचलनिष्कदा भिसिणीपत्तमि रेहद् बलाया । निम्मल-मरगय-भायण-परिद्धिआ सङ्ग-सुत्ति व्व ॥"

पश्य निश्चलनिष्कदा भिसिनीपात्रे राजति बलाका । निर्मलमरकतभाजनपरिस्त्रिता सङ्गशुक्तिरिव ॥

विधाता, “मश्चन्द्रे (च) विधौ शिवे” (श्रीमुधाकलशप्रणीतायामेकाक्षरनाममालिकाया श्लो० ३४), विधाता-जगत्कर्ता कोऽपि तन्मते न वर्तते इत्यर्थः ॥ १६ ॥

(न मा ऊ अ-रि हा-ऽतानम्) न विद्यते रा-द्रव्य यस्य तत् अरि, निर्द्रव्यं कुलमित्यर्थः । तत् किम्भूतम् ? ‘हताण’ हो-निवास तस्य अतानं-लाघव यस्य तत् । निर्धनस्य गृहलाघवं स्यात् । तानो-विस्तारः, अतान-लाघवम् । ‘न मा’ इति निषेधद्वयं प्रकृत-५ मर्थं ब्रूते । ‘ऊ’ इति पूरणे ॥ १७ ॥

(नमोत्परिघं ता-ऽऽनम्) त-तस्कर तस्य आ-समन्तात् नं-बन्धनम् । किम्भूतम् ? ‘नमोत्परिघ’ नमन्-आरत परतोऽपि द्वारादिषु मिलन् उत्-प्रबल परिघ-अर्गला यत्र तदेव चौरबन्धनं स्यात् ॥ १८ ॥

(न मा ऊ अ-रि-ह सन्तानम्) अरी-प्राप्नुवन् हकारो यत्र । एतावता सकारः १० तस्मात् सन्तान इति योज्यते । तदा स(सा^१)न्तान इति स्यात् । तत् सन्तान मा-लक्ष्मी च ऊ-रक्षणं न स्यात्, दुर्गतिपातत इति ॥ १९ ॥

(नमोऽर्हद्भ्यः) अर्हन्त-सामान्यकेवलिन तेभ्यो नमः ॥ २० ॥

(नमोऽर्हद्भ्यः) अर्हद्भ्य-पूज्येभ्यो मातापित्रादिभ्यो नमः ॥ २१ ॥^३

(नं ओ अर्हन्त अत ण) ‘ओ’ इति सम्बोधने । न-बुद्धिम् अर्हन्त-प्राप्नुवन्त बुद्धि-१५ निधान मन्त्रिणम् । ‘अत सातत्यगमने’ (सिद्ध० धा०) । अत-जानीहि । ‘गत्यर्था ज्ञानार्था’ इति । ‘स्वराणां स्वरा’ (सिद्ध० ८-४-२३८) इत्याकार । ‘ण’ वाक्यालङ्कारे ॥ २२ ॥

(नमोऽर्हतः) अर्हत-स्तुत्यान् सत्पुरुषान् नमः, स्तुग्-द्विषार्हं शत्रु, शत्रु स्तुत्ये इति ॥ २३ ॥

(न अर्हतः उअ) नं-ज्ञानम् अर्हत-प्राप्तान् श्रुतकेवलिन । ‘उअ पश्य’ (सिद्ध० १० ८-२-२११) ॥ २४ ॥

(न-मा-ऊ-अरिहं ता अण) न-ज्ञान तस्य मा-प्रामाण्यम् । ऊ-धारण तस्य अ-रिह-योग्य । ज्ञानप्रामाण्यवादिन जन त्व अण-वद् । ‘अण रण(घण-व्रण घण भण-भ्रण मण-धण-ध्वण-घ्रण कण कण-चण शब्दे)’ (सिद्ध० धा०) इति दण्डकधातुः । ता-तापत् प्रक्रमे । अन्तेऽनुस्वार प्राकृतत्वात् ॥ २५ ॥

(नमः अर्हा-ऽन्त-अण) अर्हः-प्राप्तोऽन्तो यै । एवंविधा ‘अण’ च्ति अनन्तानुबन्धिनो यस्य तम्, पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् । सम्यग्दृष्टिपुरुष क्षायिकसम्यक्त्ववन्त प्रति नमः ॥ २६ ॥

(नम उत्त-लिह त्राण) त्राण-भोजनभाजनमण्डनयोग्यं वस्तु, त नम-अन्तर्भूतणि-

प्रध्वयणस्य णिह-पानकारी । 'णिहीन् आस्वाद्यने' (सिद्ध० धा०) तस्मैवविषयकइत्यु-
रपि पाण-शरण न स्यात् । ज्ञान विनेत्युपस्कारः । "सोपस्कगणि सूत्राणि भवन्ति" इति
न्याय ॥ ८ ॥

(न मौकटि इत्याऽऽनम्) मौकटि-धायम् । 'म्बराणा स्वरा' (सिद्ध० ८-४-२१८)
इत्यकारः । तस्य हन्ता-धातकः, तस्य आन-जीधन न स्यात् । ओंके हि एवं रुद्धिः-वाच-
सस्य भक्षकधिरजीर्णं स्यात् । तप्ताय अर्थो न समर्थः । तस्य हननेऽपि अधिकं जीर्णं
नैवेत्यर्थः ॥ ९ ॥

(न-मोढाऽऽरि भ-घ्राणम्) 'हताण' भानि-नक्षत्राणि तेषां घ्राण-रक्षणं यस्य, सर्व-
क्षत्रघाता, चन्द्रः इत्यर्थः । 'पश्यत' इति क्रियाऽध्याहारः । चन्द्र किम्भूतम्? 'नमोदारी'
नो-बुद्धि मोढो-हर्ष आर-प्रापणम्, आरो विद्यते यस्य स आरी, बुद्धिमोदयो आरी ।
शुभे चन्द्रे हि शुभा बुद्धि हर्षश्च प्राप्यते । 'आरि' इत्यत्रानुस्वाराभानो न दोषाय, चित्र-
त्वात् । 'स घ व ध भा ह' (सिद्ध० ८-१-१८७) इत्यादां भकारस्य हकार कश्चित्
आदावपि भवतीति वचनात्, घाहुलकाच्च ॥ १० ॥

(न मोढाऽऽरि घ्राण) घ्राण-सत्पुरुषशरणं वर्तते । किम्भूतम्? 'नमोदाह' नो-ज्ञानं
मोढो-हर्षं तयो अहं-योग्यम् ॥ ११ ॥

(न मोदहं तानम्) तान-वस्त्रम् । ओके हि तानकयोगाद् वस्त्रनिष्पत्तिः । कारणे
कार्योपचारात् तान-वस्त्रम् । किम्भूतम्? 'नमो अरिह' नृणा-मनुष्याणां मा-शोभा,
तस्या उदहं-भृश योग्यम्, मनुजशोभाकारि इत्यर्थः ॥ १२ ॥

(नमोदरी हन्त आ-नम्) 'हन्त' इति खेदे । नम-नमत् कृशम् उदर यस्या सा नमो-
दरी-कृशोदरी, स्त्री इत्यर्थः । सा 'आन' आ-समन्तात् न-बन्धनम् । स्त्रिय सर्वत्र
बन्धनरूपा इति ॥ १३ ॥

(नम अहंदाज्ञाम्) 'अरिहताण' अहंदाज्ञा प्रति नम-ग्रहीभवेति शिष्यस्य कथ-
नम् ॥ १४ ॥

(न मोपरि हन्ता) म-शिवः । 'शिव'शब्देन मोक्षो ज्ञेयः । तस्य उपरि हन्ता-गन्ता
न वर्तते कश्चित् जीवः, मुक्तेरुपरि अलोकसद्भावेन कस्यापि गैमनाभावात् । 'हन्ता'
इत्यत्र 'हनक् हिंसा गत्यो' (सिद्ध० धा०) इति गत्यर्थः ॥ १५ ॥

(न म उअ इह अ तानम्) इह-जगति अ-परब्रह्म तस्य तान-विस्तारं त्व 'उअ
पश्य' (सिद्ध० ८-२-२११) । सर्वस्मिन् जगति ब्रह्मैवास्तीति वेदान्तिमतम् । न मः-

१ 'भक्तिक' इति क-पाठः । २ 'बाहुलकाद् घा' इति ख-पाठः । ३ 'गमन नास्ति' इति ख-पाठः ।

४ उअ पश्येयस्यायं श्रीहेमचन्द्रसूरिभिः प्राकृतयाकरणस्य स्वोपज्ञवृत्तौ निर्दिष्टा गाथा तच्छाया च यथा—

"उअ निचलनिष्फदा भिसिणीपचस्मि रेहद् बलाभा । सिम्मल-मरगय-भायण-परिदिभा सङ्ग-मुत्ति इव ॥"

पश्य निश्चलनिष्फदा भिसिनीपात्रे राजति बलाका । निर्मलभरकवसाज्जनपरिस्त्रिवा सङ्गमुत्तिरिव ॥

विधाता, “मश्वन्द्रे (च) विधौ शिवे” (श्रीमुधाकलशप्रणीतायामेकाक्षरनाममालिकाया
श्लो० ३४), विधाता-जगत्कर्ता कोऽपि तन्मते न वर्तते इत्यर्थः ॥ १६ ॥

(न मा ऊ अ-रि-हा-ऽतानम्) न विद्यते रा-द्रव्यं यस्य तत् अरि, निर्द्रव्यं कुलमि-
त्यर्थः । तत् किम्भूतम् ? ‘हताणं’ हो-निवास. तस्य अतानं-लाघव यस्य तत् । निर्धनस्य
गृहलाघवं स्यात् । तानो-विस्तार, अतानं-लाघवम् । ‘न मा’ इति निषेधद्वयं प्रकृत-५
मर्थं ब्रूते । ‘ऊ’ इति पूरणे ॥ १७ ॥

(नमोत्परिधं ता-ऽऽनम्) त-‘तस्कर’ तस्य आ-समन्तात् नं-बन्धनम् । किम्भूतम् ?
‘नमोत्परिधं’ नमन्-आरत. परतोऽपि द्वारादिषु मिलन् उत्-प्रबल परिध-अर्गला यत्र
तदेव चौरबन्धनं स्यात् ॥ १८ ॥

(न मा ऊ अरि-ह सन्तानम्) अरी-प्राप्नुवन् हकारो यत्र । एतावता सकार-१०
तस्मात् सन्तानं इति योज्यते । तदा स(सा-?)न्तान इति स्यात् । तत् सन्तान मा-लक्ष्मीः
च ऊ-रक्षण न स्यात्, दुर्गतिपातत इति ॥ १९ ॥

(नमोऽर्हद्भ्यः) अर्हन्त-सामान्यकेवलिन तेभ्यो नमः ॥ २० ॥

(नमोऽर्हद्भ्यः) अर्हद्भ्य-पूज्येभ्यो मातापित्रादिभ्यो नमः ॥ २१ ॥

(न ओ अर्हन्तं अत णं) ‘ओ’ इति सम्बोधने । न-बुद्धिम् अर्हन्त-प्राप्नुवन्त बुद्धि-१५
निधानं मन्त्रिणम् । ‘अत सातत्यगमने’ (सिद्ध० धा०) । अत-जानीहि । ‘गत्यर्था ज्ञानार्था’
इति । ‘स्वराणां स्वरा’ (सिद्ध० ८-४-२३८) इत्याकार । ‘ण’ वाक्यालङ्कारे ॥ २२ ॥

(नमोऽर्हतः) अर्हत-स्तुत्यान् सत्पुरुषान् नमः, स्तुग्-द्विषार्हं शत्रु, शत्रु-स्तुत्ये
इति ॥ २३ ॥

(न अर्हतः उअ) नं-ज्ञानम् अर्हत-प्राप्तान् श्रुतकेवलिन । ‘उअ पश्य’ (सिद्ध० १०
८-२-२११) ॥ २४ ॥

(न-मा-ऊ-अरि-ह ता अण) न-ज्ञान तस्य मा-प्रामाण्यम् । ऊ-धारण तस्य अ-
रिह-योग्य । ज्ञानप्रामाण्यवादिन जन त्व अण-वद् । ‘अण रण(वण-व्रण वण भण-
भ्रण मण-धण-ध्वण-प्रण कण कण-चण शब्दे)’ (सिद्ध० धा०) इति दण्डकधातु ।
ता-तावत् प्रक्रमे । अन्तेऽनुस्वार प्राकृतत्वात् ॥ २५ ॥

(नमः अर्हा-ऽन्त-अण) अर्ह-प्राप्तोऽन्तो यै । एषविधा ‘अण’ स्ति अनन्तानुबन्धिनो
यस्य तम्, पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् । सम्यग्दृष्टिपुरुष क्षायिकसम्यक्त्ववन्त प्रति
नमः ॥ २६ ॥

(नम उत-लिह घ्राण) घ्राण-भोजनभाजनमण्डनयोग्यं वस्तु, त नम-अन्तर्भूतणि-

गर्घत्वात् प्रह्रीणुरु, गण्डयेति भोजनकारिवच' । तत् किम्भूतम् ? इतं-सम्बद्धं किं-भो-
जन यस्मात् (तत्) ॥ २७ ॥

(नमोको ऽर् ताणम्) ताणं-तृणममूहो वर्तते । किम्भूतम् ? नमं-नमत् कुटीरप्राप्तं
यत् ओको-गृह तस्यार्हं तृणराञ्छापते गेहमिति ॥ २८ ॥

५ (न मोढाऽरि-तृणम्) तृण यतंते । किम्भूतम् ? 'मोहारिह' मोहो-हर्षः तत्प्रधाना
अरयस्तान् हन्ति-हिनस्ति मोदारिहम् । 'न' इति निषेधे । तृणमुत्पारते वैरिणो जीवन्ती-
त्यर्थ ॥ २९ ॥

(न-मोढाऽरि हन्तः ऋणम्) ऋण यतंते । 'हन्त' इति स्वदे । किम्भूतम् ? 'नमो-
दारि' न-बुद्धि मोहो-हर्षं तस्य अरि-वैरिभूत यतंते । ऋणे सति बुद्धि-हर्षो नश्यत
१० इत्यर्थ ॥ ३० ॥

(न मोऽरिभा-ऽनः ण) अरिभ-रिपुनक्षत्रं तत्र अतो-गमनं यस्य स' । 'अत सातत्त्व
गमने' (सिद्ध० धा०) । एयविधो म-चन्द्र । नं-बन्धनं, विग्रहमित्यर्थं तम् ।
"णकारो निष्फले प्रकटे च" () इति वचनात् ण-निष्फलम् । करोतीत्यध्या-
हार । "अरिहन्ताग्रे प्रथमैकपञ्चनस्य ध्यत्ययोऽप्यासाम्" () इति वचनादपञ्चक्षपेक्ष-
१५ या 'स्वम् जव शसा-लुरु' (सिद्ध० ८-४-३४४) इति लुरु । एवमन्यत्रापि ज्ञेयम् ॥ ३१ ॥

(न मोऽरिभ आकः अ-ण) भशब्देन राशिरप्युच्यते, भवनमपि, ततो अरिभं-रिपु-
भवनम् । यदा म-चन्द्रो न आक-न प्राप्त तदा अण-सफल, कार्यं त्वादिति शेषः ।
पष्ठभवने चन्द्रस्त्याज्य इत्यर्थ ॥ ३२ ॥

(नमोदरि-त आ अनः) ता-तावत् अनः-शकट वर्तते । किम्भूतम् ? 'नमो अरिहं'
१० नमोदरिह नम-नमत् नीचैर्भवत् पुन उत्-उच्चैर्भवत् एवविध यत् अरि-चक्र ताभ्या
हस्ति-गच्छति । शकट हि चक्राभ्या चलतीति ॥ ३३ ॥

(न मोऽरिहन्ता ण) म-ईश्वरो वर्तते । किम्भूत ? 'अरिहन्ता' अर-शीघ्रम् इ'-
काम तस्य हन्ता, 'ण' अलङ्कारे ॥ ३४ ॥

(न ओजोऽर्हा ता-ऽणः) ता-शोभा तत्प्रधानोऽण-शब्दः साधुशब्दो यश्च । 'न ओ-
१५ जोऽर्हा' ओजो-बल तस्य योग्य न, बलेन यशो न स्यादित्यर्थः । मकारोऽलाक्षणिक ।
'अणं' इत्यत्र 'लिङ्गमतत्र' (सिद्ध० ८-४-४४५) इति क्लीबत्वेन न दोषः ॥ ३५ ॥

(नामूः अरमिभा-ऽन्ता-ऽणः) अरम्-अत्यर्थम् । इभान्त-हस्तिविनाशी सिंहः तस्य
अण-शब्दः, सिंहनाद इत्यर्थः । त त्व अय-प्राग्वृद्धि । इति सुभटस्योच्यते । यतो अमूः
बन्धन न स्यात् । 'स्वराणां स्वराः' (सिद्ध० ८-४-२३८) इत्योकार ॥ ३६ ॥

(नमोऽजगिरि-हन्तृभ्यः) “अजश्छागे हरे विष्णौ रघुजे वेधसि स्मरे” (हैमे का० २, श्लो० ८०) इत्यनेकार्थवचनात् अज-ईश्वर. सोऽरिर्यस्य सः अजगिरि.-कन्दर्पः, तस्य हन्तृभ्यो-नीरागेभ्यो नमः ॥ ३७ ॥

(न मा ओ ! अ-लिहं त्राणम्) कस्यचिद् धनवतो धर्मपराद्मुखस्योच्यते । ‘लिहीक् आस्वादने’ (सिद्ध० धा०) लिहन लिह. वाटुलकाद् भावे क् । न विद्यते लिहो यस्य ५ (तद्) अलिहम्-अभक्ष्यत्वं अज-क्षिप, त्यजेत्यर्थः । अवतेर्धृद्व्यर्थात् किपि । औस्त-स्यामन्त्रणे हे ओ ! धनवृद्ध ! मा-लक्ष्मीः त्राणं न भवतीति, विरतिरेव त्राण स्यादिति अभक्ष्यार्थं त्यजेत्यर्थः ॥ ३८ ॥

(न मोचः अज-लिह-तानाम्) अज-छागं तं लिहन्ति भक्षयन्तीति अजलिहाः । एव-विधास्ताः-तस्करास्तेषां मोचो-मोक्षो न स्यात् । ते कर्मभिः न मुच्यन्ते इत्यर्थः । मोचन १० मोच इति णिगन्तादच् ॥ ३९ ॥

(न मोचा लिह-ता न) मोचा-कदली वर्तते । किम्भूता ? लिहो-भोज्य तस्य ता-शोभा यस्याः सा । भोज्ये सारभूता । न नेति निषेधद्वयं प्रकृतार्थम् ॥ ४० ॥

(न मा अर्हा-ऽन्ता णं) अर्हा-पूजा तस्या अन्तो-विनाशो यस्या सा अर्हान्ता । ईदृशी मा-लक्ष्मी न भवति । लक्ष्मी-सर्वत्र पूजा प्राप्नोतीत्यर्थः । ‘णं’ अलङ्कृतौ ॥ ४१ ॥ १५

(न मोऽजा-ऽरि-हन्ता न) भातीति म-‘कचिड्’ (सिद्ध० ५-१-१७१) प्रमाणवेदी पुरुष । किम्भूतः ? अज.-परमात्मा तस्य अरि-निषेधक, प्रतिवादीति यावत्, तस्य हन्ता-निवारक । परमेश्वर यो न मन्यते त निवारयति प्रमाणवेत्ता पुरुषः, सर्वज्ञ स्थापयतीत्यर्थः । नञ्द्वय प्रकृत्यर्थे ॥ ४२ ॥

(नमोऽजा-ऽर्ह-ता-अर्ण) अज-सर्वज्ञ तस्य अर्हः-पूजा तस्य ता-शोभा अणति-वदति २० उपदिशति य. त पुरुष (प्रति) नमोऽस्तु । पूजास्थापक पूजार्हः स्यादित्यर्थः ॥ ४३ ॥

(न मोऽर्हा-ऽन्ता-ऽणः)

“अन्तः स्वरूपे निकटे, ग्रान्ते निश्चय-नाशयो ।

अवयवेऽप्यधाऽर्हन् स्यात्, पूज्ये तीर्थकरेऽपि च ॥”

इति (हैमे का० २, श्लो० १७१) वचनात् मः-शिवोऽस्ति किम्भूतः ? ‘अर्हान्ताणः’ २५ अर्ह-सर्वेषां योग्यम् अन्त-स्वरूप तस्य अण-उपदेष्टा । ‘अण शब्दे’ (सिद्ध० धा०) । “मश्चन्द्रे (च) विधौ शिवे” (सुधा० श्लो० ३४) इत्येकाक्षरनिघण्टुः । ईश्वर सर्वपदार्थ-यथास्थितवादी न स्यात्, तदुक्ततत्त्वव्यभिचारात् ॥ ४४ ॥

गर्धत्वात् प्रहीणुर, मण्डयेति भोजनकारिवचः । तत् किम्भूतम् ? उत-सम्बद्धं हि-भो-
जन यस्मात् (तत्) ॥ २७ ॥

(नमोको-ऽर्हं तार्णम्) तार्णं-तृणसमूहो वर्तते । किम्भूतम् ? नमं-नमत् कुटीरशब्दं
यत् ओको-गृह तस्याहः तृणराच्छाद्यते गेहमिति ॥ २८ ॥

(न मोदा-ऽरि-ऽर्हं तृणम्) तृणं वर्तते । किम्भूतम् ? 'मोदारिहं' मोदो-हर्षः तत्प्रधाना
अरयस्तान् हन्ति-हिनस्ति मोदारिहम् । 'न' इति निषेधे । तृणमुष्णस्ते वैरिणो जीवन्ती-
त्यर्थः ॥ २९ ॥

(न-मोदा-ऽरि-ऽर्हं ऋणम्) ऋणं वर्तते । 'हन्त' इति खेदे । किम्भूतम् ? 'नमो-
दारि' न-बुद्धिं मोदो-हर्षं तस्य अरि-वैरिभूतं वर्तते । ऋणे सति बुद्धि-हर्षो नश्यत
इत्यर्थः ॥ ३० ॥

(न मो-ऽरि-भा-ऽन्तः ण) अरिमं-रिपुनक्षत्रं तत्र अतो-गमनं यस्य सः । 'अतः सातत्य
गमने' (सिद्ध० धा०) । एधविधो म-चन्द्र । न-बन्धन, विग्रहमित्यर्थः तम् ।
"णकारो निष्फले प्रकटे च" () इति वचनात् ण-निष्फलम् । करोतीत्यभ्या-
हार । "अरिहन्ताग्रे प्रथमैकवचनस्य व्यत्ययोऽप्यासाम्" () इति वचनादपञ्चम्य-
धा 'स्वम् जस् शसा लुक्' (सिद्ध० ८-४-३४४) इति लुक् । एवमन्यत्रापि ज्ञेयम् ॥ ३१ ॥

(न मो-ऽरि-भ आकः अ-ण) भशब्देन राशिरप्युच्यते, भवनमपि, ततो अरिभ-रिपु-
भवनम् । यदा म-चन्द्रो न आक-न प्राप्तः तदा अण-सफल, कार्यं स्यादिति शेषः ।
पञ्चभवने चन्द्रस्त्याज्य इत्यर्थः ॥ ३२ ॥

(नमोदरि-हं ता अनः) ता-तावत् अनः-शकटं वर्तते । किम्भूतम् ? 'नमो अरिहं'
नमोदरिहं नम-नमत् नीचैर्भवत् पुन उत-उच्चैर्भवत् एवविधं यत् अरि-चक्रं ताम्बा
हन्ति-गच्छति । शकटं हि चक्राम्बा चलतीति ॥ ३३ ॥

(न मो-ऽरि-हन्ता ण) म-ईश्वरो वर्तते । किम्भूतम् ? 'अरिहन्ता' अर-शीघ्रम् इ-
कामः तस्य हन्ता, 'ण' अलङ्कारे ॥ ३४ ॥

(न ओजोऽर्हं ता-ऽणः) ता-शोभा तत्प्रधानोऽण-शब्दः साधुशब्दो यश्च । 'न ओ-
जोऽर्हं' ओजो-बलं तस्य योग्यं न, बलेन यशो न स्यादित्यर्थः । मकारोऽलाक्षणिकः ।
'अणं' इत्यत्र 'लिङ्गमतन्त्र' (सिद्ध० ८-४-४४५) इति क्लीबत्वेन न दोषः ॥ ३५ ॥

(नामूः अरमिभा-ऽन्ता-ऽणः) अरम्-अत्यर्थम् । इभान्त-हस्तिविनाशी सिंहः तस्य
अण-शब्दः, सिंहनाद इत्यर्थः । त त्व अय-प्राप्नुहि । इति सुभटस्योच्यते । यतो अमूः
बन्धनं न स्यात् । 'स्वराणां स्वरा' (सिद्ध० ८-४-२३८) इत्योकारः ॥ ३६ ॥

तं अणति-वदति यः तं प्रज्ञापनादिसिद्धान्तवेदिन नमः-प्रणतोऽस्मीत्यर्थः । 'अवर्णो य-
श्रुतिः' (सिद्ध० ८-१-१८०) न यकारबाहुलकात् इति अगारिरित्यत्र ॥ ५४ ॥

(नमोऽहं त्वमत णम्) ण-ज्ञं पण्डित पुरुषं त्वम् अत-जानीहि । 'अत सातत्य-
गमने' (सिद्ध० धा०) । 'गत्यर्था ज्ञानार्था' । किम्भूतम् ? नमोऽहं-प्रणामयोग्यम् ॥ ५५ ॥

(न-म-उ अर्हदणम्) 'अरिहताणं' अर्हन्-तीर्थकरं तस्य ऋण-कर्म तीर्थकरनामकर्म-
त्यर्थः । किम्भूतम् ? 'नमो' नो-ज्ञान म-शिव तयो ऊ-प्राप्तिः यस्मात् । यत् कर्म-
प्युदिते परमज्ञानं मोक्षश्च प्राप्यते एवेत्यर्थः ॥ ५६ ॥

(नमोत्तरीः हा-ऽन्ता) 'नमोत्तरी' नमा-नमन्ती उत्-ऊर्ध्वं गच्छन्ती एवविधा
तरीः-नौः । किम्भूता ? 'हान्ता' ह-जलं तस्य अन्तः-प्रान्तो यस्याः एवविधा न स्यात् ।
क्षण नमति क्षणाच्चोर्द्ध्वं याति तया नावा जलप्रान्तो न स्यात्, जलप्रान्ते न गम्यते १०
इत्यर्थः ॥ ५७ ॥

(नमोऽरि ह ता-ऽऽनः) ना-पुरुष तस्य मो-मस्तकः । किम्भूत ? 'हतानः' 'हः
शूलिनि करे नीरे' (सुधा० श्लो० ४५) इति हः-ईश्वर तस्य ता-शोभा ता आनयति-
वर्धयति (इति) हतानः । नरमस्तको हि ईश्वरशोभाकर तदाभरण शिवस्य वर्तते । 'अरि'
सम्बोधने ॥ ५८ ॥

१५

(नम अज ह ता-ऽनम्) अज-विष्णुं नम-प्रह्वीभव । किम्भूतम् ? 'हतान' हतः
अन-शकटदेवो येन तम् । 'इ जे रा. पादपूरणे' (सिद्ध० ८-२-२१७) इति सूत्रात्
इकारमुक्तो रेफ पादपूरणे ॥ ५९ ॥

(न मा अजोऽरिहन्ता णम्) अजो-रघुतनयः अरिहन्ता-सर्ववैरिविनाशी अभूत् ।
'ण' अलङ्कारे । 'मा' 'न' इति निषेधद्वय प्रकृतार्थम् ॥ ६० ॥

२०

(नमोऽरिहन्ता णम्) 'नमो अरहन्ताणं' अयमपि पाठोऽस्ति । ताना एकोनपञ्चाशत् ।
तानं-गीततान रह-जानीहि । 'रहुण गतौ' (सिद्ध० धा०) । गत्यर्थाश्च ज्ञानार्थाः । तान
किम्भूत ? 'नमोद' नृणा-पुरुषाणा मोदो यस्मात् ॥ ६१ ॥

(न मोचय अर्हदाज्ञाम्) अनेन पदेन अनुयोगचतुष्टय व्याख्यायते । अरहताण अर्ह-
दाज्ञा न मोचय । मोचा-शाल्मली मोचा करोति मोचयति । मध्यमपुरुषैकवचने मोचयेति २५
सिद्धम् । शाल्मलितुल्यामसारा जिनाज्ञा मा कुरु । तत्त्वरूपा ता जानीहि । इति चरण-
करणानुयोग ॥ ६२ ॥

(नमः अर्हन्नक त्राणम्) 'अरह' अर्हन्नकं-साधु त्राण-शरणभूत नमस्कुरु । पदैकदेशे
पदसमुदायोपचारात् अरह अर्हन्नकम् । इति धर्मकथानुयोग ॥ ६३ ॥

१ अनेन विग्रहेण 'नमो' इति पदस्य कर्मविशेषणत्वे सतीति, नपुंसकत्वे ह्रस्वेन मा-यम् ।

२ 'तत्त्वरूपा' इति पर-पाठ । ३ 'अर्हन्नकः' इति क-पाठ ।

(नमोऽगा-ऽरि-ता-ऽण) अगा-छागः तेन, 'आह गमी' (सिद्ध० धा०) इवर्ति-
अजारी-छागवाहनो यद्भिः शीलार्थं हन् । त 'हिंङ् गति वृत्तो' (सिद्ध० धा०) हाववति-
वर्धयतीति अजारिह-यत्त्रिवर्धकोऽग्निहोत्री तं पुरुषं नमोऽस्तु इत्युपहासः । तं किम्भूतम् ?
'ताण' ता-शोभाम् अणति ताण, यद्य अग्निहोत्रिण इत्यभिधानी ॥ ४५ ॥

५ (न मोचा अलि-हन् अत णं) "मोचा शास्मलि-कदन्त्योर्मोचा क्षिप्रौ" इत्यनेकार्थः (इम०
का० २, श्लो० ७३) । मोचा-शास्मली ता एव न अत । 'अत मातस्वगमने' (सिद्ध०
धा०) मा गच्छेति । यतः 'अलिहन्' अलीना-भ्रमराणां हन्-गमन णं निष्फलं वर्तते ।
'हन्क् हिंसागत्यो' (सिद्ध० धा०) मिचि रूपम् । भ्रमराणां भ्रमण निष्फलं, सौरभरहित-
त्वात् । ततस्त्य मा गच्छेति मित्रस्योक्तिः ॥ ४६ ॥

१० (नमोऽरि-हतेभ्यः) ऊरयो-वैरिणः अष्टविधकर्माणि । यदुक्तं (आवश्यकनिर्युक्तौ गा०
९२०) —

“अष्टविह पि अ कम्म अरिभूअ होइ सबजीवाण ।

त कम्ममरि हता अरिहता तेण वुच्चति ॥”

इति तैर्हतेभ्य कर्मपीडितेभ्यो नमोऽस्तु । इति उपहासनमस्कार ॥ ४७ ॥

१५ (न मोच अर्हत्-त्राणम्) 'अरिह' अर्हन्-तीर्थंकर तस्य त्राण-शरणं न मोचं-न
मोच्यमिति ॥ ४८ ॥

(न मोच अर्हत्-त्राणम्) अर्हन्-तीर्थंकर तस्य त्राण-शरणं न मोच्यम् ॥ ४९ ॥

(न मोच अरि-ह-त्राणम्) अरि-अष्टविध कर्म हतवन्त ते अरिहा-सिद्धा तेषां
त्राण शरणं न मोच्यम् ॥ ५० ॥

२० (न मः मोदा-ऽरि-हतानाम्) मोदारि-शोकः तेन हताना-पीडिताना न म-
शिवं न स्यात् ॥ ५१ ॥

(न मोदोऽरि-हतानाम्) अरिहताना-बाह्यवैरिपीडिताना न मोद-हर्षो न स्यात् ॥ ५२ ॥

(नमः अरि-हतेभ्यः) अरि इति अव्यय सम्बोधने । हतेभ्यो-निन्द्येभ्यो नम इत्यु-
पहास्यम् ॥ ५३ ॥

२५ (नमोऽगा-ऽरि-ह-ऽन्ता-ऽण) अगा-पर्वता तेषां अरिः-इन्द्र-तस्य हो-निवासः स्वर्गः
तस्य अन्तः-स्वरूप, “अन्त स्वरूपे निकटे” इति (हैमे का० २, श्लो० १७१) वचनात्,

१ 'नमो० अरिभिर्हतानाम्-अष्टविधकर्मपीडितेभ्यो नम-उपहासनमस्कार' इति ख-पाठ ।

२ छाया—

अष्टविधमपि च कर्म अरिभूतं भवति सर्वजीवानाम् ।

त कमारि इन्ति अरिह-तारस्तेभ्योच्यन्ते ॥

३ 'जिन' इति ख-पाठ ।

‘योः प्वय् व्यञ्जने लुक्’ (सिद्ध० ४-४-१२१) इति यलोपे अरहन्ता । वन्दिमोक्षकरो-
मन्त्रमण्यादि. पदार्थो दैत्यभयवारको भवति । ‘ण’ पूरणे ॥ ६९ ॥

(न-मोऽरहन् त्राणम्) ‘न’शब्देन ज्ञानं तच्च पञ्चसङ्ख्यम् । एतावता नं पञ्चसङ्ख्याया
मं-ज्ञानं यस्य स नमः-पञ्चमज्ञानवान् केवली । ‘माङ्क् मान-शब्दयोः’ (सिद्ध० धा०) ।
मीयते इति मं-ज्ञानम् । बाहुलकाद् भावे डप्रत्यये सिद्धम् । केवली किम्भूतः ? ‘अरहन्’
अरा-देवा. तान् हन्ति-गच्छति प्राप्नोति अरहन् । देवस्य सेव्य इत्यर्थः । त्राण-पङ्क-
रक्षकश्च ॥ ७० ॥

(न-मा ऊ अ-र-हा-ऽन्तेभ्यः) अकार रियन्तीति डे अराः । ‘रित् गतौ’ अकारप्रापका ।
हकारोऽन्ते येषां ते हान्ताः, अकारादयो हकारान्ता वर्णा इत्यर्थः । ‘नमो’ नं-ज्ञानं मा-
शब्द. ‘माङ्क् मान-शब्दयोः’ (सिद्ध० धा०) इति तयोः औ.-अवगमनं भवति । अव-^{१०}
धातुरवगमनार्थेऽपि वर्तते । अवन ऊः भावे क्तिप् । ‘अरहताण’ इत्यत्र चतुर्थी ज्ञेया ।
वर्णेभ्यो ज्ञानं शब्दावगमश्च स्यादित्यर्थः ॥ ७१ ॥

(नमोदरा-भक् त्राणम्) त्राणशब्देन बृहत्पूपिकोच्यते जैनमुनिभाषया । ये लोके
मण्डका इति प्रसिद्धा ते साधूना त्राणका इति । त्राणानां समूहो त्राणम् । समूहार्थे
अण् । त्राणं किम्भूतम् ? नम-नमत् उदर यस्याः सा नमोदरा-बुभुक्षा ता भनकीति क्तिप्^{१५}
‘स्वराणां स्वरा’ (सिद्ध० ८-४-२३८) इत्यकार. ॥ ७२ ॥

(न मौक-रहः ता-ऽऽनः) “मूको दैत्याऽवागदीनेषु” इत्यनेकार्थसङ्ग्रहः (हैमे का० २,
श्लो० ३०) मूकानां समूहो मौकम् । ‘पठ्वा समूहे’ (सिद्ध० ६-२-९) इत्यण् । ‘रह
त्यागे’ (सिद्ध० धा०) मौकं रहति मौकरहो न स्यात् । कः ? ता-लक्ष्मीं आनयतीति तान् ।
धनोपार्जक. दीनसमूहवर्जको न स्यात् । दीनसमूहं प्रीणयतीति स दीनैः सेव्यत इ-^{१०}
त्यर्थः ॥ ७३ ॥

(नमो-गा ण-रहन्तः) “ण. प्रकटै निष्फले च प्रस्तुते ज्ञान-बन्धयो” इति (सुधा०)
एकाक्षरनाममाला (श्लो० २२) वचनात् णो-बन्धः, कर्मबन्ध इत्यर्थः । त रहन्त-त्यजन्त
पुरुषा ‘नमोगा.’ स्यु । नमः-नमस्कार गच्छन्ति-प्राप्नुवन्तीति नमोगा.-नमस्कारार्हा
स्यु. ॥ ७४ ॥

२५

(न-मोचः ण-रहन्तः) णं-ज्ञानं रहन्त.-प्राप्नुवन्त. पुरुषा ‘नमोचः’ स्यु । नमन्तीति
डे ना-प्रणामकारिणः तान् मोचयन्ति ससारात् नमोच, णिगन्तात् क्तिप् । ‘रहु गतौ’
(सिद्ध० धा०) रहन्त इत्यत्रानुस्वाराभावश्चित्रत्वात् ॥ ७५ ॥

(न मा ऊः अरहन्तः ण) ‘णसि कौटिल्ये’ (सिद्ध० धा०) नसनं न-कौटिल्यम् । अर-
हन्त-अप्राप्नुवन्त पुरुषा. ण-प्रकट यथा स्यात् तथा अवन्ति-दीप्यन्ते इति क्तिप् ऊ ।^{१०}

(न मोष-र-हन्ता ऋणम्) ऋणतोऽक्षप्रत्यये 'श्रीमन्मोषरहन्ता' (सिद्ध० ४-२-७६) इति ऋणप्रयोगः । ऋण-धीष्ण पुर्णं मोष-शिक्षः तस्य 'र'शब्देन रजो इत्या-
घातकोभवति । ध्यययोगी पुरुष शिक्षसेन नीरोगः स्वादिति तात्पर्यम् । पदैकदेशे पञ्चसुदा-
योपचारात् 'र'शब्देन रसः । नेयस्वमतिकल्पना श्रीजिनम-असुरिरपि, 'पञ्चमाभवास्तुत्या'
इत्यस्या गाथायां चतुरनुयोगी व्याख्यानयन्त्रिरेवं व्याख्यातम्—“पठ इति पौषः । मा
इति माघ । भ इति भाद्रपदः । तत्र अय इति अवमरात्रे सतीत्यर्थः । असु इति अशु-
भिर्हं-दुर्भिर्हं स्यात् । पु इति पुह्वी । लोगो पुह्वी सोषा तस्य ज्वा ज्यानि -हानिः
स्यादित्यर्थः” इति द्रव्यानुयोग ॥ ६४ ॥

(न मोऽलि-रन् प्राणम्) 'नमो अरिहताण' अलि-वृक्षिकराक्षि तत्र 'हनह् हिंस-
गत्तोः' (सिद्ध० धा०) हन्ति-गच्छतीति विधि अलिहन्-वृक्षिकराक्षिगतो वा-कन्त्रः
प्राण-विपद्रक्षको न भवति । वृक्षिकराक्षां चन्द्रस्य नीचत्वाद् दार्ढ्यम् । इति मणिवा-
नुयोग ॥ ६५ ॥

(नमः अलि-हा-ऽन्तेभ्यः) “अलिः सुरा-पुष्पलिहो” इति (हेमे अनेकार्थे का० २,
श्लो० ४८०) वचनात् अलिः-सुरा ता जहाति अलिह-सुरावर्जकम् । सुरावा उचलक्षत्वात्
१५ मासाद्यपि ब्राह्मम् । मद्यादिवर्जक अन्त-स्वरूप येषा तानि अलिहान्तानि-ब्राह्मकुलानि
तेभ्यो नमः-उद्यमो भवतु । श्राद्धकुलानि उदितानि सन्त्वित्यर्थः ॥ ६६ ॥

(नमः अ रे ह् अताणम्) कश्चिच्छैवो वक्ति-ह-अहं रे-रामविषये नमो-नमस्कारम्
अताण-अतनवम्, कृतवानित्यर्थः । 'र'शब्देन राम उच्यते ऐकाक्षरनाममालाबाधम् ।
अतनवमिति ह्यस्तन्युत्तमैकवचनम् । अकार पादपूरणे ॥ ६७ ॥

२० (नमः अ रे ह् अताणम्) कश्चिजैनो वक्ति-अहं रामे नम नातनवम् । अकारो
निषेधे । “अ-मा नो-न्ता प्रतिषेधवाचकाः” इति माला ॥ ६८ ॥

(नमोऽर-भन्ता णम्) नमो अरहताण न-बन्धन । 'मीगश् हिंसाया' (सिद्ध० धा०)
मीनाति-हिनस्ति । उग्रत्यये नमो-बन्धच्छोटकः, बन्दिमोक्षकर स वर्तते । किम्भूत ?
'अरहन्ता' रे-नर, न र अरः-अमर्त्य, देव इत्यर्थः । अरान्-देवान् भनकीति अर-
१५ भन्-दैत्यः । तेभ्य 'तायृङ् सन्तान पालनयो' (सिद्ध० धा०) तायते इति ताः क्रिपि ।

१ सम्पूर्णा गाथा तच्छाया चैवम्—

“पद्माम-वासुपूजा, राजा ससि-पुष्कदत्त सशिगौरा ।

सुव्य-नेमी काला, पातो मल्ली पियमाभा ॥”

पद्माम-वासुपूजा रक्षी चन्द्र(ग्रम)-पुष्पदन्तौ सशिगौरौ । सुवत-नेमी कालो पाषा मल्लि प्रियव्याभ ॥

२ रलयोरैव्येन अरिस्थाने अलि । ३ सुधाकलशीया (श्लो० ३०) शोक च—“हः कामे सीदन्ते वैशानरे
नरे । रामे वने च ।”

‘ओः प्वय् व्यञ्जने लुक्’ (सिद्ध० ४-४-१२१) इति यलोपे अरहन्ता । वन्दिमोक्षकरो-
मन्त्रमण्यादिः पदार्थो दैत्यभयवारको भवति । ‘णं’ पूरणे ॥ ६९ ॥

(न-मोऽरहन् त्राणम्) ‘न’शब्देन ज्ञानं तच्च पञ्चसङ्ख्यम् । एतावता नं पञ्चसङ्ख्याया
मं-ज्ञानं यस्य स नम-पञ्चमज्ञानवान् केवली । ‘माङ्क् मान-शब्दयोः’ (सिद्ध० धा०) ।
मीयते इति मं-ज्ञानम् । बाहुलकाद् भावे डप्रत्यये सिद्धम् । केवली किम्भूतः ? ‘अरहन्’
अरा-देवाः तान् हन्ति-गच्छति प्राप्नोति अरहन् । देवस्य सेव्य इत्यर्थः । त्राण-पङ्काय-
रक्षकश्च ॥ ७० ॥

(न-मा ऊ अ-र-हा-ऽन्तेभ्यः) अकाररियन्तीति डे अरा । ‘रित् गतौ’ अकारप्रापका ।
हकारोऽन्ते येषां ते हान्ताः, अकारादयो हकारान्ता वर्णा इत्यर्थः । ‘नमो’ न-ज्ञानं मा-
शब्दः ‘माङ्क् मान-शब्दयोः’ (सिद्ध० धा०) इति तयोः औः-अवगमनं भवति । अव-
धातुरवगमनार्थेऽपि वर्तते । अवनं ऊः भावे क्तिप् । ‘अरहन्ताण’ इत्यत्र चतुर्थी ज्ञेया ।
वर्णेभ्यो ज्ञानं शब्दावगमश्च स्यादित्यर्थः ॥ ७१ ॥

(नमोदरा-भक् त्राणम्) त्राणशब्देन बृहत्पूषिकोच्यते जैनमुनिभाषया । ये लोके
मण्डका इति प्रसिद्धा ते साधूनां त्राणका इति । त्राणानां समूहो त्राणम् । समूहार्थे
अण् । त्राण किम्भूतम् ? नम-नमत् उदरं यस्या सा नमोदरा-बुभुक्षा ता भनकीति क्तिप् १५
‘स्वराणां स्वरा’ (सिद्ध० ८-४-२३८) इत्यकार ॥ ७२ ॥

(न मौक-रहः ता-ऽऽनः) “मूको दैत्याऽवागदीनेषु” इत्यनेकार्थसङ्ग्रहः (हैमे का० २,
श्लो० ३०) मूकानां समूहो मौकम् । ‘पष्ठवा समूहे’ (सिद्ध० ६-२-९) इत्यण् । ‘रह
त्यागे’ (सिद्ध० धा०) मौकं रहति मौकरहो न स्यात् । क ? ता-लक्ष्मीं आनयतीति तान् ।
धनोपार्जकं दीनसमूहवर्जको न स्यात् । दीनसमूहं ग्रीणयतीति स दीनैः सेव्यत इ ३०
त्यर्थः ॥ ७३ ॥

(नमो-गा ण-रहन्तः) “ण. प्रकटे निष्फले च प्रसुते ज्ञानं बन्धयोः” इति (सुधा०)
एकाक्षरनाममाला (श्लो० २२) वचनात् णो-बन्ध, कर्मबन्ध इत्यर्थः । त रहन्त-त्यजन्त
पुरुषा (नमोगा.) स्युः । नम-नमस्कार गच्छन्ति-प्राप्नुवन्तीति नमोगा-नमस्कारार्हाः
स्युः ॥ ७४ ॥

(न-मोचः ण-रहन्तः) ण-ज्ञानं रहन्त-प्राप्नुवन्तः पुरुषा. ‘नमोचः’ स्युः । नमन्तीति
डे ना-प्रणामकारिणः तान् मोचयन्ति ससारात् नमोचः, णिगन्तात् क्तिप् । ‘रहु गतौ’
(सिद्ध० धा०) रहन्त इत्यत्रानुस्वाराभावश्चित्रत्वात् ॥ ७५ ॥

(न मा ऊ अरहन्तः ण) ‘णसि कौटिल्ये’ (सिद्ध० धा०) नसनं नः-कौटिल्यम् । अर-
हन्त-अप्राप्नुवन्तः पुरुषा ण-प्रकटं यथा स्यात् तथा अवन्ति-दीप्यन्ते इति क्तिप् ऊ । ३०

गंज-वृषभ-मिंह-पद्मा-सन-सक्र-चन्द्र-तपन-पताका ।

कुम्भा-ऽम्भोजमरो-ऽम्बुप्रि-प्रिमान-रहोच्चयाऽग्र्यं स्वप्ना ॥—गीति

(इति) चतुर्दशमस्रनामानि, तत्र चत्वारि व्याख्यातानि । अथ स्रू व्याख्यायते—

(नम-ऊ-अलि हन्त-आ-नम्) ह-जल तस्मात् तन्यते-पिस्तरति उत्पद्यते इति यावत् हन्त-कमल कर्मकर्तरि ह कमलस्योपलक्षणादन्यान्यपि पुष्पाणि गृह्यन्ते । 'आमिक उपवेगेने' (सिद्ध० धा०) आमन आम् । कमलादिपुष्पाणाम् आ-स्थानम्, एवविधो यो नो-उन्गो रचनाप्रियेय. स्रूरूप तत् हन्तान् क्रीडत्व प्राकृते लिङ्गस्यातन्त्रत्वात् । किम्भू-तम् 'नमो अरि' रलयोर्गव्य । नम-प्रह्वीभाय परितो भ्रमण तेन ऊ-शोभमाना जलयो यत्र तत् । अतः शोभायाचिनः किपि ऊ ॥ ८३ ॥

(न मोऽरिहन्ता न णं) म-चन्द्रो यतते । किम्भूतः 'णमि कादित्ते' (सिद्ध० धा०) १० नसते इति न 'किपि । अय्यादे' (अत्यम मा) (सिद्ध० १-४-९०) इति न दीर्घः, आदित्यात् । न न-न कुटिल, पूर्ण इत्यर्थः । एप्रियश्चन्द्रोऽरिहन्ताऽस्तु । 'ण' इत्यत्रा-नुस्वाराभावाच्चित्रत्वात् ॥ ८४ ॥

अथ सूर्य । (नमो अर-अहस्तानम्) अह-दिन तनोति-मरंति अहस्तानो-दिन-कर । अरा विद्यन्ते यत्र तत् अरि-चक्र तद्वदाचरति वृत्तत्वादाचारे क्यनि किपि तयो-१३ रंते पद, अर चामा अहस्तानश्च वृत्तो दीप्यमानश्च सूर्यस्त नम ॥ ८५ ॥

(नमोदन् रत्नानम्) तानोदभयत्वात् तान-प्रस्र, कारणे कार्योपचायत् । तान किम्भूतम् 'नमोदन्' नम-नमन मरंदिनु प्रमरण तेन अतः-कान्तिमद् भवति । किपि न मु दण्ट श्रयनि । णिजि किपि पदस्य षलोपे दन् । न मु च तद् दन् च नमोदन् । एतावता उज इत्यर्थः । 'म्वराणा म्वरा' (सिद्ध० ८-४-२३८) इत्योकार । तं० ध्वज त्व रह-जानीहि । 'रहुण गता' (सिद्ध० १०) 'गत्यर्था ज्ञानार्था' इति वचनात् ज्ञानार्तरयम् । चान्द्रमते णिचोऽनित्यत्वाणिजभावे रहेति मिद्धम् । अनुस्वार्गस्तदमत्त्व चित्रत्वादनुष्टम् ॥ ८६ ॥

अप्रकुम्भः । (न मा ओ कलः ! न-अण) ओ कल । कलश श्रयति णिजि किपि सम्बोधने । ओ कल ! 'ओ' इति सम्बोधनपदम् । हे कलशाश्रयिन् ! पुरप ! त्वम् । 'हिंङ गतिवृद्धो' (सिद्ध० १०) इत्यन हो-वृद्धि तस्या अन्त-प्रिनाश न-मा अण-पद । कलशाश्रयिण पुरूपस्य वृद्धिगतो न स्यात् । नामकुम्भो हि कामितकर, तेनयमुच्यते । नकार-मकारा निषेधवाचका । एकनिषेधेऽर्गमिद्धा द्वितीयनिषेध "द्विर्गड सुवड भवति" इति न्यायादपगत्य । लोकरूपानन्तरापेक्षया च निषेधद्वय 'मा' 'न' करि २ इत्यादि ॥ ८७ ॥

१ क-प्रवौ नामश्रय पात्र गत्राङ्को ध्यायमातान्वन्तक, द्विनु चनु गत्वप्रनामपात्रक समष्टि १३-
समष्टाव्य प्रारम्भे । २ 'नोमाचान' इति क-पाठ । ३ 'किपि' इति न-पाठ । ४ 'स्रू' इति स-पाठ ।
५ 'म' इति न-पाठ ।

प्राकृतस्याजिसत्तु 'स्वम्-जम शरा तु' (सिद्ध० ८-४-३४४) अपक्षे 'व्यत्वव' (सिद्ध० ८-४-४४७) इति भाषाव्यत्यायात् प्राकृतेऽपि ॥ ७६ ॥

(न मोऽरि-रन्ता आः न) गृह करोति निजि अचि मः-कुम्भकारोऽस्ति । किम्भूतः ? अरि-चक्रं तेन अहते-दीप्यते अरिहन्ता । सेरुं न न भवतीति वेत्यर्थः । आः पाद-पूरणे ॥ ७७ ॥

(नः मोक-रन्तानाम्) मोक-कार्यिका रहन्ताण-त्यजता परिष्ठापयता साधूना नो भवति अविधिना त्यजता न-कमबन्ध , विधिना त्यजता तु नो-ज्ञान स्वादिति विवक्ष-यार्थद्वयम् ॥ ७८ ॥

अथ चतुर्दशस्मचर्णनम्-(नम-करी ऋण-रन्ता ण) नम'-ग्रहीभाव , सौम्यत्वमिति यावत्, तेन अवति-दीप्यते । अवधानुरेकोनविंशत्यर्थेषु । तत्र दीक्ष्यर्थोऽप्यस्ति । नमश्चासौ करी-हस्ती । सौम्यो गज इत्यर्थः । सोऽबु खहेतुत्वात् ऋण-बु'ख, कारणे कार्योपचारात् हन्ति-विनाशयति । अणमित्यत्र 'स्वराणा स्वराः' (सिद्ध० ८-४-२३८) इत्यात्वम् । 'हन्ताण' इत्यत्र 'पदयो सन्धिर्वा' (सिद्ध० ८-१-५) इति सन्धौ 'अधो म-न-याम्' (सिद्ध० ८-२-७८) यलोपे सिद्धि ॥ ७९ ॥

(नम ! उअ रथ-तान) रह-रथ तानयति-विस्तारयति स्थानात् स्थानान्तरं नयति, 'नवाऽखितकृदन्ते रात्रे' (सिद्ध० ३-२-११७) इति मोऽन्ते रथतानो-वृषभ त 'उअ पश्य' (सिद्ध० ८-२-२११) । नमेति हे नम ! नमतीति नम तत्सम्बुद्धि ॥ ८० ॥

(न-मोक्-करिहन्ता आनाम्) 'णर्हीच् वन्धने' (सिद्ध० धा०) नह्यते इति भावे उ प्रत्यये न-वन्धन तस्योपलक्षणादन्याऽपि पीडा ग्राह्या । तस्मान्मोचयति नमोग् गिगन्ताइ १० विच् करिहन्ता-सिह । नमोक् चासौ करिहन्ता च स तथा । केपाम् ? 'आणम्' ? 'अपी असी गत्यादानयोश्च' (सिद्ध० धा०) इति चानुत्कृष्टशोभार्थादपेर्दे प्रत्यये अ-शोभ मान , पुण्यवान्नर इत्यर्थः । तेषा एवविध सिहो दृष्ट । पीडार्हं स्यादित्यर्थः ॥ ८१ ॥

(नमोदर-ह ता-ऽऽनम्) ता-लक्ष्मी तस्या आन वर्णच्युतकादसन वर्तते । किम्भूतम् ? 'नमोदरह' नम-नमत् उदर ह-जल यत्र तत् तथा । 'एकार्थं चानेक च' (सिद्ध० ३-१-२२) इति समास । आसने स्थिता लक्ष्मी स्व जलेन सिञ्चति इति लक्ष्म्या अभिषेक । स्वप्ने दृष्ट इति तथा वर्णितम् । वर्णच्युतिश्च नैपद्यस्यादिकान्ये (स० १, श्लो० १)-'तथाऽऽ-द्रियन्ते न बुधा सुधामपि' इत्यत्र सुधाशब्देन वसुधा व्याकुर्वता टीकाकारेण महाकविना दर्शिता ॥ ८२ ॥

गंज-वृषभ-सिंह-पद्मा-सन-स्रग्-चन्द्र-तपन-पताका ।

कुम्भा-ऽम्भोजसरो-ऽम्बुधि-विमान-रत्नोच्चयाऽग्नयः स्वप्ना ॥—गीति
(इति) चतुर्दशस्वप्ननामानि, तत्र चत्वारि व्याख्यातानि । अयं स्रक् व्याख्यायते—

(नम-ऊ-अलि हन्त-आः नम) ह-जल तस्मात् तन्यते-विस्तरति उत्पद्यते इति यावत् हन्त-कमल कर्मकर्तरि ड' कमलस्योपलक्षणादन्यान्यपि पुष्पाणि गृह्यन्ते । 'आसिक् उपवेगते' (सिद्ध० धा०) आसन आम् । कमलादिपुष्पाणाम् आ-स्थानम्, एवविधो यो नो-बन्धो रचनाविशेष स्रक् रूपं तत् हन्तानं झीवत्व प्राकृते लिङ्गस्यातन्त्रत्वात् । किम्भू-तम्^१ 'नमो अरि' रलयोरैक्य । नम-प्रह्वीभावः परितो भ्रमण तेन ऊ-शोभमाना अलयो यत्र तत् । अतः शोभायाचिनः किपि ऊ ॥ ८३ ॥

(न मोऽरिहन्ता न ण) मः-चन्द्रो वर्तते । किम्भूतः^२ 'णसि कौटिल्ये' (सिद्ध० धा०)^३ नसते इति न, किप् । 'अभ्वादे (अत्यस सौ)' (सिद्ध० १-४-९०) इति न दीर्घः, आदित्वात् । न न-न कुटिलः, पूर्ण इत्यर्थः । एवविधश्चन्द्रोऽरिहन्ताऽस्तु । 'ण' इत्यत्रा-नुस्वाराभावश्चित्रत्वात् ॥ ८४ ॥

अयं सूर्य । (नमो अर-अहस्तानम्) अह-दिनं तनोति-करोति अहस्तानो-दिन-करः । अरा विद्यन्ते यत्र तत् अरि-चक्रं तद्वदाचरति वृत्तत्वादाचारे क्यनि किपि तयो-^४ लोपे अर, अर चासी अहस्तानश्च वृत्तो दीप्यमानश्च सूर्यस्त नम ॥ ८५ ॥

(नमोदन् रह तानम्) तानोदूभवत्वात् तान-वस्त्र, कारणे कार्योपचारात् । तानं किम्भूतम्^५ 'नमोदन्' नम-नमन सर्वदिक्षु प्रसरण तेन अवते-कान्तिमद् भवति । किपि न मु दण्ड श्रयति । णिजि किपि पदस्य लोपे दन् । न मु च तद् दन् च नमोदन् । एतावता ध्वज इत्यर्थः । 'स्वराणां स्वरा' (सिद्ध० ८-४-२३८) इत्योकार । तं^६ ध्वजं त्वं रह-जानीहि । 'रहुण गतौ' (सिद्ध० धा०) 'गत्यर्थं ज्ञानार्थं' इति वचनात् ज्ञानार्थस्त्वम् । चान्द्रमते णिचोऽनित्यत्वाणिजभावे रहेति सिद्धम् । अनुस्वारस्तदसत्त्व चित्रत्वादुदुष्टम् ॥ ८६ ॥

अयं कुम्भ । (न मा ओ कलः ! हान्त अण) ओ कल ! कलशं श्रयति णिजि किपि सम्बोधने । ओ कल ! 'ओ' इति सम्बोधनपठम् । हे कलशाश्रयिन्^७ पुरुष^८ त्वम् । 'हिद् गतिवृद्धो' (सिद्ध० धा०) ह्यन हो-वृद्धिः तस्या अन्त-विनाश न-मा अण-वद । कलशाश्रयिण पुरुषस्य वृद्धिरतो न स्यात् । कामकुम्भो हि कामितकरः, तेनैवमुच्यते । नकार-भकारौ निषेधवाचकौ । एकनिषेधेऽर्थसिद्धौ द्वितीयनिषेधः "द्विर्वचः सुवच भवति" इति न्यायादवगन्तव्यः । लोकप्रधानत्वापेक्षया च निषेधद्वयं 'मो' 'न' करि^९ इत्यादि ॥ ८७ ॥

१ क-प्रती नास्त्रात्र पाठ गजादिको व्याख्यातान्तरक, किन्तु चतुर्दशस्वप्ननामप्राप्तक समष्टि ९३-तमस्याथस्य प्रारम्भे । २ 'नोमाचात्' इति क-पाठ । ३ 'किपि' इति ख-पाठ । ४ 'सद' इति ख-पाठ । ५ 'म' इति ख-पाठ । अर्थ १५

अथ पद्मसरः । (न मोद् रः ञान्ताः न) गो वर्तते । किम्भूत ? 'हाम्ताः' हकारोऽन्ते यस्य । एतावता सकारः । तेन असति-शोभते इति हाम्ताम् । एतावता सरः इति जातम् । अद्यानि-कमलानि श्रयतीति णिचि त्रिपि ततोपे अन्त्यस्वरादिलोपे । 'पदस्व' (सिद्ध० २-१-८९) इति जलोपे च 'अत्र' इति जातम् । 'अन्त्यव्यञ्जनस्व' (सिद्ध० ८-१-११) इति प्राकृते घकारस्यापि लोपे अम् इति स्थितम् । एतावता पद्माश्रित सर इत्यर्थः । किम्भूतम् ? मोदयति मोद्, एतन्निध न न । प्रकृतार्थे ङा निषेधा । हर्षकारकमेवेत्यर्थः ॥ ८८ ॥

अथ सागरः । (नम-ऊ-जलभ्यन्त-आनन्) नम नमन-सर्वत्र प्रमरण तेन ऊ-शो-भमान एवविधो जलभ्यन्तः-समुद्रः । अन्तश्चन्द्रः स्वरूपे । किम्भूतः ? 'दुनवु समृद्धौ' (सिद्ध० धा०) आङ्पूर्वं नद् । आनन्दयति-समृद्धिं प्रापयति सेवकान्, रत्नाकरत्वात् । विचि 'आनन्' इति सिद्धम् ॥ ८९ ॥

अथ विमानः । (नम ओ अ-र-र-अन्तः ऋणम्) अन्तश्चन्द्रेण 'पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्' निशान्त-गृहम् । "रः कामे तीक्ष्णे वैश्वानरे नरे" इत्येकाक्षर(सुधा० श्लो० ३६) वचनात् रो-नर न र' अर' । अरो-देवः । अरान्-देवान् हन्ति-गच्छति प्राप्नोति । देवाश्रितत्वात् अरहम्, एवविध अन्त-निशान्त अरहन्तम्, अमरविमानमित्यर्थः । तस्य सम्बुद्धौ हे अरहन्त ! त्व ऋण-दु ख नामय-पराकुरु । 'नम' इत्यन्तन्तर्भूतो णिगर्थः । 'ओ' इति 'हे' इत्यर्थः ॥ ९० ॥

(नः म-ऊन-र-अह-अन्त-गण) "मश्चन्द्रे (च) विधौ शिवे" इति (सुधा० श्लो० ३४) वचनात् मः-चन्द्रः तेन ऊत-कान्त मोत, चन्द्रकान्तमित्यर्थः । रः-अग्निः तत्तुल्य, तथा अह-दिन । अहः करोति णिजि किपि अह-सूर्य तद्वदन्त-स्वरूप यस्य, सूर्य कान्त इत्यर्थः । एतावता चन्द्रकान्ते बह्निवर्णसूर्यकान्तादीनि रत्नानि । उपलक्षणादन्या न्यपि रत्नानि ग्राह्याणि । तेषां गण-समूहोऽस्ति । 'क ग च ज (त द-प य वा प्रायो लुक्)' (सिद्ध० ८-१-१७७) इति गलुक् । 'पदयो सन्धिर्वा' (सिद्ध० ८-१-५) इति सन्धि । यथा चक्राज चक्रवाक । 'णिश्र सभाधौ' (सिद्ध० धा०) नेशति-समाधि करोति चित्त-स्वास्थ्य निर्मापयतीति डे न ॥ ९१ ॥

अथाग्नि । (नम ओ अज-रथ त्रि-अणम्) अज'-छागो रथो-वाहन यस्य स अज रथो-बह्नि त ज्येष्ठत्रयोऽणा शब्दा यस्य स', त्रिविधोऽग्निरिति कविसमयः । 'ओ' इति सम्बोधने । त नम-प्रणमेति स्वप्ताः १४ ॥ ९२ ॥

(नमो अरहन्ताण) न-ज्ञान । अरहन्ताणम्-अत्यजता पुरुषाणां उख भवति । 'उख ३० नखे'ति गत्यर्थो दण्डकधातु । 'ओखण ओग्' विचि सिद्धम् । अन्त्यव्यञ्जनलोपे ओ-

गतिर्भवतीत्यर्थः । गतिः सैव या सङ्गतिः । यथा “कुले हि जातो न करोति पापं” इत्यत्र कुलं तदेव यत् सत्कुलमिति ॥ ९३ ॥

(नं ओ तर हन् ! नां नः) हस अणति-श्रयति वाहनतया णिजि किपि हन् । ‘ओ’ इति सम्बोधने । हे हन् ।-हे सरस्वति । न-अस्माकं नं-ज्ञानं ता-शोभा च तर-देहि । वृधातुः दाने वर्तते (अन्यथा विपूर्वोऽपि दाने न प्रवर्तते) उपसर्गाणां धात्वर्थद्योतकत्वात् । ५ वृधातो दानार्थोऽस्तीति ॥ ९४ ॥

(नम् ओ अर अहम् अन्त ! ण) अन्तशब्देन (पदैक)देशे समुदायोपचारात् हेमन्त इति । अहम्-दिनं नमतीति नम-कृश हे हेमन्तऋतो ! त्वं नम-कृश दिनं अर-प्राप्नुहि । ‘ण’ अलङ्कारे । हेमन्ते दिनलघुता इति प्रसिद्धम् ॥ ९५ ॥

(नमः अरे हन्तानाम्) “रं तीक्ष्णे” इति (वि-वृग्-भुनाममालाया श्लो० १०१) १० वचनात् र-तीक्ष्णं उष्णमिति यावत् । न र अर-अतीक्ष्णः, शिशिर ऋतु इत्यर्थः, तस्मिन् अरे-शिशिरऋतावित्यर्थः । अपभ्रंशे इकार । ‘व्यत्ययोऽप्यासाम्’ इति व्यत्ययः स्याच्च । ह-जलं तस्मात् तन्यन्ते-विस्तारयन्ति हतानि-जलरूपाणि, पद्मानित्यर्थः । तेषां नमो नमन-कृशता भवति । शिशिरे हि कमलानि हिमेन शुष्यन्तीति प्रसिद्धम् ॥ ९६ ॥

(नम् उ सुरभ्र हन्ताम् ण) हकारोऽन्ते यस्य स हन्तः । सकार इत्यर्थः । तेन अस-१५ ति-शोभते हन्ताम् । एवविधो रभ्रशब्दः । पुनः किम्भूतः ? ‘उ’ ‘अ’ उकारेणासति-शो-भते उ अप् ‘अन्यव्यञ्जनस्य’ (सिद्ध० ८-१-११) इति पलोपः । उरह्(ह) इति शब्दः स सकारयुक्तः क्रियते तदा सुरह इति जातम् । कोऽर्थः ? सुरभि-यसन्तऋतु तमाचष्टे त्वाति इच्छति वा य पुरुषः स सुरभ्र णिजि तलोपे सिद्धम् । किप् लोपश्च । उ अरह् इत्यत्र अन्यव्यञ्जनलोपः । सुरभ्रशब्देन यसन्तस्तावक पुरुष इत्यर्थः । “ण प्रकटे २० निष्फले च” इति (सुधा० श्लो० २२) वचनात् ण-प्रकटं यथा स्यात् तथा नम् स्यात् नमतीति नम्-प्रह्वीभावः, उद्युक्तं सर्वकर्मणीत्यर्थः ॥ ९७ ॥

(न मोदः रः हन्तानः) “रं तीक्ष्णे” (वि-वृग्-भुनाममालाया श्लो० १०१) इति वचनात् । र-उष्णः, ग्रीष्मऋतुरित्यर्थः । किम्भूतः ? ह-जले अन्तः आनयतीति हन्तानः, ग्रीष्मे जलशोषः स्यादित्यर्थः । मोदयतीति मोदः । एवविधो न । ग्रीष्म (प्रायः) परिताप-२५ करत्वान्न मोदकृत् ॥ ९८ ॥

(नमोऽर हन्तानः) उ अरः । कोऽर्थः ? ऋत्वर ‘रह त्यागे’ (सिद्ध० धा०) रह्यते-त्यज्यते इति भावे उपप्रत्यये रो-निन्धः, न र अरः, उत्तम इत्यर्थः । ऋतुषु अर-उत्तमः ऋत्वरः, सर्वऋतुप्रधान इत्यर्थः । स क इति विशेषणद्वारेणाह-‘हन्तान’ ह-जलं तानयति-विस्तारयति हन्तानः । वर्षा ऋतुरित्यर्थः । किम्भूतः ? ‘नम’ नमति-प्रह्वीकरोति ३०

१ ‘प्रसिद्धि’ इति ख-पाठः । २ हेमेऽनेकार्थे (वा० १, श्लो० ११) अपि । ३ ‘यस्य’ इति सिद्ध० (८-४-४४०) ।

अथ पद्मसरः । (न मोद् रः ञान्ताः न) गो वर्तते । किम्भूतः ? 'हान्ताः' हकारोऽन्ते यस्य । एतावता सकारः । तेन असति-शोभते इति हान्ताम् । एतावता सरः इति जातम् । अद्यानि-कमलानि श्रयतीति णिचि किपि तलोपे अन्त्यस्वरादिलोपे । 'पदस्य' (सिद्ध० २-१-८९) इति जलोपे च 'अम्' इति जातम् । 'अन्त्यव्यञ्जनस्य' (सिद्ध० ८-१-११) इति प्राकृते नकारस्यापि लोपे अम् इति स्थितम् । एतावता पद्माश्रित सर इत्यर्थः । किम्भूतम् ? मोदयति मोद्, एवंविध न न । प्रकृतायें ह्रीं निषेधौ । हर्षकारकमेवेत्यर्थः ॥ ८८ ॥

अथ सागरः । (नम-ऊ-जलध्यन्त-आनन्) नम नमन-सर्वत्र प्रसरण तेन ऊ-शो-भमान एवविधो जलध्यन्तः-समुद्रः । अन्तश्च. स्वरूपे । किम्भूतः ? 'दुनदु समृद्धौ' (सिद्ध० धा०) आङ्पूर्वं नद् । आनन्दयति-समृद्धिं प्रापयति सेनकान्, रत्नाकरत्वात् । विचि 'आनन्' इति सिद्धम् ॥ ८९ ॥

अथ विमानः । (नम ओ अ-र-र-अन्त । ऋणम्) अन्तश्चन्द्रेण 'पदैकदेशे पदसमुदा-योपचारात्' निशान्त-गृहम् । "रः कामे तीक्ष्णे वैश्वानरे नरे" इत्येकाक्षर(सुधा० श्लो० ३६) वचनात् रो-नर न र' अरः । अरो-देवः । अरान्-देवान् हन्ति-गच्छति प्राप्नोति । देवाश्रितत्वात् अरहम्, एवविध अन्त-निशान्त अरहन्तम्, अमरविमानमित्यर्थः । तस्य सम्बुद्धौ हे अरहन्त ! त्व ऋण-दु.र नामय-पराकुरु । 'नम' इत्यत्रान्तर्भूतो णिगर्थः । 'ओ' इति 'हे' इत्यर्थे ॥ ९० ॥

(नः म-ऊन-र-अह-अन्त-गण) "मश्वन्द्रे (च) विधौ शिवे" इति (सुधा० श्लो० ३४) वचनात् म'-चन्द्र' तेन ऊत-कान्त मोत, चन्द्रकान्तमित्यर्थः । रः-अग्नि तत्तुल्य, तथा अह-दिन । अह' करोति णिजि किपि अहः-सूर्य. तद्वदन्तः-स्वरूप यस्य, सूर्य-कान्त इत्यर्थः । एतावता चन्द्रकान्ते बह्विवर्णसूर्यकान्तादीनि रत्नानि । उपलक्षणादन्या न्यपि रत्नानि ग्राह्याणि । तेषां गण-समूहोऽस्ति । 'क ग च ज (त द-प य वा प्रायो लुक्)' (सिद्ध० ८-१-१७७) इति गलुक् । 'पदयो सन्धिर्वा' (सिद्ध० ८-१-५) इति सन्धि । यथा चक्राव चक्रपाक । 'णिश समाधौ' (सिद्ध० धा०) नेशति-समाधिं करोति चित्त-स्वास्थ्य निर्मापयतीति डे न. ॥ ९१ ॥

अथान्नि । (नम ओ अज-रथ त्रि-अणम्) अज'-छागो रथो-वाहन यस्य स अज रथो-बद्धि त व्यण त्रयोऽणा शब्दा यस्य स, त्रिविधोऽन्निरिति कविसमयः । 'ओ' इति सम्बोधने । त नम-प्रणमेति स्वप्ताः १४ ॥ ९२ ॥

(नमो अरहन्ताण) न-ज्ञान । अरहन्ताणम्-अत्यजता पुरुषाणां उख भवति । 'उख १० नखे'ति गत्यर्थो दण्डकधातु । 'ओखण ओम्' विचि सिद्धम् । अन्त्यव्यञ्जनलोपे ओ-

गतिर्भवतीत्यर्थ । गतिः सैव या सद्गतिः । यथा “कुले हि जातो न करोति पापं” इत्यत्र कुल तदेव यत् सत्कुलमिति ॥ ९३ ॥

(न ओ तर हन् ! तां नः) हस अणति-श्रयति वाहनतया णिजि किपि हन् । ‘ओ’ इति सम्बोधने । हे हन् !-हे सरस्वति ! न-अस्माकं न-ज्ञानं ता-शोभा च तर-देहि । दधानुः दाने वर्तते (अन्यथा विपूर्वोऽपि दाने न प्रवर्तते) उपसर्गाणां धात्वर्थघोतकत्वात् । ५ दधातो दानार्थोऽस्तीति ॥ ९४ ॥

(नम् ओ अर अह् अन्त ! णं) अन्तशब्देन (पदैक)देशे समुदायोपचारात् हेमन्त इति । अहर्-दिनं नमतीति नम-कृश हे हेमन्तऋतो ! त्वं नम-कृश दिनं अर-प्राप्नुहि । ‘ण’ अलङ्कारे । हेमन्ते दिनलघुता इति प्रसिद्धम् ॥ ९५ ॥

(नमः अरे ह-तानाम्) “रं तीक्ष्णे” इति (वि-वशम्भुनाममालाया श्लो० १०१) १० वचनात् र-तीक्ष्णं उष्णमिति यावत् । न र अर-अतीक्ष्णः, शिशिर ऋतु इत्यर्थः, तस्मिन् अरे-शिशिरऋतावित्यर्थ । अपभ्रंजे इकार । ‘व्यत्ययोऽप्यासाम्’ इति व्यत्ययः स्याच्च । ह-जलं तस्मात् तन्यन्ते-विस्तारयन्ति हतानि-जलरुहाणि, पश्यानीत्यर्थ । तेषां नमो नमन-कृशता भवति । शिशिरे हि कमलानि हिमेन शुष्यन्तीति प्रसिद्धम् ॥ ९६ ॥

(नम् उ सुरभ् हान्तास् ण) हकारोऽन्ते यस्य स हान्तः । सकार इत्यर्थः । तेन अस-१५ ति-शोभते हान्तास् । एवविधो रभृशब्दः । पुनः किम्भूतः ? ‘उ’ ‘अ’ उकारेणासति-शोभते उ अप् ‘अन्यव्यञ्जनस्य’ (सिद्ध० ८-१-११) इति पलोपः । उरह्(ह) इति शब्दः स सकारयुक्तं क्रियते तदा सुरह इति जातम् । कोऽर्थः ? सुरभि-वसन्तऋतु तमाचष्टे स्तौति इच्छति वा यः पुरुषः स सुरभ् णिजि तलोपे सिद्धम् । किप् लोपश्च । उ अरह् इत्यत्र अन्यव्यञ्जनलोपः । सुरभृशब्देन वसन्तस्तावकं पुरुष इत्यर्थः । “णः प्रकटे १० निष्फले च” इति (सुधा० श्लो० २२) वचनात् ण-प्रकटं यथा स्यात् तथा नम् स्यात् नमतीति नम्-प्रह्वीभावः, उद्युक्तं सर्वकर्मणीत्यर्थः ॥ ९७ ॥

(न मोदः रः हा-हन्तानः) “रं तीक्ष्णे” (वि-व० श्लो० १०१) इति वचनात् । र-उष्णः, ग्रीष्मऋतुरित्यर्थः । किम्भूतः ? ह-जलं अन्तः आनयतीति हान्तान्, ग्रीष्मे जलशोषः स्यादित्यर्थः । मोदयतीति मोदः । एवविधो नः । ग्रीष्म (प्रायः) परित्याप-२५ करत्वान्न मोदकृत् ॥ ९८ ॥

(नमोऽरः हन्तानः) उ अरः । कोऽर्थः ? ऋत्वर ‘रह त्यागे’ (सिद्ध० धा०) रह्यते-त्यज्यते इति भावेऽप्रत्यये रो-निन्द्यः, न र अरः, उत्तम इत्यर्थः । ऋतुषु अर-उत्तमः ऋत्वरः, सर्वऋतुप्रधान इत्यर्थः । स क इति विशेषणद्वारेणाह-‘हन्तान्’ ह-जलं तानयति-विस्तारयति हन्तान् । वर्षा ऋतुरित्यर्थः । किम्भूतः ? ‘नमः’ नमति-प्रह्वीकरोति ३०

स्वोपमान् सर्वजनान् करोति अन्तर्भूतणिगर्थत्वात् नम् । मर्त्यव्यापारप्रवर्तक इत्यर्थः ॥९९॥

(नम अरता-ऽन्तः। न) 'अरहन्तः' आपो-जल । 'रह त्यागे' (सिद्ध० धा०) रहन्ति-
त्यजन्ति मुशन्तीति अरहो-मेघाः तस्य अन्तो-विनाशो यस्मात् स' अरहान्तो-धना-
त्यय, शरद् इत्यर्थः । हे अरहान्तः!-हे शरत्! त्व । न निषेधे । 'नम' इति क्रियापदम् । मा
५ नम-मा कृशीभव । शरदोऽतिरमणीयत्वादेवमुक्तिः ॥१००॥ इति षड ऋतव सम्पूर्णा ॥

अथ नव ग्रहा वर्ण्यन्ते । तत्र सूर्यचन्द्रौ पूर्वं, तत्रापि चन्द्रः प्रथम मिष्ठान्तत्रेदिना
मते । (नमोऽरभ त्राणम्) "र तीक्ष्ण" इति (विश्व० श्लो० १०१) वचनात् र-तीक्ष्ण,
न र अर, शीत इत्यर्थः । अरा-शीता भा-कान्तिः यस्य स अरभ-शीतगु त नमो-
ऽस्तु । चन्द्र किम्भूतः ? त्राण-शरण, सैर्नक्षत्राणा ग्रहाणा च नायकमित्यर्थः ॥ १०१ ॥

० अथ सूर्य । (नमो रभ ता-ऽऽ नम्) रा-तीक्ष्णा भा-कान्ति यस्य स रभ, सूर्य इत्यर्थः ।
रभाय-सूर्याय नम । 'व्यत्ययोऽप्यासाम्' (आसा) विभक्तीना व्यत्ययोऽपि स्यादिति वच-
नात् चतुर्थ्यर्थे द्वितीया । च पूर्वोक्तार्थसमुच्चये । किम्भूताय रभाय ? 'तानाय' । 'तकार-
स्तस्करे युद्धे' (सुधा० श्लो० २३) इत्येकाक्षरवचनात् ता-चौरा तेषा आ-समन्तात्
नो-बन्धन यस्मात् स तान तस्मै । सूर्योदये हि चौराणा बन्धन भवति ॥ १०२ ॥

५ अथ भौम । (न मौ अर! हन्ताऽऽन!) हे अर! । अर किम्भूतः ? 'आन' आका-
रस्य नो-बन्धो यत्र, एतावता आर-कुज । किम्भूतः ? 'हन्त' हो-जल तस्य अन्तो
यस्मात् स तथा, एवविधो न, जलदाता इत्यर्थः । किम्भूत सन् ? 'मौ' "मश्चन्द्रे (च)
विधौ शिवे" इति (सुधा० श्लो० ३४) वचनात् स-चन्द्र त अवति-प्राप्नोतीति किपि
मौः । चन्द्रयुक्तो हि भौमो वर्षाकाले वृष्टिद ॥ १०३ ॥

२० अथ बुध । (न मौजोरै० भ तान') मो-ब्रह्मा । स अवति-देवतात्वेन स्वामीभवति ।
किपि मौ । स्वाम्यर्थे अवधातु । ततो मौ-रोहिणीनक्षत्र, तस्मात् जायते इति मौजो-
बुध । "इयामाङ्गो रोहिणीसुत" इति (अभिधान० का० २, श्लो० ३१) वचनात् 'रिह'
रा-धन, तदेव भ-भवन, धनभवनमित्यर्थः, तत्र गत इति शेष । 'तान' ता-लक्ष्मीं
आनयतीति तान । एवविधो न ? किन्तु एवविध एवेति काकूत्स्या व्याख्येयम् । धन-
२५ भवनस्यो हि बुधो लक्ष्मीप्रद इति ज्योतिर्विद । रैशब्दस्य 'एत एत' (सिद्ध० ८-१-१४८)
'स्वराणा स्वरा.' (सिद्ध० ८-४-२३८) इतीकार ॥ १०४ ॥

अथ गुरुः । (नमः अद-ल-हन्ता आ-नः) "लश्चामृते" इति (सुधा० श्लो० ३९) वचनात्
लः-अमृतम्, अदनम् अदो-भोजनम्, अदे-भोजने ल-अमृत येषा ते अदला-देवा,
तान् हन्ति-गच्छति आचार्यतया प्राप्नोति अदलहन्ता-सुराचार्य, जीव इत्यर्थः । किम्भूत ।

‘आनः’ आ-समन्तात् नो-ज्ञानं यस्मात् स आनः-ज्ञानदाता । किम्भूतः सन् ? ‘नमः’ नो-बुद्धिः पञ्चम भवन तत्र ‘मदुद्-स्तुति-मोद-मद-स्वप्न-करन्ति-गतिषु’ मन्दते-गच्छति नमः उपत्यये सिद्धम् । लघे हि पञ्चमभवनस्यो गुरुर्ज्ञानदाता स्यादिति ॥ १०५ ॥

अथ शुक्रः । (नम उन्ध-ल-भं तानम्) ‘तान’ तकारस्य षोडशव्यञ्जनत्वात् तशब्देन षोडश उच्यन्ते । ‘अपी असी गत्यादानयोश्च’ (सिद्ध० धा०) इत्यत्र चानुकृष्टदीप्त्यर्थात् असूधातो किपि अस् इति रूपम् । असो-दीप्तयः, किरणा इति यावत् । तत ताः-षोडश असः-किरणाः तेषा नो-बन्धो योजना यस्य स तान-‘शुक्र’ । सन्धौ, दीर्घे ‘अन्यव्यञ्जनस्य’ (सिद्ध० ८-१-११) इति सलोपे प्राकृते रूपसिद्धि । व्यञ्जनैश्च सङ्ख्याप्रतिपादनं ग्रन्थप्रसिद्धम् । यदुक्त आरम्भसिद्धौ—

“विद्युन्मुख १ शूली २ शनि ३ केतू ४ ल्का ५ वज्र ६ कम्प ७ निर्घाता ८ ।
८ ५ ज ८ ढ १४ द १८ ध १९ फ २२ ज २३ भ २४ सङ्को रविपुरत उपग्रहा धिण्ये ॥१॥”
इत्यादि । “षोडशार्चिदैत्यगुरु” इति (अभिधान० का० २, श्लो० ३४) वचनात् तान-‘षोडशकिरण , शुक्र इति यावत् । त शुक्र नम, धातूनामनेकार्थत्वात् भजस्वेत्यर्थ । किम्भूत ? ऊ अरह । ‘उन्दैष क्लेदने’ (सिद्ध० धा०) उनन्ति-रोगैः क्लिन्नो भवति उन्दः तस्य । “लश्चामृते” इति (सुधा० श्लो० ३९) वचनात् ल-‘अमृत त भव-१५ तैः स्तभूर्तणिगर्थत्वात् ‘भूद् प्राप्नो’ () धातो प्रापयति डे रूप उन्दलभ तम्, रलयोरैक्यम् । रोगार्तस्य हि शुक्रोऽमृतदाता । सजीवनीविद्या शुक्रस्यैवेति तद्विद । अथवा “भश्चालिशुक्रयो” इति (सुधा० श्लो ३३) वचनात् भः-‘शुक्र । अरः-ग्रीष्मगामी चासौ भश्च अरभः त नम-सेवस्व । उ इति सम्बोधनम् । किम्भूतं भम् ? ‘तान’ शुभकार्याणि तानयति-विस्तारय(ती)ति तान’ तम् । शुक्रो हि ग्रीष्मगामी अनस्तमितः शुभः, शुभ-१० कार्याय भवति ॥ १०६ ॥

अथ शनिः । (नमोऽर हन्ता आनम्) “आर क्षितिमुतेऽर्कजे” इति विश्वप्रकाश- (स्वर्गे २२) उचनात् आर-शनि । ‘स्वराणां स्वरा’ (सिद्ध० ८-४-२३८) इति प्राकृते अर इति जातम् । अथवा अर कथम्भूत ? ‘आन’ अकारस्य नो-बन्धो यत्रेत्यनया व्युत्पत्त्या आर इति जातम् । आर-शनि नमोऽस्तु इत्युपहासनमस्कार । यतो हन्ता-२५ जनपीडक तस्मात् हे आर ! त्वा नमोऽस्तु इत्यर्थः ॥ १०७ ॥

अथ राहु । (नम उदरहः तानः) ‘उदरह’ उदरेण हीयते उदरहो-राहु । राहुस्तु उदरहीन, शिरोमात्ररूपत्वात्, तस्य । किम्भूत ? ‘नम’ ‘नशौच अदर्शने’ (सिद्ध० धा०) नश्यतीति डे न । एवविधो म-चन्द्रो यस्मात् स, उपलक्षणात् सूर्योऽपि ।

राहुस्तु चन्द्रसूयो ग्रस्यति(सते ?) इति राहोऽश्वघ्ननाशः । पुनः किंविशिष्टः ? 'तान' तो-
युद्धं तस्य नो-घ्नघो रचना यस्मात् स तथा । राहुसाधनापूर्वं (सूर्यशशिभ्यां) युद्धं
क्रियते इतीदं विशेषणं युक्तिमत् ॥ १०८ ॥

अथ केतुः । (न मा उदरह-त-ऋणम्) उदरहो-राहु । पूर्वम् व्याख्या । तस्य तः-
५ पुच्छं केतुः । "तकारस्तस्करे युद्धे क्रोडे पुच्छे च" (सुधा० श्लो० २३) इत्येकाक्षरवच-
नम् । केतुस्तु राहुपुच्छत्वेन ज्योतिर्विदा संमत । यतः- "तत्पुच्छे मधुहाया आपद्भुक्तं
विपक्षपरितापः" (नीलकण्ठ्यां ?) । अत्र तत्पुच्छ इति राहुपुच्छ, केतुरित्यर्थः । इति ताजिके ।
हे उदरह[त] ! त्वं ऋण-ऋणवदाचर । मा निषेधे । ऋण यथा दुःखदायि तथा केतु-
रपि उदितं सन् जनपीडाकर, तत् एवमुच्यते । त्वं मा ऋण । नकारोऽपि निषेधार्थः ।
१५ "द्विर्वज्रं सुवज्रं भवति" इति निषेधद्वयम् । विशेषेण निषेधाय इति ॥ १०९ ॥

अथ नव रसा वर्ण्यन्ते । तत्र पूर्वं शृङ्गाररसः । (नमोदरि ! हन्त अण) यथा
कश्चित् कामी कुपितकामिनीप्रसत्तिकृते वक्ति । हे नमोदरि !-हे कृणोदरि ! त्वं अण-
वद । हन्तेति कोमलामन्त्रणे । नम-नमत् कृश उदर यस्या सा नमोदरी-क्षामोदरी
तस्या सम्बोधनम् ॥ ११० ॥ 'इति नमस्कारप्रथमपदार्थाः ॥

१० १५० हर्षकुलगणिपादकृता ५० समयकलशस्य लघुशिष्येणालेखि(पत) ।

१ 'प्रसिद्ध' इति ख-पाठ । २ अवशिष्टरसाष्टकस्य व्याख्या न विद्यते तत्र को हेतुरिति विचार्यता विच-
क्षणे ।-३ 'इति श्रीपरमगुरुश्रीजिनमहागिरिकव्यसुरिशिष्यपण्डितविनयसमुद्रगुह्यराजपादुकाग्रसादासाविताभिगमनप-
ण्डितगुणरत्नमुनिना लिखितम् । श्री श्री शुभं भवतु' इति ख-पाठ ।

॥ एकाक्षरनाममाला ॥

श्रीवर्द्धमानमानम्य सर्वातिशयसुन्दरम् ।

‘एकाक्षरनाममाला’ कीर्तयामि यथाश्रुतम् ॥ १ ॥

५

अः पुल्लिङ्गः शार्ङ्गधारिण्यस्त्रुपार्थेऽन्ययः पुनः ।

विरश्वावाश्च पुल्लिङ्ग आ वाक्ये स्मरणेऽन्ययः ॥ २ ॥

आः सन्तापेऽन्यये कृध्यामन्ययोऽर्द्धतौ स्मृतौ ।

इः कामे पुल्लिङ्ग इ वाऽन्ययः कोपोक्तिखेदयोः ॥ ३ ॥

ईः पद्मायामन्ययस्त्वौ प्रत्यक्षे दुःखभावने ।

१०

प्रकोपे सन्निधौ चैव पुल्लिङ्ग उर्ध्वपञ्चजे ॥ ४ ॥

दोषोक्तौ मन्त्रणेऽन्यर्थे त्वन्ययस्त्व व्ययस्तथा ।

प्रश्ने चाङ्गीकृतौ रोपे पुल्लिङ्ग ऊस्तु रक्षणे ॥ ५ ॥

ऊमन्ययः प्रकोपोक्तौ प्रश्ने ऋदेवमातरि ।

अन्यय ऋ तु कुत्साया पचनेऽपि तथैव च ॥ ६ ॥

१५

ऋस्त्वजे दानवाञ्छाया लृथ स्याद् देवमातरि ।

लृवाराह्या भवेदेस्तु विष्णावैस्तु वृषपञ्चजे ॥ ७ ॥

ओरुर्ध्वलिङ्ग आहूताव्ययः स्यादनन्त औः ।

सम्बोधने चाव्यय औ परब्रह्मण्यमः शिवे ॥ ८ ॥

कः सूर्यमित्रवार्यमित्रह्मात्मयमकेकिपु ।

२०

प्रकाशवक्रयोश्चापि क नीरसुर(ख)मूर्धसु ॥ ९ ॥

कुर्भुकृत्सितशब्देषु पापीयसि निवारणे ।

ईपदर्थे च किशब्दः कुत्सने क्षेपप्रश्नयोः ॥ १० ॥

वितर्काश्चर्यनिन्दासु किशब्दः स्यात् कियानपि ।

खमिन्द्रियस्वर्गशून्यभूपाकाशसुखेषु च ॥ ११ ॥

१५

१ ‘शालिनम्’ इति ख-टि-पाठ । २ ‘यथाग्रमम्’ इति ख-टि-पाठ । ३ ‘पुल्लिङ्गनाम’ इति ख-पाठ ।
‘प्यष्टौ’ इति ख-पाठ । ४ ‘आन्यय’ इति ख-पाठ । ५ ‘ऽन्य उ र्वन्यय’ इति ख-पाठ । ६ ‘हृते’
‘ख-पाठ । ८ ‘ऋथ’ इति ख-पाठ । ९ ‘ऋवो’ इति ख-पाठ । १०-११ ‘ओ’ इति ख-पाठ ।

राहुस्तु चन्द्रसूर्या प्रत्यति(सते ?) इति राहोऽङ्गनाशः । पुनः किंविशिष्टः ? 'तान' तो-
युद्ध तस्य नो-घन्धो रचना यस्मात् स तथा । राहुसाधनापूर्व (सूर्यशशिभ्यां) युद्धं
क्रियते इतीदं विशेषण युक्तिमतः ॥ १०८ ॥

अथ केतुः । (न मा उदरह-त-ऋणम्) उदरहो-राहुः । पूर्ववद् व्याख्या । तस्य तः-
५ पुच्छ केतुः । "तकारस्तस्करे युद्धे क्रोडे पुच्छे च" (सुधा० श्लो० २३) इत्येकाक्षरवच-
नम् । केतुस्तु राहुपुच्छत्वेन ज्योतिर्विदा संमतः । यतः- "तत्पुच्छे मधुहाया आपद्भु-
विपक्षपरिताप" (नीलकण्ठ्या ?) । अत्र तत्पुच्छ इति राहुपुच्छ, केतुरित्यर्थः इति ताजिके ।
हे उदरह[त] । त्व ऋण-ऋणवदाचर । मा निषेधे । ऋण यथा तु सदायि तथा केतु-
रपि उदितः सन् जनपीडाकर, तत एवमुच्यते । त्वं मा ऋण । नकारोऽपि निषेधार्थः ।
१५ "द्विर्वज्रं सुवज्रं भवति" इति निषेधद्वयम् । विशेषेण निषेधाय इति ॥ १०९ ॥

अथ नय रसा वर्ण्यन्ते । तत्र पूर्वं शृङ्गाररसः । (नमोदरि ! हन्त अण) यथा
कश्चित् कामी कुपितकामिनीप्रसत्तिकृते वक्ति । हे नमोदरि !-हे कृशोदरि ! त्व अण-
वद । हन्तेति कोमलामन्त्रणे । नम-नमत् कृश उदर यस्या सा नमोदरी-क्षामोदरी
तस्या सम्बोधनम् ॥ ११० ॥ 'इति नमस्कारप्रथमपदार्थाः ॥

१० ५० हर्षकुलगणिपादकृताः ५० समयकलदास्य लघुशिष्येणालेखि(पत) ।

१ 'प्रसिद्ध' इति ख-पाठ । २ अवशिष्टरसाष्टकस्य व्याख्या न विद्यते तत्र को हेतुरिति निवार्यतां विच-
क्षणैः ।-३ 'इति श्रीपरमगुरुश्रीजिनसाणिक्यसूरिशिष्यपण्डितजिनयसमुद्रगुरुराजपादुकाप्रसादासाविताधिगमनप-
ण्डितगुणरत्नमुनिना लिखितम् । श्री श्री शुभं सवतु' इति ख-पाठ ।

धस्तु चित्रेऽश्ववारं च धीर्बुद्धाविपुधावपि ।
 गुह्यकेशे विरञ्चौ धा तथा धूर्मारकम्पयोः ॥ २६ ॥
 द्युते धुरा कम्पने च नो बुद्धौ ज्ञानबन्धयोः ।
 अस्मानसम्भ्यमस्माकमेपा स्थाने भवेच्च नः ॥ २७ ॥
 निपेधार्थेऽव्ययो नो च नकारस्तु नरस्तु ना ।
 निः श्रुते नेतरि ख्यातौ नुः स्तुतावव्ययस्तु नौ ॥ २८ ॥
 निः स्यात् क्षये च नित्यार्थे भृशार्थाश्रयराशिषु ।
 कौशले बन्धने मोक्षे सशये दानकर्मणि ॥ २९ ॥
 अधोभावोपरमयोः सन्निधानेऽव्ययो मतः ।
 नुः प्रश्ने च वितर्के च विकल्पेऽनुशयेऽव्ययः ॥ ३० ॥
 तरण्या नौस्तथा ख्यातः पः पाने पवने पयि ।
 प्रांढे च वर्णके पथ पा पातरि तथा श्रुते ॥ ३१ ॥
 फकारो निष्फले जल्पे पुष्करे भयरक्षणे ।
 झञ्झावाते फले फेने फूत्कारे फृस्तथोदितः ॥ ३२ ॥
 वकारो वरुणे पथे कलहे विगतौ तथा ।
 भथालिशुकयोर्भावे भथ दीप्तौ भये च भीः ॥ ३३ ॥
 भ विण्ये भूर्धुवि स्थाने मथन्द्रे तु विधौ शिवे ।
 मौलौ च बन्धने मूः स्यात् मा माने वारणेऽव्ययः ॥ ३४ ॥
 असच्छब्दे द्वितीयाया मा च पठ्या च मे पुनः ।
 मा मातरि तथा लक्ष्म्या यस्तु वाते यमेऽपि च ॥ ३५ ॥
 धातर्यपि पशौ य स्यात् या याने यातरि श्रियाम् ।
 खद्वाङ्गेऽपि च रः कामे तीक्ष्णे वैश्वानरे नरे ॥ ३६ ॥
 रामे वज्रे च शब्दे स्यात् रा द्रव्ये कनके पुनः ।
 आश्रये नीरदे च स्यात् रुः सूर्ये रक्षणेऽपि च ॥ ३७ ॥
 मये शब्दे च री भ्रान्तौ लकारश्चलने पुनः ।
 ला दाने लृश्च लवने लश्च लौश्च विडौजसि ॥ ३८ ॥
 लश्वामृते दिशाया च लीः श्लेपे वलये तथा ।
 वो वाते वरुणे रुद्रे सान्त्वने वाऽव्ययः पुनः ॥ ३९ ॥

५

१०

१५

२०

२५

१ 'नु स्तुतौ च प्रकीर्तित' इति ख-पाठ । २ 'क्षेपे' इति ख-पाठ । ३ 'दातुकर्मणि' इति ख-पाठ ।
 ४ 'क फा वाते' इति ख-पाठ । ५ 'व कुम्भे वरुणे' इति ख-पाठ । ६ 'व' इति ख-पाठ । ७ 'मारणे'
 इति ख-पाठ । ८ 'यश्च घातरि सूर्ये स्यात्' इति ख-पाठ । ९ 'लृश्च' इति ख-पाठ । १० 'वाच्ययः'
 इति ख-पाठ ।
 अर्थ १६

सविदि शून्यस्रण्डे च वर्तते स्वध आस्करे ।

गो गन्धर्व गणेशे च गीते ग गध गातरि ॥ १२ ॥

गौर्याणीषाणभूरधिमवज्रसर्गाक्षिवारिण ।

दिशि धेनौ श्रुतधर्या गणेशे वाऽपि गौः स्मृतः ॥ १३ ॥

धुः कुम्भे हनने घोपान्तर्भीरकिङ्किणीष्वपि ।

ढो विषये भैरवे च चस्तरौ चन्द्रचोरयोः ॥ १४ ॥

धुधकोरे समारयातश्चकारः पुनरव्यय ।

अन्योन्यार्थे विकल्पार्थे समासे पादपूरणे ॥ १५ ॥

पक्षान्तरे समूहार्थे हेतावधृतावपि ।

अन्वान्ध(च)ये तथा तुल्ययोगिताया च कीर्तितः ॥ १६ ॥

छः छयं छेदके रयातस्तथा सगरणे भवेत् ।

उ च छन्दसि तडिति निर्मले च तथा स्मृतः ॥ १७ ॥

जध जेतरी जनने विगते जिस्तु जेतरी ।

जूर्विहायसि जवने पिशाच्या विगतेऽपि च ॥ १८ ॥

झो नक्त गायने नष्टे धर्धरधनिनामनि ।

चारुनाक्चोरयोर्धस्तु व्यूहिते गृहरूपके ॥ १९ ॥

टः पृथिव्या ध्वनौ वायौ करङ्के ट पुनर्युवि ।

चकोरेऽन्दे तथा ठस्तु धेष्टे शून्ये बृहद्धनौ ॥ २० ॥

चन्द्रस्य मण्डले रूद्रेऽथो धृपाङ्गे धनावपि ।

धन्दिबृन्दे तथा डः स्यात् यामिनीपतिमण्डले ॥ २१ ॥

ढो ढकाया समाख्यातस्तथा ढा निर्गुणे धनौ ।

णः प्रकटे निष्फले च प्रस्तुते ज्ञानबन्धयोः ॥ २२ ॥

तकारस्तस्करे युद्धे क्रोडे पुच्छे च ता श्रियाम् ।

तुः स्यात् पूर्वे निवृत्तौ च पूर्वसादवधारणे ॥ २३ ॥

विलक्षणे विकल्पार्थे यो भवेद् भयरक्षणे ।

भूधरे च तथा भारे दो दाने दायकेऽपि च ॥ २४ ॥

दाने दातरि दा केचिद् विदुर्दा छेदबन्धयोः ।

द कलत्र तथा ध च धीरे च धनदे धने ॥ २५ ॥

१ 'चापि' इति ख-पाठ । २ 'व' इति ख-पाठ । ३ 'चैव' इति क-पाठ । ४ 'यूहने' इति ख-पाठ । ५ 'धे' इति ख-पाठ । ६ 'रुद्धे' इति ख-पाठ । ७ 'वध' इति ख-पाठ । ८ 'धने' इति ख-पाठ ।

श्रीविश्वशम्भुप्रणीता ॥ एकाक्षरनाममालिका ॥

—८१०२९—

ध्यात्वा नत्वा निरीक्ष्यान्तःकरणे कर्मसाक्षिणि । क्रियते नूतना नाममालैकाक्षरवाचिका ॥ १ ॥
यतयो वे पर पार शब्दाम्भोधेर्गता यतः । एषा तेषामतो मान्या महाभावमनीषिणाम् ॥ २ ॥
स्वमेवार्थं स्वय रान्ति यतोऽकारादयः खराः । खराभावे ककारादि व्यञ्जन व्यर्थमेव हि ॥ ३ ॥ ५
न क्षरत्यक्षर तेन खर एव तदुच्यते । व्यञ्जनानि खराश्चैव वर्णशब्देन वर्णिताः ॥ ४ ॥
अः शिवे केशवे वायौ ब्रह्मचन्द्राग्निभैरुषु । आः स्वयम्भूस्तथोक्ते स्यादव्यय कोपपीडयोः ॥ ५ ॥
एषामपत्ये कामे स्याद् इः सम्बोधनकोपयोः । इः कुत्सार्थेऽपि कामेऽपि निषेधे नयनभ्रमे ॥ ६ ॥
ईः रमा मदिरामोहे महानन्दे शिरोभ्रमे । स्त्रीलिङ्गोऽप्यमुणाद्यन्तो नान्तोऽस्माहोपन ह्युपः ॥ ७ ॥
ईयौ योऽत्र जसा रूप स्यादमा रूपमीज् शसि । ईशब्दो द्रव्यपर्यायेऽव्यय वृद्धैः प्रदर्शितम् ॥ ८ ॥ १०
उशब्दः शङ्करे तोये तोयधौ धरणीधरे । अवसाने वितर्केऽपि वचनावसरेऽव्ययम् ॥ ९ ॥
एतदर्थे निषेधेऽपि निर्णायो दीर्घ ऊरपि । ऊं मान्तमव्यय कोपे स्वाथेऽप्यु च प्रकीर्तितः ॥ १० ॥
रक्षार्थवाचकावेतौ व्याख्यातौ लघुदीर्घकौ । ऋशब्दः पावके सूर्ये धर्मे दाने धने पुमान् ॥ ११ ॥
आ अरौ अर एतानि अर चारौ च ऋन् शसि । ऋदीर्घो देवमाता स्याद् ऋभवस्तेन ते सुराः १२
स्त्रीलिङ्गोऽय धने बहौ वासवे वरुणालये । ऋ रौ रौ रूपमेतस्य सन्धिसामान्यसाधनम् ॥ १३ ॥ १५
लृहृस्वौ लघुसवादे शक्तौ सैपिपि मातरि । लृहृक्षरेऽपि लृ क्लीबे दीर्घलृदेवमातरि ॥ १४ ॥
घाराद्या वर्तते दीर्घः सौदामिन्यामिद द्वयम् । सपे भ्रमे तथा तत्रे लृहृद्वयं लुकि वर्तते ॥ १५ ॥
केऽपि दीर्घ न मन्यन्तेऽनुकृतौ मन्यते परे । कामसम्बोधने स्यादे तत् ए ब्रह्म केतले ॥ १६ ॥
एशब्देनोदिता चण्डी गोचरी गोपनेऽव्ययम् । ऐ स्वर्णेऽपि च पुल्लिङ्गः शम्भुश्रीपतिवायुषु १७
सारदाया खरे सूर्ये मूर्च्छायाभैरपि स्मृतः । ओशब्दो रक्षणे शेषे स्रजे पुंसि श्रुतावपि ॥ १८ ॥ २०
औः समुद्रे जलेऽनन्ते पीडने पुसि भाषणे । अ मान्तो ब्रह्मसवादे परब्रह्मप्रवाचकः ॥ १९ ॥
व्यसने व्याधिते व्याधौ ज्ञानविज्ञानवन्दने । अः सान्तः शङ्करे सूर्ये दानादानप्रदीप्तिषु ॥ २० ॥
सत्ताया क्षेपणे 'खेदे तथाऽऽश्चर्ये च निन्दके । को ब्रह्मात्मप्रकाशार्ककेकिवायुयमाग्निषु ॥ २१ ॥
क मौलिसुरतोयेषु कशब्दः सर्वलिङ्गकः । सर्वनामगणोक्तो यस्तस्य रूप त्रिलिङ्गकम् ॥ २२ ॥
कु स्त्रिया भुवि कुत्सायामव्यय कु प्रकीर्तितम् । कः का कि शब्दयोर्मान्तः क कान्तौ कामवाचकम् २५
वाच्यलिङ्गः 'खशब्दोऽर्के वितर्के व्योम्नि वेदने । अश्रनिन्दानृपक्षेपसुखशून्येन्द्रिये दिवि ॥ २४ ॥

१ पुन कर्मसाक्षिणमिति विमलिविपरिणाम । कर्मसाक्षिणो भगवतोऽधिष्ठानभूतस्य अत्र करणस्याधिष्ठातृमा
हात्स्यादेव कर्मसाक्षिण्यं ज्ञापयितुमश्र सप्तमी । तेन च तदधिष्ठातृप्रेरणाबलदेव मया नूतना नाममाला कल्प्यत इति
भाव । उक्तं च—“शब्दाम्भोधिर्यतोऽनन्तं कुतोऽप्यगमदव्यायाद् । सरस्वत्या प्रसादेन कविविधाति यत्पदम् ॥
प्रसिद्धमप्रसिद्धं वा तत्प्रमाणं च साधय ॥” इति । २ ख—‘सानुषु’ । ३ ख—‘सर्वपिमातरि’ । ४ ख—‘ते तथा’ ।
५ क—‘स्वेदे’ ।

पदार्थ उपमाने च विरूपे च समुच्चये ।
 विः श्रेष्ठेऽस्तीति नानार्थे वै हेतौ पादपूरणे ॥ ४० ॥
 द्वितीयायाश्चतुर्थ्याश्च पठ्या युष्मद्भुत्वके ।
 चथासा तु विभक्तीना द्वित्वे वा कथितो बुधे ॥ ४१ ॥
 ५ आकाशे विहगे विश्वे च श्रेयसि मुनेऽप्ययः ।
 शैवा तु शान्ते च सांलाया शीः शये हिमनेऽपि च ॥ ४२ ॥
 श्रुथन्द्रे पः सदारः स्यात् तथेष्टे प्रसवे तु पूः ।
 सः सूर्ये च परोक्षे च स शैक्वा वाऽप्ययस्तु सः ॥ ४३ ॥
 सद्गार्थे शोभनार्थे च प्रकृष्टार्थसमर्थयोः ।
 १० प्रथमान्तर्वद स्याने स्मृतौ लक्ष्म्यां च सोच्यते ॥ ४४ ॥
 हः शूलिनि करे नीरे, क्रोधगर्मप्रभाषणे ।
 निवासेऽथाव्ययो हः स्यात् समुद्धौ पादपूरणे ॥ ४५ ॥
 अव्ययो हा स्मृतः शोके तथा दुःखविपादयोः ।
 हि हेतौ पादपूर्तौ च विशेषे चावधारणे ॥ ४६ ॥
 १५ स्फुटे दानेऽथाव्ययो ही दुःखहेतौ च विषये ।
 विपादे चाव्ययो ह त्वनुनये कोपमापणे ॥ ४७ ॥
 ह्रमव्ययः परिग्रहे वितर्के वचने तु हौ ।
 हे कृत्साया तथा हे तु हेतौ सम्बोधने तु हौ ॥ ४८ ॥
 राक्षसे क्षत्तया क्षेत्रे शब्दा ये ब्रह्मरादयः ।
 २० खरान्ता व्यञ्जनान्ताश्च ज्ञेया ग्रन्थान्तरात् तु ते ॥ ४९ ॥
 मलधारिगच्छमर्तुः, सूरः श्रीराजशेखरस्य गुरोः ।
 शिष्यः सुधाकलश इत्येकाक्षरमालिकामतनोत् ॥ ५० ॥ (आर्षा)

१ 'एवाय' इति ख-पाठ । २ 'विधे' इति ख-पाठ । ३ 'शस्तु' इति ख-पाठ । ४ 'राक्षसा' इति
 क-पाठ । ५ 'सङ्कोचेऽयस्तु सम्' इति ख-पाठ । ६ 'क्षदः' इति ख-पाठ । ७ 'कोधे' इति ख-पाठ ।
 ८ 'तु नये काये च भाषणे' इति ख-पाठ । ९ 'हेतौ हूतौ' इति ख-पाठ ।

त्रणे वा पुंसि ङं प्राहुः क्षुद्रजन्तौ वृथोदिते । मुस्तापत्रे करे ङी स्त्री ङोरोदन्तोऽन्त्यजे नरि ॥५४॥
 ङो ढका निर्गुणे लास्ये गोमुखे ङ नपुसके । ङीर्वा शुनी समाख्याता पक्षिमेदे स्त्रिया ङि वा ५५
 प्रहारे चायुधे ङः स्याद् धाते ङोऽपाठि पण्डितैः । श्वापदे दुर्जने मूढे वाद्यभेदे ङ उच्यते ॥५६॥
 कर्णभेदेऽप्यतिस्पृहे गुदवातध्वनौ च ङुः । प्राभृते वेदनाया ङा ङः स्वभावे विमत्सरे ॥५७॥
 णो निर्गुणे जपे योग्ये दृष्टे क्रोडे च तस्करे । पशुपुच्छे स्त्रीया णा स्त्री बृहन्माने च णुः पुमान् ॥ ५८
 सम्प्रत्यये तथा स्वार्थे णः कोणे चैकचक्षुषि । क्षीरे रणे घने धान्ये णीः पुमान् णीर्णियौ णियः ॥
 समे खरे चये चौरे रणे णिशोभयात्मकः । तः श्रेते निष्फले शौन्तौ पौनःपुन्येऽव्ययं च तु ॥
 रङ्गे रामे तुलादण्डे भीते तूर्यध्वनौ च ता । पूजायां तिः स्त्रिया तोके मतौ माने महाघने ॥६१॥
 अविलम्बे जले ह्रीवे तः स्त्रनौ तन्तुवायके । तौ च तौरे तदर्थेऽस्ति तोऽवसाने वयत्यपि ॥६२॥
 तौः तायौ ताय इत्येष रूप स्त्रीपुसयोरपि । ह्रस्वदीर्घौ तु भूमेदे प्रश्ने धान्येऽव्ययं द्वयम् ॥ ६३ ॥ १०
 यो मिथ्यावाचके श्रान्ते शोकेऽथारब्धवस्तुनि । निमये चाय गम्भीरे स्तोकार्थे पुनपुसकम् ॥६४॥
 मरुदेशे प्रदेशेऽपि याऽऽऽन्तश्चलनोपपत्ति । देवकृते कपाये स्त्री दृढे परिवृढेऽपि या ॥ ६५ ॥
 धुः पुंसि पर्वते द्रोणे त्रणे धुर्निन्दिते पुमान् । निष्ठीवने बले भूते याऽऽऽन्तो भोजने सुवि ॥६६॥
 ङो दाने पूजने क्षीणे दान्ते शौण्डे च पालके । देवे दीप्तौ दुरावर्षे दीर्घदृशके ॥ ६७ ॥
 दयाया दमने दीने दन्दश्लेकेऽपि ङः स्मृतः । वधे च बन्धने बोधे बाले बीजे बलोदिते ॥६८॥ १५
 विदोषेऽपि पुमानेप चालने जीवरे वरे । दाऽऽऽन्तो दिवि गङ्गाया कुले काले कृते च दा ॥६९॥
 उपमाया च नैवेद्ये निर्नाथा वनिता च दा । दै स्त्रिया देवकन्याया दीनन्तो देवतर्पणे ॥ ७० ॥
 धो विधाता धनं धर्मो धो गुह्ये गुह्येश्वरे । धश्चाश्वाधारभूतेऽपि बहौ वा देवधार्यके ॥ ७१ ॥
 देशभेदे भूते मीतेऽधस्तथोपरि वर्तते । ध च पण्डे च पारुष्ये धूर्वध्या धुरि च स्मृतः ॥ ७२ ॥
 भारे धेनौ च धाऽऽदिष्टा धीर्बुद्धौ धातुवत् स्त्रियाम् । ध्याने धेनौ धराया च धैरैदन्तः पुमानयम् ॥ ७३ ॥
 धृतौ पत्यावपि प्रोक्तो धुध धूर्तोऽतिघृष्टकः । वचने ध च तत् सेना धा स्त्रिया च तथाऽधिके ७४
 धिः संमये मुधावाधौ लोहं चोरेऽपि चेप्यते । धोशब्दः केनिपातेऽप्यु प्राहुः पदविचक्षणाः ७५
 नो नरे च सनायेऽपि नोऽनर्थेऽपि ग्रंथयते । नृशब्दोऽपि नरे नाथे ना नरो नर इत्यपि ॥७६॥
 ननो इति निपातौ द्वौ नू दीर्घोऽपि तथोदितः । पूच्छाया नु वितर्के निर्निनिशब्दौ तथाऽव्ययम् ॥
 नीबन्तो लक्ष्मवाच्यः स्यान्निर्नेतरि नियौ नियः । नुः स्तुतौ दीर्घह्रस्वः स्त्री नूनौश्च तरणौ स्त्रियाम् ७८ १५
 नृशब्दः पातके पुंसि वायौ ह्रीवे नु वारिणि । न ब्रह्मणि तथाऽनन्ते सानन्दे न च नन्दने ७९
 पः स्वर्गे शोषणे बहौ पाताले वरुणेऽनिले । परित्राणे श्ले श्लेवे निपाते(नि) पङ्कसङ्कुले ॥ ८० ॥
 उच्चदेशे स्थले पं स्यात् पूः पवित्रे पुवौ पुवः । पूः पृथिव्या वधूवत् स्यात् पौरपि स्त्री यथा च नौः ८१
 पाऽऽवन्तः पी च पा लक्ष्मीपर्यायौ धातुवच पाः । पाशब्दार्थे पुमानेप पद्या पः पोस्तथा च पाम् ॥

- अवसानेऽप्यवर्गेऽपि परब्रह्मण्यपीरितः । गस्तु मातरि गन्धर्वं शब्दसङ्गीतयोरपि ॥ २५ ॥
 गौर्गणेशपशुस्वर्गवज्राशामूदकेऽक्षिणि । वाण्या किरणवाणस्ते पुलिङ्गोऽप्यमुदीरितः ॥ २६ ॥
 आपन्तो गाऽपनीचाची गैः पुमान् शब्दगीतयोः । इरन्तो गीर्गिरा वाण्या धातुवद् गात्र गायकः ॥
 मारणे मरणे धाते घण्टाया किङ्किणीरवे । शक्ता मर्मरवे देवे घो मंत्रेऽन्यार्थवाचकः ॥ २८ ॥
 ५ पुण्ये प्रवाहे पारण्डे घ च घोरे शु रारवे । धिरिदन्तो धृते दीर्घा घाऽऽवन्तो भूमिवाचकः २९
 ङः शून्ये दानयोऽञ्जया निन्दायामाधिसादरे । सां दामिन्या नदे ध्ये सिन्धौ तटिङ्गवाचकः ॥ ३० ॥
 चः पुसि चेतने चन्द्रे चारेऽर्हा चारुदर्शने । इदन्तश्चिः स्त्रिया शुद्धा ज्ञाने चारे च पावके ॥ ३१ ॥
 घाऽऽन्याचयसमाहारेतरतरसमुचये । समासा(ना?)र्वेऽप्यय चायमावन्तश्चा टिवि स्मृत ॥ ३२ ॥
 छः ध्ये सोमनर्मल्ये छेदे स्वच्छे च घ्रातरि । छन्दानुवर्तिनि प्रोक्तञ्छाऽऽवन्तो निम्नगागिरोः ३३
 १० छोऽस्त्रिया लोहघाराया छोऽस्ति पुसि परस्वये । वानरे हरिणे छागे छिः पुसि प्रोच्यते छले ३४
 जो जेता ज च जीवेऽपि जुर्वेगे नभसि सके । जायाजनन्योर्जाऽऽवन्तः शय्यायामपि जारके ३५
 स्त्रिया जूर्गतिवाची स्याज्जापे शापेऽपि जिः पुमान् । ह्यो दीर्घोऽपि जृशब्दो जराया दुर्गतावपि ३६
 जी रेफान्तस्तदर्थ स्त्री जूर्जुया जुज इत्यपि । प्रादुर्भावे जवे जः स्याद् दाम्पत्ये ज च जन्मनि ३७
 झशब्दः स्वपतौ शून्ये तयोर्धक्षेपणेऽपि झः । विनष्टे विचरे भृङ्गे स्त्रिया ज्ञा तडिति स्मृता ३८
 १५ घने च धुवने झ स्यादेकान्ते सङ्गते च झम् । स्रवद्रव्ये भगे भोगे विलासे सुन्दरी च ज्ञा ॥ ३९ ॥
 अरुसाद्दर्शने शोके मूढास्त्रमोचने च झु । झ इदन्तः स्त्रीलिङ्गो झिः सर्वधातुष्वनौ च स्त्रीः ४०
 झीक्षिरौ क्षिर इत्येव रूप हानौ ज्ञार्यकः । जो ज्ञाने गायनेऽज्ञाने धर्घरघ्निते च जः ॥ ४१ ॥
 जोऽर्धेन्दुमण्डले मन्त्रे वाच्याज्ञा विन्मुनीन्दुजा । निपेधे चञ्चले जुः स्यान्निर्माणे जीरिति ध्वनिः ॥
 टः स्थिरे ताडने त्रासे विश्वासेऽश्वे च पुष्ययम् । टाऽऽवन्तो घटिकावाची पृथिव्या ट करङ्के ॥
 २० भूपायां च मणौ मेद्रे दुः स्याद् भ्रष्टे टि पक्षिणि । पारस्त्र्ये दिशब्दोऽस्ति फटाया टा जटास्त्रि ॥
 मुद्रोर्मिमहिलासु स्त्री टीवन्तः पटहेऽपि टम् । ठो महेशे महामन्त्रे मन्त्रिभूपाधिताण्डवे ॥ ४५ ॥
 आसने शयने शून्ये तथाऽऽकाशे जलाशये । घटे चक्रे च मुद्राया कुण्डले भागवत्कवे ॥ ४६ ॥
 'ठीवन्तो मत्स्यसङ्घाते ठावन्तः कर्णकोटरे । विलये विजये देवसेवने दुः 'प्रियापिते' ॥ ४७ ॥
 नरोच्छन्नकुचे काश्या दुः स्त्री कृमिमरोदने । ठेरेदन्तो वृथाहास्ये ध्ये ठौर्ना श्रुतौ स्त्रियाम् ॥ ४८ ॥
 २५ धञ्चके वेपकारे ठु ठु विन्दौ जलबुद्बुदे । ठञ्चन्देऽन्येऽपि शब्दार्थास्तेनाय ठेति विस्मृतः ॥ ४९ ॥
 डो भयङ्करनादेषु चन्द्रे चञ्चल्योपिति । जिह्वाया कुण्डलिन्या डा चण्डिकाभूतनाथयोः ॥ ५० ॥
 धातुवद् डूश्च हिंसाया वधे क्षेपे च डौर्द्वयोः । डूर्डुवौ डुव इत्येव डौर्डावात्परस्य च ॥ ५१ ॥
 भ्रान्ते सर्ववधे बाले बलहीने वृथाकुले । पुसि डुर्व्यर्थवाचाले सर्पे शापे च डू स्त्रियाम् ॥ ५२ ॥
 कालक्षेपे तथा दण्डे डी' पुसि व्योमगामिनि । उत्पाते राजकीये डः फेने दानेऽल्परोदने ॥ ५३ ॥

१ ख-‘छतौ’ । २ क-‘वाम्बायां’ । ३ क-‘सर्वे सिद्धौ’ । ४ ख-‘नवे ज स्यादपत्ये’ । ५ ख-‘भाते विलासा’ । ६ क-‘शरार्थक’ । ७ ख-‘दाने’ । ८ ख-‘विश्वासे चैव’ । ९ क-‘टाऽऽवन्तः’ । १० क-‘टाऽऽवन्तो’ । ११ ख-‘प्रियापिते’ । १२ ख-‘सन्ध्यास्ते नोच्यन्ते’ । १३ ख-‘सर्वभू’ ।

प्रणे वा पुंसि डं प्राहुः क्षुद्रजन्तौ वृथोदिते । मुस्तापत्रे करे डी स्त्री डोरोदन्तोऽन्त्यजे नरि ॥५४॥
 ढो ढका निर्गुणे लास्ये गोमुखे ढं नपुसके । ढीर्पां शुनी समारयाता पक्षिमेदे स्त्रियां ढि वा ५५
 प्रहारे चापुधे ढः स्याद् धाते ढोऽपाठि पण्डितैः । थापदे दुर्जने मूढे बाधभेदे ढ उच्यते ॥५६॥
 कर्णभेदेऽप्यतिस्यूले गुदवातघ्नौ च ढुः । प्राभृते वेदनायां ढा ढः स्वभावे विमत्सरे ॥५७॥
 णो निर्गुणे जपे योग्ये दुष्टे क्रोडे च तस्करे । पशुपुच्छे स्त्रीया णा स्त्री बृहन्माने च णुः पुमान् ॥ ५८
 सम्प्रत्यये तथा स्वार्ये णः कोणे चैकचक्षुषि । क्षीरे रणे घने धान्ये णीः पुमान् णीर्णियौ णिषः ॥
 समे खरे चये चौरं रणे णिश्रोमयात्मकः । तः प्रेते निष्फले शान्तौ पौनःपुन्येऽन्यत्र च तु ॥
 रङ्गे रागे तुलादण्डे भीते तूर्यघ्नौ च ता । पूजाया तिः स्त्रिया लोके मतौ माने महाघने ॥६१॥
 अविलम्बे जले ह्रीवे तः घ्नौ तन्तुवायके । तौ च तौरे तदर्थेऽस्ति तोऽनसाने वयत्यपि ॥६२॥
 तौः तायौ ताय इत्येव रूप स्त्रीपुसयोरपि । ह्रस्वदीवौ तु भूमेदे प्रश्ने धान्येऽन्यत्र द्वयम् ॥ ६३ ॥ १०
 थो मिथ्यावाचके श्रान्ते शोकेऽथारब्धस्तुति । निमग्रे चाथ गम्भीरे स्तोकार्ये पुनपुसकम् ॥६४॥
 मरुदेशे प्रदेशेऽपि याऽऽनन्तश्छलयोपिति । देवकूटे कपाये स्त्री दृढे परिदृढेऽपि या ॥ ६५ ॥
 धुः पुसि पर्वते द्रोणे प्रणे युनिन्दिते पुमान् । निष्ठीवने बले भूते याऽऽनन्तो भोजने छवि ॥६६॥
 द्यो दाने पूजने क्षीणे दान्ते शौण्डे च पालके । देवे दीप्तौ दुराधर्मे दोर्ध्वजे दीर्घदर्शके ॥ ६७ ॥
 दयाया दमने दीने दन्दशूकेऽपि दः स्मृतः । वधे च वन्धने घोघे बाले वीजे बलोदिते ॥६८॥ १५
 विदोपेऽपि पुमानेप चालने धीवरे वरे । ढाऽऽनन्तो दिवि गङ्गाया कुले काले कृते च द्वा ॥६९॥
 उपमाया च नैवेद्ये निर्नाथा वनिता च द्वा । द्वौ स्त्रिया देवकन्याया दीनन्तो देवतर्पणे ॥ ७० ॥
 धो विधाता धनं यमो धो गुरो गुह्यकेश्वरे । धन्याश्चाधारभूतेऽपि बह्वौ वा देवधार्यके ॥ ७१ ॥
 देशभेदे भूते भीतेऽघस्तथोपरि वर्तते । घ च पण्डे च पारुष्ये धूर्ध्वधा धुरि च स्मृतः ॥ ७२ ॥
 भारे धेनौ च धाऽऽदिष्टा धीर्बुद्धौ धातुवत् स्त्रियाम् । ध्याने धेनौ धराया च धैरैदन्तः पुमानयम् ॥ ७३
 धृतौ पत्यावपि प्रोक्तो धुव् धृतोऽतिवृष्टकः । वधने घ च तत् सेना धा स्त्रिया च तथाऽधिके ७४
 धिः संमये सुधावाधौ लोहे चोरेऽपि चेप्यते । धोशब्दः केनिपातेऽप्यु ग्राहुः पदविचक्षणः ७५
 नो नरे च सनायेऽपि नोऽनर्थेऽपि प्रैरुच्यते । नृशब्दोऽपि नरे नाये ना नरौ नर इत्यपि ॥७६॥
 ननो इति निपातौ द्वौ नू दीर्घोऽपि तयोदितः । पृच्छाया नु वितर्कं निर्निनिशब्दौ तथाऽन्यत्र ॥
 नीवन्तो लक्ष्मणाव्यः स्यान्निरन्तरि नियौ नियः । नुः स्तुतौ दीर्घह्रस्वः स्त्री नूनौश्च तरणौ स्त्रियाम् ७८ २५
 नृशब्दः पातके पुसि वायौ ह्रीवे नु वारिणि । न ब्रह्मणि तथाऽनन्ते सानन्दे न च नन्दने ७९
 पः सूर्ये शोषणे वह्नौ पाताले वरुणेऽनिले । परित्राणे क्षमे क्षेत्रे निपाते(नि) पङ्कसङ्कुले ॥ ८० ॥
 उच्चदेशे स्थले प स्यात् पूः पवित्रे पुवौ पुवः । पूः प्रयिष्या वधून् स्यात् पौरपि स्त्री यथा च नौः ८१
 पाऽऽनन्तः पी च पा लक्ष्मीपर्यायौ धातुवच् पाः । पाशब्दार्थे पुमानेप पक्ष्या पः पोस्तथा च पाम् ॥

- अवसानेऽप्यवर्गेऽपि परब्रह्मण्यपीरितः । गस्तु गातरि गन्धर्वे श्रद्धसङ्गीतयोरपि ॥ २५ ॥
 गौर्गणेशपशुखर्गवज्राशामूदकेऽक्षिणि । बाण्यां किरणबाणास्त्रे पुलिहोऽयमुदीरितः ॥ २६ ॥
 आपन्तो गाऽवनीवाची नैः पुमान् शब्दगीतयोः । इन्तो गीर्गिरा बाण्यां घातुवद् भाव गायकः ॥ २८ ॥
 मारणे मरणे घाते घण्टाया किङ्किणीरवे । शक्तां सर्मरवे देवे घो मंत्रेऽन्यार्थवाचकः ॥ २८ ॥
 ५ पुण्ये प्रवाहे पाखण्डे च च घोरे शु रारवे । चिरिदन्तो घृते दीप्ता घाऽऽवन्तो भूमिवाचकः २९
 डः शून्ये दानवैष्ठायां निन्दायामाभिषादरे । सांदाभिन्यां नदे ध्वं सिन्धौ तडिङ्गवाचकः ॥ ३० ॥
 चः पुसि चेतने चन्द्रे चारेऽर्हा चाल्दयेने । इदन्तश्चिः स्त्रिया मुद्धा ज्ञाने चारे च पावके ॥ ३१ ॥
 घाऽन्याचयसमाहारेतरसमुचये । समासा(ना?)र्वेऽप्यय चायमाचन्तश्चा टिवि स्मृतः ॥ ३२ ॥
 छः स्र्ये सोमनर्मल्ये छेदे खल्ले च घातरि । छन्दानुवर्तिनि प्रोक्तङ्गाऽऽवन्तो निम्नगागिरोः ३३
 १० छोऽस्त्रिया लोहघाराया छोऽस्ति पुसि परश्वधे । वानरे हरिणे छागे णिः पुसि प्रोच्यते छले ३४
 जो जेता ज च जीवेऽपि जुवेंगे नमसि स्यके । जायाजनन्योर्जाऽऽवन्तः श्रय्यायामपि जारके ३५
 स्त्रिया जूर्गतिवाची साजापे शापेऽपि जिः पुमान् । हस्रो दीर्घांऽपि जृशब्दो जरायां दुर्गतावपि ३६
 जी रेफान्तस्तदर्थः स्त्री जूर्जुवां जुव इत्यपि । प्रादुर्भावे जेवे जः साद् दाम्पत्ये ज च जन्मनि ३७
 क्षशब्दः सप्तौ शून्ये तयोर्धक्षेपणेऽपि क्षः । विनष्टे विवरे भृङ्गे स्त्रियां झा तडिति स्मृता ३८
 १५ घने च धुवने क्ष सादेकान्ते सङ्गते च क्षम् । स्रगद्रव्ये मगे भोगे विलासे सुन्दरी च झा ॥ ३९ ॥
 अरुसादर्शने शोके मूढास्त्रमोचने च क्षुः । झ इदन्तः स्त्रीलिङ्गो झिः सर्वघातुध्वनौ च स्त्रीः ४०
 झीर्क्षिरौ झिर इत्येव रूप हानी जरायकः । जो ज्ञाने गायनेऽज्ञाने घर्घरध्वनिते च जः ॥ ४१ ॥
 जोऽर्धेन्दुमण्डले मन्त्रे धान्याज्ञा विन्मुनीन्दुजाः । निपेधे चञ्चले जुः साञ्जिर्माणे जीरिति ध्वनिः ॥
 टः स्थिरे ताडने शास्ते विश्वासेऽथे च पुस्यम् । टाऽऽवन्तो घटिकावाची पृथिव्या ट करङ्कके ॥
 २० भूपायां च मणौ मेद्रे दुः साद् अष्टे टि पक्षिणि । पारस्त्रेण दिशब्दोऽस्ति फटायां टा जटास्त्रि ॥
 शुभ्रोमिमहिलासु स्त्री टीवन्तः पटहेऽपि टम् । ठो महेशे महामन्त्रे मन्त्रिभूपाधिताण्डवे ॥ ४५ ॥
 आसने शयने शून्ये तथाऽऽकाशे जलाशये । धटे चक्रे च मुद्राया कुण्डले भागवत्कवे ॥ ४६ ॥
 'ठीवन्तो मत्स्यसङ्घाते ठावन्तः कर्णकोटरे । विलये विजये देवसेवने दुः 'प्रियापिते ॥ ४७ ॥
 नखोल्लङ्घकुचे काश्या दुः स्त्री कृत्रिमरोदने । ठेरेदन्तो धृयाहास्ये स्र्ये और्ना श्रुतौ स्त्रियाम् ॥ ४८ ॥
 २५ धश्चक्रे वेपकारे दु दु विन्दौ जलबुद्बुदे । ठशब्देऽन्येऽपि शब्दार्थास्तेनाय ठेति विस्मृतः ॥ ४९ ॥
 डो मयङ्करनादेपु चन्द्रे चञ्चलयोपिति । जिह्वाया कुण्डलिन्यां डा चण्डिकाभूतनाथयोः ॥ ५० ॥
 घातुवद् डूश्च हिसाया वधे क्षेपे च डौर्द्वयोः । डूड्वौ जुव इत्येव डौर्डावात्मपरस्य च ॥ ५१ ॥
 भ्रान्ते सर्ववधे बाले बलहीने धृयाकुले । पुसि डुर्व्यर्थ्याचाले सर्पे शापे च डूः स्त्रियाम् ॥ ५२ ॥
 कालक्षेपे तथा दण्डे डी' पुसि व्योमगामिनि । उत्पाते राजकीये डः फेने दानेऽप्यरोदने ॥ ५३ ॥

१ ख-'द्यौ' । २ क-'वाग्वायां' । ३ क-'सर्पे सिद्धौ' । ४ ख-'नवे ज सादपत्ये' । ५ ख-'भागे विलासा' । ६ क-'शरायक' । ७ ख-'दाने' । ८ ख-'विशासे चैव' । ९ क-'टाऽऽवन्तः' । १० क-'ठाऽऽवन्तो' । ११ ख-'प्रियापिते' । १२ ख-'मत्स्यसङ्घाते नोच्यन्ते' । १३ ख-'सर्ववधू' ।

सः सोमे सोमपानेऽपि सूर्ये पक्षिणि तापसे । वृषे च सः सदानन्दे सा स्त्रिया संवने धने११२
यौघनेऽपि संमासे च वस्तुघ्ने समाहृतम् । पूजाया सु निपातोऽस्ति सर्व्वघ्नश्च मातरि॥११३॥
सोमसूः सूः सुवौ पुसि प्रसवार्ता नितम्बिनी । सं सिः पुसि परोक्षेऽपि सा च देवी सरस्वती॥
ह हर्षे चैव हिसाया हीरे हारे हरौ च हः । हौस्त्यागे च रणे ज्यावः क्षः क्ष क्षेत्रे क्षये गृहे११५

इति श्रीविश्वशम्भुप्रणीता एकाक्षरनाममालिका समाप्ता ।

शके १७२३ दुर्मतिनामसवत्सरे माघशुद्धदशम्या गुरुवासरे तद्दिने वरवोपनामक-
केशवसुनुवालकृष्णारयेन लिखितम् ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

श्रीजिनप्रभसूरिविरचिता अनुयोगचतुष्टयव्याख्या ।

श्रीप्रवचनाय नमः ।

इह प्रवचने चत्वारोऽनुयोगा , तद्यथा—चरणकरणानुयोगो १, धर्मकथानुयोगो २,
गणितानुयोगो ३, द्रव्यानुयोगश्च ४ । तत्राद्यः कालिकश्रुते ओघनिर्युक्त्यादौ च प्ररू-
प्यते । द्वितीयः ऋषिभाषितोत्तराध्ययनपञ्चाङ्गादौ । तृतीयः सूर्यप्रज्ञस्यादौ । चतुर्थो
दृष्टिवादे । श्रीवज्रस्वामिन दावदपृथक्त्वानुयोग आसीत्, एकस्मिन्नेव सूत्रे चतुर्णामपि
अनुयोगानां तदा व्याख्यानात् । ततोऽर्वाग् आर्यरक्षितादारभ्य पृथक्त्वानुयोग , प्राक् १५
कथितप्रतिनियतसूत्रेषु पृथक् पृथक् तेषां प्ररूपणात् । तत्रामियुक्तविद्वच्छिष्याणां कथ-
मेकत्रैव सूत्रे चत्वारोऽनुयोगा पूर्व्वव्याख्यायन्ते स्मेति तत्कौतूहलपूरणार्थं चतुर्दशपूर्व-
वित्श्रीभद्रबाहुस्वामिप्रणीतावद्रयकनिर्युक्ति(३३६)गाथाया अपृथग्विभागोपदर्शनवास्तवा-
र्याया चत्वारोऽपि ते यथाप्रज्ञं लेशतो ददर्श्यन्ते । सा चेय गाथा—

“पञ्चमाभवासुपूजा रत्नाससिपुष्पदत्त ससिगोरा ।

सुव्वयनेमी काला पासो मल्ली पियगभा ॥”

अत्र प्रथमपादे गणितानुयोग , तत्र ‘पञ्’ इति पौष , पौरादित्वात् औकारस्य अनु
आदेशो आद्याक्षरद्वयेन पौष , ‘मा’ इति माघ , ‘भ’ इति भाद्रपद , आन्नायादेपा सित-
पक्षेऽकारप्रश्लेषात् ‘अव’ इत्यवमरात्रे तिथिहासे ‘लुक्’ (सिद्ध० ८-१-१०) इत्यका-
रलोपे पञ्चमाम(व) इति सिद्धम् ।

सम्प्रति फलमाह—

‘असुपूजा’ इति । (‘सु’ इति सुभिक्षम्) असु-दुर्भिक्षम् , ‘पू’ इति पुहवीलोगा पुहवीसो
वा तस्या ‘जा’ इति ज्यानि-विनाश । तथा चाह ()—

भानुवत् पण्डिते पुः स्यात् पठहे पुरुषोत्तमे । पिः पुसि पण्डिते रागे सागरे सादरे दरे ॥८३॥
 फः स्फारदर्शने देवे न्याये धाने च नीरर्धौ । फभायतनबीजे फ फले फ निष्फले ध्वनौ ॥८४॥
 फाऽऽन्तो मृगमारीचे फा फणा फ फणे च फाः । चक्रगतिनि फ हीत्रे लाभे लोभे विपर्यये ॥
 मूर्ता मदने फ चार्कं माहेन्द्रे जालके च फम् । फ भार्यायोपितोः फी स्यात् फूर्ववृत् सुखाकुले ८६
 ५ धो दन्त्योष्ठयस्तर्थाष्टयोऽपि वरुणे वारुणे वरे । शोषणे पयने गन्धे वासोऽशुन्दे च वारिधौ ॥८७॥
 वन्दने वदने वादे वेदनाया च वा स्त्रियाम् । शब्दावाते तथा मन्त्रे सर्वमन्त्रेऽमृतार्थक ॥ ८८ ॥
 धी गतार्थे विशेषार्थे विनिपातश्च सादने । जनने पूजने कान्तौ तद्रूप श्रीवियां वियः ॥ ८९ ॥
 धीमन्तो धी नदीनाथे धावन्तो धा च वासने । धातुवद् धा च शब्दार्थं व वे वो वदिति स्मृतः ॥
 भास्करे भा स्वरेऽपि स्याद् भाया भा भोगयोपिति । पितृभ्रातृपितृव्येषु भोऽतिमीते मयाकुले ९१
 १० भ नक्षत्रे भगे भोगे मीर्ता भीः स्त्री मियां भिदः । भूः पुमान् वेदनायुक्ते भूर्भूमिः स्त्री भुवौ भुव ॥
 भाऽऽन्तो धातुवच्चापि भापितार्थे भगशयो । वधूवद् भूर्धने भूः स्त्री भू सत्ताया द्वयोरपि ॥९३॥
 मो मन्त्रे मन्दिरे माने ध्वये चन्द्रे शिवे विधौ । मायाविनि ध्यामन्त्रे भारणप्रतिदानयो ॥ ९४ ॥
 मं मौलौ मोघवृत्तौ च माऽऽन्तः स्त्री रमाऽम्बयो । भुवि माने च मात्रा मा मा निपातो निषेधक
 दीर्घह्रस्वौ सु भू शब्दौ वन्धनार्थे त्रिलिङ्गकौ । मीरीदन्तः प्रतीदाने हिताया मीमियां मिमः ॥
 १५ धातुवन्मा धने माने वन्धने मौर्ययाऽस्ति गाँ । स्त्रीपुस्योर्मिते मिः स्यात् प्रेरणे मैल्लथा रणे ९७
 यः ध्वये तारके चन्द्रे या रंमामातृघातपु । वायुवेगे जले य स्याद् याचके योऽतिकृत्तिते ॥९८॥
 यो यातरि रुजालभे शयने या च वाहने । युक्तौ च या च यात्राया यो यथार्थे स्त्रियां च या ॥
 धातुवद् या च शब्दार्थं गमने निधनेऽशने । धामाहुर्गागाद्ये च य ससारे सरित्पतौ ॥१००॥
 रः ध्वयेऽशौ धने कामे र जले रङ्गवेगयोः । रा रमा रमणी वाला र(ः) तीक्ष्णे कर्कटे दृढे ॥१०१॥
 २० रैशब्दोऽर्थे जले स्वर्णे रेऽर्थे रन्ध्रे च र स्मृतम् । रौदने वेदने च्छेदे रा दाने धातुवत् स्मृतः १०२
 रु-रौ शब्दौ पुमासौ । दौ शम्भुशब्दार्थवाचकौ । री रणे रु भये ह्रीव री च नारी पतिव्रता १०३
 मेरोः परिभ्रमे भानौ रुः पुसि रसने स्त्रियाम् । महेन्द्रे लोऽमृते गत्या ला च लक्ष्मीर्लम्बरे १०४
 लिः पुसि लावशब्दे लीर्धातुवल्बने त्रिषु । ल क्लीवे लोपनेऽपि स्यादपूर्णं ल प्रकीर्तितम् १०५
 ला दाने धातुवल्ब च लानादाने ल आलये । आश्लेपे ल सुखे वादे दृश्ये लौघेति भाषितः १०६
 २५ लघातुवच्छेदने लौ स्त्री ला लीलाविलासयो । उपालम्भे तथा लाभे लोभेऽपि लैर्दयापरं १०७
 श' ध्वये शोभने शीते श सुखे श्वा रमाम्बयो । आशीर्वादे च क्षीवन्त शः शशाङ्केऽच्छवारिणि ॥
 रश्मौ शंखे तथा खच्छे शो महेशे महार्णवे । पोऽतिरोपेऽपवर्गे पोऽप्यक्षरे सानुवेधसोः ॥१०९॥
 नार्याश्लेपे सुखे य स्यात् पण्डितेऽपि पमादृतम् । पङ्क्तिरहिते य स्याज्जालके मेघजे च यम् ११०
 सुखे दुःखे समे पोर्ना पुरनित्ये नृपोचमे । वृषस्यन्ती सती या स्त्री नभोनक्षत्रयोरपि ॥ १११ ॥

१ क-‘पीडिते रावे’ । २ ख-‘रुपाकुले’ । ३ ख-‘भृगारमक’ । ४ ख-‘भा भास्करे भास्करे स्याद्’ ।

५ ए-‘म’ । ६ ख-‘रमाऽम्बयो’ । ७ क-‘रमाया नृमातृषु’ । ८ ख-‘धामाहुर्गामिषोगाद्य’ ।

९ ए-‘रो नादे’ । १० क-‘री’ । ११ ख-‘दरे’ । १२ ख-‘नस्ते’ ।

सः सोमे सोमपानेऽपि सूर्ये पक्षिणि तापसे । वृषे च सः सदानन्दे सा स्त्रियां संवने धने११२
यौवनेऽपि संमासे च वस्तुवृन्दे समाहृतम् । पूजाया सु निपातोऽस्ति सर्वधूवच्च मातरि॥११३॥
सोमध्वं सः सुवौ पुंसि प्रसगार्ता नितम्बिनी । स सिः पुंसि परोक्षेऽपि सा च देवी सरस्वती॥
ह हर्षे चैव हिंसाया हीरे हारे हरौ च हः । हौस्त्यागे चरणे ज्याधः क्षः क्ष क्षेत्रे क्षये गृहे११५

इति श्रीविश्वशम्भुप्रणीता एकाक्षरनाममालिका समाप्ता ।

शके १७२३ दुर्मतिनामसवत्सरे माघशुद्धदशम्या शुक्रवासरे तद्दिने वरयोपनामक-
केजवसूनुगळकृष्णारयेन लिखितम् ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

श्रीजिनप्रभसूरिविरचिता अनुयोगचतुष्टयव्याख्या ।

श्रीप्रवचनाय नमः ।

१०

इह प्रवचने चत्वारोऽनुयोगा , तद्यथा—चरणकरणानुयोगो १, धर्मकथानुयोगो २,
गणितानुयोगो ३, द्रव्यानुयोगश्च ४ । तत्राद्य कालिकश्रुते ओघनिर्मुक्त्यादौ च प्ररू-
प्यते । द्वितीय ऋषिभाषितोत्तराध्ययनपञ्चाङ्गादौ । तृतीय, सूर्यप्रज्ञप्त्यादौ । चतुर्थो
दृष्टिवादे । श्रीवज्रस्वामिन षावदपृथक्त्वानुयोग आसीत्, एकस्मिन्नेव सूत्रे चतुर्णामपि
अनुयोगानां तदा व्याख्यानात् । ततोऽर्वाङ् आर्यरक्षितादारभ्य पृथक्त्वानुयोग , प्राक् १५
कथितप्रतिनियतसूत्रेषु पृथक् पृथक् तेषां प्ररूपणात् । तत्रामियुक्तविद्वच्छिष्याणां कथ-
मेकत्रैव सूत्रे चत्वारोऽनुयोगा पूर्वव्याख्यायन्ते स्मेति तत्कौतूहलपूरणार्थं चतुर्दशपूर्व-
वित्श्रीभद्रबाहुस्वामिप्रणीतावश्यकनिर्युक्ति(३३६)गाथाया अपृथग्विभागोपदर्शनवास्तवा-
र्थाया चत्वारोऽपि ते यथाग्रं लेशतो दर्शयन्ते । सा चैव गाथा—

“पञ्चमाभवासुपूजा रत्नाससिपुष्पदत्त ससिगोरा ।

१०

सुव्वयनेमी काला पासो मल्ली पियगाभा ॥”

अत्र प्रथमपादे गणितानुयोगः, तत्र ‘पञ्’ इति पौष, पौरादित्वात् औकारस्य अनु-
आदेशे आद्याक्षरद्वयेन पौष, ‘मा’ इति माघ, ‘भ’ इति भाद्रपद, आम्नायादेपा सित-
पक्षेऽकारप्रश्लेषात् ‘अव’ इत्यवमरात्रे तिथिहासे ‘बुक्’ (सिद्ध० ८-१-१०) इत्यका-
रलोपे पञ्चमाभ(व) इति सिद्धम् ।

१५

सम्प्रति फलमाह—

‘असुपूजा’ इति । (‘सु’ इति सुभिक्षम्) असु-दुर्भिक्षम्, ‘पू’ इति पुह्वीलोका पुह्वीसो
वा तस्या ‘जा’ इति ज्ञानि-विनाश । तथा चाह ()—

भानुवत् पण्डिते पुः स्यात् पठते पुरुषोत्तमे । पिः पुसि पण्डिते रामे मागरे सादरे दरे ॥८३॥
 फः स्फारदर्शने देवे न्याये ज्ञाने च नीरर्षा । फत्रायतनर्षाजे फ फटे फ निष्फले च्चनौ ॥८४॥
 फाऽऽन्तो मृगमारीचे फा फणा फ फणे च फाः । चक्रप्रतिनि फ ह्रीत्रे लामे लोमे विपर्यये ॥
 मृतां मदने फ चार्के माहेन्द्रे जालके च फम् । फ भार्यायोपितोः फी स्यात् फूर्व वृवत् सुंसाकुले ८६
 ५ धो दन्त्योष्ठ्यस्तथांष्ठ्योऽपि वरणे वारुणे वरे । शोषणे पत्रने गन्धे वासोवृन्दे च वारिर्षा ॥८७॥
 चन्दने वदने वादे वेदनाया च या स्त्रियाम् । शब्दावाते तथा मन्त्रे सर्वमन्त्रेऽमृतार्थक ॥ ८८ ॥
 धी गतार्थे विशेषार्थे विनिपातथ सादने । जनने पूजने कान्तां तद्रूप धीविर्यां वियः ॥ ८९ ॥
 धीन्तो धी नदीनाथे धावन्तो धा च वासने । धातुवद् या च शब्दार्थे व वे वो वदिति स्मृतः ॥
 भोस्करे भा खरेऽपि स्याद् भाया भा भोगयोपिति । पितृभ्रातृपितृव्येषु भोऽतिभीते भयाकुले ९१
 १० भ नक्षत्रे भगे भोगे भीतां भीः स्त्री मिर्यां मिद' । भूः पुमान् वेदनायुक्तं भूर्भूमिः स्त्री भूर्वा भुवः ॥
 भाऽऽन्तो धातुवचापि भापितार्थे भवाशयोः । वधूवद् भूर्धने भूः स्त्री भू सत्ताया द्वयोरपि ॥९३॥
 भो मन्त्रे मन्दिरे माने सूर्ये चन्द्रे शिवे विर्षा । मायाविनि वृथामन्त्रे मारणप्रतिदानयो' ॥ ९४ ॥
 म मौलौ मोघवृत्तौ च माऽऽन्तः स्त्री रमाऽम्बयोः । भुवि माने च मात्रा मा मा निपातो निषेधक
 दीर्घह्रस्वौ सु न् शब्दौ वन्धनार्थे त्रिलिङ्गकौ । मीरीदन्तः प्रतीदाने हिसाया मीमिर्यां मियः ॥
 १५ धातुवन्मा धने माने वन्धने मौर्ययाऽस्ति गौ' । स्त्रीपुंसयोर्मिते मिः स्यात् प्रेरणे मैस्तथारणे ९७
 य' सूर्ये तारके चन्द्रे या रंमामातृधातुषु । वायुवेगे जले य स्याद् याचके योऽतिकुत्सिते ॥९८॥
 यो यातरि रुजालग्रे शयने या च वाहने । युक्तौ च या च यात्राया यो यथार्थे स्त्रियां च या ॥
 धातुवद् या च शब्दार्थे गमने निधनेऽशने । यामाहुर्यागाद्यङ्गे च य ससारे सरित्पतौ ॥१००॥
 रः सूर्येऽग्नौ धने कामे र जले रङ्गवेगयोः । रा रमा रमणी बाला र(ः) तीक्ष्णे कर्कटे दृढे ॥१०१॥
 २० रैशब्दोऽर्थे जले स्वर्णे रेऽर्थे रन्त्रे च र स्मृतम् । रोदने वेदने च्छेदे रा दाने धातुवत् स्मृतः १०२
 रू-रौ शब्दौ पुमासौ रौ शम्भुशब्दार्थवाचकौ । री रणे रू भये लीन री च नारी पतिव्रता १०३
 मेरोः परिभ्रमे भानौ रुः पुसि रसने स्त्रियाम् । महेन्द्रे लोऽमृते गत्या ला च लक्ष्मीर्लम्बरे १०४
 लिः पुसि लावशब्दे लीर्धातुवच्चवने त्रिषु । ल ह्रीवे लोपनेऽपि स्यादपूर्णं ल प्रकीर्तितम् १०५
 ला दाने धातुवच्च च लानादाने ल आलये । आश्लेषे ल सुखे वादे दृश्ये लौश्वेति भाषितः १०६
 २५ लृधातुवच्छेदने लौ स्त्री ला लीलाविलासयोः । उपालम्बे तथा लामे लोमेऽपि लैर्दयार्परे १०७
 शः सूर्ये शोभने शीते श सुखे शा रमाम्बयो । आशीर्वादे च शीबन्त शः शशाङ्केऽञ्छवारिणि ॥
 रश्मौ शैले तथा खच्छे शो महेशे महर्षि । पोऽतिरोपेऽप्यवर्गे षोऽप्यक्षरे सातुवेधसोः ॥१०९॥
 नार्याश्लेषे सुखे ष स्यात् पण्डितेऽपि पमादृतम् । पट्टमिरहिते ष स्याज्जालके भेषजे च षम् ११०
 सुखे दुःखे समे पोर्ना पुरनित्ये नृपोत्तमे । वृषस्यन्ती सती पा स्त्री नभोनक्षत्रयोरपि ॥ १११ ॥

१ क-'पीडिते रावे' । २ ख-'रुपाकुले' । ३ ख-'सुतात्मक' । ४ ख-'भा भास्करे भास्करे स्याद्' ।

५ ख-'म' । ६ ख-'रमाऽर्थयो' । ७ क-'रमाया नृमातृषु' । ८ ख-'यामाहुर्व्योमिभोगाभ' ।

९ ख-'रो नादे' । १० क-'तौ' । ११ ख-'दरे' । १२ ख-'शस्ते' ।

(गा० २५८) इत्यादि । इति धर्मकथानुयोगः ॥ २ ॥

अथ तृतीयपादे द्रव्यानुयोग प्रतन्यते—

स च द्विधा प्रसिद्धः समयविदाम्—प्रमाणोपपत्तिभिर्वस्तुव्यवस्थापनं, रूप्यस्वर्णसिद्ध्या-
दिप्ररूपणं च । तद् द्वितयमपि दृष्टिवादे प्रकटितम् । तदिदमात्रं चेदम्—

‘सु’ इति सूते किपि सू-उत्पाद, व्ययो-विगमः, ‘णे’ इति नैयत्यं नैत्यं वा ध्रौव्यमिति ५
यावत् ‘ह्रस्वः सयोगे’ (सिद्ध० १-४-८४) इति कृते सुवय ‘ऐत एत्’ (सिद्ध० ८-
४-३४३) इति कृते एतेषां ‘मी’ इति मीलनं-युक्तं ततश्चोत्पादव्ययध्रौव्यात्मकं वस्तु सत्
इति प्रतिज्ञा । हेतुमाह-‘काला’ कलनं कालं प्रतीयमानत्वं तस्मात् कालात्, तथैव सम्प्र-
तीयमानत्वात् इति । अन्यथाऽनुपपन्नत्वैकलक्षणो हि हेतुः प्रमाणम्, अतोऽन्तर्व्याप्त्यैव
साध्यसिद्धेर्न ह्यष्टान्तरूपा बहिर्व्याप्तिरुपन्यस्ता । तत्र घटे मृत्पिण्ड-स्थासक-कोश-कुशूला-१०
दिपर्यायाणां विनाशो घटाक्ष(रूप्य)पर्यायोत्पादो मृद्व्य चान्वयीति त्रयात्मकसिद्धेर्दिक् । एव-
मुत्फण विफणाद्यस्थानुयायि सर्पत्वम्, दुग्ध-दध्याद्यनुवृत्ति गोरसत्वम्, कटक कुण्डलादि-
पर्यायेष्वनुगामि स्वर्णद्रव्यत्वम्, धर्मा-धर्मा-ऽऽकाशादिषु द्रव्येष्वपि तत्तदवच्छेदकोपाधि-
सम्बन्धात् त्रयात्मकं वस्तु भावनीयम् ।

आत्मनि तु ज्ञानदर्शनादिगुणहर्षामपोदासीन्यसुरनरतिर्यङ्गनरकादिपर्यायापगमेऽ-१५
प्यात्मद्रव्यैक्यात् तत् सुप्रतीतमेव । नहि निरावारावुत्पादव्ययपर्याया व्यवस्थितेष्वेतेषु,
तस्मात् अन्वयि द्रव्यमेष्टव्यम्, कूटस्थनित्यस्य निष्प्रमाणकत्वात् बन्धमोक्षाद्यसङ्गतेश्च ।

“द्रव्य पर्यायवियुत पर्याया द्रव्यवर्जिता ।

क्व कदा केन किंरूपा दृष्टा मानेन केन वा ? ॥”^३

इति वचनात् ।

२५

अथ द्वितीयप्रकारेण द्रव्यानुयोग प्र(क)थ्यते—

‘सुव’ इति शुल्कम्, अकारप्रश्लेषात् अय-श्लेषणं दङ्कण । ‘ने’ इति नेपाली-कुनटी
नेत्राञ्जनं च खापरीया । ‘मी’ इति मिडोहरं तस्स ‘इ’ इति इन्द्रिय-बीजम् । ‘मी’ पारद
इत्यर्थः । ‘क’ इति कन्दः-सूरण । “अशोभनं सूरणं कन्दः” इति (अमर० का० २,
श्लो० १५७) वचनात् । आल-हरितालम् । ‘अ’ इति अश्वनि-चक्र-स्वरु सन्धौ ‘सुव-००
यनेमी कालः’ । तथा च पूज्या—

१ “जावाऽऽरु सावसेस जाव य योवो पि अरिथ चवसाओ ।

साव करिज-प्पहिय मा ससिराया व सोइहिसि ॥ २५८ ॥”

[यावदायुः सावशेष यावच्च स्त्रीकोऽप्यस्ति व्यवसायः (चित्तोत्साहः) ।

सावत् इत्यादात्महितं मा शशिराजेष शोषिष्यति ॥]

२ आहतमतप्रभाकरकार्यालये (पुण्यपक्षने) मुद्रिते पुस्तके ॥ ८, १, १४८ इति सूत्राद् ।

३ इदं पद्यं विद्यते तत्पार्याधिगमसूत्रस्य श्रीसिद्धसेनगणितकटीकायां (पृ ३७८) ।

अर्थ १७

“पोसे मह भद्रवण सुद्धे पक्खम्मि जा तिही पडइ ।
तत्तिहितुळे मासे निवमरणं अहव बुम्भिकस्स ॥”

अन्ये त्वेवमाहुः ()—

“भाद्रपदपौषमाघे सितपक्षे पतति या तिथिस्तस्याः ।
द्विगुणदिनैर्नृपमरणं यदि वा दुर्भिक्षमतिरीदृशम् ॥”

इति गणितानुयोग ॥ १ ॥

अथ द्वितीयपादे धर्मकथानुयोगः प्रतीयते—

‘र’ इति रटति-शोचति त्रस्यतेऽस्मादिति त्रासो-भयजनक, त्रासहेतुत्वात् वा त्रास
“नङ्गलोदक पादरोग ” () इति यत्, स चासौ असिः-असिपत्रनामा पुष्पदो-वृक्षः
१० त्रासासिपुष्पद ‘लुक्’ (सिद्ध० ८-१-१०) इत्यकारलोपे त्राससिपुष्पद इति सिद्धम् ।
अथवा सि इति सिंचलिनामा रुक्खो “सालेत्यादि रुक्षागमौ पुष्पद ” इति (अभि० का०
४, श्लो० १८०) वचनात् पुष्पदशब्दो वृक्षवाची, तस्य अन्ते-समीपे तत्तले स्थित इति
गम्यम् । सामर्थ्यात् नरके इति गम्यते । आपत्त्वाद् विभक्तिलुक् प्राकृतत्वात् ‘सा’ इति
द्विर्भाव । कोऽसौ रटति इत्याह-“ससिगोरा” शशिनामा गोराह-पृथ्वीपतिः ‘अन्त्य-
१५ व्यञ्जनस्य’ (सिद्ध० ८-१-११) इति द्रलुक् । आख्यानक चोपदेशमालावृत्तितो
ज्ञेयम् । तथा च तत्पुत्रम्-“नरयत्यो ससिराया” (गा० २५६) इत्यादि । आतु-
प्रतिवचन चेदम्-“को तेण जीव” (गा० २५७) इत्यादि । “जावाऽऽऊ सावसेस”

१ छाया—

पौषे माघे भाद्रपदे शुद्धे पक्षे या तिथिः पतति ।

तत्तिथिहुल्ये मासे नृपमरणमथवा दुर्भिक्षम् ॥

२ इत्यादिशब्देन भनोकह-गच्छ-पादप-नगा ज्ञेया । सम्पूर्णं पद्य इवेवम्—

“वृक्षोऽग्नौ शिली च शालिफलदावद्भिर्हरिद्रुमो

जीर्णो दुर्विदपी कुटः क्षितिरहः कारस्करो बिह्र ।

नन्दावचैकरालिकौ तरुवसू पर्णौ पुलावयद्विप

सालानोकहगच्छपादपनगा रुक्षागमा पुष्पद ॥”

३-४ पृथग्गथाद्विषय तच्छाया चैवम्—

“नरयत्यो ससिराया बहु भणइ देहलालणासुहितो ।

पडिभोमि अप भावस्य’ तो भे जाणइ त देह ॥ २५६ ॥”

[नरकस्य शशिराजो बहु भणति देहलालनसुखित ।

पतितोऽसि भये भ्रात ! तन्मे यातय त देहम् ॥]

“को तेण जीवराहुण सपण जाइएण हुज्ज गुणो ? ।

जइसि पुरा जायतो तो नरए नेव निवडतो ॥ २५७ ॥”

[कस्तेन जीवराघकेन क्षाम्रत पीडितेन भवेद् गुण ? ।

ययसि पुरा यातयन् तदा नरके नेव निपतन् ॥]

(गा० २५८) इत्यादि । इति धर्मकयानुयोगः ॥ २ ॥

अथ तृतीयपादे द्रव्यानुयोगः प्रतन्यते—

स च द्विधा प्रसिद्धः समयविदाम्—प्रमाणोपपत्तिमिर्वस्तुव्यवस्थापन, रूप्यस्वर्णसिद्ध्या-
दिप्ररूपण च । तद् द्वितयमपि दृष्टिवादे प्रकटितम् । तदिहमात्र चेदम्—

‘सु’ इति सूते क्विपि सू-उत्पाद, व्ययो-विगम, ‘णे’ इति नैयत्य नैत्य वा ध्रौव्यमिति ५
यावत् ‘ह्रस्व’ सयोगे’ (सिद्ध० १-४-८४) इति कृते सुवय ‘ऐत एत्’ (सिद्ध० ८-
४-३४३) इति कृते एतेपा ‘मी’ इति मीलनं-युक्त ततश्चोत्पादव्ययध्रौव्यात्मक वस्तु सत्
इति प्रतिज्ञा । हेतुमाह—‘काला’ कलन काल प्रतीयमानत्व तस्मात् कालात्, तथैव सम्प्र-
तीयमानत्वात् इति । अन्ययाऽनुपपन्नत्वैकलक्षणो हि हेतुः प्रमाणम्, अतोऽन्तर्व्याप्त्यैव
साध्यसिद्धेर्न दृष्टान्तरूपा बहिर्व्याप्तिरुपन्यस्ता । तत्र घटे मृत्पिण्ड-स्थासक-कोश कुशूला-
दिपर्यायाणां विनाशो घटाक्ष(रूप्य)पर्यायोत्पादो मृद्भव्य चान्वयीति त्रयात्मकसिद्धेर्दिक् । एव-
मुत्कण विफणावस्थानुयायि सर्पत्वम्, दुग्ध-दध्याद्यनुवृत्ति गोरसत्वम्, कटक-कुण्डलादि-
पर्यायेष्वनुगामि स्वर्णद्रव्यत्वम्, धर्माऽधर्माऽऽकाशादिषु द्रव्येष्वपि तत्तदवच्छेदकोपाधि-
सम्बन्धात् त्रयात्मक वस्तु भावनीयम् ।

आत्मनि तु ज्ञानदर्शनादिगुणहर्षामर्षादासीन्यसुरनरतिर्यङ्गनरकादिपर्यायापगमेऽ-
प्यात्मद्रव्यैक्यात् तत् सुप्रतीतमेव । नहि निराधारावुत्पादव्ययपर्यायौ व्यवस्थितेष्वेतेषु,
तस्मात् अन्ययि द्रव्यमेष्टव्यम्, कूटस्थनित्यस्य निष्प्रमाणकत्वात् बन्धमोक्षाद्यसङ्गतेश्च ।

“द्रव्य पर्यायवियुत पर्याया द्रव्यवर्जिता ।

क्व कदा केन किरूपा दृष्टा मानेन केन वा १ ॥”^३

इति वचनात् ।

२५

अथ द्वितीयप्रकारेण द्रव्यानुयोगः प्र(क)थ्यते—

‘सुब’ च्छुल्लम्, अकारप्रश्लेषात् अय-श्लेषण दङ्कण । ‘ने’ इति नेपाली-कुनटी
नेत्राञ्जन च खापरीया । ‘मी’ इति मिडोहर तस्स ‘इ’ इति इन्द्रिय-धीजम् । ‘मी’ पारद
इत्यर्थः । ‘क’ इति कन्दः-सूरण । “अशोन्न सूरण कन्द” इति (अमर० का० २,
श्लो० १५७) वचनात् । आल-हरितालम् । ‘अ’ इति अशनिः-वज्र-स्वरु सन्धौ ‘सुब २०
यनेमी काला’ । तथा च पूज्या —

१ “जावाऽऽक सावसेस जाव य योवो पि अरिय ववसावो ।

साव करिज-प्पहिय मा ससिराया व सोइहिसि ॥ २५८ ॥”

[यावदायु सावशेष यावच्च खोकोऽप्यस्ति व्यवसाय (चित्तोत्साह) ।

तावत् कुयादात्महित मा थयिराजेव शोचिष्यति ॥]

२ आहतमतप्रभाकरकार्योच्ये (पुण्यपत्तने) मुद्रिते पुस्तके तु ८, १, १४८ इति सूत्राङ्कः ।

३ इदं पद्य विपते तत्त्वार्थाधिगमसूत्रस्य श्रीसिद्धसेनगणिकृतटीकाया (पृ ३७८) ।

अर्थ १७

“पौसे मह भववण सुखे पक्खम्मि जा तिही पवइ ।
तत्तिहितुळे मासे नियमरण अहव तुम्भिकस्स ॥”

अन्ये त्वेवमाहुः ()—

“भाद्रपदपौषमाघे सितपक्षे पतति या तिथिल्लस्थाः ।
द्विगुणदिनेर्नृपमरण यदि वा दुर्भिक्षमतिरीद्वम् ॥”

इति गणितानुयोग ॥ १ ॥

अथ द्वितीयपादे धर्मकथानुयोग प्रतीयते—

‘२’ इति रटति—शोचति त्रस्यतेऽस्मादिति त्रासो—भवजनकः, त्रासहेतुत्वात् वा त्रास.
“नडुलोदक पादरोग” () इतिवत्, स चासौ असिः—असिपत्रनामा पुष्पदो—वृक्षः
१० त्रासासिपुष्पद ‘लुक्’ (सिद्ध० ८-१-१०) इत्यकारलोपे त्रासासिपुष्पद इति सिद्धम् ।
अथवा सि इति सिंघलिनामा रुक्खो “सालेत्यादि रुक्खागमौ पुष्पद” इति (अमि० का०
४, श्लो० १८०) वचनात् पुष्पदशब्दो वृक्षवाची, तस्य अन्ते—समीपे तत्तले स्थित इति
गम्यम् । सामर्थ्यात् नरके इति गम्यते । आर्पत्वाद् विभक्तिलुक् प्राकृतत्वात् ‘सा’ इति
द्विर्भाव । कोऽसौ रटति इत्याह—‘ससिगोरा’ शशिनामा गोराट्—पृथ्वीपतिः ‘अम्ल-
१५ व्यञ्जनस्य’ (सिद्ध० ८-१-११) इति दलुक् । आख्यानक चोपदेशमालावृत्तितो
ज्ञेयम् । तथा च तत्सूत्रम्—“नरयत्यो ससिराया” (गा० २५६) इत्यादि । आतुः
प्रतिवचन चेदम्—“को तेण जीव” (गा० २५७) इत्यादि । “जावाऽऽऊ सावसेस”

१ छाया—

पौषे माघे भाद्रपदे शुद्धे पक्षे या तिथिः पतति ।

तत्तिहितुल्ये मासे नृपमरणमथवा दुर्भिक्षम् ॥

२ इत्यादिशब्देन अनोकह—गच्छ—पादप—नगा ज्ञेया । सम्पूर्णं पथ ज्ञेयम्—

“वृक्षोऽग शिखरी च क्षात्रिकलदावद्दिहिरिदुदुमो

जीर्णो दुर्विष्टपी कुटः क्षितिरुह कारस्को बिह्र ।

नन्दावर्त्तकरालिकौ तरुवसू पर्णो पुलाक्यद्विपः

सालानोकहगच्छपादपनगा रुक्खागमौ पुष्पद ॥”

३-४ सुतद्गथाद्विषय तच्छाया चैवम्—

“नरयत्यो ससिराया बहु भणइ देहलालणासुहिओ ।

पठिओमि अप् भावज्ज ! तो भे जाणइ त देह ॥ २५६ ॥”

[नरकस्थ शशिराजो बहु भणति देहलालनमुचित ।

पतितोऽस्मि मये भ्रात ! तमे यातय त देहम् ॥]

“को तेण जीवराहुण्ण सप्य जाइएण हुज्ज गुणो ? ।

जइसि पुरा जायतो तो नरए नेव भिवडतो ॥ २५७ ॥”

[कस्तेन जीवराघकैन घाम्प्रत पीडितेन भवेद् गुण ? ।

ययसि पुरा यातयन् तदा नरके नैव निपतन् ॥]

(मा० २५८) इत्यादि । इति धर्मकथानुयोग ॥ २ ॥

अथ तृतीयपादे द्रव्यानुयोगः प्रतन्यते—

स च द्विधा प्रसिद्धः समयविदाम्—प्रमाणोपपत्तिमिर्वस्तुव्यवस्थापन, रूप्यस्वर्णसिद्ध्या-
दिप्ररूपण च । तद् द्वितयमपि दृष्टिवादे प्रकटितम् । तद्विद्वन्मात्रं चेदम्—

‘सु’ इति सूते. क्विपि सू-उत्पाद, व्ययो-विगम, ‘गे’ इति नैयत्यं नैत्यं वा ध्रौव्यमिति ५
यावत् ‘इस्व सयोगे’ (सिद्ध० १-४-८४) इति कृते सुवय ‘ऐत एत्’ (सिद्ध० ८^३-
४-३४३) इति कृते एतेषा ‘मी’ इति मीलनं-युक्तं ततश्चोत्पादव्ययध्रौव्यात्मक वस्तु सत्
इति प्रतिज्ञा । हेतुमाह—‘काला’ कलन काल प्रतीयमानत्व तस्मात् कालात्, तथैव सम्प्र-
तीयमानत्वात् इति । अन्यथाऽनुपपन्नत्वेकलक्षणो हि हेतुः प्रमाणम्, अतोऽन्तर्व्याप्त्यैव
साध्यसिद्धेर्न दृष्टान्तरूपा वहिर्व्याप्तिरुपन्यस्ता । तत्र घटे मृत्पिण्ड-स्थासक-कोश कुशूला-
दिपर्यायाणां विनाशो घटाक्ष(ख्य)पर्यायोत्पादो मृद्व्य चान्ययीति त्रयात्मकसिद्धेदिक् । एव-
मुत्कण-विफणावस्थानुयायि सर्पत्तम्, दुग्ध-दध्याद्यनुवृत्ति गोरसत्वम्, कटक-कुण्डलादि-
पर्यायेष्वनुगामि स्वर्णद्रव्यत्वम्, धर्माऽधर्माऽऽकाशादिषु द्रव्येष्वपि तत्तदवच्छेदकोपाधि-
सम्बन्धात् त्रयात्मक वस्तु भावनीयम् ।

आत्मनि तु ज्ञानदर्शनादिगुणहर्षामपोदासीन्यसुरनरतिर्यङ्नरकादिपर्यायापगमेऽ-
प्यात्मद्रव्यैक्यात् तत् सुप्रतीतमेव । नहि निराधारावुत्पादव्ययपर्याया व्यवस्थितेष्वेतेषु,
तस्मात् अन्वयि द्रव्यमेष्टव्यम्, कूटस्थनित्यस्य निष्प्रमाणकत्वात् बन्धमोक्षाद्यसङ्गतेश्च ।

“द्रव्य पर्यायवियुत पर्याया द्रव्यवर्जिता ।

क्व कदा केन किरूपा दृष्टा मानेन केन वा १ ॥”^३

इति वचनात् ।

२५

अथ द्वितीयप्रकारेण द्रव्यानुयोग प्र(क)थ्यते—

‘सुव’ चि शुल्जम्, अकारप्रश्लेषात् अय-श्लेषण दङ्गण । ‘ने’ इति नेपाली-कुनटी
नेत्राञ्जनं च खापरीया । ‘मी’ इति मिडोहरं तस्स ‘इ’ इति इन्द्रिय-वीजम् । ‘मी’ पारद
इत्यर्थः । ‘क’ इति कन्दः-सूरण । “अशोघ्न सूरण कन्द” इति (अमर० का० २,
श्लो० १५७) वचनात् । आल-हरितालम् । ‘ज’ इति अशनि-वज्र-स्वर सन्धौ ‘सुव-२०
यनेमी काला’ । तथा च पूज्या —

१ “जावाऽऽक सावसेस जाव य योवो पि अरिथ ववसाओ ।

साव करिज-प्पहिय मा ससिराया व सोह्हिसि ॥ २५८ ॥”

[यावदायु सावशेष यावच्च श्लोकोऽप्यस्ति व्यवसाय (चित्तोत्साह) ।

तावत् कुयादात्महित मा शशिराजेव शोचिष्यति ॥]

२ आर्हतमतप्रभाकरकार्योक्त्यै (पुण्यपत्तने) मुद्रिते पुष्पके तु ८, १, १४८ इति सूत्राद् ।

३ इदं पद्य विपते तत्तत्प्राथम्यमसूत्रस्य श्रीसिद्धसेनगणिकृतटीकाया (पृ ३७८) ।

अर्थ १७

“खरटमहासमतुल्य वज्जीक्षीरेण भाषियं बहुमो ।

निग्गीयोयरपक्कं हवेइ कंदुज्जल सुख्य ॥”

आम्नायस्त्वय ररस्यक्त्तपट्टमेऽस्माभि प्रकटितं । इति द्रव्यानुयोगः ॥ ३ ॥
अथ चरणकरणानुयोगस्य दिग् दर्शयते—

५

‘प’ इति पडिलेहण ‘आ’ इति आदि सन्धौ पा । अनेन—

“पडिलेहणा पमज्जण भिक्खायरिलोयभुज्जणा चेव ।

पत्तगधुवणवियारा वडिलआवस्सयाइ च ॥”

इति (विचारसारे गा० २५१) गाथोक्तप्रतिलिखनादिदशविधचक्रपालसमाचारी सूच्यते
इति प्रतिलिखनादिसमाचारी ।

१०

‘सोम’ इति सौम्यत्व प्रशान्तवाहितारूपम्, तदुभयमपि अल्लियति-सेवन्ते पातो-
मल्ली । एतेन विशेषणेन क्रियाशुद्धिर्भाषशुद्धिश्च क्रमेणोक्ता । तथा ‘पियगा’ प्रियाणि-अ-
भीष्टानि सूत्रार्थपाठावबोधोपाभ्या अङ्गानि-आचारादीनि द्वादश येषां ते प्रियाङ्गा । एतेन
पदेन ज्ञानसम्पन्नत्वमभिहितम् । एवविधा ‘भा’ इति भावसाधयो भवन्ति । इति चरण
करणानुयोगः ॥ ४ ॥

१५

व्याख्यातमस्या गाथाया-मनुयोगचतुष्टयम् ।

तुष्टये कौतुकवता, श्रीजिनप्रभसूरिभिः ॥

अथवा सकलाऽपीय गाथा प्रत्येक चतुर्भिर्नयुगैर्न्याख्यायते—

‘पडमाभवासुपुज्जा’ इति गणितानुयोगप्रथमपादः पूर्वं व्याकृतः । द्वितीयपादस्त्वेव
ज्ञेयम्-‘पुप्फदत्त’ इति आर्पत्वाद् विभक्तिलुपि पुप्फदन्तयो-सूर्यचन्द्रयो आकारप्रभेष्टात्

२०

‘अससि’ इति अस्त्रश्रियो, न विद्यते स्वा-आत्मीया श्रीर्ययोस्तौ अस्त्रश्रियौ तयो । यदा
किल सूर्यस्य स्वा श्री रक्तवर्णत्वलक्षणा न भवति, किन्तूदये चन्द्रवत् श्वेता-निस्तेजस्का
वा, तथा चेन्दो स्वा श्रीर्न भवति, किन्तु शशी रुधिररक्तोद्भूयते तदा ‘गौरा’ इति तदा
गवि-पृथिव्या राजान ‘रत्ताससि’ इति रक्त-सुभटरुधिर आस्ये-मुखे यस्य स रक्तास्य,
तथाविधोऽसि-खड्गो येषां ते तथा भवन्ति राजान, परस्पर युध्यन्ते इत्यर्थः । अयमपि

२५

गणितानुयोगः । तथा सह और्वेण-पातालकलशलक्षणेन वडवानलेन वर्तन्ते ये ते सौर्वा,
असाधारणविशेषणात् समुद्रास्तैश्च सागरोपमा लक्ष्यन्ते, ते अयन-सङ्ख्यापरिज्ञान यथो-
र्वर्तन्ते । तौ कौ? ‘अमी’ इति प्राकृते द्विधा व्युत्पत्तिः, सिद्धावस्थया साध्यावस्थया च ।
तत्र सिद्धावस्थामाश्रित्य ‘अमी’ इति कोऽर्थः ? अमू, द्विवचनस्य प्राकृते बहुवचनम्, अमू

१-२ छाया-

खरट(१)महासमतुल्य वज्जी(१)क्षीरेण गावित बहुमो ।

निर्गोवोदरपक्कं भवति कन्दोज्वल ॥

प्रतिलिखना प्रमाणं भिक्षाचरीलोचमुज्जनादेव ।

पात्रकषावनविचारा स्थण्डिलावस्थकाति च ॥

चक्रारकवद् विपरिवर्त्तमानौ । 'काला' इति कालौ-अवसर्पिण्युत्सर्पिण्याख्यौ, तथाहि-प्रथ-
मोऽरक सुपमसुपमाख्य, तस्य मान चतस्र सागरोपमकोटाकोटयः इत्यादिषितिकोटा
कोटिसागरोपमप्रमाणं कालचक्रमिति एषोऽपि गणितानुयोगः । तथा 'पासो' पाश
प्रासो वा पाश इव पाशः-वन्धनाद्यनर्थहेतुत्वात् प्रास-कुन्त, स इव वा प्रजाना मार-
णाद्यनर्थहेतुत्वात् । कोऽसौ पाशः प्रासो वा इत्याह-'भा' इति भानि-ग्रहा भौमादयः ।
कथम्भूताः सन्तः ? 'मल्ली' 'मंस' वा चन्द्र, अल्लियन्ति-प्रविशन्ति मल्ली चन्द्रमण्डलमे-
दिन इत्यर्थः । न केवलं तथाभूता एव अनर्थप्रदा, किन्तु 'पियगा' इत्यपि पिक-कोकि-
लस्तद्वदङ्ग-मूर्त्तिर्येषा ते पिकाङ्गा-कृष्णा प्रतिभासमाना इत्यर्थः । तेऽपि हि ज्योतिः-
शास्त्रे प्रजाना राज्ञा च पाशवत् प्रासवच्चानर्थकरा एव स्युः । इति गणितानुयोगपक्षः ॥

अथ चरणकरणानुयोगः—

प्रकृष्टा उमा-कीर्त्तिर्येषा ते प्रोमा, स्वचरितैः यशस्विन इत्यर्थः । भयोऽस्त्येषामिति
अभ्रादित्राद् अप्रत्यये भयाः-प्राणिन एकेन्द्रियादिपञ्चेन्द्रियान्ता, तेषा असव-प्राणा-
स्तेषा पान-रक्षणं तत्र ऊर्जः-बलं येषा ते तथा । अरक्ता-नीरागाः, साहचर्यात् निर्द्वे-
पाश्च ततो विशेषणकर्मधारयः । शशी-कर्पूरः, पुष्प-श्वेतपुष्पम् । पुष्पशब्दो हि निर्वि-
शेषणः । श्वेतकुसुममेव वक्ति, तथा च कालिदासः—

“पुष्पं प्रबालोपहितं यदि स्यान्—मुक्ताफलं वा स्फुटविद्रुमस्थम् ।”

इति (कुमारसम्भवे स १, श्लो ४४) काव्यम् ।

तद्वद्वन्ता येषा ते तथा । एतेन तेषा देशनाकुशलत्वं ध्वन्यते । तदैव हि दशनद्युति-
प्राकट्यसम्भवः । अत एवाह-'ससिगोरा' शशिवत् निर्मलतया गवा-वाणीना रा-दीप्ति-
र्येषा ते शशिगोरा । एतेन भाषासमितत्वमुक्तम् । तच्च शेषसमितीनामुपलक्षणम् ।
ततो विशेषणकर्मधारयः । (सुषु-शोभनानि) व्रतानि-अहिंसादीनि तेषा नेमिरिव नेमि-
चक्रधारा, प्रकर्षकोटिरिति यावत् । शोभनव्रतनेमिर्येषा ते तथा । तथा इः-कामस्तत्र विषये
काल इव काला-यमतुल्या इकाला । चतुर्थपादः पूर्ववत् । एवविधा भावसाधरो
भवन्ति । इति चरणकरणानुयोगः ॥ २ ॥

अथ धर्मकथानुयोगः—

'रत्ताससिपुष्पदंतससिगोरा' इति द्वितीयः पादः पूर्ववत् । कथं शशी-राजा आ रटतीत्याह
-'पञ्चमाभवासुपुज्जा' 'पञ्चमा' पञ्चा-लक्ष्मीस्तस्या भवा-उत्पत्तय अर्थात् अर्थागमा । मम
'सुपुज्जा' सुतरा पूज्या आसन्, तेष्वेवादरात्, न पुनर्देवगुर्वादिषु । पुनः कथं रटति ?
'सुवयनेमीकाला' इत्यादि, शोभनव्रतानां-अहिंसादीनां नेमि-उपचारात् परमकोटिस्ता
कालयति-क्षिपति सुव्रतनेमीकाला 'अगामा'-शरीरराढा, मम प्रिया-बल्लभा आसीत्, न १०

पुनस्तपोनियमादिक्रिया । “आभा राठा विभूषा श्रीः” इति हेमनाममाला (का० ६, श्लो० १४८) । इयं च देहलालना । ‘मलीपासो’ मयि लीयते-मम्बध्यते मली पाश इव पाशः-कर्मबन्ध’ । तथा चापम्—

“विभूसावत्तिय मिक्खु कम्म वधइ” (ठण्णवैकालिके अ ६, श्लो ६६) इत्यादि ।

५ इति धर्मकथानुयोगः ॥ ३ ॥”

अथ द्रव्यानुयोगः—

‘सुवयनेमीकाला’ इति पूर्ववत् उत्पादव्ययध्रौव्यात्मक सत् तर्था प्रतीयमानत्वात् इत्यस्य पादस्यार्थः । एतच्चाय प्रत्यभिधीयते तं प्रतिपादयति-हे ‘पवमाभवासुपुञ्जा’ ‘प’ इति परमेष्ठी-ब्रह्मा, उमाया ‘भ’ इति भर्ता उमया वा भाति उमाभ -रद्र, ‘वासु’ इति १० वासुदेवः, ते पूज्या यस्य स तथा, तस्य सम्बोधन ‘हे पवमाभवासुपुञ्जा !’ गोयमा ! इति तदामन्त्रणे सौ अदन्तस्य आर्पे आत्मम्, स च नैयायिको वैशेषिको वा, हरि-हर ब्रह्मणामेकमूर्तित्वात् । तथा हे ‘रत्ता !’ रक्त रक्तपटो-त्राङ्ग, तथा चागमे-“तवन्निय” सि () तन्नामतृतीयवर्णो लोहितस्तद्धरणपटयोगात् प्राकृते तवन्निओ तस्यामन्त्रण हे रत्ता । तथा ‘स’ इति साह्वय, तथाऽकारप्रश्लेषात् असि-खड्ग पुष्पदन्ता-सूर्यचन्द्रौ पौष्प- १५ दन्ता - तद्वज्रजत्वात् राजन्या, तेषां हि मूलतो द्वावेव वशी सूर्यश्चन्द्रश्च, ततोऽसिप्रधानाः पौष्पदन्ता असिपौष्पदन्ता-युद्धप्रवृत्ता क्षत्रियाः, ‘शशू हिंसायाम्’ ‘इकि-स्तिव् स्वरूपाथं’ (सिद्ध० ५-३-१३७) इति शशि-हिंसा यज्ञादौ पशुपक्षिबृक्षौषधादि-शशिना गा-स्वर्गं राति-यजमानेभ्यो ददाति तथोपदेशदानात् ससिगोरा-मीमांसका । अथवा शशि-हिंसा तद्विषया गा-वाच उपदेश वा राति शशिगोर-आलम्ब्याध्या- २० यार्थव्याख्याता असिपौष्पदन्त इव हिंसापरायणत्वात् य शशिगोरस्तस्यामन्त्रणम् । ततश्च भो परवादिन् ! ‘पास’ पश्य -अन्तस्तत्वेन त्रयात्मक वस्तु विलोक्य । कथम्भूत सन् पश्य ? ‘ओमली’ ‘ओम्’ इत्यभ्युपगमे, त अलियइ-आश्रयति ‘ओमली’, स्याद्वा-दमभ्युपगम्य इत्यर्थः । भो भो एकान्तवादिनो भवता ‘पियगाभा’ वर्तते प्रिया प्रेयसी तस्या अङ्गानि स्तन वदन नयन-जघनादीनि तेषां आभा सादृश्यम्-दृष्टान्त इत्यर्थः । २५ यथाहि-रागिण प्रेयसीना नाम तथा रूपाण्यङ्गानि कनककलश-पूर्णन्दु-नलिनदल चक्रा-दिरूपतया स्वानुरागमात्रात् मन्यन्ते तथा भवन्तोऽप्यनन्तधर्मात्मकतया सदसन्नित्या नित्यामिलाप्यानमिलाप्यसामान्यविशेषरूपमपि कृत्स्न वस्तु तदेकान्तरूपतया मन्वाना स्वपक्षपातित्वमात्रमेवामिव्यञ्जन्ति, न पुनर्यौक्तिकतामिति भावः ॥

द्वितीयप्रकारेणाऽपि लेशतो द्रव्यानुयोग प्रदर्श्यते यथा-‘प’ इति पारद, ‘उ’ इति ३० उगयवीयाणि, ‘मा’ इति माक्षिकम्, ‘भ’ इति भर्म-हेम, ‘व’ इति बहुफली, ‘आ’ इत्या

काशवल्ली, सन्धौ । 'सु' इति सुनाली, 'पुजा' इति 'प' इति प्रज्ञा तस्या ऊर्ज-बल यस्या-
सकाशात् सा पुजा, म मूकब्राह्मी । 'रत्ता' इति रक्तदुग्धिका, 'ससि' चि शशिरेखा-वा-
कुची, 'पुष्पदत्त' चि केतकीनिर्यास, 'स' इति सर्प-अहिस्तेन च अहिखरावीजानि लक्ष्य-
न्ते, 'सि' इति सिगियविस, 'गोरा' इति अम्बचगेरी 'सु' मुरदाली-देवदाली, 'वयनेमी'ति
व्रतस्य नेमिरिव नेमि-लज्जालुका लक्ष्यते, 'का' इति कटकारिका-लघुरिंणिणी, 'ला' इति ५
लागली, 'पा' इति पन्नगनामोपलक्षिता नाड-नाङ्गी इति द्वयम्, 'सोमली' इति सोम-
वल्ली, 'पियगाभा' इति पिकाङ्गाभ-कोकिलादेहवर्ण, 'अ' इति अभ्रकम् इत्यर्थ । एतेषा
वस्तूना गुरुपदेशयुक्त्या मीलने पीतसिद्धिर्भवति । इति द्विधाऽपि द्रव्यानुरयोग ।

अथवा अग्रतनगायया सह बीजाक्षरमप्यत्रास्ति—

“वरकणगतवियगोरा सोलस तित्थकरा मुणेषवा ।

१०

एसो वण्णविभागो चडवीसाए जिणवराणा ॥” (आ० नि० गा० ३७१)

अत्र वर्णोऽक्षर-लोकेश्वराख्य, तस्य विभागो नादविन्दुकलाशिरइन्द्रेषु यथासङ्ख्य
श्वेतकृष्णारुणनीलस्वर्णवर्णजिनन्यासः । अस्य नामौ ध्यानादनाख्येय सर्वातिशायि
फलमिति । अयमपि द्रव्यानुरयोग ।

अस्माभि प्रतिपाद प्राग्व्याख्यातोऽनुरयोग एकैक ।

१५

सकलाया गायाया चतुरनुयोगी तु पृथग्धुना ॥ १ ॥

अस्माभिर्लिखित दृष्ट्या प्राचीनपत्रपङ्क्तिषु ।

तन्मे कृपा विधाय शोधनीय च विद्वद्भि ॥ २ ॥

ग्रंथाग्र० १४० ।

पुनस्तपोनियमादिक्रिया । “आभा राढा विभूषा श्री ” इति हैमनाममाला (का० ९, श्लो० १४८) । इय च देहलालना । ‘मलीपामो’ मयि लीयते-सम्बध्यते मली पाश इव पाश -कर्मबन्ध । तथा चार्पम्—

“विभूसावत्तिय भिक्खू कम्म धधइ” (उगवैकालिके अ ६, श्लो. ६६) इत्यादि ।

५ इति धर्मकथानुयोग ॥ ३ ॥”

अथ द्रव्यानुयोग —

‘सुवयनेमीकाला’ इति पूर्ववत् उत्पादन्ययधौन्यात्मकं सत् तर्धय प्रतीयमानत्वात् इत्यस्य पादस्यार्थः । एतच्चाय प्रत्यभिधीयते त प्रतिपादयति-हे ‘पडमाभवासुपुज्जा’ ‘प’ इति परमेष्ठी-ब्रह्मा, उमाया ‘भ’ इति भर्ता उमया वा भाति उमाभ -रुद्र , ‘वासु’ इति वासुदेव, ते पूज्या यस्य स तथा, तस्य सम्प्रोधन ‘हे पडमाभवासुपुज्जा ।’ गोयमा । इति तदामन्त्रणे सौ अदन्तस्य आर्पे आत्मम्, स च नैयायिको वैशेषिको वा, हरि-हर ब्रह्मणामेकमूर्तित्वात् । तथा हे ‘रत्ता !’ रक्त रक्तपटो-त्राङ्ग , तथा चागमे-“तवन्निय” सि () तन्नामवृत्तीयवर्णो लोहितस्तद्वरणपटयोगात् प्राकृते तवन्निओ तस्यामन्त्रण हे रत्ता ! । तथा ‘स’ इति साह्वय , तथाऽकारप्रश्लेषात् असि-खड्ग पुष्पदन्ता-सूर्यचन्द्रौ पौष्प-
१५ दन्ता- तद्वशजत्वात् राजन्या , तेषा हि मूलतो द्वावेव वशौ सूर्यश्चन्द्रश्च, ततो ऽसिप्रधानाः पौष्पदन्ता असिपौष्पदन्ता-युद्धप्रवृत्ता क्षत्रियाः, ‘शशू हिंसायाम्’ ‘इकि-स्तिव् स्वरूपाधे’ (सिद्ध० ५-३-१३७) इति शशि-हिंसा यज्ञादौ पशुपक्षिवृक्षौषधादि-शशिना गा-स्वर्ग राति-यजमानेभ्यो ददाति तयोपदेशदानात् ससिगोरा-मीमांसका । अथवा शशि-हिंसा तद्विषया गा-वाच उपदेश वा राति शशिगोर-आलम्ब्याध्या-
२० यार्थव्याख्याता असिपौष्पदन्त इव हिंसापरायणत्वात् य शशिगोरस्तस्यामन्त्रणम् । ततश्च भो परवादिन् ! ‘पास’ पश्य -अन्तस्तत्वेन त्रयात्मक वस्तु विलोक्य । कथम्भूत सन् पश्य ! ‘ओमली’ ‘ओम्’ इत्यभ्युपगमे, त अलियइ-आश्रयति ‘ओमली’, स्याद्वा-दमभ्युपगम्य इत्यर्थः । भो भो एकान्तवादिनो भवता ‘पियगाभा’ वर्तते प्रिया प्रेयसी तस्या अङ्गानि स्तन वदन नयन-जघनादीनि तेषा आभा सादृश्यम्-दृष्टान्त इत्यर्थः ।
२५ यथाहि-रागिण प्रेयसीना नाम तथा रूपाण्यङ्गानि कनककलश-पूर्णेन्दु-नलिनदल चक्रा-दिरूपतया स्वानुरागमात्रात् मन्यन्ते तथा भवन्तोऽप्यनन्तधर्मात्मकतया सदसन्नित्या नित्यामिलाप्यानमिलाप्यसामान्यविशेषरूपमपि कृत्वा वस्तु तदेकान्तरूपतया मन्वाना स्वपक्षपातित्वमात्रमेवामिव्यञ्जन्ति, न पुनर्यौक्तिकतामिति भावः ॥

द्वितीयप्रकारेणाऽपि लेशतो द्रव्यानुयोग प्रदर्श्यते यथा-‘प’ इति पारद, ‘उ’ इति उगयवीयाणि, ‘मा’ इति माक्षिकम्, ‘भ’ इति भर्म-हेम, ‘व’ इति बहुफली, ‘आ’ इत्या

काशवल्ली, सन्धौ । 'सु' इति सुनाली, 'पुञ्जा' इति 'प' इति प्रज्ञा तस्या ऊर्ज-वलं यस्याः सकाशात् सा पुञ्जा, म मूकब्राह्मी । 'रत्ता' इति रक्तदुग्धिका, 'ससि' च्ति शशिरेखा-वा-कुची, 'पुष्पदत्त' च्ति केतकीनिर्यास, 'स' इति सर्प-अहिस्तेन च अहिखरावीजानि लक्ष्यन्ते, 'सि' इति सिगियविस, 'गोरा' इति अम्बचगेरी 'सु' सुरदाली-देवदाली, 'वयनेमी'ति व्रतस्य नेमिरिव नेमि.-लज्जालुका लक्ष्यते, 'का' इति कटकारिका-लघुरिगिणी, 'ला' इति लागली, 'पा' इति पद्मगनामोपलक्षिता नाइ-नाइणी इति द्वयम्, 'सोमल्ली' इति सोम-वल्ली, 'पियंगाभा' इति पिकाङ्गाभ-कोकिलादेहवर्ण, 'अ' इति अश्रकम् इत्यर्थः । एतेषा वस्तूना गुरूपदेशयुक्त्या मीलने पीतसिद्धिर्भवति । इति द्विधाऽपि द्रव्यानुयोगः ।

अथवा अग्रतनगायया सह बीजाक्षरमप्यब्राह्मि—

“वरकणगतवियगोरा सोलस तित्यकरा मुणेषवा ।

१०

एसो वण्णविभागो चडवीसाए जिणवराणा ॥” (आ० नि० गा० ३७१)

अत्र वर्णोऽक्षर-लोकेश्वराख्य, तस्य विभागो नादविन्दुकलाशिरइन्द्रेषु यथासङ्ख्यं श्वेतकृष्णारुणनीलस्वर्णवर्णजिनन्यासः । अस्य नाभौ ध्यानादनाख्येय सर्वातिशायि फलमिति । अयमपि द्रव्यानुयोगः ।

अस्माभिः प्रतिपादं प्राग्व्याख्यातोऽनुयोग एकैकः ।

१५

सकलाया गाथाया चतुरनुयोगी तु पृथग्धुना ॥ १ ॥

अस्माभिर्लिखितं दृष्ट्वा प्राचीनपत्रपङ्क्तिषु ।

तन्मे कृपा विधाय शोधनीय च विद्वद्भिः ॥ २ ॥

ग्रंथाग्रं० १४० ।

गोशब्दकाव्यम्

गोश्राव किमयं गवाश्रयगता कि सुभ्रु ! गा वीक्षसे ?
 गोमध्ये ! चरणेन गा लिखसि कि 'गोस्त्रीनिमे ! देहि गाम् ।
 गात्रो यान्ति गृहेषु वासरमणेर्गात्रश्च दूर गता'
 गात्रस्त्वद्विरहे ममासुहरणे परेहि यात्रो गृहम् ॥

१ नेत्रजल २ गोकुल ३ दिश ४ पशु ५ भुव ६ अप्सर सदशे ७ वाच ८ सुरभय ९ किरणा १० बाणा ।
 'गौरुदके दक्षि स्वर्गे दिशि पशौ रश्मौ, वज्रे भूमाविषौ गिरि' इति हेमिनेकार्थसङ्ग्रहे (श्लो० ६) ।

वृत्ति — काचिदङ्गना वनान्तरे गवाश्रये-गोकुले गता सती गोश्राव-नेत्रजल मुमोच । तस्मिन् अवसरे केनचिद् गोवेन सा पृष्टा-हे सुभ्रु !-शोभने भ्रुवो यस्या सा सम्बोधने हे सुभ्रु ! अथ गोश्राव किम् ? । पुन गां-पृथ्वीं किं वीक्षसे ? तथा हे गोमध्ये ! गो-वज्र तन्मध्यमिव मध्य यस्या सा तत्सम्बोधन हे गोमध्ये !-कृतोदरि ! चरणेन गां-पृथ्वीं किं लिखसि ? । अत्रुना हे गोस्त्रीनिमे !-स्वर्गायस्त्रीसदशे ! गां-वाणीं देहि, वाच द्रष्टव्य । वासरमणे-सूर्यस्य गाव-किरणा दूर गता, सखाय सम गावो गृह यान्ति । पुन ए-कामस्य गाव-बाणा, मम असुहरणा-प्राणहरणा जाता । क सति ? त्वद्विरहे जाते सति सम्प्रति त्व आगच्छ, आवां याव-गृह गच्छाव ।

श्रेष्ठिदेवचन्द्र-लालभाट-जैनपुस्तकोद्धार-ग्रन्थाङ्के-

॥ सप्त स्मरणानि ॥

(विविधविबुधवरविरचितवृत्तिविभूषितानि)

प्रथमं 'पञ्चपरमेष्ठिनमस्कार'स्मरणम् ।

(व्याख्यायमलसमलङ्कृतम्)

५

श्रीसिद्धिचन्द्रगणिकृता व्याख्या

श्रीगणेशाय नमः ।

श्रीनाभेयः श्रिय दद्यात्, सुरासुरनमस्कृतः ।

विभानेकपपञ्चास्यो, दधद् विश्वजनीनताम् ॥ १ ॥-(अनुष्टुप)

अकव्यरसुराण-हृदयाम्बुजपदपद ।

१०

भानुचन्द्रधिर जीयाद्, गुरुर्मे वाचकाग्रणीः ॥ २ ॥-(अनु०)

अष्टोत्तरशताना यो—ऽवधानाना विधायकः ।

दधानः पुंस्फहमेति, विरुद् शाहिनाऽर्पितम् ॥ ३ ॥-(अनु०)

तेन वाचरुचन्द्रेण, सिद्धिचन्द्रेण सर्वदा ।

बुद्धिदृष्ट्यै वितन्द्रेण, गालानामल्पमेधसाम् ॥ ४ ॥-(अनु०)

१५

शश्वत् सप्तस्मरणाना, वृत्तिरेषा विधीयते ।

तत्र तावन्नमस्कार, एव व्याख्यायते मया ॥ ५ ॥-(अनु०)

-त्रिभिर्विशेषकम्

गोशब्दकाव्यम्

गोश्राव किमयं गेमाश्रयगता कि सुश्रु ! गा वीक्षसे ?
 गोमध्ये ! चरणेन गा लिखति कि गोस्त्रीनिभे ! देहि गाम् ।
 गावो यान्ति गृहेषु वासरमणेर्गात्रश्च दूर गता
 गावस्तद्विरहे ममासुहरणे एरेहि यावो गृहम् ॥

१ नेत्रजल २ गोकुल ३ दिश ४ पशु ५ भुव ६ अप्सर सदृशे ७ वाच ८ सुरभय ९ किरणा १० बाणा ।
 “गौरुदके दक्षि स्वर्गे दिशि पक्षां रश्मौ, वज्रे भूमाविषी भिति” इति हैमेऽनेकार्थसङ्ग्रहे (श्लो० ६) ।

वृत्ति — काचिदङ्गना वनान्तरे गवाश्रये—गोकुले गता सती गोश्राव—नेत्रजल मुमोच । तस्मिन् भवसरे केनचिद् गोपेन सा पृष्टा—हे सुश्रु !—शोभने भुवौ यस्या सा सम्बोधने हे सुश्रु ! अय गोश्राव किम् ? । पुन गा—पृथ्वी किं वीक्षसे ? तथा हे गोमध्ये ! गो—वज्र त—मध्यमिव मध्य यस्या सा तत्सम्बोधन हे गोमध्ये !—कृशोदरि ! चरणेन गा—पृथ्वी किं लिखति ? । अशुना हे गोस्त्रीनिभे !—स्वर्गायस्त्रीसदृशे ! गा—वार्णी देहि, वाच दत्त । वासरमणे—सूर्यस्य गाव—किरणा दूर गता, सस्यात् सम गावो गृह यान्ति । पुन ॥—कामस्य गाव—बाणा, मम असुहरणा—प्राणहरणा जाता । क सति ? स्वद्विरहे जाते सति सम्प्रति त्व आगच्छ, आवो वाच—गृह गच्छाव ।

नमो सिद्धाणं ॥ २ ॥

[नमः सिद्धेभ्यः]

सि० व्या०—नमो-नमस्कारः । केभ्यः ? 'सिद्धेभ्यः' सितं-प्रभूतकालेन चर्द्धं अष्टप्रकारं कर्म शुक्रध्यानाग्निना ध्मातं—भस्मीकृतं यैस्ते निरुक्तिवशात् सिद्धास्तेभ्यः इति 'बहुव्रीहिः' । यदुक्तं (आव० नम० ४३८ तमे पत्राङ्के)—

“दीर्घकालस्य जं तु, कम्मं से सिअमट्ठहा (जंतुकम्मं सेसि०) ।

सिअ धंत ति सिद्धस्स, सिद्धत्तमुवजायइ ॥ १ ॥”—(अनु०)

ह० व्या०—(नमो० इति ।) तथा नमः सिद्धेभ्यः । 'पिप्पू बन्धने' (पाणिनीय-धातुपाठे १४७८) सित-बद्ध प्रस्तावादष्टविधं कर्म तद् धमिति ध्मात-शुक्रध्यानाग्निना दग्धं—भस्मीकृतं यैस्ते निरुक्तिवशात् सिद्धाः । यद्वा सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं प्राप्ताः सिद्धाः । यद्वा सिद्धाः १०—सुनिष्ठितार्था मोक्षप्राप्त्या अपुनर्भवत्वेन सम्पूर्णार्थास्तेभ्यः २ सिद्धेभ्यो नमः ॥ २ ॥

नमो आयरियाण ॥ ३ ॥

[नम आचार्येभ्यः]

सि० व्या०—नमो-नमस्कारः । केभ्यः ? 'आचार्येभ्यः' स्वयं पञ्चविधाचारवन्तोऽन्येषामपि तत्प्रकाशकत्वात् आचारे साधवः आचार्यास्तेभ्यः इति 'तत्पुरुषः' । यथा (आव० नम० १५ ४४८ तमे पत्राङ्के चिदोपावश्यकेऽपि गा० ३१९०)—

“पच्चविहमायार, आयरमाणा तहा पभासता ।

आयार दसता, आयरिआ तेण वुचति ॥ १ ॥”—(आर्या)

“अनुयोगकुदाचार्यः” इति हैमः (अभिधानचिन्तामणौ का० १, श्लो० ७८) ॥ ३ ॥

प्रच्छन्नत्वस्याभावेन येषां ते अरहोऽन्तर अतस्तेभ्योऽरहोऽन्तर्भ्यः, अथवा अविद्यमानो रय-स्वप्न सकलपरिमहो २० पलक्षणभूतोऽन्तश्च-विनाशो जराद्युपलक्षणभूतो येषां ते अरधान्ता अतस्तेभ्यः, अथवा 'अरहतागति क्वचिदप्यास तिम्रगच्छद्भ्यः क्षीणरागात्वात्, अथवा अरह्यद्भ्यः—प्रकृष्टरागादिहेतुभूतमनोहेतरविषयसम्पर्केऽपि धीतरागादिक स्व स्वभायमत्यजुभ्य इत्यर्थः ।”

१ छाया—

दीर्घकालरज (य) यत् कर्म तत् रोपितमष्टया (अथवा दीर्घ० रजं जन्तुकर्मं तस्यास्तितमष्टया) । २५

सितं ध्मातमिति सिद्धस्य सिद्धत्वमुपजायते ॥

२ उक्तं च—

“ध्मात सित येन पुराणकर्म यो धा गतो निर्दूतिसोद्यमूर्तिः ।

ययातोऽनुशास्ता परिनिष्ठितार्थो य सोऽस्तु सिद्धं कृतमहलो मे ॥ १ ॥”

३ छाया—

पञ्चविधमाचारमाचरन्तस्त्रयां प्रभाषमाणा ।

आचारं दर्शयन्त आचार्योऽस्तेनोच्यन्ते ॥

४ 'पयासता' इति पाठः भृगु० विवरणे ।

श्रीसर्वज्ञाय नमः ।

नमो अरिहताण ॥ १ ॥

[नमोऽर्हद्भ्यः]

नमो अरिहताणमिति । नमो-नमस्कारः । केभ्यः ? 'अर्हद्भ्यः' शक्रादिकृतां पूजां सिद्धि-
गतिं चार्हन्तस्तेभ्यः । उक्तं च (आवश्यकनिर्युक्तां नमस्कारनिर्युक्तां ४०६तमे पत्राङ्के)—

“अरिहन्ति चरणनम-संणाह अरिहति पूया[३]मकार ।

सिद्धिगमण च अरिहा, अरिहता तेण वुच्चति ॥ १ ॥”—(आर्या)

श्रीहर्षकीर्तिसूत्रिकृता व्याख्या

श्रीगुरुभ्यो नम । ऐ नम ।

प्रणिपत्य जिन वक्ष्ये, सप्तस्मरणेषु विवरणं किञ्चित् ।

यस्मान्मन्दमतीना-मपि भवति सुखेन तद्वोधः ॥ १ ॥—(आर्या)

यतः पर्वदिनेषु सकलश्रेयोऽर्थं क्षुद्रोपद्रवादिदोषनिवारणार्थं च कारणादौ सुखशान्त्यर्थं
च सप्त मिलिता(नि) एव स्मर्यन्ते-गुण्यन्त इति सप्त स्मरणान्युच्यन्ते । तेष्वेतादौ चतुर्दशपूर्वाणामा-
दिभूत अनाद्यनन्तं च पञ्चपरमेष्ठिनमस्काररूपं प्रथमस्मरणमादां व्याख्यायते—‘नमो अरिहताण’
इत्यादि । अत्र पाठत्रयम्—अरुहताण, अरिहताण, अरुहताण । तत्र अर्हन्ति सुरेन्द्रादिकृतां
पूजा इत्यर्हन्तः । तेभ्योऽर्हद्भ्यः, अंरीन्-रागद्वेषादीन् भ्रन्तीति अरिहन्तार तेभ्योऽरिहन्तुभ्यः, न
रोहन्ति-नोत्पद्यन्ते दग्धकर्मबीजत्वात्-पुनः संसारं न जायन्ते इत्यरुहन्तः तेभ्योऽरुहद्भ्यो नमो-
नमस्कारोऽस्तु । प्राकृतत्वात् चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ १ ॥

१ अस्माद्योत्तरमातमिता अया कृता श्रीविनयसमुद्रगणिशिष्यपण्डितश्रीशुणरत्नमुनीश्वरै ।

२ ‘अरुहताण,’ ‘अरुहताण’ इत्यपि पाठौ ।

३ छाया—

अर्हन्ति चन्दनमस्यने अर्हन्ति पूजासत्कारम् ।

सिद्धिगमनस्य चाहा अर्हन्तस्तेनोच्यते ॥

४ भगवतीसूत्रस्य श्रीअभयदेवसूरिसूत्रिते विवरणे (तृतीये पत्राङ्के) तु पाठोऽयम्—“सणाणि अरिहति
२५ पूयसंकार । सिद्धिगमणं च अरुहा अरुहता तेण वुच्चन्ति ॥”

५ ख प्रत्यामस्या मूलस्मरणप्रारम्भे ‘श्रीअमुतविजयगणिगुरुभ्यो नम’ इत्युल्लेखः ॥

६ ‘अरुहताण अरिहताण’ इति ख-पाठः ।

७ स-तुल्यता यदुक्तं आव० नम० (४०५ तमे पत्राङ्के)—

“अट्टविह पि य कम्म अरिभूय होह सवजीवाण ।

त कम्ममरिं हता, अरिहता तेण वुच्चति ॥ १ ॥”

[अष्टविधमपि च कर्म अरिभूतं भवति सर्वजीवानाम् ।

तेषां कर्मादीनां हतार अरिह तारस्तेनोच्यन्ते ॥]

८ सयोजनीयोऽयं विदोषो यो घरीवर्ति भगवतीसूत्रस्य श्रीअभयदेवसूरिकृतविवरणे—

नमो सिद्धाणं ॥ २ ॥

[नमः सिद्धेभ्यः]

सि० व्या०—नमो—नमस्कारः । केभ्यः ? 'सिद्धेभ्यः' सितं—प्रभूतकालेन वद्धं अष्टप्रकारं कर्म शुकध्यानाग्निना ध्यात—भस्मीकृतं यैस्ते निरुक्तिवशात् सिद्धास्तेभ्यः इति 'बहुव्रीहिः' । यदुक्तं (आव० नम० ४३८ तमे पत्राङ्के)—

“दीहकालरयं ज तु, कम्मं से सिअमद्वहा (जंतुकम्मं सेसि०) ।

सिअ धत ति सिद्धस्स, सिद्धत्तमुवजायइ ॥ १ ॥”—(अनु०)

ह० व्या०—(नमो० इति ।) तथा नमः सिद्धेभ्यः । 'पिब् वन्धने' (पाणिनीय-धातुपाठे १४७८) सितं—वद्धं प्रस्तावादष्टविधं कर्म तद् धमिति ध्यात—शुकध्यानाग्निना दग्ध—भस्मीकृतं यैस्ते निरुक्तिवशात् सिद्धा । यद्वा सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं प्राप्ताः सिद्धा । यद्वा सिद्धाः १०—सुनिष्ठितार्था मोक्षप्राप्त्या अपुनर्भवत्वेन सम्पूर्णार्थास्तेभ्यः सिद्धेभ्यो नमः ॥ २ ॥

नमो आयरियाणं ॥ ३ ॥

[नम आचार्येभ्यः]

सि० व्या०—नमो—नमस्कारः । केभ्यः ? 'आचार्येभ्यः' स्वयं पञ्चविधाचारवन्तोऽन्येषां मपि तत्प्रकाशकत्वात् आचारे साधवः आचार्यास्तेभ्यः इति 'तत्पुरुषः' । यथा (आव० नम० १५ ४४८ तमे पत्राङ्के विशेषावश्यकैऽपि गा० ३१९०)—

“पच्चविहमायार, आयरमाणा तहा पंभासता ।

आयार दसता, आयरिआ तेण वुचति ॥ १ ॥”—(आर्या)

“अनुयोगकुदाचार्यः” इति हैमः (अभिधानचिन्तामणौ का० १, श्लो० ७८) ॥ ३ ॥

प्रच्छन्नत्वस्याभावेन येषां ते अरहोऽन्तर अतलेभ्योऽरहोऽन्तर्भ्यं, अथवा अविद्यमानो रय—स्वन्दन सकल्पतिप्रहो २० पलक्षणभूतोऽतश्च—विनाशो जराद्युपलक्षणभूतो येषां ते अरधान्ता अतस्तेभ्यः, अथवा 'अरहतागति क्वचिद्व्याप्त किमगच्छद्भ्य क्षीणरागात्वात्, अथवा अरहद्वद्भ्य—प्रकृष्टरागादिहेतुभूतमनोऽेतरेविषयसम्पर्केऽपि धीतरागात्वादिकं स्व स्वभायमत्यजद्भ्य इत्ययं ।”

१ छाया—

दीर्घकालरज (य) यत् तु कर्म तत् शेषितमष्टधा (अथवा दीर्घे० रजं जन्तुकर्मं तत्प्राप्तितमष्टधा) । २५

सितं ध्यातमिति सिद्धस्य सिद्धत्वमुपजायते ॥

२ उक्तं च—

“ध्यात सित येन पुराणकर्म यो वा यतो निर्द्वैतिसोषमूर्ध्नि ।

दयातोऽनुतास्त्रा परिनिष्ठितार्थो य सोऽस्तु सिद्धं कृतमद्वलो मे ॥ १ ॥”

३ छाया—

पञ्चविधमाचारमाचरन्तस्त्रया प्रभाषमाणा ।

आचार दर्शयन्त आचार्यास्तेनोच्यन्ते ॥

४ 'पयासता' इति पाठ भग० विवरणे ।

श्रीगर्वङ्गाय नमः ।

नमो अरिहंताणं ॥ १ ॥

[नमोऽर्हद्भ्यः]

नमो अरिहताणमिति । नमो-नमस्कारः । केभ्यः ? 'अर्हद्भ्यः' शक्रादिकृतां पूजां सिद्धि-
५ गतिं चार्हन्तस्तेभ्यः । उक्तं च (आवश्यकनिर्युक्तौ नमस्कारनिर्युक्तौ ४०६तमे पत्राङ्के)—

“अरिहति वदणनम-संणाह अरिहति पूया[इ]मकार ।

सिद्धिगमण च अरिहा, अरिहता तेण वुञ्चति ॥ १ ॥”—(आर्या)

श्रीहर्षकीर्तिसूरिकृता व्याख्या

श्रीगुरुभ्यो नम । नै नम ।

१० प्रणिपत्य जिन वक्ष्ये, सप्तस्मरणेषु विवरणं किञ्चित् ।

यस्मान्मन्दमतीना-मपि भवति सुरेन तद्बोधः ॥ १ ॥—(आर्या)

यत् पर्वदिनेषु सकलश्रेयोऽर्थं क्षुद्रोपद्रवादिदोषनिवारणार्थं च कारणादौ सुखशान्त्यर्थं
च सप्त मिलिता(नि) एव स्मर्यन्ते-गुण्यन्त इति सप्त स्मरणान्युच्यन्ते । तेष्वपादौ चतुर्दशपूर्वाणामा-
दिभूत अनाद्यनन्तं च पञ्चपरमेष्ठिनमस्काररूपं प्रथमस्मरणमादौ व्याख्यायते—‘नमो अरिहताण’
१५ इत्यादि । अत्र पाठत्रयम्—अरहताण, अरिहताण, अरुहताण । तत्र अर्हन्ति सुरेन्द्रादिकृता
पूजा इत्यर्हन्त’ तेभ्योऽर्हद्भ्यः, अंरीन्-रागद्वेषादीन् भन्तीति अरिहन्तार’ तेभ्योऽरिहन्तुभ्यः, न
रोहन्ति-नोत्पद्यन्ते दग्धकर्मबीजत्वात्-पुन’ ससारे न जायन्ते इत्यरुहन्तः तेभ्योऽरुहद्भ्यो’ नमो-
नमस्कारोऽस्तु । प्राकृतत्वात् चतुर्थ्यर्थे पठौ ॥ १ ॥

१ अस्माद्योत्तरशतमिता अथा कृता श्रीविनयसमुद्रगणेशिष्यपण्डितश्रीशुणरत्नसुनीश्वरै ।

२० २ अरहताण,’ ‘अरहताण’ इत्यपि पाठौ ।

३ छाया—

अर्हन्ति वन्दनमस्त्येन अर्हन्ति पूजास्कारम् ।

सिद्धिगमनस्य चाहा अर्हन्तस्तेनोच्यते ॥

४ भगवतीसूत्रस्य श्रीअभयदेवसूरिसृजिते विवरणे (तृतीये पत्राङ्के) तु पाठोऽयम्—“सणाणि अरिहति
२५ पूयसङ्कार । सिद्धिगमणं च अरहा अरहता तेण वुञ्चन्ति ॥”

५ ख प्रत्यामस्या मूलस्मरणप्रारम्भे ‘श्रीअमृतविजयगणेशगुरुभ्यो नम’ इत्युल्लेखः ॥

६ ‘अरुहताण अरिहताण’ इति ख-पाठः ।

७ स-तुल्यता यदुक्तं आव० नम० (४०५ तमे पत्राङ्के)—

“अष्टविह पि य कम्म अरिभूय होइ सम्बजीवान ।

स कम्ममरिं हत्ता, अरिहता तेण वुञ्चति ॥ १ ॥”

[अष्टविधमपि च कर्म अरिभूतं भवति सर्वजीवानाम् ।

तेषां कर्मादीनां हत्तार अरिहन्तारस्तेनोच्यन्ते ॥]

३०

८ सयोगनीयोऽयं विरोधो यो वरीवर्ति भगवतीसूत्रस्य श्रीअभयदेवसूरिकृतविवरणे—

“अविद्यमानं वा रह-एकान्तरूपो देशः अन्तः-मध्यं गिरिगुहादीनां सर्ववैशित्या समस्यस्तुल्योभयतः

नमो लोए सवसाहुणं ॥ ५ ॥

[नमो लोके सर्वसाधुभ्यः]

सि० व्या०—नमो-नमस्कारः । केभ्यः ? 'लोके सर्वसाधुभ्यः' । लोके-मनुष्यलोके सम्यग्ज्ञानादिभिर्मोक्षसाधकाः सर्वसत्त्वेषु समाधेति साधनः, सर्वे च ते स्वविरकल्पिकोद्भि-
मेदभिन्नाः साधवश्चेति सर्वसाधवस्तेभ्यः इति 'कर्मधारयः' । यथा—

“निघाणसाहए जोए, जम्हा साहति साहुणो ।

समा य सवभूएसु, तम्हा ते सवसाहुणो ॥ १ ॥”—(आर्या)

ह० व्या०—(नमो० इति) तथा नमो लोके सर्वसाधुभ्यः । सम्यग्ज्ञान-दर्शन-चारि-
त्रादिभिः साधयन्ति मोक्षमार्गमिति साधनः । लोके-सार्वद्वयद्वीपलक्षणे पञ्चचत्वारिंशल्लक्षयो-
जनप्रमाणे मनुष्यलोके सर्वे च ते साधनश्च । यद्वा सार्वस्य-अर्हतः साधनः सार्वसाधवः तेभ्यो^१ ।
नमो-नमस्कारोऽस्तु ॥ ५ ॥

एसो पंचनमुक्कारो ॥ ६ ॥

[एष पञ्चनमस्कारः]

सवपावप्पणास्तणो ॥ ७ ॥

[सर्वपापप्रणाशनः]

१५

१ 'सावसाधुभ्यः' इत्यपि सम्भवति ।

२ आदिशब्देन सूच्यन्ते जिनकम्पिक-प्रतिमाकल्पिक-यथाक द्वाक-परिहारविशुद्धिकल्पिक-स्थितकल्पिक-स्थितकल्पिक-स्थितास्थितकल्पिक-कल्पातीत-प्रत्येकबुद्ध-स्वयसम्बुद्ध-बुद्धबोधिता भारतादिभेदा सुपमाहु
प्पमादिविशेषिता वा ।

३ दृश्यते इय गाथा आद्य० नम० ४१९तमे पत्राङ्के भग० विवरणेऽपि, परन्तु तत्र 'स' स्थाने 'भाव'-२०
दृश्यते । एतच्छाया यथा—

निर्वाणसाधकाय् योगान् यस्मात् साधयन्ति (सत) साधव ।

समाश्च सनमूतेषु तस्मात् ते सावसाधव ॥

४ अत्रापि विशेषो दरीदृश्यते भगवतीविवरणे—

“सर्वेभ्यो जीवेभ्यो हिता साधो, ते च साधवश्च, सार्वस्य वा-अर्हतो न तु बुद्धादे साधव सावसाधव, २५
सर्वान् वा शुभयोगान् साधयन्ति-कुर्वन्ति, सानान् वा-अर्हत साधयन्ति-तदाज्ञाकरणादासाधयन्ति प्रतिष्ठापयन्ति वा
दुनयनिराकरणादिति सर्वसाधव सावसाधवो वा, अथवा ध-येषु-श्रवणाहेषु वाक्येषु, अथवा सञ्चालि-दक्षिणानि
अनुकूलानि यानि कार्याणि तेषु साधवो-निपुणा श्रव्यसाधव सव्यसाधवो वा अतस्तेभ्यः । एषा च नमनीयता
मोक्षमार्गसाहायककरणेनोपकारिणत्वात्, आह च (आद्य० नम० ४१९तमे पत्राङ्के)—

असहाय सहायच, करेति मे सजम करितस्स ।

यएण कारणेण, नमामिह सवसाहुण ॥ १ ॥”

[असहाये सहायत्वं कुर्वन्ति मे सयम बुधत ।

एतेन कारणेन नमाम्यह सनसाधून् ॥]

३०

८० व्या०—(नमो० इति) तथा नम आचार्येभ्यः । अथ भ्रानादिपञ्चविधाचारवन्तोऽन्वे-
षामपि तत्प्रकाशकत्वाद् आचारेसाधय आचार्याः तेभ्यः । योग्यं कुशलो हितम् साधुरूपते ॥३॥

नमो उवज्ज्ञायाण ॥ ४ ॥

[नम उपाध्यायेभ्यः]

५ सि० व्या०—नमो-नमस्कारः । केभ्यः ? ‘उपाध्यायेभ्यः’ उप एत्य-समीपमागत्य येभ्यः
सकाशादधीयन्त इत्युपाध्यायास्तेभ्यः इति ‘तत्पुरुषः’ । यदुक्त (आच० नम० ४४८ तमे पत्राद्दे,
विशेषाचक्षयकेऽपि गा० ३१९७) —

“पारसगो जिणरूपा-ओ सज्जाओ कहिओ तुहेहि ।

त उवइसति जम्हा, उवज्ज्ञाया तेण उचति ॥ १ ॥” — (आर्यां)

१० “उपाध्यायस्तु पाठकः” इति हैम. (अभि० का० १, श्लो० ७८) ॥ ४ ॥

८० व्या०—(नमो० इति) तथा नम उपाध्यायेभ्यः । उप-समीपमागत्य येभ्यः
सकाशादधीयत इत्युपाध्याया । अथवा उप-समीपे अध्यायो-द्वादशाङ्गाः पठनं ध्वनितोऽर्थतश्च
येषां ते उपाध्यायाः तेभ्यः उपाध्यायेभ्यो नम ॥ ४ ॥

१ आ मयादया चार -विहार आचारस्तस्मिन् इति भग० विवरणे ।

१५ २ विशेषश्चायम्—

“आ-मयादया तद्विषयविन्ययरूपया चय-ते-सेभ्य-ते जिनशासनार्थोपदेशकतया तदाकाङ्क्षितिरित्यर्थार्थ ।
उक्त च—

“मुत्तत्यधिक एवपूज-श्रुतो गच्छस्य मेदिभूओ य ।

गणतसिचिप्पमुको, अथ वायइ भायरिओ ॥ १ ॥

२० [सूत्राध्यायि लक्षणमुको गच्छस्य मेधिभूतश्च ।

गणतसिचिप्रमुक अर्थ वाचयति आचार्य ॥]

अथवा आ-ईयद् अपरिपूर्णा इत्यथ चारा-हेरिका ये ते आचारा, चारकत्वा इत्यथ, युक्तायुक्तविभाग
निरूपणमिदुणा विनेया अतस्तेषु साधवो यथावच्छाद्यार्थोपदेशकतया इत्याचार्या अतस्तेभ्यः ” ।

३ प्रतीकोऽय कसचित् कोशसेति प्रतिभाति । ४ ‘हितेषु’ इति क-पाठ ।

२५ ५ छाया—

द्वादशाङ्गो जिनाख्यात स्वाध्याय कथितो तुषे ।

समुपदिशति यस्मात् उपाध्यायास्तेनोच्यन्ते ॥

६ ‘सूत्रार्थश्च’ इति क-पाठ ।

७ इदमथद्वयं तु ‘इण् गतो’ (पा० १०४५) ‘इह अध्ययने’ (पा० १०४६) इति चातुयुगलमाश्रित्य न्यवेदि

१० श्रीहर्षकीर्तिसूरिभि । परंतु अधनामात्र वर्तते श्रीभगवत्तीविररणे, तद् यथा—‘इक् सरणे’ (पा० १०४७)
इति वचनात् (वा) स्मरते सूत्रतो जिनप्रवचन येभ्यस्ते उपाध्याया, (यदाह-वार०) अथवा उपाधानमुपाधि-
सन्निधिस्तेनोपाधिना उपाधौ वा आयो-लाम श्रुतस्य येषां उपाधीना वा-विशेषणानां प्रकमाच्छेदनानामायो-
लामो येभ्य, अथवा उपाधिरेव-सन्निधिरेव आयम्-इष्टफलं दैवजनितत्वेन अयानाम्-इष्टफलानां समूहसादेक-
हेतुत्वाद् येषाम्, अथवा आधीना-मन पीडानामायो-लाम आध्याय अधिवा वा-वच कुत्सार्यत्वात् कुडवीना
१५ मायोऽध्याय, ‘ध्वै चिन्तायाम्’ (पा० ९०८) इत्यस्य चातो प्रयोगाच्च कुत्सार्यत्वादेव च ध्वन्यां वा अध्याय,
उपहृत आध्याय अध्यायो वा यैस्ते उपाध्याया अतस्तेभ्यः ।”

नमो लोए सर्वसाधूणं ॥ ५ ॥

[नमो लोके सर्वसाधुभ्यः]

सि० व्या०—नमो-नमस्कारः । केभ्यः ? 'लोके सर्वसाधुभ्यः' । लोके-मनुष्यलोके
सम्यग्ज्ञानादिभिर्मोक्षसाधकाः सर्वसत्त्वेषु समाश्रयेति साधनः, सर्वे च ते स्वविरकल्पिकादि-
भेदभिन्नाः साधनश्चेति सर्वसाधवस्तेभ्यः इति 'कर्मधारयः' । यथा—

“निघाणसाहए जोए, जम्हा साहंति साहुणो ।

समा य सबभूएसु, तम्हा ते सबसाहुणो ॥ १ ॥”—(आर्या)

ह० व्या०—(नमो० इति) तथा नमो लोके सर्वसाधुभ्यः । सम्यग्ज्ञान-दर्शन-चारि-
त्रादिभिः साधयन्ति मोक्षमार्गमिति साधनः । लोके-सार्धद्वयद्वीपलक्षणे पञ्चचत्वारिंशल्लक्षयो-
जनप्रमाणे मनुष्यलोके सर्वे च ते साधनश्च । यद्वा सार्वस्य-अर्हतः साधनः सर्वसाधनः तेभ्यो^१ ।
नमो-नमस्कारोऽस्तु ॥ ५ ॥

एसो पंचनमुक्कारो ॥ ६ ॥

[एष पञ्चनमस्कारः]

सवपावप्पणासणो ॥ ७ ॥

[सर्वपापप्रणाशनः]

१५

१ 'साधसाधुभ्य' इत्यपि सम्भवति ।

२ आदिप्राद्वेन सूच्यते जिनकल्पिक-प्रतिमाकल्पिक-यथाकल्पक-परिहारविशुद्धिकल्पिक-स्थितकल्पिक-स्थितकल्पिक-स्थितास्थितकल्पिक-कल्पातीत-प्रत्येकशुद्ध-स्वयसम्पुद्ध-शुद्धयोधिता भारतादिभेदा सुपमाहु
प्पमादिविशेषिता वा ।

३ इदयते इय गाथा आय० नम० ४४९तमे पत्राङ्के भग० विवरणेऽपि, परन्तु तत्र 'स-व'स्थाने 'भाव' २०
शब्दः । एतच्छाया यथा—

निर्वाणसाधकां यो गान् यस्मात् साधयन्ति (ततः) साधवः ।

समाश्रय सवभूतेषु तस्मात् ते सावसाधवः ॥

४ अत्रापि विशेषो दूरीदृश्यते भगवतीविवरणे—

“सर्वेभ्यो जीवेभ्यो हिता साधा, ते च साधवश्च, सार्वस्य वा-अहतो न तु शुद्धादे साधवः सावसाधवः, २५
सर्वान् वा गुणयोगान् साधयन्ति-कुरुति, सावान् वा-अहतः साधयन्ति-तदाचार्यकरणादाराधयन्ति प्रतिष्ठापयन्ति वा
दुर्नयनिराकरणादिति सर्वसाधवः साधसाधवो वा, अथवा श्रयेषु-श्रवणाह्यु वाक्येषु, अथवा सव्यानि-दक्षिणानि
अनुकूलानि यानि कार्याणि तेषु साधवो-निपुणा श्रव्यसाधवः सव्यसाधवो वा अतस्तेभ्यः । एषा च नमनीयता
मोक्षमार्गसाहायककरणेनोपकारित्यात्, आह च (आय० नम० ४४९तमे पत्राङ्के)—

असहाय सहायच, करेति मे सज्जन करितस्स ।

एषण कारणेण, नमानिऽह स-वसाहुण ॥ १ ॥”

[असहाये सहाय्यरं कुरुति मे सयमं कुर्यत ।

एतेन कारणेन नमाम्यह सवसाधून् ॥]

२०

मंगलाणं च सर्वेसि ॥ ८ ॥

[मङ्गलाना च सर्वेषाम्]

पठम हवड मगलं ॥ ९ ॥

[प्रथम भवति मङ्गलम्]

- ५ सि० व्या०—एष पञ्चनमस्कारः । एष-प्रत्यक्षो विधीयमानः पञ्चानामर्हदादीनां नमस्कारः-प्रणामः । स च कीदृशः ? 'सर्वपापप्रणाशनः' सर्वाणि च तानि पापानि च सर्वपापानि इति 'कर्मधारयः' । सर्वपापाना प्रकर्षेण नाशनो-विघ्नसकः सर्वपापप्रणाशनः इति 'तत्पुरुषः' । सर्वेषां द्रव्य-भानमेदमिच्छाना मङ्गलाना प्रथममिदमेव मङ्गलम् । "होइ मगल" इति पाठस्त्व-प्रामाणिकः, सर्वत्र "हवड मगल" इत्येव दर्शनात् । चः समुच्चये । पञ्चसु पदेषु चतुर्थ्येषु षष्ठी ।
- १० अत्र चाष्टपदिरक्षराणि, नव पदानि, अष्टौ च सम्पदो-विश्रामस्थानानि तत्र सप्त एकैकपदा, अन्त्या तु द्विपदा इति नमस्कारार्थः ॥ ६-९ ॥

ह० व्या०—(एसो० इति) एष-पूर्वोक्तः 'पञ्चनमस्कारः' पञ्चानाम्-अर्हत्-सिद्धा-ऽऽचार्यो पाठ्याय-सर्वसाधूना नमस्कारः-प्रणामः, सर्वपापप्रणाशनः-(समस्तदुरित)निवारकः ।

- पुनः सर्वेषां मङ्गलाना-मङ्गलकारकमस्तूना दधि-दूर्वा-ऽक्षत-चन्दन-नालिकेर-पूर्णकलश-
१५ स्वस्तिक-दर्पण-भद्रासन-वर्धमान-मत्स्ययुगल-श्रीवत्स-चन्द्यामर्तोदीना मध्ये प्रथम-मुख्य मङ्गल-मङ्गलकारको भवति । यतोऽस्मिन् पठिते जप्ते स्मृते च सर्वाण्यपि मङ्गलानि भवन्तीत्यर्थः ॥ ६-९ ॥

इदं च स्मरणमनादिभूतं, यतो जिनानां चतुर्विंशतयोज्ज्वलात् सज्जाताः अनन्ताश्च भविष्यन्ति तदा सदैवेदमेव, अतोऽनाद्यनन्तमित्यर्थः ॥

- २० अत्र पदानि नव (९), सम्पदः अष्टौ (८), अक्षराणि अष्टपदि (६८), लघ्वक्षराणि एकपदि (६१), गुर्वक्षराणि सप्त (७) ज्ञेयानि ॥

नागपुरीयतपोमण-राजः श्रीहर्षकीर्तिसूरिवरः ।

प्रथमस्मरणे व्याख्या, सङ्क्षेपाद् विहितवान् सम्यक् ॥ १ ॥

॥ इति प्रथमस्मरणव्याख्या ॥

श्रीभद्रबाहुस्वामिविरचितं ॥ द्वितीयं 'उवसगहर'स्मरणम् ॥ (व्याख्यात्रितयसमलङ्कृतम्)

श्रीजिनप्रभसूरिकृताऽर्थकल्पलतानामवृत्तिः

प्रतिगोष विदधानाः (श्रीसम्भूतिविजयनामानो भद्रबाहुवराहाभिधानौ ब्राह्मणत- ५
नयौ आतरौ प्रत्यवृणुधन् ।) स च (तत्र ?) वराहमिहिरस्तथाविधज्ञानावरणीयकर्मक्षयोपशमा-
भावात् किञ्चिदेव चन्द्रप्रज्ञस्यादिक शास्त्रमधीतवान् । भद्रबाहुस्वामी तु (चतुर्दश पूर्वाण्य-
धीतवान् । स च सम्भूतिविजयस्तद्) भ्रातुः पाठादिस्वरूपं तदुदकं च सातिशयज्ञानेन ज्ञात्वा
“ वृद्धो गणहरसदो, गोयममार्हं हि धीरपुरिसेहि ।

जो त ठवड अपत्ते, जाणतो सो महापावो ॥ १ ॥ ”—(आर्या)

१०

इति प्रवचनरहस्यं स्मरन् न किञ्चिदाचार्यादिपदं ददौ । ततस्तस्य महान् प्रद्वेपो जज्ञे । अशुभ-
कर्मोदयप्रज्ञात् मिथ्यात्व चासी गतं । तत रजोहरणादिलिङ्गं च विमुच्य पुनर्ब्राह्मण एवामवत् ।
ततः पूर्वाधीतचन्द्रप्रज्ञस्यादिसिद्धान्तार्थान् स्मृत्वा स्मृत्वा सपादलक्षप्रमाणं ज्योतिःशास्त्रं निर्मि-
तवान् । तच्च नाम्ना वराहमिहिरमिति प्रसिद्धिसौधशिखरमध्यास्त । सिद्धान्ताद्बृहत्तत्वात् प्रायः
सत्यार्थं च तत् जातम् । ततो विप्रादिमिलोकैः पठ्यमानं परम्परयाऽद्यापि तद् वर्तते । १५

वराहमिहिरः किल द्वादशाब्दानि गच्छे स्थितः । तत्र चाङ्गोपाङ्गपूर्वादिसिद्धान्तमधीया-
नेन सर्वं ज्योतिःशास्त्रं अन्वदपि विद्यामन्त्रयोगचूर्णादि ज्ञात, तडिप्रतारितमिथ्यादृष्टिब्राह्मणैश्च
तदन्यथोच्यते स्म, यदुत—भो लोका ! अयं वराहमिहिरः सकलशास्त्रपारावारपारीणश्चतुर्दश-
विद्यानिर्धानः वशीकरणपरपुरप्रवेशाकाशगामिन्यादिविद्यास्थानभूमिर्भूतः । ततोऽनेन गगन
मण्डले द्वादश वर्षाणि ज्योतिश्चक्रेण सहविद्यामलात् सञ्चरता सूर्यादिग्रहाणां अश्विन्यादिनक्षत्राणां २०
च सञ्चारं सम्यग् निरीक्षितः । ततस्तं चेतसि सम्यग् धृत्वा मर्त्यलोकमवतीर्य लोकोपका-
रायेदं ज्योतिष्कं निर्मितमिति । सा च प्रसिद्धिः सम्प्रत्यपि मुग्धैस्तच्छास्त्राध्ययनादिना सञ्जात-
तत्कथिततथाप्रत्ययैस्तस्य माहात्म्यमारोपयद्भिस्तथैव विस्तार्यते, न पुनरिदमवगम्यते तैर्यदेतत्
भगवतो जैनागमस्यैव माहात्म्यं यदिदं किमपि तच्छास्त्रोक्तं सत्यत्वेन सचदति, तदन्तर्गतत्वात् ।
तदर्थानां नहि सक्तं किञ्चिदार्हतमुपदेशमन्तरेण जगत्प्राप्ति । यदाह श्रीसिद्धसेनदिवाकरः— २५

१ धनुश्चिह्नान्तगतं पाठं क—प्रतौ पाठं लिखितोऽस्ति, ख—प्रतौ तदभावः । २ ‘चन्द्रप्रज्ञासि—सूर्यप्रज्ञस्या-
दिक’ इति ख—पाठः । ३ ‘स्वप्नाद्’ इति ख—पाठः ।

४ छाया—

मृदो गणहरसदो गौतमादिमिहिरपुरैः ।

यस्य स्थापयति अपात्रे जानानं स महापापः ॥ १ ॥

५ ‘स्थानभूमि’ इति ख पाठः । ६ ‘निधानमभूत्’ इति ख पाठः ।

३०

मंगलाणं च सर्वेसिं ॥ ८ ॥

[मङ्गलानां च सर्वेषाम्]

पढम हवड मंगलं ॥ ९ ॥

[प्रथम भवति मङ्गलम्]

- ५ सि० व्या०—एष पञ्चनमस्कारः । एष-प्रत्ययो विधीयमानः पञ्चानामर्हदादीनां नमस्कार-प्रणामः । स च कीदृशः ? 'सर्वपापप्रणाशनः' सर्वाणि च तानि पापानि च सर्वपापानि इति 'कर्मधारयः' । सर्वपापानां प्ररूपेण नाशने-विध्वंसकः सर्वपापप्रणाशन इति 'तत्पुरुषः' । सर्वेषां द्रव्य-भाजमेदमिद्वानां मङ्गलानां प्रथममिदमेव मङ्गलम् । "होड मंगल" इति पाठस्त्व-प्रामाणिकः, सर्वत्र "हवड मंगल" इत्येव दर्शनात् । चः मनुष्याये । पञ्चसु पदेषु चतुर्थ्यर्थेषु षष्ठी ।
- १० अत्र चाष्टपदिरक्षराणि, नव पदानि, अष्टौ च सम्पदो-विश्रामस्यानानि तत्र सप्त एकैकपदा, अन्त्या तु द्विपदा इति नमस्कारार्थः ॥ ६-९ ॥

ह० व्या०—(एतो० इति) एषः-पूर्वोक्तः 'पञ्चनमस्कारः' पञ्चानाम्-अर्हत् सिद्धा-ऽऽचार्यो पाध्याय-सर्वसाधूनां नमस्कार-प्रणामः, सर्वपापप्रणाशनः-(समस्तदुरित) निवारकः ।

- पुनः सर्वेषां मङ्गलानां-मङ्गलकारकस्तूना दधि-दूर्वा-ऽक्षत-चन्दन-नालिकेर-पूर्णकलश-
- १५ स्वास्तिक-दर्पण-भद्रासन-वर्धमान-मत्स्यगुल-श्रीवत्स-नन्दावर्तादीनां मध्ये प्रथम-मुख्य मङ्गल-मङ्गलकारको भवति । यतोऽस्मिन् पठिते जप्ते स्मृते च सर्वाण्यपि मङ्गलानि भवन्तीत्यर्थः ॥ ६-९ ॥

इदं च स्मरणमनादिभूतं, यतो जिनानां चतुर्विंशतयोजनन्ता सज्जाताः अनन्ताश्च भविष्यति तदा सदैवैदमेव, अतोऽनाद्यनन्तमित्यर्थः ॥

- २० अत्र पदानि नव (९), सम्पदः अष्टौ (८), अक्षराणि अष्टपदि (६८), लघ्वक्षराणि एकष-दि (६१), गुर्वक्षराणि सप्त (७) ज्ञेयानि ॥

नागपुरीयतपोगण-राजः श्रीहर्षकीर्तिसुखिरः ।

प्रथमस्मरणे व्याख्या, सङ्क्षेपाद् विहितवान् सम्यक् ॥ १ ॥

॥ इति प्रथमस्मरणव्याख्या ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

श्रीभद्रबाहुस्वामिविरचितं ॥ द्वितीयं 'उवसग्गहर'स्सरणम् ॥ (व्याख्यात्रितयसमलङ्कृतम्)

श्रीजिनप्रभसूरिकृताऽर्थकल्पलतानामवृत्तिः

प्रतिगोघ विदधानाः (श्रीसम्भूतिविजयनामानो भद्रबाहुवराहाभिधानौ ब्राह्मणत- ५
नयौ आतरौ प्रत्यबूधन् ।) स च (तत्र ?) वराहमिहिरस्तथाविधज्ञानावरणीयकर्मक्षयोपशमा-
भागात् किञ्चिदेव चन्द्रप्रज्ञस्यादिकं शास्त्रमधीतवान् । भद्रबाहुस्वामी तु (चतुर्दश पूर्वाण्य-
धीतवान् । स च सम्भूतिविजयस्तद्) आतुः पाठादिस्वरूपं तदुदकं च सातिशयज्ञानेन ज्ञात्वा

“ वृद्धो गणहरसदो, गोयममाईहि धीरपुरियोहि ।

जो त ठवड अपत्ते, जाणतो सो महापावो ॥ १ ॥ ”—(आर्यां)

१०

इति प्रवचनरहस्यं स्सरन् न किञ्चिदाचार्यादिपदं ददौ । ततस्तस्य महान् प्रद्वेपो जज्ञे । अशुभ-
कर्मोदयवशात् मिथ्यात्वं चासी गतः । तत रजोहरणादिलिङ्गं च विमुच्य पुनर्ब्राह्मण एवाभवत् ।
ततः पूर्वाधीतचन्द्रप्रज्ञस्यादिसिद्धान्तार्थान् स्मृत्वा स्मृत्वा सपादलक्षप्रमाणं ज्योतिःशास्त्रं निर्मि-
तवान् । तच्च नाम्ना वराहमिहिरमिति प्रसिद्धिसौधशिखरमध्यास्त । सिद्धान्तादुद्धृतत्वात् प्रायः
सत्यार्थं च तत् जातम् । ततो विप्रादिमिलोकैः पठ्यमानं परम्परयाऽद्यापि तद् वर्तते । १५

वराहमिहिरः किल द्वादशाब्दानि गच्छे स्थितः । तत्र चाङ्गोपाङ्गपूर्णादिसिद्धान्तमधीया-
नेन सर्वं ज्योतिःशास्त्रं अन्यदपि विद्यामन्त्रयोगचूर्णादि ज्ञातं, तद्विप्रतारितमिथ्यादृष्टिब्राह्मणैश्च
तदन्यथोच्यते स्म, यदुत—भो लोकाः ! अयं वराहमिहिरः सकलशास्त्रपारावारपारीणश्चतुर्दश-
विद्यानिर्धानः वशीकरणपरपुरप्रवेशाकाशगामिन्यादिविद्यास्थानभूमिरभूत् । ततोऽनेन गगनं
मण्डले द्वादश वर्षाणि ज्योतिश्चक्रेण सहविद्यामलात् सञ्चरता सूर्यादिग्रहाणां अश्विन्यादिनक्षत्राणां २०
च सञ्चारः सम्यग् निरीक्षितः । ततस्तं चेतसि सम्यग् धृत्वा मर्त्यलोकमनतीर्य लोकोपका-
रायेदं ज्योतिष्कं निर्मितमिति । सा च प्रसिद्धिः सम्यगपि मुग्धैस्तच्छास्त्राध्ययनादिना सञ्जात-
वत्कथिततथाप्रत्ययैस्तस्य माहात्म्यमारोपयद्भिस्तथैव विस्तार्यते, न पुनरिदमवगम्यते तैर्यदेतत्
भगवतो जैनागमस्यैव माहात्म्यं यदिदं किमपि तच्छास्त्रोक्तं सत्यत्वेन सवदति, तदन्तर्गतत्वात् ।
तदर्थानां नहि सूक्तं किञ्चिदाहृतमुपदेशमन्त्रेण जगत्सि । यदाह श्रीसिद्धसेनदिवाकरः— २५

१ यन्नुग्रहान्तर्गतं पाठं क-प्रसौ पार्श्वे लिखितोऽस्ति, ख-प्रसौ तदभावः । २ 'चन्द्रप्रज्ञा-सूयमज्ञस्या-
दिकं' इति ख-पाठः । ३ 'स्वप्नात्' इति ख-पाठः ।

४ छाया—

वृद्धो गणहरसदो गौतमादिभिर्धीरपुर्यै ।

यस्तं स्थापयति अपात्रे जानानं स महापावः ॥ १ ॥

३०

५ 'स्थानभूमि' इति ख पाठः । ६ 'निधानमभूत्' इति ख पाठः ।

मंगलाणं च सर्वेसि ॥ ८ ॥

[मङ्गलाना च सर्वेषाम्]

पदम हवइ मगलं ॥ ९ ॥

[प्रथम भवति मङ्गलम्]

- १ सि० व्या०—एष पञ्चनमस्कारः । एष-प्रत्यक्षो विधीयमानः पञ्चानामर्हदादीनां नमस्कारः-प्रणामः । स च कीदृशः ? 'सर्वपापप्रणाशनः' सर्वाणि च तानि पापानि च सर्वपापानि इति 'कर्मधारयः' । सर्वपापानां प्ररूपेण नाशनो-विघ्नसकः सर्वपापप्रणाशनः इति 'तत्पुरुषः' । सर्वेषां द्रव्य-भावाभेदमिच्छानां मङ्गलानां प्रथममिदमेव मङ्गलम् । "होइ मगल" इति पाठस्त्व-प्रामाणिकः, सर्वत्र "हवइ मगल" इत्येव दर्शनात् । चः समुच्चये । पञ्चसु पदेषु चतुर्थ्यर्थेषु षष्ठी ।
- १० अत्र चाष्टपष्टिरक्षराणि, नव पदानि, अष्टौ च सम्पदो-विश्रामस्थानानि तत्र सप्त एकैकपदा, अन्त्या तु द्विपदा इति नमस्कारार्थः ॥ ६-९ ॥

ह० व्या०—(एसो० इति) एषः-पूर्वोक्तः 'पञ्चनमस्कारः' पञ्चानाम्-अर्हत् सिद्धा-ऽऽचार्यो पाध्याय-सर्वसाधूनां नमस्कारः-प्रणामः, सर्वपापप्रणाशनः-(समस्तदुरित-निवारकः) ।

- पुनः सर्वेषां मङ्गलानां-मङ्गलकारकान्तराणां दधि-दूर्वा-ऽक्षत-चन्दन-नालिकेर-पूर्णकलश-
१५ स्वस्तिक-दर्पण-भद्रासन-वर्धमान-मत्स्ययुगल-श्रीवत्स-चन्दान्तर्दादीनां मध्ये प्रथम-मुख्य-मङ्गल-मङ्गलकारको भवति । यतोऽस्मिन् पठिते जप्ते स्मृते च सर्वाण्यपि मङ्गलानि भवन्ती-त्यर्थः ॥ ६-९ ॥

इदं च स्मरणमनादिभूतं, यतो जिनानां चतुर्विंशतयोजनन्ताः सज्जाताः अनन्ताश्च भविष्यति तदा सदैवेदमेव, अतोऽनाद्यनन्तमित्यर्थः ॥

- २० अत्र पदानि नव (९), सम्पदः अष्टौ (८), अक्षराणि अष्टपष्टिः (६८), लघ्वक्षराणि एकष-ष्टिः (६१), गुर्वक्षराणि सप्त (७) ज्ञेयानि ॥

नागपुरीयतपोगण-राजः श्रीहर्षकीर्तिस्मरिवरः ।

प्रथमस्मरणे व्याख्या, सङ्क्षेपाद् विहितवान् सम्पक् ॥ १ ॥

॥ इति प्रथमस्मरणव्याख्या ॥

५ ५ ५ ५

श्रीभद्रबाहुस्वामिविरचितं

॥ द्वितीयं 'उवसगहर'सरणम् ॥

(व्याख्यात्रितयसमलङ्कृतम्)

श्रीजिनप्रभसूरिकृताऽर्थकल्पलतानामवृत्तिः

प्रतिगोध विदधानाः (श्रीसम्भूतिविजयनामानो भद्रबाहुवराहाभिधानौ ब्राह्मणत- ५
नयौ आतरौ प्रत्ययूयुधन् ।) स च (तत्र ?) वराहमिहिरस्तथाविधज्ञानावरणीयकर्मक्षयोपशमा-
मायात् किञ्चिदेव चन्द्रप्रज्ञस्यादिकं शास्त्रमधीतवान् । भद्रबाहुस्वामी तु (चतुर्दश पूर्वाण्य-
धीतवान् । स च सम्भूतिविजयस्तद्) औतुः पाठादिस्वरूपं तदुदकं च सातिशयज्ञानेन ज्ञात्वा
“ वूढो गणहरसद्गो, गोयममाईहि धीरपुरिसेहिं ।

जो त ठवइ अपत्ते, जाणतो सो महापापो ॥ १ ॥ ”—(आर्या)

१०

इति प्रवचनरहस्यं सरन् न किञ्चिदाचार्यादिपदं ददौ । ततस्तस्य महान् प्रद्वेपो जज्ञे । अशुभ-
कर्मोदयनशात् मिथ्यात्व चासौ गतः । तत्र रजोहरणादिलिङ्गं च विमुच्य पुनर्ब्राह्मण एवाभवत् ।
ततः पूर्वाधीतचन्द्रप्रज्ञस्यादिसिद्धान्तार्थान् स्मृत्वा स्मृत्वा सपादलक्षप्रमाणं ज्योतिःशास्त्रं निर्मि-
तवान् । तच्च नाम्ना वराहमिहिरमिति प्रसिद्धिसौधशिखरमध्यास्त । सिद्धान्तादुद्धृतत्वात् प्रायः
सत्यार्थं च तत् जातम् । ततो विप्रादिभिलोकैः पठ्यमानं परम्परयाऽद्यापि तद् वर्तते । १५

वराहमिहिरः किल द्वादशाब्दानि गच्छे स्थितः । तत्र चाङ्गोपाङ्गपूर्वादिसिद्धान्तमधीया-
नेन सर्वं ज्योतिःशास्त्रं अन्यदपि विद्यामन्त्रयोगचूर्णादि ज्ञातं, तद्विप्रतारितमिथ्यादृष्टिब्राह्मणैश्च
तदन्यथोच्यते स्म, यदुत—भो लोकाः ! अयं वराहमिहिरः सकलशास्त्रपारावारपारीणश्चतुर्दश-
विद्यानिधानः, वशीकरणपरपुरप्रवेशकाशगामिन्यादिविद्यास्थानभूमिरभूत् । ततोऽनेन गगन-
मण्डले द्वादश वर्षाणि ज्योतिश्चक्रेण सहविद्यामलात् सञ्चरता सूर्यादिग्रहाणां अश्विन्यादिनक्षत्राणां २०
च सञ्चारं सम्यग् निरीक्षितः । ततस्तं चेतसि सम्यग् धृत्वा मर्त्यलोकां मनतीर्य लोकोपका-
रायेदं ज्योतिष्कं निर्मितमिति । सा च प्रसिद्धिः सम्प्रत्यपि मुग्धैस्तच्छास्त्राध्ययनादिना सज्जात-
तत्कथिततथाप्रत्ययैस्तस्य माहात्म्यमारोपयन्निस्तथैव विस्तार्यते, न पुनरिदमवगम्यते तैर्यदेतत्
भगवतो जैनागमस्यैव माहात्म्यं यदिदं किमपि तच्छास्त्रोक्तं सत्यत्वेन सवदति, तदन्तर्गतत्वात् ।
तदर्थीनां नहि सूक्तं किञ्चिदाहृतमुपदेशमन्तरेण जगत्यास्ति । यदाह श्रीसिद्धसेनदिवाकरः— २५

१ धनुश्चिह्नान्तगतं पाठं क—प्रती पाठे लिखितोऽस्ति, ख—प्रती तदभावः । २ ‘चन्द्रप्रज्ञसि—सूर्यप्रज्ञस्या-
दिकं’ इति ख—पाठः । ३ ‘स्वप्रातु’ इति ख—पाठः ।

४ छाया—

वूढो गणहरसद्गो गौतमादिभिर्धार्तरुह्यै ।

यस्य स्थापयति अपात्रे जानानं स महापापः ॥ १ ॥

३०

‘स्थानभूमि’ इति ख पाठः । ६ ‘निधानमभूत्’ इति ख पाठः ।

मंगलाणं च सर्वेसि ॥ ८ ॥

[मङ्गलानां च सर्वेषाम्]

पढम हवड मगलं ॥ ९ ॥

[प्रथम भवति नङ्गलम्]

- ५ सि० व्या०—एष पञ्चनमस्कारः । एष-प्रत्यक्षो विधीयमानः पञ्चानामर्हदादीनां नमस्कारः-प्रणाम । स च कीदृशः ? 'सर्वपापप्रणाशनः' सर्वाणि च तानि पापानि च सर्वपापानि इति 'कर्मधारयः' । सर्वपापानां प्रकर्षेण नाशनो-विघ्नसकः सर्वपापप्रणाशनः इति 'तत्पुरुषः' । सर्वेषां द्रव्य-भावभेदभिन्नानां मङ्गलानां प्रथममिदमेव मङ्गलम् । 'होड मगल' इति पाठस्त्व-ग्रामाणिकः, सर्वत्र 'हवड मगल' इत्येव दर्शनात् । चः समुच्चये । पञ्चसु पदेषु चतुर्थ्येषु षष्ठी ।
१० अत्र चाष्टपदिरक्षराणि, नव पदानि, अष्टौ च सम्पदो-विश्रामस्थानानि तत्र सप्त एकैकपदा, अन्त्या तु द्विपदा इति नमस्कारार्थः ॥ ६-९ ॥

ह० व्या०—(एतो० इति) एषः-पूर्वोक्तः 'पञ्चनमस्कारः' पञ्चानाम्-अर्हत् सिद्धा-ऽऽचार्यो पाध्याय-सर्वसाधूनां नमस्कार-प्रणाम, सर्वपापप्रणाशन -(समस्तदुरित) निवारकः ।

- पुनः सर्वेषां मङ्गलानां-मङ्गलकारकस्तूना दधि-दूर्वा-ऽक्षत-चन्दन-नालिकेर-पूर्णकलश-
१५ स्वस्तिक-दर्पण-भद्रासन वर्धमान मत्स्ययुगल-श्रीवत्स-नन्द्यावर्तादीनां मध्ये प्रथम-मुख्य मङ्गल-मङ्गलकारको भवति । यतोऽस्मिन् पठिते जप्ते स्मृते च सर्वाण्यपि मङ्गलानि भवन्ती-त्यर्थः ॥ ६-९ ॥

इदं च स्मरणमनादिभूतं, यतो जिनानां चतुर्विंशतयोऽनन्ताः सज्जाताः अनन्ताश्च भविष्यन्ति तदा सदैवदेमेव, अतोऽनाद्यनन्तमित्यर्थः ॥

- २० अत्र पदानि नव (९), सम्पदः अष्टौ (८), अक्षराणि अष्टपष्टिः (६८), लघ्वक्षराणि एकव-ष्टिः (६१), गुर्वक्षराणि सप्त (७) ज्ञेयानि ॥

नागपुरीयतपोगण-राजः श्रीहर्षकीर्तिस्मरिवरः ।

प्रथमस्मरणे व्याख्या, सङ्क्षेपाद् विहितवान् सम्पक् ॥ १ ॥

॥ इति प्रथमस्मरणव्याख्या ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

श्रीभद्रबाहुस्वामिविरचितं ॥ द्वितीयं 'उवसगहर'सरणम् ॥

(व्याख्यात्रितयसमलङ्कृतम्)

श्रीजिनप्रभसूरिकृताऽर्थकल्पलतानामवृत्तिः

प्रतिषेध विदधानाः (श्रीसम्भूतिविजयनामानो भद्रबाहुवराहामिधानौ ब्राह्मणत- ५
नयौ भ्रातरौ प्रत्यवृधन् ।) स च (तत्र ?) वराहमिहिरस्तथाविधज्ञानावरणीयकर्मक्षयोपशमा-
भागात् किञ्चिदेव चन्द्रप्रज्ञस्यादिकं शास्त्रमधीतवान् । भद्रबाहुस्वामी तु (चतुर्दश पूर्वाण्य-
धीतवान् । स च सम्भूतिविजयस्तद्) भ्रातुः पाठादिस्वरूपं तदुदकं च सातिशयज्ञानेन ज्ञात्वा

“ वृद्धो गणहरसदो, गोयममार्हं धीरपुरिसेहि ।

जो त ठवड अपत्ते, जाणतो सो महापावो ॥ १ ॥ ”—(आर्या)

१०

इति प्रवचनरहस्यं सरन् न किञ्चिदाचार्यादिपदं ददौ । ततस्तस्य महान् प्रद्वेषो जज्ञे । अशुभ-
कर्मोदयनशात् मिथ्यात्वं चासौ गतः । तत्र रजोहरणादिलिङ्गं च विमुच्य पुनर्ब्राह्मण एवाभूत् ।
ततः पूर्वाधीतचन्द्रप्रज्ञस्यादिसिद्धान्तार्थान् स्मृत्वा स्मृत्वा सपादलक्षप्रमाणं ज्योतिःशास्त्रं निर्मि-
तवान् । तच्च नाम्ना वराहमिहिरमिति प्रसिद्धिसौधशिखरमध्यास्त । सिद्धान्तादुद्धृतत्वात् प्रायः
सत्यार्थं च तत् ज्ञातम् । ततो विप्रादिभिर्लोकैः पठ्यमानं परम्परयाऽपि तद् वर्तते । १५

वराहमिहिरः किल द्वादशाब्दानि गच्छे स्थितः । तत्र चाङ्गोपाङ्गपूर्वादिसिद्धान्तमधीया-
नेन सर्वं ज्योतिःशास्त्रं अन्यदपि विद्यामन्त्रयोगचूर्णादि ज्ञातं, तद्विप्रतारितमिथ्यादृष्टिब्राह्मणैश्च
तदन्यथोच्यते स्म, यदुत—मो लोकाः ! अयं वराहमिहिरः सकलशास्त्रपाराचारपारीणश्चतुर्दश-
विद्यानिधानः वशीकरणपरपुरप्रवेशाकाशगामिन्यादिविद्यास्थानभूमिरभूत् । ततोऽनेन गगन-
मण्डले द्वादश वर्षाणि ज्योतिश्चक्रेण सहविद्यामलात् सञ्चरता सूर्यादिग्रहाणां अश्विन्यादिनक्षत्राणां २०
च सञ्चारः सम्यग् निरीक्षितः । ततस्तं चेतसि सम्यग् धृत्वा मर्त्यलोकमनतीर्य लोकौपका-
रायेदं ज्योतिष्कं निर्मितमिति । सा च प्रसिद्धिः सम्प्रत्यपि मुग्धैस्तच्छास्त्राध्ययनादिना सञ्जात-
तत्कथिततथाप्रत्ययैस्तस्य माहात्म्यमारोपयद्भिस्तथैव विस्तार्यते, न पुनरिदमवगम्यते तैर्यदेतत्
भगवतो जैनागमस्यैव माहात्म्यं यदिदं किमपि तच्छास्त्रोक्तं सत्यत्वेन सचदति, तदन्तर्गतत्वात् ।
तदर्थानां नहि सूक्तं किञ्चिदार्हतमुपदेशमन्तरेण जगत्स्यति । यदाह श्रीसिद्धसेनदिवाकरः— २५

१ धनुश्चिह्नान्तगतं पाठं क-प्रतौ पाठौ लिखितोऽस्ति, ख-प्रतौ तदभावः । २ 'चन्द्रप्रज्ञसि-सूर्यप्रज्ञस्या-
दिक' इति ख-पाठः । ३ 'स्वभ्रातु' इति ख-पाठः ।

४ छाया—

वृद्धो गणधरशब्दो गौतमादिभिर्धार्तरपुरैः ।

यन्मं स्थापयति अपात्रे जानानं स महापापः ॥ १ ॥

५ 'स्थानभूमि' इति ख-पाठः । ६ 'निधानमभूत्' इति ख-पाठः ।

“मुनिश्चित नः परतन्त्रयुक्तिषु, स्फुरन्ति याः काश्चन सूक्तसम्पदः ।

तवैव ताः पूर्वमहार्णवोत्थिता, जगत्प्रमाणं जिनवाक्यविभूषणं ॥ १ ॥” —(कव्यसूत्रम्)

—(प्रथमद्वात्रिंशिकायां श्लो० ३०)

एव स तेन दम्मेन मिथ्यादृष्टीन् विप्रतारयस्तेभ्यश्च दानादिपूजा लभमानस्तथा चालीकप्रसिद्धा

५ मनसि प्रमोदं दधानः कालमननपीतु ॥

अन्यदा श्रीमानाचार्यसम्भूतविजयद्वारिः स्वगच्छ भद्रचाहुस्वामिनि नियोज्य कृतान-
शन' समाधिना दिवमगात् । तदनन्तरं श्रीभद्रचाहुप्रतिपदविहारेण विहरन् भव्यान् प्रौढुध्यत ।
एतस्मिन् समये स चराहमिहिरः साधुश्राद्धप्रदेयेण मिथ्यात्वोद्वेगेन चान्तसम्पददर्शनोऽज्ञानत-
पोऽनुष्ठानेन कालं कृत्वा च्यन्तरेपूत्पन् । ततः पर्याप्तः सन् विभङ्गाभोगाद् विज्ञातात्मीयपूर्वमव-

१० स्वरूपं पुनर्मिथ्यात्वोदयादहर्हत्प्रवचने प्रदेयोत्कर्षमुद्रहन् अचिन्तयत् स मुराधमः—कथमहं पूर्ववै-
निर्यातनमेतेषा आर्हतानां साध्यादीनां करिष्ये ? ततोऽसौ सर्प इव छिद्रान्वेषणपरोऽपि सद्नुष्ठान-
निष्ठतया सतताग्रमत्तत्वात् साधूनां छिद्रमभव्यः सम्पक्त्वमिर न लेभे । ततो विलक्षः साधून्
मुक्त्वा श्रावकेष्वविरततया प्रमादचक्रेषु विशिष्टधर्मानुष्ठानविकलेषु च छलमवाप्य उपसर्गान्
कर्तुमारम्भे स दुष्टवानमन्तर । ततः श्राद्धैरपि विशिष्टयुद्धिभिराकणितश्रुतसारंज्ञात—यद् व्यन्तरकृत-

१५ मेतत् नास्माभिरुपशमं नेतुं पार्यते । ततोऽचार्ये भद्रचाहुस्वाम्येव प्रतिकर्तुं अलं इति सर्वैरालोच्य
तत्स्वरूपगर्भां विज्ञप्तिं गुरुभ्यः प्रेषिता । तामवधार्य श्रीभद्रचाहुस्वामिना अतिशयज्ञानज्ञातै-
तत्पारम्पर्येण महाप्रभावद्युपसर्गहरस्तोत्रं नूतनं कृत्वा सर्वत्र प्रेषितम् । ततः सर्वोऽपि सङ्कलत्पाठ-
स्मृतिप्रभाजान्भिरुपद्रवो धर्मपरायणो बभूवेति सप्रभावमिदं सर्वदा स्मरणीयं पठनीयं ऐहलौकिक-
पारलौकिकसुखाभिलाषिभिरिति । अत एव

२० “स्तोत्रस्यास्याष्टातिरिक्तं शतं य, कुर्याज्जापं पञ्चगाथात्मकस्य ।

तस्यावश्यं बहु नश्यन्ति विघ्नास्त निःशेषा वृण्वते सिद्धयश्च ॥ १ ॥” —(शालिनी)

अत्र हि प्रथमगाथायां जगद्वाङ्मयकरं सौभाग्यकरं भूतादिनिग्रहकरं क्षुद्रोपद्रवद्रावणमिति
यन्नाष्टकं पार्श्वयक्षयक्षिण्यादिमन्त्रार्थं न्यस्ता । द्वितीयगाथायां च प्रथमं विषधरस्फुलिङ्गमन्त्रं यश्च

बृहच्चक्राभिधानं सर्वसम्पत्करम्, द्वितीयं तु चिन्तामणिचक्रं चिन्तातीतार्थसाधकं नृप-वह्निं तस्कर-
२५ शाकिनीप्रभृतिक्षुद्रोपद्रवनिवारणं न्यस्तम् । तृतीयगाथायां तु वन्द्याशब्दापहं मृतवत्सानामपत्य-
जीवनं काकवन्द्यादोषप्रमोषि वालानां ग्रहपीडानिवारणं दुर्भगानां सौभाग्याग्रहं अपसारारुपहारि-
चेति यन्त्राणि सूचितानि । चतुर्थगाथायां पुनः सर्वार्थसाधकं देवकुलं कल्पद्रुमयन्त्रन्यासश्च प्रणीतः ।

१ 'मानाय' इति क पाठ । २ 'भगवति श्रीमद्राहो' इति ख पाठ । ३ 'प्रावृधत् (?)' इति ख-पाठ ।

४ 'दयाद्' इति ख पाठ । ५ 'उज्जोपशमनं शाकिनीनाशनं विषमविषयनिग्रहकरं' इत्यधिकं ख पाठ । ६ एतज्जि-

३० शङ्खुना द्रष्टव्या श्रीपूर्णचन्द्राचार्यरचिता उपसर्गहरस्तोत्रलघुवृत्तिः । ७ 'कर' इति क पाठ । ८ 'क्षेमं यव' -

इति ख पाठ । ९ 'सूत्रितालि' इति ख पाठ । १०

पञ्चमगाथाया च पुनः शान्तिकं पौष्टिक च भूत-प्रेत शाकिनी-डाकिनी-ज्वरादिनाशन सर्वरक्षा विनिक्षिप्ता, मन्त्राश्चात्र दृष्ट(ष्टि)क्रोत्थापन पुरलोभ क्षेमकृष्णादिकार्यसाधकाः । अनेनैव च स्तोत्रेण निःसप्तकृतोऽष्टशत चाऽभिमन्त्रितेन धूपमलिकर्मादिना कृतोपनासः पुरुषस्तचदनर्थसार्थं वर्णयति ।

किञ्च सर्वस्य विद्याना मन्त्राणामुपादानकारण पञ्चपरमेष्ठिमहामन्त्रो नमस्कारः, तत्र च नमस्कर-
णीयाः पञ्च परमेष्ठिनः, तेषां च नामाक्षरपद्धतिरेतत्तत्त्वसम्बन्धिनो गाथापञ्चकस्यादौ चिद्भूत-
रूपणीया दृश्यते । तथाहि—प्रथमगाथाया आदित 'उ' इत्यक्षरद्वयेन प्राकृतगाथाजुषा उपा-यायाः
सङ्गृह्यन्ते, पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् । द्वितीयगाथायां तु 'विस' इति वर्णद्वयेन साधनः,
विपमिन् विप सर्वरसात्मकतुषोपदर्शनात् । विपभूता साधनो हि तत्तत्पञ्चापेक्षया तत्तद्रसस्पृशो
भवति । उक्तं च भगवता प्रस्तुतस्तोत्रकारेण दशवैकालिकनिर्गुप्तौ (८३तमे पत्राङ्के)
श्रमणानां विपसमानतमम् । तृतीयगाथायास्तु धुरि 'चिद्' इत्यवयवेनाचार्याः, भगवत्सु तीर्थ-
ङ्करेषु मोक्षं गतेष्वपि यावत्तीर्थं पश्चादपि तिष्ठन्तीति, प्राकृतलक्षणात् चिद्वादेशः, 'कङ्क्या वि
जिणवरिदा' इति न्यायात् । अथवा सचिद्-द्रव्यगुणपर्यवैरनुयोगस्वरूपा तत्र तिष्ठन्तीति चित्स्थः—
स्वरयः । चतुर्थगाथायास्तदादौ 'तुह' इत्यक्षरद्वयेन अर्हन्तः । 'तुह(ह) दुह(ह) अर्दने' (सिद्ध-
धा०) । तोहन्ति-अर्दयन्ति घातिरुर्मचतुष्टय सकलजगत्सशयराशिं वेति तुहः । विहर-
णा उत्पन्नमेकलज्जाना अर्हन्तः । नान्यमुपान्त्यलक्षणे के तुह इति रूपम् । पञ्चमगाथायाः पुन-
रादौ 'इय' इति वर्णयुग्मेन सिद्धा । 'इण् गता' (पा० धा० १०४५) । इता-गता अपुनरावृत्तये
मोक्षमिति इता-सिद्धा । न चान्यार्थप्रयुक्तानामेव पदानां परमेष्ठिमन्त्ररूपत्वमयुक्तमिति वाच्यम्
'ऐन्द्रस्यैव शरासनस्य दधती' इत्यादौ वीजपदानां अन्यार्थप्रयुक्तत्वेऽपि मन्त्ररूपतानातिक्रमात्
तत्प्रभावोपलब्धेः ।

१ बह्वेकस्मरणम्—

२०

“विसतिगिसयायवज्जलकणियारप्पलसमेण समणेण ।

भमरदुरुनडकुक्कुडअहागसमेण होयव्व ॥”

[विप तिनिश वात वञ्जुर् कर्णिकार उत्पलसमेण श्रमणेन ।

अमर उन्दुरु नट कुक्कुट आदशसमेन भवितव्यम् ॥]

२ इदं तु प्रथम चरण उपदेशमालायां द्वादशगाथायां, सम्पूर्णां गाथां सञ्छायां तु यथा—

२५

“कङ्क्या वि, जिणवरिदा, पत्ता अयरामर पह दाड ।

आयरिपुहिं पवयण, धारिज्जइ सपय सयळ ॥”

कदापि निनवरेन्द्रा प्राप्ता अजरामर पथ दत्त्वा ।

आचार्यं प्रवचनं धार्यते साम्प्रत सकलम् ॥

३ 'नान्यमुपान्त्यलक्षणे क' इति सिद्धहेतवे (५-१-५४) । ४ 'रूप प्रयुक्त' इति क-पाठ, 'इये ३० प्रयुक्त' इति तु ग-पाठ ।

५ भारतीयलघुस्रोते समग्रं पद्यं आद्यं यथा—

“ऐन्द्रस्यैव शरासनस्य दधती मध्येललाटं प्रमां

शोर्द्धीं कान्तिमनुष्णगोरिव शिरसातन्वती सर्वतः ।

“सुनिश्चित नः परतन्त्रयुक्तिषु, स्फुरति या' काश्चन द्युक्तसम्पदः ।

तवेव ताः पूर्वमहार्णयोत्थिता, जगत्प्रमाणं जिनवाक्यविप्रुषः ॥ १ ॥” —(वशस्त्वम्)

—(प्रथमद्वान्निशिकाया श्लो० ३०)

एव स तेन दम्भेन मिथ्यादृष्टीन् विप्रतारयस्तेभ्यश्च दानादिपूजा लभमानस्तया चालीकप्रसिद्धा
मनसि प्रमोद दधानः कालमनपीतु ॥

अन्यदा श्रीमानाचार्यसम्भूतविजयसूरिः स्वगच्छ भद्रचाटुस्वामिनि नियोज्य कृतान-
शनः समाधिना दिवमगात् । तदनन्तर श्रीभद्रचाटुप्रतिगद्विहारेण विहरन् भव्यान् प्रानुधत्त ।
एतस्मिन् समये स चराहमिहिरः साधुश्चाद्रप्रद्वेयेण मिथ्यात्वोद्वेगेन वान्तसम्यग्दर्शनोऽज्ञानत-
पोऽनुष्ठानेन कालं कृत्वा च्यन्तरेपूतम् । ततः पर्याप्तं सन् विमङ्गाभोगाद् विज्ञातात्मीयपूर्वमव-
१० स्वरूपं पुनर्मिथ्यात्वोदयादहर्द्विप्रवचने प्रद्वेपोत्कर्षमुद्वहन् अचिन्तयत् स सुराधमः—कथमह पूर्ववैर-
निर्यातनमेतेषा आर्हताना साध्मादीना करिष्ये ? ततोऽसौ सर्प इव छिद्रान्वेषणपरोऽपि सदनुष्ठान-
निष्ठतया सतताग्रमचत्तनात् साधूना छिद्रमभव्यं सम्पक्त्वमिदं न लेभे । ततो विलङ्घः साधून्
मुक्त्वा श्रावकेष्वविरततया प्रमादबहुलेषु विशिष्टधर्मानुष्ठानविकलेषु च छलमवाप्य उपसर्गात्
कर्तुमारम्भे स दुष्टवानमन्तर । ततः श्राद्धैरपि विशिष्टबुद्धिभिराकणितश्रुतसारज्ञात—यद् व्यन्तरकृत-
१५ मेतत् नास्माभिरुपशम नेतुं पार्यते । ततोऽनार्यं भद्रचाटुस्वाम्येव प्रतिकर्तुं अल इति सर्वैरालोच्य
तत्स्वरूपगर्भा विज्ञप्तिका गुरुभ्यः प्रेषिता । तामवधार्य श्रीभद्रचाटुस्वामिना अतिशयज्ञानज्ञातै-
तत्पारम्पर्येण महाप्रभावमुपसर्गहरस्तोत्रं नूतनं कृत्वा सर्वत्र प्रेषितम् । ततः सर्वोऽपि सङ्गस्तत्पाठ-
स्मृतिप्रभागाभिरुपद्रवो धर्मपरायणो बभूवेति सप्रभावमिदं सर्वदा स्मरणीयं पठनीयं ऐहलौकिक-
पारलौकिकसुखाभिलाषिभिरिति । अत एव

२० “स्तोत्रस्यास्याष्टातिरिक्तं शतं य, कुर्याज्जाप पञ्चगाथात्मकस्य ।

तस्यावश्यं मङ्गलं नश्यन्ति विघ्ना—स्त निःशेषा धृष्यते सिद्धयश्च ॥ १ ॥”—(शालिनी)

अत्र हि प्रथमगाथाया जगद्बालभ्यकर सौभाग्यकर भूतादिनिग्रहकर क्षुद्रोपद्रवद्रावणमिति
यन्त्राष्टक पार्श्वयक्षयक्षिण्यादिमन्त्रार्थं न्यस्ताः । द्वितीयगाथाया च प्रथमं विपथरस्फुलिङ्गमश्च यश्च
बृहच्चक्राभिधानं सर्वसम्पत्करम्, द्वितीयं तु चिन्तामणिचक्रं चिन्तातीतार्थसाधकं नृप-वद्वि तत्कर-
२५ शाकिनीप्रभृतिक्षुद्रोपद्रवनिवारणं न्यस्तम् । तृतीयगाथाया तु वन्द्याशब्दापहं र्थतवत्सानामपत्य-
जीवनं कारुण्यध्यादोपप्रमोपि बालानां ग्रहपीडानिवारणं दुर्भगानां सौभाग्याग्रह अपसाराद्यपहारि-
चेति यन्त्राणि सूचितानि । चतुर्थगाथाया पुनः सर्वार्थसाधकं देवकुलं कल्पद्रुमयन्त्रस्यास्य प्रणीतः ।

१ ‘मानार्थ’ इति क पाठ । २ ‘भगवति श्रीभद्रबाहो’ इति ख पाठ । ३ ‘प्राबुध् (?)’ इति ख-पाठ ।

४ ‘दयाद्’ इति ख पाठ । ५ ‘वक्तोपशमनं शाकिनीनाशनं विषमविषमिग्रहकर’ इत्यधिकं ख पाठ । ६ एतज्जि

३० शासुना द्रष्टव्या श्रीपूणचन्द्राचार्यरचिता उपसर्गहरस्तोत्रलघुवृत्तिः । ७ ‘कर’ इति क-पाठ । ८ ‘क्षेम’

इति ख-पाठ । ९ ‘सुप्रितानि’ इति ख पाठ ।

“सुनिश्चित नः परतन्त्रयुक्तिषु, स्फुरति याः काश्चन सूक्तसम्पदः ।

तवैव ताः पूर्वमहार्णवोत्थिता, जगत्प्रमाणं जिनवाक्यविप्रुष’ ॥ १ ॥” —(वदस्वम्)

—(प्रथमद्वानिश्चिकाया श्लो० ३०)

एव स तेन दम्भेन मिथ्यादृष्टीन् विप्रतारयंस्तेभ्यश्च दानादिपूजा लभमानस्तथा चालीकप्रसिद्धा

५ मनसि प्रमोदं दधानः कालमनपीतु ॥

अन्यदा श्रीमानाचार्यसम्भूतविजयधरिः स्वगच्छ भद्रबाहुस्वामिनि नियोज्य कृतान-
शनः समाधिना दिवमगात् । तदनन्तरं श्रीभद्रबाहुरप्रतिपदविहारेण विहरन् भव्यान् प्राबुध्यत ।
एतस्मिन् समये स चराहमिहिरः साधुश्चाद्रप्रद्वेपेण मिथ्यात्तोद्वेगेन वान्तसम्पददर्शनोऽज्ञानत-

१० पोऽनुष्ठानेन कालं कृत्वा व्यन्तरेषूत्पन्नः । ततः पर्याप्तं सन् विभङ्गाभोगाद् विज्ञातात्मीयपूर्वभ-
स्वरूपं पुनर्मिथ्यात्तोदयादहर्त्प्रवचने प्रद्वेपोत्कर्षमुद्रहन् अचिन्तयत् स मुराधम —कथमहं पूर्ववै-
निर्यातनमेतेषा आर्हतानां साध्यादीनां करिष्ये ? ततोऽसौ सर्प इव छिद्रान्वेषणपरोऽपि सदनुष्ठान-

निष्ठतया सतताग्रमत्तत्वात् साधूनां छिद्रमभव्यं सम्यक्त्वमिदं न लेभे । ततो विलक्ष्य साधून्
मुक्त्वा श्रावकेभ्यः विरततया प्रमादबहुलेषु विशिष्टधर्मानुष्ठानविकलेषु च ललमनाप्य उपसर्गान्
कर्तुमारभे स दुष्टवानमन्तरः । ततः श्राद्धैरपि विशिष्टयुद्धिभिराकणितश्रुतसारं ज्ञात-यद् व्यन्तरकृत-

१५ मेतत् नास्माभिरुपशमं नेतुं पार्यते । ततोऽत्रार्थे भद्रबाहुस्वाम्येन प्रतिकर्तुं अल इति सर्वैरालोच्य
तत्स्वरूपगर्भां विज्ञप्तिं गुरुभ्यः प्रेषिता । तामवधार्य श्रीभद्रबाहुस्वामिना अतिशयज्ञानज्ञातै-
तत्पारम्पर्येण महाप्रभावमुपसर्गहरस्तोत्रं नूतनं कृत्वा सर्वत्र प्रेषितम् । ततः सर्वोऽपि सङ्कल्पत्पाठ-
स्मृतिप्रभावान्निरुपद्रवो धर्मपरायणो बभूवेति सप्रभावमिदं सर्वदा स्मरणीयं पठनीयं ऐहलौकिक-
पारलौकिकसुखामिलापिभिरिति । अत एव

२० “स्तोत्रस्यास्याष्टातिरिक्तं शत यः, कुर्याज्जापं पञ्चगाथात्मकम् ।

तस्यावश्यं फलं नश्यन्ति विद्वांसस्तानिःशेषा वृण्वन्ते सिद्धयश्च ॥ १ ॥” —(शालिनी)

अत्र हि प्रथमगाथायां जगद्बाल्म्यकरं सौभाग्यकरं भूतादिनिग्रहकरं बुद्धोपद्रवद्रावणमिति
यन्नाष्टकं पार्श्वयक्षयक्षिण्यादिमन्त्रार्थं न्यस्ता । द्वितीयगाथायां च प्रथमं विषधरस्फुलिङ्गमन्त्रं यन्त्र
गृहचक्राभिधानं सर्वसम्पत्करम्, द्वितीयं तु चिन्तामणिचक्रं चिन्तातीतार्थसाधकं नृप-वह्निं तस्कर-
२५ शाकिनीप्रभृतिक्षुद्रोपद्रवनिवारणं न्यस्तम् । तृतीयगाथायां तु वन्द्याशब्दापहं मृतवत्सानामपत्य-
जीवनं काकवन्द्यादोषप्रमोषि बालानां ग्रहपीडानिवारणं दुर्भगानां सौभाग्यावहं अपसाराद्यपहारि
चेति यन्त्राणि संचितानि । चतुर्थगाथायां पुनः सर्वार्थसाधकं देवकुलं कल्पद्रुमयन्त्रं न्यासश्च प्रणीतः ।

१ ‘मानाय’ इति क पाठ । २ ‘भगवति श्रीभद्रबाहु’ इति ख पाठ । ३ ‘प्राबुध्य’ (?) इति ख-पाठ ।

४ ‘दयाद्’ इति ख पाठ । ५ ‘ज्वरोपशमनं शाकिनीनाशनं विषमविषनिग्रहकरं’ इत्यधिकं ख पाठ । ६ एतज्जि

३० ज्ञानुना द्रष्टव्या धीपूज्यचन्द्राचार्यरचितं उपसर्गहरस्तोत्रलघुवृत्तिः । ७ ‘कर’ इति क-पाठः । ८ ‘क्षेमं वृत्तं’
इति ख-पाठः । ९ ‘सूत्रिणः’ इति ख पाठः ।

पञ्चमगाथायां च पुनः शान्तिक पौष्टिक च भूत-प्रेत शाकिनी-डाकिनी-ज्वरादिनाशन सर्वरक्षा विनिक्षिप्ता, मन्त्राश्चात्र दृष्ट(ष्टि)क्रोत्थापन पुरलोभ-क्षेमकर्णादिकार्यसाधकाः । अनेनैव च स्तोत्रेण त्रिःसप्तकृतोऽष्टशत वाऽभिमन्त्रितेन धृपयलि-कर्मादिना कृतोपनासः पुरुषस्तत्तदनर्थसार्थं व्यर्थयति ।

किञ्च सर्वस्य विद्याना मन्त्राणामुपादानकारण पञ्चपरमेष्ठिमहामन्त्रो नमस्कारः, तत्र च नमस्कर-णीयाः पञ्च परमेष्ठिनः, तेषां च नामाक्षरपद्धतिरेतत्तत्तवसम्बन्धिनो गाथापञ्चकस्यादौ चिद्रूपनि-
रूपणीया दृश्यते । तथाहि—प्रथमगाथाया आदित 'उ' इत्यक्षरद्वयेन प्राकृतगाथाजुषा उपा-
सङ्गृह्यन्ते, पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् । द्वितीयगाथायां तु 'विस' इति वर्णद्वयेन साधवः,
विषमिव विष सर्वरसात्मकत्वोपदर्शनात् । विषभूताः साधवो हि तत्तत्प्रापेक्षया तत्तद्रसस्पृशो
भजन्ति । उक्तं च भगवता प्रस्तुतस्तोत्रकारेणैव ढशवैकालिकनिर्युक्तां (८३तमे पत्राङ्के)
श्रमणानां विषसमानत्वम् । तृतीयगाथायास्तु धुरि 'चिद्र' इत्यवयवेनाचार्याः, भगवत्सु तीर्थ-
ङ्करेषु मोक्ष गतेष्वपि यावत्तीर्थं पञ्चादपि तिष्ठन्तीति, प्राकृतलक्षणात् चिद्रादेशः, "कड्या वि
जिणवरिदा" इति न्यायात् । अथवा सचिद्-द्रव्यगुणपर्यवैरनुयोगस्वरूपा तत्र तिष्ठन्तीति चित्त्वाः—
स्वरयः । चतुर्थगाथायास्तदादौ 'तुह' इत्यक्षरद्वयेन अर्हन्तः । 'तुह(ह) दुह(ह) अर्दने' (सिद्ध०
धा०) । तोहन्ति-अर्दयन्ति घातिर्कर्मचतुष्टयं सकलजगत्सशयराशिं वेति तुहः । विहर-
माणा उत्पन्नकेवलज्ञाना अर्हन्तः । नैम्युपान्त्यलक्षणे के तुह इति रूपम् । पञ्चमगाथायाः पुन-
रादौ 'इय' इति वर्णयुग्मेन सिद्धाः । 'इण् गतौ' (पा० धा० १०४५) । इता-गता अपुनरावृत्तये
मोक्षमिति इता-सिद्धाः । न चान्यार्थप्रयुक्तानामेषां पदानां परमेष्ठिमन्त्ररूपत्वमयुक्तमिति वाच्यम्
"ऐन्द्रस्वैव शरासनस्य दधती" इत्यादौ बीजपदानां अन्यार्थप्रयुक्तत्वेऽपि मन्त्ररूपत्वानतिक्रमात्
तत्प्रभावोपलब्धेश्च ।

१ उल्लेखमात्रम्—

२०

"विसतिगिसवायवजुलकणियारुपलसमेण समणेण ।

भमरदुरुनडकुङ्कुडअहागसमेण होयव्व ॥"

[विष तिमिश्च वात वज्जुल कणिकार उपलसमेण श्रमणेण ।

भमर उन्दुरुनटकुङ्कुट आदशसमेण भवितव्वम् ॥]

२ इदं तु प्रथम चरण उपदेशमालायां द्वादशगाथायां, सम्पूर्णां गाथां लच्छायां तु यथा—

२५

"कड्या वि, जिणवरिदा, पत्ता अयरामर पड दाढ ।

आयरिएहि पवयण, धारिज्जइ सपय सयड ॥"

कदापि जिनवरेन्द्रा प्राप्ता अजरामर पथ दत्ता ।

आचार्यै प्रवचन धार्यते साम्प्रत सकलम् ॥

३ 'नाम्युपात्तप्रीकृष्ट क' इति सिद्धहेमे (५-१-५४) । ४ 'रूप प्रयुक्त' इति क-पाठ, 'रूपे ३० प्रयुक्त' इति तु ग-पाठ ।

५ भारतीलघुस्तोत्रे समग्रं पद्य आद्यं यथा—

"ऐन्द्रस्वैव शरासनस्य दधती मध्येललाटं प्रभा

शोर्छीं कान्तिमनुष्णपोरिव विरसात्तन्वती सर्वतः ।

अत्र च यद्यप्यर्हतामेव गुरयत्व युक्त, तथाप्येतत् स्तोत्र श्रुतकेवलिरिति तत्वात् स्रग्मम् । तच्चो-
पाध्यायैरेवाध्यापनीयमित्यादावुपाध्याया उक्ता । उपाध्यायपार्श्वे चाधीयमानस्य साधव एव
साहायक कुर्वते, तेषां साहायककरण एवाधिकारात् “मंगे अविष्णुणासो आचारं विणयया सहा-
यत्” (आच० नि० गा० ३१३, चिन्नेपा० गा० २९४४) इति यथामङ्गल्यमर्हन्मिद्वाचार्यो-
पाध्यायसाधूनामावश्यकेऽधिकार उक्तः । एव चाधीतस्य तस्यार्थमाचार्या एव कथयन्तीति
तदनन्तरं तेषामुप-यासः । आचार्योपदेशेन चार्हन्तो ज्ञायन्ते । अर्हन्तस्तोत्रवर्णनीयो भगवान्
पार्श्वे इत्याचार्यान्तरमर्हन्तोऽभिहिताः । एतस्तोत्रपाठाच्च भावत परम्परया सिद्धत्वमि-
त्यर्हदनन्तरं सकलसदनुष्ठानफलभृताः सिद्धाः प्रतिपादिता इति पञ्चपरमेष्ठिगर्भितत्वात् श्रुतके
वल्लिप्रणीतत्वाच्च नास्य स्वरराजस्य प्रभावमहिमा दुःश्रद्धान् । साक्षात्क्रियन्ते चास्य विवेकि
१० भिरनेके प्रभावातिशया इति । अस्य च पञ्चाशीत्यधिकशताधरमानस्येयमाद्यगाथा—

उवसग्गहरपास, पास वदामि कम्मघणमुक्क ।

विसहरविसनिन्नास, मगलकल्लणआवासं ॥ १ ॥

[ङपसर्गहरपार्श्वे पार्श्वे वन्दे कैर्मघनमुक्तम् ।

विर्षधरविपनिर्नाश मङ्गलकल्पाणावासम् ॥]

१५ उपसर्गाः—दिव्य-मानुष तैश्चा-ऽऽत्मसवेदनीयभेदाच्चतुर्विधा उपप्लवास्तान् हरति—अपनयती-
त्युपसर्गहर, शासनाधिष्ठायकत्वात् प्रत्यूहनिवारयिता । तथाभूत पार्श्व—पार्श्वयक्षो यस्य स
तथा तम् । अनुस्वारस्त्वार्पत्वादलक्षणिकः, यथा—“देवनागसुवर्ण” इति । उपसर्गहरा वा धरणे-

एपाऽसो त्रिपुरा इदि द्युतिरिवोपाशो सदाहस्थिता

छिन्नाद् व सहसा पदैक्षिभिरथ ज्योतिर्मयी बाञ्जयी ॥ १ ॥”

२० १ ‘सूचनात्’ इति क पाठ, ‘रचितात्’ इति ग पाठ ।

२ मृतदुत्तरार्धच्छाये यथा—

“पचविह्नमोक्षार करेमि एएहि हेक्कि”

मागोऽविप्रणाश आचारो विनयया सहायत्वम् ।

पञ्चविधममस्कार करोम्येतैर्हेतुभि ॥

२५ ३ ‘पास’ इति पृथक् पद वा । ४ ‘उपसगहर पश्य (भयवा प्राश पाश वा)’ इत्यपि सम्भवति । ५ वन
कर्ममुक् इत्यपि सम्भवति । ६ ‘विपगृहवृष’ ‘विपगृहविष’ वा इत्यपि सम्भवति । ७ ‘नश श’ (सिद्ध०
२-३-७३) इति सूत्रण ‘निर्णाश’ स्यात्, परन्तु व्याख्यात्रितये श्रीपूर्णेचन्द्रियवृत्तावपि प्रयोगोऽयं दृरीदृश्यते ।
८ ‘कल्याणआवासम्’ इत्यपि सम्भवति ।

९ पुत्रस्वरवरेत्यपरनाम्न श्रुतस्त्वस्य चतुषपद्यस्य द्वितीयपादगतोऽयं पाठ । सम्पूर्णं पद्य तु यथा—

३०

“सिद्धे । ओ पयओ गमो जिणमए नदी सया सज्जे

देवनागसुवर्णविस्तरणस्सकम्मूअभावविण् ।

कोगो जत्थ पइट्ठिओ जगमिण तेलुकमचासुर

अम्मो ववुड सासन्नो निजवओ अम्भुरार ववुड ॥” —शार्दूलविकीरितम्

न्द्रादयः पार्श्वे-समीपे सततसन्निहितत्वात् यस्य तम् । अथवा उपसर्गहरमिति पृथक् । पश्यति कालत्रयवर्तिं वस्तुजातमिति पश्यस्तम् । प्राकृतव्युत्पत्त्या 'पास' इति । यद्वा प्रगता आशा यस्य स प्राशस्त, निराकाङ्क्षमित्यर्थः । पार्श्व-श्रीपार्श्वनाय 'वन्दामि' चि वन्दे-नमस्करोमि । तथा कर्माणि ज्ञानावरणीयाद्यष्ट तानि जीवचन्द्रमसो ज्ञानाशुमण्डलच्छादकत्वाद् घना इव-जलदा इव कर्मघनाः,

“स्थितः शीताशुमजीवः, प्रकृत्या भावशुद्धया ।

चन्द्रिकावच्च विज्ञान, तदावरणमभवत् ॥ १ ॥”

इति वचनात्, तेभ्यो मुक्तः-पृथग्भूतः कर्मघनमुक्तस्तम् । अत्र चन्द्ररूपकाभावेऽपि विशेषणान्यथानुपपत्त्या तदवगमः । अथवा आर्पत्वात् घनशब्दस्य विशेषणत्वेऽपि परनिपातात् घनानि-दीर्घकाल-स्थितिकानि गुरुप्रदेशप्राणि वा यानि कर्माणि धातिकर्माणि तैर्मुक्तं-त्यक्तम्, उत्पन्नकैवलज्ञान-^{१०}मित्यर्थः । तथा विपधरा-अनन्त-वासुकि-तक्षक कर्कोट-पद्म महापद्म-शङ्खपाल-कुलिक जय-विजय-लक्षणदशनागकुलजाता नागास्तेषां विप पार्थिवादिभेदमिन्न निर्नाशयति-निश्चितमपहरति (इति) विपधरविपनिर्नाशस्तम् । भगवन्नामपूतमन्त्रजापाद् हि सर्वविपधरविपनाशः सुप्रतीत एव मात्रिकाणाम् । यदिवा विप-पानीय प्रस्तावात् 'मणिकर्णिका'जल तत्र 'धर' ति गृह-निवासो यस्यासौ विपगृहः । प्रायेण 'वाराणसी'वासिनः पञ्चाग्नितपश्चरण 'मणिकर्णिका'तीर एव कुर्वाणा दृश्यन्ते । ^{१५}स च सामर्थ्यात् कमठमुनिस्तस्य तृप-धर्म लौकिकैर्धर्मतया गृह्यमाणत्वात् पञ्चाग्नितैपश्चर्या-लक्षण निर्नाशयति यः, प्रज्जलज्जलनदह्यमानकाष्ठकोटरान्तम्रियमाणसर्पप्रदर्शनेन मातुर्लोकानां च मनसि तत्तपसोऽधर्मरूपत्वनिश्चायनात् तम् । अनेन गृहस्थावस्थावदातद्धचित परमकारुणि-कत्वं च कुमार्गनिर्लोठनात् । अथवा विप-मिथ्यात्वकपायादिलक्षण भावविप धारयन्तीति विप-धरा विपगृहा वा मिथ्यात्वकपायादिदोषदूषितात्मानः प्राणिनः तेषां विप यथोक्तरूपमेव निर्नाश-^{२०}यति-निजवचनामृतरसोपयोजनेनापगमयतीति विपधरविपनिर्नाशो विपगृहविपनिर्नाशो वा तम्, तथा मङ्गलानि च विपदुपशमरूपाणि, कल्याणानि च सम्पदुत्कर्षरूपाणि तेषां उभयेषामप्या-वास इवावासः-श्रीडास्थान तम् । अत एव हि भगवन्त मङ्गलकल्याणानां पर्युपासीना अपि तदुभयभाजन भवेयुः ।

[सिद्धा ' भो प्रयतो नमो जिनमताय नन्दि सदा सयमे

देवनागसुवर्णकिन्नरगणसद्भूतभावाविताय ।

लोको यत्र प्रतिष्ठितो जगदिदं जलोक्यमत्स्यासुर

धर्मो वधतां श्लाघतो विजयता धर्मोत्तर वर्धताम् ॥]

२५

१ 'वन्दामि इति' इति क पाठ । २ 'आपत्तेन' इति ख पाठ । ३ 'भूत' इति ग-पाठ । ४ श्रीम लिकर्णिकाष्टन सुदित गृहस्तोत्रमुक्तादारे (४० ३१९) । ५ 'तपश्चयादि-' इति ख पाठ । ६ 'सर्पोपद्रव' ३० इति ख पाठ, 'सर्पेऽपि दृष्टा' इति ग पाठ ।

अत्र च यद्यप्यर्हतामेव मुख्यत्वं युक्तं, तथाप्येतत् स्तोत्र श्रुतकेवलिरङ्गितत्वात् यत्रम् । तथो-
पाध्यायैरेवाध्यापनीयमित्यादानुपाध्याया उक्ता । उपाध्यायपार्श्वे चाधीयमानस्य साधव एव
साहायकं कुर्वते, तेपा साहाय्यकरुण एनाधिकारात् “भंगे अविष्यणासो आचारे विणयया सहा-
यत्” (आच० नि० गा० ३१३, चिन्मोपा० गा० २९४४) ति ययामङ्गायमर्हत्सिद्धाचार्यो-
पाध्यायसाधूनामावश्यकोऽधिकार उक्त । एव चाधीतस्य तस्यायमाचार्या एव कथयन्तीति
तदनन्तरं तेपाप्रपयास । आचार्योपदेशेन चार्हन्तो ज्ञायन्ते । अर्हन्तस्तोत्रार्णनीयो भगवान्
पार्श्व इत्याचार्यानन्तरमर्हन्तोऽभिहिता । एतत्स्तोत्रपाठाच्च भावत परम्परया सिद्धत्वभि-
त्यर्हदनन्तरं सकलसदनुष्ठानफलभूता सिद्धा प्रतिपादिता इति पञ्चपरमेष्ठिगर्भितत्वात् श्रुतके-
वलप्रणीतत्वाच्च नास्य सत्वरजस्य प्रमाणमहिमा दुःश्रद्धान् । साक्षात्क्रियन्ते चास्य विवेकि-
भिरनेके प्रभावातिशया इति । अस्य च पञ्चाशीत्यधिकरुताक्षरमानस्येयमाद्यगाथा—

उवसगर्गहरपास, पास वदामि कम्मघणमुक्क ।

विसहरविसनिन्नास, मगलकल्लाणआवासं ॥ १ ॥

[उपसर्गहरपार्श्वे पार्श्वे वन्दे कर्मघनमुक्तम् ।

विपघरविपनिर्नाश मङ्गलकल्याणावासम् ॥]

१५ उपसर्गाः—दिव्यं मानुषं तैरथा-ऽऽत्मसवेदनीयभेदाच्चतुर्विधा उपपुत्रास्तान् हरति—अपनयतो-
त्युपसर्गहर, शासनाधिष्ठायकत्वात् प्रत्युहनिवारयिता । तथाभूतं पार्श्व—पार्श्वयक्षो यस्य स
तथा तम् । अनुस्वारस्त्यार्षत्वादलक्षणिकः, यथा—“देवनागसुवर्ण” इति । उपसर्गहरा वा धरणे-

एपाऽसौ त्रिपुरा इदि ह्युतिरिवोष्णासो सदाहस्थिता

छिन्नाद् य सहसा पदैस्त्रिभिरथ ज्योतिर्मयी वाक्काशी ॥ १ ॥”

२० १ ‘सूचनात्’ इति क पाठ, ‘रक्षितात्’ इति घ पाठ ।

२ एतदुत्तरार्धच्छाये यथा—

“पञ्चविह्वनमोक्षार करेमि एहिं हेऊहिं”

भागोऽविप्रणाश आचारो विनयता सहायत्वम् ।

पञ्चविधममस्कारं करोम्येतैर्हेतुभिः ॥

२५ ३ ‘पास’ इति प्रत्यक् पदं वा । ४ ‘उपसर्गहर पश्य (अथवा प्राक्तं पाशं वा)’ इत्यपि सम्भवति । ५ अयं
कर्ममुक्त इत्यपि सम्भवति । ६ ‘विपगृह्वृष०’ ‘विपगृह्विष०’ वा इत्यपि सम्भवति । ७ ‘नश ना’ (सिद्ध०
२-३-७३) इति सूत्रेण ‘निर्नाश’ स्यात्, परन्तु व्याख्यात्रितये । श्रीपूज्यचन्द्रीयवृत्तादपि प्रयोगोऽयं दृरीदृश्यते ।
८ ‘कल्याणभावसम्’ इत्यपि सम्भवति ।

९ पुष्करवरेत्यपरनाम्न श्रुतस्तवस्य चतुर्थपद्यस्य द्वितीयपादगतोऽयं पाठ । सम्पूर्णे पद्ये तु यथा—

३०

“सिद्धे । ओ पयसो गमो जिणमण् नदी स्या सज्जमे

देवनागसुवर्णनिक्षरगणस्सदम्भूनामावधिप् ।

छोगो ज्ञेयं पट्टिओ जगमिण तेल्लकमणापुर

धम्मो वहुट्ठा सासवो विजयणो धम्मुरर वहुट्ठा ॥”—चार्यकविनीधितम्

न्दादयः पार्श्वे-समीपे सततसन्निहितत्वात् यस्य तम् । अथना उपसर्गहरमिति पृथक् । पश्यति कालत्रयवर्ति वस्तुजातमिति पश्यस्तम् । प्राकृतव्युत्पत्त्या 'पास' इति । यद्वा प्रगता आशा यस्य स प्राशस्त, निराकाङ्क्षमित्यर्थः । पार्श्वे-श्रीपार्श्वनाय 'वन्दामि' चि वन्दे-नमस्करोमि । तथा कर्माणि ज्ञानावरणीयाद्यष्ट तानि जीवचन्द्रमसो ज्ञानाशुमण्डलच्छादकत्वाद् घना इन-जलदा इन कर्मधनाः,

“स्थितः शीताशुज्जीवः, प्रकृत्या भावशुद्धया ।

चन्द्रिकाञ्च विज्ञान, तदावरणमभवत् ॥ १ ॥”

इति वचनात्, तेभ्यो मुक्तः-पृथग्भूतः कर्मघनमुक्तस्तम् । अत्र चन्द्ररूपकाभावेऽपि विशेषणान्यथानुपपत्त्या तदवगमः । अथवा आप्तत्वात् घनशब्दस्य विशेषणत्वेऽपि परनिपातात् घनानि-दीर्घकाल-स्थितिरिति बहुप्रदेशाग्राणि वा यानि कर्माणि धातिकर्माणि तैर्मुक्तं-त्यक्तम्, उत्पन्नकैवल्यज्ञान-१० मित्यर्थः । तथा विपधरा-अनन्त-वासुकि-तक्षक-कर्कोट-पद्म-महापद्म-शङ्खपाल-कुलिक-जय-विजय-लक्षणदशनगकुलजाता नागास्तेषां विष पार्थिवादिभेदमिन्न निर्नाशयति-निश्चितमपहरति (इति) विषधरविपनिर्नाशस्तम् । भगवन्नामपूतमन्त्रजापाद् हि सर्वविषधरविपनाशः सुप्रतीत एव मात्रिकाणाम् । यदिवा विष-पानीय प्रस्तात्वात् 'मणिकर्णिका'जलं तत्र 'धर' ति गृह-निग्रासो यस्यासौ विपगृहः । प्रायेण 'वाराणसी'वासिनः पञ्चाग्रितपञ्चरण 'मणिकर्णिका'तीर एव कुर्वाणा दृश्यन्ते । १५ स च सामर्थ्यात् कमठमुनिस्तस्य वृष-धर्म लौकिकैर्धर्मतया गृह्यमाणत्वात् पञ्चाग्रितैपथ्या-लक्षण निर्नाशयति यः, प्रज्वलज्ज्वलनदह्यमानकाष्ठकोटरान्तस्त्रियमाणसर्पप्रदर्शनेन मातुर्लोकानां च मनसि तच्चपसोऽवर्मरूपतन्निश्चयनात् तम् । अनेन गृहस्थावस्थानदातव्यचित परमकारुणिकत्व च कुमार्गनिर्लेठनात् । अथवा विष-मिव्यात्त्वकषायादिलक्षण भावविष धारयन्तीति विषधरा विपगृहा वा मिव्यात्त्वकषायादिदोषदूषितात्मानः प्राणिनः तेषां विष यथोक्तरूपमेव निर्नाश-२० यति-निजचक्षुषामृतरसोपयोगेनेनापगमयतीति विषधरविपनिर्नाशो विपगृहविपनिर्नाशो वा तम्, तथा मङ्गलानि च विषदुषणमरूपाणि, कल्याणानि च सम्पदुत्कर्षरूपाणि तेषां उभयेषामप्याधास इवावासः-क्रीडास्थानं तम् । अत एव हि भगवन्तं मङ्गलकल्याणावासां पर्युपासीना अपि तदुभयभाजन भवेयुः ।

[सिद्धा ! ओ प्रयतो नमो चित्तमाय चन्द्रि सदा सयमे

देवनागसुवणकिन्नरगणसद्भूतभावार्थिताय ।

लोको यत्र प्रतिष्ठितो जगदिदं त्रैलोक्यमल्यामुर

धर्मो वधता शाश्वतो विजयता धर्मोच्चर वधताम् ॥]

१ 'वन्दामि इति' इति क पाठ । २ 'आपत्तेन' इति ख पाठ । ३ 'भूत' इति ग-पाठ । ४ श्रीम निगर्णिकाष्टकं सुदृष्टं गृहस्तोत्रमुक्ताहारे (४० ३१९) । ५ 'तपश्चयादि-' इति ख पाठ । ६ 'सर्वोपदेशः' ३० इति ख पाठ, 'सर्वेऽपि दृष्टः' इति ग पाठ ।

अत्र च यद्यप्यर्हतामेव मुख्यत्वं युक्तं, तथाप्येतत् सोऽत्र श्रुतकैवल्यरचितत्वात् सत्यम् । तत्रोपाध्यायैरेवाध्यापनीयमित्यादावुपाध्याया उक्ताः । उपाध्यायपार्श्वे चाधीयमानस्य माधव एव साहायकं कुर्वते, तेषां साहायककरण एवाधिकारात् “भंगे विपण्णासो आयारे विणयया सहायत्” (आच० नि० गा० ३१३, चिन्नेपा० गा० २९४४) इति ययामङ्गयमर्हत्तिद्वाचार्योपाध्यायसाधूनामावश्यकैऽधिकार उक्तः । एव चाधीतस्य तस्यार्थमाचार्या एव कथयन्तीति तदनन्तरं तेषामुपयासः । आचार्योपदेशेन चार्हन्तो ज्ञायन्ते । अर्हन्तस्तोऽत्र वर्णनीयो भगवान् पार्श्व इत्याचार्यानन्तरमर्हन्तोऽभिहिताः । एतस्तोऽत्र पाठाच्च भावत परम्परया सिद्धत्वमित्यर्हदनन्तरं सकलसदनुष्ठानफलभूताः सिद्धाः प्रतिपादिता इति पञ्चपरमेष्ठिगर्भितत्वात् श्रुतकैवल्यप्रणीतत्वाच्च नास्य स्तवराजस्य प्रभावमहिमा दुःश्रद्धान् । साक्षात्क्रियन्ते चास्य विवेकि-
१० भिरनेके प्रमाणातिशया इति । अस्य च पञ्चाशीत्यधिकशताक्षरमानस्येयमाध्याया—

उवसग्गहरपासं, पासं वदामि कम्मघणमुक्क ।

विसहरविसनिज्जासं, मगलकल्लाणआवासं ॥ १ ॥

[उपसर्गत्रपार्श्वं पार्श्वं वन्दे कर्मघनमुक्तम् ।

विपधरविपनिर्नाशं मङ्गलकल्याणावासम् ॥]

१५ उपसर्गाः—दिन्य-मानुष तैश्चा-ऽऽत्मसंवेदनीयभेदाच्चतुर्विधाः उपप्लुतास्तान् हरति—अपनयतीत्युपसर्गहरः, शासनाधिष्ठायकत्वात् प्रत्यूहनिवारयिता । तथाभूतः पार्श्व—पार्श्वयक्षो यस्य स तथा तम् । अनुसारस्तरार्पत्वादालक्षणिकः, यथा—“देवनागसुवर्ण” इति । उपसर्गहरा वा धरणे-

एषाऽसौ त्रिपुरा हृदि द्युतिरिवोपगता सदाहस्थिता

छिन्नाद् वा सहसा पदैस्त्रिभिरेव ज्योतिर्मयी वाञ्छायी ॥ १ ॥”

२० १ ‘सूचनाद्’ इति क पाठ, ‘रक्षिताद्’ इति ग पाठ ।

२ पृथुत्तरार्धच्छाये यथा—

“पञ्चविह्वनमोक्षारं करोमि एहं हे कर्हि”

मार्गोऽविप्रणाश आचारो विनयता सहायत्वम् ।

पञ्चविघ्नमस्कारं करोम्येतैर्हेतुभिः ॥

२५ ३ ‘पास’ इति धृक् पदं वा । ४ ‘उपसगहर पश्य (अथवा प्राश पाश वा)’ इत्यपि सम्भवति । ५ घनं कर्ममुक्त इत्यपि सम्भवति । ६ ‘विपगृह्यप’ ‘विपगृह्यविप’ वा इत्यपि सम्भवति । ७ ‘नश ना’ (सिद्ध० २-३-७३) इति सूत्रेण ‘निर्णाश’ स्यात्, परन्तु व्याख्यात्रितये औपूर्णेचन्द्रीयवृत्तादपि प्रयोगोऽयं दृरीदृश्यते । ८ ‘कल्याणआवासम्’ इत्यपि सम्भवति ।

९ पुष्करवरेणपरनाशं श्रुतस्त्वस्य चतुर्थपद्यस्य द्वितीयपादगतोऽयं पाठ । सम्पूर्णं पद्य तु यथा—

३०

“सिद्धे ! मो पयओ जमो जिणमए नदी रुथा सज्जे

देवनागसुवर्णविस्तरगणस्सम्भूतमावधिए ।

ओगो जत्थं पइहिओ जगमिण तेज्जकमथासुरं

धम्मो वहुत्तं सासओ निजवओ अम्भुत्तं वहुत्त ॥”—आर्द्रकमिकीवितम्

न्द्रादयः पार्श्वे-समीपे सततसन्निहितत्वात् यस्य तम् । अथवा उपसर्गहरमिति पृथक् ।
पश्यति कालत्रयवर्ति वस्तुजातमिति पश्यस्तम् । प्राकृतव्युत्पत्त्या 'पार्स' इति । यद्वा प्रगता आशा
यस्य स प्रागस्त, निराकाङ्क्षमित्यर्थः । पार्श्व-श्रीपार्श्वनाथ 'वन्दामि' चि वन्दे-नमस्करोमि ।
तथा कर्माणि ज्ञानावरणीयाद्यष्ट तानि जीवचन्द्रमसो ज्ञानाशुमण्डलच्छादकत्वाद् घना इव-
जलदा इव कर्मघनाः,

"स्थितः शीताशुभजीवः, प्रकृत्या भावशुद्धया ।

चन्द्रिकाञ्च विज्ञान, तदावरणमभ्रजत् ॥ १ ॥"

इति वचनात्, तेभ्यो मुक्तः-पृथग्भूतः कर्मघनमुक्तस्तम् । अत्र चन्द्ररूपकाभावेऽपि विशेषणान्यथा-
नुपपत्त्या तदवगमः । अथवा आर्पत्वात् घनशब्दस्य विशेषणत्वेऽपि परनिपातात् घनानि-दीर्घकाल-
स्थितिकानि नहुप्रदेशाग्राणि वा यानि कर्माणि घातिकर्माणि तैर्मुक्त-त्यक्तम्, उत्पन्नकेवलज्ञान-
मित्यर्थः । तथा विपधरा-अनन्त-वासुकि-तक्षक-कर्कोट-पद्म-महापद्म-शङ्खपाल-कुलिक-जय-विजय-
लक्षणदशनागकुलजाता नागास्तेषां विप पार्थिवादिभेदभिन्न निर्नाशयति-निश्चितमपहरति (इति)
विपवरविपनिर्नाशस्तम् । भगवन्नामधूतमन्त्रजापाद् हि सर्वविपधरविपनाशः सुप्रतीत एव माञ्चि-
काणाम् । यदिवा विप-पानीय प्रस्तामात् 'मणिर्कारिका'जल तत्र 'धर' ति गृह-निवासो यस्यासौ
विपगृहः । प्रायेण 'वाराणसी'वासिनः पञ्चाग्रितपथरण 'मणिर्कारिका'तीर एव कुर्वाणा दृश्यन्ते । १५
स च सामर्थ्यात् कमठमुनिस्तस्य त्रुप-धर्म लौकिकैर्धर्मतया गृह्यमाणत्वात् पञ्चाग्रितैर्धर्मार्थ-
लक्षण निर्नाशयति यः, प्रज्वलज्जलनदह्यमानकाष्ठकोटरान्तम्रियमाणसर्पप्रदर्शनेन मातृलोकानां
च मनसि तत्तपसोऽधर्मरूपत्वनिश्चयनात् तम् । अनेन गृहस्थानस्थावदातद्वचित परमकारुणि-
कत्व च कुमार्गनिर्लोठनात् । अथवा विप-मिथ्यात्वकपायादिलक्षण भावविप धारयन्तीति विप-
धरा विपगृहा वा मिथ्यात्वकपायादिदोषदूषितात्मानं प्राणिनं तेषां विप यथोक्तरूपमेव निर्नाश-
यति-निजवचनान्तरसोपयोजनेनापगमयतीति विपवरविपनिर्नाशो विपगृहविपनिर्नाशो वा तम्,
तथा मङ्गलानि च विपदुपशमरूपाणि, कल्याणानि च सम्पदुत्कर्षरूपाणि तेषां उभयेषामप्या-
वास इवावासः-श्रीडास्थान तम् । अत एव हि भगवन्त मङ्गलकल्याणावास पर्युपासीना अपि
तदुभयभाजन भवेयुः ।

[सिद्धा ' मो प्रयतो नमो निमज्जताय नन्दि सदा सयमे

देवनागमुचणकिरगणसद्भूतमावाचिताय ।

लोको यत्र प्रतिष्ठितो जगदिदं त्रैलोक्यमस्यासुर

धर्मो ब्रधता शाश्वतो विजयता धर्मोत्तर वर्धताम् ॥]

१ 'वन्दामि इति' इति क पाठ । २ 'आपत्तेन' इति ख पाठ । ३ 'भूत' इति ग-पाठ । ४ श्रीम
निकर्णिकाष्टक मुद्रित शुद्धस्तोत्रमुकाहारे (पृ० ३१९) । ५ 'तपश्चर्यादि-' इति ख-पाठ । ६ 'सर्पोपदर्शो' ३०
इति ख पाठ, 'सर्पेऽपि दृष्टो' इति ग पाठ ।

अत्र च यद्यप्यर्हतामेव मुख्यत्व युक्त, तथाप्येतत् स्तोत्र श्रुतकेतुलिरचिनत्वात् यत्रम् । तत्रो-
पाध्यायैरेवाध्यापनीयमित्यादानुपाध्याया उक्ता । उपाध्यायपार्थ चाधीयमानस साधव एव
साहायक कुर्वते, तेषा साहायककरण एवाधिकारात् “भग्ने अविष्मणासो आचारो विनयया महा-
यत्” (आच० नि० गा० ३१३, विष्मेषा० गा० २९४४) ति ययामङ्गायमर्हत्सिद्धाचार्यो
पाध्यायसाधूनामावश्यकैऽधिकार उक्तः । एव चाधीतस्य तस्यार्थमाचार्या एव कथयन्तीति
तदनन्तर तेषामुपयास । आचार्योपदेशेन चार्हन्तो ज्ञायन्ते । अर्हन्तस्तोत्रगर्णनीयो भगवान्
पार्श्व इत्याचार्यानन्तरमर्हन्तोऽभिहिता । एतत्स्तोत्रपाठाच्च भावत परम्परया सिद्धत्वमि-
त्यर्हदनन्तर सकलसदनुष्ठानफलभूता सिद्धा प्रतिपादिता इति पञ्चपरमेष्ठिगर्भितत्वात् श्रुतके-
तुल्यप्रणीतत्वाच्च नास्य स्तवराजस्य प्रमाणमहिमा दुःश्रद्धान् । साक्षात्क्रियन्ते चास्य विवेकि-
रनेके प्रभावातिशया इति । अस्य च पञ्चाशीत्यधिकशताधरमानस्येयमाद्यगाथा—

उवसग्गहरं पास, पास वदामि कम्मघणमुक्क ।

विसहरविसनिन्नास, मगलकल्लाणआवासं ॥ १ ॥

[उपसर्गतरपार्श्वं पार्श्वं चन्दे कैर्मघनमुक्तम् ।

विपधरविपनिर्नाश मङ्गलकल्याणावासम् ॥]

१५ उपसर्गः—दिव्य-मानुष तैरश्वा ऽऽत्मसवेदनीयभेदाच्चतुर्विधाः उपप्लुतास्तान् हरति—अपनयती-
त्युपसर्गहरः, शासनाधिष्ठायकत्वात् प्रत्युहनिवारयिता । तथाभूतः पार्श्व—पार्श्वयक्षो यस्य स
तथा तम् । अनुस्वारस्त्वार्षत्वादलाक्षणिकः, यथा—“देवनागसुवर्ण” इति । उपसर्गहरा वा धरणे-

एवाऽसौ त्रिपुरा इदि धुतिरिवोष्माशो सदाहस्थिता

छिन्नाद् व सहसा पदैस्त्रिभिर्ध ज्योतिर्मयी बाष्पायी ॥ १ ॥”

२० १ ‘सूचनात्’ इति क पाठ, ‘रचितात्’ इति ग पाठ ।

२ एतदुत्तरार्धच्छाये यथा—

“पचविहनमोक्कार करेमि एहं हेऊहि”

मार्गोऽविप्रणाश आचारो विनयता सहायत्वम् ।

पञ्चविघनमस्कार करोम्येतद्दुहि ॥

२५ ३ ‘पास’ इति पृथक् पद वा । ४ ‘उपसर्गहर पदय (अथवा प्राश पाश वा)’ इत्यपि सम्भवति । ५ घन
कर्ममुक्त इत्यपि सम्भवति । ६ ‘विपगृहवृष’ ‘विपगृहविप’ वा इत्यपि सम्भवति । ७ ‘नश श’ (सिद्ध०
२-३-७३) इति सूत्रेण ‘निर्णश’ स्थात्, परन्तु व्याख्यात्रितये । श्रीपूर्णचन्द्रीयवृत्तावपि प्रयोगोऽयं दरीदृश्यते ।
८ ‘कल्याणभावासम्’ इत्यपि सम्भवति ।

९ पुनस्तवरेत्यपरान्नाञ्च श्रुतस्तवस्य चतुर्थपद्यस्य द्वितीयपादगतोऽयं पाठ । सम्पूर्णं पद्य ॥ यथा—

३०

“सिद्धे । सो पयजो जमो जिममप नदी एया सज्जे

देवनागसुवर्णकिन्नरगणस्सन्मूअभावधिप ।

कोगो जल्य पइडिओ जगमिण तेलुक्कमचासुरं

धम्मो वडुक्क सासज्जे विजयणो धम्मुरार वडुड ॥” —शार्दूलविकीरितम्

न्द्रादयः पार्श्वे-समीपे सततसन्निहितत्वात् यस्य तम् । अथवा उपसर्गहरमिति पृथक् । पश्यति कालत्रयवर्तिं वस्तुजातमिति पश्यस्तम् । ग्राकृतव्युत्पत्त्या 'पास' इति । यद्वा प्रगता आशा यस्य स ग्राशस्त, निराकाङ्क्षमित्यर्थः । पार्श्वे-श्रीपार्श्वेनाय 'यन्नामि' चि वन्दे-नमस्करोमि । तथा कर्माणि ज्ञानावरणीयाद्यष्ट तानि जीवचन्द्रमसो ज्ञानाशुमण्डलच्छादकत्वाद् घना इव-जलदा इव कर्मघनाः,

“स्थितः शीताशुमज्जीवः, प्रकृत्या भावशुद्धया ।

चन्द्रिकायच्च विज्ञान, तदावरणमभ्रवत् ॥ १ ॥”

इति वचनात्, तेभ्यो मुक्तः-पृथग्भूत* कर्मघनमुक्तस्तम् । अत्र चन्द्ररूपकाभावेऽपि विशेषणान्यथानुपपत्त्या तदवगमः । अथवा आर्पत्वात् घनशब्दस्य विशेषणत्वेऽपि परनिपातात् घनानि-दीर्घकाल-स्थितिकानि बहुप्रदेशाग्राणि वा यानि कर्माणि धातिकर्माणि तैर्युक्त-त्यक्तम्, उत्पन्नकेवलज्ञान-१० मित्यर्थः । तथा विपधरा-अनन्त-वासुकि-तक्षक कर्कोट-पद्म महापद्म-शङ्खपाल-कुलिक जय-विजय-लक्षणदशनागकुलजाता नागास्तेषां विप पार्थिवादिभेदभिन्न निर्नाशयति-निश्चितमपहरति (इति) विपधरविपनिर्नाशस्तम् । भगवन्नामरूतमन्त्रजापाद् हि सर्वविपधरविपनाशः सुप्रतीत एव माभि-काणाम् । यदिवा विप-पानीय प्रस्तानात् 'मणिर्गणिका'जल तत्र 'घर' ति गृह-निवासो यस्यासौ विपगृहः । प्रायेण 'धारणसी'वासिनः पञ्चाग्रितपथरण 'मणिर्गणिका'तीर एव कुर्वाणा दृश्यन्ते । १५ स च सामर्थ्यात् कमठमुनिस्तस्य वृष-धर्म लोकिर्कैर्धर्मतया गृह्यमाणत्वात् पञ्चाग्रितपथर्या-लक्षण निर्नाशयति यः, प्रज्वलज्ज्वलनदह्यमानकाष्ठकोटरान्तर्ग्रियमाणसर्पप्रदर्शनेन मातुर्लोकानां च मनसि तत्तपसोऽधर्मरूपत्वनि-वायनात् तम् । जनेन गृहस्थावस्थानदातृचित परमकारुणि-कत्वं च कुमार्गनिर्लोठनात् । अथवा विप-मिथ्यात्वकपायादिलक्षण भावविप धारयन्तीति विप-धरा विपगृहा वा मिथ्यात्वकपायादिदोषदूषितात्मानः प्राणिनः तेषां विप यथोक्तरूपमेव निर्नाश-२० यति-निजवचनामृतरसोपयोजनेनापगमयतीति विपधरविपनिर्नाशो विपगृहविपनिर्नाशो वा तम्, तथा मङ्गलानि च विपदुपशमरूपाणि, कल्याणानि च सम्पदुत्कर्षरूपाणि तेषां उभयेषामप्या-वास इनावास-क्रीडास्थानं तम् । अत एव हि भगवन्तं मङ्गलकल्याणानासं पर्युपासीना अपि तदुभयभाजनं भवेयुः ।

[सिद्धा 'मो प्रयतो नमो विनयताय नन्दि सदा सयमे

देवनागमुचयन्निश्चरणसदभूतमावाचिताय ।

लोको यत्र प्रतिष्ठितो जगदिदं श्रौतव्यमलामुर

धर्मो चधत्ता शाश्वतो विजयता धर्मोत्तर चधत्ता ॥]

१ 'यन्नामि इति' इति क पाठ । २ 'आर्पत्वेन' इति ख पाठ । ३ 'भूत' इति ग-पाठ । ४ श्रीम भिकर्णिकाष्टक मुद्रित गृहस्तोत्रमुक्ताहारे (पृ० ३१९) । ५ 'तपश्चपादि-' इति ख पाठ । ६ 'सर्वोपदेशो' ३० इति ख पाठ, 'सर्वेऽपि दृशो' इति ग पाठ ।

- अत्र च यद्यप्यर्हतामेव श्रूयत्व युक्त, तथाप्येतत् स्तोत्र श्रुतकेवलिरचितत्वात् सूत्रम् । तच्चोपाध्यायैरेवाध्यापनीयमित्यादावुपाध्याया उक्ता । उपाध्यायपार्श्वं चाधीयमानस्य साधन एव साहायक कुर्वते, तेषां साहायककरण एवाधिकारात् “मंग्गे अविष्णुणासो जायारे विष्णयया सहायत्त” (आच० नि० गा० ३१३, विशेषा० गा० २९४४) इति यथामङ्गल्यमर्हत्विद्वाचार्यो-
 ५ पाध्यायसाधूनामाचर्यकेऽधिकार उक्त । एव चाधीतस्य तस्यार्थमाचार्या एव कथयन्तीति तदनन्तरं तेषामुपयास । आचार्योपदेशेन चार्हन्तो ज्ञायन्ते । अर्हन्तत्स्तोत्रार्णनीयो भगवान् पार्श्व इत्याचार्यानन्तरमर्हन्तोऽभिहिता । एतत्स्तोत्रपाठाच्च भावत, परम्परया सिद्धत्वमित्यर्हदनन्तरं सकलसदनुष्ठानफलभूता सिद्धा प्रतिपादिता इति पञ्चपरमेष्ठिगर्भितत्वात् श्रुतके वलिप्रणीतत्वाच्च नास्य स्ववराजस्य प्रभाजमहिमा दुःश्रद्धानां । साक्षात्क्रियन्ते चास्य विवेकि-
 १० भिरनेके प्रभावातिशया इति । अस्य च पञ्चाशीत्यधिकशताधरमानस्येयमाधगाथा—

उवसगगहरपास, पासं वदामि कम्मघणमुक्क ।

विसहरविसनिञ्चास, मंगलकल्लाणआवासं ॥ १ ॥

[उपसर्गहरपार्श्वं पार्श्वं वन्दे कैर्मघनमुत्तम् ।

विर्षधरविपनिर्नाश मङ्गलकल्याणावासम् ॥]

- १५ उपसर्गाः—दिव्य मानुष तैरथा ऽऽत्मसवेदनीयभेदाच्चतुर्विधाः उपप्लुतास्तान् हरति—अपनयती-
 त्युपसर्गहरः, शासनाधिष्ठायकत्वात् प्रत्युहनिवारयिता । तथाभूतं पार्श्वं—पार्श्वयक्षो यस्य स
 तथा तम् । अनुस्वारस्त्वार्षत्वादालक्षणिक, यथा—“देवनागसुवर्ण” इति । उपसर्गहरा वा धरणे-

एवाऽसौ त्रिपुरा इदि घुतिरियोन्गाशो सदाहस्थिता

छिन्नाद् व सहसा पदैस्त्रिभिर्ध ज्योतिमयी वाञ्छयी ॥ १ ॥”

- २० १ ‘सूचनात्’ इति क पाठ, ‘रचितात्’ इति ग पाठ ।

२ पञ्चदुत्तार्थच्छाये यथा—

“पञ्चविह्नमोक्तां करेमि एहं हेऊहिं”

मार्गोऽविप्रणाश आचारो विनयता सहायत्वम् ।

पञ्चविधनमस्कार करोम्येतैर्हनुभि ॥

- २५ ३ ‘पास’ इति प्रत्यक् पद वा । ४ ‘उपसगहर पञ्च (अथवा प्राश पास वा)’ इत्यपि सम्भवति । ५ घन कर्ममुक्त इत्यपि सम्भवति । ६ ‘विपगृहृष्टप०’ ‘विपगृहविप०’ वा इत्यपि सम्भवति । ७ ‘नश श’ (सिद्ध० २-३-७३) इति सूत्रेण ‘निर्णाश’ स्यात्, परंतु व्याख्यात्रितये । अप्रपूणचन्द्रीयवृत्तावपि प्रयोगोऽयं दूरीकृत्यते ।
 ८ ‘कल्याणभावसम्’ इत्यपि सम्भवति ।

९ पुनस्वरवरेत्यपरान्न श्रुतस्त्वस्य चतुर्थपद्यस्य द्वितीयपादगतोऽयं पाठ । सम्पूर्णं पद्य तु यथा—

- ३० “सिद्धे भो पयओ णमो निणमए नदी रुया सज्जे

देवनागसुवर्णविस्तरगणस्स भूअभावजिए ।

ओगो जल्ल पइद्धिओ जगसिण तेजुक्कममासुर

धम्मो वहुइ सासओ विजयओ धम्मुरा वहुइ ॥”—वार्त्तलविकीरितम्

न्दादयः पार्श्वे-समीपे सततसन्निहितत्वात् यस्य तम् । अथवा उपसर्गहरमिति पृथक् । पश्यति कालत्रयवर्ति वस्तुजातमिति पश्यस्तम् । प्राकृतच्युत्पत्त्या 'पास' इति । यद्वा प्रगता आशा यस्य स प्राशस्त, निराकाङ्क्षमित्यर्थः । पार्श्व-श्रीपार्श्वनाथ 'वंदामि' चि वन्दे-नमस्करोमि । तथा कर्माणि ज्ञानावरणीयाद्यष्ट तानि जीवचन्द्रमसो ज्ञानाशुमण्डलच्छादकत्वाद् घना इव-जलदा इव कर्मघनाः,

“स्थितः शीताशुज्जीवः, प्रकृत्या भावशुद्धया ।

चन्द्रिकावच्च विज्ञान, तदावरणमभवत् ॥ १ ॥”

इति वचनात्, तैम्यो मुक्तः-पृथग्भूतः कर्मघनमुक्तस्तम् । अत्र चन्द्ररूपकाभावेऽपि विशेषणान्यथानुपपत्त्या तदवगमः । अथवा आर्पणत्वात् घनशब्दस्य विशेषणत्वेऽपि परनिपातात् घनानि-दीर्घकाल-स्थितिकानि बहुप्रदेशाग्राणि वा यानि कर्माणि यातिकर्माणि तैमुक्त-त्यक्तम्, उत्पन्नकेवलज्ञान-१० मित्यर्थः । तथा विपधरा-अनन्त-वासुकि-तक्षक कर्कोट-पद्म महापद्म-शङ्खपाल-कुलिक जय-विजय-लक्षणदशनागकुलजाता नागास्तेषां विप पार्थिवादिभेदभिन्न निर्नाशयति-निश्चितमपहरति (इति) विपधरविपनिर्नाशस्तम् । भगवन्नामपूतमन्त्रजापाद् हि सर्वविपधरविपनाशः सुप्रतीत एव मान्त्रिकाणाम् । यदिना विप-पानीय प्रस्तानात् 'मणिकर्णिका'जल तत्र 'धर' ति गृह-निवासो यस्यासौ विपगृहः । प्रायेण 'धाराणसी'वासिनः पञ्चाग्नितपश्चरण 'मणिकर्णिका'तीर एव कुर्वाणा दृश्यन्ते । १५ स च सामर्थ्यात् कमठमुनिस्तस्य वृष-धर्म लौकिकैर्धर्मतया गृहमाणत्वात् पञ्चाग्नितैपश्चर्या-लक्षण निर्नाशयति य, प्रञ्जलञ्जलनदह्यमानकाष्ठकोटरान्तस्त्रियमाणसर्पप्रदर्शनेन मातुर्लोकानां च मनसि तत्तपसोऽधर्मरूपत्वनिश्चायनात् तम् । अनेन गृहस्थानस्थानदातृद्वयित परमकारुणिकत्व च कुमारीनिर्लाठनात् । अथवा विप-मिथ्यात्वकपायादिलक्षण भावविप धारयन्तीति विपधरा विपगृहा वा मिथ्यात्वकपायादिदोषदूषितात्मानः प्राणिनः तेषां विप यथोक्तरूपमेव निर्नाश-२० यति-निजपचनामृतरसोपयोजनेनापगमयतीति विपधरविपनिर्नाशो विपगृहविपनिर्नाशो वा तम्, तथा मङ्गलानि च विपदुपशमरूपाणि, कल्याणानि च सम्पदुत्कर्षरूपाणि तेषां उभयेषामप्यावास इवावासः-श्रीडास्थान तम् । अत एव हि भगवन्तं मङ्गलकल्याणापासं पर्युपासीना अपि तदुभयभाजनं भवेयुः ।

[सिद्धा ' भो प्रयतो बभो विनमताय नन्दि सदा सयमे

देवनागसुवणकिन्नरगणसदभूतभावाविताय ।

लोको यत्र प्रतिष्ठितो जगदिदं त्रैलोक्यमस्यासुर

धमा वधता शाश्वतो विजयता धर्मोत्तरे वधताम् ॥]

“नात्यद्भुत भूतनभूषणभूत ! नाथ ! भूतगुणैश्चैव भवन्तमभिष्टुवन्त ।

तुल्या भवन्ति भवतो ननु तेन किं वा भूत्याश्रित य इह नाममम करोति ॥ १ ॥”

—(भक्तामरस्तोत्रे श्लो० १०)

इति (श्रीमाननुद्गहरि) उच्यते तमेवभूत पार्श्वं वन्दे इति सम्बन्धः ॥

५ अयं च त्वयोऽनुज्झितश्रीपार्वनाथमन्निधिभिः पार्वयश्च श्रीपद्मावती-धरणेन्द्रैरधिष्ठित इति तत्पक्षोऽपि व्याख्यायते—

तत्र पासं इति पार्श्वं-पार्श्वयक्षम् । किविशिष्टम् ? उपसर्गहर-सम्बन्धश्च विमोपश्रम-
कर्तारम् । तथा पाशोऽस्या चामहस्तेऽस्तीत्यत्रादित्वात् मत्पर्याये प्रत्यये पाशा-पद्मावती
ता च । किविशिष्टम् ? ‘काम्यघनमुक्ता’ काम्य-कमनीयो घन-शरीर तेन करणभूतेन
१० मुद्-हर्षोऽर्थात् द्रष्टृणा यस्य । सकाशात् सा काम्यघनमुक्ता, दिव्यवपुषा प्रमोदजनिकेत्यर्थः
ताम् । विपधरो-जलधरोऽर्थात् कनकामुरसम्वन्धी तस्य विप-जलं निर्नाशयति निजफणातपत्र-
धारणेन धारयति (इति) विपधरविपनिर्नाशो-धरणेन्द्रस्त च । मङ्गलकल्याणावासमिति प्राग्वत्
अथवा मङ्गलकल्पश्रेयस्करणप्रगुणा या आज्ञा-भगवच्छासन तया आ-समन्तात् वासना वासो
वा भावना यस्य त, कल्याणकारिभगवदाज्ञाभावितमनसमित्यर्थः । एतास्त्रीनिपि वन्दे-अभि-
१५ ष्टौमि । ‘वदुड् अभिवादनस्तुत्योः’ (सिद्ध० धा०) इति वचनात् । इति गार्थः ॥ १ ॥

श्रीसिद्धिचन्द्रगणिकृता व्याख्या

अथ पञ्चाशीत्यधिकशताक्षरमानस्य उपसर्गहरस्तोत्रस्येय(भा)माद्या गाथामाह—उपसर्गेति ।
अहं श्रीपार्श्व-पार्श्वनाथ वन्दामि-अभिष्टौमि ‘वदुड् अभिवादनस्तुत्योः’ (सिद्ध० धा०)
इति धातो’ रूपम् । कथम्भूत पार्श्वम् ? ‘उपसर्गहरम्’ उपसर्गान्-देवादिकृतान् उपद्रवान् हरति
२० -निराकरोतीति उपसर्गहरस्तथाभूत पार्श्वनामा यक्षो यस्य त तथा त उपसर्गहरपार्श्व इति
‘वहुग्रीहि’ । प्राकृतत्वादनुस्वार । “उपसर्ग उपद्रव” इति हैम (अभि० का० २, श्लो० ३९) ।
अथवा उपसर्गहरमिति पृथगेव पार्श्वविशेषणम् । पुनः कथम्भूतम् ? ‘पाशम्’ पश्यति कालत्रय-
वर्तिवस्तुजातमिति पाश त पाशम् ‘तत्पुरुष’ । प्राकृतत्वाद् दन्त्यसकारनिर्देशः । यदिवा प्रगता
आशा-आकाङ्क्षा यस्य स प्राशस्त प्राश इति ‘वहुग्रीहिः’ । निराकाङ्क्षमित्यर्थः । पुनः कथम्भू-
२५ तम् ? ‘कर्मघनमुक्तम्’ कर्माणि-ज्ञानावरणीयादीन्येव जीवचन्द्रमसो ज्ञानाशुमण्डलाच्छादकत्वात्
घना इव घना, कर्मघना इति ‘कर्मधारयः’, ततः कर्मघनेभ्यः-कर्मसेधेभ्यो मुक्त, कर्मघनमुक्तः त
कर्मघनमुक्त इति ‘तत्पुरुषः’ ।

१ ‘भूषण ! भूतनाथ !’ इत्यपि सम्भवति ।

२ पुनःपक्षे ज्ञाया यथा—

उपसर्गहर पार्श्वं पाशां वन्दे काम्यघनमुक्ताम् । विप० मङ्गल० मङ्गलकल्याणावासं वा ॥

३ ‘कल्याणाश्रेयः’ इति अ पाठः ।

“धनः सान्द्रे दृढे दाढ्ये विस्तारे मुद्रेऽम्बुदे ।
सङ्गे मुस्ते (धन मध्यनृत्ताद्यप्रकारयोः)” ॥

इति हैमानेकार्थः (का० २, श्लो० २७४) । अथवा आर्यत्वाद् धनशब्दस्य परनिपाते धनानि-
दीर्घकालस्थितिकानि प्रदेशाग्राणि वा यानि कर्माणि तेभ्यो मुक्त-पृथग्भूतमिति व्याख्येयम् ।
पुनः कथम्भूतम् ? ‘विपधरविपनिर्नाश’ विपधराः—अनन्त-वासुकि-तक्षक-कर्कट-पद्म-महापद्म-
शङ्खपाल कुलिङ्ग-जय-विजयलक्षणा दश तेषां विप पार्यिमादिभेदभिन्न नितरा नाशयतीति विपध-
रविपनिर्नाशः त विपधरविपनिर्नाश इति ‘तत्पुरुषः’ । यदिवा विप-पानीय प्रस्तावात् ‘मणिक-
र्णिका’नदीजल तत्र गृह-निवासो यस्य स विपगृहः, स च अर्थात् कमठमुनिस्तस्य वृषं-धर्म
पञ्चाग्रितपञ्चर्यारूप निर्नाशयतीति विपगृहवृषनिर्नाशः त विपगृहवृषनिर्नाश इति ‘बहुव्रीहिग-
मितं तत्पुरुषः’ । अनेन गृहस्थापस्थावदातः सूचितः । अथवा विप-मिथ्यात्वकपायादिक १०
वारयन्ति ते विपधराः प्राणिनस्तेषां विप-मिथ्यात्वादिरूप निर्नाशयतीति स तथोक्तस्त विपध-
रविपनिर्नाशमिति व्याख्येयम् । पुनः कथम्भूतम् ? ‘मङ्गलकल्याणआवास’ मङ्गलानि च-
श्रेयासि, कल्याणानि च-सम्पदुत्कर्षरूपाणि, तेषामुभयेषामप्यावास इव आवासो मङ्गलकल्याण-
आवासस्त मङ्गलकल्याणआवास, मङ्गलकल्याणानां क्रीडामन्दिरमित्यर्थः ॥ १ ॥

श्रीहर्षकीर्तिसूरिकृता व्याख्या

१५

अथ द्वितीयं स्मरणं व्याख्यायते—इदं च स्मरणं वराहमिहिरकृतश्रीसङ्क्षोपद्रवनिवारणार्थं
श्रीभद्रबाहुस्वामिभिः कृतम्, यथा—श्रीभद्रबाहुस्वामिनो भ्राता वराहमिहिरः । स च
दीक्षा गृहीत्वा चन्द्रप्रज्ञसिस्वर्यप्रज्ञस्यादिकं शास्त्रमधीतवान् । यदा च तस्याचार्यपदं न दत्तं
तदा तस्य महान् प्रद्वेषो जातः, रजोहरणादिलिङ्गं विमुच्य पुनर्ब्राह्मण एवामवत् । ततः पूर्वाधीत-
चन्द्रप्रज्ञस्यादिसिद्धान्तार्थान् स्मृत्वा सपादलक्षप्रमाणं ज्योतिःशास्त्रं निर्मितवान् । सिद्धान्ताद्-२०
वृत्तत्वात् सत्यं च जातम् । वराहमिहिरेण तु द्वादशाब्दानि गच्छे स्थितवता पूर्वादिसिद्धान्त-
मधीयानेन सर्वं ज्योतिःशास्त्रमन्यदपि विद्यामन्त्रयोगचूर्णादि ज्ञातम् । तद्विप्रतारितब्राह्मणै-
रेवमुच्यते—यदयं वराहमिहिरः सकलशास्त्रपारंगामी परपुरवेशाक्रान्तगामिन्यादिविद्यास्थान-
मभूत् । ततोऽनेन गगनमण्डले द्वादश उर्वाणि ज्योतिश्चक्रेण सह सञ्चरता सूर्यादिग्रहाणाम् अश्वि-

१ “सहितैकपदे नित्या, नित्या धातुपसगयो ।

१५

नित्या समासे वाक्ये तु, सा विचक्षामपेक्षते ॥ १ ॥”

इत्यनेन सन्धिप्रसङ्गे सत्यपि ‘श्रीआदिनाथं नतनाकिनाथं’ (श्रीसुमतिकल्लोलसुनिविरचिते श्रृपभस्तत्रने),
‘धीहन्द्रभूतिं वसुभूतिपुत्रं (श्रीदेवानन्दसूरिकृते गौतमाष्टके), ‘वरधर्मकीतिरूपभो (श्रीधर्मघोषसूरिप्रणीते
अष्टापदकल्पे), ‘शरन्वदचि०’ (श्रीजिनप्रभसूरिविरचितायां अथकटपलतायां प्रसक्तौ ५० २३) इत्यादिवद्
अत्रापि स-धरभावः । अपरज्ञायमव प्रयोगो वर्तते श्रीपूर्णचन्द्राचार्यविरचितायां उपसर्गहरस्तोत्रलघुवृत्तौ । ३०

२ ‘सर्वोपद्रवः’ इति क पाठ । ३ ‘स्वैव’ इति ख पाठ । ४ ‘हणमधि०’ इति ख पाठ ।

“धनः सान्द्रे दृढे दाढ्ये विस्तारे मुद्गरेऽम्बुदे ।
सङ्गे मुस्ते (धन मध्यनृचनाद्यप्रकारयोः)” ॥

इति हैमानेकार्थः (का० २, श्लो० २७४) । अथगा आर्पत्वाद् धनशब्दस्य परनिपाते धनानि—
दीर्घकालस्थितिकानि प्रदेशाग्राणि वा यानि कर्माणि तेभ्यो मुक्त-पृथग्भूतमिति व्याख्येयम् ।
पुनः कथम्भूतम् ? ‘विपधरविपनिर्नाश’ विपधराः—अनन्त-वासुकि-तक्षक-कर्कट-पद्म-महापद्म-
शङ्खपाल कुलिक-जय-विजयलक्षणा दश तेषां विष पार्थिग्रादिभेदमिन्न नितरा नाशयतीति विपध-
रविपनिर्नाशः त विपधरविपनिर्नाश इति ‘तत्पुरुषः’ । यदिना विषं—पानीय प्रस्तावात् ‘मणिक-
र्णिका’ नदीजल तत्र गृह—निवासो यस्य स विपगृहः, स च अर्थात् कमठमुनिस्तस्य वृष—वर्म
पञ्चाश्रितपथ्यारूप निर्नाशयतीति विपगृहवृषनिर्नाशः त विपगृहवृषनिर्नाश इति ‘बहुव्रीहिग-
मित’ ‘तत्पुरुषः’ । अनेन गृहस्थान्म्यादातः सूचितः । अथगा विष—मिव्यात्वकपायादिक १०
धारयन्ति ते विपधराः प्राणिनस्तेषां विष—मिव्यात्वादिरूप निर्नाशयतीति स तथोक्तस्त विपध-
रविपनिर्नाशमिति व्याख्येयम् । पुनः कथम्भूतम् ? ‘मङ्गलकल्याणं आनास’ मङ्गलानि च—
श्रेयासि, कल्याणानि च—सम्पदुत्कर्षरूपाणि, तेषामुभयेषामप्यावास इव आवासो मङ्गलकल्याण-
आनासस्त मङ्गलकल्याणआवास, मङ्गलकल्याणानां क्रीडामन्दिरमित्यर्थः ॥ १ ॥

श्रीहर्षकीर्तिसूरिकृता व्याख्या

१५

अथ द्वितीय स्मरण व्याख्यायते—इदं च स्मरणं वराहमिहिरकृतश्रीसङ्क्षोपद्रवनिवारणार्थं
श्रीभद्रबाहुस्वामिभिः कृतम्, यथा—श्रीभद्रबाहुस्वामिनो भ्राता वराहमिहिरः । स च
दीक्षा गृहीत्या चन्द्रप्रज्ञसिद्ध्यर्थप्रज्ञस्यादिकं शास्त्रमसीतवान् । यदा च तस्याचार्यपदं न दत्तं
तदा तस्य महान् प्रद्वेषो जातः, रजोहरणादिलिङ्गं विमुच्य पुनर्ब्राह्मण एवाभवत् । ततः पूर्वावीत-
चन्द्रप्रज्ञस्यादिसिद्धान्तार्थान् स्मृत्या सपाटलक्षप्रमाणं ज्योतिःशास्त्रं निर्मितवान् । सिद्धान्तादु-
द्धृतत्वात् सत्यं च जातम् । वराहमिहिरेण तु द्वादशाब्दानि गच्छेत् स्थितवत्ता पूर्वादिसिद्धान्त-
मधीयानेन सर्वं ज्योतिःशास्त्रमन्यदपि विद्यामन्त्रयोगचूर्णादिं ज्ञातम् । तद्विप्रतारितनाम्नै-
रेषमुच्यते—यदयं वराहमिहिरः सकलशास्त्रपारगामी परपुरप्रवेशाकाशगामिन्यादिविद्यास्थान-
मभूत् । ततोऽनेन गगनमण्डले द्वादश वर्षाणि ज्योतिश्चक्रेण सह सञ्चरता सूर्यादिग्रहाणाम् अश्वि-

१ “सहितैकपदे नित्या, नित्या धातूपसमयो ।

नित्या समासे बाधये तु, सा विवक्षामपेक्षते ॥ १ ॥”

२५

इत्यनेन सन्धिप्रसङ्गे सत्यपि ‘श्रीआग्निनाथ नतनाकिनाथ’ (श्रीसुमतिकल्लोलमुनिविरचिते शृङ्गमस्तनने),
‘श्रीहृन्मूर्ति वसुभूतिपुत्र (श्रीदेवानन्दसूरिकृते गोतमाष्टके), ‘वरधमकीर्तिरूपभो (श्रीधर्मयोगपुस्तिकायाम्)
अष्टापदकल्पे), ‘शारङ्गदत्तचिन्म’ (श्रीजिनप्रभसूरिविरचिताया अथकटपलताया प्रज्ञसौ पृ० २३) इत्यादिव
अग्राणि स-धरभाव । अपरञ्चायमेव प्रयोगो वतते श्रीपूर्णचन्द्राचार्यविरचिताया उपसर्गहरस्तोत्रलघुवृत्तौ । १०
२ ‘सर्वोपद्रवम्’ इति क पाठ । ३ ‘स्वैव’ इति ख पाठ । ४ ‘हृन्मन्त्रि’ इति ख पाठ ।

न्यादिनवग्राणां सञ्चारः सम्पक् निर्दिष्टः । ततस्त चेत्तसि धृत्वा मर्त्यलोकमवतीर्थं लोकोपकारा-
रापेद ज्योति शाय निर्मितमिति । ततः स तेन दम्भेन मि. यादृष्टीन् प्रितारयन् तेभ्यो दाना-
दिनां पूर्वां च लभमान तथा चोलिकप्रमिद्धा प्रमोद दधान. कालमनपीत् । अन्ते चाज्ञान-
गणोज्जुष्टानेन काल कृत्या ध्यन्तरेषुत्पन्न । ततो विभङ्गाय विज्ञानेन पूर्वमयस्वरूपं ज्ञात्वाऽर्हत्प्रयत्ने
प्रदेशमुद्गन् पूर्ववरनिर्यातनार्थमाहृतसहे उपसर्गान् कर्तुमारभे । तत आद्वैरपि तद् व्यन्तरक्त-
तमुद्रय गात्वा सर्वरूपालोच्य तत्स्वरूपगर्भा विनसिता श्रीभद्रयाजुस्वामिगुरुभ्य प्रेषिता ।
तानमपार्य श्रीभद्रयाजुस्वामिमिस्तदुपसर्गनिवारणार्थं महाप्रभाय श्रीउपसर्गहरस्तोत्र नूतनं कृत्वा
उग्र प्रेषितम् । तत सर्वोऽपि सद्गुस्तत्पठनप्रभागाभिरुपद्रवो जातः । अत इदं स्मरण ऐहलौकिक-
पारलौकिकमुपासिलापिभिन्नं सर्वदा स्मरणीयम् । यत —

“स्तोत्रस्याष्टातिरिक्तं शत य, कुर्याज्जाप पञ्चगाथा मकस्य ।

तस्यानश्य मनु नश्यन्ति विघ्ना-स्त निःशेषा वृण्यते सिद्धयश्च ॥ १ ॥”—शालिनी

पूर्वं क्लिप्त स्मरणस्य सप्त गाथा अभूवन् । ततो गाथाद्वय श्रीभद्रयाजुस्वामिभिर्माण्डा-
गारे स्थापितम् । साम्प्रत तु पञ्चैव गाथा प्रवर्तन्ते । अतोऽस्य पञ्चाशीत्यधिकशताक्षर १८५-
मानस स्तोत्रस्त्रेयमादिगाथा—‘उपसर्गहर पास’ इति । अह पार्श्व—श्रीपार्श्वनाथ वन्दे—नम-
स्त्रेयमि । कथम्भूत पार्श्वम् ? ‘उपसर्गहरपार्श्व’ उपसर्गणा—देव मनुष्य-तिर्यक्कृतोपद्रवाणा हरो-
निवारक पार्श्वनामा शासनाधिष्ठायक. सेवकयक्षो यस्य स तम् । यद्वा उपसर्गहर पार्श्व-
नाना यस्य स तम् । अथवा उपसर्गहरा—उपसर्गनिवारका धरणेन्द्रादय. पार्श्वे यस्य स तम् ।
अथवा विन्दुरलाक्षणिक । यद्वा उपसर्गहरमिति पृथक् पदम् । प्राशमिति पृथक् पदम् ।
उत्तमान् हरीत्युपसर्गहर तम्, प्रगता आशा—प्रार्थना वाञ्छा यस्य स प्राशस्तम् । पुनः
उत्तमान् पार्श्वम् ? ‘कर्मघनमुक्त’ ज्ञानावरणीयाद्यष्टकर्माण्येव घना—मेघाः, ज्ञानाच्छादकत्वात्,
अतो मुक्तो—रहित पृथक् । (उक्तं च)—

“सित शीताशुवज्जीव, प्रकृत्या भावशुद्धया ।

चन्द्रिकावच्च विज्ञान, तदावरणमभ्रजत् ॥ १ ॥”

ज्ञान चन्द्रिकावत् कर्माणि मेघवत् तदावरण अत एव कर्मघनमुक्तम् । अथवा
निर्दोषकालस्थितिकानि च तानि कर्माणि च कर्मघनानि । प्राकृतत्वात्
‘मि. मुक्तो—रहितस्तम्, उत्पन्नेकेवलज्ञानमित्यर्थः । पुनः कथम्भूत
‘विपधराणा—सर्पाणा विप निर्नाशयति—निश्चितमपहरतीति विष-
निर्नाशो भवतीति । अथवा विष—मिथ्यात्वकपायलक्षण

भावविष धारयन्तीति विषवरा-मिथ्यात्वकृपायादिदोषदूषितात्मानं प्राणिनं तेषां विष-
मिथ्यात्वादि निर्नाशयति-जिनचक्रनामृतरसप्रयोजनेनापगमयतीति तम् । पुनः कथम्भूत
पार्थ्वम् ? 'मङ्गलकल्याणावास' मङ्गल-दुरितोपशामक कल्याण-नीरोगत्व सम्पदुत्कर्षरूप वा,
तयोः आपासः-स्थान गृह यः स तम् । अत एव मङ्गलकल्याणानास श्रीपार्थ्वं सेवमानाः पुरुषा
अपि मङ्गलकल्याणभाजो भवन्तीति युक्तमेव ॥ १ ॥

जि० वृ०-इदानीं द्वितीयगाथा व्याक्रियते-

विसहरफुलिगमन्त', कठे धारेड जो सया मणुओ ।

तस्स गहरोगमारी-दुट्टजरा जति उवसामं ॥ २ ॥

[विषधरस्फुलिङ्गमन्त्रं कण्ठे धारयति यः सदा मनुजः ।

तस्य ग्रहरोगमारीदुष्टज्वरा यान्त्युपशमम् ॥ २ ॥]

१०

'विसहर' ति 'फुलिङ्ग' ति शब्दाभ्यां गर्भितत्वाद् विषधरस्फुलिङ्ग इति नाम स चासौ मन्त्रश्च
मनस्स्त्राणयोगान्मन्त्रणाद् वा गुप्तभाषणाद् वा विषधरस्फुलिङ्गमन्त्रस्त भगवन्नामगर्भितमष्टादशा-
क्षरात्मकमादौ तारत्रैलोक्यकमलार्हद्दीजैरन्ते च तत्प्रणिपातबीजाम्बामष्टाविंशतिरर्णात्मक मन्त्र-
विशेष कण्ठे यो मनुजः-मनुष्यः । यद्वा मनु'-मन्त्रस्त गच्छति "सर्वे गत्यर्था ज्ञानार्थाः"
इति वचनात् जानातीति मनुगो-मान्त्रिक' । सदा-सर्वकाल धारयति-धत्ते कण्ठस्य करोतीति १५
यावत् । कण्ठस्यकरणेन चाहर्निश तज्जापविधिर्व्यज्यते । तस्य किं भवतीत्याह-तस्य शश्वन्मन्त्र
जपितुर्ग्रहाश्च भूत-प्रेत ब्रह्मराक्षसादयः सूर्यादयो वाऽशुभगोचरवर्तिनः रोगाश्च-वात-पित्त श्लेष्म-
सन्निपातजा व्याधिप्रभेदाः मारिश्च-सर्वगमृत्युलक्षणमशिव दुष्टज्वराः एकान्तर-द्वितीयान्तर-
चतुर्थीयान्तर चातुर्थिकादयोऽथवा दुष्टा-दुष्टजना कुपितनृपा वा ज्वराश्च शीतज्वराद्या वा ताप-
ज्वराद्या यान्ति-गच्छन्ति उपशमन-निवृत्तिं, उपशम्यन्तीत्यर्थः । 'उवसाम' ति वक्तव्ये आर्पय्याद् २०
ह्रस्वाभावात् । यथा-"उवसाम उवणीया गुणमहया जिणचरित्सरिस पि" (आव० नि० गा०
११८, विशेषा० गा० १३०६) ति । एव च व्याख्यायमाने मा भूदधिकृतमन्त्रजपितु' स्वार्ध-
सम्पत्तिमात्रफलभाक्तया कुक्षिम्भरित्यमिति परार्थसम्पत्तिरपि व्याख्यायते । तस्य मन्त्रजपितुर्ग्रहाद्या

१ 'त' इति धृक् पद वा । २ 'द' इति धृक् पद वा । ३ विषधरस्फुलिङ्गम् एवा विष० लिङ्गाम
त्वां विसहरफुलिङ्गमन्त वा इति सम्भवति । ४ 'मनुज' इत्यपि सम्भवति । ५ 'यान्ति' तु वक्ष्यामस्व' इत्यपि २५
सम्भवति । ६ 'हर इति' इति क ख पाठ । ७ 'अन्तरं अन्यन्तर' इति प्रतिभाति ।

८ एतदुत्तरार्धेऽप्ये यथा-

पदिवायति कमाया किं पुन सेसे सरागये ? ॥"

उपशममुपनीता गुणमहता जिनचारित्र्यमदशमपि ।

प्रतिपातयन्ति कपाया किं पुन सेषाम् सरागस्यान् ? ॥

३०

० 'कृतमन्त्र' इति ग-पाठ ।

न्यादिनक्षत्राणां सञ्चारः सम्यक् निरीक्षितः । ततस्तु चेतसि धृत्वा मर्त्यलोकमवतीर्य लोकोपका-
रायेद ज्योतिःशास्त्रं निर्मितमिति । ततः स तेन दम्भेन मिथ्यादृष्टीन् विप्रतारयन् तेभ्यो दाना-
दिका पूजा च लभमानः । तथा चालिङ्गप्रमिद्धा प्रमोद दधान कालमनपीत् । अन्ते चाज्ञान-
तपोऽनुष्ठानेन कालं कृत्वा व्यन्तरेषुत्पन्न । ततो विभङ्गाधिज्ञानेन पूर्वभयस्वरूपं ज्ञात्वाऽहंत्प्रयत्ने
श्रेष्ठपमुद्रहन् पूर्ववरनिर्यातनार्यमार्हतसङ्गे उपसर्गान् कर्तुमारेमे । ततः श्राद्धैरपि तद् व्यन्तरकु-
तमुपद्रव ज्ञात्वा सर्वैरप्यालोच्य तत्स्वरूपगर्भा विज्रसिका श्रीभद्रबाहुस्वामिगुरुभ्यः प्रेषिता ।
तामवधार्य श्रीभद्रबाहुस्वामिभिस्तदुपसर्गनिवारणार्थं महाप्रभाय श्रीउपसर्गहरस्तोत्रं नूतनं कृत्वा
सर्वत्र प्रेषितम् । ततः सर्वेऽपि सद्गतत्पठनप्रभावान्निरुपद्रवो जातः । अत इदं स्मरणं ऐहलौकिक-
पारलौकिकसुखामिलापिभिर्नरैः सर्वदा स्मरणीयम् । यतः—

“स्तोत्रस्याष्टातिरिक्तं शतं यः, कुर्याज्जाप पञ्चगाथान्मकस्य ।

तस्यावश्यं मङ्गु नश्यन्ति विघ्नास्त निःशेषा वृण्वते सिद्ध्यथ ॥ १ ॥”—शालिनी

पूर्वं किलास्य स्मरणस्य सप्त गाथा अभूवन् । ततो गाथाद्वयं श्रीभद्रबाहुस्वामिभिर्मण्डा-
गारे स्थापितम् । साम्प्रतं तु पञ्चैव गाथाः प्रवर्तन्ते । अतोऽस्य पञ्चाशीत्यधिकशताक्षरं १८५-
मानस्य स्तोत्रस्वेयमादिगाथा—‘उपसर्गहरपास’ इति । अहं पार्श्व—श्रीपार्श्वनाथं वन्दे—नम-
स्करोमि । कथम्भूत पार्श्वम् ? ‘उपसर्गहरपार्श्व’ उपसर्गाणां—देव-मनुष्य-तिर्यक्कृतोपद्रवाणां हरो-
निवारकः पार्श्वनामा शासनाधिष्ठायाः सेवकयक्षो यस्य स तम् । यद्वा उपसर्गहर पार्श्व-
समीपं यस्य स तम् । अथवा उपसर्गहरा—उपसर्गनिवारका धरणेन्द्रादयः पार्श्वे यस्य स तम् ।
प्राकृतत्वाद् विन्दुरलाक्षणिकः । यद्वा उपसर्गहरमिति पृथक् पदम् । प्राशमिति पृथक् पदम् ।
उपसर्गान् हरतीत्युपसर्गहरं तम्, प्रगता आशा—प्रार्थना वाञ्छा यस्य स प्राशस्तम् । पुनः
कथम्भूत पार्श्वम् ? ‘कर्मघनमुक्त’ ज्ञानावरणीयाद्यष्टकर्माण्येव घना—मेघाः, ज्ञानाच्छादकत्वाद्,
तेभ्यो मुक्तो—रहितः पृथक् । (उक्तं च)—

“स्थितः शीताशुवज्जीवः, प्रकृत्या भावशुद्धया ।

चन्द्रिकावच्च विज्ञानं, तदावरणमभ्रवत् ॥ १ ॥”

जीवश्चन्द्रवत् ज्ञानं चन्द्रिकावत् कर्माणि मेघवत् तदावरणं अत एव कर्मघनमुक्तम् । अथवा
घनानि—निविडानि—दीर्घकालस्थितिकानि च तानि कर्माणि च कर्मघनानि । प्राकृतत्वाद्
व्यत्ययः । कर्मघनैः—घनकर्मभिः मुक्तो—रहितस्तम्, उत्पन्नकेवलज्ञानमित्यर्थः । पुनः कथम्भूत
पार्श्वम् ? ‘विपधरविपनिर्नाश’ विपधराणां—सर्पाणां विपं निर्नाशयति—निश्चितमपहरतीति विपं
तम् । भगवन्नाममैत्रादपि विपधरविपनिर्नाशो भवतीति । अथवा विप—मिथ्यात्वकषायलक्षणं

रोगाश्च मारिश्च दुष्टज्वराश्च ग्रहरोगमारिदुष्टज्वराः इति 'इतरेतरद्वन्द्वः' । 'उवसमं' ति वक्तव्ये
आर्पत्वात् ह्रस्वाभावः ॥ २ ॥

हृ० व्या०—मन्त्रगर्भितस्यास्य श्रीपार्श्वनाथस्तवस्य महिमानमाह—'विसहर' ति । यो मनुजो-
मनुष्यः अथवा मनुः—मन्त्रस्तं गच्छति—जानातीति मनुगो—मात्रिकः प्रस्तावात् श्रीपार्श्वनाथस्य ।
एव विपधरस्फुलिङ्गमन्त्रं सदा—सर्वदा कण्ठे धारयति—कण्ठाधीनं करोति—अहर्निशं पठति ५
तस्य मनुजस्य ग्रहरोगमारिदुष्टज्वराः उपशमयन्ति । विपधराः—सर्पाः स्फुलिङ्गा—अग्निकणाः
तेषां उपलक्षणत्वादन्वेषामपि क्षुद्रोपद्रवाणां मन्त्रः प्रतिहन्ता—निवारकस्तम्, अथवा 'विसहर' ति
'फुलिङ्ग' ति शब्दानां मन्त्रगर्भितत्वाद् विसहरफुलिङ्ग इति मन्त्रः, मनसस्त्राणान्मन्त्रः, मन्त्रणाद्-
गुप्तभार्यणत्वाद् वा मन्त्रं तम् । भगवन्नामगर्भितोऽष्टादशाक्षरात्मको मन्त्रो यथा—“नमिळण पास-
विसहरव(वि)सहजिणफुलिङ्ग” इति । स चादौ तारत्रैलोक्यकमलार्ज्जुनीजं तन्त्रप्रणिपातगी- १०
जाम्या चाष्टाविंशत्यक्षरात्मकः । यथा—“ॐ ह्रीं श्रीं अर्हं नमिळण पासविसहरवसहजिणफुलिङ्ग
ॐ ह्रीं श्रीं अर्हं नमः” इति । अथ च मन्त्रः श्रीधरणेन्द्र-पद्माचलीभ्यां श्रीपार्श्वयक्षेण चावि-
ष्टितः, एन मन्त्रं यथया विसहरफुलिङ्ग इति नामास्त्यस्येति विसहरफुलिङ्गमान् तं विसहरफु-
लिङ्गमन्त्रं श्रीपार्श्व कण्ठे धारयति—जपति तस्य ग्रहाः—सूर्यादयो गोचरे अशुभाः भूतं प्रेत-पि-
शाचादीनां आवेशा वा रोगा—वात-पित्त-श्लेष्म सन्निपातजा व्याधयः मारिः—मरकोपद्रवः १५
दुष्टा—दुर्जनाः शत्रवश्च ज्वर—ताप अथवा दुष्टज्वरा—ऐकाहिक-व्याहिक-त्र्याहिक-शीतज्वरादि-
लक्षणाः एते सर्वेऽप्युपशमयन्ति उपशाम्यन्ति—निवृत्तिं यान्ति, तं न पीडयन्तीत्यर्थः । उपशमं
इत्यत्रार्पत्वात् ह्रस्वाभावः ॥ २ ॥

जि० वृ०—अधुना तृतीया गाथा व्याख्यायते—

चिट्टु दूरे मतो, तुज्झ पणामो वि बहुफलो होड ।

२०

नरतिरिएसु वि जीवा, पावति न दुक्खदोर्गच्चं ॥ ३ ॥

[तिष्ठतु दूरे मन्त्रः तव प्रणामोऽपि बहुफलो भवति ।

नरतिर्येवमपि जीवाः प्राप्नुयन्ति न दुःखदौर्गत्यम् ॥]

योऽयं मन्त्रः प्राग्व्यापार्णितसृष्टिं स तावद् दूरेऽपि तिष्ठतु—पुरश्चरणोत्तरचरणहोमतपोजपा-
दिप्रक्रियासाध्यत्वेन कष्टावहत्वाद् दूरापास्त एवास्ता यावता तव—भवतः कर्मतापस्य प्रणा- २५
मोऽपि प्रशब्दस्य प्रकृतिर्यद्योतकत्वात् विशुद्धश्रद्धापूर्वं कृतो नमस्कारोऽपि—प्रणिपातमात्रमपि 'बहु-
फलो' बहूनि सौभाग्या-उरोग्य-वन-धान्य-वृक्ष-द्विपद-चतुष्पद-राज्य-स्वर्गादीनि फलानि—कार्याणि

१ 'पणाम्' इति ख-पाठ । २ 'अर्हं' इत्येकमक्षरं शेषम् । ३ 'अध्याधिरोगा' इति ख-पाठ । ४ 'सामत्य(१)
प्राप्तत्वात्' इति ख-पाठ । ५ 'द्वे हग' इत्यपि पाठ दौर्भाग्येति-यद् । ६ 'अष्टाविंशत्यक्षरं' इति ग पाठ ।
स म् ३

उक्तस्वरूपा । तुगन्धस्याप्रधारणार्थं वा "तुं म्याद् भेदेऽप्रधारणे" इत्यनेकार्थवचनात्
 यान्त्येव वशाम वश-आयत्तता तरा जमन अमः-अप्रगमन वशामस्त, प्रगमत्वमित्यर्थः । अन्ये-
 ष्वपि वर्तमाना ग्रहरोगादयः तस्य वशवर्तिनो भवन्ति, तत्प्रतीकागमामर्थ्यादिति भावः । उक्तं
 हि बृहद्भूतौ-"शान्तिरुपाष्टिम्" याकर्षणो नाटनस्तम्भनविद्रवणमाग्नलक्षणकर्मनिर्माणालंके-
 ५ र्माणत्वमेतन्मन्त्रस्य । अस्याऽऽ गाथाया यद्यपि विपधरस्फुलिङ्गमन्त्रस्य भगवन्नामगर्भितत्वेन
 वस्तुतः स्तुतिरूपताऽस्ति, तथापि भगवद्वाङ्मयुष्मज्जडाद्यमात्रमा दृष्टिदग्धाश्चर्चयिष्यन्ती-
 त्यन्यथापि व्याचक्ष्महे । विपधरस्फुलिङ्गे-एनन्नामकर्मतन्त्र(मन्त्र)विशेषे माति-सनिविश्रते इति
 विपधरस्फुलिङ्गमन्त्रम् । मन्त्रमन्त्रिविष्टमित्यर्थः । अथवा विपधरस्फुलिङ्गममति-गच्छति (इति)
 विपधरस्फुलिङ्गामस्त, विपधरस्फुलिङ्गायमप्रगतमित्यर्थः । 'लुरु' (सिद्ध० ८-१-१०) इति
 १० प्राकृतलक्षणेनाकारलोपाद् 'विसहरस्फुलिङ्गम' चि सिद्धम् इति त्वा यः कण्ठे धारयति । न च
 भगवत्, कण्ठधारणमनुपपन्नमिति चान्यम् । परमेश्वरस्यापि मन्त्रादविष्वग्बृहत्त्वेन मन्त्ररूप-
 त्वाद् । तथाच मन्त्राधिराजस्तत्त्वे श्रीगुणशेखरस्य —

"न पार्थादपरो मन्त्रो, न मन्त्रादपरो विष्णुः ।

तद्वद्वयादपरो नात्मा, ध्यायेदित्येकतानताम् ॥ १ ॥

आत्मा पार्थात्मकः पार्थो, मन्त्रात्मा तौ तदात्मकौ ।

एकं द्विनाम्नयोऽप्येके, नेति तल्लयमाप्नुहेत् ॥ २ ॥"

अथवा कण्ठे धारयतीति विपधरस्फुलिङ्गयन्त्ररूप त्वा विद्यामणीकृत्य स्वकण्ठे परिधातीति ।
 परस्य च कण्ठे परिधापयतीति यथासद्व्यवस्थार्थपरार्थसम्पत्तिपक्षयोर्वैज्यम् । पार्थ्वयक्ष-
 पद्मावती-धरणेन्द्रस्तवपक्षेऽपि तुल्यैव व्याख्या, प्रस्तुतमन्त्रस्य तन्त्रयेण अधिष्ठितत्वात् ।
 २० इति गाथार्थः ॥ २ ॥

सि० व्या०-विसहरेति । यो (मनुजः-) मनुष्यः यदिवा मनुः-मन्त्रस्त गच्छति-जानातीति
 मनुगो-मात्रिकः । विपधरस्फुलिङ्ग इति नाम स चासौ मन्त्रश्च विपधरस्फुलिङ्गमन्त्रस्त विपधरस्फु-
 लिङ्गमन्त्र इति 'कर्मधारयः' । 'नमिऊणपासविसहरविसहजिणफुलिङ्ग' इति भगवन्नामगर्भितमष्टा-
 देशाक्षरात्मक त्रैलोक्यकमलार्हद्दीजैरन्ते च तत्त्वप्रणिपातबीजाभ्यामष्टाश्रित्यक्षरात्मक वा कण्ठे-
 २५ गले सदा-सर्वकाल धारयति-धत्ते, कण्ठस्थ करोति जपतीत्यर्थः, तस्य मनुष्यस्य मात्रिकस्य च
 ग्रहाः-भूत-प्रेत राक्षसादयः सूर्यादयो वाऽऽशुभगोचरवर्तिनः रोगाश्च-कासश्चास-भगन्दर-कुष्ठादयः
 भारिश्च-सर्वगमृत्युलक्षणमशिव दुष्टजराश्च-एकान्तर तृतीय-चातुर्थिकादयः । अथवा दुष्टा-दुर्जेना-
 कुपितनृपाद्याः ज्वराश्च-शीततापज्वरा । उपशम-निवृत्तिं यान्ति, उपशाम्यन्तीत्यर्थः । ग्रहाश्च

१ 'तु भेदे' इति ग-पाठः । २ 'कमान्तव०' इति ख-पाठः, 'कर्ममाल०' इति ग-पाठः । ३ 'द्वित्रिजयो'

३० इति ख-पाठः । ४ अय पाठो ग-प्रलामेव ।

रोगाश्च मारिश्च दुष्टज्वराश्च ग्रहरोगमारिदुष्टज्वराः इति 'इतरेतरद्वन्द्वः' । 'उवसमं' ति वक्तव्ये
आर्पत्वात् ह्रस्वाभावः ॥ २ ॥

हृ० व्या०—मन्त्रगर्भितस्यास्य श्रीपार्श्वनाथस्तवस्य महिमानमाह—'विसहर' ति । यो मनुजो—
मनुष्यः अथवा मनुः—मन्त्रस्त गच्छति—जानातीति मनुगो—मात्रिकः प्रस्तावात् श्रीपार्श्वनाथस्य ।
एव विपधरस्फुलिङ्गमन्त्रं सदा—सर्वदा कण्ठे धारयति—कण्ठाधीन करोति—अहर्निश पठति ।
तस्य मनुजस्य ग्रहरोगमारिदुष्टज्वराः उपशम यान्ति । विपधराः—सर्पाः स्फुलिङ्गा—अग्निकणाः
तेषा उपलक्षणत्वादन्वेषामपि क्षुद्रोपद्रवाणा मन्त्रः प्रतिहन्ता—निवारकस्तम्, अथवा 'विसहर' ति
'फुलिङ्ग' ति शब्दाना मन्त्रगर्भितत्वाद् विसहरस्फुलिङ्ग इति मन्त्रः, मनसस्त्राणान्मन्त्रः, मन्त्रणाद्—
गुप्तभाषेणत्वाद् वा मन्त्रः तम् । भगवन्नामगर्भितोऽष्टादशक्षरात्मको मन्त्रो यथा—“नमिळण पास-
विसहरव(वि)सहजिणफुलिङ्ग” इति । स चादौ तारत्रैलोक्यकमलार्ज्जुजैः तत्प्रणिपातशी- १०
जाम्या चाष्टाविंशत्यक्षरात्मकः । यथा—“ॐ ह्रीं श्रीं अर्हं नमिळण पासविसहरवसहजिणफुलिङ्ग
ॐ ह्रीं श्रीं अर्हं नमः” इति । अथ च मन्त्रः श्रीधरणेन्द्र-पद्मावतीभ्या श्रीपार्श्वयक्षेण चादि-
ष्ठितः, एन मन्त्र जयया विसहरस्फुलिङ्ग इति नामास्त्यस्येति विसहरस्फुलिङ्गमान् त विसहरस्फु-
लिङ्गमन्त श्रीपार्श्व कण्ठे धारयति—जपति तस्य ग्रहाः—सूर्यादयो गोचरे अशुभाः भूत प्रेत-पि-
शाचादीना आवेशा वा रोगा—वात पित्त-श्लेष्म सन्निपातजा व्याधयः मारिः—मरकोपद्रवः ११
दुष्टा—दुर्जनाः शत्रवश्च ज्वरः—तापः अथवा दुष्टज्वरा—ऐकाहिक-त्र्याहिक-त्र्याहिक-शीतज्वरादि-
लक्षणाः एते सर्वेऽप्युपशमन्ति उपशाम्यन्ति—निवृत्तिं यान्ति, त न पीडयन्तीत्यर्थः । उवसम
इत्यर्पत्वात् ह्रस्वाभावः ॥ २ ॥

जि० वृ०—अधुना तृतीया गाथा व्याख्यायते—

चिटुउ दूरे मतो, तुज्झ पणामो वि बहुफलो होइ ।

२०

नरतिरिएसु वि जीवा, पावन्ति न दुःखदोर्गत्यम् ॥ ३ ॥

[तिष्ठतु दूरे मन्त्रः तव प्रणामोऽपि बहुफलो भवति ।

नरतिर्यद्वपि जीवाः प्राप्नुवन्ति न दुःखदौर्गत्यम् ॥]

योऽय मन्त्रः प्राग्व्यापणितसृष्टिः स तावद् दूरेऽपि तिष्ठतु—पुरश्चरणोत्तरचरणहोमतपोजपा-
दिप्रक्रियासाध्यत्वेन कष्टावहत्वाद् दूरापास्त एवास्ता यावता तव—भवतः कर्मतापन्नस्य प्रणा- २५
मोऽपि प्रशब्दस्य प्रैरुपर्यधोतकत्वात् विशुद्धश्रद्धापूर्वं कृतो नमस्कारोऽपि—प्रणिपातमात्रमपि 'बहु-
फलो' बहूनि सौभाग्या-ऽरोग्य-धन धान्य-वल्ल-द्विपद-चतुष्पद-राज्य-स्वर्गादीनि फलानि—कार्याणि

१ 'पगाद्' इति रा-पाठ । २ 'अर्ह' इत्येकमक्षरं क्षेपम् । ३ 'त्र्याहिकरोगा' इति रा-पाठ । ४ 'सामस्य(?)
प्राप्तत्वात्' इति रा-पाठ । ५ 'देहग' इत्यपि पाठ दौर्मादेत्ययम् । ६ 'प्रकर्णयोतद्वन्द्व' इति ग पाठ ।
रा स ३

यस्य कारणभूतस्य स तथा भवति-मम्यपत्ते । प्रणाम इत्येकवचनं च ज्ञापयति बदेकोऽपि नम-
स्कारो बहुफलो भवति, किं पुनश्च बहुशः प्रयुक्ता इति । येन च जन्तुना भगवन्तं प्रति नम-
स्कारमात्रमपि विशुद्धभक्त्या विहितं गोप्यार्थं मम्यगृष्टिः, स च त्वेवम् उच्यते, "संस्मरिषी
जीवो विमाणयज्ज न वन्द्य आउ" इति वचनान् । यदि च कदाचित् पूर्ववद्वायुपुष्पादिना
५ हेतुना मगवारम्पर्येण वा नरेषु तिर्यक्षु वाऽग्यानुगतिमामात्यति तदापि भगवन्ममस्कारप्रमाणा-
देव न दुःखभाजनं भूयो भाते (भवति ?) इत्येतदवाह-नरेत्यादि । नगन्मिर्यञ्चति 'इन्द्र' तेषु
नरतिर्यक्ष्यप्युत्पन्ना जीवाः-प्राणिनो न दुःखदौर्गत्यं प्राप्नुवन्ति । अपिः विषये । विषयश्च किल
नरेषु तिर्यक्षु च दुःखदौर्गत्याभावो दुर्घट इति हेतोः । तत्र दुःखं शरीरं मानसं च । दुर्गतस्य भावो
दौर्गत्य-दारिद्र्यं, ततः समाहारद्वन्द्वे दुःखदौर्गत्यम् । अपमभिप्रायः—यदि किल कथञ्चिन्नरेषु-
१० धन्ते ते नमस्कारकर्तारं, तदापि रोगादिरहितत्वेन सद्यः सम्बध्यमानममीहितार्थतया च न शरीर-
मानसदुःखभाजो भवेयुः, श्रद्धिममृदतया च न जातु दारिद्र्येणोपद्रव्यन्ते । तिर्यक्षु चोत्पद्यमानाः
कमनीयकनकरसं चिन्तामणि-कपट्रुम-पट्टतुरङ्गम-जयवज्रादिभावमामाद्य तास्तान् पूजाप्रक-
रान् प्राप्नुवन्तीति । पाठान्तरं वा 'दुःखदोहम्' इति । दुःखं च दौर्भाग्यं चेति 'समाहारद्वन्द्वः' ॥

पार्श्वयज्ञादिस्तवपक्षे चैव नेयम्—तिष्ठतु दूरे मत्र, तव-पार्श्वयज्ञस्य पद्मावल्या धरणेन्द्रस्य
१५ च प्रणामोऽपि बहुफलो भवति । 'णमः प्रहृत्वे (शब्दे च)' (पा० धा० ९८१) । प्रणमनं प्रणामः-
प्रहृत्वं प्रह्वीमान्, प्रसादामिभ्रुत्पमिति यावत् । अत्र त्वेति कर्तरि षष्ठी । भगवत्पक्षे च कर्मणि ।
तथा तव प्रह्वीभावमात्रादेव नरास्तिर्यक्षश्च इव नरतिर्यक्षो-नृपश्च पाशुरपादाः पशुप्राया बालगो-
पालकृषीवलादयस्तेष्वपि मध्ये जीवाः प्राप्नुवन्ति न दुःखदौर्गत्यम् । ते हि प्रायो दुःखिता एवो-
पलभ्यन्ते । केवलं त्वत्प्रसादात् तेऽपि सततसुखिता एव स्युः । इति गार्थार्थः ॥ ३ ॥

२० सि० व्या०—चिह्नं चि । योऽयं मन्त्रः प्राग् व्यापणितः स दूरे तिष्ठतु-दूरे आस्तामि-
त्यर्थः । तव-भवतः प्रणामोऽपि-विशुद्धश्रद्धाकृतो नमस्कारोऽपि बहुफलो भवति-सञ्जायते ।
बहूनि सौभाग्याऽऽरोग्यादीनि फलानि यस्य स बहुफलः इति 'बहुव्रीहिः' । यतस्तव प्रणामात्
जीवाः-प्राणिनः दुःखदौर्गत्यं न प्राप्नुवन्ति-न लभन्त इत्यर्थः । तत्र दुःखं मानसं शरीरं वा,

१ उक्तं च सिद्धस्तवे—

२५ "इको वि नमुकारो जिनवरवसहस्रं वन्दमानस्तस्य ।
ससारसागराभो तारेह नर व नारि वा ॥
[एकोऽपि नमस्कारो जिनवरवृषभाय वचमानाय ।
ससारसागरात् तारयति नर वा नारि वा ॥]

२ 'जइवि न सम्मच्चजडो जहव ण बद्धाउओ पुर्वि' इति उत्तराध्यायम्, सम्पूर्णं पद्याया तु यथा—
३० सम्यग्दृष्टिर्जीवो विमाणयज्ज न वन्द्याति आयुः ।
यद्यपि न त्यक्तसम्यक्त्वोऽथवा न बद्धायुष्कं पूर्वम् ॥

३ 'द्वन्द्वे' इति क पाठ । ४ 'वति' इति क पाठ ।

दुर्गतस्य भावो दौर्गत्य-दारिद्र्य, दुःख च दौर्गत्य चेति 'द्वन्द्वः' । केषु सत्स्वपि ? 'नरतिर्यक्ष्वपि' नराश्च तिर्यक्षश्च नरतिर्यक्षः इति 'द्वन्द्वः' तेष्वपि, नरतिर्यग्लक्षणभवान्तेष्वपीत्यर्थः । एतावता यथाकथञ्चित् जीवानां (समुद्भवेऽपि तत्र तत्र प्रणति)रूपात् तत्रापि मानसशरीरदुःख-भाजो न भवेयुः । न जातुचित् दारिद्र्योपहृताश्च । यदि च जीवाः तिर्यक्षु कदाचिदुत्पद्यन्ते तदा तत्र प्रणतिप्रसादात् कमनीयकनकरत्न-चिन्तामणि-रूपद्रुम-पट्टरुग-जयकुञ्जरादिभावमापन्नास्त- ५ त्रापि न दुःखदौर्गत्यं प्राप्नुवन्तीति फलितार्थः । कचित् 'दुःखसदोहगं' इति पाठः, तत्र दुःखं च दौर्भाग्यं चेति 'द्वन्द्वः' एवाग्रगन्तव्यः ॥ ३ ॥

ह० व्या०—अथ स्तुतिमन्त्रादि विनैव श्रीपार्श्वनाथप्रणाममात्रेणैव सर्वं फलं स्यादित्याह— चिद्वत् दूरे इति । मन्त्रस्तत्र स्तुतिरूपः प्रागुक्तोऽष्टादशाक्षरात्मकः स तु दूरे तिष्ठतु-आस्ता, तस्य किं केननीयमिति, किन्तु तत्र-भरतः प्रणामोऽपि त्वयि विषये कृतः प्रणामो-नमस्कारोऽपि १० बहुफलो भवति । बहूनि-प्रचुराणि सौभाग्या-ऽऽरोग्य-धन-धान्य-कलत्र पुत्र-द्विपद-चतुष्पद-राज्य स्वर्गादीनि फलानि यस्मात् सः । अन्यच्च-त्वत्प्रणामात् जीवाः-प्राणिनो नरतिर्यक्षु दुःख-दौर्भाग्यं न प्राप्नुवन्ति । 'दुःखसदोहगं' इति पाठे दुःखदौर्गत्यं न प्राप्नुवन्ति । तत्र नमस्कारकर्तारः सम्पगृह्यतो जीवाः प्रायो वैमानिकदेवेषूपपद्यन्ते, कदाचित् पूर्ववद्वायुषो भनपरम्परया वा नरेषु तिर्यक्षु उत्पद्यन्ते तथापि तत्र तेषां दुःखं शरीर मानसं च दुर्गतस्य भावो दौर्गत्य-दारिद्र्यं न १५ भवति, नरेषु रोगादिरहितत्वेन सम्पद्यमानसमीहितार्थतया च शरीर मानसं च दुःखं न प्राप्नु-वन्ति, तथा ऋद्धिसमृद्धतया च दारिद्र्यभाजोऽपि न भवन्ति । तिर्यक्षु तु कमनीयकनकरत्न-चिन्तामणि-रूपद्रुम-पट्टरुग-जयकुञ्जरादिपूतपद्यन्ते पूजा च प्राप्नुवन्ति । अथवा नरा एव तिर्यक्षो नरतिर्यक्षः-नृपशवो नृपु पशुतुल्या बालगोपालकृषीवलादैयस्तेष्वपि दुःखदौर्भाग्यं न प्राप्नुवन्ति । तत्र प्रसादात् तेऽपि सदा सुखिन एव स्युरिति ॥ ३ ॥ २०

जि० वृ०—साम्प्रत चतुर्थगाथार्थः स्पष्टीक्रियते—

तुह सम्मत्ते पत्ते, चिन्तामणिकप्पपायवन्महिण् ।

पावति अविग्घेण, जीवा अयरामर ठाणं ॥ ४ ॥

[तत्र सम्पत्तत्वे प्राप्ते चिन्तामणिकत्पपादपाभ्यधिके ।

प्राप्नुवन्त्यविघ्नेन जीवा अजरामर स्थानम् ॥] २५

पूर्वगाथाया भगवत्प्रणामात् सम्पत्तत्वं तत्फलं चोक्तम् । अनया तु गाथया प्रकर्षकोटि-प्राप्तं तत्सर्वं पर्यन्तफलमुच्यते । तत्र सम्बन्धिनि नेतरीयसम्बन्धिनि सम्पत्तत्वे विशिष्टप्रमाणात्मके देवतत्वं गुरुतत्वं धर्मतत्त्वनित्यरूपे वा प्राप्ते-लब्धे सति । किविशिष्टे ? चिन्तामणिः-चिन्तिता-

१ धनुर्ब्रह्मान्तगतोऽयं पाठोऽनुसामिक, मूलप्रतौ अक्षराणामस्यष्टत्वात् ।

२ 'कमनीय' इति ख पाठ । ३ 'वयसप्रापि' इति ख पाठ । ४ 'लब्धे' इत्यपि पाठ । ५ 'चिन्ता-३० मणिः' इत्यपि सम्भवति ।

धर्मप्राप्तिं प्रमाणादिभिः स्वर्गिणः, कर्मपादप-कर्मपादप इत्युक्त्यात्मानं
 कर्मपादो धर्मपदे, ततो ह्यत्र तावदात्मनश्चरति-अभिप्रेत्यात्मनश्चरति विना
 हि प्रमाणादिभिः कर्मपादप-कर्मपादप, स्वर्गपादप-विनात्मनश्चरति विना
 प्रदानमप्येति युक्तमेव ततोऽप्यभिप्रेत्यात्मनश्चरति । नञि च प्राप्ते तन्नि किमित्यत्र-प्राप्ति-
 ५ लभन्ते । विमानात्मनोऽपि इत्यप्यप्यभिप्रेत्यात्मनश्चरति । जीवा-
 प्राणिनो जगत्तरं गता-पद, न विद्यते जरा यत्र तज्जरा न विद्यते यस्मिन्निमित्तम्, बाहुल्यपदम्,
 अजर च तदमर चेति विशेषणकर्मधारय-जगत्तरम्, मुक्तिपदमित्यर्थः ॥

पार्श्वयद्यादिभ्यश्च पुनरित्य घटाः—

सम्मत्तम्-पशुमवसा भावः साम्मत्य, बाहुल्यमित्यर्थः तस्मिन् । तव पार्श्वयद्यादिभ्यश्च
 १० घटा धरणेन्द्रा च सम्बन्धिनि प्राप्ते चिन्तामणिक-उपादपाभ्यधिके ततोऽप्यतिशयितकलदा-
 पित्वात् । अथवा पीयत् इति पाय-पायक व-मो-भोजन चिन्तामणिक-मनश्चिन्तितरतप-
 णप्रवणत्वादिन्तामणिकतत्प्राप्ते यो पायक-मो-ताम्या हित-अनुकूलः, तत्सम्पादकत्वात् तस्मिन् ।
 यदिवा अकारलोपात् अचिन्ता-निधिन्ता मन प्रयासवजिता इति जीवानां विशेषणम् । मणिभिः-
 कर्कशतनाद्यैः कटप-कटप-रचना येषां तानि मणिकत्पानि, रनघटितामीत्यर्थः । तथाविधानि
 १५ यानि 'पाय' चि पात्राणि-स्थाल्यादिभाजनानि तेषु धर्मो-भोजन तेन कृत्वा तस्यै वा हिते, तव
 साम्मत्ये त्वत्प्रसादसुभगानामर्थयद्यालितया रतमयपात्रेषु भोजनोपपत्तेः । प्राप्नुवन्त्यविभेन जीवाः
 स्थान-पद प्राज्यसाम्राज्यादिकम् । अथ कथं स्थानशब्देन राज्यादिकं लभ्यते ? असाधारणवि-
 शेषणसामर्थ्यादिति ब्रूमः । तच्च विशेषण 'अजरामर' चि । अय-अनुकूलदैव तेन रामा-रम-
 २० पुरपाणाम्, यस्तव सम्मतो भवेत् सोऽनुकूलदैवान्वित राज्यादिपदमनाभोतीत्याकृतम् । इति
 गार्थार्थः ॥ ४ ॥

सि० व्या०—तुह सम्मते इति । जीवाः-भव्यप्राणिनः अजरामर स्थान-मोक्षपद अविभेन
 -विघ्नाभावेन प्राप्नुवन्ति-लभन्त इत्यर्थः । न विद्यते जरा-विस्मसा यत्र तत् अजर, न त्रियन्ते
 असिन् इत्यमर, बाहुलकात्, अजर च तत् अमर चेति 'विशेषणकर्मधारय' । कस्मिन् सति ? तव

२५ १ 'लभन्ति' इति ग पाठ । २ 'मुक्तिमित्यर्थ' इति क ग पाठ ।

३ छाया चैवम्—

सर्व साम्मत्ये प्राप्ते चिन्तामणिक-उपादपाभ्यधिके चिन्तामणिक-उपायवत्त्वहिते अचिन्ता मणिक-उपायवत्त्वहिते वा ।

प्राप्नुवन्त्यविभेन जीवा अयं राम र स्थानम् ॥

३० ४ 'भयकमि' इति ख-पाठ । ५ 'प्रदत्ता' इति ग पाठ । ६ 'वपति' इति क-पाठ । ७ 'भवति' इति ख पाठः ।

सम्पन्नि सस्यक्त्वे विशिष्टप्रणामात्मके देवतत्तुगुरुतत्त्वधर्मतत्तुनिश्चयरूपे वा सस्यक्त्वे लब्धे सति-प्राप्ते सति । आहृत्—

“या देवे देवताबुद्धि-गुरौ च गुरुतामतिः ।

धर्मे च धर्मधीः शुद्धा, सम्यक्त्वमिदमुच्यते ॥ १ ॥”

इति योगशास्त्रे (प्र० २, श्लो० २) श्रीहेमचन्द्रसरिचरणाः । कथम्भूते सम्यक्त्वे? 'चिन्ता ५
मणिक्लपपादपा[भ्याम]भ्यधिके' (चिन्तामणिश्च क्लपपादपश्च) चिन्तामणिक्लपपादपादे 'इतरेत-
रद्वन्द्वः' चिन्तामणिक्लपपादपादभ्यामभ्यधिक-अत्युत्कृष्ट चिन्तामणिक्लपपादपादभ्यधिकं तस्मिन्
चिन्तामणिक्लपपादपादभ्यधिके इति 'तत्पुरुषः' । तां हि णसन्नाप्तपैहिक फल दातुमीशौ, त्वत्प्र-
णामस्तु चिन्तातीतमोक्षलक्षणपारलौकिकफलप्रदानसमर्थ इति युक्तमेव तयोरप्यधिकतममिति
भाषः ॥ ४ ॥

90

ह० व्या०—भगवत्प्रणामात् सम्यक्त्वं भवति । अतः सम्यक्त्वस्य फलमाह—तुह
सम्मतौ पते इति । हे श्रीपार्श्वजिन ! तत्र सम्यक्त्वे विजिघ्रप्रणामात्मके अथवा भगवत्प्रणीत-
सम्यग्दर्शने तत्त्वश्रद्धानरूपे ते-तव मते वा प्राप्ते-लब्धे सति जीवाः-प्राणिनः अविघ्नेन
-निविघ्न अजरामर स्थान, नास्ति जरा यत्र तदजर, न म्रियन्ते यस्मिन् तदमर अजर च
तदमर च अजरामर-जरामरणरहित स्थान मोक्ष प्राप्नुवन्ति-लभन्ते । कथम्भूते तत्र सम्यक्त्वे ? १५
चिन्तामणिकल्पपादपाभ्यधिके चिन्तामणिः-मनश्चिन्तितार्थदायकं रत, कल्पपादपः-कल्पवृक्षो
वाञ्छितार्थपूरकस्ताभ्यामप्यधिक-अधिकफलप्रदम् । चिन्तामणिकल्पपादपौ तु प्रसन्नौ सन्तौ
ऐहिक फल दातु समर्था, त्वत्प्रणामस्तु चिन्तातीतमोक्षलक्षणपारलौकिकफलप्रदानसमर्थ इति
युक्तमेव ताभ्यामधिकत्वम् ॥ ४ ॥

जि० वृ०—सम्प्रति निगमयन् प्रणिधानप्रधाना पञ्चमगाथामाह—

30

इअ सधुओ महायस !, भत्तिवभरनिवभरेण हिर्यएण ।

ता देव । 'देसु वोहि, भवे भवे पासजिणचंद' ॥ ५ ॥

[इति संस्तुतो महायशः ! भक्तिभरनिर्भरेण हृदयेन ।

तस्माद् देव ! देहि घोषि, भवे भवे पार्श्व ! जिनचन्द्र ! ॥ ५ ॥

इति-पूर्वोक्तप्रकारेण सस्तुतः-सम्यग् वणिक्तस्तु, सामर्थ्यान्मयेति गम्यम् । हे 'महायशः !' २५
महत्-त्रैलोक्यव्यापि यशः-कीर्तिर्यस्य तस्यामन्त्रणम् । अथवा अमा-रोगास्तान् हन्तीत्यमहा,
आगः-पापं सति-अन्तं नयतीत्यागसः, ततो विशेषणकर्मधारये अमहागसः तस्यामन्त्रणम् ।
केन करणभूतेन सस्तुत इत्याह-भक्ते-आन्तर्यग्रीतेर्भर-प्राग्भारस्तेन निर्भर-सम्पूर्णं तेन तथा-

१ 'पत्ते' इत्यधिक ख पाठ । २ 'भ्यामप्यधिके' इति क पाठ । ३ 'इय' इति ग पाठ । ४ 'हिमयेण' इति म पित् । ५ 'दिज्ञ' इत्यपि पाठ, तत्र 'दध्मात्' इति च्छाया । ६ 'अमहागस' इत्यपि सम्भवति । ३०

धर्मदायी देवाभिहितो रसिर्देव, अन्यथाप्य-अन्यथा उक्तकालमासी अन्तःकर्मबुद्ध-
कर्मप्रदो ह्यभेद, तातो हन्ते गाम्पामप्यम्यधिक-अनिशयेनाधिकम्यमिभिति विश्वः । तौ
हि प्रमदाप्यधिकमेव कन् दातुमीभर्ग, तत्प्रगामस्तु चिन्तातीवमोक्षलक्षणपारमार्थिककल
प्रदानममय इति युक्तमेव ततोऽभ्यधिकत्वमपि । तंभिन प्राप्तं सति किमित्वाह—प्राप्नुवन्ति-
५ लमन्ते । विमानामगोऽग्निा इत्यव्यामापारंन अपिगेन, निष्प्रयुहमित्यर्थः । जीवा-
प्राणिनोऽजगरमर स्थान-पद, न विद्यते जरा मर तदजर न म्रियते यस्मिन्नित्यमर, बाहुलकादल्,
अजर च तदमर चेति विशेषणकर्मधारयेऽजगरमर, भुक्तिपदमित्यर्थः ॥

पार्श्वयक्षादिभ्यपक्षे पुनरित्य घटना—

सम्मत्स-मधुमत्स भावः साम्मत्यं, बाहुभ्यमित्यर्थं तस्मिन् । तत्र पार्श्वयक्षस पद्या-
१० घत्या धरणेन्द्रस्य च मन्त्रन्धिनि प्राप्ते चिन्तामणिकल्पपादपाम्यधिके ततोऽप्यतिशयितकलदा-
यित्वात् । अथवा पीयत् इति पाप-पानरु कर्मो-भोजन चिन्तामणिकल्पी मनश्चिन्तितरसूर-
णप्रवेणत्वाचिन्तारस्तुल्यौ यौ पाय-पानौ ताम्या हित-अनुकूलः, तत्सम्पादकत्वात् तस्मिन् ।
यदिवा अकारलोपात् अचिन्ता-निधिन्ता मन प्रयागवाजिता इति जीवानां विशेषणम् । मणिभि-
कर्मतनाद्यैः कल्प-कल्पन-रचना येषां तानि मणिकल्पानि, रत्नघटितानीत्यर्थः । तथाविधानि
१५ यानि 'पाय' चि पात्राणि-स्थाल्यादिभाजनानि तेषु बलभो-भोजन तेन कृत्वा तसै वा हिते, तव
साम्मत्ये त्वत्प्रसादमुभयानामर्थ्यशालितया रत्नमयपात्रेषु भोजनोपपत्तेः । प्राप्नुवन्त्यविभेन जीवाः
स्थान-पद प्राज्यसाम्राज्यादिकम् । अय कथं स्थानशब्देन राज्यादिकं लभ्यते ? असाधारणवि-
शेषणसामर्थ्यादिति ब्रूमः । तत्र विशेषण 'अयरामर' चि । अयः-अनुकूलदैव तेन रामा-रम-
णीया रा-दीप्तिर्यत्र तदयरामरम् । उत्कृष्टभाग्यवशाद्धि राज्यादिक एव पदे दीप्तिरतिविरामुत्पद्यते
२० पुरुषाणाम्, यस्त्व सम्मतो भवेत् सोऽनुकूलदैवान्वित राज्यादिपदमवाप्नोतीत्याकृतम् । इति
गाथार्थः ॥ ४ ॥

सि० व्या०—तुह सम्मत्ते इति । जीवा-भक्ष्यप्राणिनः अजरामर स्थान-मोक्षपद अविभेन
-विघ्नाभावेन प्राप्नुवन्ति-लमन्त इत्यर्थः । न विद्यते जरा-विस्रसा यत्र तत् अजर, न म्रियन्ते
अस्मिन् इत्यमर, बाहुलकात्, अजर च तत् अमर चेति 'विशेषणकर्मधारयः' । कस्मिन् सति ? तव

२५ १ 'लभन्ति' इति ग पाठ । २ 'भुक्तिमित्यर्थ' इति क ग पाठ ।

३ छाया चैवम्—

तव साम्मत्ये प्राप्ते चिन्तामणिकल्पपादपाम्यधिके वि-तामणिकल्पपायबलमहिते अचिन्ता मणिकल्पपात्र
बलमहिते वा ।

प्राप्नुवन्त्यविभेन जीवा अय राम र स्थानम् ॥

३० ४ 'भ्यकर्मि०' इति ख-पाठ । ५ 'प्रदत्त्वा०' इति ग पाठ । ६ 'पयसिः' इति क-पाठ । ७ 'भवति'
इति ख-पाठ ।

अथ धरणेन्द्रपक्षे—

(इय संयुओ महायसभक्तिभरनिर्भरेण ! हियएण ! ।

ता देव ! देसु वोहि भवे भवे पासजिनचद ! ॥

इति संस्तुतो महायशोभक्तिभरनिर्भरैः ! हृदयगेन ! ।

तस्मात् देव ! देहि वोधिं भवे भवे पाशजिनचन्द्र ! ॥)

५

इति-पूर्वोक्तरीत्या संस्तुतः, भवेति गम्यते । तथा महायशाः श्रीपार्श्वनाथस्तस्य भक्तिः-सैनं तस्याः भरः-अतिशयस्तेन निर्भर-भररहितम्, अल्पीभूतमिति यावत् । एनः-पाप यस्य तस्या-मन्त्रेण हे महायशोभक्तिभरनिर्भरैः ! । हे हृदयगेन ! हृदयेन-उरसा गच्छन्ति (इति) हृदयगा-उरगास्तेषामिनः-स्वामी नागराजो-धरणेन्द्रः तस्यामन्त्रेण हे हृदयगेन ! 'किसलय-कालायस-हृदये यः' (सिद्ध० ८-१-२६९) इत्यनेन सस्वरयलोपे 'क ग-च-ज-त द-प यथा प्रायो लुग' १० (सिद्ध० ८-१-१७७) इति दगयोलोपे च 'हिअय' चि रूपम् । तत इनशब्देन सन्धौ हिअयेण चि सिद्धम् । ता इति तस्माद् देव !-भवनपतीन्द्र ! दत्स्व गोविं मद्य भवे भवे, पाश-कर्मन्व जयतीत्यचि पूर्ववत् णे च, पासजिणा-पाशजैतारः सुविहितसाधवस्तान् प्रति चन्द्र इवोपसर्गता-पनिर्वापणेनाह्लादकत्वात् तस्यामन्त्रेण हे पासजिनचन्द्र ! । यदिवा पाशेन जयति शत्रून्-वश नयति इति प्राकृते पासजिणा-पद्मावती ता चन्दति-आह्लादयति भर्तृत्वात् च देवी तस्य १५ सम्मोघनम् । 'दीर्घ हस्रौ मियो वृत्तो' (सिद्ध० ८-१-४) इति हस्रे पासजिण इति सिद्धम् । इति गार्थः ॥ ५ ॥

उपसर्गहरस्तोत्रे, व्याख्या किञ्चिन्मयाऽरचि ।

याऽन चानाचिती वाच्ये, सा शोभ्या कृपया बुधैः ॥ १ ॥

वृत्तिः सैषा विशेषोक्ति-रोचिष्णुः चारुचेतनैः ।

२०

'अर्थकल्पलता'नाम, चिररात्राय वौऽर्च्यताम् ॥ २ ॥

सप्तद्विक्रमभूपतेः शैरऋतुदर्चिर्मृगाद्वैमिते

पौषस्यासितपक्षमाजि शशिना युक्ते नवम्या तिथौ ।

शिष्यः श्रीजिनसिंहसरिसुगुरोर्द्विचि व्यधात्तामिमा

श्रीसाकेतपुरे जिनप्रभ इति ख्यातो मुनीना प्रभुः ॥ ३ ॥

२५

इति श्रीसप्तस्मरणं समाप्त ॥ शुभ भवतु ॥ श्रीरस्तु ॥ ग्रन्थाग्र २७१ ॥

प्रत्यक्षर निरुप्यास्या, ग्रन्थमान विनिश्चितम् ।

अनुष्टुभा च द्विशले-कसप्तति(२७१)समन्विता ॥ १ ॥

१ 'पक्ष इति सस्तुस्त्व महा०' इति ख पाठ । २ 'सेवा' इति ख-पाठ । ३ 'चर्यताम्' इति ख-पाठ, 'चर्ययम् (?)' इति ग पाठ । ४ १३६ प्रमिते इत्यर्थः । ५ 'समाप्त' चेय उपसर्गहरस्तोत्रविशृति । कृति ३० रिय श्रीमजिनप्रभसुरेरिति वृत्ति ग्रन्थाग्र०' इति ख पाठ । ६ 'न चाय पाठोऽसमीचीन, एतद्वरगच्छीयानां सप्तस्मरणेषु उपसर्गहरस्तोत्रस्य अतिगत्वात् । ७ 'पुरुषसत्तिमयुध दत्तद्वयमनुष्टुभा' इति ख पाठ ।

भूता हरेण-भक्त कर्मण । गा इति गमात् । संस्तुत्य हि प्रवृत्तं प्राप्तये । नमश्च यस्मात् त्वं
संस्तुतमात्रं हे 'देव' । दीप्तो-भूतो विनयजनैरिति शेषः-आराध्यमानमात्मनम् । 'देव' चि
देहि-प्राप्नुत । अर्थात् मया शोभे, बोधि-रत्नमप्राप्तिं प्रत्य जिनपरमाविति वा भवे भवे-अन्वयि
जन्मनि, यायन्मोभं नामोमीति भावः । हे पार्श्व-!-भीतार्थनाथ । 'जिनचन्द्र' ! रागादिजेषु स्वात
५ जिना-सामाययेत्यस्ति । तेषु मध्ये चन्द्र इव चन्द्र, अतुल्यशक्तिशायमम्भमन्वितेनाह्लादक
त्वाजिनचन्द्रमागमन्नगम् ॥

अधिष्ठायस्मत्पक्षे पुरेण कर्मणार्थपोनना-हे पार्श्वयक्ष ! इति 'सस्तुतः त्वं महा-
यश-प्रस्तावाद् भगवान् पार्श्वनाथ' तय विषये योज्यौ भक्तिभरत्नभिर्भरेण इदयेन मनसा
उपलक्षितविशेषणे तृतीया । तस्माद् देव-!-अन्तरजातीय ! दत्त-वितर बोधि मयं भवे भवे । न
१० चाम्माद् बोधिप्रार्थनगर्भाचितीमभ्रुते "मम्मदिद्वी दवा" (यडिस्तुयत्र गा० ४७) इति पूर्वाचार्यैरपि
मणनात् । न चाय न मम्मरूपि. परमाहृतत्वात्, तथा विशेषणमुक्तमाचार्येण 'जिनचन्द्र' चि ।
जिन एव श्रीमदहनेत्र चन्द्रतीति चन्द्र-आह्लादको यस्मागी जिनचन्द्र' तस्य सम्बोधनम् ॥

अथ पद्मावतीपदे-

(इयं सधुओ महाऽयमभक्तिभरनिम्भरे ण हियए ण ।

१५ ता देवदेऽसुचोहि भवे भवे पास जिन चद ॥

इति सस्तुता उ मम अयशोभक्तिभरनिर्भरे ! न हितदे ! न ।

तस्मात् देवते ! असुगोधिं भवे भवे पास जय चन्द ॥)

इति सस्तुता त्वम् । उ' इति निपात' सम्बोधने । सन्धौ कृते सस्तुतो इति । 'मह' चि
मम-स्तोतु । अयशोभक्तिभरनिर्भरेण अयश'-अपकीर्तिः, आय-धनादिलाभ सन्ति-समापय
२० न्तीति आयसाः-शत्रव तस्य तेषां वा भक्तिः-भजन तत्र विषये यो भर'-अत्याग्रह, तेन
निर्भरा-पूर्णा तस्या आमन्त्रणम् अयशोभक्तिभरनिर्भरे ! आयसभक्तिभरनिर्भरे ! वा । 'ण हियए ण'
चि "द्वौ नजौ प्रकृतार्थं गमयत" इति न्यायान्न न हितदे !, अपि तु हितदे ! । हितम्-अनुकूल
यस्तु भक्तेभ्यो ददातीति हितदा तस्या आमन्त्रणम् । ता-तस्मात् देवदे इति देवते ! पद्मावति !
देवि ! 'व्येत्ययश्च' (सिद्ध० ८-४-४४७) इति प्राकृतवचनात् शौरसेनीं विनाऽपि तकारस्य
२५ द' । शोभना बोधि. सुबोधि. न सुबोधिरसुबोधिः कुतीर्थ्यभिप्रेता सातिचारा वा बोधिरित्यर्थ'
ताम् । 'एदोतः पदान्तेऽस्य लुग' (सिद्ध० १-२-२७) इति अलोप । 'भवे भवे पास' चि
पास-प्रकर्षेण क्षिप-निराकुरु । तथा 'जिन' चि । जय 'चि जि-श्रु-हु स्तु-रू पू धूगा णो
हस्यश्च' (सिद्ध० ८-४-२४१) इति णोऽन्त । सर्वोत्कर्षेण वर्तखेत्यर्थ । किञ्चान्यत्-चन्द-
दीप्यस्य, समाहात्म्येन चिर आजखेति भाव' ॥

३० १ 'प्रयच्छतु' इति ग पाठ । २ त्वं सस्तुत इति क पाठ । ३ 'आयसभक्ति' इत्यपि सम्भवति ।

४ 'अयशोभक्तिभरनिम्भरेण' इति ख पाठ । ५ 'यस्ययश्चेति' इति ग पाठ । ६ 'किञ्च तथा चद चि चन्दस्य-
सहिष्णा शोभस्य' इति क-पाठ ।

अथ धरणेन्द्रपक्षे—

(इय संयुओ महायसभक्तिभरनिभरेण ! हियएण ! ।

ता देव ! देसु वोहि भवे भवे पासजिनचद' ॥

इति सस्तुतो महायशोभक्तिभरनिभरैः ! हृदयगेन ! ।

तस्मात् देव ! देहि वोधि भवे भवे पाशजिनचन्द्र ! ॥)

५

इति—पूर्वोक्तरीत्या संस्तुतः, भवेति गम्यते । तथा महायशाः श्रीपार्श्वनाथस्तस्य भक्तिः—सेवने तस्याः भरः—अतिशयस्तेन निर्भर—भररहितम्, अल्पीभूतमिति यावत् । एनः—पाप यस्य तस्या-
मन्त्रण हे महायशोभक्तिभरनिभरैः ! हे हृदयगेन ! हृदयेन—उरसा गच्छन्ति (इति) हृदयगा—
उरगास्तेषामिनः—स्वामी नागराजो—धरणेन्द्रः तस्यामन्त्रण हे हृदयगेन ! 'किसलय-कालायस-हृदये
यः' (सिद्ध० ८-१-२६९) इत्यनेन सस्वरयलोपे 'क ग-च-ज-त-द-प यवा प्रायो लुग्' १०
(सिद्ध० ८-१-१७७) इति दगयोलोपे च 'हिय' चि रूपम् । तत इनशब्देन सन्धौ हियेण
चि सिद्धम् । ता इति तस्माद् देव !—भजनपतीन्द्र ! दत्तव्यं वोधि मद्भा भवे भवे, पाश—कर्मजन्ध
जयतीत्यचि पूर्ववत् णे च, पासजिणा—पाशजेतारः सुविहितसाधवस्तान् प्रति चन्द्र इवोपसर्गता-
पनिर्वापणेनाह्लादकत्वात् तस्यामन्त्रण हे पासजिणचन्द्र ! । यदिवा पाशेन जयति शत्रून्—वश
नयति इति प्राकृते पासजिणा—पद्मावती ता चन्दति—आह्लादयति भर्तृत्वात् च देवी तस्य १५
सम्बोधनम् । 'दीर्घ हस्यो मियो वृत्तौ' (सिद्ध० ८-१-४) इति हस्ये पासजिण इति सिद्धम् ।
इति गाथार्थः ॥ ५ ॥

उपसर्गहरस्तोत्रे, व्याख्या किञ्चिन्मयाऽरचि ।

याऽन चानाचिती वाच्ये, सा शोच्या कृपया बुधैः ॥ १ ॥

वृत्तिः सैषा विशेषोक्ति—रोचिष्णुः चारुचेतनैः ।

२०

'अर्थकल्पलता' नाम, चिररात्राय वैऽर्च्यताम् ॥ २ ॥

सबद्धिकमभूपतेः शैरक्तदूर्चिर्मृगाङ्गेमिमे

पौषस्यासितपक्षमाजि शशिना युक्ते नवम्या तिर्यौ ।

शिष्यः श्रीजिनसिद्धस्त्रिसुगुरोर्वृत्ति व्यधात्तामिमा

श्रीसाकेतपुरे जिनप्रभ इति ख्यातो मुनीना प्रभुः ॥ ३ ॥

२५

इति श्रीसप्तस्मरणं समाप्त ॥ शुभ भवतु ॥ श्रीरस्तु ॥ ग्रन्थाग्र २७१ ॥

प्रत्यक्षर निरूप्यास्या, ग्रन्थमान विनिश्चितम् ।

अनुष्टुभा च दिशत्ये—कसप्तति(२७१)समन्विता ॥ १ ॥

१ 'पक्ष इति सस्तुस्त्व महा०' इति ख पाठ । २ 'सेवा' इति ख-पाठ । ३ 'चक्ष्यताम्' इति ख-पाठ,
'चक्ष्यम् (१)' इति ग पाठ । ४ १३६५प्रमिते इत्यथ । ५ 'समाप्ता चेय उपसर्गहरस्तुतिरिति । कृति ३०
रिय श्रीमजिनप्रभसुरेति वृत्ति अ-याप्र०' इति ख पाठ । ६ न चाय पात्रोऽसमीचीन, ररतरगच्छीयानां
सप्तस्मरणे उपसर्गहरस्तोत्रस्य अतिगत्यात् । ७ 'पञ्चसप्ततिसुषुप्त शतद्वयमनुष्टुभाम्' इति ख पाठ ।

